

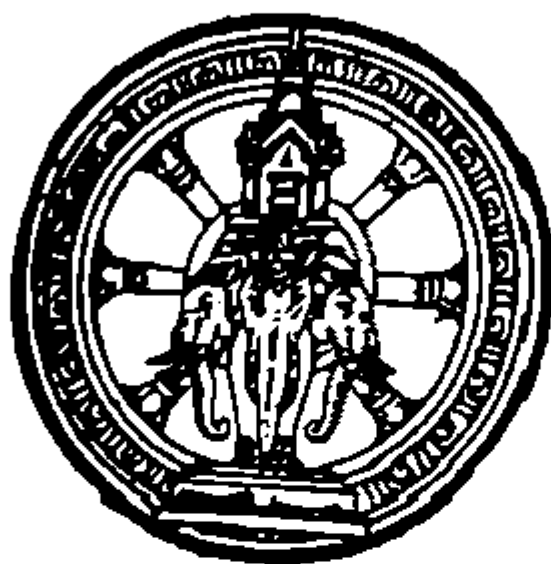
พระไตรปิฎก
มหัศจรรย์การนัย ๕๐๐๐ กัณฑ์

พระสงฆ์ธรรมปิฎก
ชา.ป. ชาต-บุคคต
เล่ม ๒

พระไตรปิฎก มหาวีรณการณีย ๕๐๐๐ กัณห์

เท่าพระพุทธศาสนาบูกาล ๕๐๐๐ ปี ใหญ่ที่สุดในโลก

พระอภิธรรมปิฎก

พร้อมทั้งบาลี อรรถกถา ฎีกา และธัมมัตถาธิบาย

เล่มที่ ๒ (นับอันดับรวม ๓ ปิฎก เป็นเล่มที่ ๙๒ ใน ๑๐๐ เล่ม)

คัมภีร์ที่ ๓-๕ พระชาตูกถา-พระบุคคลบัญญัติ

เล่มที่ ๑ ถึง ๑๐ เป็นพระวินัยปิฎก เล่มที่ ๑๑ ถึง ๘๖ เป็นพระสุตตันตปิฎก

เล่มที่ ๘๗ ถึง ๑๐๐ เป็นพระอภิธรรมปิฎก รวม ๓ ปิฎก มี ๕๐ คัมภีร์)

(รวม ๕๐๐๐ กัณห์ทั้งฉบับ แบ่งเป็น ๑๐๐ เล่ม ฉบับบริบูรณ์)

โดย ป๋อ แสงฉาย อเนกการาม

สำนักงาน ลูก ส. อธรรมภักดี สงวนลิขสิทธิ

สร้างอักขระตัวหนึ่ง
มีผลานิสงส์เท่ากับสร้างพระพุทธรูปองค์หนึ่ง

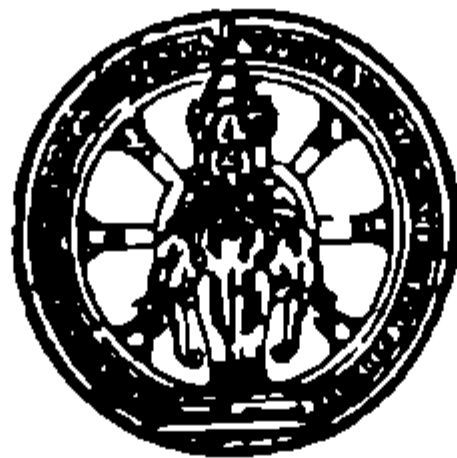
เลขทะเบียน 004581

วัน เดือน ปี.....

เลขามุ

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ ลูก ส. ธรรมภักดี ถนนข้าวสาร พระนคร

นายบุญช่วย ธีรวัณณ์ ผู้พิมพ์โฆษณา ๒๕๒๘

ถ้อยแถลงกิจการพิมพ์

พระไตรปิฎกแปล มหาวิถณารณีย์ ๕๐๐๐ กัณฑ์ รวม ๑๐๐ เล่ม จบบริบูรณ์ชุดนี้
หลังจากสำนักงานได้พิมพ์ครบจบบริบูรณ์แล้ว บรรดาท่านพุทธศาสนิกชนทุกชั้น
ทุกเพศ ทุกวัย เมื่อได้อ่านแล้ว ล้วนพอใจเป็นอันมาก เพราะมีการแปลทั้งบาลี
พระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกาพระไตรปิฎก บางแห่งยังเติมสัมมตกาธิบายไว้ในที่
แห่งเดียวกันพร้อม ยังเป็นการสะดวกแก่ผู้ศึกษา ผู้ค้นคว้าหาประมาณมิได้ จึงนิยม
สร้างไว้ประจำวัด ประจำห้องสมุด มากมายเป็นประวัติการณ์ของประเทศ

ขอได้รับความเคารพอย่างสูง

จาก

(สม พ่วงภักดี)

และ

(ทักษ์ พ่วงภักดี)

จิ. เจ. รุ. นิ.

- ๔ คำนี้ โบราณเรียกว่า เป็นหัวใจพระอภิธรรมมัตถสังคหะ ๘ ประการ
จิ. หมายความว่า “จิต” ๑ เจ. หมายความว่า “เจตสิก” ๑
รุ. หมายความว่า “รูป” ๑ นิ. หมายความว่า “นิพพาน”

สารบาญ

คัมภีร์พระธาตุกถา และพระปุคคลบัญญัติ เล่ม ๒

(คัมภีร์พระธาตุกถา-ปุคคลบัญญัติ มี ๒ เล่มจบ เล่มนี้เป็นเล่มที่ ๘๒ ใน ๑๐๐ เล่ม)

หน้า

กถาที่ ๔๑	ว่าด้วยผ้ากาสี ๓ ชนิด	•
	เปรียบผ้ากาสีกับบุคคล	๓
กถาที่ ๔๒	ว่าด้วยคนประมาณได้ง่ายเป็นต้น	๘
	คนประมาณได้ง่าย	๘
	คนประมาณได้ยาก	๑๐
	คนประมาณไม่ได้	๑๐
กถาที่ ๔๓	ว่าด้วยคนไม่ควรคบเป็นต้น	๑๖
	คนไม่ควรคบและควรคบ	๑๖
กถาที่ ๔๔	ว่าด้วยคนที่ควรเกลียด ควรเพ่ง ควรเข้าใกล้	๒๓
	คนที่ควรเกลียด	๒๓
	คนที่ควรเพ่ง	๒๔
	คนที่ควรเข้าใกล้	๒๔
กถาที่ ๔๕	ว่าด้วยคน ๓ จำพวกเป็นต้น	๒๘
	ผู้ทำให้บริบูรณ์ด้วยศีล	๓๐
กถาที่ ๔๖	ว่าด้วยศาสดา ๓ จำพวก	๓๖
กถาที่ ๔๗	ว่าด้วยศาสดาอีก ๓ จำพวก	๔๒
กถาที่ ๔๘	ว่าด้วยคน ๔ จำพวก มีสัปบุรุษเป็นต้น	๕๐
กถาที่ ๔๙	ว่าด้วยคน ๓ จำพวก มีคนบาปเป็นต้น	๕๓
กถาที่ ๕๐	ว่าด้วยคน ๔ จำพวก มีคนบาปธรรมเป็นต้น	๖๕
กถาที่ ๕๑	ว่าด้วยคน ๔ จำพวก มีคนควรว่ากล่าวเป็นต้น	๗๐
กถาที่ ๕๒	ว่าด้วยคน ๔ จำพวก มีอัครเตตัญญูเป็นต้น	๗๘
กถาที่ ๕๓	ว่าด้วยคน ๔ จำพวก มีคนมีปฏิภาณดีเป็นต้น	๘๔

กณฺหํ	๕๔	ว่าด้วยธรรมกถิก ๔ จำพวก		๕๑
กณฺหํ	๕๕	ว่าด้วยคน ๔ จำพวก	ที่เปรียบด้วยวลาหก ๘	๕๗
กณฺหํ	๕๖	ว่าด้วยคน ๔ จำพวก	ที่เปรียบด้วยหนู ๔ ชนิด	๕๐๔
กณฺหํ	๕๗	ว่าด้วยคน ๔ จำพวก	ที่เปรียบด้วยมะม่วง ๔ ชนิด	๕๑๒
กณฺหํ	๕๘	ว่าด้วยคน ๔ จำพวก	ที่เปรียบด้วยโอ่งน้ำ ๔ ชนิด	๕๑๕
กณฺหํ	๕๙	ว่าด้วยคน ๔ จำพวก	ที่เปรียบด้วยแว่นน้ำ ๔	๕๒๖
กณฺหํ	๖๐	ว่าด้วยคน ๔ จำพวก	ที่เปรียบด้วยโคผัว	๕๓๓
กณฺหํ	๖๑	ว่าด้วยคน ๔ จำพวก	ที่เปรียบด้วยอสรพิษ	๕๔๐
กณฺหํ	๖๒	ว่าด้วยคน ๔ จำพวก	มีจำพวกสรรเสริญผู้ควรตติเยนเป็นต้น	๕๔๕
กณฺหํ	๖๓	ว่าด้วยคน ๔ จำพวก	ที่สรรเสริญพวกเดียรถีย์	๕๕๕
กณฺหํ	๖๔	ว่าด้วยคน ๔ จำพวก	มีคนตติเยนทุกเป็นต้น	๕๖๑
กณฺหํ	๖๕	ว่าด้วยคน ๔ จำพวก	มีคนทพความหมั่นเป็นต้น	๕๖๘
กณฺหํ	๖๖	ว่าด้วยคน ๔ จำพวก	มีคนมคมาแล้วมคต่อไปเป็นต้น	๕๗๕
กณฺหํ	๖๗	ว่าด้วยคน ๔ จำพวก	มีคนจอมแล้วจอมอีกเป็นต้น	๕๘๒
กณฺหํ	๖๘	ว่าด้วยคน ๔ จำพวก	ที่เปรียบด้วยต้นไม้	๕๘๘
กณฺหํ	๖๙	ว่าด้วยคน ๔ จำพวก	มีคนถือรูปเป็นประมาณ	๕๙๖
กณฺหํ	๗๐	ว่าด้วยคน ๔ จำพวก	มีจำพวกสมบูรณ์ด้วยศีลโดยลำพังคน	๖๐๓
กณฺหํ	๗๑	ว่าด้วยคน ๔ จำพวก	ที่หาตนให้เดือดร้อนเป็นต้น	๖๑๐
กณฺหํ	๗๒	ว่าด้วยคน ๔ จำพวก	มีคนมีราคะเป็นต้น	๖๑๗
กณฺหํ	๗๓	ว่าด้วยคน ๔ จำพวก	มีคนได้ความสงบใจเป็นต้น	๖๒๔
กณฺหํ	๗๔	ว่าด้วยคน ๔ จำพวก	มีคนไปตามกระแสเป็นต้น	๖๓๑
กณฺหํ	๗๕	ว่าด้วยคน ๔ จำพวก	มีคนสัคบัน้อยเป็นต้น	๖๓๘
กณฺหํ	๗๖	ว่าด้วยคน ๔ จำพวก	มีสมณะผู้ไม่หวั่นไหวเป็นต้น	๖๔๕
กณฺหํ	๗๗	ว่าด้วยคน ๔ จำพวก	มีคนทรวิธเป็นต้น	๖๕๒
กณฺหํ	๗๘	ว่าด้วยคน ๕ จำพวก	ที่คนมิให้แล้วดูหมิ่นเป็นต้น	๖๕๘

กณชัท	๗๘	ว่าด้วยคนที่เปรียบด้วยโยธา ๕ จำพวก	๓๖๕
กณชัท	๗๙	ว่าด้วยภิกษุผู้ถือบิณฑบาติกขุตงค ๕ จำพวก	๓๗๒
กณชัท	๘๐	ว่าด้วยผู้ถือขลุ่ยจนาภัตติกขุตงค ๕ จำพวก	๓๗๘
กณชัท	๘๑	ว่าด้วยผู้ถือเอภาสนิกขุตงค ๕ จำพวก	๓๘๖
กณชัท	๘๒	ว่าด้วยผู้ถือมังสกุล ๕ จำพวก	๓๘๒
กณชัท	๘๓	ว่าด้วยผู้ถือเศจวริกขุตงค ๕ จำพวก	๓๘๘
กณชัท	๘๔	ว่าด้วยผู้ถืออารัญญิกขุตงค ๕ จำพวก	๓๙๔
กณชัท	๘๕	ว่าด้วยผู้ถืออรุขมุสิกขุตงค ๕ จำพวก	๔๐๐
กณชัท	๘๖	ว่าด้วยผู้ถืออัพโกกาสิกขุตงค ๕ จำพวก	๔๐๘
กณชัท	๘๗	ว่าด้วยผู้ถือเนสัชชิกขุตงค ๕ จำพวก	๔๑๕
กณชัท	๘๘	ว่าด้วยผู้ถือยถาสันตติกขุตงค ๕ จำพวก	๔๒๒
กณชัท	๘๙	ว่าด้วยผู้ถือโสสานิกขุตงค ๕ จำพวก	๔๒๘
กณชัท	๙๐	ว่าด้วยพระสัมมาสัมพุทธเจ้า	๔๓๖
กณชัท	๙๑	ว่าด้วยพระปัจเจกพุทธเจ้า	๔๔๓
กณชัท	๙๒	ว่าด้วยพระสาวกพระโมกคัลลัน	๔๕๐
กณชัท	๙๓	ว่าด้วยพระอรหันต์ต่าง ๆ	๔๖๘
กณชัท	๙๔	ว่าด้วยพระอนาคามี พระสกทาทามี พระโสดาบัน	๔๗๖
กณชัท	๙๕	ว่าด้วยคนที่เปรียบด้วยสัตว์น้ำ ๗ จำพวก	๔๘๒
กณชัท	๙๖	ว่าด้วยบุคคล ๗ จำพวก มีจำพวกที่หลุดพ้นด้วยส่วนทั้ง ๒ เป็นต้น	๔๘๘
กณชัท	๙๗	ว่าด้วยอริยบุคคล ๔ จำพวก	๔๙๖
กณชัท	๙๘	ว่าด้วยบุคคล ๘ จำพวก มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นต้น	๕๐๓
กณชัท	๑๐๐	ว่าด้วยบุคคล ๑๐ จำพวก มีจำพวกสำเร็จในโลกนี้เป็นต้น	๕๑๐

พระอภิธรรมปิฎกมหาวิธการนัย

พระอภิธรรมปิฎก มี ๗ คัมภีร์ ๗๐๐ กัณฑ์ จบ

คัมภีร์ที่ ๔ พระปกคณบัญญัติ มี ๑๐๐ กัณฑ์ (แบ่งเป็น ๒ เล่ม) จบ

กัณฑ์ที่ ๔๑

คัมภีร์พระปกคณบัญญัติ
ว่าด้วยบุคคลเปรียบด้วยผ้ากาสี ๓ จำพวก

นโม คสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

คตฺถ กตฺเม คโย กาสีภวตฺตูปมา ปุคฺคตา ฯ ตินิ กาสีภวตฺตานิ นวมปี
กสิภวตฺถิ วณฺณวณฺตํ เจว โหติ สุขสมฺมสฺสณฺจ มหาคฺขณฺจาทิ.

ณ บัณฑิต อาทมภาพจักได้แสดงคัมภีร์พระปกคณบัญญัติ กัณฑ์ที่ ๔๑ ว่าด้วย
บุคคลเปรียบด้วยผ้ากาสี ๓ จำพวก สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระ-
พุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน

บาลี

คำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่งเทศนานั้นว่า
บุคคล ๓ จำพวก ที่เปรียบด้วยผ้ากาสีนั้น ได้แก่ จำพวกไหนบ้าง ? มีคำแก้
ไขว่า ผ้าในประเทศกาสีซึ่งจัดว่าเป็นผ้าที่ดีนั้น มีอยู่ ๓ ชนิด คือ ใหม่ชนิด ๑
กลางชนิด ๑ เก่าชนิด ๑ ฯ ผ้ากาสีทั้ง ๓ ชนิดนั้น ล้วนแต่มีสีดี มีสัมผัสดี
มีราคามากทั้งนั้น ถึงแม้ว่าจะเก่าแล้วเขาก็เก็บไว้ห่อแก้ว หรือเก็บใส่ไว้ในหีบเครื่อง
อบ ข้อนั้นใด บุคคลที่เปรียบด้วยผ้ากาสี ๓ จำพวก ก็มีอยู่ในภิกษุทั้งหลายดังนี้

สารบาญ

คัมภีร์พระธาตุกุกา และพระปุกคตบัญญัติ เล่ม ๒

(คัมภีร์พระธาตุกุกา-ปุกคตบัญญัติ มี ๒ เล่มจบ เล่มนี้เป็นเล่มที่ ๘๒ ใน ๑๐๐ เล่ม)

	หน้า
กัณฑ์ที่ ๔๑ ว่าด้วยผ้ากาสี ๓ ชนิด	๑
เปรียบผ้ากาสีกับบุคคล	๓
กัณฑ์ที่ ๔๒ ว่าด้วยคนประมาณได้ง่ายเป็นต้น	๔
คนประมาณได้ง่าย	๕
คนประมาณได้ยาก	๑๐
คนประมาณไม่ได้	๑๐
กัณฑ์ที่ ๔๓ ว่าด้วยคนไม่ควรคบเป็นต้น	๑๖
คนไม่ควรคบและควรคบ	๑๖
กัณฑ์ที่ ๔๔ ว่าด้วยคนที่ควรเกลียด ควรเพ่ง ควรเข้าใกล้	๒๓
คนที่ควรเกลียด	๒๓
คนที่ควรเพ่ง	๒๔
คนที่ควรเข้าใกล้	๒๔
กัณฑ์ที่ ๔๕ ว่าด้วยคน ๓ จำพวกเป็นต้น	๒๕
ผู้ทำให้บริบูรณ์ด้วยศีล	๓๐
กัณฑ์ที่ ๔๖ ว่าด้วยศาสดา ๓ จำพวก	๓๖
กัณฑ์ที่ ๔๗ ว่าด้วยศาสดาอีก ๓ จำพวก	๔๒
กัณฑ์ที่ ๔๘ ว่าด้วยคน ๔ จำพวก มีข้อปฏิบัติเป็นต้น	๕๐
กัณฑ์ที่ ๔๙ ว่าด้วยคน ๓ จำพวก มีคนบาปเป็นต้น	๕๗
กัณฑ์ที่ ๕๐ ว่าด้วยคน ๔ จำพวก มีคนบาปธรรมเป็นต้น	๖๕
กัณฑ์ที่ ๕๑ ว่าด้วยคน ๔ จำพวก มีคนควรว่ากล่าวเป็นต้น	๗๐
กัณฑ์ที่ ๕๒ ว่าด้วยคน ๔ จำพวก มีอคตจิตกัญญเป็นต้น	๗๘
กัณฑ์ที่ ๕๓ ว่าด้วยคน ๔ จำพวก มีคนวิปฏิกานต์เป็นต้น	๘๔

บัณฑิตบาท เสนาสนะ คิลานบังจัย เกสัชบริหารของบุคคลเหล่าใด บุคคลเหล่านั้น
ก็ได้รับผลมาก ได้รับอันสงส์มาก อันนี้ชื่อว่า ภิกษุแก่ทมิฬศีลธรรมอันดีนั้น
เป็นผู้มีราคามาก ผ้ากาสีนั้นมีราคามากฉันใด ภิกษุแก่ทมิฬศีลธรรมอันดี ก็มีราคา
มากฉันนั้น

ภิกษุแก่ทมิฬศีลธรรมอันดีนั้น พุตสังโคตขึ้นในท่ามกลางสงฆ์ ภิกษุ
ทั้งหลายก็ได้กล่าวขึ้นว่า ขอท่านทั้งหลายจงเงยบเสียง พระภิกษุผู้เป็นพระเถระ
กำลังแสดงธรรมวินัยอยู่ ภิกษุเหล่านั้นย่อมเชื่อฟังถ้อยคำของภิกษุแก่ ซึ่ง
มีศีลธรรมอันดีนั้น ถ้อยคำของภิกษุแก่ทมิฬศีลธรรมอันดีนั้น ย่อมมีผู้เก็บเข้าไป
ในใจ เหมือนกับผ้ากาสี ที่เขาเก็บไว้ในหีบห่อเครื่องอบฉะนั้น ฯ ภิกษุ ๓
จำพวกนั้นแล เรียกว่า เปรียบด้วยผ้ากาสี สันเนอความในพระบาลีเพียงเท่านั้น.

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า ผ้าเนื้อละเอียดที่เขาทอดด้วยด้าย ๓
อย่าง ชื่อว่า ผ้ากาสี ฯ ผ้ากาสีนั้นถึงจะทอใหม่ก็มีราคามาก ถึงจะใช้กลาง
เก่ากลางใหม่แล้ว ก็มีราคาตั้ง ๒๐ หรือ ๓๐ หรือพัน ๑ ฯ ถึงแม้ว่าจะเก่า
แล้วก็ยังมีราคาตั้ง ๘ กหาปณะ หรือ ๑๐ กหาปณะ หรือพันกหาปณะ ฯ คำว่า
บุคคลเหล่านั้น ย่อมได้รับประโยชน์สุขตลอดกาลนานนั้น เหมือนกับบุคคลที่คบ
หาสมาคมกับพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระสาวกเป็นต้น ฯ ผู้ที่พ้นจาก
ทุกข์เพราะอาศัยพระพุทธเจ้าพระองค์เดิยวั้น ย่อมหาประมาณมิได้ ฯ ผู้ที่พ้น
จากทุกข์เพราะอาศัยพระสารีบุตรเถระเจ้า พระมหาโมคคัลลานเถระเจ้า พระอสีติ
มหาสาวกอื่น ๆ นั้น ก็หาประมาณมิได้ ฯ คำว่า ถ้อยคำของภิกษุแก่ผู้มีศีลธรรม
อันดี ย่อมมีผู้เก็บเข้าไปในใจนั้น คือ ถ้อยคำอันมีประโยชน์ของพระมหาเถระนั้น
ย่อมถึงซึ่งเป็นบุคคลควรตั้งไว้บนศีรษะ ควรเก็บไว้ในหทัย เปรียบเสมือน
กับผ้ากาสีที่เขาเก็บไว้ในหีบฉะนั้น ฯ ส่วนคำนอกนี้ ควรทราบเหมือนที่ได้แสดง
มาแล้วในภายหลังโน้น สันเนอความในอรรถกถาเพียงเท่านั้น.

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า ภิกษุ ๓ จำพวก ที่เปรียบด้วยผ้ากาสรนี้ ล้วนแต่เป็นภิกษุผู้มีศีลธรรมอันดีทั้งนั้น ภิกษุผู้มีศีลธรรมอันดีนั้น ย่อมมีสรรพคุณ คือ ผิวพรรณร่างกายดี มีคุณอนันต์ คือ คุณธรรมดี มีการทำให้เกิดประโยชน์สุขแก่ผู้คบหาสมาคม มีการทำให้ผู้ถวายบิณฑบาต ๔ แก่ตนได้รับผลมาก ได้รับอานิสงส์มาก เพราะฉะนั้น ข้อที่ควรจะยกขึ้นแสดงในกัณฑ์นี้ ก็มีแต่เรื่องศีลเท่านั้น ๑ เรื่องศีลนั้นได้แสดงไว้ในกัณฑ์ที่ ๔๐ แล้วว่า ศีลของภิกษุโดยหลักใหญ่มีอยู่ ๔ ประการ คือ ปาฏิโมกขสังวรศีล อินทรียสังวรศีล อาชีวปาริสุทธศีล บิณฑบาตนิสสิทศีล แต่ได้แสดงเพียงโดยย่อ เฉพาะข้อใหญ่ใจความเท่านั้น สำหรับในกัณฑ์นี้ จักได้แสดงถึงเรื่องศีลตามสามัญญผลสูตร พร้อมทั้งอรรถกถาให้แปลกออกไปจากเทศนา กัณฑ์ที่ ๔๐ นั้น

กล่าวคือ ในสามัญญผลสูตร คัมภีร์ทมนิกาย พร้อมทั้งอรรถกถานั้นว่า ภิกษุที่เรียกว่า สมบูรณ์ด้วยศีลนั้น คือ ในสามัญญผลสูตร ที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่พระเจ้าอชาตศัตรูนั้นว่า กตมญฺจ มหาราช ภิกษุ สีสัมปนโน โหตุเป็นต้น ๑ ซึ่งมีเนื้อความว่า คุณ่อมมหาราช อย่างไรจึงเรียกว่า ภิกษุสมบูรณ์ด้วยศีล ๑ อย่างนี้ คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ได้ละปาณาติบาต จดเว้นจากปาณาติบาต ทั้งก่อนไม้ ทั้งสาตราแล้ว เป็นผู้มีความละเอียดรอบคอบปกุศล เป็นบุคคลมีใจเมตตากรุณา สงเคราะห์สัตว์ทั้งปวงด้วยเมตตากรุณา อันนั้นก็เป็นศีลข้อ ๑ การที่ภิกษุทั้งหลายละอทินนาทาน จดเว้นอทินนาทาน ถือเอาแต่ของที่เจ้าของให้ ต้องการแต่ของที่เจ้าของให้ มีคนอันไม่เป็นขโมย อันบริสุทธิ์ อันนั้นก็เป็นศีลข้อ ๑ การที่ภิกษุละอพรหมจรรย์ ประพฤติพรหมจรรย์ จดเว้นจากเมถุนธรรม ซึ่งเป็นธรรมเนียมของชาวบ้าน อันนั้นก็เป็นศีลข้อ ๑

การที่ภิกษุ ละมสวาท จดเว้นมสวาท กล่าวแต่คำจริง ต่อเรื่องด้วยคำจริง เป็นคนจริง เป็นคนเชื่อได้ เป็นคนไม่ลวงโลก อันนั้นก็เป็นศีลข้อ ๑ การที่ภิกษุละบิสุณวาจา อันส่อเสียดยุบง จดเว้นจากวาจาส่อเสียดยุบง ได้ฟัง

ข้างแล้วไม่บอกข้างโน้น เพื่อจะทำลายข้าง หรือได้ฟังข้างโน้นแล้วไม่บอก
 ข้าง เพื่อจะทำลายข้างโน้น มีแต่ทำผิดแตกกันให้ตักัน ส่งเสริมผู้ตักันอยู่
 แล้วให้ตักันยิ่งขึ้น มีความยินดีในสามัคคี เพลิดเพลินในสามัคคี กล่าวแต่ว่าจา
 ที่ให้เกิดสามัคคี อันนั้นก็เป็นศีลข้อ ๑ การที่ภิกษุและภรรยา คือ วาจาร้ายกาจ
 งดเว้นจากภรรยา กล่าวแต่ว่าจา ซึ่งไม่มีโทษ ซึ่งเป็นที่สบายหู เป็นที่รัก
 ใคร่จับใจ เป็นวาจาชาวเมือง เป็นวาจาที่คนเป็นอันมากชอบใจ อันนั้นก็เป็น
 ศีลข้อ ๑ การที่ภิกษุละวาจาเหลวไหล พุดตามเวลาที่ควรพูด พุดแต่ความจริง
 พุดแต่สิ่งที่มีประโยชน์ พุดแต่สิ่งที่เป็นธรรมวินัย พุดแต่สิ่งที่ควรใส่ใจ พุดแต่
 สิ่งซึ่งมีที่อ้างอิง มีกำหนด มีประโยชน์ ตามเวลาที่ควรพูด อันนั้นก็เป็นศีลข้อ ๑
 การที่ภิกษุงดเว้นจากการพราดซึ่งพหุคาม ภุคคาม คือ ต้นไม้ กอหญ้า ทรายวัลย์
 ซึ่งยังสดเขียวอยู่ด้วยที่อยู่ อันนั้นก็เป็นศีลข้อ ๑ การที่ภิกษุฉันอาหารในเวลาเดียว
 งดเว้นจากการฉันอาหารในเวลากลางคืน งดเว้นจากการฉันอาหารในเวลาวิกาล
 อันนั้นก็เป็นศีลข้อ ๑ การที่ภิกษุงดเว้นจากการดูสิ่งที่เป็นข้าศึกในใจ คือ การ
 หอนรำ ขับร้อง ก็เป็นศีลข้อ ๑ การที่ภิกษุงดเว้นจากการตกแต่งร่างกายด้วย
 ดอกไม้ของหอม เครื่องหอมทา ก็เป็นศีลข้อ ๑ การที่ภิกษุงดเว้นจากการนอน
 บนที่นอนสูงใหญ่ ก็เป็นศีลข้อ ๑ การที่ภิกษุงดเว้นจากการรับประเคนซึ่งเงินทอง
 ก็เป็นศีลข้อ ๑ การที่ภิกษุงดเว้นจากการรับประเคนซึ่งข้าวเปลือก ก็เป็นศีลข้อ ๑
 การที่ภิกษุงดเว้นจากการรับประเคน ซึ่งเนื้อสดปลาสด ก็เป็นศีลข้อ ๑ การที่
 ภิกษุงดเว้นจากการรับซึ่งผู้หญิงและเด็กหญิง ก็เป็นศีลข้อ ๑ การที่ภิกษุงดเว้น
 จากการรับหาสีและหาส ก็เป็นศีลข้อ ๑ การที่ภิกษุงดเว้นจากการรับประเคน
 ซึ่งแพะแกะ ก็เป็นศีลข้อ ๑ การที่ภิกษุงดเว้นจากการรับประเคนซึ่งไก่ เป็ด
 สุนัขเป็นไว้เพื่อเลี้ยง ก็เป็นศีลข้อ ๑ การที่ภิกษุงดเว้นจากการรับประเคนซึ่ง ข้าง
 ม้า โค กระบือ ก็เป็นศีลข้อ ๑ การที่ภิกษุงดเว้นจากการรับประเคน ไร่ นา
 เรือกสวน ก็เป็นศีลข้อ ๑ การที่ภิกษุงดเว้นจากการเป็นเหตุของคฤหัสถ์ ก็เป็น
 ศีลข้อ ๑ การที่ภิกษุงดเว้นจากการซื้อขาย ก็เป็นศีลข้อ ๑ การที่ภิกษุงด
 เว้นจากการโกงด้วยตาชั่ง ด้วยทองปloom ด้วยการนับ ก็เป็นศีลข้อ ๑ การที่
 ภิกษุงดเว้นจากการโกงซึ่งหน้า การหลอกลวง ก็เป็นศีลข้อ ๑ การที่ภิกษุงด

เว้นจากการร่ำร้องจำเอน จากการปลิ้นสะคมขู่เข็ญเอาทรัพย์ของผู้อื่น ก็เป็น
ศีลข้อ ๑ ๑ ศีลเหล่านี้เรียกว่า จุลศีล

ยังมีมัชฌิมศีลอีก ๑ มัชฌิมศีลนั้น คือ การที่กัมมจงดเว้นจากการพราก
พืชคามภุตคามทั้ง ๕ ประการ คือ พืชอันเกิดจากรากเหง้า พืชอันเกิดจากลำต้น
พืชอันเกิดจากผล พืชอันเกิดจากยอด พืชอันเกิดจากพืช ไม่ทำเหมือนพวก
สมณพราหมณ์นอกพระพุทธศาสนา บริโภคของที่เขาให้ด้วยศรัทธา แล้ว
ประกอบซึ่งการพรากพืชคาม ภุตคาม อันเป็นมัชฌิมศีลข้อ ๑ สมณะ
พราหมณ์นอกพระพุทธศาสนา บริโภคของที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้ว พวกนี้
ประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งการบริโภคของที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้ว คือ ได้สะสมข้าว น้ำ ผ้า
ยาน พาหนะ ที่นอน ของหอม อามิสต่าง ๆ ไว้ การที่ศึกษาในพระพุทธศาสนา
งดเว้นจากการสะสมสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ ก็เป็นมัชฌิมศีลข้อ ๑ สมณพราหมณ์
นอกพระพุทธศาสนา บริโภคของที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้ว อ้อมพากันดู
การเล่นต่าง ๆ คือ ดูการพ้อนรำ ขับร้องเป็นต้น การที่ศึกษาในพระพุทธศาสนา
งดเว้นจากการดู ซึ่งการเล่นต่าง ๆ นั้น ก็เป็นมัชฌิมศีลข้อ ๑ สมณพราหมณ์
นอกพระพุทธศาสนา บริโภคของที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้ว พวกนี้ไปประกอบเนื่อง ๆ
ซึ่งสิ่งที่ให้เกิดความประมาท คือ การพนันต่าง ๆ การที่ศึกษาในพระพุทธศาสนา
งดเว้นจากการพนันต่าง ๆ นั้น ก็เป็นมัชฌิมศีลข้อ ๑ สมณพราหมณ์นอกพระ-
พุทธศาสนา พวกนี้นอนบนที่นอนอันสูงใหญ่ มีอาสนธิและบัลลังก์เป็นต้น ส่วน
ศึกษาในพระพุทธศาสนา ได้พากันงดเว้นจากที่นอนอันสูงใหญ่นั้น อันนั้นก็เป็น
มัชฌิมศีลข้อ ๑ สมณพราหมณ์นอกพระพุทธศาสนา บริโภคของที่เขาให้ด้วยศรัทธา
แล้วพวกนี้ประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งการตกแต่งร่างกายด้วยอาการต่าง ๆ มีการทาบการ
นวดให้ร่างกายพริ้วพิสดารเป็นต้น ส่วนศึกษาในพระพุทธศาสนา ได้งดเว้นจาก
การตกแต่งร่างกายต่าง ๆ นั้น อันนั้นก็เป็นมัชฌิมศีลข้อ ๑ สมณพราหมณ์นอกพระ-
พุทธศาสนา บริโภคของที่เขาให้ด้วยศรัทธา แล้วพวกนี้ประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งการจ-
ฉานกถา คือ การพูดเรื่องราวสาระประโยชน์มิได้ ส่วนศึกษาในพระพุทธศาสนา
ย่อมงดเว้นจากการพูดจฉาน อันนั้นก็เป็นมัชฌิมศีลข้อ ๑ สมณพราหมณ์นอก
พระพุทธศาสนา บริโภคของที่เขาให้ด้วยศรัทธา แล้วพวกนี้ประกอบเนื่อง ๆ ซึ่ง

การโต้เถียงกันว่าเรามากกว่าท่าน ท่านสู้เราไม่ได้เป็นต้น ส่วนภิกษุในพระพุทธศาสนา
ย่อมงดเว้นจากการโต้เถียงกันเช่นนั้น อันนี้เป็นมัชฌิมคัมภีร์ ๑ สมณพราหมณ์
นอกพระพุทธศาสนา บริโภคของที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้ว ก็ประกอบเนื่อง ๆ
ซึ่งการรับส่งข้าวไปมา โดยการเป็นทูตของพระราชา มหาอำมาตย์ กษัตริย์ พราหมณ์
กฤหบดี และกุมารทั้งหลาย ส่วนภิกษุในพระพุทธศาสนา ย่อมงดเว้นจากการ
เป็นทูตของกฤหัสถ์ทั้งหลาย อันนี้เป็นมัชฌิมคัมภีร์ ๑ สมณพราหมณ์นอก
พระพุทธศาสนา บริโภคของที่เขาให้ด้วยศรัทธา แล้วก็ทำตนเป็นคนลวงโลก
เป็นคนหัวประจบ เป็นคนหาขนิมิต เป็นคนเหี้ยมขูดฉูด เป็นคนเลกลายด้วยลาภ
ส่วนพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ย่อมงดเว้นจากการลวงโลก การประจบนั้นเสีย
อันนี้เป็นมัชฌิมคัมภีร์ ๑

ยังมีมหาศีลอีก คือ สมณพราหมณ์นอกพระพุทธศาสนา บริโภคของที่เขา
ให้ด้วยศรัทธาแล้ว หาเลี้ยงชีพด้วยทางผิดธรรม มีการเป็นหมอคูวับวะ
ร่างกายของคนทั้งหลายเป็นต้น ส่วนพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ย่อมไม่ทำ
อย่างนั้น อันนี้เป็นมหาศีลข้อ ๑ พระภิกษุในพระพุทธศาสนา งดเว้นจากการ
เลี้ยงชีพด้วยการทาสลักษณะแก้วมณีเป็นต้น ก็เป็นมหาศีลข้อ ๑ การที่พระ
ภิกษุในพระพุทธศาสนา งดเว้นจากการหาเลี้ยงชีพด้วยการทำนาขายศีกสงครามเป็นต้น
ก็เป็นมหาศีลข้อ ๑ การที่พระภิกษุในพระพุทธศาสนา งดเว้นจากการหา
เลี้ยงชีพด้วยการทาสจันทคาหะ สร้อยคาหะเป็นต้น ก็เป็นมหาศีลข้อ ๑ การ
ที่พระภิกษุในพระพุทธศาสนา งดเว้นจากการหาเลี้ยงชีพด้วยการทำนายฟ้าฝน
ข้าวปลาอาหาร โรคภัยว่า ปี่ไฉนจะเป็นอย่างไร ก็เป็นมหาศีลข้อ ๑ การที่
พระภิกษุในพระพุทธศาสนา งดเว้นจากการหาเลี้ยงชีพด้วยการทำพิธีแต่งงาน
บ่าวสาวเป็นต้น ก็เป็นมหาศีลข้อ ๑ การที่พระภิกษุในพระพุทธศาสนา งดเว้น
จากการหาเลี้ยงชีพ ด้วยการมหรนบานเทวดาเป็นต้น เพื่อให้สำเร็จผลที่ตนมุ่งหมาย
ส่วนภิกษุทั้งหลายได้งดเว้นจากสิ่งนั้น ก็เป็นมหาศีลข้อ ๑

ดูก่อนมหาราช ภิกษุผู้สมบูรณ์ด้วยจุลศีล มัชฌิมศีล มหาศีล ย่อมมี
อย่างนี้แล ภิกษุผู้สมบูรณ์ด้วยศีลอย่างนี้ ย่อมไม่แลเห็นภัยว่าจักมีมาจากสิ่งไหน
เหมือนพระมหากษัตริย์ที่ไม่แลเห็นภัยว่าจักมีมาจากข้าศึกจะนั้น ภิกษุผู้สมบูรณ์

ด้วยศีลอย่างนี้ ข้อมมีความสุขใจ ซึ่งเป็นความสุขใจอันหาโทษมิได้ คู่ก่อน
มหาราช อย่างนี้แล เรียกว่า ภิกษุสมบุรณ์ด้วยศีล สันเนอความในเรื่องศีลสังวร
อันจัดว่าเป็นผู้มีศีล ตามสามัญญผลสูตรเพียงเท่านั้น

ส่วนอินทริยสังวร อันจัดว่าเป็นอินทริยสังวรศีล ในสามัญญผลสูตรนั้นว่า
ได้แก่ การระวังไม่ให้สิ่งที่เป็นบาปอกศล คือ อภิขณาโหมนัสครอบงำได้ ในเวลา
ที่พบปะอารมณ์ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ภิกษุผู้รักษาได้อย่างนี้ เรียกว่า
ผู้มีศีลเหมือนกัน ๆ ภิกษุผู้สมบุรณ์ด้วยจลศีล มัชฌิมศีล มหาศีล อินทริย-
สังวรศีล ตั้งกันสดงมาแล้วนี้ ก็เรียกว่า เป็นผู้มีศีล ส่วนภิกษุที่ประกอบด้วย
สันโดษ ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ ด้วยใจเจริญสมณธรรม เรียกว่า มีธรรมอันดี
สันเนอความในเทศนาภังคะเพียงเท่านั้น.

เอวํ กัมมํ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๔๒

คัมภีร์พระปุคคัลลบัญญัติ

ว่าด้วยคนประมาณได้ง่าย ประมาณได้ยาก ประมาณไม่ได้

กตโม จ ปุคคโล สุปฺปเมยฺโฮ อีเธกจฺโจ ปุคคโล อุตฺตโร โหติ
อมฺบุโห จปโร มฺขโร วิกิตฺตวาโจ มฺมุขสฺสติ อสมฺปชาโน อสมาทิโคติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์พระปุคคัลลบัญญัติ กัณฑ์ที่ ๔๒ ว่าด้วย
คนประมาณได้ง่าย ประมาณได้ยาก ประมาณไม่ได้ สืบต่อไป เพื่อให้
เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่งเทศนาเห็นว่า
คนประมาณได้ง่าย ได้แก่ คนชนิดไร ก็คำแก้ไขว่า บุคคลบางคนใน

โลกนี้ เป็นคนมีใจฟุ้งซ่าน เป็นคนมีใจตั้งมั่นน้อย เป็นคนชอบประดับประดา เป็นคนปากกล้า เป็นคนมีวาจาขัดส่าย เป็นคนปล่อยสติ เป็นคนไม่มีสัมปชัญญะ เป็นคนมีใจไม่ตั้งมั่น เป็นคนมีใจหมุนไปต่างๆ เป็นคนมีอินทรีย์หมุนเวียน บุคคลชนิดนี้แล เรียกว่า คนประมาณได้ง่าย

คนประมาณได้ยากนั้น ได้แก่คนชนิดใด บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นคนมีใจไม่ฟุ้งซ่าน มีใจไม่เบียดเบียน ตั้งมั่น ไม่ชอบการประดับประดา ไม่มีปากกล้า ไม่มีวาจาขัดส่าย มีสติมั่นคง มีสัมปชัญญะ มีใจตั้งมั่น มีจิตมั่นอยู่ในอารมณ์อันเดียว มีอินทรีย์อันสำรวมไว้ บุคคลชนิดนี้แล เรียกว่าคนประมาณได้ยาก

คนประมาณไม่ได้นั้น ได้แก่คนชนิดใด บุคคลบางคนในโลกนี้ ได้ทำให้แจ้งด้วยความรู้ยิ่งด้วยตนเอง ซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันชื่อว่าไม่มีอาสวะ เพราะสิ้นอาสวะทั้งหลาย ในอภิปภาหิตาเหินยอนี้ แล้วสงบอยู่ บุคคลชนิดนี้แล เรียกว่า คนประมาณไม่ได้ ดังนี้ สันเนอความในพระบาลีเพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า บุคคลใดเป็นผู้ที่บุคคลอื่นประมาณได้ง่าย บุคคลนั้นเรียกว่า คนประมาณได้ง่าย ฯ คำว่า ในโลกนี้ คือ ในสัตว์โลกนี้ คำว่า มีใจฟุ้งซ่าน คือ ประกอบด้วยความฟุ้งซ่าน ฯ คำว่า มีใจตั้งมั่น คือ มีใจตั้งมั่นอยู่ตั้งขึ้น อธิบายว่า บุคคลชนิดนี้ ได้ยกมานะแปล่าขึ้นตั้งไว้ ฯ คำว่า ชอบประดับประดานั้น คือ ประกอบด้วยความประดับประดาซึ่งสิ่งของต่างๆ มีการตกแต่งบาตรให้สวยงามเป็นต้น ฯ คำว่า มีปากกล้านั้น คือ มีวาจากล้านิ่ง ฯ คำว่า มีวาจาขัดส่ายนั้น คือ มีถ้อยคำหาที่สังเกตไม่ได้ ฯ คำว่า มีใจไม่ตั้งมั่นนั้น คือ ปราศจากความมีอารมณ์อันเดียวแห่งจิต ฯ คำว่า มีจิตหมุนไปต่างๆ นั้น คือ มีจิตต้นต้นเหมือนกับจิตแห่งแม่โคที่ต้น และจิตแห่งแม่เนื้อที่ต้น ฯ คำว่า มีอินทรีย์ปรากฏนั้น คือ มีอินทรีย์เปิดเผย อันได้แก่ไม่สำรวมอินทรีย์ ฯ บุคคลชนิดนี้แล เป็นบุคคลที่

ประมาณได้ง่าย ๆ นาน้อยบุคคลย่อมประมาณได้ง่ายฉันใด บุคคลผู้ประกอบด้วยองค์แห่งสิ่งที่ไม่ดีเหล่านี้ ผู้นั้นก็ประมาณได้ง่ายฉันนั้น

ผู้ใด ผู้นั้นประมาณได้โดยยาก ผู้นั้นชื่อว่าคนประมาณได้ยาก ๆ ความเป็นผู้มีใจไม่ฟังชานเป็นต้น ควรทราบด้วยถ้อยคำที่ตรงกันข้ามกับถ้อยคำที่กล่าวมาแล้วนั้น ๆ นานในมหาสมุทร บุคคลย่อมประมาณได้ยากฉันใด บุคคลผู้ประกอบด้วยองค์แห่งคุณธรรมเหล่านี้ ผู้นั้นก็ประมาณได้ยากฉันนั้น ๆ คือ บุคคลชนิดนี้ ย่อมถึงซึ่งความเป็นบุคคลที่ควรกล่าวว่า เป็นพระอนาคามี หรือเป็นพระอรหันต์ ๆ เพราะฉะนั้น จึงว่าบุคคลชนิดนี้ เป็นผู้ประมาณได้ยาก

ผู้ใด อันผู้นั้นไม่อาจประมาณได้ ผู้นั้นชื่อว่าคนประมาณไม่ได้ ๆ ใคร ๆ ไม่อาจถือเอาประมาณแห่งอากาศได้ฉันใด คนทั้งหลายก็ไม่อาจถือเอาประมาณแห่งพระอรหันต์ ผู้สันตสาวกเลิศแล้วฉันนั้น เพราะฉะนั้น พระอรหันต์นั้นจึงเรียกว่า คนประมาณไม่ได้ สันเนือความในอรรถกถาเพียงเท่านี้

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า บุคคล ๓ จำพวก ที่แสดงมาแล้วนี้ หมายบุคคลชนิดนี้ ชั้นกลาง ชั้นเล็ก ๆ บุคคลในโลกนี้ เมื่อว่าโดยชั้นที่จะประมาณว่า ใครเป็นอย่างไรแล้ว ย่อมมีอยู่ ๓ ชั้น คือ ชั้นต้น อันได้แก่ชั้นที่รู้จักได้ง่าย ซึ่งเรียกว่าประมาณได้ง่าย ๑ ชั้นกลาง ซึ่งรู้จักได้ยาก อันเรียกว่าประมาณได้ยาก ๑ ชั้นเล็ก ซึ่งรู้จักไม่ได้ อันเรียกว่าประมาณไม่ได้ ๑

ชั้นต้นนั้น ได้แก่คนที่ประกอบด้วยองค์ ๑๐ ประการ คือ ความฟังชาน ๑ ความถือตัว ๑ ความชอบประดับประดา ๑ ความมีวาจากล้าแข็ง ๑ ความมีวาจาซัดสาย ไม่อยู่กับร่องรอย ๑ ความปลื้มยศ ๑ ความไม่มีสัมปชัญญะ ๑ ความไม่มีจิตคงมั่น ๑ ความมีจิตต้นตื้น ๑ ความไม่สำรวมอินทรีย์ ๑

องค์ ๑๐ ประการ มีอยู่ในคนใด คนนั้น ผู้นั้น ก็รู้ได้ง่ายว่า เป็นคนชั้นไหน เป็นคนชนิดใด คือ เมื่อองค์ ๑๐ ประการนี้ แม้แต่ประการใดประการหนึ่ง

ก็ตาม ปรากฏขึ้นให้ผู้อื่นเห็นแล้ว ผู้อื่นก็รู้ว่า คนนั้นเป็นคนเลวไม่ใช่เป็นคนดี คนนั้นเป็นคนดี ไม่ใช่เป็นคนเลว คนนั้นเป็นคนประมาณได้ง่าย ไม่ใช่เป็นคนประมาณได้ยาก ฯ เช่น เมื่อคนอื่นได้ฟังวาจาเท่านั้น เขาก็รู้ว่า คนนั้นเป็นคนขยาบ จึงได้มีวาจากลับ มีปากกล้า ผู้นั้นเป็นคนใจไม่แน่นอน จึงได้มีวาจาขัดสาย ดังนั้น โดยเหตุนี้ เมื่อเราอยากรู้ว่า ใครเป็นชนิดไร ต้องจำองค์ ๑๐ ประการนี้ไว้ เมื่อองค์ ๑๐ ประการนี้ มีอยู่ในคนใด ก็ให้รู้เถิดว่า คนนั้นเป็นคนชั้นเลว ไม่ใช่คนชั้นกลาง ไม่ใช่คนชั้นสูง

ถ้าผู้ใดมีใจไม่ฟังขาน มีใจไม่เป็นดังไม้ธูป ไม่ชอบประดับประดาสิ่งใด ไม่มีปากกล้า ไม่มีวาจาขัดสาย มีสติมั่นคง มีสัมปชัญญะเสมอ มีใจตั้งมั่น มีใจแน่วแน่ มีการสำรวมอินทรีย์ ก็ให้รู้เถิดว่า ผู้นั้นเป็นคนชั้นกลาง เป็นคนประมาณได้ยาก ว่าผู้นั้นเป็นอะไร เป็นพระอริยเจ้า หรือเป็นปุถุชน เป็นพระอนาคามี หรือเป็นพระอรหันต์ เพราะเหตุว่า องค์คุณ ๑๐ ประการนี้ ย่อมมีอยู่ในพระอริยเจ้า มีอยู่ในพระอนาคามี มีอยู่ในพระอรหันต์ คือ ธรรมดาพระอริยเจ้า ย่อมมีใจไม่ฟังขาน ย่อมไม่ถือตัว ย่อมไม่ชอบประดับประดาสิ่งใด ย่อมมีวาจาไม่กล้าแข็ง มีวาจาไม่กวัดแกว่ง มีสติมั่นคง มีสัมปชัญญะเสมอ มีใจตั้งมั่น มีใจแน่วแน่อยู่เสมอในอารมณ์อันเดียว มีการสำรวมอินทรีย์ดี เพราะฉะนั้น เมื่อปุถุชนผู้ใดมีองค์คุณเหล่านี้ พร้อมทั้ง ๑๐ ประการแล้ว คนอื่นก็รู้ได้ยากกว่า เป็นคนชนิดไร เป็นปุถุชน หรือเป็นพระอริยเจ้า เป็นพระอนาคามี หรือเป็นพระอรหันต์

บุคคลผู้ใด สำเร็จเจโตวิมุตติ คือ หลุดพ้นจากกิเลสด้วยสมาธิแล้ว สำเร็จปัญญาวิมุตติ คือ หลุดพ้นจากกิเลสด้วยปัญญาแล้ว บุคคลผู้นั้น เป็นผู้ท่ผู้อื่นรู้ไม่ได้ว่า คนชั้นไหน เว้นไว้แต่ผู้ที่อยู่ในชั้นเดียวกันเท่านั้น ฯ คือ ธรรมดาพระอรหันต์ทั้งหลาย ย่อมรู้กันเฉพาะพระอรหันต์เท่านั้น ผู้ที่ไม่ใช่พระอรหันต์ ย่อมรู้ไม่ได้ ฯ คำว่า รู้ไม่ได้ นั้น คือ อย่างไร ก็ถึงจะพยายามสังเกตว่า ผู้นั้นเป็นคนชั้นไหน เป็นคนอะไร ก็ย่อมไม่รู้ได้ เว้นไว้แต่ผู้เป็นพระอรหันต์ด้วยกันเท่านั้น ขอนี้ มีอุปาสกาคณหนึ่งเป็นอุทาหรณ์

โกสลรณโณ กิร วิชิตะ ปพพตปาเท มาตีกคามิ นามะโก กล่าวคือ ในคัมภีร์พระธรรมบท เรื่องอัญญตรภิกษุนั้นว่า ในแคว้นแคว้นแห่งพระเจ้าโกศล มีบ้านอันเป็นที่อยู่แห่งหมื่นคนหนาแน่น อยู่ตำบลหนึ่ง ชื่อว่าบ้านมาตีกคาม อยู่ในที่ใกล้เชิงภูเขา ฯ อยู่มาวันหนึ่ง มีภิกษุ ๕๐ องค์ ซึ่งได้เรียนกรรมฐานจากพระพุทธองค์แล้วพากันไปบิณฑบาตที่บ้านนั้น ในคราวนั้น มารดาของนายบ้านนั้น ได้ยินมนต์ภิกษุเหล่านั้น ให้ขึ้นไปฉันท้เรือนของตนแล้วถามว่า พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายมีความประสงค์จะไปไหน ? ภิกษุเหล่านั้นตอบว่า มีความประสงค์จะไปหาที่อันสบาย ฯ อุปาสิกานันท์รู้ได้ว่า พระผู้เป็นเจ้าเหล่านั้นเห็นจะแสวงหาที่จำพรรษา จึงหมอบลงแล้วกล่าวว่า ถ้าพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายจักอยู่ใกล้บ้านตำบลนี้ จนตลอดไตรมาส ๑ เดือนแล้ว คิดนุกักรับพระไตรสรณคมน์ และศีล ๕ ตลอดถึงอุโบสถศีล ฯ ภิกษุทั้งหลายก็เห็นว่า เมื่อพวกเราได้อาศัยอุปาสิกานันท์ ก็จะไม่ลำบากด้วยอาหาร จักอาจทำตนให้พ้นจากภพสังสาร คิดเห็นดังนี้แล้ว จึงได้พากันรับคำอาราธนาของอุปาสิกานันท์

อุปาสิกานันท์ ก็ได้ไปปักกวาดวิหารซึ่งเป็นที่อยู่ของภิกษุเหล่านั้น เมื่อภิกษุเหล่านั้น อยู่ในที่นั้น วันหนึ่งก็ได้ประชุมสั่งสอนกันว่า การที่พวกเราจะประมาณบ่อมน้อมไม่สมควร เพราะนรกใหญ่ทั้ง ๔ บ่อมน้อมเปิดประตูไว้รับซึ่งผู้ประมาณ นรกใหญ่ทั้ง ๔ บ่อมน้อมเป็นเหมือนกับบ้านเรือนของเรา ซึ่งมีความประมาณ พวกเราได้เรียนกรรมฐานจากพระพุทธเจ้า ผู้ยังทรงพระชนม์อยู่ แล้วจึงได้พากันมาที่นี่ ใคร ๆ แม้จะคิดคำนอยพระบาทของพระพุทธเจ้าไปทุกก้าวก็ดี ถ้ามีความโอ้อวดमारข่อย ก็ไม่อาจให้พระพุทธเจ้าโปรดได้ ต่อเมื่อมันเสียใจพอดี จึงอาจให้พระพุทธเจ้าโปรดได้ เราทั้งหลายจงอย่าประมาณ พวกเราไม่ควรยืนในที่เดียวกัน ไม่ควรนั่งในที่เดียวกันตั้งแต่ ๒ ขึ้นไป พอลงเวลาเย็นกับเวลาเช้าและเวลาบิณฑบาต พวกเราจึงพบกัน นอกนั้นแล้วพวกเราต้องแยกกันอยู่ ก็แต่ว่า ภิกษุผู้ไม่สบายต้องมาเกาะระฆังที่ท่ามกลางวิหาร แล้วพวกเราจึงไปประชุมกันทำยารักษาภิกษุนั้น ตามเสียงสัญญาณระฆัง ฯ เมื่อตั้งกติกากันอย่างนี้แล้ว ก็อยู่ในที่นั้นต่อไป

อยู่มาวันหนึ่ง อุบาสิกานัน ให้บ่าวไพร่บริวารถือเอาเนยใสและพาคือเนยข้น
ออกไปวัดในเวลาเย็น ไม่เห็นภิกษุทั้งหลายในท่ามกลางวิหาร ก็ถามคนใจจ๋า
พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายไปไหน เมื่อคนอาศัยวัดบอกว่า พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย
เห็นจกนึ่งเจริญสมณธรรมอยู่ที่พักกลางคืน หรือที่พักกลางวันของตน ๆ จึงถามว่า
ทำอย่างไรจึงจักได้พบภิกษุทั้งหลาย ๑ คนทั้งหลายที่รู้จักดีของภิกษุเหล่านั้น
ก็บอกว่า เมื่อเคาะระฆังขึ้น ภิกษุเหล่านั้นก็จักมาประชุมกัน ๑ อุบาสิกานัน
ก็ได้เคาะระฆัง

ภิกษุทั้งหลาย ได้ยินเสียงระฆังก็คิดว่า คงมีภิกษุองค์ใดองค์หนึ่งไม่สบาย
จึงได้ออกจากที่ของตน ๆ ไปประชุมกันในกลางวิหาร แต่จะเดินมาด้วยกันตั้งแต่
๒ องค์ขึ้นไปนั้นไม่มี อุบาสิกาได้เห็นภิกษุเดินแยกกันมาทางละองค์ ๆ ก็คิดว่า
ภิกษุทั้งหลาย เห็นจกทะเลาะกัน จึงเรียนถามว่า ท่านทั้งหลายได้ทะเลาะกัน
หรือ ? ภิกษุทั้งหลายก็ตอบว่า ไม่ได้ทะเลาะกัน ๑ จึงถามว่า ถ้าไม่ได้ทะเลาะกัน
เหตุไร จึงแยกทางกันมาทางละองค์ ๆ ไม่เหมือนเมื่อไปที่บ้านของโยม เมื่อไป
ที่บ้านของโยมได้ไปพร้อมกัน แต่เห็นแยกกันมาทางละองค์ ๆ จึงทำให้โยมสงสัย
ว่าทะเลาะกัน ๑ ภิกษุเหล่านั้นจึงตอบว่า อาตมาทั้งหลายได้แยกกันเจริญสมณธรรม
ต่างหาก อุบาสิกานันจึงถามว่า สมณธรรมนั้นได้แก่อะไร ? ภิกษุเหล่านั้นจึงบอกว่า
พวกอาตมาได้ท่องอาการ ๓๒ ได้พิจารณาความสั้น ความเสื่อมในอรรถภาพร่างกาย
อุบาสิกานันจึงถามว่า การท่องอาการ ๓๒ และการพิจารณาความสั้นความเสื่อมใน
อรรถภาพร่างกาย สมควรแก่ท่านทั้งหลายเท่านั้นหรือ หรือว่าสมควรแก่ผู้อื่นด้วย ๑
ภิกษุทั้งหลายก็ตอบว่า อันสมณธรรมนี้ย่อมสมควรแก่ทุกคน สมเด็จพระทศพล
สัมมาสัมพุทธเจ้ามิได้ทรงห้าม ๑ อุบาสิกานันจึงว่า ถ้าอย่างนั้น ท่านทั้งหลายจง
สอนอาการ ๓๒ กับการพิจารณาความสั้นความเสื่อมในอรรถภาพให้แก่โยมด้วย ๑ ภิกษุ
เหล่านั้นก็ได้สอนให้

จำเดิมแต่นั้นไป อุบาสิกานันก็ได้ท่องอาการ ๓๒ ได้พิจารณาความสั้น
ความเสื่อมไว้ในตน แล้วได้สำเร็จมรรค ๓ ผล ๓ คือ โสตาปัตติมรรค
โสตาปัตติผล สกทาคามิมรรค สกทาคามีผล อนาคามิมรรค อนาคามีผล ก่อน

ภิกษุเหล่านั้น ส่วนปฏิสัมภิทา ๔ กับโลกียอภิปัญญา ได้มาด้วยอำนาจอริยมรรค
แก่อุบาสิกานั้น ๆ อุบาสิกานั้นออกจากสมาบัติแล้ว ก็เล็งดูด้วยทิพพจักขุว่า
พระภิกษุทั้งหลายซึ่งเป็นบุตรของเรา ได้สำเร็จธรรมนี้แต่เมื่อไรหนอ ก็รู้ได้ว่า ภิกษุ
ทั้ง ๕๐ องค์นั้น ยังมีราคะ โหสะ โมหะอยู่ แม้แต่เพียงฉณและวิปัสสนาก็ยังไม่มี
แล้วพิจารณาต่อไปว่า ภิกษุเหล่านั้นมีอุปนิสัยแห่งพระอรหันต์หรือไม่ ก็เห็นว่า มี จึง
พิจารณาต่อไปว่า เสนาสนะ เป็นที่สบายหรือไม่ ก็เห็นว่า เป็นที่สบาย จึงพิจารณา
ต่อไปว่า บุคคลเป็นที่สบายหรือไม่ ก็เห็นว่า บุคคลเป็นที่สบาย จึงพิจารณาต่อไปว่า
อาหารเป็นที่สบายหรือไม่ ก็เห็นว่า ไม่เป็นที่สบาย

จำเดิมแต่นั้นไป ก็ให้บ่าวไพร่จัดข้าวต้มข้าวสวยโภชนาการวิธเสลีสณนา
ประการ ถวายแก่ภิกษุเหล่านั้น ภิกษุเหล่านั้นได้อาหารเป็นที่สบายแล้ว ก็มัจฉ
อารมณ์อันเดียว ๆ เมื่อมัจฉอารมณ์อันเดียว ก็ทำวิปัสสนาให้เจริญขึ้นได้ แล้วภิกษุ
ซึ่งพระอรหันต์พร้อมด้วยปฏิสัมภิทา จึงคิดกันว่า มหาอุบาสิกานั้นเป็นที่พึ่งของพวก
เราแท้ ถ้าพวกเราไม่ได้อาหารเป็นที่สบายกาย สบายใจ ก็จักยังไม่ได้สำเร็จมรรคผล
บັນ เวลาพวกเราพิจารณาพรรษาแล้วก็จักต้องไปเฝ้าพระพุทธองค์ ๆ ภิกษุเหล่านั้น
ก็ไปลาอุบาสิกานั้น ๆ มหาอุบาสิกานั้นก็ตามไปส่งพอสมควรแล้วก็กลับไป

ฝ่ายภิกษุเหล่านั้น ไปถึงกรุงสาวัตถีแล้ว ก็เข้าเฝ้าพระพุทธองค์ พระพุทธ
องค์ก็ตรัสถามว่า พวกเธอพอเป็นไปได้อรือ ไม่ลำบากด้วยอาหารหรือ ก็ทูลตอบว่า
พอเป็นไปได้อรือ ไม่ลำบากด้วยอาหาร พระเจ้าข้า ด้วยว่ามีอุบาสิกาคณะหนึ่ง ชื่อว่า
มาคิกมาดา รู้จักรัจจิตของข้าพระองค์ทั้งหลาย แล้วได้ถวายอาหารตามหทัยข้าพระองค์
ทั้งหลายนี้ทุกประการ พระเจ้าข้า

ในเวลานั้น ภิกษุองค์หนึ่งได้ฟังคุณสมบัติแห่งอุบาสิกานั้น ก็อยากไปอยู่
ที่ตำบลนั้น จึงเรียนกรรมฐานจากพระพุทธองค์ แล้วออกเดินทางไปในกระทั่งถึง
ตำบลนั้น ๆ อุบาสิกานั้นก็ได้รับปฏิบัติเป็นอย่างดี ในเวลาที่อุบาสิกานั้นนำอาหารไป
ถวายในตอนเช้า ก็ถามว่า อุบาสิการู้จักจิตผู้อื่นหรือ อุบาสิกานั้นก็ตอบว่า แต่ไร
ท่านจึงถามโงมอย่างนี้ ภิกษุนั้นตอบว่า เพราะเห็นโงมได้จัดอาหารให้ตรงกับ
อาตมาคิดไว้ทุกอย่าง อุบาสิกาก็ไม่ตอบว่า เป็นผู้รู้จักจิตผู้อื่น เพียงแต่ตอบว่า

ธรรมดาบุคคลผู้รู้จักจิตผอนย่อมทำได้อย่างหนึ่งนั่น ๆ ภิกษุนั้นก็คิดว่า ถ้าอุบาสกา
รู้จักจิตผอนได้จริงอย่างนั้นแล้ว ก็เป็นการสำคัญมาก ธรรมดาปุถุชนย่อมคิดคั่งข้าง
ไม่คั่งบ้าง ถ้าเรารู้จักไม่คั่งอุบาสิกาก็จับจับได้ เหมือนกับจับโจรที่มวขผมจะนั้น
เราควรจะหนีจากทน คิดคั่งนั้นแล้วก็กล่าวกันว่า อาตมาจักลาไปท่อน ๆ อุบาสิกานั้น
จึงถามว่า ท่านจะไปไหน ตอบว่าจักไปสู่สำนักพระพุทธองค์

อุบาสิกานั้นจึงว่า ขอท่านจงอยู่ในที่นี้เถิด ภิกษุนั้นก็ไม่ใช่ฟัง ได้จึง
กลับไปหาพระพุทธองค์ พระพุทธองค์จึงทรงสอนให้ภิกษุนั้น กลับไปอยู่ที่นี่อีก
ภิกษุนั้นก็เลยกลับไปอยู่ที่นี่อีก อยู่มาไม่ช้าก็ได้สำเร็จพระอรหัต จึงคิดกันว่า
มหาอุบาสิกาได้เป็นที่พึ่งของเราในชาติที่แล้ว แต่ว่าในชาติก่อน จักเป็นอย่างไร
เมื่อพิจารณาไปถึงชาติหลังได้ ๕๕ ชาติ ก็ได้เห็นว่า อุบาสิกานั้นได้เป็นภรรยาของตน
ได้รักใคร่บารุขอ่อนแล้วมาตนเสีย เมื่อเห็นอย่างนี้ ก็เห็นว่าอุบาสิกานั้นได้ทำกรรม
อันหนัก ฝ่ายอุบาสิกานั้น ก็นั่งคิดอยู่ในเรือนว่า บุตรของเราได้ถึงที่สุดแห่งกิจ
บรรพชิตแล้วหรือ ก็รู้ว่าภิกษุนี้ระลึกได้ถึงกรรมอันหนักที่ตนกระทำในชาติที่ ๕๕
ซึ่งล่วงมาแล้วข้างหลัง จึงเตือนขึ้นด้วยจิตให้ภิกษุนี้ระลึกไปถึงชาติที่ ๑๐๐ ภิกษุนี้
ก็ระลึกไปได้ก็เห็นว่า ในชาติที่ ๑๐๐ นั้น อุบาสิกาคนไหน ได้เป็นภรรยาของเรา
ได้ช่วยชีวิตเราไว้ ก็เห็นว่า มหาอุบาสิกาคนนี้เป็นผู้มีอุปการคุณแก่เรามาก ดังนั้น
แล้วก็ได้ถามปัญหาในมรรค ๔ ผล ๔ แก่อุบาสิกานั้น ด้วยวารจิตในที่นั้น แล้วก็
ปรีณิพพานไป สิ้นเรื่องอัญญตรภิกษุเพียงเท่านั้น

ในเรื่องนี้ เป็นเรื่องชี้ให้เห็นว่า มหาอุบาสิกานั้นเป็นถึงพระอนาคามี เมื่อ
พิจารณาไปถึงภิกษุที่สำเร็จพระอรหัตนั้น ก็ย่อมไม่รู้จัก เพราะฉะนั้น จึงว่าบุคคล
ที่สำเร็จเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันไม่มีอาสวะ เป็นผู้ที่ประมาณไม่ได้ คือ ผู้ไม่รู้
ไม่ได้ว่าเป็นอะไร ดังนั้น สิ้นเนื้อความในเทศนาภิกษุเพียงเท่านั้น

เอวံ กัมมํ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฐาทิ ๔๓

คัมภีร์พระปกคณบัญญัติ

ว่าด้วยคนไม่ควรคบ คนควรคบ คนควรเข้าใกล้

กตโม จ ปุคฺคโต น เสวิตพุโ นภจิตพุโ น ปยิริปาสิคพุโ
อิธกจฺโจ ปุคฺคโต ทิโน โหติ สีเสน สมาริณา ปญฺญาเย เอวฺโรโป
ปุคฺคโต นาคิ.

ณ บัณฑิต อาคมภาพงักได้แสดงคัมภีร์พระปกคณบัญญัติ กัณฐาทิ ๔๓ ว่าด้วย
คนไม่ควรคบ คนควรคบ คนควรเข้าใกล้ สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระ
พุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลายตลอดกาลนาน

ปาลี

คำเนนความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่งเทศนานั้นว่า
บุคคลที่ไม่ควรคบบนนั้น ได้แก่คนชนิดไร ได้แก่คนที่เลวทรามด้วยศีล สมาธิ ปัญญา
คนชนิดนี้ ใคร ๆ ไม่ควรคบ นอกจากมีเมตตากรุณาเท่านั้น

คนที่ควรคบบนนั้น คือ คนชนิดไร คือ คนที่เช่นเดียวกันกับตนด้วยศีล สมาธิ
ปัญญา ฯ เพราะเหตุไรจึงควรคบบนเช่นนั้น เพราะเหตุว่า สัตถกถาของสัปบุรุษ
ผู้เสมอกันด้วยศีลจักมีแก่เรา สัตถกถานั้น จักทำความสบายให้แก่เรา สัตถกถานั้น
จักเป็นไปแก่เรา สมาธิกถาของสัปบุรุษ ผู้ถึงซึ่งความเสมอกันด้วยสมาธิ จักมี
แก่เรา สมาธิกถานั้นจักเป็นที่สบายแก่เรา สมาธิกถานั้นจักเป็นไปแก่เรา ฯ
ปัญญาภาวของสัปบุรุษ ผู้ถึงซึ่งความเสมอกันด้วยปัญญาจักมีแก่เรา ปัญญาภาวนั้น
จักเป็นที่สบายแก่เรา ปัญญาภาวนั้นจักเป็นไปแก่เรา เพราะฉะนั้น เราจึงควรคบบน
คนเช่นนั้น

คนที่ควรสักการะเคารพแล้วจึงคบบนนั้น ได้แก่คนชนิดไร ได้แก่คนที่ยิ่ง
กว่าเราด้วยศีล สมาธิ ปัญญา ฯ เพราะเหตุไรจึงว่าอย่างนี้ เพราะเหตุว่า เรา

จักทำสละชั้นชดช้อยยังไม่บริบูรณ์ให้บริบูรณ์ จักถอนเคราะห์สละชั้นชดช้อยบริบูรณ์แล้ว
ด้วยปัญญาในที่นั้น จักทำสมาธิชั้นชดช้อยยังไม่บริบูรณ์ให้บริบูรณ์ จักถอนเคราะห์
สมาธิชั้นชดช้อยบริบูรณ์แล้วด้วยปัญญาในที่นั้น จักทำปัญญาชั้นชดช้อยยังไม่บริบูรณ์ให้
บริบูรณ์ จักถอนเคราะห์ปัญญาชั้นชดช้อยบริบูรณ์แล้วด้วยปัญญาในที่นั้น เพราะฉะนั้น
บุคคลเช่นนี้จึงควรสักการะ เคารพ นมัสการ คบหาสมาคม สันเนือความในพระ
บาลีเพียบเท่านั้น

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า คำว่า ไม่ควรคบนั่น คือ ไม่ควรเข้า
ใกล้ ไม่ควรคิดใจ ไม่ควรไปหาเนื่อง ๆ ๆ คำว่า เลวด้วยศีลเป็นต้นนั้น ควร
ทราบความเลวด้วยการเทียบเคียงกัน ๆ คือ ผู้ใดรักษาศีล ๕ ผู้นั้นก็เป็นผู้ท
รักษาศีล ๑๐ ไม่ควรคบบ ๆ ส่วนผู้ใดรักษาศีล ๑๐ ผู้นั้นก็เป็นผู้รักษาศีล
๔๐ ไม่ควรคบบ ๆ คำว่า เว้นแต่ไม่เมตตากฤณานัน คือ ยกเสียแต่เรา
มีความเมตตากฤณาเท่านั้น ๆ ด้วยว่าบุคคลเช่นนี้เราไม่ควรคบเพื่อประโยชน์เรา
แต่จะคบด้วยความเมตตากฤณานัน สมควรอยู่ ๆ คำว่า สัปประมุขถึงความ
เสมอกันด้วยศีลนั้น ได้แก่ คนดหมศีลเสมอกันกับเรา ๆ คำว่า สลักถาจักมี
แก่เรานั้น คือ การพูดถึงเรื่องสลักถาจักมีแก่เราโดยอาศัยผู้มีศีลเสมอกันกับเรา ๆ
คำว่า สลักถานันจักเป็นทสบายของเรา คือ สลักถานันจักทำให้เรารู้สึกสบายใจ ๆ
คำว่า สลักถานัน จักเป็นไปแก่เรา คือ ถึงเมื่อเราจะสนทนากันอยู่ตลอดวันก็
สลักถานันจักไม่กระทบกระทั่งเรา ด้วยว่าเมื่อเราทั้ง ๒ ซึ่งเป็นผู้มีศีลด้วยกัน
สนทนากันอยู่ เวลาผู้หนึ่งพูดถึงคุณแห่งศีล อีกผู้หนึ่งก็จักยินดีด้วย เพราะฉะนั้น
สลักถานันจักเป็นทสบายแก่เราด้วย จักเป็นไปแก่เราด้วย ๆ เมื่อความทศลัน
มีอยู่ สลักถาของคนทศลก็จะเป็นกถาที่ไม่ดี ไม่เป็นสลักถา ไม่เป็นทสบายใจ
ไม่เป็นไปแก่เรา ๆ ถึงแม้ว่าในสมาธิกถา ปัญญาภา ก็น่าเหมือนนั้น ๆ ด้วย
ว่าผู้ใดสมาธิ ๒ คน สนทนาเรื่องสมาธิกถาอยู่ ผู้มีปัญญา ๒ คน สนทนาเรื่อง
ปัญญาอยู่ ถึงแม้ว่าจะถ่วงถ่วงกันไปก็ดี ก็ย่อมไม่รู้สึก คำว่า ควรสักการะ

เคารพนับถือ คือ ควรทำสักการะ เคารพ นับถือ ฯ คำว่า เป็นผิงใหญ่ นั้น คือ เป็นผิงกว่า คำว่า สลขันธนั้น ได้แก่ กองศีล ฯ คำว่า จักให้เต็ม นั้น คือ เราจักทำกองศีลของเราที่ยังไม่เต็มให้เต็มขึ้นได้ เพราะอาศัยผองขงเป็นผิงศีลยิ่งกว่าเรา ฯ ในคำว่า เราจักอนุเคราะห์ด้วยปัญญาในที่นั้น ฯ คือ บุคคลเว้นสิ่งที่ไม่เป็นอุปการคุณ ไม่เป็นที่สบายแห่งศีล แล้วสองเสพอแต่สิ่งที่เป็นอุปการคุณ เป็นที่สบายแห่งศีล ชื่อว่า อนุเคราะห์สลขันธด้วยปัญญาในที่นั้น ฯ ฯ ถึงแม้ว่าในสมาธิขันธ์ ในปัญญาขันธ์ ก็เหมือนนัยนี้ สนเนื้อความในอรรถกถาเพียงเท่านี้

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายขยายความจากอรรถกถาต่อไปว่า คำว่า ควรทราบความเลวด้วยเทียบเคียงกันนั้น อธิบายว่า ที่จะรู้ว่าใครเลวกว่าเรา หรือเสมอเรา หรือดีกว่าเราด้วยคุณธรรม คือ ศีล สมาธิ ปัญญานั้น เราต้องยกเอาศีล สมาธิ ปัญญาของเราเทียบกับของเขา เมื่อเขาเลวกว่าเราก็เรียกว่าเขาเลวกว่าเรา ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา เมื่อเขามีศีล สมาธิ ปัญญา เสมอกับเราก็เรียกว่า เขาเสมอกันกับเราในทางศีล สมาธิ ปัญญา ฯ เมื่อเขามีศีล สมาธิ ปัญญา สูงกว่าเรา ดีกว่าเรา ก็เรียกว่าเขายิ่งกว่าเราในทางศีล สมาธิ ปัญญา การทำอย่างนี้เรียกว่า ทำให้รู้ความเลว ความเสมอกัน ความดีด้วยกัน ด้วยการเทียบเคียงกันในศีล สมาธิ ปัญญา

ข้อที่กล่าวไว้ในอรรถกถาว่า ผู้ใดรักษาศีล ๕ ผู้นั้นอันผู้รักษาศีล ๑๐ ไม่ควรคบ ส่วนผู้รักษาศีล ๑๐ ก็เป็นผู้รักษาศีล ๕ ไม่ควรคบนั่น มีคำอธิบายว่า คำว่า คบในที่นี้ หมายความว่าคบโดยฐานะเป็นมิตร ฐานะเป็นครู เป็นอาจารย์ ไม่ใช่คบโดยฐานะอย่างอื่น เพราะถ้าคบโดยฐานะอย่างอื่นนั้นไม่ห้าม ถ้าห้ามเช่นนั้น เป็นอันว่าภิกษุคบกับสามเณรไม่ได้ สามเณรคบกับชาวบ้านไม่ได้ จึงได้ใจความว่า ไม่ควรคบนั่น คือ ไม่ควรคบเป็นกัลยาณมิตร เป็นครูบาอาจารย์

ข้อที่ว่ายกเสียบแต่เรามีเมตตาการุณยานั้น อธิบายว่า ถ้าเรามีเมตตาการุณาแก่ผู้ใดเลวกว่าเราด้วยศีล สมาธิ ปัญญานั้น เราก็คบได้ คือ เราคบด้วยตั้งใจจะอนุเคราะห์ให้เขาดีขึ้นเท่านั้น แต่ถ้าเราคบด้วยหวังจะอาศัยเขาเพื่อให้เราดีขึ้น

ไม่ได้ ด้วยเหตุว่าเขาเลวกว่าเราอยู่แล้ว เขาจะทำให้เราดีได้อย่างไร มีแต่จะทำให้เราเลวลงไปเท่านั้น เว้นแต่เราจะเป็นคนเท่หนักแน่นเพียงพอเท่านั้น ถ้าไม่อย่างนั้นแล้ว เราก็จะต้องเอนเอียงไปตามเขา ๆ ผู้ที่อ่อนความรู้หรืออ่อนอายุวัย ย่อมเอนเอียงไปตามผู้ที่ตนคบได้ง่าย ดังพระเจ้าอชาตศัตรู ซึ่งคบกับพระเทวทัต ในเวลายังเป็นพระราชกุมารอยู่นั้น ๆ หรือมณเฑียร ก็น่าสงสัยของพระมหากษัตริย์ที่สละไปคบพวกโจรเป็นตัวอย่างนั้น

ข้อที่สาม สลักถากมีแก่เรา คือ การสนทนาปรารภศิลป์ ของผู้มั่งคั่งเสมอกัน กับเรากมีแก่เรานั้น อธิบายว่า เมื่อเราคบผู้มั่งคั่งเสมอกันกับเรา การสนทนากันในเรื่องศิลปก็จักมีขึ้น เหมือนกับคนจนคบคนจน ก็มีแต่พูดกันแต่เรื่องจนเท่านั้น คนรวยคบคนรวยก็มีแต่พูดกันเรื่องรวยเท่านั้น คนมีความรู้ความดีในทางใด ก็ชอบพูดกันในทางนั้น โดยเหตุนี้ เรากมีศิลป์ ผู้ที่เราคบก็มีศิลป์ เวลาสนทนากัน ก็จักต้องสนทนากันเรื่องศิลป์

ข้อที่สี่ สลักถากนั้นจักทำให้เราสบายใจนั้น อธิบายว่า เมื่อเราได้สนทนาเรื่องศิลป์ เราก็จักสบายใจ เพราะเรามีศิลป์อยู่แล้ว แต่ถ้าเราไม่มีศิลป์ เวลาเขาสนทนากันเรื่องศิลป์ เราก็จักไม่สบายใจ เปรียบเสมือนเมื่อเราเป็นคนจนไปนั่งฟังคนรวย เขาคูขี้แห้งอยู่ เรากีย่อมจะไม่สบายใจฉะนั้น เพราะเมื่อเขาคูขี้แห้งเรื่องรวยเราก็จักใจแห้ง เมื่อเขาคูขี้แห้งเรื่องรวยมากขึ้นเท่าไร เราก็จักใจแห้งมากขึ้นเท่านั้น แต่ถ้าเรารวยเหมือนเขาเราก็จักไม่ใจแห้ง โดยเหตุนี้ เมื่อเรากมีศิลป์ ผู้ที่เราคบก็มีศิลป์ จึงเกิดความสบายใจในเวลาสนทนากันถึงเรื่องศิลป์

ข้อที่ห้า สลักถากนั้นจักเป็นไปแก่เรา คือ เมื่อเราสนทนากันตลอดวัน ก็จักไม่กระทบใจเรา เพราะเมื่อผู้มั่งคั่งอยู่ด้วยกัน ๒ คน เวลาคนหนึ่งพูดถึงคุณแห่งศิลป์ อีกคนหนึ่งย่อมพลอยยินดี จึงจัดว่า สลักถากนั้นเป็นเหตุสบายใจด้วย ไม่กระทบใจด้วย ดังนั้น มีคำอธิบายว่า เมื่อเรากับผู้ที่เราคบต่างก็มีศิลป์ด้วยกัน เมื่อสนทนากันเรื่องศิลป์แม้อันใดก็ดี ก็จักไม่มีเรื่องกระทบใจ เพราะเมื่อผู้หนึ่งสรรเสริญศิลป์ อีกผู้หนึ่งก็ต้องพลอยดีใจ โดยเหตุนี้ พระอริยเจ้าทั้งหลายจึงชอบสนทนากันในเรื่องศิลป์ ๆ แต่เรื่องศิลปนั้น ย่อมไม่เป็นที่สบายใจของคนไม่มีศิลป์

ชื่อว่า ในสมาธิกถา บัญญาภคาก็เหมือนนั้นนั่น มีคำอธิบายว่า ในเรื่องสมาธิ และปัญญา ก็มีคำอธิบายเหมือนที่อธิบายมาแล้วในเรื่องศีลฉะนั้น ด้วยว่าผู้ใดสมาธิ บัญญาเหมือนกัน ถึงจะคุยกันเรื่องสมาธิและปัญญาจนตลอดคืนตลอดวันก็ข่มไม่รู้สึก เหนื่อย ไม่รู้สึกลำบากใจ เพราะจะมีแต่ความเพลิดเพลินเจริญใจเท่านั้น ข้อนี้นั้นเหมือนกับผู้มีทรัพย์สนทนาคความมั่งมีกับคนที่มั่งมีทรัพย์ด้วยกัน ข่มไม่รู้สึกราคาคณะนั้น

ชื่อว่า จักจนเคราะห์สี่ลักษณะ สมาธิขั้น บัญญาขั้น ด้วยปัญญานั้น อธิบายว่า เมื่อจะเว้นสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่ศีล สมาธิ บัญญา อบรมแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ศีล สมาธิ บัญญา แล้วเรียกว่า จนเคราะห์สี่ สมาธิ บัญญา ด้วยปัญญา สิ้นคำอธิบายซึ่งขยายออกจากอรรถกถาเพียงเท่านั้น

ต่อไปนี้ เป็นคำอธิบายขยายออกจากคำอธิบายอีกชั้นหนึ่ง คือ ในคำอธิบายนั้น ได้กล่าวถึงเรื่องพระเจ้าอชาตศัตรูคบกับพระเทวทัต และเรื่องลูกศิษย์ของพระมหากัสสป สักออกไปคบกับพวกโจรไว้โดยย่อแล้ว บัณฑิตควรจักขยายเรื่องทั้ง ๒ นี้โดยพิสดาร เพื่อให้ผู้ที่ยังไม่เข้าใจได้เข้าใจขึ้น เพราะฉะนั้น จึงจะได้ยกเรื่องทั้ง ๒ นี้มาแสดงต่อไป

กล่าวคือ วันหนึ่งพระเทวทัตซึ่งเมลาภสักการะ อยากเป็นพระพหูเจ้านั้น คิดว่า เราจักทำอย่างไรจึงจะได้เป็นใหญ่แก่พระภิกษุสงฆ์ เมื่อคิดไปก็นึกขึ้นได้ว่า เราจะต้องทำลาภสักการะให้มากขึ้น ให้เป็นที่อาศัยของภิกษุทั้งหลายได้ เราจึงจักได้เป็นใหญ่แก่ภิกษุทั้งหลาย แต่ทำอย่างไรเราจึงจักทำให้ลาภสักการะเป็นอันมากเกิดขึ้นได้ เมื่อคิดไปก็คิดขึ้นได้ว่า เราจะต้องทำให้อชาตศัตรูราชกุมาร เกิดความเลื่อมใสจึงจักได้ลาภสักการะอันใหญ่ เวลาที่อชาตศัตรูราชกุมาร ยังอ่อนความรุ่มร้อนอายุอยู่ เราอาจทำให้เกิดความเลื่อมใสเชื่อถือได้ง่าย เมื่อคิดดังนี้แล้ว จึงออกจากเมืองโกสัมพีไปที่กรุงราชคฤห์ ได้จำแลงแปลงตนเป็น कुमारน้อยห้อยประดับไปด้วยสรพียห่มอเทโหา ๔ ตัว ก่อตัวหนึ่ง แล้วทำให้เป็นเชือกที่ศีรษะตัวหนึ่ง ทำให้เป็นผ้าสะไบเฉียง ที่บ่าซ้ายบ่าขวาอีกข้างละตัว แล้วก็เหาะไปทางอากาศ ลงไปนั่งบนตักของอชาตศัตรูราชกุมาร

เมื่ออชาตศัตรูราชกุมารเห็นกัลลังกาใจนั้น ได้ถามขึ้นว่า ท่านเป็นใคร ก็ตอบว่า เราเป็นพระเทวทัต แล้วก็กลับเพศเป็นพระเทวทัต กรองบาตร จีวร ขนอม

ข้างหน้าของพระราชกุมาร ฯ เมื่อพระราชกุมารได้เห็นฤทธฺ์เดชคํงนั้น ก็เกิด
ความเลื่อมใส ได้น้อมนำลากสักการะเป็นอันมากไปถวายพระเทวทัตทุกวันไป ได้จัด
อาหารให้คนไปถวายแก่พระเทวทัตวันละ ๕๐๐ สำหรับทุกวันไป ฯ คอนนฺ์ให้เห็่นว่
ผู้ข้งอ่อนควมรู้ อ่อนอายุขัย เมื่อกบคนเช่นใดก็ยอมเป็นเช่นนั้นไปได้ง่าย

มิใช่แต่่อชาติศัตรุราชกุมารเกิดควมเลื่อมใส และเพียงแต่ได้ถวายลาก
สักการะอาหารวันละ ๕๐๐ สำหรับ แก่พระเทวทัตเท่านั้นหามิได้ ฯ พระเทวทัต
แนะนำสั่งสอนอย่างไรรู้ก็เชื่ออย่างนั้นทุกอย่างไป กล่าวคือ ต่อไปพระเทวทัตได้
แนะนำสั่งสอนให้ฆ่าพระราชาบิดาก็ฆ่า พระเทวทัตได้แนะนำให้ส่งพวกนาย
ขมังธนู ๓๒ คน ให้ไปยังพระพุทธรเจ้าซึ่งประทับอยู่ที่เชิงภูเขาคิชฌกูฏ ก็ส่งไป
เวลาพระเทวทัตขอให้ปล่อยช้างนาฬาคีรีออกไปได้แหงพระพุทธรเจ้าก็ปล่อยไป ตก
ว่ พระเทวทัตผู้นั้นเป็นคนเลวทรามอย่างข้ง แนะนำสั่งสอนอย่างไรรู้ก็ทำตามอย่างนั้น
แต่ต่อมาภายหลังพระเจ้าอชาตศัตรุนั้น ได้มากบกับพระพุทธรเจ้าก็กลับเป็นคนคณ
หาผู้เสมอได้ยาก ด้วยว่ พระมหากษัตริย์พระองค์ใดก็มีความเลื่อมใสนับถือ
พระพุทธรเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เหมือนพระเจ้าอชาตศัตรุนั้น ในคราวนั้น ใน
สมัยนั้นยอมหาได้ยาก ฯ เรื่องนี้เป็นเครื่องข้ให้เห็่นว่ เราไม่ควรคบคนเลว
กว่าเรา เราควรคบแต่คนที่เสมอกับเรา หรือดีกว่าเราในทางควมรู้ควมประพฤดิ
ในทางศีล สมานธิ บัณญู เพราะถ้าเราคบผู้เลวกว่าเรา ในทางควมรู้ ควม
ประพฤดิ หรือนิสัยใจคอ ศีล สมานธิ บัณญูแล้ว เราอาจเลวไปตามเขา เหมือนกับ
พระเจ้าอชาตศัตรุเป็นตัวอย่างนั้น

เรื่องลกศมย์ของพระมหากัสสปที่สีกออกไปคบกับโจรนั้น มีมาว่ มีภิกษุ
องค์หนึ่งเป็นสัทธิวิหาริกของพระมหากัสสปเถระเจ้า เป็นผู้ได้ฉาน ๔ เป็นอันคิ แต่
อยู่มาวันหนึ่งได้ไปแลเห็่นธิดาของลุนกัลิมศีลสมณาน แล้วได้สีกออกไปอยู่กับธิดา
ของลุนนั้น ต่อมาลุนก็ไล่่อออกจากบ้านด้วยเขาเป็นคณเกียจคร้าน เมื่อเขาออกจาก
บ้านแล้วเขาก็ไปคบกับพวกโจร เมื่อเขาไปคบกับพวกโจร เขาก็หาเลี้ยงชีวิตใน
ทางโจรกรรม ฯ อยู่มาวันหนึ่ง พวกราชบุรุษก็จับเขาได้มัดมือไขว้หลังเชียน
ตระเวนไปตามกรุงราชคฤห์ แล้วนำออกไปสู่ที่จะฆ่าในประตฐิศัทถณิณ ฯ แต่

แก่อัญญาในวันนั้น พระมหากัสสปเถระเจ้าได้เข้าไปบิณฑบาตทางประตูนั้น ได้พบ
พวกราชบุรุษ กำลังนำบุรุษนั้นออกไปเพื่อจะฆ่า จึงขอให้พวกราชบุรุษหย่อน
เครื่องผูกมัดลงแล้วบอกว่า เธอจงนึกถึงสังกรรมฐานที่เธอเคยบริกรรมมา ฯ บุรุษ
นั้นก็เชื่อคำของพระมหากัสสปเถระเจ้า แล้วได้รับนึกถึงกรรมฐาน ทำตาม
ทั้ง ๔ นั้นให้เกิดขึ้นอีก เวลาพวกราชบุรุษนำไปถึงที่ฆ่าเขาก็เอาเสียบหลาวขึ้น
ไว้แล้วก็ราคาบล่อมเป็นวงตามวิธีเพชฌฆาต แต่บุรุษนั้นไม่รู้สึกลัว ฯ พวกราช-
บุรุษได้เห็นเขาไม่กลัว ก็นึกแปลกใจ จึงนำความไปกราบทูลพระเจ้าพิมพิสาร
มหาราช ฯ พระเจ้าพิมพิสารมหาราชก็รับตรัสสั่งให้ปล่อยทันที แล้วทำวเชอ
ให้รีบไปเฝ้าพระพุทธองค์ที่พระเวฬุวันมหาวิหาร

พระพุทธองค์ซึ่งประทับอยู่ที่พระเวฬุวันมหาวิหารนั้น ก็ทรงเปล่งรัศมีไป
ให้ปรากฏไปว่าประทับนั่งในที่เฉพาะหน้าแห่งบุรุษนั้น แล้วแสดงธรรมให้บุรุษนั้นฟัง
บุรุษนั้นได้ฟังธรรมขณะหนึ่งอยู่บนปลายหลาวนั้น แล้วพิจารณาสังขารขันธ์
พระไตรลักษณ์ญาณ ก็ได้สำเร็จเป็นพระโสดาบัน แล้วก็เหาะไปเฝ้าพระพุทธองค์
ได้ลงมาทูลขอบรรพชาในขณะนั้น พอได้บรรพชาแล้วก็สำเร็จพระอรหัตใน
ท่ามกลางแห่งประชุมชนมีพระราชาเป็นต้นในที่นั้น ดังนี้ ฯ เรื่องนี้แสดงให้เห็นว่า
เมื่อคบคนแล้วก็เลวไปด้วย คบคนดีก็ดีไปด้วย เพราะฉะนั้น ในพระบาลีคัมภีร์
พระปกคคบัญญัติ ซึ่งแสดงมาแล้วนั้น จึงได้กล่าวถึงบุคคลที่ไม่ควรคบ และควรคบ
ไว้ ดังแสดงมา

ของจำไว้เฉพาะใจความว่า ผู้ที่มีความรู้ความประพฤตินิสัยใจคอ เลว
กว่าเรา ต่ำกว่าเรานั้น เป็นคนที่เราไม่ควรคบ เว้นไว้แต่เราจะคบด้วยเมตตา
กรุณา เพื่อจะช่วยให้เขาได้สั่งสอนให้เขาดีขึ้นเท่านั้น ฯ ผู้ที่มีความรู้
ความประพฤตินิสัยใจคอดีกว่า ครอบงำผู้อื่น เราควรคบผู้นั้นโดยฐาน
นับถือ เพราะเมื่อเราทำได้อย่างนี้ เราก็มีแต่ดีไม่มีชั่ว ดังที่ สันเนอความใน
เทศนาภินันแต่เพียงเท่านี้ ฯ เอว ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๔๔

คัมภีร์พระปกคณบัญญัติ

ว่าด้วยคนที่ควรเกลียด ที่ควรเพ่ง ที่ควรเข้าใจ

กคโม จ ปุคฺคโล ชิกฺขุณฺณิพุทฺโธ น เสวิตพุทฺโธ น ภชิตพุทฺโธ ปยิ-
รฺปาสิคพุทฺโธ อีเชกฺโข ปุคฺคโล หุสฺสีโล โหติ ปาปชฺชโม อสฺสจฺสงฺกสฺสร-
สมาจารโ ปฏิจฺจนฺนกมฺมุนฺโตติ.

ณ บัณฑิต อาत्मภาพักได้แสดงคัมภีร์พระปกคณบัญญัติ กัณฑ์ที่ ๔๔ ว่าด้วย
คนที่ควรเกลียด ที่ควรเพ่ง ที่ควรเข้าใจ สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์
แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลายตลอดกาลนาน

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่งเทศนาเห็นว่า
คนที่ควรเกลียด ไม่ควรคบ ไม่ควรรักดี ไม่ควรเข้านั่งใกล้ นั้น ได้แก่คน
ชนิดใด ? มีคำแก้ไขว่า ได้แก่ คนที่ชั่ว คนมีกรรมอันลามก คนมีความประพฤติ
ไม่สะอาด มีความประพฤติที่ต้องระลึกร่วมด้วยความรังเกียจ มีการปกปิดการกระทำ
ไม่เป็นสมณะ แต่ปฏิญาณว่าเป็นสมณะ ไม่เป็นผู้ประพฤติพรหมจรรย์ แต่
ปฏิญาณว่าเป็นผู้ประพฤติพรหมจรรย์ เป็นคนน่าโม เป็นคนกิเลสรว้าไหล เป็น
คนตั้งหยากเขื่อ ๆ คนชนิดนี้แหละ เรียกว่า คนควรเกลียด ไม่ควรคบ ไม่ควร
รักดี ไม่ควรเข้านั่งใกล้ ? เพราะเหตุไร จึงว่าอย่างนี้ ? เพราะเหตุว่า ถึงแม้จะ
ไม่ทำตามเบี่ยงอย่างของบุคคลชนิดนี้ก็ดี ก็ย่อมมีชื่อเสียงไม่ดีปรากฏไป คือ มี
ชื่อเสียงไม่ดีไปว่า เป็นคนมีมิตรเลวทราม มีสหายเลวทราม น้อมใจไปกับคน
เลวทราม ๆ จึ่งตกไปในหลุมถูลถึงแม้ว่าจะไม่กัดก็จริง แต่ก็ยังทำให้เบือนถูล
ฉันทใด ถึงแม้ว่าจะไม่ถือตามเบี่ยงอย่างของบุคคลเช่นนั้นก็ตาม แต่ชื่อเสียง
ไม่ดี ก็ย่อมปรากฏไปว่า คนนั้นเป็นคนมีมิตรเลวทราม มีสหายเลวทราม น้อมไป

ในคนเลวทราม เพราะฉะนั้น บุคคลชนิดนี้จึงควรเกลียด ไม่ควรคบ ไม่ควรรักดี ไม่ควรเข้าใกล้

บุคคลไม่ควรเพ่ง ไม่ควรคบ ไม่ควรรักดี ไม่ควรเข้าใกล้ นั่น ได้แก่ คนชนิดใด ? มีคำแก้ไขว่า ได้แก่ คนขี้โกรธ คนมากไปด้วยความอึดอัด ถูกว่ากล่าวแม่เพียงเล็กน้อยก็ขัดใจ ก็กำเริบ ก็ปองร้าย ก็เป็นขี้ศึก ก็ทำความกำเริบ ความฉุนเฉียว ความไม่ดีใจให้ปรากฏ เหมือนกับแผลเก่าที่ถูกกระทบด้วยไม้ หรือด้วยกระเบื้อง แล้วมีสิ่งโสโครกไหลออกยิ่งขึ้นฉะนั้น หรือเหมือนกับหลุมศพที่ถูกกระทบด้วยไม้หรือด้วยกระเบื้อง ก็ยิ่งมีกลิ่นเหม็นมากขึ้นฉะนั้น บุคคลขี้โกรธ คนมากไปด้วยความอึดอัด คนที่ถูกว่ากล่าวแม่เพียงเล็กน้อยก็ขัดใจ ก็กำเริบ ก็ปองร้าย ก็เป็นขี้ศึก ก็ทำความกำเริบ ความฉุนเฉียว ความไม่ดีใจให้ปรากฏขึ้นนั่นแหละ เป็นคนควรได้แต่เพ่งดูเท่านั้น ไม่ควรคบหาสมาคม ไม่ควรรักดี ไม่ควรเข้าใกล้ ๙ เพราะเหตุไร ? เพราะเหตุว่า คนชนิดนี้จะต้องตำราเรา จะต้องว่าเรา จะต้องทำความฉิบหายให้แก่เรา ฉะนั้น คนชนิดนี้เราจึงควรดูเฉยอยู่เท่านั้น ไม่ควรคบ ไม่ควรรักดี ไม่ควรเข้าใกล้

คนที่ควรคบ ควรรักดี ควรเข้าใกล้ นั่น ได้แก่คนชนิดใด ? แก้ไขว่า ได้แก่ คนมีศีลธรรมอันดี ๙ คนมีศีลธรรมอันดี เป็นคนที่ควรคบ ควรรักดี ควรเข้าใกล้ ๙ เพราะเหตุไรจึงว่าอย่างนั้น ? เพราะเหตุว่า ถึงแม้จะไม่ทำตามเชิงอย่างของบุคคลเช่นนั้นก็ตาม แต่ชื่อเสียงอันดีก็ย่อมปรากฏไปว่า เรามีมิตรดี มีสหายดี น้อมไปในคนดี เพราะฉะนั้น บุคคลชนิดนี้เราจึงควรคบ ควรรักดี ควรเข้าใกล้ สันเนือความในพระบาลีเพียงเท่านั้น.

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า ควรเกลียดนั่น คือ ควรเกลียดเหมือนกับคน ๙ อธิบายว่า เราเกลียดคุณฉนใด ก็ควรเกลียดคนทุกสกลนั้น ๙ คนทุกสกล เปรียบเหมือนงูเรื้อนที่ตกลงในหลุมศพ ๙ คนที่คบคนเหล่านี้ไม่ทำตามคนทุกสกลนั้น เปรียบเหมือนกับงูที่บุคคลดึงขึ้นมาจากหลุมศพ แล้วพันขึ้นมาตามตัวของผู้ดึง แต่ไม่กัดฉนนั้น ๙ การมีชื่อเสียงไม่ดีของผู้คบคนทุกสกลปรากฏไปนั้น

เหมือนกับเวลาไปแห่งที่เบอนกุด แล้วพันตามตัวของผัวตั้งขึ้นจากหลุมฉนั้น

คนขี้โกรธ เมื่อถูกกระทบอารมณ์ที่ไม่ถูกใจ ก็ยิ่งโกรธมากกว่าธรรมดาที่เป็นอยู่แล้ว คือ โกรธมากขึ้นในเวลาถูกกล่าวด้วยถ้อยคำเพียงเล็กน้อยว่า เขาได้ว้อย่างนั้นกับผัวเช่นเรา ๆ คำว่า หลุมฉนั้น หมายถึงหลุมที่เต็มไปด้วยคน หรือ หมายถึงกองคน ๆ คนขี้โกรธเมื่อเรารบกวนมากขึ้น เราเข้าใกล้มากขึ้น ก็ข่มโกรธ ข่มลกดะกดไปว่าต้องการอะไรกับคนชนิดนี้ เพราะฉนั้น จึงควรได้แต่ดูเฉย อย่างเดียวเท่านั้น ไม่ต้องเกี่ยวข้องกับประการใด ให้ทำเหมือนตุไฟไหม้ใบไม้ฉนั้น ๆ กล่าวคือ ผัวใดเข้าไปใกล้ไฟไหม้ใบไม้ ผู้นั้นก็ข่มร้อน ก็ข่มไหม้ร่างกายของ ฉนั้น ๆ ผัวใดเดินเลยไปเสียก็ข่มไม่ร้อน ความเป็นของผู้นั้นก็ข่มไม่หายไป ๆ เมื่อบุคคลไม่เข้าใกล้ ไม่เดินเลยไป เพียงแต่ยืนเพ่งเฉยอยู่เท่านั้น ความเป็นใน ร่างกายของผู้นั้นก็หายไป แต่ไฟนั้นไม่ไหม้ร่างกาย เพราะฉนั้น จึงควรเพ่งดู คนขี้โกรธเฉยอยู่เท่านั้น ไม่ควรคบ ไม่ควรภักดี ไม่ควรเข้าไปใกล้ ทำให้ เหมือนไฟที่ไหม้ใบไม้แห่งที่กองอยู่ฉนั้น คำว่า มิตรฉนั้น ได้แก่มิตรที่บริสุทธิ์ ด้วยนิสัยใจคอ คำว่า สหายฉนั้น ได้แก่สหายที่บริสุทธิ์ด้วยกาย วาจา ใจ ๆ คำว่า สหายนั้น ได้แก่ผัวไปด้วยกัน ๆ คำว่า น้อมไปในคนฉนั้น คือ มีใจน้อมไปในคนที่บริสุทธิ์ สันเนือความในอรรถกถาเพียงเท่านี้

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า คน ๓ จำพวกที่แสดงมาแล้วนี้ หมายถึงจำพวกที่กุศล ๑ จำพวกขี้โกรธ ๑ จำพวกมีศีล ๑ ๆ ทั้ง ๓ จำพวกนี้ เราทั้งหลายควรจดจำไว้ให้ได้ว่า จำพวกนี้เกลียดกับจำพวกขี้โกรธนั้น เป็นคนไม่ควรคบ ไม่ควรจงรักภักดี ไม่ควรเข้าใกล้ คือ ไม่ควรทำความชอบพอ ควรเฉยไปเฉยมา เท่านั้น ควรคบแต่ศีลธรรมอันดีเท่านั้น ๆ เหตุผลที่ไม่ควรคบและควรคบนั้น ได้ปรากฏชัดมาแล้วตามบาลี อรรถกถา เพราะฉนั้น จึงไม่จำเป็นต้องอธิบายซ้ำอีก จะอธิบายแต่เพียง คำว่า คนกุศล คนขี้โกรธ คนมีศีลเท่านั้น ๆ มีคำถามว่า คนชนิดใดเรียกว่าคนกุศล ? คนชนิดใดเรียกว่าคนขี้โกรธ ? คนชนิดใดเรียกว่า

คนมีศีล ? มีค่าแก่กว่า คนที่ศีลนั้น ได้แก่คนไม่มีศีล ฯ คนไม่มีศีลนั้น ได้แก่
คนมีความประพฤติกเลามก มีความประพฤติไม่ดี มีความประพฤติน่ารังเกียจสงสัย
มีการปกปิดความชั่วของตัวเอง เมื่อตัวไม่ได้เป็นสมณะ ก็ยืนยันว่าเป็นสมณะ
ไม่ได้ประพฤติพรหมจรรย์ ก็ยืนยันว่าประพฤติพรหมจรรย์ เป็นคนน่าใน เป็น
คนมีใจชุ่มด้วยกิเลส เป็นคนควรหึงหยาบเขื่อ ฯ คนที่มีลักษณะอาการดังที่
ว่ามานี้แล้ว เรียกว่าคนทุศีล

คนทุศีล เมื่อจะชลงไปอีกชั้นหนึ่งว่า ได้แก่คนที่ทำปาณาติบาต อทินนาทาน
กาเมสุมิฉฉาจาร มุสาวาท สุราเมรัย ฯ คนใดเป็นคนทำสิ่งทั้ง ๕ นี้ให้มาก
คนนั้นเรียกว่าคนทุศีล เรียกว่าคนมีกรรมอันลามก มีความประพฤติไม่บริสุทธิ์ มี
ความประพฤติน่ารังเกียจ ฯ เมื่อเขาทำปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุมิฉฉาจาร
มุสาวาท สุราเมรัยแล้ว ก็ปกปิดไว้ ไม่ให้ผู้อื่นรู้ ก็เรียกว่า คนปกปิดการทำชั่ว
ของตัวเอง

ผู้ที่ไม่ได้ประพฤติตัวเป็นสมณพราหมณ์ แต่ยืนยันว่าเป็นสมณพราหมณ์ก็คิด
ไม่ได้ประพฤติตัวอยู่ในพรหมจรรย์ แต่ยืนยันว่าได้ประพฤติตัวอยู่ในพรหมจรรย์ก็คิด
เป็นคนน่าใน คือ โนใจ ปรียบเหมือนของเน่าของบูดก็คิด เป็นคนมีใจชุ่มด้วยกิเลส
มีราคะ โทสะ โมหะ เป็นต้นก็คิด เป็นคนเปรียบด้วยหยาบเขื่อก็คิด ก็จัดเข้าใน
ลักษณะคนทุศีล ซึ่งเป็นคนไม่ควรคบหานั้น

หากจะมีคำถามขึ้นว่า ผู้ที่ทำความผิดเพียงปาณาติบาต ฆ่าสัตว์เป็นอาหาร
อย่างเคี้ยวเท่านั้น ไม่ได้ฆ่าสัตว์ที่ผู้อื่นเลี้ยงไว้ ไม่ได้ฆ่าคน ไม่ได้ทำอทินนาทาน
ลักขโมยฉ้อโกงแย่งชิงผู้ใด ไม่ได้ทำกาเมสุมิฉฉาจารกับภรรยาผู้ใด ไม่ได้พูดเท็จ
ให้ผู้ใดเสียประโยชน์ ไม่ได้ดื่มสุราเมรัยให้เมาเสียสติเสมอ จะเรียกว่าคนทุศีล
ได้หรือไม่ ? แก้วว่า ได้บ้างแต่ไม่เต็มที่ เพราะข้ออื่นเขายังดีอยู่ เขาไม่ได้เสีย
ทุกข้อ ต่อเมื่อเขาเสียทุกข้อจึงควรเรียกว่าคนทุศีลเต็มที่ เมื่อเขาเสียทุกข้อแล้ว
ก็จัดว่าเป็นคนที่ใคร ๆ ไม่ควรคบ ไม่ควรภักดี ไม่ควรเข้าใกล้ เพราะเหตุว่า เมื่อเขา
เสียศีล ๕ ทุกข้อแล้ว หากผู้ใดไปคบ ผู้นั้นก็จะต้องเสียไปด้วย ไม่ข้อใดก็ข้อหนึ่ง

แต่ว่าคนที่เสียศีล ๕ หมดทุกข้อนั้น ก็ย่อมมีน้อย โดยมากก็มีเพียง
เสียข้อ ๑ ข้อ ๔ ข้อ ๕ เท่านั้น ส่วนข้อ ๒ ข้อ ๓ ไม่สู้เสีย ฯ ข้อ ๒ ยังมีผู้

เสียน้อยกว่าข้อ ๓ ๆ เป็นอย่างนี้โดยมากในบ้านเมืองของเรา เพราะฉะนั้น คนในบ้านเมืองเรา เราจึงควรคบได้โดยมาก แต่ว่าก่อนจะคบก็ต้องสังเกตก่อน หรือฟังดูก่อนว่า คนนั้นเป็นคนทศในข้อใดบ้าง ถ้าเป็นคนทศแต่เพียงในข้อ ๑ คือ การฆ่าสัตว์เป็นอาหารเท่านั้น หรือเป็นคนทศในข้อ ๔ เพียงแต่พูดเท็จ ในเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ เท่านั้น หรือเป็นคนทศในข้อ ๕ คือ เพียงแต่ดื่มสุราเมรัย เป็นครั้งเป็นคราวเท่านั้น เราก็ควรคบ ควรรักดี ควรเข้าใจ เพราะว่า จักไม่ทำทุกข์ภัยให้เกิดแก่เรา แต่ถ้าเขาเป็นคนทศในข้อ ๒ คือ อทินนาทาน การลักขโมยฉ้อโกงแย่งชิงผู้อื่นแม้เพียงข้อเดียวเท่านั้น เราก็ไม่ควรคบ ไม่ควร รักดี ไม่ควรเข้าใจ เพราะอทินนาทานการลักขโมยฉ้อโกงแย่งชิงผู้อื่น เป็น ของมีโทษทั้งอาชญาแผ่นดิน และทั้งในชาติหน้า

ถ้าเขาเป็นคนทศในข้อ ๓ คือ ขี้กาเมสุมิจฉาร เป็นชู้กับภรรยาคนอื่นเพียงครั้งเดียวหรือ ๒ ครั้ง เราก็ยังพอมคบได้ แต่ว่าอย่าคบให้สนิทนัก เพราะ จะชักพาเราให้เป็นเหมือนเขา แต่ถ้าเขาเป็นคนชอบทำกาเมสุมิจฉารแท้แล้ว เราไม่ควรคบเป็นอันขาด ด้วยเหตุว่าคนทำกาเมสุมิจฉาร เป็นคนที่เราไม่ควรให้ เข้าบ้านเรือนเป็นอันขาด ถ้าเราคบเข้าบ้านเรือนของเรา เขาก็จักมาทำให้เกิด ความเสียหายในบ้านเรือนของเราในเวลาใดเวลาหนึ่งเป็นแน่ เพราะฉะนั้น คนชอบ ทำกาเมสุมิจฉาร จึงเป็นคนที่ใคร ๆ ไม่ควรคบให้เข้าบ้านเป็นอันขาด ๆ คนทศ นั้น ไม่ว่าแต่เหตุหีสถหรือบรรพชิต ล้วนแต่เป็นคนที่ใคร ๆ ไม่ควรคบทั้งนั้น

คนขี้โกรธซึ่งเป็นคนที่ควรเพ่งดูเฉยช้อยนั้น ได้แก่คนชนิดใด ? ในบาลี ที่แสดงมาแล้วนั้น ได้แสดงเป็นคำแก้ไขออกไปโดยละเอียดแล้ว กล่าวคือ ใน พระบาลีนั้นว่า คนขี้โกรธ คนมากไปด้วยความอึดอัด ถูกว่ากล่าวแม้เพียงเล็กน้อยก็ขัดใจ ก็กำเริบ ก็ปองร้าย ก็เป็นข้าศึก ก็ทำความกำเริบ ความฉุนเฉียว ความไม่พอใจให้ปรากฏขึ้น ดังนี้ ๆ เพราะฉะนั้น เมื่อจะแก้คำถามอันนี้ จึงควร แก่ตามพระบาลีที่แสดงมาแล้วนั้นเป็นชั้น ๆ ไป กล่าวคือ เมื่อมีคำถามว่า คน ขี้โกรธนั้น ได้แก่คนชนิดใด ? ก็ควรตอบว่า ได้แก่คนที่มากไปด้วยความอึดอัด ๆ หากจะถามต่อไปว่า คนที่มากไปด้วยความอึดอัดนั้น ได้แก่คนชนิดใด ? ก็ควร

แก้ไขว่า ได้แก่คนชนิดที่ถูกว่ากล่าวแม่เพียงเล็กน้อยก็ขัดใจ ก็กำเริบ ก็ปองร้าย ก็เป็นข้าศึก ก็แสดงความกำเริบ ความฉุนเฉียว ความไม่พอใจให้ปรากฏขึ้น ดังนี้ ๑ เมื่อพร้อมด้วยลักษณะอาการอย่างนั้นแหละ จึงเรียกว่าคนขโมย

คำว่า คนขโมย ในอรรถกถาอีกแห่งหนึ่งว่า ได้แก่คนโกรธมาก ๑ แต่เมื่อจะชี้ให้ชัดแล้ว ก็ต้องชี้ตามที่แสดงมานี้ ๑ โดยเหตุนี้ เมื่อเราสังเกตเห็นผู้ใดถูกว่ากล่าวแม่เพียงเล็กน้อยก็ขัดเคือง ก็กำเริบ ก็ปองร้าย ก็เป็นข้าศึก ก็ทำความโกรธ ความฉุนเฉียว ความไม่พอใจให้ปรากฏขึ้น ให้รู้เถิดว่าผู้นั้นเป็นคนขโมย คนขโมยนั้นเป็นคนที่ใคร ๆ ไม่ควรคบหาสมาคม ไม่ควรจงรักภักดี ไม่ควรเข้าใกล้ เพราะเขาจะต้องโกรธเรา จะต้องด่าว่าเรา จะต้องทำความฉิบหายให้แก่เราด้วยเหตุเพียงเล็กน้อย ๑ เราทำไม่ควรพูดว่าก็ต้องถูกด่าว่า เราทำไม่ควรที่จะต้องถึงซึ่งความฉิบหาย ถึงซึ่งความพินาศ ก็จักต้องถึงซึ่งความฉิบหาย จะต้องถึงซึ่งความพินาศ

หากจะมีปัญหาว่า คนที่ปากร้ายใจดีนั้น จะเรียกว่าคนขโมยได้หรือไม่? มีคำแก้ไขว่า ได้บ้าง แต่ไม่เต็มที่ เพราะเหตุว่าเสียแต่ข้างนอก ส่วนข้างในยังดี คือ เสียแต่ปาก ใจยังดี ๑ คนชนิดนี้โดยมากเป็นคนโกรธง่ายหายง่าย เมื่อหายโกรธแล้วก็มีเมตตากรุณา หายโกรธแล้วก็มีใจอ่อนแอพบทุกคนไป ๑ เพราะฉะนั้น คนปากร้ายใจดี จึงจัดว่าไม่ใช่คนขโมยแท้ ส่วนคนขโมยแท้ นั้น ได้แก่คนที่ร้ายทั้งนอกทั้งใน ร้ายทั้งกาย วาจา ใจ ปากก็ร้าย ใจก็ร้าย ๑ ถ้าใจไม่ร้ายด้วย ยังไม่จัดว่าเป็นคนขโมยแท้ เพราะยังไม่ทำตัวเป็นข้าศึกแก่ผู้ใด กล่าวคักเคื่อน ผู้ใดว่ากล่าวตักเตือนแล้วโกรธ ทำตัวเป็นข้าศึกขึ้นทันที ผู้นั้นแหละ เรียกว่าคนขโมยแท้

คนขโมยแท้ในครั้งพุทธกาลนั้น ก็ได้แก่พระเทวทัต ๑ คือ พระเทวทัตนั้น ถูกพระพุทธเจ้าว่ากล่าวตักเตือนแม่เพียงเล็กน้อยว่า การที่พระเทวทัตอยากปกครองคณะสงฆ์แทนพระองค์นั้น ก็เท่ากับกลืนกินนาลาย ดังนี้เท่านั้น พระเทวทัตก็โกรธแล้วผูกอาฆาตขึ้นทันที ต่อไปพระเทวทัตก็ได้พยายามทำร้ายพระพุทธเจ้า จนถึงแผ่นดินสืบเป็นอวสาน ส่วนคนขโมยในบ้านเมืองของเราที่ จะถึงกับผูกอาฆาตพยายามทำตัวว่ากล่าวสั่งสอนตักเตือนนั้น ก็ย่อมมีน้อยนักหนา

เพราะฉะนั้น เมื่อเราเห็นว่าผู้ใดโกรธจนเฉียวแล้วก็หาข ไม่ผูกอาฆาตพยาบาท
เราคบผู้นั้นได้ เพราะจะไม่ทำความเดือดร้อนให้แก่เรา

กมลสขงวาเป็นคนที่ควรคบ ควรรักดี ควรเข้าใกล้นั้น ได้แก่คน
ชนิดไร ? ได้แก่คนที่ไม่ฆ่า ไม่ลักขโมยของใคร ไม่ฉ้อโกงใคร ไม่แย่งชิง
ใคร ไม่หลอกลวงใคร ไม่เป็นชู้กับเมียใคร ไม่พูดปดให้ผู้อื่นเสียประโยชน์
ไม่ติดสุราเมรัย จะฆ่าบ้างก็เพียงฆ่าสัตว์เป็นอาหาร จะโกหกบ้างก็เพียงเล็ก ๆ
น้อย ๆ จะดื่มสุราบ้างก็เพียงเป็นครั้งเป็นคราว ไม่ถึงกับติดสุราเมรัย เรา
คบผู้นั้นได้ รักดีต่อยุ้นนั้นได้ เข้าใกล้ผู้นั้นได้ เพราะจะไม่ทำความเดือดร้อน
เสียหายให้แก่เรา ถึงแม้ว่าในบรรพชิตก็เหมือนกัน บรรพชิตองค์ใดผิดศีลผิด
วินัยบ้างเล็ก ๆ น้อย ๆ ไม่ถึงกับขาดจากบรรพชิต ก็ยังควรคบได้ ยังควรรักดีได้
ยังควรเข้าใกล้ได้ เพราะจะไม่ทำให้เราเสียหายในทางพระวินัยเป็นแท้ สันกระแส
ความในเทศนาก็นั่นเพียงเท่านั้น.

เอวี่ กมี ด้วยประการฉะนี้ ๆ

กัณฑ์ที่ ๔๕

คัมภีร์พระปุคคสบัญญัติ

ว่าด้วยคน ๓ จำพวกเป็นต้น

กตโม จ ปุคคโล สีเตสฺส ปริปริการี สมาธิสุมิ มตฺตโสการี ปญฺญา
มตฺตโสการี โสตาปนฺนสภากามิโน อิมะ วุจฺจนฺติ ปุคฺคลา สีลาสุ ปริปริ-
การีโน ปญฺญาตี.

ณ บัณฑิต อาตมภาพจักแสดงคัมภีร์พระปุคคสบัญญัติ กัณฑ์ที่ ๔๕ ว่าด้วย
คน ๓ จำพวก มีจำพวกที่ทำให้บริบูรณ์ในศีล แต่ทำพอประมาณ ในสมาธิ ใน
ปัญญาเป็นต้น สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธ-
ศาสนิกชนทั้งหลายตลอดกาลนาน

บาลี

คำเนนความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนานั้นว่า
 บุคคลที่ทำให้บริบูรณ์ในศีล ทำให้พอประมาณในสมาธิ ทำให้พอประมาณ
 ในปัญญา นั้น ได้แก่บุคคลชนิดใด ? แก้วว่า ได้แก่ พระโสดาบัน พระสกทา-
 คามี ๑ พระโสดาบัน พระสกทาคามี ๒ จำพวกนี้แล เรียกว่าทำให้บริบูรณ์
 ในศีล ส่วนในสมาธิ และปัญญานั้นพอประมาณ ๑ บุคคลที่ทำให้บริบูรณ์ใน
 ศีลด้วย ในสมาธิด้วย ส่วนในปัญญานั้นพอประมาณ ได้แก่บุคคลชนิดใด ?
 ได้แก่ พระอนาคามี ๑ พระอนาคามี เรียกว่าผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีล ในสมาธิ
 ส่วนในปัญญานั้นพอสมควร ๑ บุคคลที่ทำให้บริบูรณ์ทั้งในศีล ในสมาธิ ใน
 ปัญญา นั้น ได้แก่บุคคลชนิดใด ? แก้วว่า ได้แก่พระอรหันต์ ๑ พระอรหันต์
 แลและเรียกว่า ผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีลด้วย ในสมาธิด้วย ในปัญญาด้วย ดังนี้
 สันเนนความในพระบาลีเพียงเท่านี้

อรรถกถา

ก่อนไป เป็นเนนความในอรรถกถา คำว่า ผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีลนั้น คือ
 พระโสดาบัน พระสกทาคามีนั้น ข้อมไม่ล่วงละเมิดซึ่งสิกขาบท อันเป็นเบื้องต้น
 แห่งมรรคพรหมจรรย์ คือ มหาสิกขาบท ๔ อันได้แก่ปาราชิก ๔ ซึ่งเป็นเบื้องต้น
 แห่งพรหมจรรย์ด้วย เวลาต้องอาบัติเล็กน้อย ๆ เหล่าใด ก็ออกจากอาบัติ
 เกลื่อนั้น สิ่งใดควรทำในศีลทั้งหลาย ก็ได้ทำสิ่งนั้นให้บริบูรณ์ เพราะฉะนั้น
 พระโสดาบัน กับพระสกทาคามีนั้น จึงเรียกว่า ผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีล ๑ ถึง
 แม้ว่า พระโสดาบัน พระสกทาคามี อบรมซึ่งสมาธิ และปัญญาอยู่ก็ดี สิ่งใด
 ที่ควรทำในสมาธิและปัญญา ก็ทำสิ่งนั้นแต่พอสมควร คือ พอประมาณ คือ
 เฉพาะอย่าง ๆ เท่านั้น เพราะตนยังไม่ถอนกามราคะ และพยาบาท อันเป็น
 ข้ำศึกแก่สมาธิด้วย ยังไม่ได้ถอนโมหะอันปกปิดสัจจะ อันเป็นข้ำศึกแก่
 ปัญญาด้วย เพราะฉะนั้น จึงเรียกว่า ทำพอสมควรในสมาธิ และปัญญา ๑
 ควรทราบเนนความในนัยทั้ง ๒ แม้นอกนี้ ตามอุบายนี้

ในนัยทั้ง ๒ นั้น มีนัยแห่งพระสูตรอีกนัยหนึ่งว่า สมเด็จพระผู้มีพระ
ภาคเจ้า ได้ทรงแสดงไว้แก่ภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในพระ
ธรรมวินัยนี้ ย่อมทำให้บริบูรณ์ในศีล ทำให้พอสมควรในสมาธิ ในปัญญา
คือ ภิกษุนั้น ย่อมต้องสิกขาบทเล็กน้อยบ้าง ย่อมออกจากอาบิบบ้าง ขึ้น
เพราะเหตุไร เพราะเหตุว่า เราได้กล่าวความไม่อาจทำได้ไว้ในข้อนี้ สิกขาบท
เหล่าใด เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ คือ สมควรแก่พรหมจรรย์ ภิกษุนั้น
ก็มาอยู่ในสิกขาบทประจำ ตั้งอยู่ในสิกขาบทเหล่านั้นประจำ ยึดมั่นอยู่ในสิกขาบท
เหล่านั้น ภิกษุนั้นก็ได้เป็นพระโสดาบัน มีความไม่ตกไปในที่ต่ำเป็นธรรมดา
เป็นผู้แน่นอน เป็นผู้จะตรัสรู้ข้างหน้า เพราะสันสังโยชน์ ๓ ประการ ฯ
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ย่อมเป็นผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีล
แต่ทำให้พอสมควรในสมาธิ ในปัญญา สิกขาบทเหล่าใดเป็นสิกขาบทเล็ก ๆ
น้อย ๆ ภิกษุนั้นก็ล่วงสิกขาบทเหล่านั้นบ้าง ออกจากโทษที่ล่วงสิกขาบทเหล่า
นั้นบ้าง เพราะเหตุไร ? เพราะเหตุว่า ไม่อาจในข้อนี้ สิกขาบทเหล่าใดเป็น
เบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ คือ สมควรแก่พรหมจรรย์ ภิกษุนั้นก็มีการประจำอยู่
เป็นปกติ มีการตั้งอยู่เป็นปกติ ในสิกขาบทเหล่านั้น ยึดมั่นอยู่ในสิกขาบท
เหล่านั้น ภิกษุนั้นได้เป็นพระสกทาคามี เพราะสันสังโยชน์ ๓ เพราะมีราคะ
โทสะ โมหะ น้อยลง จักมาสู่โลกนรกเพียงครั้งเดียว แล้วจักทำให้สันทุกข์

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ย่อมทำให้บริบูรณ์ในศีล
ทำให้บริบูรณ์ในสมาธิ แต่ทำให้พอสมควรในปัญญา ฯ สิกขาบทเหล่าใด
เป็นสิกขาบทเล็ก ๆ น้อย ๆ ภิกษุนั้นก็ล่วงสิกขาบทเหล่านั้นบ้าง ออกจากโทษ
แห่งการล่วงสิกขาบทเหล่านั้นด้วย ขึ้นเพราะเหตุไร ? เพราะไม่อาจทำให้
บริบูรณ์ในสิกขาบทเหล่านั้น ฯ สิกขาบทเหล่าใดเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์
คือ สมควรแก่พรหมจรรย์ ภิกษุนั้นก็มีการประจำอยู่เป็นปกติ มีการตั้งอยู่เป็นปกติใน
สิกขาบทเหล่านั้น ยึดมั่นอยู่ในสิกขาบทเหล่านั้น ภิกษุนั้นก็เป็นผู้ชื่อว่า พระอนาคามี
เพราะสันสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ ประการ มีการไม่กลับมาจากโลกนรกเป็นธรรมดา

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ย่อมทำให้บริบูรณ์ในศีล
ทำให้บริบูรณ์ในสมาธิ ทำให้บริบูรณ์ในปัญญา ฯ สิกขาบทเหล่าใดเป็นสิกขาบท

เล็ก ๆ น้อย ๆ ภิกษุ^๕นั้นกลัวงละเมิดสิกขาบทเหล่านั้นบ้าง ออกจากการล่วง
ละเมิดสิกขาบทเหล่านั้นบ้าง เพราะเหตุไร จึงเรียกอย่างนี้ เพราะไม่อาจให้
บริสุทธิได้ในสิกขาบทเหล่านั้น ส่วนสิกขาบทเหล่าใดเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์
คือ สมควรแก่พรหมจรรย์ ภิกษุ^๕นั้นมีการประจำอยู่เป็นปกติ มีการตั้งอยู่เป็น
ปกติ ในสิกขาบทเหล่านั้น ยึดมั่นอยู่ในสิกขาบทเหล่านั้น ภิกษุ^๕นั้นกสันอาสวะ
ทั้งหลาย ดังนี้ สันเนอความในอรรถกถาเพียงเท่านั้น.

ธัมมัตถาธิบาย

ก่อนไป เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า บุคคล ๓ จำพวกนั้น ได้แก่พระ
อริยเจ้าทั้งนั้น ๑ พระอริยเจ้าชั้นโสดาบัน กับชั้นสกทาคามีนั่น ทำให้บริบูรณ์
ได้แก่ในศีลเท่านั้น ส่วนในสมาธิ ในปัญญา^๕นั้น ทำได้แต่พอประมาณเท่านั้น ๑
พระอนาคามี ทำให้บริบูรณ์ได้ทั้งในศีล ในสมาธิ ส่วนในปัญญา^๕นั้น ทำได้
แค่พอสมควรเท่านั้น ๑ พระอรหันต์นั้น ทำให้บริบูรณ์ได้ทั้งในศีล สมาธิ
ปัญญา ๑ ในอรรถกถาว่า พระโสดาบัน กับพระสกทาคามี พระอนาคามี
พระอรหันต์นั้น ยังต้องอาบัติเล็ก ๆ น้อย ๆ อยู่ แต่ว่าได้ออกจากอาบัติเหล่านั้น
เสีย ได้มั่นอยู่แต่ในมหาศีลสิกขาบท ๔ คือ ปาราชิก ๔ อันเป็นเบื้องต้นแห่ง
มรรคพรหมจรรย์^๕ทั้งนั้น

ค่านมที่น่าสงสัยว่า ถ้าอย่างนั้น พระอริยเจ้าทั้งหลาย มีพระโสดาบัน
เป็นต้นนั้น ก็ยังต้องสังฆาติเสส ถุลลัจฉัย ทุกกฎ หุพภาษิตอยู่^๕ซิ แก้วว่า ไม่
ต้องสังฆาติเสส จะมีต้องก็เพียงถุลลัจฉัย ปาจิตตีย์ ทุกกฎ หุพภาษิตเท่านั้น ๑
แต่ที่คือนั้น ก็ต้องโดยยังไม่รู้เท่านั้น คือ เมื่อรู้ว่า มีพระพุทธรูป^๕บุญ^๕ตน^๕แล้ว
ก็ไม่ต้องเป็นอันขาด ๑ ถ้ามีพระพุทธรูป^๕บุญ^๕ตน^๕แล้ว แต่ว่ายังไม่รู้ ด้วยเหตุยัง
อยู่ไกล คือ ยังอยู่ไกลที่พระพุทธรูป^๕เจ้าทรง^๕บุญ^๕ตน^๕นั้น ก็ย่อมต้องอยู่บ้าง แต่ต้อง
เพียงอาบิตอื่น ๆ นอกจากปาราชิก สังฆาติเสสนั้น ส่วนภิกษุ^๕ปฤชณ^๕นั้น ย่อม
ต้องได้ในอาบิตีทุกกอง เพราะเหตุว่า ปฤชณ^๕ไม่มีสติสัมปชัญญะบริบูรณ์ ส่วน
พระอริยเจ้า^๕นั้น ย่อมมีสติสัมปชัญญะบริบูรณ์ เพราะฉะนั้น พระอริยเจ้าทุก
จำพวก จึงทำให้บริบูรณ์ในศีลได้ คือ เมื่อมีพระพุทธรูป^๕บุญ^๕ตน^๕ขึ้นอย่างใดแล้ว
เมื่อรู้แล้ว ก็ทำได้อย่างนั้น

ส่วนในสมาธินั้น ทำให้บริบูรณ์ได้แต่พระอนาคามิ กับพระอรหันต์เท่านั้น เพราะสมาธิเป็นของสูงกว่าศีล ฯ สำหรับปัญญา นั้น ทำให้บริบูรณ์ได้เฉพาะพระอรหันต์เท่านั้น ฯ ก็เมื่อแสดงมาอย่างนี้ ก็พอจะเห็นได้ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา ทั้ง ๓ ประการนี้ เป็นของละเอียดลึกซึ้งเป็นลำดับขึ้นไป บากที่จะทำให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ ฯ ข้อที่ว่า พระอริยเจ้า ทำให้บริบูรณ์ในศีล สมาธิ ปัญญา ดังที่ว่ามานั้น หมายความว่าเฉพาะแต่พระภิกษุเท่านั้น ฯ ถึงแม้ว่าภิกษุณี ตลอดถึงสามเณร สามเณรี นางสิกขมานา อุบาสก อุบาสิกา ซึ่งเป็นพระอริยเจ้า ก็ย่อมเหมือนกัน คือ ถ้าผู้ใดเป็นพระอริยเจ้าชั้นโสดาบัน หรือชั้นสกทาคามี ผู้นั้นก็ทำให้บริบูรณ์ได้เฉพาะศีลเท่านั้น ส่วนสมาธิ และปัญญานั้น ยังทำให้บริบูรณ์ไม่ได้ ทำได้แต่พอสมควรเท่านั้น ฯ ภิกษุณี หรือสามเณร สามเณรี นางสิกขมานา อุบาสก อุบาสิกาผู้ใด ได้สำเร็จเป็นพระอนาคามิ ภิกษุณี สามเณร สามเณรี นางสิกขมานา อุบาสก อุบาสิกา ผู้นั้น ก็ทำให้บริบูรณ์ได้เฉพาะในสมาธิเท่านั้น ส่วนในปัญญานั้น ทำได้แต่พอสมควรเท่านั้น ฯ เมื่อผู้ใดได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้ว ผู้นั้นจึงจะทำให้บริบูรณ์ในศีล สมาธิ ปัญญา ครบทั้ง ๓ ได้

โดยเหตุนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงได้ทรงแสดงไว้ในอัฐกนิบาต อังคตตรนิกายว่า มหาสมุทรมีความอัศจรรย์ ๘ ประการฉันใด พระธรรมวินัย ก็มีความอัศจรรย์ ๘ ประการฉันนั้น ฯ ในเวลาที่ทรงแสดงนี้ พระพุทธเจ้า ได้ประทับอยู่ที่มิกการมาตุปราสาท ในวัดบุพพาราม กรุงสาวัตถี ฯ คือ ในคราวนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า มีพระภิกษุสงฆ์แวดล้อมเป็นบริวาร ได้ประทับอยู่ในโรงอุโบสถ ฯ ในคราวนั้น พระอานนทเถระเจ้า ได้ลุกขึ้นจากที่นั่งในเวลาปฐมยาม โดยเห็นว่า ได้มีการประชุมกันตั้งแต่หัวค่ำ จนสิ้นปฐมยามแล้ว พระพุทธเจ้าก็ยังไม่วางแสดงปาฏิโมกข์ จึงได้ห่มผ้าลดไหล่ลงข้างหนึ่ง ประณมมือขึ้นกราบทูลว่า พระพุทธเจ้าข้า ราตรีล่วงไปแล้ว ปฐมยามล่วงไปแล้ว พระภิกษุสงฆ์ได้นั่งอยู่นานแล้ว ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงปาฏิโมกข์แก่ภิกษุทั้งหลายเถิด

เมื่อพระอาณนทกราบทูลอย่างนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงนิ่งอยู่ ๑ พอล่วงมัชฌิมยาม พระอาณนทเถรเจ้า ก็กราบทูลอย่างนี้อีก แต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ทรงนิ่งอยู่ ยังไม่ทรงแสดงปาฏิโมกข์ พอจวนสนมมัชฌิมยาม พระอาณนทเถรเจ้า ก็ได้กราบทูลขึ้นอีกว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า จวนสนมมัชฌิมยามแล้ว อรุณขึ้นมาแล้ว พระภิกษุสงฆ์นี้ก็นอนมานานแล้ว ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้โปรดทรงแสดงปาฏิโมกข์แก่ภิกษุทั้งหลายเถิด พระเจ้าข้า ๑ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ดูก่อนอาณนท บริษัทยังไม่บริสุทธฺ์ ดังนี้

ลำดับนั้น พระมหาโมคคัลลานเถรเจ้า จึงคิดว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสว่า บริษัทยังไม่บริสุทธฺ์ ดังนี้ ทรงหมายถึงใครหนอ ก็รู้ได้ว่า ทรงหมายถึงภิกษุนั้น ที่ครั้งนั้น ก็ด้วยเจโตปริยญาณ ครั้นรู้แล้วพระมหาโมคคัลลانی ก็ได้ตรงไปหาภิกษุนั้น ซึ่งเป็นภิกษุทุศีล มีธรรมเลวทราม มีความประพฤติไม่บริสุทธฺ์ มีความประพฤติน่ารังเกียจ มีการปกปิดซึ่งการกระทำของตนเอง คนไม่ใช่สมณะ ก็บัญญัติญาณว่าเป็นสมณะ คนไม่ใช่ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ ก็บัญญัติญาณว่าเป็นผู้ประพฤติพรหมจรรย์ คนเป็นคนเฝ้าใน เป็นคนมีใจซุ่มด้วยกิเลส เป็นคนตั้งหยากเขื่อ แล้วกล่าวขึ้นว่า ลูกขึ้นเถิดท่าน สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงเห็นท่านแล้ว การร่วมสังฆกรรมกับภิกษุทั้งหลาย ข้อมไม่มีแก่ท่าน แต่ภิกษุนั้นได้นิ่งอยู่ พระมหาโมคคัลลانی จึงบอกอีกเป็นครั้งที่ ๒ ที่ ๓ ก็ยังไม่ยอมออก

พระมหาโมคคัลลانی จึงได้จับแขนดึงออกไปจากที่ประชุมสงฆ์ ไปไว้ที่ประตูภายนอก ใส่กลอนประตูเสีย แล้วจึงกลับเข้าที่ประชุม กราบทูลสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า บุคคลผู้นั้น ข้าพระองค์ให้ออกไปแล้ว บริษัทยังไม่บริสุทธฺ์แล้ว ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า จงทรงแสดงปาฏิโมกข์แก่ภิกษุทั้งหลายเถิด พระเจ้าข้า ๑ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสตอบว่า น้า อัสจรรยโมคคัลลانی การที่โมฆบรุษนั้นได้ถูกจับแขนออกไปเช่นนั้น ตรัสดังนี้แล้ว จึงตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ตั้งแต่นั้นไป เธอทั้งหลายต้องทำอุโบสถ ต้องแสดงปาฏิโมกข์ เราตถาคตจะไม่แสดงปาฏิโมกข์ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การที่พระตถาคตเจ้า จะแสดงปาฏิโมกข์ในบริษัทที่ไม่บริสุทธฺ์นั้น ข้อมไม่มีเป็นอันขาด

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในมหาสมุทรมีความอัศจรรย์ ๘ ประการ ที่ทำให้พวกอสรณินดิ่งในมหาสมุทร ๑ ความอัศจรรย์ ๘ ประการนั้น ได้แก่สิ่งใด ? ได้แก่การที่มหาสมุทรลึกไปโดยลำดับ โน้มไปโดยลำดับ เจือมไปโดยลำดับ ๑ ได้แก่การที่มหาสมุทร มีความตั้งอยู่เป็นธรรม มีน้ำไม่ล้นฝั่ง ๑ ได้แก่การที่มหาสมุทรไม่มีซากศพลอยอยู่ ซากศพอันใดตกลงไปในมหาสมุทร ซากศพอันนั้น ก็ถกคลื่นซัดขึ้นไปบนฝั่ง ๑ ได้แก่การที่มหาสมุทรครอบงำเสีย ชิงช่อแห่งน้ำ ซึ่งไปจากแม่น้ำยมนา อจิรวดี สรภ มอหิ ไม่ให้มีชื่อว่า เป็นน้ำในแม่น้ำยมนา เป็นน้ำในแม่น้ำอจิรวดี เป็นน้ำในแม่น้ำสรภ เป็นน้ำในแม่น้ำมอหิ ดังนี้ ๑ ได้แก่การที่มหาสมุทรไม่รู้จักพร่อง ไม่รู้จักเต็มด้วยน้ำ ๑ ได้แก่มหาสมุทร มีน้ำ มีรสเค็มอย่างเดียวกัน ๑ ได้แก่การที่มหาสมุทร มีรัตนะมาก คือ แก้วมุกดา แก้วมณี แก้วไพฑูรย์ ไข่มุกข์ ศิลา แก้วประพาฬ เงิน ทอง แก้วแดง แก้วลาย ๑ ได้แก่การที่มหาสมุทรเป็นที่อาศัยอยู่ของสัตว์ที่มีร่างกายใหญ่ ๆ คือ ปลาตมิถิมิงคละ ปลาตมิถิมลิมิงคละ และอสุร นาค คันธัพพะ ซึ่งมีร่างกายได้ ๑๐๐ โยชน์บ้าง ๒๐๐ โยชน์บ้าง ๓๐๐ โยชน์บ้าง ๔๐๐ โยชน์บ้าง ๕๐๐ โยชน์บ้าง ๑ รวมเป็นความอัศจรรย์ในมหาสมุทร ๘ ประการด้วยกัน ดังนี้

ส่วนในพระธรรมวินัยก็มีความอัศจรรย์ ๘ ประการเหมือนกัน คือ มีการศึกษาไปโดยลำดับ มีการทำไปโดยลำดับ มีปฏิบัติไปโดยลำดับ มีการรู้แจ้งแทงตลอดไปโดยลำดับ ๑ มีการที่พระอรหันตสาวกทั้งหลายไม่ล่วงละเมิดสิกขาบทที่เราศกาคตบัญญัติไว้ ๑ ภิกษุผู้สละ ผู้มีธรรมอันลามก ผู้มีความประพฤติน่าบริสุทธ ผู้มีความประพฤติน่ารังเกียจ ผู้มีการปกปิดการทำของตน ผู้ไม่ใช่สมณะ แต่ปฏิบัติญาณว่าเป็นสมณะ ผู้ไม่ใช่พรหมจรรย์ แต่ปฏิบัติญาณว่าเป็นผู้ประพฤติพรหมจรรย์ ผู้เฝ้าใน ผู้มีใจชุ่มด้วยกิเลส ผู้เป็นดังหยากเขื่อนนั้น ต้องห่างไกลจากสงฆ์ ๑ ผู้ที่มาบรรพชาอุปสมบทจากตระกูลต่าง ๆ นั้น ย่อมละเสียซึ่งนาม และโคตรของตน ย่อมได้ชื่อว่า พระสมณะสักขบุตร เหมือนกันทั้งสิ้น ๑ พระนิพพานอันเป็นอนุปาทิเสสนิพพาน ย่อมไม่รู้จักพร่อง ไม่รู้จักเต็ม ด้วยภิกษุทั้งหลายผู้ได้สำเร็จนิพพาน ๑ พระธรรมวินัยนี้ ย่อมมีรส

อันเดียว คือ รสแห่งวิมุตติ • พระธรรมวินัยนี้ ย่อมมีรัตนะอย่างมาก มีแก้ว
อย่างมาก คือ สติปัฏฐาน ๔ สัมมปัทธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕
โพชฌงค์ ๘ อริยมรรค ๘ อันเป็นแก้วแต่ละอย่าง ๆ • ในพระธรรมวินัยนี้
ย่อมเป็นที่อาศัยอยู่แห่งผู้ทรงคุณธรรมใหญ่ คือ พระโสดาบัน พระสกทาคามี
พระอนาคามี พระอรหันต์ • ดังนี้

ตามที่แสดงมาแล้วนี้ ได้ใจความว่า สติ สมาธิ ปัญญานั้น เป็นของ
ลึกไปโดยลำดับ เป็นของละเอียดไปโดยลำดับ เป็นของสูงไปโดยลำดับ เพราะ
ฉะนั้น พระอริยเจ้าชั้นโสดาบัน กับชั้นสกทาคามี จึงทำให้บริบูรณ์ได้เฉพาะ
ในสัณเฑาะนั้น ๆ พระอนาคามีทำให้บริบูรณ์ได้เฉพาะแต่ในสมาธิเท่านั้น ๆ ส่วน
พระอรหันต์จึงทำให้บริบูรณ์ได้ทั้งไตรสิกขา คือ สติ สมาธิ ปัญญา ดังนี้ สิ้นเนื้อ
ความในเทศนาภังคินเพียงเท่านั้น. เอวัง ก็มี ด้วยประการฉะนี้ •

กัณฑ์ที่ ๔๖

คัมภีร์พระปกคณบัญญัติ

ว่าด้วยศาสนา ๓ จำพวก

คฤก กคเม ตโย สตฺถาโร อีเชกฺโข สตฺถา กามานํ ปริณฺณํ ปญฺญา-
เปติ น รูปานํ ปริณฺณํ ปญฺญาเปตฺติ.

๗ บัณฑิต อาत्मภาพจักได้แสดงคัมภีร์พระปกคณบัญญัติ กัณฑ์ที่ ๔๖ ว่าด้วย
ศาสนา ๓ จำพวก สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธ-
ศาสนิกชนทั้งหลายตลอดกาลนาน

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนานี้ว่า
ศาสนา ๓ จำพวกนั้น ได้แก่จำพวกไหน มีคำแก้ไขว่า ได้แก่จำพวกที่บัญญัติความ

รอบรู้ทุกสิ่งหลาย ไม่บัญญัติความรอบรู้รูปทั้งหลาย ไม่บัญญัติความรอบรู้เวทนา
ทั้งหลาย ๑ ได้แก่จำพวกที่บัญญัติการรอบรู้ทุกสิ่งหลาย บัญญัติความรอบรู้รูป
ทั้งหลาย ไม่บัญญัติความรอบรู้เวทนาทั้งหลาย ๑ ได้แก่พวกที่บัญญัติความ
รอบรู้ทุกสิ่งหลายด้วย บัญญัติความรอบรู้รูปทั้งหลายด้วย บัญญัติความรอบรู้
เวทนาทั้งหลายด้วย ๑

ในศาสนา ๓ จำพวกนั้น จำพวกที่บัญญัติความรอบรู้ทุกสิ่งหลาย ไม่
บัญญัติความรอบรู้รูปทั้งหลาย ไม่บัญญัติความรอบรู้เวทนาทั้งหลายนั้น ควรเห็นว่า
ได้แก่ศาสนาจำพวกที่ได้รูปาวจรสมบัติ ๑ ศาสนาจำพวกที่บัญญัติความรอบรู้
ทุกสิ่งหลายด้วย บัญญัติความรอบรู้รูปทั้งหลายด้วย แต่ไม่บัญญัติความรอบรู้
เวทนาทั้งหลายนั้น ควรเห็นว่า ได้แก่ศาสนาจำพวกที่ได้รูปาวจรสมบัติ ๑
ศาสนาจำพวกที่บัญญัติความรอบรู้ทุกสิ่งหลายด้วย บัญญัติความรอบรู้รูปทั้งหลาย
ด้วย บัญญัติความรอบรู้เวทนาทั้งหลายด้วยนั้น ควรเห็นว่า ได้แก่พระสัมมา-
สัมพุทธเจ้า สันเนอความในพระบาลีเพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า คำว่า บัญญัติความรอบรู้นั้น ได้แก่
บัญญัติความละ ความลวง ๑ ที่ควรเห็นว่าได้แก่ศาสนาที่ได้รูปาวจรสมบัตินั้น
ก็ด้วยการบัญญัตินั้น ๑ แม้ว่าในวาระพระบาลีที่ ๒ ก็เหมือนนั้น ๑ ที่ควรเห็นว่า
ศาสนาจำพวกที่ ๓ ได้แก่พระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ก็ด้วยการบัญญัติอันไม่ทั่วไป
แก่พวกเดียรถีย์ทั้งหลาย ๑ เพราะเดียรถีย์ทั้งหลาย เมื่อจะบัญญัติความรอบรู้ทุก
สิ่งหลาย ก็กล่าวถึงเพียงรูปภพ ๑ เมื่อจะบัญญัติความรอบรู้รูปทั้งหลาย ก็กล่าวถึง
เพียงอรุภพ ๑ เมื่อจะบัญญัติความรอบรู้เวทนาทั้งหลาย ก็กล่าวถึงเพียงอสัญญา-
ภพ ๑ ผู้บัญญัติโดยชอบก็ต้องบัญญัติว่า ศาสนาเหล่านั้นไม่อาจบัญญัติได้ ๑
ส่วนพระสัมมาสัมพุทธเจ้าย่อมทรงบัญญัติความรอบรู้ทุกสิ่งหลาย คือ บัญญัติความ
ละทุกสิ่งหลายด้วยอนาคามีมรรค บัญญัติความรอบรู้ คือ ความสละ ซึ่งรูป
และเวทนาทั้งหลาย ด้วยอหัตมรรค ๑ ศาสนา ๒ จำพวกนั้น เป็นศาสนา
นอกพระพุทธศาสนา ส่วนศาสนาจำพวกหลัง เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๑

ที่เรียกว่าศาสนาในโลกนี้ มียุ ๓ จำพวกเท่านั้น สนเนือความในอรรถกถา
เพียงเท่านั้น

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถาธิบาย ทำที่แสดงมาแล้วตามพระบาลี
อรรถกถา ได้ใจความว่า ผู้ที่เรียกว่าศาสนานั้น ได้แก่ผู้เป็นครูสั่งสอนให้ละ
กามารมณ์ทั้งหลาย • ให้ละรูปธรรมเพียงขั้นรูปภพ ให้ละนามธรรมเพียงขั้น
อรุภพ • ให้ละทั้งกามภพ รูปภพ อรุภพ และสรรพกิเลสทั้งหมด • ๑
ศาสนาจำพวกที่ ๒ ให้ละซึ่งกามารมณ์ทั้งหลายนั้น คือ สอนให้ได้รูปาวจรสมำบัติ
ด้วยการเจริญซึ่งรูปกรรมฐานมีการเจริญกสิณเป็นต้น ๑ จำพวกที่สอนให้ละ
ทั้งกามทั้งรูปนั้น ได้แก่จำพวกที่สอนให้ได้รูปาวจรสมำบัติ ด้วยการเจริญรูป-
กรรมฐาน ๑ พูดอีกนัยหนึ่งว่า จำพวกที่สอนให้ละกามทั้งหลาย คือ สอนให้
ได้รูปาวจรสมำบัติด้วยการเจริญรูปกรรมฐาน มีการเจริญกสิณ ๑๐ เป็นต้นนั้น
ได้แก่จำพวกที่สอนให้ได้รูปฌาน ๑ เพราะเมื่อได้รูปฌานแล้ว ก็ละกามารมณ์
ทั้งหลายได้ เวลาตายแล้วก็ล่วงเลยกามภพขึ้นไปเกิดในอรุภพ เป็นอรุพรหม ๑
จำพวกที่สอนให้ละทั้งกามทั้งรูปด้วยการเจริญรูปกรรมฐาน ให้ได้รูปาวจร
สมำบัตินั้น ก็คือจำพวกที่สอนให้ได้รูปฌาน เพราะเมื่อได้รูปฌาน แล้วก็
ละกามภพรูปภพเสียได้ เวลาตายแล้วก็เลยกามภพรูปภพ ขึ้นไปเกิดในอรุภพ ๑
ศาสนาทั้ง ๒ จำพวกนี้ ได้แก่จำพวกที่เป็นตาบส และเป็นฤๅษี นอกพระ
พุทธศาสนา ๑ ส่วนศาสนาจำพวกที่สอนให้ละได้ทั้งกามภพ รูปภพ อรุภพ
คือ ให้ละได้ทั้งกาม ทั้งรูป ทั้งเวทนานั้น ได้แก่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ด้วยว่าพระ
สัมมาสัมพุทธเจ้าขอมทรงสั่งสอนให้ได้ทั้งรูปฌาน อรูปฌาน และมรรค ผล นิพพาน
อันสูงขึ้นไ้กว่ารูปฌาน อรูปฌานนั้นอีกหลายร้อยเท่า ๑ เป็นอันว่าผู้เป็นคณาจารย์
ทางธรรมนั้นมียุ ๓ จำพวก คือ จำพวกที่สอนให้ละกามารมณ์ทั้งหลายด้วยการ
เจริญรูปกรรมฐาน ให้สำเร็จรูปฌาน แล้วขึ้นไปเกิดในอรุภพ • จำพวกที่สอน
ให้ละทั้งกามารมณ์และทั้งรูปด้วย สอนให้เจริญอรุปรกรรมฐาน ให้ได้สำเร็จอรุ-
ปรฌาน แล้วขึ้นไปเกิดในอรุภพ • จำพวกที่สอนให้ละทั้งกามารมณ์ให้ได้รูปฌาน

ให้ละทิ้งรูป ให้ได้รูปอนัน ให้ละทิ้งเวทนา ให้ได้สำเร็จนิพพาน • ดังนั้น อันนี้เป็นข้อใหญ่ใจความในพระบาลี อรรถกถา ซึ่งยกขึ้นแสดงในเทศนาภินัน

การทบทวนศาสนา ๓ จำพวกขึ้นแสดงนั้น ก็เพื่อให้โลกเห็นว่า ผู้ที่เบียดเบียนนั้น มียกจำพวก จำพวกไหนมีคุณธรรมสงต่ำเพียงไหน เมื่อรู้แล้วก็จะได้ละจำพวกที่มีคุณธรรมต่ำ น้อมนำตนเข้าไปเป็นศิษย์ของหมู่มีคุณธรรมสูง เทพตามนุษย์ทั้งหลายในสากลโลก เมื่อพระพุทธเจ้ายังไม่เกิดขึ้น ก็ยังพากันนับถือซึ่งศาสนา ๒ จำพวกเบื้องต้น คือ ตามสฤงซึ่งได้รูปอนันรูปอนันมาก่อน ทั้งนี้ ต่อมาเมื่อมีพระพุทธเจ้าเกิดขึ้นในโลกแล้ว ตามสฤงเหล่านั้นจึงได้น้อมตนเข้ามาเป็นศิษย์ของพระพุทธเจ้า แล้วพวกเหล่าศิษย์เก่าของตน คือ เทพตามนุษย์ทั้งหลายที่นับถือตนอยู่ เมื่อก่อน ก็พากันน้อมนำตนเข้ามาเป็นศิษย์ของพระพุทธเจ้าทั้งนั้น ด้วยเห็นว่าศาสนา ๒ จำพวกนั้นยังไม่ประเสริฐแท้ ด้วยว่าคุณธรรมของศาสนา ๒ จำพวกนั้น ยังไม่ทำให้สันทุขได้แท้ คือ คุณธรรมของศาสนาจำพวกแรก คือ จำพวกที่ได้สำเร็จรูปอนัน ก็เพียงแต่ให้ละความรักใคร่ยินดีในกามคุณ ๕ เพียงชั่วคราว แล้วก็ให้ขึ้นไปเกิดเป็นรูปพรหม อยู่ในรูปภพ ๑๖ ชั้นเท่านั้น เมื่อสนอายุแล้วก็ต้องกลับลงมาเกิดในโลกนี้อีก เมื่อลงมาเกิดในโลกนี้อีก บางคนก็ได้ลงมาเกิดเป็นมนุษย์ บางคนก็ได้ลงมาเกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉาน บางคนก็ได้ลงมาเกิดเป็นเปรต แล้วได้รับทุกข์สำหรับมนุษย์ สำหรับสัตว์ดิรัจฉาน สำหรับเปรตอีก ๆ คุณธรรมของศาสนาจำพวกที่ ๒ คือ จำพวกที่ได้สำเร็จรูปสมาบัติ นั้น ก็เพียงแต่ให้ได้เกิดในรูปภพ ๔ ชั้น เมื่อสนอายุแล้วก็ให้กลับลงมาเกิดในโลกนี้อีกเท่านั้น ส่วนศาสนาจำพวกที่ ๓ คือ พระพุทธเจ้านั้น ย่อมมีคุณธรรมที่พ้นจากความทุกข์ในกามภพรูปภพ อรูปภพ ทั้งสิ้น ไม่ให้กลับมาเวียนว่ายตายเกิด เสวยทุกข์ในโลกสงสารอีกต่อไป ๆ เพราะฉะนั้น เทพตามนุษย์ทั้งหลาย จึงได้ละศาสนา ๒ จำพวกเบื้องต้น มานับถือศาสนาจำพวกที่ ๓ คือ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าสืบ ๆ ผู้ที่น้อมนำตนมานับถือพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ย่อมได้พ้นจากทุกข์ในโลกมากที่สุดหาประมาณมิได้ แต่ว่าผู้ที่ยังไม่พ้นจากทุกข์ไปทีเดียว เพียงแต่มีอุปนิสัยที่จะให้พ้นจากทุกข์ต่อไปนั้น ก็ยังมีอยู่อีกมาก คือ กลียาณปถุชนที่นับถือพระพุทธศาสนา ๑ พระโสดาบัน ๑ พระสกทาคามี ๑ พระอนาคามี ๑ ส่วนผู้ที่พ้นจากทุกข์ในโลกได้เด็ดขาดแล้วนั้น ก็

คือ พระอรหันต์ทั้งหลาย ฯ ผู้ที่เป็นพระอรหันต์ทั้งหลายนั้น ก็มียุเป็นอันมาก
 ไม่อาจนับได้ว่ามีอยู่เท่าไรองค์ เพียงแต่ได้ฟังพระสูตรต่าง ๆ มีพระธัมมจัก-
 กัปปวัตตนสูตรเป็นต้นนั้น ก็มิได้สำเร็จมรรคผลตั้ง ๑๘ โกฏิแล้ว ที่ได้สำเร็จมรรคผล
 เพราะได้ฟังพระสูตรอื่น ๆ ก็ยังมีอีกมากกว่ามาก คือ พระปัญจวัคคีย์เถรเจ้า ได้
 สำเร็จพระอรหันต์ ด้วยได้ฟังอนัตตลักขณสูตรจำพวกหนึ่ง พวกกุลบุตร ๕๕ คน
 มีสกลบุตรเป็นต้น ฯ พวกภิกษุวัคคีย์กุมาร ๓๐ คน ซึ่งได้สำเร็จมรรค ๓ ผล ๓
 อันเป็นมรรคผลเบื้องต้น ฯ พวกฤาษีพี่น้องที่ได้สำเร็จพระอรหันต์ เพราะได้ฟัง
 อาทิตตปริยายสูตรจำพวก ๑ พวกพราหมณ์และคฤหบดี ๑๐ หมื่น มีพระเจ้า
 พิมพิสารเป็นต้น จึงได้สำเร็จโสดาปัตติผลจำพวกหนึ่ง อีกหมีนหนึ่ง ได้ตั้งอยู่ใน
 พระไตรสรณคมน์ ฯ พวกที่ได้สำเร็จมรรคผลด้วยได้ฟังติโรกฐาสสูตรอีก ๘ หมื่น
 ๔ พันพวกหนึ่ง พวกที่ได้สำเร็จมรรคผลในคราวนายสมณมาลาการ ได้บูชา
 พระพุทธรเจ้าด้วยดอกมะลิ ๘ หมื่น ๔ พันคน อีกพวกหนึ่ง พวกได้สำเร็จมรรคผล
 ในคราวพระพุทธรเจ้าทรงปราบช้างนาฬาคีรีอีก ๑ หมื่น จำพวกหนึ่ง พวกที่ได้
 สำเร็จมรรคผลในคราวทรงแสดงขัตติการชาดก ๘ หมื่น ๔ พันคน คราวสอนขัมพู-
 กาชาวก ๘ หมื่น ๔ พันคน คราวทรงแสดงเรื่องอานันทเศรษฐีก็ ๘ หมื่น ๔ พัน
 คน ฯ คราวทรงแสดงปารายนสูตร ๑๔ โกฏิคน คราวทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์
 ๒๐ โกฏิคน คราวทรงแสดงอภิธรรมที่ดาวดึงส์ ๘๐ โกฏิคน คราวเสด็จลงจาก
 ดาวดึงส์ ๓๐ โกฏิ คราวทรงแสดงสักกบัญญัติ ๘ หมื่น ๔ พัน แต่เป็นเทวดาทั้งนั้น
 คราวทรงแสดงมหาสมยสูตร มงคลสูตร จุฬราหุโลวาหสูตร สมจิตตปฏิปทาสูตร
 ทั้ง ๔ นี้ มีเทพยตามนุษย์ได้สำเร็จมรรคผลหากำหนดมิได้ ฯ ในอรรถกถาแห่ง
 ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ในคัมภีร์สังยตตนิกายมหาวรรคนี้ว่า พระอัญญาโกณ-
 ทัชฌญเถรเจ้ากับพรหม ๑๔ โกฏิ ได้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล ฯ อรรถกถาแห่งมหา
 สมยสูตรว่า มีเทวดาแสนโกฏิได้สำเร็จพระอรหันต์ ที่ได้สำเร็จมรรคผล ๓ ชั้น
 เบื้องต่ำ ในคราวทรงแสดงมหาสมยสูตรนั้นนับไม่ได้ ฯ อรรถกถาแห่งมงคลสูตร
 ก็ว่าอย่างเดียวกัน คือว่าคราวพระพุทธรเจ้าทรงแสดงมงคลสูตรนั้น มีเทวดาแสนโกฏิ
 องค์ได้สำเร็จพระอรหันต์ ส่วนที่ได้สำเร็จมรรคผล ๓ ชั้นเบื้องต้นนั้น ล่วงเสียชงหน
 ทางนับ ฯ อรรถกถาแห่งจุฬราหุโลวาหสูตร ในคัมภีร์มัชฌิมนิกาย อุปปัชฌานาสกัณ

ว่า ในคราวที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงของราหูโลวาหสูตรนั้น เทวดาบางจำพวกได้เป็นพระโสดาบัน บางจำพวกได้เป็นพระสกทาคามี บางจำได้เป็นพระอนาคามี บางจำพวกได้เป็นพระฉณาสวะ ฯ แต่ที่จะกำหนดนับเทวดาเหล่านั้นว่า จำพวกเป็นพระโสดาบันเท่านั้นองค์ จำพวกเป็นพระสกทาคามีเท่านั้นองค์ จำพวกเป็นพระอนาคามีเท่านั้นองค์ จำพวกเป็นพระอรหันต์เท่านั้นองค์นั้น ข้อมันไม่ได้ อรรถกถาแห่งราหูโลวาหสูตร ในคัมภีร์เอกนิบาต อังคุตตรนิกายนั้นว่า ในเวลาพุทธเจ้าทรงแสดงราหูโลวาหสูตรจบลงแล้ว พระราหูโลวาหเจ้ากับเทวดาแสนโกฏี ก็ได้สำเร็จพระอรหันต์เป็นประโยชน์สูงสุด ส่วนเทวดาที่เป็นพระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามีนั้น นับไม่ได้ ฯ อรรถกถาแห่งสมจิตตสูตร ในคัมภีร์ทุกนิบาตอังคุตตรนิกายนั้นว่า ในเวลาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงสมจิตตสูตรจบลงแล้ว ก็มีเทวดาแสนโกฏีองค์ได้บรรลุพระอรหันต์ ฯ การกำหนดซึ่งเทวดาผู้เป็นพระโสดาบันเป็นต้นนั้น ข้อมันไม่มี ฯ เทวดาทั้งหลายได้สำเร็จพระอรหันต์และมรรคผลด้วยได้ฟังสมจิตตสูตรนี้หาประมาณมิได้นั้นใด ในคราวได้ฟังมหาสมยสูตร มงคลสูตร จพราหูโลวาหสูตร ก็มีเทวดาได้บรรลุพระอรหันต์แสนโกฏีองค์ ส่วนเทพยตามนุษย์ที่เป็นพระโสดาบันเป็นต้นนั้น ข้อมันกำหนดมิได้ ฯ เทวดาทั้งหลายที่ได้ฟังปาวาสสูตรแล้วได้เป็นพระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามีนั้น ล่วงพ้นที่จะพรรณนา เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวไว้ว่า

มหาสมยสูตรเต จ	อโถ มงคลสูตรเต
สมจิตเต ราหูโลวาห	ชมมจกุปราภเว
เทวดาสมิตี ตตถ	อุปปเมขยา อนุปปกา
ชมมาภิสมโย เจตถ	คณนาโต อสงขโย

จึงแปลว่า เทพยตามนุษย์ได้สำเร็จมรรคผลในคราวองค์พระทศพลสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงมหาสมยสูตร มงคลสูตร สมจิตตสูตร ราหูโลวาหสูตร ชมมจกุปราภเวกับปาวาสสูตร ปาวาสสูตรนั้น พ้นที่จะคณนา ดังนี้

การที่ได้ยกเทพยตามนุษย์ ซึ่งได้สำเร็จมรรคผลขึ้นมาแสดงในกัณฑ์นั้นนี้ ก็เพื่อชี้ให้เห็นว่า ศาสดาจำพวกที่ ๓ คือ พระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น เป็นศาสดาที่

ประเสริฐหาที่สุดมิได้ เป็นศาสดาที่เลิศจาที่สุดมิได้ ไม่มีศาสดาองค์ใด
 องค์กรหนึ่งจะเทียมถึง ฯ ที่ว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นศาสดาที่เลิศจาประเสริฐ
 หาที่สุดมิได้ นั้น ก็เพราะเป็นผู้สั่งสอนให้มนุษย์นักร เทพดาอินทร์พรหม ได้
 สำเร็จมรรคผลนิพพาน ทำคนให้พ้นจากทุกข์ในวัฏสงสารหาประมาณมิได้ ดัง
 ที่ได้ยกขึ้นแสดงมาแล้ว ฯ ก็ทุกข์ในวัฏสงสารนั้น ได้แก่ทุกข์อะไรบ้าง ?
 ได้แก่ทุกข์เกิด ทุกข์แก่ ทุกข์เจ็บ ทุกข์ตาย ทุกข์เศร้าใจ ทุกข์รำไรบนเพื่อ
 ทุกข์เจ็บกาย ทุกข์ไม่สบายใจ ทุกข์พลัดพรากจากของรัก ทุกข์พบปะกับของที่
 ไม่รัก ทุกข์ไม่สมประสงค์ เป็นต้น ซึ่งย่อทุกข์ทั้งสงลงในชั้น ๕ ฯ ทุกข์ใน
 ชั้น ๕ อันย่อลงเป็นชั้น ๒ คือ เป็นกายเป็นใจ อันเรียกว่าทุกข์กายทุกข์ใจ ที่
 เราทั้งหลายได้รู้เห็นอยู่ทุกวันนี้แล เรียกว่าทุกข์ในวัฏสงสาร ฯ ทุกข์ในวัฏ
 สงสารดังที่กล่าวมาแล้ว ย่อมสิ้นไปหมดไปด้วยได้สำเร็จมรรคผลนิพพาน ฯ การที่
 จะได้สำเร็จมรรคผลนิพพาน ก็ด้วยได้พบศาสดาผู้ประเสริฐ คือ พระสัมมาสัมพุทธ-
 เจ้า แล้วได้ฟังคำสั่งสอนของพระองค์ ดังเทพตามนุษย์ที่ได้ฟังคำสั่งสอนของ
 พระพุทธเจ้าในธัมมจักกัปปวัตตนสูตรเป็นต้นนั้น เพราะฉะนั้น เมื่อเราท่านทั้งหลาย
 อยากพ้นทุกข์ในวัฏสงสาร ก็ควรพยายามทำตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไปที่
 ละเล็กละน้อย ทั้งในชาติหนึ่งและชาติหน้า ก็จะได้พ้นจากทุกข์ในวัฏสงสารได้ดัง
 ปรากรณา สิ้นเนื้อความในเทศนาภิกษุเพียงเท่านั้น.

เอวံ กัมมํ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัมมจาทิ ๔๗

คัมภีร์พระปกคัลบัญญัติ

ว่าด้วยศาสดาอีก ๓ จำพวก

คตฺถ กตฺเม อปเรปี ตโย สตฺถาโร อิเธกฺโขจ โสตฺถา ทิฏฺเฐ เจว
 ชมฺเม อคฺคานํ สจฺจโต เถตฺโต ปญฺญาเปติ อภิสมฺปฺปายณฺจ อคฺคานํ สจฺจโต
 เถตฺโต ปญฺญาเปติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์พระปกเกล้าบัญญัติ กัณฑ์ที่ ๔๓ ว่า
ด้วยศาสดาอีก ๓ จำพวก สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา
และพุทธศาสนิกชนทั้งหลายตลอดกาลนาน

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่งเทศนา
นั้นว่า ศาสดาอีก ๓ จำพวกนั้น ได้แก่จำพวกไหนบ้าง? มีคำแก้ไขว่า ศาสดาบาง
จำพวกในโลกนี้ ย่อมบัญญัติตนในทฤษฎีธรรมว่า เป็นของจริง ของแท้ด้วย ย่อม
บัญญัติตนในอภิธรรมปราชญ์ ว่าจริง ว่าแท้ด้วย จำพวกหนึ่ง ๆ ศาสดาบางจำพวก
ย่อมบัญญัติตนในทฤษฎีธรรม ว่าจริง ว่าแท้ แต่ไม่บัญญัติตนในอภิธรรมปราชญ์ ว่า
จริง ว่าแท้ จำพวกหนึ่ง ๆ ศาสดาบางจำพวก ไม่บัญญัติตนว่าจริง ว่าแท้ ใน
ทฤษฎีธรรมด้วย ไม่บัญญัติตน ว่าจริง ว่าแท้ ในอภิธรรมปราชญ์ด้วย จำพวกหนึ่ง
รวมเป็นศาสดา ๓ จำพวกด้วยกัน ดังนี้ ๆ ในศาสดา ๓ จำพวกนั้น ศาสดาจำพวกใด
บัญญัติในทฤษฎีธรรม ว่าจริง ว่าแท้ด้วยบัญญัติตนในอภิธรรมปราชญ์ ว่าจริง ว่าแท้
ด้วย ศาสดาจำพวกนั้น ควรเห็นด้วยการบัญญัติตนนั้นว่า เป็นสัตสวดาท ๑ ศาสดา
จำพวกใดบัญญัติในทฤษฎีธรรม ว่าจริง ว่าแท้ ไม่บัญญัติตนในอภิธรรมปราชญ์ ว่าจริง
ว่าแท้ ศาสดาจำพวกนั้น ควรเห็นด้วยการบัญญัติตนนั้นว่า เป็นอจเฉทวาท ๑ ศาสดา
จำพวกใดไม่บัญญัติตนในทฤษฎีธรรมว่าจริง ว่าแท้ด้วย ไม่บัญญัติตนในอภิธรรมปราชญ์
ว่าจริง ว่าแท้ด้วย ศาสดาจำพวกนั้น ควรเห็นด้วยการบัญญัติตนนั้นว่า เป็นพระสัมมา-
สัมพุทธเจ้า ๑ ศาสดาอีกจำพวกหนึ่งนั้น ได้แก่ศาสดาทั้ง ๓ จำพวกนั้นแล สันเนอ
ความในพระบาลี อันว่าด้วยบุคคลหมวด ๓ เพียงเท่านั้น.

อรรถกถา

ต่อไป เป็นเนื้อความในอรรถกถา คัมภีร์ปรมัตถทีปนี ว่า คำว่า ใน
ทฤษฎีธรรมนั้น คือ ในอรรถกถา ๑ คำว่า บัญญัติว่าจริง ว่าแท่นั้น คือ
บัญญัติว่า ตนนั้นมียุอันเดียว เป็นของเที่ยง เป็นของยั่งยืน เป็นของประจำ ๑

คำว่า ในอภิธรรมปราชญ์นั้น คือ ในอรรถาธิบายต่อไป ๆ ส่วนคำที่ควรอธิบาย
นอกจากนี้ ควรทราบตามนัยที่ได้กล่าวไว้แล้ว ในสาสดาจำพวกก่อนโน้น ดังนี้
สนเนอความในอรรถกถาเพียงเท่านั้น.

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในธัมมัตถาธิบายว่า คำว่า ให้ทราบตามนัยที่กล่าว
ไว้ในสาสดาจำพวกก่อนโน้น ดังนี้ มีคำอธิบายว่า สาสดาจำพวกก่อนโน้น
ได้แก่สาสดา ๓ จำพวก ซึ่งได้แสดงมาแล้วในกัณฑ์ที่ ๔๖ โน้น แต่จักได้ยก
มาแสดงในกัณฑ์นี้อีก เพื่อให้ผู้ยังไม่ได้ฟังในกัณฑ์ก่อนนั้น ได้ฟังเสียในกัณฑ์
กล่าวคือ สาสดา ๓ จำพวกก่อนนั้น ในอรรถกถาว่า จำพวกหนึ่งได้แก่จำพวกที่ได้
รูปาวจรสมาบัติ ๑ จำพวกที่ ๒ ได้แก่จำพวกที่ได้รูปาวจรสมาบัติ ๑ จำพวกที่ ๓
ได้แก่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังนี้ ๑ เพราะฉะนั้น สาสดา ๓ จำพวกหลังนี้ ก็ต้อง
หมายอย่างเดียวกัน คือ สาสดาจำพวกแรก ซึ่งได้แก่จำพวกที่บัญญัติตนในอรรถา
ธิบายว่า เป็นของจริง ของแท้ คือ เป็นของเที่ยง เป็นของยั่งยืน เป็นของคงทน ไม่
รู้จักแปรผันเป็นอย่างอื่นนั้น ได้แก่สาสดาจำพวกที่ได้รูปาวจรสมาบัติ ส่วนจำพวกที่
บัญญัติตนว่าเที่ยง ว่ายั่งยืน เฉพาะในทิฏฐิธรรม คือ เฉพาะในอรรถาธิบาย แต่บัญญัติว่า
ไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน ในอภิธรรมปราชญ์นั้น ได้แก่สาสดาจำพวกที่ได้รูปาวจรสมาบัติ ๑
ส่วนจำพวกที่ไม่บัญญัติตนว่าจริง ว่าแท้ คือ ว่าเที่ยง ว่ายั่งยืน ว่าคงทน ทั้งใน
ทิฏฐิธรรมและอภิธรรมปราชญ์นั้น ก็ได้แก่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังนี้

แต่เพื่อให้ผู้ฟังทั้งหลาย เข้าใจสาสดา ๓ จำพวกหลังนี้ ได้แจ่มแจ้งพิสดาร
จึงจักได้ยกเอาเนื้อความในพรหมชาลสูตร พร้อมทั้งอรรถกถา มาแสดง
ต่อไปนี้ กล่าวคือ ในพรหมชาลสูตรพร้อมด้วยอรรถกถานั้น ได้แสดงพวกที่
เป็นสัสสตทิฏฐิ อันตรงกับคำว่า สัสสควาท และพวกที่เป็นอจเฉททิฏฐิ อัน
ตรงกับคำว่า อจเฉทวาท ไว้โดยพิสดาร ๑ กล่าวคือ ท่านได้กล่าวไว้ในพรหม-
ชาลสูตร พร้อมทั้งอรรถกถาว่า บุคคลที่เป็นสัสสตทิฏฐิ คือ ที่เห็นว่าตน
และโลกเป็นของยั่งยืนนั้น มีอยู่ ๔ จำพวก คือ จำพวกที่ ๑ ได้แก่สมณะ

พราหมณ์ที่สำเร็จเจโตสมาธิ ได้บุพเพนิวาสญาณ ระลึกชาติหนหลังได้ตั้งแต่
ชาติ ๑ ไป จนถึงหลายแสนชาติ แล้วเห็นว่า เราตายจากชาตินั้นแล้ว ก็ไป
เกิดในชาตินั้น ตายจากชาตินั้นแล้ว ก็มาเกิดในชาตินั้น เป็นอย่างนั้นเรื่อยมา
จนกระทั่งถึงชาติปัจจุบัน เมื่อเห็นอย่างนั้นเขาก็คิดว่า ตนกับโลกเป็นของยั่งยืน
คงทน ไม่แปรผันเป็นอย่างอื่น เพราะสัตว์โลกทั้งหลาย ย่อมต้องเหี่ยวตายเกิด
อยู่เรื่อยไป ความเป็นของยั่งยืนย่อมมีอยู่ เมื่อเขาเห็นอย่างนั้น เขาก็บัญญัติขึ้นว่า
ตนกับโลกเป็นของยั่งยืน คงทน ดังนั้น จำพวกหนึ่ง ๆ อีกจำพวกหนึ่ง ได้
สำเร็จบุพเพนิวาสญาณเหมือนกัน แต่ระลึกชาติหนหลังได้มากกว่าจำพวกแรก
คือ ระลึกได้ตั้งแต่ ๑ กลับไป จนถึง ๑๐ กลับ เมื่อนึกถอยหลังไปก็รู้ได้ว่า
ในชาติไหน ตนเป็นอย่างไร มีนามและโคตรอย่างไร มีวรรณะอย่างไร มีสุข
ทุกข์อย่างไร มีกำหนดอายุเท่าไร ตายจากชาตินั้นแล้ว มาเกิดในชาติไหน
ระลึกได้อย่างนั้นถ้วน เมื่อเขาระลึกได้อย่างนั้น เขาก็กล่าวขึ้นว่า ตนกับโลก
เป็นของยั่งยืน เป็นของมั่นคง เป็นของคงอยู่เหมือนยอดเขา เป็นของคงอยู่
เหมือนเสาระเนียด ด้วยว่า สัตว์โลกทั้งหลาย ย่อมต้องเหี่ยวตายเกิดอยู่เสมอ
ไป ความยั่งยืนมีอยู่ ๆ เหตุไรจึงว่าอย่างนั้น เหตุว่า เราได้อาศัยความ
พากเพียรพยายาม อาศัยความไม่ประมาท อาศัยการทำไว้ในใจโดยชอบแล้ว
จึงได้สำเร็จเจโตสมาธิ คือ ความตั้งใจมั่นแห่งจิต เมื่อจิตเราดังนั้นแล้ว เราก็
ได้บุพเพนิวาสญาณ ระลึกเหตุการณ์หนหลังได้ตั้งแต่ ๑ กลับไป จนถึง ๑๐ กลับ
เราก็เห็นได้ว่า ในชาติไหนเรามีนามและโคตรอย่างไร มีวรรณะอาหารอย่างไร
มีสุขทุกข์อย่างไร มีกำหนดอายุเท่าไร จิตจากไหนแล้วไปเกิดในที่ไหน เรา
ระลึกได้สิ้น โดยเหตุนี้เราจึงว่า ตนกับโลกเป็นของยั่งยืน คงทน ไม่แปรผัน
เป็นอย่างอื่น แล้วเขาก็บัญญัติว่า ตนกับโลกเป็นของยั่งยืน ดังนั้น จำพวกหนึ่ง
นั้นเป็นจำพวกที่ ๒ ๆ จำพวกที่ ๓ นั้น ได้แก่จำพวกที่ได้สำเร็จบุพเพนิวาส-
ญาณเหมือนกัน แต่จำพวกนี้ระลึกชาติหนหลังได้มากกว่าจำพวกที่ ๒ ออก
ไปอีก คือ ระลึกได้จนถึง ๔๐ กลับว่า ในชาติไหนเขาเป็นอย่างไร แล้วเขาก็ก่อ
ขึ้นว่า ตนกับโลกเป็นของยั่งยืน คงทน ด้วยว่า สัตว์โลกทั้งหลาย ย่อมต้อง
เหี่ยวตายเกิดอยู่เสมอ ความยั่งยืนมีอยู่ เพราะเหตุไรเราจึงว่าอย่างนั้น เพราะ

เหตุว่า เราได้อาศัยความพากเพียรพยายาม อาศัยความไม่ประมาท ความ
 ทำไว้ในใจโดยชอบแล้ว ได้เจโตสมาธิ คือ ความตั้งมั่นแห่งจิต เมื่อจิตตั้ง
 มั่นแล้ว เราก็ระลึกชาติหนหลังได้ต่าง ๆ คือ ระลึกได้ตั้งแต่กลับไป ไป จนถึง
 ๔๐ กัลป์ว่า ในชาติไหนเรามีชื่อ โคตร ฌีวพรรณ วรรณะ อาหาร สข ทกข์
 อย่างไร มีกำหนดอายุอย่างไร ตายจากไหนแล้วไปเกิดที่ไหน เราจะได้สืบ
 เราจึงว่า ตนกับโลกเป็นของยั่งยืน คงทน เป็นของมัน เป็นของคงอยู่เหมือน
 ขอดกฺเขา เป็นของคงอยู่เหมือนเสาระเนียด ด้วยว่า สัตว์โลกทั้งหลาย ย่อม
 ท่องเที่ยวตายเกิดอยู่เสมอ ความเป็นของยั่งยืน เป็นของเที่ยง ย่อมมีอยู่ ดังนี้
 นั้นเป็นจำพวกหนึ่ง ๆ จำพวกที่ ๔ นั้น ได้แก่จำพวกที่ไม่ได้สำเร็จมาน
 สมบัติ บุพเพนิวาสญาณ เหมือน ๓ จำพวกต้น เป็นแต่นึกเอาเอง ตรึกตรอง
 เอาเอง แล้วก็บัญญัติออกไปว่า ตนกับโลกเป็นของยั่งยืน เป็นของมัน เป็น
 ของไม่รู้จักแปรผัน เป็นของคงอยู่เหมือนขอดกฺเขา เป็นของคงอยู่เหมือนเสา
 ระเนียด ด้วยว่า สัตว์โลกทั้งหลาย ย่อมท่องเที่ยวตายเกิดอยู่เสมอ ความยั่งยืน
 ย่อมมีอยู่ ดังนี้ ทั้ง ๔ จำพวกนี้ เรียกว่าสัสสตทิฏฐิ คือ จำพวกที่เห็นว่า
 ตนกับโลกเป็นของยั่งยืน เป็นของคงทน แต่ยังมีอีก ๔ จำพวก ซึ่งบัญญัติว่า
 บางอย่างยั่งยืน บางอย่างไม่ยั่งยืน ๆ ใน ๔ จำพวกนั้น จำพวกที่ ๑ จุตินา
 จากอาภัสสรพรหมโลก ลงมาเกิดเป็นมนุษย์ แล้วได้บวชสำเร็จบุพเพนิวาส
 ญาณ เมื่อเขาได้สำเร็จบุพเพนิวาสญาณแล้ว เขาก็ระลึกถอยหลังไปว่า เรา
 มาจากไหน จึงได้มาเกิดในชาตินี้ เขาก็รู้ว่า เรามาจากอาภัสสรพรหมโลก
 แล้วเขาก็เห็นว่า มหาพรหมที่ยังอยู่ในอาภัสสรพรหมโลกนั้น เป็นผู้ไม่รู้จัก
 ตาย เป็นผู้ نرمิตสัตว์ทั้งปวง เป็นผู้เที่ยง เป็นผู้ยั่งยืน เป็นผู้คงทน เป็น
 ผู้ไม่รู้จักแปรผัน ส่วนพวกสัตว์โลกที่มหาพรหม نرمิตนั้น เป็นพวกไม่เที่ยง
 ไม่ยั่งยืน มีอายุน้อย มีความจิตเป็นธรรมดา เมื่อเขาเห็นอย่างนี้ เขาจึงบัญญัติ
 ว่า ตนกับโลกบางอย่างยั่งยืน บางอย่างไม่ยั่งยืน ๆ อันนั้นเป็นจำพวกแรก ๆ
 จำพวกที่ ๒ นั้น ได้แก่จำพวกที่เคยเกิดเป็นเทวดา ซึ่งเมามัวในการเล่น จน
 ลืมบริโภคอาหาร แล้วจิตลงมาเกิดเป็นมนุษย์ ได้ออกบวชภายนอกพระพุทธ
 ศาสนา ได้สำเร็จบุพเพนิวาสญาณ แล้วระลึกถึงเหตุการณ์หนหลังได้ว่า เรา

จิตมาจากเทวดา พวกที่มีวิมาในการเล่น เมื่อเขานึกเห็นอย่างนี้ เขาก็ลงความเห็นว่า พวกเทวดาที่ไม่วิมาในการเล่นนั้น เป็นพวกเที่ยง ยั่งยืน คงทน ไม่จืดแปรผัน ส่วนพวกที่มีวิมาในการเล่น เป็นพวกที่ไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน คงทน มีความจืดแปรผันเป็นธรรมดา เมื่อเขาเห็นอย่างนี้ เขาก็บัญญัติว่า ตนกับโลกบางอย่างยั่งยืน บางอย่างไม่ยั่งยืน ฯ จำพวกที่ ๓ ได้แก่จำพวกที่เคยเกิดเป็นเทวดาที่คิดร้ายต่อกัน แล้วได้จุติลงมาเกิดเป็นมนุษย์ ได้ออกบวชนอกพระพุทธศาสนา ได้สำเร็จบัพเพนิวาสญาณ ระลึกเหตุการณ์หนหลังได้เพียงชาติที่เกิดเป็นเทวดาที่คิดร้ายต่อกันเท่านั้น เขาก็ลงความเห็นว่า เทวดาจำพวกใดไม่คิดร้ายต่อกัน เทวดาจำพวกนั้น เป็นพวกเที่ยง ยั่งยืน คงทน ไม่จืดแปรผัน ส่วนพวกที่คิดร้ายต่อกัน ย่อมไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน ไม่คงทน มีความจืดแปรผันเป็นธรรมดา เมื่อเขาเห็นอย่างนี้ เขาก็บัญญัติขึ้นว่า ตนกับโลกบางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง ฯ จำพวกที่ ๔ เป็นจำพวกที่นึกเอาเอง ตรึกตรองเอาเอง ฯ จำพวกนี้เรียกตามบาลีว่า จำพวกตักกิ จำพวกวิมังสี คำว่า ตักกิ นั้น ตรงกับคำว่า ตักกวิทยาในสมัยนี้ คือ จำพวกตักกวิทยา ก็คือจำพวกตักกิ ฯ จำพวกตักกิ หรือตักกวิทยานี้ ไม่ใช่อื่นไกล ได้แก่จำพวกที่ไม่สำเร็จคุณวิเศษอันใด เป็นแต่คนตรึกตรองเทียบเคียงกับสิ่งต่าง ๆ ด้วยปัญญาของตนเท่านั้น เมื่อจำพวกนี้ นึกเทียบเคียงคน สัตว์ ต้นไม้ ภูเขา เทียบกันแล้ว ก็ลงความเห็นว่า บางอย่างเที่ยง บางอย่างยั่งยืน คือ อย่างไหนเคยเป็นอย่างไรก็เป็นอย่างนั้น เช่นกับมะพร้าว เคยเกิดเป็นมะพร้าวก็ต้องเกิดเป็นมะพร้าว จะเกิดเป็นอย่างอื่นนั้นไม่ได้ฉันใด คนและสัตว์ทั้งหลายก็ฉันนี้ คือ เขาเห็นว่า คนและสัตว์ทั้งหลาย ก็ต้องเกิดเป็นคนและสัตว์ จะเกิดเป็นอย่างอื่นไม่ได้ คนไหนเคยเกิดเป็นอะไร ก็เกิดเป็นอย่างนั้น คือ เคยเกิดเป็นกษัตริย์ ก็เกิดเป็นกษัตริย์ เคยเกิดเป็นพราหมณ์ ก็เกิดเป็นพราหมณ์ เคยเกิดเป็นพ่อค้า พ่อนา ก็ต้องเกิดเป็นพ่อค้า พ่อนา เคยเกิดเป็นทาส ทาส ก็ต้องเกิดเป็นทาส ทาส แต่บางคนตายแล้ว ก็ไม่เกิด หรือเกิดแต่เปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่นได้ เมื่อเขานึกเห็นอย่างนี้ เขาก็บัญญัติขึ้นว่า ตนกับโลกเรานั้นบางอย่างยั่งยืน บางอย่างไม่ยั่งยืน ดังนี้ ฯ พวกที่บัญญัติตนและโลกว่า เป็นของเที่ยง

ของบังยิม ๔ จำพวกก่อนกคิ พวกที่บัญญัติตนและโลกว่า บางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง ๔ จำพวกหลังนคคิ จัดเป็นคณาจารย์ จำพวกที่เป็นสัสสควาท คือ จำพวกที่ถือว่า ตนกับโลกเป็นของเที่ยง บังยิม ดังนี้

ยังอีกจำพวกหนึ่ง คือ จำพวกที่บัญญัติว่า ตนกับโลกเป็นของขาดสูญ คือ เป็นของตายแล้วไม่เกิด จำพวกนั้น มี ๗ คณาจารย์ด้วยกัน ฯ คือ คณาจารย์ จำพวกหนึ่งเห็นว่า รูปร่างตัวตนที่ประกอบด้วยธาตุ ๔ เกิดจากมารดาบิดา เวลาตายแล้วก็ขาดสูญ ไม่เกิดอีกต่อไป ฯ จำพวกที่ ๒ เห็นว่า คำที่ว่ามันไม่ถูก ที่ถูกนั้นก็คือ เทพยดาชนกามาจร ทักอาหารเป็นคำๆ นั้นต่างหาก ตายแล้วขาดสูญ ไม่เกิดอีกต่อไป ฯ จำพวกที่ ๓ ก็ค้านขึ้นว่า ไม่ถูก ที่ถูกนั้น ได้แก่เทพยดาที่เป็นพรหม มีร่างกายบริบูรณ์ มีฤทธิ์ทางใจ มีอวัยวะพร้อมต่างหาก ตายแล้วขาดสูญ ไม่เกิดอีกต่อไป ฯ จำพวกที่ ๔ ก็ค้านขึ้นว่า ไม่ถูก ที่ถูกนั้น คือ พวกที่ได้สำเร็จอภิสานัญญาตนอนานต่างหาก ตายแล้วขาดสูญ ฯ จำพวกที่ ๕ ก็ค้านว่า ไม่ถูก ที่ถูกนั้น คือ จำพวกล่วงเลยอภิสานัญญาตนอนาน ได้สำเร็จวิญญูญาณัญญาตนอนานต่างหาก ตายแล้วขาดสูญ ฯ จำพวกที่ ๖ ก็ค้านขึ้นว่า ไม่ถูก ที่ถูกนั้น คือ จำพวกที่ล่วงเลยอภิสานัญญาตนอนาน วิญญูญาณัญญาตนอนานแล้ว ได้สำเร็จอาภิญญาญญาตนอนานต่างหาก ตายแล้วขาดสูญ ฯ จำพวกที่ ๗ ก็ค้านขึ้นว่า ไม่ถูก ส่วนที่ถูกนั้น คือ จำพวกที่ล่วงเลยอภิสานัญญาตนอนาน วิญญูญาณัญญาตนอนาน อภิญญาญญาตนอนาน แล้วสำเร็จเนวสัญญานาสัญญายตนอนานต่างหาก ตายแล้วขาดสูญ ไม่เกิดอีกต่อไป ดังนี้ ฯ คณาจารย์ทั้ง ๗ จำพวกนี้ รวมเรียกว่า จำพวกอจเฉทวาท คือ จำพวกอจเฉททิฏฐิ ดังนี้ คณาจารย์จำพวกสัสสควาท คือ สัสสคทิฏฐิ กับพวกอจเฉทวาท คือ อจเฉททิฏฐิ ดังที่อธิบายมาตามพระพุทธเจ้า ทรงแสดงไว้ในพรหมชาลสูตรแล้ว เป็นจำพวกนอกพระพุทธศาสนาทั้งนั้น เป็นจำพวกที่ต่ำกว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งนั้น ฯ ที่ว่าต่ำกว่านั้น เราก็คงเห็นได้ตามความคิดเห็นของเรา ดังที่แสดงมาแล้วนั้น ฯ ส่วนพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ไม่ทรงบัญญัติว่า ตนกับโลกเป็นของเที่ยง หรือเป็นของสูญ เหมือนดังคณาจารย์ทั้ง ๗ จำพวกนั้น เพราะเหตุไร เพราะเหตุว่าตนถือขันธ ๕ อันย่อลงเป็นกาย ใจ กับโลก คือ แผ่นดิน แผ่นฟ้า อากาศ

ต้นไม้ ภูเขา เทวาลัย ตลอดจนสัตว์ สัตว์ต่าง ๆ ล้วนแต่เป็น อนิจจัง คือ
 เป็นของไม่เที่ยง เป็นของเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่นได้ทั้งนั้น ล้วนแต่เป็น ทุกข์
 คือเป็นทุกข์ทรมาน ล้วนแต่เป็น อนัตตา คือ ไม่จีจว่าเป็นตัวตนของเรา หรือ
 เป็นเราเขาทั้งนั้น ความเห็นอันนี้ เป็นความเห็นที่ถูกต้องแท้ เพราะถูกต้อง
 ตามเป็นจริง ด้วยว่าขั้น ๕ ร่างกาย จิตใจ กับสิ่งต่าง ๆ ทั้งสิ้น ล้วนแต่เปลี่ยน
 แปลงเป็นอย่างอื่นไปได้ทั้งนั้น เช่น ร่างกายของคนเราเป็นตัวอย่าง ซึ่งอ้างให้
 เห็น คือ คนเราเมื่อคลอดออกมาใหม่ ๆ ก็มีร่างกายเป็นอย่างหนึ่ง พอต่อมาอีกก็มี
 ร่างกายเป็นอีกอย่างหนึ่ง เมื่อต่อไปอีกก็มีร่างกายเป็นอีกอย่างหนึ่ง กล่าวคือ
 เมื่อเป็นเด็กทารกก็มีร่างกายเป็นอย่างหนึ่ง เมื่อเป็นหนุ่มเป็นสาวก็มีร่างกายเป็น
 อย่างหนึ่ง เมื่อแก่เฒ่าชราก็มีร่างกายเป็นอีกอย่างหนึ่ง เมื่อสิ้นลมหายใจแล้ว
 ก็มีร่างกายเป็นอีกอย่างหนึ่ง ฯ เมื่อทำกรรมไว้อย่างใด ร่างกายก็จะเป็นไปตามกรรม
 อย่างนั้น ในเวลาเกิดไปชาติหน้า ก็จะเป็นอย่างชาตินั้น คงที่เหมือนกับ ความ
 เห็นของคณาจารย์นอศาสนา จำพวกที่เทียบเคียงกับต้นไม้ เป็นต้นว่า มะพร้าว
 ก็ต้องเกิดเป็นมะพร้าวนั้น ย่อมเป็นไปไม่ได้ เพราะต้นมะพร้าวนั้น ไม่มีจิต
 วิญญาณ ที่จะทำการอันใดไว้ ส่วนคนและสัตว์ทั้งหลายนั้น ย่อมมีจิตใจวิญญาณ
 ให้ทำการต่าง ๆ ได้ ฯ เมื่อใครทำกรรมไว้อย่างไร ก็ต้องเกิดเป็นอย่างนั้น
 เมื่อใครทำกรรม คือ กุศลกรรม ที่จะให้เกิดเป็นกษัตริย์ หรือพราหมณ์ พ่อค้า
 ชาวนา ก็ต้องได้เกิดเป็นกษัตริย์ พราหมณ์ พ่อค้า ชาวนา ส่วนผู้ใดได้ทำ
 อกุศลกรรมที่จะให้เป็นกระษากคนเข็ญใจ ก็ต้องเป็นกระษากคนเข็ญใจ ฯ
 ผู้ใดทำบาปกรรมที่จะให้ไปตกนรก หรือให้เกิดเป็นเปรต เป็นสัตว์ดิรัจฉาน
 ผู้นั้นก็ต้องไปตกนรก ไปเกิดเป็นเปรต เป็นสัตว์ดิรัจฉาน ผู้ใดทำบุญกุศลที่จะ
 ให้เกิดเป็นเทวดา อินทร์ พรหมในชั้นใด ผู้นั้นก็ได้เกิดเป็นเทวดา อินทร์
 พรหมในชั้นนั้น ดังนั้น เป็นต้น โดยเหตุนี้ คำสอนของพระพุทธเจ้าที่ว่า อนิจจัง
 ทุกข์ อนัตตา หรือคำว่า กัมมัสสเท วิภขติ หีนปณิตตาย กรรมย่อม
 จำแนกสัตว์โลกให้เลว ให้ดี ต่าง ๆ กัน ดังนั้น จึงเป็นของถูกต้องแท้ สอนกระแส
 เทศนาในกัณฑ์นี้เพียงเท่านั้น. เอวัง ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณชาที่ ๔๘

คัมภีร์พระปกคัลลบัญญัติ
ว่าด้วยคน ๔ จำพวก มีสัปบุรุษเป็นต้น

กตโม จ ปุคฺคโล อสปฺปรีโส อีเธกฺโข ปุคฺคโล ปาณาติปาตี โหติ
อหิณฺนาทายี โหติ กามะสุมิฉาจารี โหติ มุสาวาที โหติติ.

ณ บัณฑิต อตมภาพจะได้แสดงคัมภีร์พระปกคัลลบัญญัติ กัณชาที่ ๔๘ ว่าด้วย
คน ๔ จำพวก มีสัปบุรุษเป็นต้น สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธ-
ศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลายตลอดกาลนาน

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนานี้ว่า
สัปบุรุษนั้น ได้แก่บุคคลชนิดใด มีคำแก้ไขว่า บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมเป็น
คนทำปาณาติบาต อหิณฺนาทาน กามะสุมิฉาจาร มุสาวาท สุราเมรัย บุคคล
ชนิดนั้นแหละ เรียกว่า สัปบุรุษ ฯ บุคคลผู้เป็นสัปบุรุษยิ่งกว่าสัปบุรุษนั้น ได้
แก่บุคคลชนิดใด ได้แก่บุคคลผู้ทำปาณาติบาตด้วยตนเองด้วย ชักนำผู้อื่นให้ทำ
ปาณาติบาตด้วย ทำอหิณฺนาทานด้วยตนเองด้วย ชักนำผู้อื่นทำอหิณฺนาทานด้วย
ทำกามะสุมิฉาจารด้วยตนเองด้วย ชักนำผู้อื่นให้ทำกามะสุมิฉาจารด้วย ทำมุสาวาท
ด้วยตนเองด้วย ชักนำผู้อื่นให้ทำมุสาวาทด้วย ดื่มสุราเมรัยด้วยตนเองด้วย
ชักนำผู้อื่นให้ดื่มสุราเมรัยด้วย บุคคลชนิดนั้นแล เรียกว่า สัปบุรุษยิ่งกว่า
สัปบุรุษ ฯ สัปบุรุษนั้น ได้แก่คนชนิดใด ได้แก่บุคคลผู้งดเว้นจากปาณาติบาต
อหิณฺนาทาน กามะสุมิฉาจาร มุสาวาท สุราเมรัย ฯ สัปบุรุษยิ่งกว่าสัปบุรุษ
นั้นได้แก่บุคคลชนิดใด ได้แก่บุคคลผู้งดเว้นจากปาณาติบาตด้วยตนเองด้วย ชักนำผู้
อื่นให้งดเว้นจากปาณาติบาตด้วย งดเว้นจากอหิณฺนาทานด้วยตนเองด้วย ชักนำผู้อื่นให้
งดเว้นจากอหิณฺนาทานด้วย งดเว้นจากกามะสุมิฉาจารด้วยตนเองด้วย ชักนำผู้อื่นให้

งตเว่นจากกาเมสุมิจาจารด้วย งตเว่นจากมสวาทด้วยตนเองด้วย ชักนำผู้อื่นให้ตเว่น
จากมสวาทด้วย งตเว่นจากการดื่มสุราด้วยตนเองด้วย ชักนำผู้อื่นให้ตเว่นจาก
การดื่มสุราเมรัยด้วย บุคคลชนิดนี้และ เรียกว่า สัปบุรุษยิ่งกว่าสัปบุรุษ ดังนี้ สันเนอ
ความในพระบาลีเพียงเท่านั้น.

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า คำว่า อสัปบุรุษนั้น ได้แก่บุรุษลามก
บุรุษอธรรม ฯ คำว่า ทำปาณาติบาตนั้น ได้แก่ทำชีวิตผู้อื่นให้ตกลงไป ฯ
คำว่า อทินนาทานนั้น ได้แก่การถือเอาของที่เจ้าของไม่ให้ ฯ คำว่า ทำกาเม-
สุมิจาจารนั้น ได้แก่ประพฤติดีในทางความรักใคร่ ฯ คำว่า มสวาทนั้น
ได้แก่การกล่าวเท็จ ฯ คำว่า การดื่มสุราเมรัยนั้น ได้แก่การตั้งอยู่ในความ
ประมาท เพราะความเมาด้วยสุราเมรัยนั้น ฯ คำว่า ชักนำให้ทำปาณาติบาต
นั้น คือ ตนเองทำปาณาติบาตฉันทใด ก็ชักนำผู้อื่นให้ทำฉันทนั้น ฯ แม้ในข้อที่
เหลือ ก็เหมือนกัน ฯ คำว่า บุคคลชนิดนี้แหละ คือ บุคคลที่ประกอบด้วย
ความสกปรกด้วยด้วยตนเองและด้วยชักนำผู้อื่นด้วย ซึ่งจักต้องได้รับผลแห่งการชักนำ
ครั้งหนึ่งนั้นแหละ เรียกว่า อสัปบุรุษยิ่งกว่าสัปบุรุษ ฯ คำว่า สัปบุรุษนั้น
ได้แก่บุรุษที่ดี ฯ คำว่า สัปบุรุษยิ่งกว่าสัปบุรุษนั้น คือ ได้แก่ผู้ประกอบ
ด้วยความมึนสลอนด้วยตนเองด้วย เป็นผู้ได้รับผลครั้งหนึ่งแห่งข้อที่ตนชักนำผู้อื่น
ให้มึนสลอนตามตนด้วย นั้นแหละเรียกว่า สัปบุรุษที่ดีกว่าสัปบุรุษ สันเนอความใน
อรรถกถาเพียงเท่านั้น

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า คำว่า อสัปบุรุษ ซึ่งในอรรถกถาว่า
ได้แก่บุรุษลามก บุรุษอธรรมนั้น มีคำอธิบายว่า ได้แก่บุรุษที่เลวทราม บุรุษที่ไม่มี
คุณธรรมอันดี ฯ คำว่า สัปบุรุษ ซึ่งในอรรถกถาว่า ได้แก่บุรุษที่ดีนั้น เรียก
ตามบาลีว่า ได้แก่อุตมบุรุษ คือ ได้แก่บุรุษที่สูงด้วยคุณธรรม ฯ สัปบุรุษ และ

อสัปปรุษทั้ง ๒ นี้ ยังแยกออกไปอีกอย่างละ ๑ คือ สัปปรุษก็แยกออกไปอีก ๑
 อสัปปรุษก็แยกออกไปอีก ๑ ดังที่แสดงมาแล้วนั้น เพราะฉะนั้น จึงได้ใจความว่า
 ผู้ใดมีศีล ๕ เฉพาะด้วยตนเองอย่างเดียวไม่เกี่ยวข้องกับผู้อื่น ผู้นั้นเรียกว่า สัปปรุษ
 ทั้งนี้ ผู้ใดมีศีล ๕ ด้วยตนเองด้วย ชักนำให้ผู้อื่นมีศีล ๕ เหมือนกันตนด้วย
 ผู้นั้นเรียกว่า สัปปรุษที่ดีกว่าสัปปรุษ ๑ ผู้ใดทำเวร ๕ ประการ มีปาณาติบาต
 เป็นต้น ด้วยตนเองอย่างเดียวไม่ได้ชักนำผู้ใด ผู้นั้นเรียกว่าอสัปปรุษ ๑ ผู้ใด
 ทำเวร ๕ ประการ มีปาณาติบาตเป็นต้นนั้นด้วยตนเองด้วย ชักนำผู้อื่นให้ทำด้วย
 ผู้นั้นเรียกว่า อสัปปรุษยิ่งกว่าอสัปปรุษ ดังนี้

ในพระบาลีและอรรถกถา ซึ่งแสดงมาแล้วนั้น ได้ยกแต่ศีล ๕ เวร ๕
 เท่านั้นเป็นหลัก แต่เข้าใจว่า ความชั่วความดีอย่างอื่น ก็เหมือนกัน คือ
 ถ้าผู้ใดให้ทานด้วยตนเองอย่างเดียว ไม่ชักนำผู้อื่น ผู้นั้นเรียกว่า สัปปรุษเท่านั้น
 แต่ถ้าชักนำผู้อื่นด้วย ก็เรียกว่า สัปปรุษที่ยิ่งกว่าสัปปรุษ ผู้ใดตระหนัด้วยตนเอง
 เท่านั้น ไม่ได้ชักนำให้ผู้อื่นตระหนัด้วย ผู้นั้นเรียกว่า อสัปปรุษ แต่ถ้าชักนำ
 ผู้อื่นด้วย ก็เรียกว่า อสัปปรุษยิ่งกว่าอสัปปรุษ ถึงแม้ว่าในความดีความชั่วอื่น ๆ
 ก็ควรเทียบตามนัยนี้ แต่มีข้อสำคัญอยู่ว่า ถ้าชักนำผู้อื่น ผู้ชักนำก็ได้รับผล
 ครองหมิงจากสิ่งที่เขาทำนั้น เพราะฉะนั้น ถ้าผู้ใดชอบทำปาณาติบาตด้วยตนเองด้วย
 ชอบแนะนำให้ผู้อื่นทำเหมือนกับตนด้วย ผู้นั้นก็ต้องได้รับบาปจากการทำปาณาติบาต
 ด้วยตนเองเต็มที่ แล้วได้รับจากส่วนที่ชักนำนั้นอีกครั้งหนึ่งด้วย

ผู้ใดงดเว้นจากปาณาติบาต ด้วยตนเองด้วย ชักนำผู้อื่นให้งดเว้นจาก
 ปาณาติบาตเหมือนกับตนด้วย ผู้นั้นก็ต้องได้รับบุญจากปาณาติบาตทั้งดเว้นด้วยตน
 เองนั้นเต็มที่ และยังได้รับส่วนบุญอีกครั้งหนึ่งจากที่ตนชักนำนั้นด้วย ๑ ผู้ใด
 ให้ทานด้วยตนเองด้วย ชักนำผู้อื่นให้ให้ทานด้วย ผู้นั้นก็ได้รับผลทาน ส่วน
 ของตนเต็มที่ด้วย ยังได้รับผลทานส่วนที่ชักนำผู้อื่นด้วย อีกครั้งหนึ่ง ๑ ถึงแม้
 ว่าในความชั่วความดีอื่น ๆ ก็เหมือนกัน เพราะฉะนั้น เมื่อใครทำความชั่วในทาง
 โศกแล้ว อย่าได้ชักชวนผู้อื่นให้ทำความชั่วเหมือนกับตน แต่เมื่อตนทำความดี
 ในทางใดแล้ว ควรชักนำผู้อื่นให้ทำความดีในทางนั้นด้วย คือ ในทางช้วนนั้น
 ให้ได้รับโทษแต่เพียงส่วนที่ตนทำเท่านั้น อย่าให้ได้รับโทษจากการชักนำผู้อื่นด้วย

สำหรับความดีนั้นควรให้ได้รับทั้งส่วนที่ตนทำด้วย ทั้งส่วนที่ชักนำผู้อื่นด้วย จึงจะ
เป็นการประเสริฐ

คือ ถ้าตนเป็นคนเลวแล้ว ก็อย่าพาผู้อื่นเลวด้วย เช่น ตนเป็นคนขี้เกียจ
แล้ว ก็อย่าพาผู้อื่นขี้เกียจด้วย ตนเป็นคนขยัน จึงพาผู้อื่นขยันด้วย ฯ
ตนเป็นคนขี้โกรธแล้ว อย่าพาผู้อื่นขี้โกรธด้วย เมื่อตนเป็นคนไม่ขี้โกรธจึงพาคน
อื่นไม่ขี้โกรธด้วย ฯ ตนเป็นคนชอบลบหลู่บุคคลของผู้อื่นแล้ว อย่าชักนำ
ผู้อื่นให้เป็นคนมันสยชอบลบหลู่บุคคลของผู้อื่นด้วย แต่เมื่อตนเป็นคนรัก
บุคคลผู้อื่น จึงชักนำผู้อื่นให้เป็นคนมันสยรักบุคคลของผู้อื่นด้วย ฯ ตนเป็น
คนมันสยชอบบริษัาผู้อื่นแล้ว อย่าชักนำผู้อื่น ให้เป็นคนมันสยชอบบริษัาผู้อื่น
ด้วย เมื่อตนเป็นคนมันสยดีอกดีใจกับผู้อื่น ในเวลาเห็นผู้อื่นได้ความสุขแล้ว จึง
ชักนำผู้อื่นให้มันสยรักดีอกดีใจกับผู้อื่นเหมือนกับตนด้วย ฯ ตนเป็นคนมันสย
ตระหนี่แล้ว อย่าชักนำผู้อื่นให้เป็นคนมันสยตระหนี่ด้วย เมื่อตนเป็นคนมันสย
เผื่อแผ่ จึงชักนำผู้อื่นให้มันสยเผื่อแผ่ด้วย ฯ ตนเป็นคนมันสยมารยาแล้ว อย่า
ชักนำผู้อื่นให้เป็นคนมันสยมารยาเหมือนกับตน แต่ถ้าตนมันสยบริสุทธิ์ ไม่มี
เล่ห์เหลี่ยมอันใด จึงชักนำผู้อื่นให้มันสยบริสุทธิ์เหมือนกับตน ฯ ตนมันสย
มักอวดแล้ว อย่าชักนำผู้อื่นให้มันสยมักอวดด้วย แต่ถ้าตนมันสยไม่ชอบ
มักอวด จึงชักนำผู้อื่นให้มันสยไม่ชอบมักอวดด้วย ฯ ตนมันสยพูดปด
แล้ว อย่าชักนำผู้อื่นให้มันสยชอบพูดปดด้วย แต่ตนมันสยชอบพูดจริง
จึงชักนำผู้อื่นให้มันสยชอบพูดจริงเหมือนกับตน จึงจักเป็นการดี ถึงแม้ว่า
ในความชั่วความดีอื่น ๆ ก็ควรทำเหมือนอย่างนี้

ในการให้ทานนั้น ถ้าผู้ใดให้ทานด้วย ชักนำผู้อื่นด้วย ผู้นั้นย่อม
ได้ทั้งทรัพย์ทั้งบวรในอนาคตกาลภายภาคหน้า ข้อที่ว่านี้ มีอยู่ในคัมภีร์พระธรรมบท
เป็นหลักฐาน กล่าวคือ ในคัมภีร์พระธรรมบทนั้นว่า คราวหนึ่งชาวกรุงสาวัตถี
ได้พร้อมกันถวายทานแก่พระภิกษุสงฆ์ มีองค์พระพุทธเจ้าเป็นประธาน เมื่อพระ
พุทธเจ้าจะทรงอนุโมทนา ได้ตรัสขึ้นว่า บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมให้ทานด้วย
ตนเองเท่านั้นหาได้ชักนำผู้อื่นไม่ บุคคลผู้นั้นย่อมได้แต่โภคสมบัติในที่ตนเกิด
แล้ว ๆ เท่านั้น ไม่ได้บวรสมบัติ ฯ บุคคลบางคนไม่ได้ให้ทานด้วยตนเอง

เพียงแต่ชักนำผู้อื่นให้ ๆ ทานเท่านั้น บุคคลผู้นั้นย่อมได้แต่บริวารสมบัติ ในที่ตน
เกิดแล้ว ๆ ไม่ได้โภคสมบัติ ๆ บางคนไม่ได้ให้ทานด้วยตนเองด้วย ไม่ได้
ชักนำผู้อื่นให้ ๆ ทานด้วย บุคคลผู้นั้นย่อมไม่ได้ทั้งโภคสมบัติ ทั้งบริวารสมบัติ
ในที่ตนเกิดแล้ว ๆ จักต้องเป็นวิฆาสาท คือ เป็นคนกินเดนของผู้อื่นในชาติหน้า ๆ
บางคนได้ให้ทานด้วยตนเองด้วย ชักนำผู้อื่นให้ ๆ ทานด้วย ผู้นั้นย่อมได้ทั้งโภค-
สมบัติ ทั้งบริวารสมบัติ ในที่ตนเกิดแล้ว ๆ ดังนี้

ในครั้งนั้น มหาราชมัญญานคนหนึ่งกล่าวว่า พระธรรมเทศนาของนอัสจรรย
มาก บัดนี้เราจักต้องทำให้ได้ซึ่งสมบัติทั้ง ๒ ประการ คิดดังนี้แล้ว จึงได้ทูล
นิมนต์องค์พระศาสดาจารย์ว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า พรุ่งนี้เราขอพระองค์กับ
พระภิกษุสงฆ์จงทรงรับภิกขาจารของข้าพระองค์เถิด พระเจ้าข้า ๆ สมเด็จพระผู้
มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า เธอต้องการภิกษาเท่าไร ? เขากราบทูลว่า ต้องการ
ทั้งหมด พระเจ้าข้า ๆ องค์พระศาสดาจึงได้ทรงรับนิมนต์ด้วยพระอาการนิ่งอยู่ ๆ
ฝ่ายบรรณนั้นก็เข้าไปบอกรับว่า แม่เอ๋ย พ่อเอ๋ย เราได้นิมนต์พระภิกษุสงฆ์
มีองค์พระพุทธเจ้าเป็นประธาน เพื่อให้เข้ามาฉันอาหารในวันพรุ่งนี้เช้า ผู้ใด
สามารถจะถวายอาหารแก่ภิกษุได้เท่าใด ผู้นั้นจงให้สิ่งของต่าง ๆ มีข้าวสารเป็นต้น
เพื่อทำเป็นข้าวต้มเป็นต้น สำหรับภิกษาเท่านั้น พวกเราจักนำของทั้งปวงไปรวมทำ
ในที่แห่งเดียว แล้วก็จักได้ถวายทานด้วยกัน ดังนี้ เรื่องนี้อยู่ในเรื่องแห่ง
พิฬารปทกเศรษฐี

ยังมีในเรื่องบัณฑิตสามเนรอก กล่าวคือ ในเรื่องบัณฑิตสามเนรอนั้นว่า
ในอดีตกาลล่วงแล้วมา พระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า กับเหล่าพระภิกษุสงฆ์
ยรวารล้วนแต่พระอรหันต์หมั่นองค์ เสด็จไปที่กรุงพาราณสี ๆ ชาวกรุงพาราณสี
ได้ถวายอาคันตุกทานแก่พระภิกษุสงฆ์ คนละ ๕ องค์บ้าง ๑๐ องค์บ้าง ตามกำลัง
ของคน ๆ ๆ อยู่มาวันหนึ่ง องค์พระกัสสปทศพล จึงได้ทรง อนุโมทนา ดัง
พระพุทธเจ้าของเราทรงอนุโมทนา แล้วมีบัณฑิตบุรุษคนหนึ่ง คิดอยากจะได้
ทั้งโภคสมบัติและทั้งบริวารสมบัติ จึงได้เที่ยวชักชวนชาวเมืองให้ถวายอาหาร
แก่พระภิกษุสงฆ์ในวันหลัง เหมือนกับบัณฑิตบุรุษในครั้งพระพุทธเจ้าของเราใน
แต่ในครั้งนั้น เมื่อผู้ใดรับจะถวายอาหารแก่พระภิกษุได้เท่าใด ก็จดจำไว้เท่านั้น ๆ

ในคราวนั้น มีบุรุษคนหนึ่งเป็นคนยากจนเจ็บใจอย่างยิ่ง จนถึงกับมีข้อปรากฏว่า
มหาทศบุตร ^๕ ดังนี้ ๑ มหาทศบุตรนั้น ได้เห็นบัณฑิตบุตรนั้นไปชักนำว่า
นี่แน่ะเพื่อนมหาทศตะ เราได้นมิตพระภิกษุสงฆ์ มิ่งค้พระพุทธเจ้าเป็นประธาน
เพื่ออาหารในวันพรุ่งนี้เช้า พรุ่งนี้ชาวเมืองจักพากันถวายทาน เธอจักเลี้ยง
ภิกษุได้กองค์

มหาทศตะนั้นก็ตอบว่า ข้าแต่ นาย ข้าพเจ้าจะเลี้ยงได้กองค์ การเลี้ยงภิกษุ
ยอมเป็นหน้าตาของผุ้ทรพย์ สำหรับข้าพเจ้า แม้แต่เพียงข้าวสารสักทะนานหนึ่ง
ซึ่งจักดื่มกินพรุ่งนี้เช้าก็ยังไม่ มี ข้าพเจ้าได้ทำการรับจ้างเขาเลี้ยงชีวิต ข้าพเจ้าจะ
ต้องการภิกษุทั้งหลายอย่างไร ? ธรรมดาผู้ชักชวนต้องเป็นผู้ฉลาด เพราะฉะนั้น
บัณฑิตบุตรนั้น จึงได้กล่าวขึ้นว่า นี่แน่ะเพื่อนมหาทศตะ คนทั้งหลายในเมืองนี้
ได้บริโภคอาหารดี ๆ มีเครื่องนุ่งห่มดี ๆ มีร่างกายประดับประดาด้วยอาภรณ์ต่าง ๆ
มีที่อยู่ทึบอบอุ่นเป็นสุขสบาย มีทรัพย์สมบัติอยู่เป็นอันมาก แต่ว่าตัวเธอต้องทำ
การรับจ้างเขาตลอดวัน แท้ถ้งอย่างนั้นเกิด แม้แต่อาหาร พองจะใส่ท้องให้เต็ม
ก็หาได้ยาก เธอรู้ไหมว่าเมื่อก่อนเธอไม่ได้ทำบุญกุศลไว้ เธอจึงเป็นอย่างนี้ ๑
มหาทศตะนั้นก็ตอบว่ารู้ แต่ถ้าเธอรู้เหตุไรบัดนี้เธอจึงไม่ทำบุญอีกเล่า เธอก็ยัง
หนุ่มอยู่ มีกำลังสมบูรณ์อยู่ เธอจะรับจ้างเขาหาข้าวปลาอาหารมาถวายทานตาม
กำลังขอเธอจะไม่สมควรหรือ เมื่อมหาทศตะได้ฟังดังนั้น ก็เกิดความสลดใจ
จึงกล่าวขึ้นว่า ขอท่านจงจดภิกษุไว้ให้ข้าพเจ้าสักองค์หนึ่ง ข้าพเจ้าจักหารับจ้าง
แล้วจักถวายอาหารแก่ภิกษุสักองค์หนึ่ง

แต่บัณฑิตบุตรนั้นไม่ได้จดไว้ ด้วยคิดว่า ต้องการอะไรที่จะจดภิกษุเพียงองค์
เดียวไว้ เราจำไว้ก็ได้ ๑ ฝ่ายมหาทศตะก็ได้กลับไปสู่เรือน บอกภรรยาว่า
นี่แน่ะเธอเอ๋ย พรุ่งนี้เช้าเราจักถวายอาหารแก่ภิกษุสักองค์หนึ่ง ๑ ภรรยา
หาได้พูดว่า เราจนนักหนา เหตุไรเธอจึงรับปากเขาดังนี้ ที่ไม่พูดดังนี้ ก็เพราะ
เป็นคนมีนิสัยดี เมื่อได้ฟังสามีบอกดังนี้ ก็อดดีใจได้กล่าวออกไปว่า ข้าแต่สามี
ที่ท่านรับปากเขานั้นเป็นการดีแล้ว เพราะว่าเมื่อชาติก่อนเราคงไม่ได้ให้ทานสิ่งใดไว้
มาในชาตินี้เราจึงเป็นคนยากจนเจ็บใจยิ่งนัก เราทั้ง ๒ จักไปรับจ้างเขา เพื่อนำ

ทรัพย์มาซื้ออาหารถวายทานแก่พระภิกษุสักองค์หนึ่งให้จงได้ ว่าดังนี้แล้ว ๒ สาม
ภรรยา^๕นั้น ก็พากันไปหารับจ้าง ๑ ในวันนั้นมหาเศรษฐีคนหนึ่งได้จ้างให้มหาทศตะ
นั้น^๕มา^๕ให้ ด้วยจักใช้ในการทำอาหารเลี้ยงพระภิกษุสงฆ์ ๓๐๐ องค์ ในวัน
รุ่งขึ้น ๑ มหาทศตะนั้นก็แสนที่จะดีใจ ได้กล่าวขึ้นว่า ถึงแม้ว่าเกล้ากระหม่อมจัก
รับจ้างเพื่อนำทรัพย์ไปซื้ออาหารเลี้ยงพระภิกษุสักองค์หนึ่งในวันพรุ่งนี้เหมือนกัน

ฝ่ายภรรยา^๕มหาเศรษฐีนั้น ก็ได้จ้างภรรยาของมหาทศตะให้ตำข้าว ๑ ใน
เวลาที่ตำข้าวอยู่นั้น ภรรยา^๕มหาเศรษฐีได้เห็นภรรยาของมหาทศตะรำเรงดีใจยิ่งนัก
ถึงกับร้องเพลงไปในเวลาตำข้าว เวลาตำข้าว เวลาผัดข้าว จึงถามว่า เหตุไร
เจ้าจึงรำเรงนักเช่นนั้น ภรรยา^๕มหาทศตะก็ตอบว่า เพราะคิดจักได้อาหารไปเลี้ยง
พระสักองค์หนึ่งในวันพรุ่งนี้ ๑ ภรรยา^๕มหาเศรษฐีก็มีความเลื่อมใสว่า หญิง^๕นั้นทำสิ่ง
ที่ทำได้ยาก ๑ เวลามหาทศตะมา^๕พินเสร็จแล้ว มหาเศรษฐีก็ให้ข้าวสาร ๔
ทะนาน เพื่อเป็นค่าจ้าง แล้วให้อีก ๑ ทะนาน เพื่อเป็นรางวัลสำหรับเขาทำงาน
ด้วยความขันตาขันใจเช่นนั้น ๑ เมื่อมหาทศตะกลับไปถึงบ้านแล้ว ก็รู้ว่า
ภรรยา^๕ได้^๕ทณ้ำมันและเครื่องแกงมา ก็พากันดีใจอย่างยิ่ง ๑ มหาทศตะจึงคิด
ว่า เรามิ^๕ข้าวสารอยู่ ๕ ทะนาน กับเนยใส ๑ กระบอก และ^๕ทริเครื่องแกงอยู่แล้ว
เรายังไม่มีแต่ผัก เราจักไปหาผักดูก่อน แล้วเขาก็ไปที่ตลาด เมื่อไม่ได้ที่ตลาด
เขาก็ลงไปเก็บที่ท่า^๕น้ำ ได้พบชาวประมงคนหนึ่ง^๕ในที่นั้น ชาวประมงคนนั้นได้
ขอให้ช่วยรื้อปลาให้แล้ว ได้ให้ปลาตะเพียน ๔ ตัว แก่เขา แล้วก็ไป ๑
เขาได้ปลาตะเพียน ๔ ตัวนั้น แล้วรีบกลับบ้านจัดแจงทำอาหาร เพื่อจักถวายพระ
ในวันรุ่งเช้า แต่เมื่ออยู่ในวันรุ่งเช้า บัณฑิต^๕บุรุษผู้ชักชวนนั้นได้จ่ายภิกษุให้คนอื่น
ไปเสียหมดแล้ว ยังเหลือแต่พระพุทธรูปเจ้าเท่านั้น

พระพุทธรูปเจ้าทรงทราบเหตุการณ์ดังนี้แล้ว จึงไม่ทรงเปิดประตูพระคันธกุฎี
รับผู้ใด พวกภิกษุ^๕ศรัย พราหมณ์ เศรษฐี คฤหบดี ได้พากันไปรื้อเพื่อจะทูล
อาราธนา ให้ไปเสวยที่บ้านของตน อยู่เป็นอันมาก แต่พอมหาทศตะนั้นไปถึง
พระพุทธรูปจึงทรงเปิดประตู ส่งบาตรให้แก่มหาทศตะนั้น เมื่อมหาทศตะนั้น
ได้บาตรจากพระพุทธรูปแล้ว ก็แสนที่จะดีใจ ถึงแม้ว่าพระราชามหากษัตริย์
ขอเอาเงินให้คนละหมื่นละแสน เพื่อจักได้บาตรของพระพุทธรูปไป มหาทศตะ

นั้นก็มิยอมให้ ในขณะนั้นได้ร่อนถึงพระอินทร์ว่า วันนั้นมหาทศตะจกถวาอาหาร
อันปะปนด้วยผัก ทั้งเป็นอาหารที่ปรุงไม่โอชารสแก่พระพุทธเจ้า แล้วก็เสด็จลงมา
นิรมิตอาหารทิพย์ไว้ที่บ้านของมหาทศตะ

เมื่อมหาทศตะ เปิดสำรับอาหารนั้นขึ้น ก็มีกลิ่นอาหารหอมฟุ้งไปทั่ว
พระนคร เขาก็แสนที่จะดีใจ ได้น้อมนำเข้าไปถวายพระพุทธองค์ เมื่อพระพุทธร-
องค์ทรงเสวยเสร็จแล้ว ก็เสด็จออกจากกระท่อมของมหาทศตะนั้นไป พอเสด็จไป
สักครู่ ก็มีฝนห่าแก้ว ๑ ประการ ตกลงมาที่กระท่อมของมหาทศตะนั้น จนกระท่อม
พังหมด แล้วกองเงิน กองทอง กองแก้วนั้น ได้สูงขึ้นไป จนถึง ๑ ชั่วโมง
แล้วเขาก็ได้เป็นมหาเศรษฐีในวันนั้น เมื่อเขาตายจากชาตินั้นแล้ว เขากับภรรยาที่ได้
ขึ้นไปเกิดบนสวรรค์ เสวยทิพย์สมบัติอยู่จนตลอดพุทธันดร แล้วจึงได้ลงมาเกิด
เป็นบุตรของอุปัฏฐากของพระสารีบุตรเถรเจ้า ในกรุงสาวัตถี เมื่อเติบโตขึ้นก็ได้
บรรพชาอุปสมบท ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ด้วยอานิสงส์แห่งการชักนำผู้อื่น
ให้ถวายทาน ดังที่แสดงมาแล้วนั้น สันเรื่องบัณฑิตสามเณรเพียงเท่านั้น

ขอท่านทั้งหลายจงจดจำไว้ว่า ผู้ชักนำผู้อื่นให้ ๆ ท่านย่อมได้รับอานิสงส์เห็น
ปานดังมหาทศตะบุรุษ ซึ่งแสดงมาแล้วนั้น สันเนื้อความในเทศนาภิกษุนี้เพียงเท่านั้น.

เอวี่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ๆ

กัณฑ์ที่ ๔๔

กัมภีร์พระปุกกลบัญญัติ

ว่าด้วยคน ๓ จำพวก มีคนบาปเป็นต้น

กคโม จ ปุคฺคโล ปาโป อีเชกฺโข จ ปุคฺคโล ปาณาติปาติ โหติ
อทินฺนาทปิ โหติ กาเมสุมิฉฺฉาจารี โหติ มุสาวาทิ โหติ บิสุณฺวาโจ โหติ
ผรุสฺวาโจ โหติติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์พระปกคัลลัญญุต กัณฑ์ที่ ๔๘ ว่าด้วย
คน ๓ จำพวก มีคนบาปเป็นต้น สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา
และพุทธศาสนิกชนทั้งหลายตลอดกาลนาน

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ซึ่งได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่งเทศนา
นั้นว่า คนบาปนั้น ได้แก่คนชนิดใด ? มีคำแก้ไขว่า ได้แก่คนที่ทำปาณาติบาต
อหิงสาทาน กามเมสุมิจฉาจาร กล่าวเท็จ กล่าวคำส่อเสียด กล่าวคำร้ายกาจ
กล่าวคำเหลวไหล โลกเพ่งอยากได้ของผู้อื่นมาเป็นของตัว มีจิตคิดปองร้าย
ผู้อื่น มีความเห็นผิด ฯ คนบาปกว่าบาปนั้น ได้แก่คนชนิดใด ? ได้แก่
คนที่ทำปาณาติบาตด้วยตนเองด้วย ชักนำผู้อื่นให้ทำปาณาติบาตด้วย ทำอหิงสา-
ทานด้วยตนเองด้วย ชักนำผู้อื่นให้ทำอหิงสาทานด้วย ทำกามเมสุมิจฉาจาร
ด้วยตนเองด้วย ชักนำผู้อื่นให้ทำกามเมสุมิจฉาจารด้วย กล่าวเท็จด้วยตนเองด้วย
ชักนำผู้อื่นให้กล่าวเท็จด้วย กล่าวส่อเสียดด้วยตนเองด้วย ชักนำผู้อื่นให้
กล่าวส่อเสียดด้วย กล่าวร้ายกาจด้วยตนเองด้วย ชักนำผู้อื่นให้กล่าวร้ายกาจ
ด้วย กล่าวเหลวไหลด้วยตนเองด้วย ชักนำผู้อื่นให้กล่าวเหลวไหลด้วย โลก
อยากได้ของผู้อื่นด้วยตนเองด้วย ชักนำผู้อื่นให้โลกอยากได้ของผู้อื่นด้วย มีจิต
คิดปองร้ายผู้อื่นด้วยตนเองด้วย ชักนำผู้อื่นให้จิตคิดปองร้ายผู้อื่นด้วย มีความ
เห็นผิดด้วยตนเองด้วย ชักนำให้ผู้อื่นมีความเห็นผิดด้วย คนชนิดนี้แล เรียกว่า
คนบาปกว่าคนบาป ฯ คนบุญนั้น ได้แก่คนชนิดใด ? ได้แก่คนที่งดเว้นจาก
ปาณาติบาต อหิงสาทาน กามเมสุมิจฉาจาร งดเว้นจากการกล่าวเท็จ กล่าว
ส่อเสียด กล่าวร้ายกาจ กล่าวเหลวไหล ไม่โลกเพ่งอยากได้ของผู้อื่นใด ไม่มี
จิตคิดปองร้ายผู้อื่นใด มีความเห็นถูก ฯ คนบุญยิ่งกว่าคนบุญนั้น ได้แก่คนชนิดใด ?
ได้แก่คนที่งดเว้นจากปาณาติบาตด้วยตนเองด้วย ชักนำผู้อื่น ให้งดเว้นจาก
ปาณาติบาตด้วย งดเว้นจากอหิงสาทานด้วยตนเองด้วย ชักนำผู้อื่นให้งดเว้นจาก
อหิงสาทานด้วย งดเว้นจากกามเมสุมิจฉาจารด้วยตนเองด้วย ชักนำผู้อื่นให้งดเว้น
จากกามเมสุมิจฉาจารด้วย งดเว้นจากการกล่าวเท็จด้วยตนเองด้วย ชักนำผู้อื่นให้

งตเว้นจากการกล่าวเท็จด้วย งตเว้นจากการกล่าวส่อเสียดด้วยตนเองด้วย ชักนำผู้อื่น
ให้ตเว้นจากการกล่าวส่อเสียดด้วย งตเว้นจากการกล่าวร้ายกาจด้วยตนเองด้วย ชักนำผู้
อื่นให้ตเว้นจากการกล่าวร้ายกาจด้วย งตเว้นจากการกล่าวสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ด้วยตนเอง
ด้วย ชักนำผู้อื่นให้ตเว้นจากการกล่าวสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ด้วย ไม่โลภเพ่งอยาก
ได้ของผู้อื่นด้วยตนเองด้วย ชักนำผู้อื่นไม่ให้โลภเพ่งด้วย ไม่มีจิตคิดปองร้าย
ผู้อื่นด้วยตนเอง ชักนำผู้อื่นไม่ให้มีจิตคิดปองร้ายผู้อื่นด้วย มีความเห็นถูก
ด้วยตนเองด้วย ชักนำผู้อื่นให้มีความเห็นถูกด้วย คนชนิดนี้แล เรียกว่าคนบุญยิ่งกว่า
คนบุญ หรือเรียกว่าคนดียิ่งกว่าคนดี สันเนอความในพระบาลีเพียงเท่านั้น.

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า คำว่า คนบาปนั้น ได้แก่คนที่
ประกอบด้วยบาป ๑๐ ประการ คือ อกุศลกรรมบท ๑๐ ประการ ๆ คำว่า คนบุญ
นั้น ได้แก่คนที่ประกอบด้วยธรรมอันดี ๑๐ ประการ คือ กุศลกรรมบท ๑๐ ประการ ๆ
เนื้อความนอกจากนี้ ต้นทั้งนั้น เพราะได้กล่าวไว้แล้วในหนหลัง สันเนอความใน
อรรถกถาเพียงเท่านั้น

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า คำที่ในอรรถกถาว่า คำนอกนี้
ต้นทั้งนั้น เพราะได้กล่าวไว้แล้วในหนหลังนั้น อธิบายว่า คำที่ได้กล่าวไว้ใน
หนหลังนั้น ก็คือคำที่ได้กล่าวไว้ในชื่อว่าด้วยอัสปปุรุชเป็นต้น ดังที่มีอยู่แล้วใน
กัณฑ์ที่ ๔๔ นั้น เพราะฉะนั้น จึงจักอธิบายตามแนวนั้นว่า ผู้ที่ทำอกุศล-
กรรมบท ๑๐ ประการ ด้วยตนเองเท่านั้น ไม่ได้ชักนำผู้อื่นให้ทำด้วย เรียกว่า
คนบาป คือ คนเลวเท่านั้น ๆ ผู้ที่ทำอกุศลกรรมบท ๑๐ ประการนั้นด้วยตนเอง
ด้วย ชักนำผู้อื่นด้วย เรียกว่าคนบาปกว่า หรือเรียกว่าคนเลวกว่า ๆ ผู้ที่ตเว้น
จากอกุศลกรรมบท ๑๐ ประการ ด้วยตนเองอย่างเดียว ไม่เกี่ยวข้องกับ
ชักนำผู้อื่น เรียกว่า คนดี เรียกว่า คนบุญ ๆ คนทั้งตเว้นด้วยตนเองด้วย

พรรคให้ทรงทราบ ๑ พระเจ้าทัฬหเนมิจักรพรรดิ จึงทรงมอบราชสมบัติให้แก่พระ
ราชโอรสผู้ใหญ่แล้ว เสด็จออกบรรพชา ๑ เมื่อท้าวเชอเสด็จออกบรรพชาได้ ๑ วัน
แล้ว จักรแก้วนั้นก็หายไป

ลำดับนั้น อำมาตย์คนหนึ่งจึงเข้าไปกราบทูลพระราชโอรส ซึ่งได้เป็นพระ
ราชา แทนพระเจ้าทัฬหเนมินั้นให้ทรงทราบว่า จักรแก้วนั้นได้หายไปแล้ว ๑
พระราชอาพระองค์นั้นก็ทรงเสียพระทัย จึงไปกราบทูลพระราชฤๅษที่^{๔๗}เป็นพระราช-
บิดา ซึ่งประทับอยู่ในพระราชอุทยานให้ทรงทราบ ๑ พระราชฤๅษนั้นจึงตรัสว่า
เจ้าอย่าเสียใจ เจ้าจงประพฤติตามข้อวัตรของจักรพรรดิ ก็จักได้จักรแก้วนั้น
คืนมา ๑ พระราชาราชโอรสนั้นจึงทูลถามว่า ข้อวัตรของพระเจ้าจักรพรรดินั้น
ได้แก่สิ่งใด ๑ พระราชฤๅษนั้นจึงตรัสตอบว่า ได้แก่การสัการกรรม เคารพกรรม
นับถือกรรม บุชากรรม นอบน้อมกรรม มีกรรมเป็นธงชัย มีกรรมเป็นใหญ่
ปกครองบ้านเมืองโดยชอบธรรม ปกครองพลนิกายทั้งหลายในภายนอกโดยชอบ
ธรรม ปกครองกษัตริย์ที่เป็นบริวาร และพราหมณ์ คฤหบดี ชาวนิคมนชนบท
สมณพราหมณ์ เนื่อนักโดยชอบธรรม อย่าให้เดือดร้อน ผู้ใดยากจนเจ็บไข้
ก็จงให้ทรัพย์เพื่อเป็นกำลังแก่ตน สมณพราหมณ์เหล่าใด เป็นผู้ตแค้นจาก
ความมัวเมาประมาท เป็นผู้น้อยในขันตีโสรัจจะ เป็นผู้ผกผันตน เป็นผู้ทำ
ตนให้สงบ เป็นผู้ทำตนให้เยือกเย็น มีอยู่ในบ้านเมืองของเจ้า เจ้าจงไปหาสมณะ
พราหมณ์เหล่านั้นในเวลาที่เหมาะสม จงไต่ถามสมณพราหมณ์เหล่านั้นว่า สิ่งใด
เป็นกุศล สิ่งใดเป็นอกุศล สิ่งใดมีโทษ สิ่งใดไม่มีโทษ สิ่งใดควรประพฤติ
สิ่งใดไม่ควรประพฤติ สิ่งใดทำเข้าแล้ว จักให้โทษทุกข์ภัยตลอดกาลนาน สิ่งใด
ทำเข้าแล้ว จักให้เกิดประโยชน์สุขตลอดกาลนาน เมื่อได้ฟังคำชี้แจงของ
สมณพราหมณ์เหล่านั้นแล้วจะรู้ว่า สิ่งใดเป็นอกุศล ก็ให้ละสิ่งนั้นให้ขาด รู้ว่า
สิ่งใดเป็นกุศล ก็จงยึดมั่นสิ่งนั้น อันนั้นแหละ เรียกว่า ข้อวัตรของจักรพรรดิ ๑
พระราชบิดา^{๔๘}เป็นพระราชโอรสนั้น ได้ทรงสดับดังนั้นแล้ว ก็ทรงประพฤติอยู่ใน
ข้อวัตรของพระเจ้าจักรพรรดิ เมื่อพระราชอาพระองค์นั้น ทรงประพฤติอยู่ใน
ข้อวัตรของจักรพรรดิ ดังนั้น พอถึงวันอุโบสถ ๑๕ คำ ท้าวเชอได้ทรงสมาทาน
อุโบสถแล้วประทับอยู่ที่ปราสาทชั้นบน จักรแก้วอันเป็นจักรทิพย์ อันมีกำ

ได้พินหน่ง พร้อมทั้ง กง คุม เพลา และอาการทั้งปวง ก็ปรากฏขึ้น ฯ เมื่อ
พระราชอาพระองค์นั้นได้ทอดพระเนตรเห็นแล้ว ก็ทรงดำริว่า เราได้ฟังมาว่า จักร
แก้วอันเป็นทิพย์ อันมีค่าได้พินหน่ง พร้อมทั้ง กง คุม เพลา และอาการทั้งปวง
ปรากฏขึ้นแก่พระราชอาพระองค์ใด ซึ่งทรงสมาทานอุโบสถแล้ว ประทับอยู่ที่
ปราสาทชั้นบน ในวันอุโบสถ ๑๕ ค่ำ พระราชอาพระองค์นั้น ย่อมได้เป็นจักรพรรดิ
เราก็จะต้องได้เป็นจักรพรรดิเป็นแน่

ครั้นพระราชอาพระองค์นั้นทรงดำริดังนี้แล้ว ก็เสด็จลุกขึ้นจากที่ประทับ
ทรงห่มผ้าสดใหม่ลงข้างหนึ่ง แล้วจับพระเต้าแก้วด้วยพระหัตถ์ข้างซ้าย ทรง
เสด็จไปที่จักรแก้วด้วยพระหัตถ์ข้างขวาพร้อมทั้งครัสว่า ขอจักรแก้วอันประเสริฐ
จงแผ่อำนาจเกิด ขอจักรแก้วอันประเสริฐจงปราบปรามข้าศึกศัตรูเกิด ฯ ครั้น
ครัสดังนี้แล้ว จักรแก้วนั้นก็เลื่อนลอยไปทางทิศตะวันออก พระเจ้าจักรพรรดิ
พระองค์นั้นก็เลื่อนลอยไปตาม พร้อมทั้งจตุรงคเสนา ฯ จักรแก้วนั้นหยุดอยู่ใน
ประเทศใด พระเจ้าจักรพรรดินั้นก็ทรงพักอยู่ในประเทศนั้น พร้อมทั้งจตุรงค-
เสนา ฯ พระราชาบรรดาที่อยู่ในทิศตะวันออกนั้น ต่างก็พร้อมกันเข้ามา
นอบน้อมยอมเป็นข้าขอบขัณฑสีมาสน ฯ พระเจ้าจักรพรรดินั้นก็ทรงสั่งสอนว่า
ท่านทั้งหลายอย่าทำลายชีวิตผู้อื่น อย่าถือเอาของที่เขาของไม่ให้ อย่าทำความผิด
ในทางความรัก อย่ากล่าวเท็จ อย่าดื่มเมา จงกินอยู่ตามกำลังของตน ดังนี้ ฯ
แล้วพระราชอาพระองค์นั้น ก็ได้ตามเสด็จพระเจ้าจักรพรรดิไป ฯ ในบรรดากว่า
จักรแก้วนั้นเสด็จพระเจ้าจักรพรรดิ กับจตุรงคเสนาไปนั้น ไปเบื้องบนอากาศ
พอพื้นปลายไม้พินหน่งของเขาเท่านั้น พระเจ้าจักรพรรดิกับจตุรงคเสนานั้น ผู้ใด
ประสงค์จะนั่งไปหรือยืนไปก็ได้ ผู้ใดประสงค์จะเดินไปหรือนอนไปก็ได้ เมื่อ
จักรแก้วซึ่งเรียกในภาษาของเราว่า รถแก้วนั้น เลื่อนลอยไปในทิศใด คน
ทั้งปวงก็เลื่อนลอยไปตามมิได้ขัดข้อง เมื่อจักรแก้วหยุดพักในที่ใด คนทั้งปวง
มีพระเจ้าจักรพรรดิเป็นต้น ก็ลงจากอากาศไปหยุดพักในที่นั้น ดังนี้ ฯ มีเนื้อ
ความต่อไปในพระบาลีว่า เมื่อจักรแก้ว นำเสด็จพระเจ้าจักรพรรดิไปทางทิศ
ตะวันออกตลอดหัวเมืองทั้งปวงแล้ว ก็ลงไปในมหาสมุทรด้านตะวันออก แล้ว
ไปขึ้นค้ำนทกษิณ ลงที่ค้ำนทกษิณ แล้วไปขึ้นค้ำนบัจฉิม แล้วลงที่ค้ำนบัจฉิม

ไปขึ้นด้านอุดร ให้พระเจ้าจักรพรรดิได้เที่ยวทรงสั่งสอนพระราชมหากษัตริย์ใน
บ้านเมืองนั้น ๆ จนตลอดทั้ง ๔ ทิศ แล้วก็นำเสด็จกลับสู่ราชธานี เมื่อมาถึงราชธานี
แล้ว จักรแก้วนั้นก็ตั้งอยู่หน้ามูขุโรงราชวินิจฉัย อันตั้งอยู่ที่ประตูพระราชวัง ทำให้
พระราชวังและบ้านเมืองทองสนสว่างด้วยวิเศษ

พระเจ้าจักรพรรดิองค์ที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ที่ ๕ ที่ ๖ ที่ ๗ ก็ได้ทรงประพฤ
ติอยู่ในข้อวัตรของพระเจ้าจักรพรรดิทุก ๆ พระองค์มา ๆ มาถึงองค์ที่ ๘ หาได้ทรง
ประพฤติไม่ ๆ องค์ที่ ๘ นั้นได้ปกครองบ้านเมืองตามความคิดของตน บ้านเมือง
ก็เกิดเดือดร้อนขึ้น พวกอำมาตย์ราชบริวารไพร่ฟ้าประชาชนก็พากันกราบทูลต่อว่า ที่
บ้านเมืองเป็นอย่างนี้ ก็เพราะพระองค์ไม่ทรงประพฤติอยู่ในข้อวัตรของพระเจ้าจักร
พรรดิอันประเสริฐ ขอพระองค์จงทรงประพฤติอยู่ในข้อวัตรของพระเจ้าจักรพรรดิอัน
ประเสริฐเถิด ๆ พระราชาพระองค์นั้นก็ตรัสตอบว่า เราจักประชุมได้ถามซึ่งข้อ
วัตรของพระเจ้าจักรพรรดิ ครั้นแล้วก็ประชุมพวกมีความรู้ ๆ พวกมีความรู้ก็กราบทูล
ถวายให้ทรงทราบ ๆ พระราชาพระองค์นั้นได้ทรงสดับแล้ว ก็ได้ทรงจัดการปกครอง
ในชอบธรรม แต่ผู้ที่ไม่มียศมีตำแหน่งไม่ได้พระราชทานทรัพย์ ๆ เมื่อผู้ที่ไม่ม
ียศไม่ได้พระราชทานทรัพย์ ความยากจนก็มากขึ้น ๆ เมื่อความยากจนม
ากขึ้น ก็มีบุรุษคนหนึ่งทำการขโมยซึ่งข้าวของของผู้อื่น ๆ เมื่อคนทั้งหลายจับได้
ก็นำตัวไปเฝ้าพระราชาพระองค์นั้น กราบทูลว่า บุรุษนี้ได้ถือเอาของที่เจ้าของยังไม่
ได้ให้ด้วยอาการขโมย ๆ พระราชาพระองค์นั้น จึงตรัสถามได้ความจริงแล้ว ก็
พระราชทานทรัพย์ให้แก่บุรุษผู้นั้นว่า เจ้าจงเลี้ยงชีวิตด้วยทรัพย์นี้ จงเลี้ยงมารดา
บิดาด้วยทรัพย์นี้ จงเลี้ยงบุตรภรรยาด้วยทรัพย์นี้ จะประกอบกิจการงานด้วยทรัพย์นี้
จงทำบุญให้ทานแก่สมณพราหมณ์อันจักให้ผลเป็นสุข ให้ตนไปเกิดในสวรรค์ ด้วย
ทรัพย์นี้ ๆ บุรุษนั้นก็ทูลรับว่า พระเจ้าข้า แล้วก็ทูลลากลับไป ๆ มีบุรุษอีกคนหนึ่ง
ได้ทำการขโมยอีก เมื่อเขาจับตัวได้นำไปถวายพระราชาพระองค์นั้น ก็ได้รับ
พระราชทานทรัพย์อีก เมื่อคนทั้งหลายได้ทราบดังนั้น ก็พากันทำอหิงสาทาน
ลักขโมยขึ้นเป็นอันมาก

ในคราวนั้น มีบุรุษคนหนึ่งได้ทำอหิงสาทาน ถูกจับไปถวายพระราชา
พระองค์นั้น ๆ พระราชาพระองค์นั้นก็ทรงดำริว่า เมื่อผู้ใดทำอหิงสาทานแล้ว

เราจักให้ทรัพย์แก่ผู้นั้นอย่างนี้เรื่อยไป อทินนาทานก็จักเจริญยิ่งขึ้น อย่างนั้น
 เสดย เราจะต้องทำการป้องกันให้เด็ดขาด ด้วยให้คัคคัระของผู้นั้นทำอทินนาทานเสีย
 ทรงพระคำวินิจฉัยแล้ว จึงตรัสสั่งพวกราชบุรุษว่า พวกเจ้าจงจับบุรุษนี้มัดไพล่หลัง โคน
 แขนให้หมดแล้ว นำไปตระเวนตามถนนหลวง ตรอกน้อย ตรอกใหญ่ แล้วจงนำ
 ออกไปทรมานประทุษร้ายได้ แล้วคัคคัระเสีย ๆ พวกราชบุรุษก็ได้ทำตามพระราชโองการ
 ได้คัคคัระบุรุษนั้นเสีย ดังนี้ ๆ เท้าที่แสดงมานี้ เพียงแต่ชักำเนิคแห่งอกส-
 กรรมบถไว้เพียง ๒ ข้อว่า อทินนาทานเกิดก่อนปาณาติบาต ดังนี้ ส่วนข้ออื่น ๆ จักมี
 แฉงในกัณฑ์ข้างหน้า เฉพาะในกัณฑ์นี้ขอยกไว้เพียงเท่านี้.

เฮว กัมม ด้วยประการฉะนี้ ๆ

กัณฑ์ที่ ๕๐

คัมภีร์พระปกคณบัญญัติ

ว่าด้วยคน ๔ จำพวก มีคนบาปธรรมเป็นคัม

กคโม จ ปุคฺคโล ปาปชฺชโม อีเร กจฺโจ ปุคฺคโล ปาณาติ
 ปาตี โหติ อทินนาทาญฺโหติ ฯ เป ฯ มิจฺฉาทิฏฺฐิ โหติ อหิ วุจฺจติ
 ปุคฺคโล ปาปชฺชโมติ.

ณ บัณฑิต อาคณภาพักได้แสดงคัมภีร์พระปกคณบัญญัติ กัณฑ์ที่ ๕๐ ว่าด้วย
 คน ๔ จำพวก มีคนบาปธรรมเป็นคัม สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระ-
 พุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน

บาลี

คัมภีร์พระปกคณบัญญัติ ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนานี้ว่า
 คน ๔ จำพวก ซึ่งยกขึ้นแสดงในกัณฑ์นี้ ได้แก่คนบาปธรรม ๑ คนบาปธรรม

ยิ่งกว่าคนบาปธรรม ๑ คนกัลยาณธรรม ๑ คนกัลยาณธรรมยิ่งกว่าคนกัลยาณธรรม ๑
 ดังนี้ ๑ มีคำถามว่า คนบาปธรรมนั้นได้แก่คนชนิดใด? มีคำตอบว่า ได้แก่คนที่
 ทำปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุมิฉฉาจาร มุสาวาท ปิสุณวาจา ฆรูสวาจา
 สัมผัสโปปลาปวาจา มอริชฌา วิพยาบาท เป็นมิจฉาทิฏฐิ ๑ คนบาปธรรมยิ่งกว่าคน
 บาปธรรมนั้น ได้แก่คนชนิดใด? ได้แก่คนที่ทำปาณาติบาตเป็นต้นนั้นด้วยตนเองด้วย
 ชักนำผู้อื่นให้ทำด้วย ๑ คนกัลยาณธรรมนั้นได้แก่คนชนิดใด? ได้แก่คนทั้งดเว้น
 จากปาณาติบาตเป็นต้น ด้วยตนเองเท่านั้น ๑ คนกัลยาณธรรมยิ่งกว่าคนกัลยาณธรรม
 นั้น ได้แก่คนชนิดใด? ได้แก่คนทั้งดเว้นจากปาณาติบาตเป็นต้นนั้น ด้วยตนเองด้วย
 แนะนำให้ผู้อื่นงดเว้นด้วย ดังนี้ สมนะเนอความในพระบาลีเพียงเท่านั้น.

อรรถกถา

เนอความในอรรถกถานี้ว่า ธรรมอันเป็นบาปมีอยู่แก่ผู้หนึ่ง ผู้หนึ่งจึงชื่อว่า
 คนบาปธรรม ๑ ธรรมอันดีมีอยู่แก่ผู้หนึ่ง ผู้หนึ่งจึงเรียกว่าคนกัลยาณธรรม ๑
 เนอความนอกนี้ เป็นเนอความตนทงนง ดังนี้

ธัมมัตถาธิบาย

เนอความในอรรถาธิบายนี้ว่า คนบาปธรรมนั้น ได้แก่คนมีธรรมอันลามก ๑
 ธรรมอันลามกนั้น ได้แก่อกุศลกรรมมก ๑๐ ประการ ๑ อกุศลกรรมมก ๑๐
 ประการนั้น ได้แก่ ปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุมิฉฉาจาร มุสาวาท ปิสุณวาจา
 ฆรูสวาจา สัมผัสโปปลาปวาจา อภิชฌา พยาบาท มิจฉาทิฏฐิ ๑ คนใดทำอกุศล-
 กรรมมก ๑๐ ประการนี้ ด้วยตนเองเท่านั้น ไม่ได้ชักชวนให้ผู้อื่นทำด้วย คนนั้น
 เรียกว่าคนบาปธรรม คือ เรียกว่าคนมีธรรมอันลามก ๑ คนใดทำอกุศล-
 กรรมมก ๑๐ ประการนั้น ด้วยตนเองด้วย แนะนำสั่งสอนผู้อื่นให้ทำด้วย คนนั้น
 เรียกว่าคนบาปธรรมยิ่งกว่าคนบาปธรรม คือ เรียกว่าคนมีธรรมลามกยิ่งกว่าคน

มีกรรมอันลามก ๆ อีกอย่างหนึ่งว่า คนบาปกรรมนั้น ได้แก่คนเลว ๆ คนบาป
กรรมยิ่งกว่าคนบาปกรรมนั้น ได้แก่คนเลวยิ่งกว่าคนเลว ๆ คำว่า กัลยาณ-
กรรมนั้น ได้แก่การงดเว้นจากอกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ ๆ ผู้ใดงดเว้นจาก
อกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ ด้วยตนเองเท่านั้น ผู้นั้นเรียกว่าคนกัลยาณกรรม คือ
เรียกว่า คนดีเท่านั้น ๆ ผู้ใดงดเว้นจากอกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการนี้ ด้วยตนเอง
ด้วย แนะนำสั่งสอนผู้อื่นให้งดเว้นด้วย ผู้นั้นเรียกว่าคนกัลยาณกรรม ยิ่งกว่าคน
กัลยาณกรรม คือ เรียกว่าคนดียิ่งกว่าคนดี ดังนี้

ก็อกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ มีปาณาติบาตเป็นต้นนั้น ได้แสดงไว้ในกัณฑ์
ที่ ๔๕ ไว้บ้างแล้วว่า ข้อไหนเกิดก่อนข้อไหน เพราะฉะนั้น จึงจักได้แสดงต่อไป
ในกัณฑ์ที่ ๕๐ นอก กล่าวคือ ในกัณฑ์ที่ ๔๕ นั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้
แล้วว่า อทินนาทานเกิดก่อนปาณาติบาต คือ เมื่อเกิดการลักขโมยกันขึ้นมาก
แล้ว พระราชาองค์ที่ ๔ ซึ่งนับต่อจากพระเจ้าจักรพรรดิ ๑ พระองค์เบื้องต้นนั้น
ก็ได้มีพระราชโองการให้ตัดศีรษะผู้ขโมยนั้นเสีย ดังนี้ สำหรับในกัณฑ์นี้ จะได้
ยกเอาคำของพระพุทธเจ้า ในจกัถวัตตีสสูตรนั้นมาแสดงต่อไป คือ พระพุทธเจ้า
ได้ทรงแสดงไว้ว่า คนทั้งหลายได้ทราบว่ คนเหล่าใดถือเอาของที่ไม่ให้ด้วย
อาการขโมย พระราชาที่ตรัสสั่งให้ตัดศีรษะของคนเหล่านั้นเสีย เมื่อคนได้ทราบ
กันดังนี้แล้วก็พากันคิดว่า พวกเราต้องทำสาตราห้คมกล้าไว้ ครั้นทำสาตรา
ห้คมกล้าขึ้นไว้แล้ว ก็จักพากันถือเอาของที่ไม่ให้ จักตัดศีรษะของเจ้าของ
เสีย ๆ เมื่อตกลงกันดังนี้แล้ว ก็พากันทำสาตราห้คมกล้าไว้ ครั้นแล้วก็พา
กันมาฟันชิงเจ้าของบ้าน ตามบ้านนิคมนครต่างๆ ขึ้น ๆ ความยากจนขัดสน
ในเมื่อพระราชาไม่พระราชทานทรัพย์ให้แก่คนที่ยากจนขัดสนนั้น ก็ทวีมากขึ้น
เมื่อความยากจนมีทวีมากขึ้นแล้ว อทินนาทานก็ทวีมากขึ้น เมื่ออทินนาทานทวีมาก
ขึ้นแล้ว สาตราห้คมกล้าก็ทวีมากขึ้นแล้ว ปาณาติบาตก็ทวีมากขึ้น เมื่อ
ปาณาติบาตทวีมากขึ้นแล้ว มุสาวาทก็ทวีมากขึ้น เมื่อมุสาวาททวีมากขึ้นแล้ว อายุของ
คนทั้งหลายในคราวนั้นก็เสื่อมถอยน้อยลงไป ถึงแม้ว่าผิวพรรณวรรณะก็เสื่อมถอย
น้อยลงไป เมื่อคนเหล่านั้นมีอายุวรรณะเสื่อมถอยน้อยลงไปถึง ๔ หมื่นปี แล้ว
บุตรของพวกนั้นก็อายุลดลงไปได้ ๔ หมื่นปี บุตรของพวกก็มีอายุ ๔ หมื่นปี

ก็ทำอหิณนาทานขึ้น เวลาเขาจับได้เขาก็นำตัวไปถวายพระราชา ฯ พระราชา
ก็ตรัสถามว่า เจ้าได้ทำอหิณนาทานจริงหรือ? บุรุษผู้นั้นก็แก่งตุลเหวว่า ไม่จริง
พระเจ้าข้า

ด้วยเหตุนี้แหละ ภิกษุทั้งหลาย เมื่อพระราชาไม่พระราชทานทรัพย์ให้
แก่คนไม่มีทรัพย์ ความยากจนก็มีมากขึ้น เมื่อความยากจนมีมากขึ้น อหิณนาทาน
ก็มีมากขึ้น เมื่ออหิณนาทานมีมากขึ้น สาตราก็มีมากขึ้น เมื่อสาตรามีมาก
ขึ้น ปาณาติบาตก็มีมากขึ้น เมื่อปาณาติบาตมีมากขึ้น มุสาวาทก็มีมากขึ้น เมื่อ
มุสาวาทมีมากขึ้นแล้ว อายุ วรรณะ ของพวกนั้นก็ลดน้อยถอยลงไปถึง ๒ หนับ
เมื่ออายุคนมีกำหนด ๒ หนับดังนี้ ก็มีบุรุษอีกคนหนึ่ง ได้ทำอหิณนาทาน ฯ
ก็มีบุรุษคนหนึ่ง ไปทูลสอเสียดพระราชาขึ้นว่า บุรุษผู้นี้ได้ทำอหิณนาทาน
พระเจ้าข้า ฯ เป็นอันว่าในตอนนั้นได้เกิดปีสุณวาทา คือ การสอเสียดเกิดขึ้น
แล้ว ฯ ลำดับความต่อมาว่า เมื่อพระราชาไม่พระราชทานทรัพย์แก่คนไม่มี
ทรัพย์ ก็เกิดความยากจน เกิดอหิณนาทาน เกิดมีสาตรา มีปาณาติบาต
มีมุสาวาท มีปีสุณวาทชน เมื่อมีปีสุณวาทชนแล้ว บุตรของพวกมีอายุ ๒ หนับ
นั้น ก็มีอายุลดน้อยถอยลงไปถึงหนับ ฯ ในเมื่อคนทั้งหลายมีอายุหนับเป็น
อายุไขขนั้น คนทั้งหลายก็มีผิวพรรณต่างกัน บางคนก็มีผิวพรรณวรรณะ
ไม่ดี บางคนก็มีผิวพรรณวรรณะดี ฯ พวกใดมีผิวพรรณวรรณะไม่ดี ก็เพ่งเล็ง
ซึ่งผู้มีผิวพรรณวรรณะดี แล้วก็ลวงละเมิดในภรรยาของผู้อื่น ตี เมื่อลวง
ละเมิดในภรรยาของผู้อื่น ก็เป็นอันว่าเกิดกาเมสุมิจฉาจาร ฯ เมื่อเกิดกาเมสุมิจ-
ฉาจารมากขึ้นแล้ว บุตรของพวกที่มีอายุหนับนั้น ก็มีอายุลดลงเหลือเพียง ๕
พันปี ฯ เมื่อคนทั้งหลายมีอายุลดลงถึง ๕ พันปีแล้ว ก็มีผรุสวาท สัมผัสปลาทป-
วาทมากขึ้น ฯ เมื่อมีผรุสวาท สัมผัสปลาทปวาทมากขึ้นแล้ว คนทั้งหลาย
ก็มีอายุวรรณะเสื่อมลงไป บุตรของคนจำพวกที่มีอายุ ๕ พันปีนั้น ก็มีอายุต่าง ๆ
กัน คือ บางพวกก็มีอายุ ๒ พัน ๕๐๐ ปี ฯ บางพวกก็มีอายุ ๒ พันปี ฯ บาง
พวกก็มีอายุ ๕๐๐ ปี ฯ เมื่อคนทั้งหลายมีอายุต่าง ๆ กันอย่างนี้ อภิชฌา
พยาบาทก็มีมากขึ้น ฯ เมื่ออภิชฌาพยาบาทมีมากขึ้น อายุวรรณะของคนเหล่านั้น
ก็เสื่อมถอยลงไป ฯ บุตรของพวกที่มีอายุ ๑ พัน ๕๐๐ ปีนั้น ก็ลดลงจะมีอายุ

พยับ ๑ เมื่อคนทั้งหลายมีอายุพยับ ก็มีมัจฉาทิฏฐิมากขึ้น ๑ เมื่อมีมัจฉา-
 ติฏฐิมากขึ้น อายุ วรรณะของคนเหล่านั้นก็เสื่อมลงไป บุตรของคนเหล่านั้นก็มีอายุ
 เพียง ๕๐๐ ปี เมื่อคนทั้งหลายมีอายุเพียง ๕๐๐ ปีดังนี้ ก็มีสังต ๓ คือ ความ
 ยินดีไม่ชอบธรรม • ความโลภไม่เลือก • ความเห็นผิด • เกิดมากขึ้น ๑
 เมื่อสังต ๓ นี้เกิดมากขึ้นแล้ว คนเหล่านั้น ก็มีอายุ วรรณะ เสื่อมลงไป ๑
 บุตรของพวกมีอายุ ๕๐๐ ปีนั้น ก็มีอายุน้อยถอยลงไปต่าง ๆ กัน คือ บางพวก
 ก็มีอายุเพียง ๒๕๐ ปี บางพวกก็มีอายุเพียง ๒๐๐ ปี บางพวกก็มีอายุเพียง ๑๕๐ ปี
 เมื่อคนทั้งหลายมีอายุลดลงมาอย่างนี้ ก็มีสังตที่ไม่ดีเกิดขึ้น ๕ ประการ คือ ความไม่
 เกือกุลมารคา • ความไม่เกือกุลบิดา • ความไม่เกือกุลสมณะ • ความไม่
 เกือกุลพราหมณ์ • ความไม่เคารพผู้ใหญ่ในตระกูลของตน • ดังนี้

เป็นอันได้ใจความว่า เมื่อพระราชาในกรุงปฐมกัลป์ คือ ต้นกัลป์อันต่อ
 จากพระเจ้าจักรพรรดิ ๑ พระองค์นั้น ไม่ช่วยคนจน ก็เกิดความยากจนขึ้นเป็น
 ครั้งแรก แล้วเกิดอดหินาทานเป็นครั้งที่ ๒ เกิดสาตราวธเป็นครั้งที่ ๓ เกิดปาณา-
 ติบาตเป็นครั้งที่ ๔ เกิดมุสวาตเป็นครั้งที่ ๕ เกิดปัสสวาทเป็นครั้งที่ ๖ เกิดกาเมสุมิจจาร
 เป็นครั้งที่ ๗ เกิดผรสวาท สัมผัสปลาปวาทเป็นครั้งที่ ๘ เกิดอภิชฌา พยาบาท
 เป็นครั้งที่ ๙ เกิดมัจฉาทิฏฐิเป็นครั้งที่ ๑๐ เกิดอธรรมราคะ คือ ความยินดีไม่ชอบธรรม
 เกิดวิสมโลกะ คือ ความโลภไม่เลือก เกิดมัจฉาธรรม คือ ความผิดต่าง ๆ มากขึ้น
 แล้วเกิดความไม่เกือกุลมารคาบิดา สมณพราหมณ์ และความไม่เคารพต่อผู้เฒ่า
 ผู้แก่ขึ้นเป็นลำดับที่ ๑๑ เมื่อเกิดสิ่งที่ไม่ดีขึ้น คนเหล่านั้นก็มีอายุลดน้อยถอยลงมา
 เป็นลำดับ จนถึงมีอายุร้อยปีเป็นอายุไซยเช่นอย่างทุกวันนี้

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดงต่อไปว่า นับจากนี้ไปคนทั้งหลาย
 จักมีอายุลดน้อยถอยลงไปเป็นลำดับจากร้อยปี คือ เมื่อคนทั้งหลายมีสิ่งที่ไม่ชอบ
 ธรรม คือ อกศลกรรมมต ๑๐ ประการ กับความไม่ทำให้เป็นประโยชน์แก่มารคาบิดา
 สมณพราหมณ์ ความไม่มีสัมมาคารวะ ดังนี้มากทั่วกันแล้ว คนทั้งหลายจักมีอายุ
 ลดน้อยลงไปเป็นลำดับ จนกระทั่งถึงกุมาร กุมารซึ่งมีอายุ ๕ ปี ก็มีสามภรรยา
 มีอายุ ๑๐ ปีก็ตาย ๑ เมื่อคนทั้งหลายมีอายุ ๑๐ ปีเป็นอายุไซยดังนี้ รสอาหาร
 ๖ ประการ คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้าผง น้าอ้อย เกลือ ก็จัก

อันตรธานหายไป ๑ ข้างนกขังจัดว่าเป็นอาหารที่เลวที่สุด ก็จักเป็นอาหารที่เลวที่สุด
 ของคนในคราวนั้น เหมือนกับข้าวสาลซึ่งเป็นอาหารที่ดีของคนในคราวนั้น ๑ เมื่อ
 คนทั้งหลายมีอายุไขย ๑๐ ปีตายนั้น กุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ จักอันตรธาน
 ไปสิ้น อกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ มีปาณาติบาต การฆ่าฟันกันเป็นต้น ก็จักกำเริบ
 ยิ่งขึ้น ๑ ในคราวนั้น แม้แต่เพียง คำว่า กุศลก็จักไม่มี ๑ เมื่อเพียง คำว่า
 กุศลไม่มีแล้ว ผู้ทำกุศลจักมีมาแต่ไหน ๑ คนในคราวนั้น จักไม่มีประโยชน์แก่มารดา
 บิดา สมณพราหมณ์เลย จักไม่รู้จักเคารพนับถือผู้เฒ่าผู้แก่เลยก็ตาม แต่ก็จัก
 มีบุบชาสรรเสริญว่าเป็นคนดี เหมือนกับในสมัยทุกวันนี้ ในคราวที่คนมีอายุ
 ๑๐ ปีตายนั้น จักไม่ปรากฏว่าหญิงคนใดเป็นมารดา หรือเป็นน้ำสาว บุรุษคนใด
 เป็นบิดา หรือเป็นน้ำชาย หญิงคนใดเป็นน้ำหรือเป็นบ้า หรือเป็นภรรยาแห่ง
 อาจารย์ เป็นภรรยาแห่งครู โลกจักปะปนกันเหมือนกับแพะแกะไล่สุรา สุนัขบ้า
 สุนัขจิ้งจอก ในคราวนั้น คนทั้งหลายจักมีอาฆาตแรงกล้า จักมีพยาบาทแรงกล้า
 จักมีความขัดแค้นแรงกล้า จักมีจิตคิดฆ่าแรงกล้า มารดาก็จักคิดฆ่าบุตร
 บุตรก็จักคิดฆ่ามารดา บิดาก็จักคิดฆ่าบุตร บุตรก็จักคิดฆ่าบิดา พชายน้องชาย
 ก็จักคิดฆ่าพี่สาวน้องสาว ส่วนพี่สาวน้องสาวก็จักคิดฆ่าพชายน้องชาย ๑ เมื่อ
 เป็นอย่างนั้นแรงกล้าแล้ว ก็จักฆ่ากันและกันเหมือนกับพราหมณ์ฆ่าเนื้อ อันนั้น
 เรียกว่ามคสัญญัญ ๑ เมื่อเกิดมคสัญญัญฆ่าฟันกันเหมือนกับฆ่าสัตว์ป่าทั่วทุกแห่ง
 หน ในภายใน ๑ วันนั้น ก็คนบางพวกได้พากันหลบหนีไปอยู่ตามกอหญ้าป่าไม้
 ต้นไม้ซอกห้วยราวเขา เมื่อพ้น ๑ วันแล้ว มคสัญญัญนั้นก็สงบไป ๑ พวกนั้น
 ก็จักออกมาจากที่หลบหลั่นซ่อน เวลามารพบกันเข้าแล้วต่างก็เกิดความรักไคว่กัน
 เข้าถอดจอบกัน ให้พรแก่กันว่า ขอให้มียาอายุยืนนาน แล้วปรึกษากันว่า การที่
 พวกเราถึงความพินาศไปเช่นนั้น ก็เพราะพวกเราทำแต่สิ่งที่เป็นอกุศล ดังนั้นไป
 พวกเราจักต้องทำแต่กุศล คือ จักต้องงดเว้นจากปาณาติบาต การฆ่าฟันกัน ๑ เมื่อ
 เขาตกลงกันเช่นนั้นแล้ว เขาก็พากันงดเว้นจากปาณาติบาต ๑ บุตรของพวกมี
 อายุ ๑๐ ปีนั้น ก็มีอายุ ๒๐ ปี ๑ พวกมีอายุ ๒๐ ปีนั้น ก็พากันงดเว้นจาก
 อทินนาทาน กาเมศุมิฉาจาร บิสุทธวาจา ฝรุสวาจา สัมผัสปลาปวาจา พากันละ
 อภิขมา พยาบาท มิจาติญญิ อธรรมราคะ วิสมโลกะ มิจาธรรม

พากันทำให้เป็นประโยชน์แก่มารคาบิดา สมณพราหมณ์ พากันมีความเคารพ
นับถือผู้เฒ่าผู้แก่ แล้วบุตรของพวกมีอายุ ๒๐ ปีขึ้นไป ก็ทวชนมีอายุ ๔๐ ปี ๑
บุตรของพวกมีอายุ ๔๐ ปี ก็มีอายุ ๘๐ ปี ๑ บุตรของพวกมีอายุ ๘๐ ปี ก็มีอายุ
๑๖๐ ปี บุตรของพวกมีอายุ ๑๖๐ ปี ก็มีอายุ ๓๒๐ ปี ๑ บุตรของพวกมีอายุ ๓๒๐ ปี
ก็มีอายุ ๖๔๐ ปี ๑ บุตรของพวกมีอายุ ๖๔๐ ปี ก็มีอายุ ๑๒๘๐ ปี ๑ บุตรของ
พวกมีอายุ ๑๒๘๐ ปี ก็มีอายุ ๒๕๖๐ ปี มีอายุทวชนไปจนถึง หมื่น ๖ พันปี บุตรของ
พวกมีอายุหมื่น ๖ พันปี ก็มีอายุ ๒ หมื่นปี แล้วลดน้อยทยอยลงมาถึง ๑ หมื่นปี
แล้วก็มีพระเจ้าธรรมิกราชพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า พระเจ้าสังขจักรพรรดิเกิด
ขึ้นที่เกตุมคิราชธานี แล้วในคราวนั้นก็จักมีพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งทรงพระนามว่า
พระเมตไตรยอุบัติขึ้นในโลก ดังนี้ สันเนอความที่ควรยกจากจกัฏฐกัตติสูตรมาแสดง
ในกัณฐกนเพียงเท่านั้น ๑ ขอท่านผู้ฟังทั้งหลายจงเข้าใจเถิดว่า ในกัณฐกนว่า
ด้วยคนบาปธรรม คนกัลยาณธรรม และกำเนิดแห่งอกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ
โดยพิสดาร สันเนอความในเทศนากัณฐกนเพียงเท่านั้น.

เอว่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ๑

กัณฐกที่ ๕๑

คัมภีร์พระปกคัลลบัญญัติ

ว่าด้วยบุคคล ๔ จำพวก มีคนควรว่าเป็นต้น

กตโม จ ปุคฺคโล สาวชฺโช อีเธกฺโข ปุคฺคโล สาวชฺเชน กาย-
กมฺเมน สมณฺนาคโต โหติ สาวชฺเชน วักกมฺเมน สมณฺนาคโต โหติ
สาวชฺเชน มโนกมฺเมน สมณฺนาคโต โหติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์พระปกคัลลบัญญัติ กัณฐกที่ ๕๑ ว่าด้วย
คน ๔ จำพวก มีคนควรว่าเป็นต้น สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา
และพุทธศาสนิกชนทั้งหลายตลอดกาลนาน

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนานั้นว่า
 คน ๔ จำพวกนั้น คือ คนที่สมควรถูกว่า ๑ คนที่มากด้วยสิ่งสมควรถูกว่า ๑ คน
 ที่ควรถูกว่าน้อย ๑ คนที่ไม่ควรถูกว่า ๑ ดังนี้ ฯ ในคน ๔ จำพวกนี้ สมเด็จพระ
 พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดงเป็นปัจฉาวิธานไว้ว่า คนมีสิ่งใดที่ควรถูกว่านั้น ได้แก่
 คนชนิดใด ? ได้แก่คนที่ประกอบด้วยกายกรรมอันควรถูกว่า ประกอบด้วยวจี-
 กรรมอันควรถูกว่า ประกอบด้วยมโนกรรมอันควรถูกว่า ฯ คนที่มากไปด้วย
 สิ่งใดที่ควรถูกว่านั้น ได้แก่คนชนิดใด ? ได้แก่คนที่ประกอบด้วยกายกรรมมาก
 ซึ่งควรถูกว่า ประกอบด้วยกายกรรมน้อยอันไม่ควรถูกว่า ประกอบด้วยวจีกรรม
 มากซึ่งควรถูกว่า ประกอบด้วยวจีกรรมน้อยซึ่งไม่ควรถูกว่า ประกอบด้วยมโน
 กรรมมากอันควรถูกว่า ประกอบด้วยมโนกรรมน้อยอันไม่ควรถูกว่า ฯ คนมีสิ่งควร
 ถูกว่าน้อยนั้น ได้แก่คนชนิดใด ? ได้แก่คนที่ประกอบด้วยกายกรรมมาก อัน
 ไม่ควรถูกว่า ประกอบด้วยกายกรรมน้อย อันควรถูกว่า ประกอบด้วยวจี
 กรรมมากอันไม่ควรถูกว่า ประกอบด้วยวจีกรรมน้อยอันควรถูกว่า ประกอบ
 ด้วยมโนกรรมมาก อันไม่ควรถูกว่า ประกอบด้วยมโนกรรมน้อย อันควรถูกว่า ฯ
 คนที่ไม่ควรถูกว่านั้น ได้แก่คนชนิดใด ? ได้แก่คนที่ประกอบด้วยกายกรรมอัน
 ไม่ควรถูกว่า ประกอบด้วยวจีกรรมอันไม่ควรถูกว่า ประกอบด้วยมโนกรรมอันไม่ควร
 ถูกว่า ดังนี้ สันเนอความในพระบาลีเพียงเท่านั้น.

อรรถกถา

ต่อไป เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า คำว่า ควรถูกว่านั้น คือ มีโทษ ฯ
 คำว่า กายกรรมอันควรถูกว่านั้น ได้แก่กายกรรม มีปากเกติบาทเป็นต้น อันมี
 โทษ ฯ ถึงแม้ในคำนอกจากนี้ก็เหมือนกัน ฯ บุคคลชนิดนี้ ชื่อว่ามีสิ่ง
 ที่ควรถูกว่า เพราะกรรมที่ทำด้วยทวารทั้ง ๓ เป็นของมีโทษ เปรียบเทวียนกับพื้น
 ที่อันเต็มไปด้วยของโสโครก มีกลิ่นและซากศพเป็นต้น ฉะนั้น ฯ คำว่า ประกอบด้วย

กายกรรมมาก อันควรถูกว่าน้อย คือ กายกรรมซึ่งมีโทษของผู้ใด มีอยู่มาก ส่วนที่ไม่มีโทษมีอยู่น้อย ผู้นั้นก็เรียกว่าประกอบด้วยกายกรรมมาก จึงควรถูกว่า ประกอบด้วยกายกรรมน้อยซึ่งไม่ควรถูกว่าน้อย ๆ ในค่านอกนี้ ก็เหมือนนั้น ๆ มีคำถามว่า บุคคลชนิดนี้ ได้แก่บุคคลชนิดใด? มีคำตอบว่า ผู้ใดสมาทานอุโบสถ รักษาศีล เป็นบางครั้งบางคราว ตามธรรมดาของชาวบ้าน ชาวนิคม ผู้นั้นแหละ เรียกว่า ประกอบด้วยกายกรรมมาก ซึ่งควรถูกว่า ที่ไม่ควรถูกว่าน้อย ๆ บุคคลที่ชื่อว่ามากไปด้วยสิ่งที่ควรถูกว่านั้น เพราะมากไปด้วยกรรม ซึ่งทำไว้ด้วยทวารทั้ง ๓ อันเป็นกรรมที่ควรถูกว่า ๆ เหมือนอย่างว่าในที่แห่งหนึ่ง มีดอกไม้ซึ่งมีสีไม่ดี มีกลิ่นเหม็นอยู่มาก บนดอกไม้เหล่านั้น ก็มีดอกไม้ที่มีสีดี มีกลิ่นหอม เช่นดอกกระถินพิกาน ดอกมะลิ เป็นต้น ตกलयอยู่ในที่แห่งหนึ่ง มีดอกไม้ซึ่งมีสีดี มีกลิ่นหอม เช่นดอกมะลิ เป็นต้น มีอยู่มาก แต่บนดอกไม้เหล่านั้น มีดอกไม้ซึ่งมีสีไม่ดี มีกลิ่นไม่ดี ตกเกลื่อนกลาดอยู่ บุคคลที่ ๓ เปรียบเหมือนข้อหวาน ๆ ส่วนบุคคลที่ ๔ ควรเห็นว่าเป็นเหมือนภาชนะที่เต็มด้วยของหอม ๔ ประการ เพราะกายกรรมที่เขาทำด้วยทวารทั้ง ๓ เป็นของไม่มีโทษ ๆ คนจำพวกแรก ได้แก่ปุถุชนอันธพาล ๆ คนจำพวกที่ ๒ ได้แก่ปุถุชนโลกีย์ ที่ทำกุศลในระหว่าง ๆ แห่งการงานนั้น ๆ ๆ คนจำพวกที่ ๓ ได้แก่พระโสดาบัน ๆ ถึงแม้ว่าพระสกคาทามิ พระอนาคามิ ก็สงเคราะห์เข้าด้วยพระโสดาบัน ๆ คนจำพวกที่ ๔ ได้แก่พระอรหันต์ผู้สิ้นอาสวะกิเลสแล้ว ๆ เพราะพระอรหันต์นั้น เป็นผู้ไม่ควรถูกว่าโดยแท้ ๆ อันนั้นเป็นนัยแห่งอรรถกถา อังคุตตรนิกาย สันเนอความในอรรถกถาเพียงเท่านั้น

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า บุคคล ๔ จำพวกนั้น มีคำอธิบายว่า คนที่ประกอบด้วยกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม อันควรถูกว่านั้น คือ ประกอบด้วยกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม อันมีโทษ ๆ คนที่มากไปด้วยสิ่งที่ควรว่านั้น คือ มากไปด้วยโทษ ได้แก่คนที่ประกอบด้วยกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม อันมีโทษ ๆ คนที่ประกอบด้วยกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม อันควร

ถูกว่ามีย่อมมาก ที่ไม่ควรถูกว่ามีย่น้อยนั้น ได้แก่คนที่ประกอบด้วยกายกรรม วชิ-
กรรม มโนกรรม ซึ่งมีโทษเนิ่นมีย่อมมาก ส่วนที่ไม่มีโทษเนิ่นมีย่น้อย ๆ คนที่
มีสิ่งไม่ควรถูกว่ามีย่น้อย คือประกอบด้วยกายกรรม วชิกรรม มโนกรรม อันไม่ควร
ถูกว่ามีย่อมมาก ที่ควรถูกว่ามีย่น้อยนั้น ได้แก่คนที่ประกอบด้วยกายกรรม
วชิกรรม มโนกรรมอันไม่มีโทษเนิ่นมีย่อมมาก ที่มีโทษเนิ่น มีย่น้อย ๆ คนที่
ไม่มีสิ่งไม่ควรถูกว่า คือคนที่ประกอบด้วยกายกรรม วชิกรรม มโนกรรม อันไม่
ควรถูกว่านั้น ได้แก่คนที่ประกอบด้วยกายกรรม วชิกรรม มโนกรรม อันไม่มี
โทษ ๆ คนที่ประกอบด้วยกายกรรม วชิกรรม มโนกรรม อันมีโทษเนิ่น ใน
อรรถกถาว่า ได้แก่ปุณฺณอํชฺสพาล ๑ คนที่ประกอบด้วยกายกรรม วชิกรรม
มโนกรรม อันมีโทษเป็นส่วนมาก ไม่มีโทษเป็นส่วนน้อยนั้น ได้แก่โลกียปุณ-
ฺชน ซึ่งทำกุศลเป็นครั้งเป็นคราว ๑ คนที่ประกอบด้วยกายกรรม วชิกรรม
มโนกรรม อันไม่ควรถูกว่ามีย่อมมาก อันควรถูกว่ามีย่น้อยนั้น ได้แก่พระ
โสดาบัน ตลอดถึงพระสกทาคามี พระอนาคามี ๑ คนที่ประกอบด้วยกาย-
กรรม วชิกรรม มโนกรรม อันไม่มีโทษเสียเลยนั้น ได้แก่พระอรหันต์ สัน
คำอธิบายตามนัยพระบาลี และอรรถกถาเพียงเท่านั้น ๑ ต่อไปนี้ จะได้อธิบาย
ถึงกายกรรม วชิกรรม มโนกรรม อันมีโทษและอันไม่มีโทษสืบต่อไป เพื่อให้เป็น
ข้อปฏิบัติของผู้ฟังทั้งหลาย ๑ เพราะผู้ฟังพระธรรมเทศนาถัดเจ้านั้น จะได้รับผลดี
เต็มหนั้น ก็ต้องได้ปฏิบัติตนให้เป็นคนที่มีโทษน้อยหรือไม่ให้มีโทษเป็นส่วนมาก
ให้เป็นคนที่ประกอบด้วยกายกรรม วชิกรรม มโนกรรม ซึ่งไม่มีโทษเป็นส่วนมาก
ที่ไม่มีโทษเป็นส่วนน้อย ให้เป็นคนประกอบด้วยกายกรรม วชิกรรม มโนกรรม
อันไม่มีโทษเสียเลย จึงจักเป็นการประเสริฐ ๑ แต่ว่าเมื่อถือตามหลักในอรรถกถา
แล้ว สำหรับโลกียปุณฺชนเรา ก็ได้เพียงทำตนให้เป็นคนประกอบด้วยกาย-
กรรม วชิกรรม มโนกรรม อันมีโทษเป็นส่วนมาก อันไม่มีโทษเป็นส่วนน้อย
เท่านั้น เพราะท่านจัดโลกียปุณฺชนเรา ซึ่งทำบุญกุศลเป็นครั้งเป็นคราวนั้น เข้า
ในจำพวกที่มากไปด้วยโทษ ๑ แต่อย่างไรก็ดี เมื่อโลกียบุคคลเรา ถวายหลัก
ปฏิบัติอันดีแล้วก็จักได้ทำตนให้ดีขึ้นได้ เพราะฉะนั้น จึงจักได้แสดงกายกรรม

วจีกรรม มโนกรรม ทั้งที่มีโทษและไม่มีโทษ ให้ท่านทั้งหลายฟังต่อไป กล่าว
คือ กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ซึ่งมีโทษนั้น ตามหลักอรรถกถาที่แสดง
มาแล้วนั้นว่า ได้แก่ปาณาติบาตเป็นต้น ๆ ส่วนกายกรรม วจีกรรม มโน
กรรม ซึ่งไม่มีโทษนั้น ในอรรถกถาแห่งคัมภีร์นี้มีได้ทั่วไป แต่ควรเทียบกับหลัก
ของท่านไว้ว่า ส่วนที่ไม่มีโทษนั้น ก็ได้แก่การงดเว้นจากปาณาติบาตเป็นต้น ๆ
กายกรรมที่มีโทษนั้น มีอยู่ ๓ ประการ คือ ปาณาติบาต อทินนาทาน กาเม-
สมิฉาจาร ดังที่ท่านทั้งหลายเคยได้ฟังมาแล้วนี้ แต่ว่าที่ได้ฟังกันมากที่สุดนั้น
ก็คือฟังอย่างเผิน ๆ เท่านั้น ไม่ได้ฟังอย่างละเอียดลึกซึ้ง หรืออย่างกลาง ๆ เพราะ
ฉะนั้น จึงจักได้แสดงอย่างกลาง ๆ ให้ท่านทั้งหลายฟังต่อไป คือไม่ตั่นนั้ก ไม่ลัก
นั้ก ไม่หยั้กนั้ก ไม่ละเอียदनั้ก ไม่ย่อนั้ก ไม่พิสดารนั้ก พอสมควร
แก่การจดจำของผู้ฟังทั้งหลายเท่านั้น ส่วนที่ละเอียดลึกซึ้งกว้างขวางนั้น ข่อม
เป็นภุมิธรรมสำหรับนักเรียนทั้งหลาย คือสำหรับพระภิกษุสามเณรทั้งหลาย ที่
ได้ศึกษาเล่าเรียนจากพระบาลีจึงจักได้ ฯ สำหรับชาวบ้านผู้ฟังเทศน์ทั้งหลายนั้น
มีอยู่ว่า ต้องให้รู้จักว่า ปาณาติบาตนั้น ได้แก่อะไร อย่างไหนมีโทษน้อย อย่าง
ไหนมีโทษมาก ข้อไหนมีองค์เท่าไรเท่านั้น เพราะฉะนั้น จึงจักได้แสดงตามหลัก
นี้ต่อไป กล่าวคือ ปาณาติบาตนั้น ได้แก่การทำลายชีวิตผู้อื่น คือได้แก่การ
ฆ่าคน ฆ่าสัตว์ ตลอดจนฆ่ายักษ์ ฆ่าเปรต ฆ่าเทวดา ฯ การฆ่าผู้หนึ่งชีวิตทั้ง
สิ้น เรียกว่าปาณาติบาตหนึ่งนั้น ฯ ถ้าฆ่าสัตว์ตัวน้อยก็มีโทษน้อย ถ้าฆ่าสัตว์ตัว
ใหญ่ก็มีโทษมาก ถ้าฆ่าคนที่มีคุณธรรมน้อยก็มีโทษน้อย ฆ่าคนที่มีคุณธรรมมาก
ก็มีโทษมาก ฯ เมื่อร่างกายกับคุณธรรมเป็นของเสมอกัน ก็ถอยใกล้กับความ
พยายามเป็นหลัก คือ ถ้ามกเลส มีความพยายามอ่อนในการฆ่านั้น ก็มีโทษน้อย
ถ้ามกเลสมีความพยายามกล้า ก็มีโทษมาก ฯ ปาณาติบาตนั้นมีองค์ ๔ คือ เป็นผู้
มีชีวิต ๑ เข้าใจว่ามีชีวิต ๑ มีจิตคิดจะฆ่า ๑ พยายามฆ่า ๑ ฆ่าตายด้วย
ความพยายามนั้น ๑ เมื่อพร้อมด้วยองค์ ๕ นี้ จึงจัดเป็นปาณาติบาต ฯ แต่
องค์ ๕ นี้ย่อลงได้อีกเป็นองค์ ๒ คือ ถ้าฆ่าให้ตายด้วยความตั้งใจก็เป็นปาณาติบาต
ดังนี้ ฯ คำว่า อทินนาทานนั้น ได้แก่การลักขโมยฉ้อโกง ตีชิงวิ่งราว ปล้น
สะดม ซึ่งเรียกโดยย่อว่า ถือเอาของที่เขาของไม่ให้ ด้วยเจตนาขโมย เป็น

อทินนาทาน ๑ อทินนาทานนั้นมีโทษน้อย สำหรับขโมยของเลว มีโทษมาก สำหรับขโมยของดี ๑ อีกอย่างหนึ่งว่า มีโทษน้อย สำหรับของน้อย มีโทษมากสำหรับของมาก ๑ อีกอย่างหนึ่งว่า มีโทษน้อย สำหรับของที่เจ้าของมีคุณธรรมน้อย มีโทษมากสำหรับของที่เจ้าของมีคุณธรรมมาก เช่น มีบุญคุณแก่ตน หรือแก่บ้านเมืองและศาสนาเป็นต้น แต่ถ้ายกกับคุณธรรมนั้นเสมอกัน ก็มีโทษน้อย ในเมื่อกิเลสและความพยายามอ่อน มีโทษมาก ในเมื่อกิเลสและความพยายามกล้า ๑ อทินนาทานมองค์ ๕ คือ ของที่ผู้อื่นหวงแหน ๑ เข้าใจว่าผู้อื่นหวงแหน ๑ มีจิตคิดขโมย ๑ พยายามขโมย ๑ ขโมยได้ด้วย ความพยายามนั้น ๑ ดังนี้ แต่เพื่อให้จำได้ง่ายก็ต้องย่อลงเป็น ๒ คือ ถือเอาของที่เจ้าของไม่ให้ ด้วยใจคิดขโมยก็เป็นอทินนาทาน ดังนี้ ๑ คำว่า กามะสมิจจาจารณัม ได้แก่การเป็นชู้กับภรรยาเขา การนอกใจสามี ๑ ถ้าย่างสตรีไม่มีคุณธรรมก็มีโทษน้อย ถ้ามีคุณธรรมก็มีโทษมาก ๑ อีกอย่างหนึ่งว่า ถึงแม้ว่าสตรีจะไม่มีคุณธรรมอันใดก็ตาม แต่ถ้าข่มขืนก็มีโทษมาก ๑ เมื่อคนทั้ง ๒ ขนบยอมพร้อมใจกัน ต้องถอยกิเลสกับความพยายามเป็นเครื่องตัดสิน คือ ถอยกิเลสกับความพยายามของคนทั้ง ๒ นั้น อ่อนไป ก็มีโทษน้อย ถ้าแก่กล้าก็มีโทษมาก ๑ กามะสมิจจาจารณัม มองค์ ๓ คือ สตรีที่หวงห้าม ๑ มีจิตคิดจะทำกามะสมิจจาจาร ๑ ได้ทำดังจิตที่คิดไว้ ๑ ดังนี้ ๑ โทษแห่งปาณาติบาต อทินนาทาน กามะสมิจจาจารณัม ข้อมมีทั้งในชาติต้นและชาติหน้า ส่วนในชาติต้นนั้น มีการถูกตีเตียนและถูกตีดกดตีตตะวางเป็นต้น ในชาติหน้านั้นต้องไปตกนรก เกิดเป็นเปรต เป็นสัตว์ตรังฆาน เวลาเกิดเป็นมนุษย์ เศษบาปอทินนาทานนั้น ทำให้เกิดเป็นคนมีอายุสั้นตายเร็วพลัน ๑ เศษบาปอทินนาทานนั้น ทำให้เกิดมาเป็นมนุษย์ที่ยากจนคนเค้น ๑ เศษกามะสมิจจาจารณัม ทำให้เกิดมาเป็นมนุษย์มีข้าศึกศัตรูมาก ให้เกิดเป็นมนุษย์กะเทยเป็นต้น

วัฏกรรมที่มีโทษนั้น ได้แก่มุสาวาท ปิสุณวาจา ผรุสวาจา สัมผัป-ปลาปวาจา ๑ มุสาวาทนั้น ได้แก่การกล่าวเท็จ คือ กล่าวไม่ให้ถูกตามความจริงที่ตนไม่ได้รู้เห็นได้ยินได้ฟัง ๑ การกล่าวเท็จนั้น ถ้ากล่าวให้ผู้อื่นเสียประโยชน์น้อย ก็มีโทษน้อย กล่าวให้ผู้อื่นเสียประโยชน์มาก ก็มีโทษมาก ๑ ผู้เสีย

ประโยชน์ถึงมีคุณธรรมน้อยก็มีโทษน้อย ถ้าผู้เสียประโยชน์นั้น มีคุณธรรมมาก
 ก็มีโทษมาก ๆ ถ้ากิเลสอันเป็นเหตุให้กล่าวเท็จนั้นน้อย ก็มีโทษน้อย ถ้ากิเลส
 นั้นกล่าก็มีโทษมาก ๆ มุสาวาทนโมงค์ ๔ คือ เรื่องไม่จริง • คิดจะพูดให้
 หลาด • พยายามพูดออกไป • ผู้ฟังความ • ซึ่งย่อเป็นองค์ ๒ ว่า ถ้าพูด
 เท็จออกไป ผู้ฟังเข้าใจก็เป็นมุสาวาท ดังนี้ ๆ บิสุตวาจา นั้น ได้แก่การ
 กล่าวส่อเสียดยุบยงให้ผู้อื่นแตกร้าวจากกัน ๆ ถ้าส่อเสียด เขาไม่แตกกันก็มีโทษ
 น้อย ถ้าเขาแตกกันก็มีโทษมาก ๆ ถ้าผู้แตกกันมีคุณธรรมน้อย ก็มีโทษ
 น้อย ถ้าผู้แตกกันมีคุณธรรมมาก ก็มีโทษมาก ๆ ถ้ากิเลสอัน มีโทษ
 น้อย ถ้ากิเลสกล่าก็มีโทษมาก ๆ บิสุตวาจา นั้น มองค์ ๓ คือ ผู้คนที่
 ต้องถูกส่อเสียด • มุ่งให้เขาแตกกันหรือมุ่งให้เขารักตน • พยายามส่อเสียด
 ออกไป • เขาฟังความ • ซึ่งย่อลงมาเป็นองค์ ๒ คือ กล่าวส่อเสียดออกไป
 เขาฟังเข้าใจ ดังนี้ ๆ มุสวาจา นั้น ได้แก่คำว่าสาปแช่ง ด้วยเจตนาร้าย ๆ
 คำว่าสาปแช่งผู้ที่มีคุณธรรมน้อยก็มีโทษน้อย คำว่าสาปแช่งผู้ที่มีคุณธรรมมาก
 ก็มีโทษมาก ๆ อีกอย่างหนึ่งว่า คำว่าสาปแช่งในที่ต่อหน้าก็มีโทษมาก คำว่า
 สาปแช่งในที่ลับหลัง ก็มีโทษน้อย ๆ ถ้ากิเลสอันก็มีโทษน้อย ถ้ากิเลสกล่า
 ก็มีโทษมาก ๆ มุสวาจา นั้น มองค์ ๓ คือ ผู้ที่ตนควรคำว่าสาปแช่ง • จิตคิด
 โกรธ • คำว่าสาปแช่งออกไป • ดังนี้ ๆ สัมปปลาปวาจา นั้น ได้แก่พูด
 เรื่องที่ไม่เป็นประโยชน์แก่ตนและผู้อื่น ๆ ถ้าพูดน้อยก็มีโทษน้อย พูดมากก็มีโทษ
 มาก ๆ อีกอย่างหนึ่งว่า ถ้าผู้ฟังเชื่อถ้อยก็มีโทษมาก ถ้าผู้ฟังไม่เชื่อถ้อยก็มีโทษ
 น้อย ๆ ถ้ากิเลสอันก็มีโทษน้อย กิเลสกล่าก็มีโทษมาก ๆ เมื่อว่าโดยองค์ ก็มี
 อยู่ ๓ คือ การพูดเรื่องที่ไม่เป็นประโยชน์นั้น มีเรื่องภาตและเรื่องตามสตา คือเรื่อง
 พระลักษณะพระรามเป็นต้น • เล่าเรื่องที่ไม่เป็นประโยชน์นั้น • ดังนี้ ๆ โทษแห่ง
 วจกรรมทั้ง ๔ นี้ ข้อมมทั้งในชาติหนึ่งและชาติหน้า ส่วนในชาติหนึ่งนั้น ก็มีการถูก
 ตีเตียนว่าเป็นคนไม่ดีเป็นต้น ในชาติหน้านั้น ก็ได้แก่การไปเกิดในอบายภูมิ ๔ มี
 นรกเป็นต้น ๆ เมื่อเกิดมาเป็นคนได้รับผลต่าง ๆ กัน คือ โทษกล่าวเท็จ ทำให้เกิด
 เป็นคนไม่มีใครเชื่อถือถ้อยคำ ๆ โทษกล่าวส่อเสียด ทำให้เกิดเป็นคนแตกร้าว
 จากมิตรสหาย ๆ โทษกล่าวส่อเสียด ทำให้เกิดเป็นคนได้ยินได้ฟัง แต่คำ

พยานชำระร้ายกาจ ในที่ทุกสถาน โทษกล่าวเรื่องเหลวไหล ทำให้เกิดเป็นคน
บ้านาหลาย คังน

มโนกรรมที่มีโทษนั้น ได้แก่อกิฆมา พยาบาท มิจฉาทิฎฐิ ๓ ประการ ซึ่ง
ท่านทั้งหลายเคยได้สดับอรรถาธิบายมาแล้ว อกิฆมานั้น ได้แก่ความเพ่ง
อยากได้ของผู้อื่นมาเป็นของตัวเอง โดยไม่ต้องซื้อหาอย่างใด ถ้าผู้เป็นเจ้าของ
แห่งของนั้น มีคุณธรรมน้อยก็มีโทษน้อย ถ้าผู้นั้นมีคุณธรรมมากก็มีโทษมาก ๆ
เมื่อว่าโดยองค์ก็มี ๒ คือ เป็นของผู้อื่น • คิดน้อมมาให้แก่ตน • ๑ พยาบาท
นั้น ได้แก่การปองร้ายผู้อื่น • เมื่อปองร้ายผู้มีความดีน้อยก็มีโทษน้อย ปอง
ร้ายผู้มีความดีมากก็มีโทษมาก ๆ มองค์ ๒ คือ ผู้ที่ตนจะปองร้าย • คิดปอง
ร้าย • ๑ มิจฉาทิฎฐินั้น ได้แก่ความเห็นผิดจากสิ่งที่จริง ๆ เมื่อเห็นผิด
น้อยก็มีโทษน้อย เห็นผิดมากก็มีโทษมาก เห็นผิดไม่แน่วลงไปก็มีโทษน้อย
ถ้าแน่วลงไปก็มีโทษมาก เมื่อว่าโดยองค์ก็มี ๒ คือ ความวิปริตจากอาการแห่งสิ่ง
ที่ตนถือ • ความปรากฏว่าไม่เป็นจริงตามที่ตนถือ • ๑ อกิฆมา พยาบาท
มิจฉาทิฎฐิ ทั้ง ๓ ประการนี้ ก็ย่อมมีโทษทั้งในชาตินี้และชาติหน้าเหมือนกัน โทษ
ในชาตินี้ ก็ได้แก่ความถูกคิดเตียนว่าเป็นคนบาปพยานชั่ว โทษในชาติหน้านั้น
ก็ได้แก่การไปทนทุกข์อยู่ในอบายภูมิ ๔ มโนกรรมเป็นต้น

เมื่อบุคคลผู้ใดทำกายกรรม วาจกรรม มโนกรรม ซึ่งมีโทษดังที่กล่าวมานี้
บุคคลผู้นั้นเรียกว่าคนมีโทษ ๆ ผู้ใดทำกายกรรม วาจกรรม มโนกรรมเหล่านั้น
มาก ก็เรียกว่ามีโทษมาก ผู้ใดทำน้อยก็เรียกว่ามีโทษน้อย ผู้ใดไม่ทำเสียเลย
ก็เรียกว่าคนไม่มีโทษ สันเนอความในเทศนาภคณชั้นเพียงเท่านั้น.

เอวี่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ๆ

กัณฑ์ที่ ๕๒

คัมภีร์พระปกคณบัญญัติ

ว่าด้วยคน ๔ จำพวก มีอุคตัตถุญเป็นต้น

กคโม จ ปุคฺคโล อุคฺคตัตถุญฺช ยสฺส ปุคฺคสฺส สห อุททาญฺเวยลาบ
ธมฺมาภิสมโย โหติ อํ วุจฺจติ ปุคฺคโล อุคฺคตัตถุญฺชติ.

ณ บัณฑิต อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์พระปกคณบัญญัติ กัณฑ์ที่ ๕๒ ว่าด้วย
คน ๔ จำพวก มีอุคตัตถุญเป็นต้น สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระ
พุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลายตลอดกาลนาน

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่งเทศนานั้น
ว่า บุคคล ๔ จำพวก ซึ่งจักยกขึ้นแสดงในกัณฑ์นี้นั้น ได้แก่บุคคลผู้เป็นอุคต-
ัตถุญ ๑ วิปจิตถุญ ๑ เนยยะ ๑ ปทปรมะ ๑ ฯ คนทั้ง ๔ จำพวกนี้ พระพุทธเจ้า
ทรงแสดงไว้ว่า อุคตัตถุญนั้น ได้แก่บุคคลผู้ธรรมวิเศษพร้อมทั้งเวลาผู้แสดง
ยกหัวข้อขึ้น ฯ วิปจิตถุญนั้น ได้แก่บุคคลผู้ธรรมวิเศษ ในเมื่อได้ฟังคำ
แจกหัวข้อโดยพิสดาร ฯ เนยยะนั้น ได้แก่บุคคลผู้ศึกษาเล่าเรียน ผู้จดจำพิจารณา
ผู้คบหากับกัลยาณมิตรให้มากแล้ว จึงตรัสรู้ธรรมวิเศษได้ ฯ ปทปรมะนั้น
ได้แก่บุคคลผู้ศึกษาเล่าเรียนมาก จดจำมาก รอกกล่าวสั่งสอนมากสักเท่าไร ก็ไม่
ได้ตรัสรู้ธรรมวิเศษในชาตินั้น สันเนอความในพระบาลีเพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า การยกขึ้นซึ่งญาณ เรียกว่า อุคตติ
ในคำว่า อุคตัตถุญ คัจฉิน ฯ อธิบายว่า รู้ได้ด้วยญาณพร้อมทั้งเวลาที่ยกขึ้น
คำว่า ตรัสรู้ซึ่งธรรมวิเศษนั้น ได้แก่ตรัสรู้ซึ่งสังขาร ๔ ประการ ด้วยญาณนั้น

บุคคลผู้สามารถ เพื่อส่งญาณไปตามแนวเทศนา ตามแม่บทซึ่งมีข้อโดยย่อว่า
 สตบฏฐาน ๔ ดังนี้ เรียกว่าอุกมตัตถุญ ๑ ผู้รู้เนื้อความที่จำแนกได้โดยพิสดาร
 เรียกว่าวิปจิตถุญ ๑ ผู้สามารถจะสำเร็จพระอรหัต ในเมื่อท่านยกแม่บทขึ้น
 ตั้งโดยย่อแล้วแจกไปโดยพิสดาร เรียกว่าวิปจิตถุญ ๑ ผู้ควรนำไปด้วยพระ
 บาลเป็นต้น เรียกว่าเนยยะ ๑ ผู้มีพยานะและบทเป็นอย่างยิ่ง ไม่อาจทำให้เกิด
 ฌานหรือวิปัสสนามรรคผลในชาตินั้นได้ เรียกว่าปทปรมะ ดังนี้ สันเนื้อความใน
 อรรถกถาเพียงเท่านั้น

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ จะได้สาธกยกตัวอย่างบุคคลทั้ง ๔ จำพวกนั้น มาแสดงให้ท่าน
 ทราบหลายฟังว่า อุกมตัตถุญบุคคลนั้น ได้แก่ใคร วิปจิตถุญนั้น ได้แก่ใคร เนยยะ
 นั้น ได้แก่ใคร ปทปรมะนั้น ได้แก่ใคร แต่จักได้แสดงโดยย่อเท่านั้น กล่าวคือ
 บุคคลผู้เป็นอุกมตัตถุญ ตรัสรู้ได้พร้อมๆกับเวลาที่ผู้แสดง ได้ยกหัวข้อขึ้นแสดง
 นั้น มีพระพาหิยหารจิรยเถระเจ้าเป็นอุทาหรณ์ กล่าวคือ พระเถระเจ้าองค์นี้ ได้
 เป็นเอตทัคคะฝ่ายขีปปาภิกขุญา คือ เป็นผู้เลิศในฝ่ายตรัสรู้เร็วพลัน ๑ ด้วยว่า
 พระเถระเจ้าองค์นี้ได้สำเร็จพระอรหัต ในเวลาจบธรรมเทศนาโดยย่อ ส่วนจิต
 ที่จะต้องบริกรรม ซึ่งมรรคผลทั้งหลายนั้น ไม่ได้มีแก่พระเถระเจ้าองค์นี้ เพราะฉะนั้น
 พระเถระเจ้าองค์นี้ จึงชื่อว่าเป็นผู้เลิศกว่าพระอรหันต์ทั้งหลาย ผู้เป็นขีปปาภิกขุญา
 ที่เรียกว่าพระพาหิยะนั้น เพราะท่านเกิดในแคว้นแคว้นพาหิยะ แต่ต่อมาภายหลัง
 ท่านได้นุ่งผ้าเปลือกไม้ แต่ไม่ใช่ผ้าเปลือกไม้อย่างดี เช่นผ้าเปลือกไม้ของ
 ฝรั่งในทุกวันนี้ เป็นผ้าเปลือกไม้ที่หุบมาจากต้นไม้แท้ ๆ คนทั้งหลายจึงเรียก
 ท่านว่าท้าววิริยะ แปลว่า ผ้าเปลือกไม้ ๑ พระเถระเจ้าองค์นี้ ได้สะสม
 บารมีมาแต่ครั้งศาสนาพระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้าโน้น ๑ กล่าวคือ ในครั้ง
 พระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเกิดขึ้นในโลกนั้น พระพาหิยเถระเจ้าองค์นี้
 ได้เกิดในเรือนผู้มีตระกูลแห่งหนึ่ง ในเมืองหงสวดี เมื่อได้ฟังธรรมของพระ
 พุทธเจ้าพระองค์นั้น ก็ได้เห็นพระพุทธรูปเจ้าพระองค์นั้น ทรงตั้งภิกษุองค์หนึ่ง
 ไว้ในตำแหน่งอันเลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้เป็นขีปปาภิกขุญา จึงทำอธิการกุศล

แล้วปรารภตำแหน่งนั้น ทำกุศลอยู่ในชาตินั้นจนตลอดชีวิต แล้วได้เวียน
ตายเวียนเกิด เสวยทิพย์สมบัติ มนุษยสมบัติ อยู่ในเทพยตามนุษย์ จนกระทั่ง
ถึงครั้งศาสนาพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงได้มาเกิดเป็นมนุษย์ ได้ออก
บวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา ในเวลาศาสนา กำลังเสื่อมถอยลงไป ได้ไป
เจริญสมณธรรมอยู่กับเพื่อนภิกษุ ๗ องค์ด้วยกัน เวลามรณภาพแล้ว ก็ได้ขึ้น
ไปเกิดในเทวโลก ได้เป็นเทพบุตรอยู่ในเทวโลก อยู่จนตลอด ๘ พุทธันตร ๆ
พอมาถึงครั้งพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายเกิดขึ้นนี้ จึงได้ลงมาเกิดในเรือนตระกูล
หนึ่งหนึ่ง ในแคว้นกวัณพาหิยะ เมื่อเติบโตขึ้นแล้ว ก็ได้ครอบครองเคหสถาน
ต่อมาในกาลวันหนึ่ง ได้ลงเรืออันจักไปท่าเมืองสุวรรณภูมิเพื่อจะค้าขาย แต่เรือ
ไปยังไม่ถึงที่ประสงค์ ได้อับปางลงในท่ามกลางมหาสมุทรเสีย ๆ คนที่ไป
ในเรือนนั้นก็ได้อพยพลงน้ำละเล้าส่น ๆ แต่กลับตรนได้ท่อนไม้ท่อนหนึ่ง แล้วก็
เกาะลอยไป ได้ไปขึ้นที่ท่าเรือแห่งหนึ่ง ซึ่งมีชื่อว่าท่าสุปปารกะ ในวันที่ ๗
นับแต่วันเรืออับปางเป็นต้นไป พอรูว่าที่นั่นเป็นถิ่นที่อยู่ของมนุษย์ ก็คิดว่า
เราก็จักเปลื้องกายเข้าไปในบ้านเมืองมนุษย์ ย่อมไม่สมควร จึงไปหาเอากิ่งไม้แห้ง
มาถักด้วยสาหร่ายแล้วพันกายไป ได้ไปพบกระเบื่องขอทานอันหนึ่ง ตกอยู่
ที่ศาลเจ้าแห่งหนึ่ง ก็ได้ถือเอากระเบื่องนั้นไปขอทาน ๆ คนทั้งหลายได้เห็นเข้า
ก็กล่าวกันว่า ถ้าพระอรหันต์มีอยู่ในโลก ก็ต้องมีต่าง ๆ กัน พระผู้เป็นเจ้า
องค์นี้ จะไม่รับผ้าผ่อนที่คนถวายด้วยถือข้อวัตรอย่างเคร่งครัด หรืออย่างใดหนอ
พวกเราจะต้องทดลองดูให้แน่ กล่าวกันดังนั้นแล้ว ก็ได้หาผ้าไปจากที่ต่าง ๆ ไปให้
แก่กลับตรนนั้น ๆ กลับตรนนั้นก็คิดว่า ถ้าเราไม่ได้มาด้วยการนั่งอย่างนี้ คนเหล่านี้
ก็คงไม่เลื่อมใสนับถือเรา เราควรจะทำอุบายหลอกลวงคนเหล่านี้เลียงชีวิต
คิดดังนั้นแล้ว ก็ไม่รับผ้าที่คนทั้งหลายนำไปให้ ๆ คนทั้งหลายก็พากันเลื่อมใส
นับถือยิ่งขึ้น ๆ เขากินข้าวแล้วก็ไปพักอยู่ที่ศาลเจ้า อันมีอยู่ในที่ไม่ไกล ๆ คน
ทั้งหลายก็ตามเขาไปบิณฑบาตศาลเจ้านั้นให้ดี ๆ เขาก็คิดว่า คนเหล่านี้ได้เลื่อมใส
นับถือเรา เพียงแต่เห็นเรานั่งสาหร่ายเท่านั้น ก็ยังทำสักการบูชาเราต่าง ๆ เช่นนี้
เราควรจะทำให้ยิ่งไปกว่านั้น คิดดังนั้นแล้วก็ไปหาเปลือกไม้ที่เบา ๆ มาถากให้เป็นเกลี้ยง-
เกลี้ยงแล้ว ก็ร้อยด้วยเปลือกปอทำเป็นผ้าถุงห่ม แล้วอยู่ในสถานเช่นนั้น

ในคราวนั้น เมื่อพระภิกษุซึ่งได้เคยทำสมณกรรมมาด้วยกัน ในวง
ศาสนาพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้าโน้น ได้ขึ้นไปเกิดเป็นพรหมอยู่ในสัทธาวาส
พรหมโลก ได้เล็งดูชาติก่อนของตนก็เห็นว่า เมื่อชาติก่อนเรากับเพื่อน
ภิกษุ ๓ องค์ด้วยกัน ได้ขึ้นไปเจริญสมณกรรมอยู่ที่บนภูเขา แล้วจึงได้ขึ้นมา
เกิดเป็นพรหมอยู่ในที่นั้น เมื่อร่อนยานแล้วก็พิจารณาต่อไป ถึงที่เกิดของเพื่อน
ภิกษุอีก ๒ องค์ ก็รู้ได้ว่า องค์หนึ่งปรินิพพานแล้ว อีก ๑ องค์ได้เกิดในกามาวจร
เทวโลก จึงนึกต่อไปว่า ๑ องค์นั้น ยังอยู่ในกามาวจรเทวโลกหรืออย่างไร
เมื่อนึกไปได้เห็นกลุบุตรผู้หนึ่งผ้าเปลือกไม้ ทำการหลอกลวงเขาเลี้ยงชีวิตอยู่ที่
ทำสปปารกะ จึงคิดว่า คนพาลนั้นเสียหายเสียแล้ว เมื่อก่อนเขาได้ทำสมณกรรม
แม้แต่อาหารที่พระอรหันต์นำมาให้ก็ไม่ยอมบริโภค ด้วยเป็นผลของปฏิบัติ
เคร่งครัด มาบัดนี้ เพียงแต่เห็นแก่ท้องก็ทำการลวงโลก ว่าตนเป็นพระอรหันต์
ทั้งตนก็ไม่รู้ด้วยซ้ำว่า พระอรหันต์นั้นเป็นอย่างไร เวลานี้ก็มพระพุทธรูปเจ้าเกิด
ขึ้นในโลกแล้ว เขาก็ยังไม่รู้ เราเป็นพรหมจึงต้องลงไปช่วยเขาให้รู้ว่า มีพระ
พุทธรูปเจ้าเกิดขึ้นในโลกแล้ว พอคิดดังนั้นแล้ว ก็ลงมาจากพรหมโลก ไปปรากฏ
ในที่เฉพาะหน้าแห่งทารุจิระะ ในเวลารাত্রีกาล ๗ ทารุจิระะได้เห็นรัศมีแห่ง
พรหมนั้นส่องเข้าไปถึงในที่อยู่ของตน ก็ออกมาดู พอได้เห็นมหาพรหม
ก็ตกใจกลัว จึงยกมือขึ้นไหว้ไต่ถามว่า ท่านเป็นใคร ? มหาพรหมนั้นจึงบอกว่า
เราเป็นปฺรณสหายเก่าแก่ของเธอ เราได้สำเร็จพระอนาคามีผล แล้วได้ขึ้นไป
เกิดในพรหมโลก ส่วนสหายผู้ใหญ่ของเรานั้น ได้สำเร็จพระอรหันต์ไปแล้ว
พวกเธอทั้ง ๕ ได้เกิดในเทวโลก เราได้เห็นเธอเลี้ยงชีวิตอยู่ในที่นั้นด้วยการลวงโลก
จึงได้มาเพื่อจะตักเตือนเธอ กล่าวดังนั้นแล้ว จึงกล่าวขึ้นว่า นี่แน่ะพาหิยะ เธอไม่
ใช้พระอรหันต์ ทั้งไม่ใช่ผู้เดินตามทางพระอรหันต์ เธอจะได้เป็นพระอรหันต์
หรือได้เดินตามทางพระอรหันต์ด้วยปฏิบัติใด ปฏิปทานั้นก็ไม่มีแก่เธอ กล่าวดังนี้
แล้ว ก็บอกว่า เวลานี้มีพระอรหันต์ คือ พระพุทธรูปเจ้าเกิดขึ้นในโลกแล้ว พระองค์
ได้ประทับอยู่ที่กรุงสาวัตถี เธอจงไปเฝ้าพระองค์เถิด บอกดังนั้นแล้วก็ให้พาหิยะ
นั้นไป ส่วนพรหมนั้นก็ได้กลับขึ้นไปสู่พรหมโลก

ฝ่ายการจีระ ซึ่งเรียกกันอย่างหนึ่งว่าพาหิยะนั้น ถูกมหาพรหมทำให้
 สลดใจแล้ว ก็คิดว่า เราจักแสวงหาหนทางพ้นจากโลก จึงได้ออกเดินทางค้ำ
 แห้งละคืบ ไปจนตลอดทาง ๑๒๐ โยชน์ เป็น ๑๒๐ คืบด้วยกัน ก็พอลงถึงกรุงสาวัตถี
 เขาได้ไปพบสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ซึ่งเสด็จเข้าไปบิณฑบาตระหว่างที่
 ทาง เขาจึงหมอบลงแทบพระบาท กราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ขอ
 พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด ขอพระสฤตเจ้าจงทรง
 แสดงธรรมแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด ดังนี้ ถึง ๓ หน ๆ สมเด็จพระทศพลสัมมาสัม-
 พุทธเจ้า ทรงเล็งเห็นว่าญาณของพาหิยะนั้น ถึงซึ่งความแก่ชราแล้ว จึงได้ทรง
 สอนด้วยพระโอวาทว่า เพราะฉะนั้นแหละพาหิยะ เธอควรรักษาอย่างนี้ คือ
 สังกะสีเห็นจกให้เบนแต่เพียงเห็นเท่านั้น ดังนี้ พอลงอย่างนั้นจบลงแล้ว พาหิยะ
 นั้นก็ได้สำเร็จพระอรหัต พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย ๆ ครั้นสำเร็จพระ
 อรหัตแล้ว จึงทูลขอบรรพชาต่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่ยังไม่ได้รับบรรพชา
 เพราะเหตุที่มีบาตรจีวรยังไม่ครบตามพระวินัย จึงได้ทูลลาไปเที่ยวแสวงหาบาตร
 จีวร ได้ไปเที่ยวเก็บผ้าขาด ซึ่งเขาทิ้งไว้ในกองหยากเขื่อ ๆ ในขณะนั้น
 ก็มีมนุษย์ จึงได้จองเวรกันไว้เมื่อก่อน ได้เข้าสิงกายแม่โคลูกอ่อนตัวหนึ่ง
 ให้วิ่งมาขวิดพาหิยะนั้น ให้ถึงแก่ความตายในที่นั้น ๆ เมื่อพระพุทธองค์เสด็จ
 ออกไปจากกรุงสาวัตถี ก็ได้ทอดพระเนตรเห็นพาหิยะล้มตายอยู่ที่กองหยากเขื่อ
 ในระหว่างวิถี จึงตรัสสั่งภิกษุทั้งหลายว่า เธอจงพากันนำเอาสรีระของพาหิยะ
 ไปเผา แล้วก็ให้ภิกษุทั้งหลายนำเอาไปเผา เผาแล้วก็ให้คนทั้งหลายเก็บกระดูก
 ก่อพระเจดีย์ไว้ในทางใหญ่ ๔ แพร่ง ต่อมาก็ได้มีการสนทนากันขึ้นท่ามกลาง
 ระหว่างสงฆ์ว่า พระพุทธองค์โปรดให้ภิกษุสงฆ์เผาสรีระของพาหิยะ แล้วให้
 เก็บอัฐิธาตุไปก่อเป็นพระเจดีย์ไว้ พาหิยะนั้นได้สำเร็จมรรคผลชั้นไหนหนอ
 จักเป็นสามเณรหรือไม่ เมื่อกล่าวกันดังนั้นก็เกิดความสงสัย ๆ พระพุทธองค์
 ทรงทราบดังนั้น จึงได้เสด็จไปในที่นั้น ตรัสบอกภิกษุทั้งหลายว่า พาหิยะเป็น
 บัณฑิต พาหิยะได้ปรินิพพานแล้ว ๆ แต่ต่อมาก็ได้มีการสนทนากันขึ้นอีก
 ในท่ามกลางภิกษุสงฆ์ว่า พระพุทธองค์ไม่ได้ทรงแสดงธรรมมากแก่พาหิยะ
 แต่พระพุทธองค์ตรัสว่า พาหิยะได้สำเร็จพระอรหัต ดังนี้ อย่างไรก็ตาม ๆ

พระพุทธองค์ได้ทรงสดับคำสนทนาอันนี้ จึงได้เสด็จไปตรัสชี้ในที่ประชุมชนว่า
ธรรมน้อยหรือมากย่อมไม่จำเป็น เพราะธรรมนี้ เปรียบเหมือนกับยาสำหรับแก้ผู้
ดื่มยาพิษฉะนั้น ครั้นตรัสดังนี้แล้ว จึงได้ตรัสพระคาถาขึ้นว่า

สทสสมปิ เจ คากา อนตฺถปทํ สหิตา

เอกํ คากาปทํ เสชฺชโย ยํ สุตฺวา อุปสมมตฺติ ฯ

ซึ่งแปลว่า ถึงแม้ว่าคากาตั้งพันก็ตาม ซึ่งเป็นคากาไม่มีประโยชน์ ก็ไม่ดี เพียง
คากาเดียวก็ตาม ถ้ามีประโยชน์ ทำให้ผู้ฟังสงบได้ ก็เป็นของประเสริฐ ดังนี้ ฯ
พอตรัสดังนี้จบลงแล้วก็มีผู้ได้บรรลุมรรคผล ถึง ๘ หมื่น ๔ พัน เป็นประมาณ ฯ
เรื่องพระพาหิยเถรเจ้านั้น ได้กล่าวในทนต์ไม่พิสดาร เพราะมีในพระสูตรแล้ว ฯ
ต่อมาภายหลัง พระพุทธองค์ซึ่งทรงประทับนั่งในท่ามกลางสงฆ์ จึงได้ทรงตั้งพระ
พาหิยเถรเจ้าไว้ในตำแหน่งอันเลิศ ฝ่ายขิปปาภิกุญฺญา สันเรื่องพระพาหิยะใน
เอกนิบาตวรรณนาเพียงเท่านั้น ฯ ในเรื่องนี้ เป็นเรื่องขำให้เห็นว่า พระพาหิยะ
เถรเจ้านั้น เป็นตัวอย่างแห่งบุคคลผู้เป็นมุคตัตถุญฺญ ส่วนบุคคลผู้เป็นวิปจิตถุญฺญ
คือ สำเร็จมรรคผล ต่อเมื่อได้ฟังคำแจกหัวข้อโดยพิสดารออกไปนั้น ก็มีพระ
บัญญัติคือ เป็นอุทธารณ์ ผู้เป็นเนยยะ คือ ผู้สำเร็จมรรคผล ในเมื่อได้อบรม
เล่าเรียนไปมากแล้วนั้น ก็มีพระอานนทเถรเจ้าเป็นอุทธารณ์ ฯ ผู้เป็นปทปรมะ
คือ ถึงจะเล่าเรียนมากเท่าไรก็ตาม ก็ไม่อาจสำเร็จมรรคผลได้ในชาตินั้น แต่เป็น
อุปนิสัย ให้สำเร็จมรรคผลในชาติหน้า ก็มีพระภิกษุที่ไปเจริญสมณธรรมด้วยกัน
กับพระพาหิยเถรเจ้า ในครั้งศาสนาพระกัสสปนัย เป็นอุทธารณ์ เป็นอันว่า
สันเนอความที่ทานทั้งหลายควรได้สดับฟังในเทศนาภังค์นี้เพียงเท่านั้น.

เอวํ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๕๓

คัมภีร์พระปกคัลลบัญญัติ

ว่าด้วยคน ๔ จำพวก มีคนมีปฏิภาณดีเป็นต้น

กตโม จ ปุคฺคโล ยุตฺตปฏิภาโณ โน มุตฺตปฏิภาโณ อีเรกฺโข จ ปุคฺคโล
 ปญฺหํ ปญฺโจ สฺมาโน ยุตฺตํ วทตี โน สีนํ อํ วุจฺจตีติ .

ณ บัณฑิต อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์พระปกคัลลบัญญัติ กัณฑ์ที่ ๕๓ ว่าด้วย
 คน ๔ จำพวก มีคนมีปฏิภาณดีเป็นต้น สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระ
 พุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลายตลอดกาลนาน

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนานั้น
 ว่า บุคคล ๔ จำพวกนั้น ได้แก่จำพวกที่มีปฏิภาณเหมาะ แต่ไม่ปล่อยปฏิภาณ ๑
 จำพวกที่ปล่อยปฏิภาณ แต่มีปฏิภาณไม่เหมาะ ๑ จำพวกที่มีปฏิภาณเหมาะด้วย
 ปล่อยปฏิภาณด้วย ๑ จำพวกที่มีปฏิภาณไม่เหมาะด้วย ไม่ปล่อยปฏิภาณด้วย ๑
 ดังนี้ ๑ ใน ๔ จำพวกนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้โปรดประทานเทศนา
 ไว้เป็นคำปฐาวิสัชนาว่า บุคคลที่มีปฏิภาณเหมาะแต่ไม่ปล่อยปฏิภาณนั้น ได้แก่
 บุคคลชนิดใด ? ได้แก่บุคคลชนิดที่ถูกถามปัญหาแล้วก็กล่าวแก้ถูกต้อง แต่
 กล่าวแก้ไม่ได้ บุคคลนั้นแหละเรียกว่าจำพวกที่มีปฏิภาณเหมาะ แต่ไม่ปล่อย
 ปฏิภาณ ๑ จำพวกที่ปล่อยปฏิภาณ แต่มีปฏิภาณไม่เหมาะนั้น ได้แก่บุคคล
 ชนิดใด ? ได้แก่บุคคลที่ถูกถามปัญหาแล้วก็กล่าวแก้ได้เร็ว แต่ไม่ถูกต้องดี
 บุคคลชนิดนั้นแหละเรียกว่า ผู้ปล่อยปฏิภาณ แต่มีปฏิภาณไม่เหมาะ จำพวก
 ที่มีปฏิภาณเหมาะด้วย ปล่อยปฏิภาณด้วยนั้น ได้แก่จำพวกไหน ? ได้แก่
 จำพวกที่ถูกถามปัญหา แล้วกล่าวแก้ถูกต้องด้วย กล่าวแก้ได้เร็วด้วย ๑
 บุคคลที่มีปฏิภาณไม่เหมาะด้วย ไม่ปล่อยปฏิภาณด้วยนั้น ได้แก่บุคคลชนิดใด ?

ได้แก่บุคคลที่ถูกถามปัญหาแล้ว กล่าวแก้ไม่เหมาะสมด้วย ไม่เร็วด้วย สันเนอ
ความในพระบาลีเพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า คำว่า ปฏิภาณนั้น ได้ยกญาณบ้าง
ได้แก่อภัยคำอันปรากฏขึ้นด้วยญาณบ้าง ๑ ปฏิภาณของผู้ใดเหมาะสมกับผลด้วย
เหมาะสมกับเหตุด้วย ผู้นั้นชื่อว่ามีปฏิภาณเหมาะสม ๑ ปฏิภาณของผู้ใดไม่หลุด
ออกไปด้วยความไม่สามารถที่จะกล่าวแก้ได้เร็ว ในลำดับแห่งการถูกถาม ผู้นั้น
ชื่อว่าไม่ปล่อยปฏิภาณ ตามนัยนี้ ควรทราบข้อที่ยังเหลืออยู่นอกจากนี้ ๑ ในบุคคล
๔ จำพวกนี้ จำพวกแรกพิจารณา เวลาเห็นว่าสมควรแล้วจึงกล่าวออกไป เหมือน
กับพระจุฬานาคเถรเจ้า ผู้ทรงพระไตรปิฎกฉะนั้น ๑ คือ พระจุฬานาคเถรเจ้านั้น
พิจารณาปัญหาที่ถูกถามนั้นรอบคอบแล้ว จึงกล่าวออกไปตามสมควรแก่เหตุ-
การณ์ ๑ บุคคลจำพวกที่ ๒ กันทางไว้ด้วยอภัยคำอันใดอันหนึ่ง ในลำดับแห่ง
การถูกถาม พิจารณาแล้วก็ไม่พึงเหตุการณ์ที่เหมาะสม เหมือนกับพระบัน-
ฑิตคัสสเถรเจ้าผู้ทรงนิกาย ๔ ฉะนั้น ๑ คือ พระเถรเจ้าองค์นั้น ถูกถามปัญหา
แล้ว ก็ไม่รอให้เขาถามจบ ได้กล่าวอย่างใดอย่างหนึ่งออกไป ๑ แต่ถ้อยคำ
ของท่านที่พิจารณาแล้วพูดออกไปนั้น ข้อมไม่มีขัดข้อง ๑ บุคคลจำพวกที่ ๓
ข้อมเพ่งดู ซึ่งเหตุการณ์อันสมควรพร้อมกันเวลารวม แล้วจึงกล่าวแก้ออกไป
ในทันใดนั้น เหมือนกับพระจุฬารักษิเถรเจ้าผู้ทรงพระไตรปิฎกฉะนั้น ๑ ด้วยว่า
พระจุฬารักษิเถรเจ้านั้น ถูกถามปัญหาแล้วกล่าวออกไปโดยเร็วพลันด้วย หาม
เหตุผลถูกต้องด้วย ๑ บุคคลจำพวกที่ ๔ ถูกถามปัญหาแล้ว ก็ไม่เพ่งซึ่ง
เหตุผลที่สมควร ทั้งไม่อาจเพ่งจะกันทางด้วยอภัยคำอันใดอันหนึ่ง เป็นเหมือน
กับบุคคลที่เข้าไปในทึมิด เช่นอย่างพระโลสุททยิเถรเจ้าเป็นตัวอย่างฉะนั้น ๑ สันเนอ
ความในอรรถกถาเพียงเท่านั้น.

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถาธิบาย ในบุคคล ๔ จำพวก ซึ่งแสดง
มาแล้วนั้น ก็พอเข้าใจความดีแล้วว่า จำพวกไหนเป็นอย่างไร แต่จักได้แสดง

๕. ซ้ำอีก เพื่อให้จับใจความได้ง่าย คือ บุคคล ๔ จำพวกนั้น จำพวกที่ ๑ ได้แก่จำพวกที่มี
 ปฏิภาณถูกต้อง แต่ไม่ปล่อยปฏิภาณ ในเมื่อถูกถามปัญหา ๑ จำพวกที่ ๒
 ปล่อยปฏิภาณ แต่ว่าไม่ถูกต้อง ๑ จำพวกที่ ๓ ปล่อยปฏิภาณด้วย ถูกต้อง
 ด้วย ๑ จำพวกที่ ๔ ไม่มีปฏิภาณถูกต้องด้วย ไม่มีปฏิภาณหลุดออกไปด้วย
 ดังนี้ ๑ บุคคล ๔ จำพวกนั้น จำพวกที่ ๑ พุทธถูก แต่ว่าไม่พูดได้โดยเร็ว
 จำพวกที่ ๒ พูดได้เร็ว แต่ไม่ถูกต้อง ๑ จำพวกที่ ๓ พุทธถูกต้องด้วย พูด
 ได้เร็วด้วย ๑ จำพวกที่ ๔ พุทธไม่ถูกต้องด้วย พูดไม่เร็วด้วย ๑ จำพวกที่ ๑ เป็นจำพวก
 ที่พิจารณาให้ดีกว่าก่อนจึงจักพูดออกไป ๑ จำพวกที่ ๒ เป็นจำพวกที่ไม่ต้องพิจารณา
 พอมันพูดได้ตามอย่างใด ก็พูดไหลออกทันทีเดียว จำพวกที่ ๓ พิจารณาก่อน
 ด้วย พูดออกไปทีเดียวด้วย จำพวกที่ ๔ ไม่รู้จักพิจารณาดูด้วย ไม่รู้จัก
 โต้ตอบด้วย ทั้ง ๔ จำพวกนี้ มีคเลวต่างกัน คือ จำพวกที่ ๑ คีตกรเสียกรง คือค
 ดัน เสียปลาย ๑ จำพวกที่ ๒ กิดกรงเสียกรงเหมือนกัน คือ คัดันเสียปลาย
 เหมือนกัน จำพวกที่ ๓ คีตทั้งหมด คีตทั้งเบื้องต้นเบื้องปลาย จำพวกที่ ๔ ไม่
 คีตทั้งเบื้องต้นเบื้องปลาย ๑ คำว่า ปฏิภาณนั้น ในอรรถกถาว่า ได้แก่ญาณ ๑
 ได้แก่ถ้อยคำอันเกิดขึ้นด้วยญาณ ๑ คำว่า ปฏิภาณ ได้แก่ญาณนั้น มีคำอธิบายว่า
 ได้แก่ความรู้ ๑ คำว่า ปฏิภาณ ได้แก่ถ้อยคำที่เกิดขึ้นด้วยญาณนั้น คือ ได้แก่คำพูด
 ด้วยความรู้ ดังนี้ ๑ แต่ยังไม่เป็นที่เข้าใจดีแก่ผู้ฟังทั้งหลาย เพราะฉะนั้น จึงจักแสดง
 ให้ฟังอีกหนหนึ่งว่า ปฏิภาณนั้น ได้แก่การโต้ตอบ บุคคลผู้โต้ตอบนั้นมีอยู่ ๔ จำพวก
 คือ จำพวกแรกโต้ตอบถูกต้องดี แต่โต้ตอบไม่ได้เร็ว จำพวกที่ ๒ โต้ตอบได้เร็ว
 แต่ไม่ถูกต้องดี ๑ จำพวกที่ ๓ โต้ตอบถูกต้องดีด้วย โต้ตอบได้เร็วด้วย ๑ จำพวกที่ ๔
 โต้ตอบไม่ถูกต้องด้วย โต้ตอบไม่ได้เร็วด้วย ๑ เมื่อท่านทั้งหลายได้ฟังดังนี้ ก็
 หอจะเข้าใจได้ว่า บุคคลจำพวกนี้ ได้แก่จำพวกไหนบ้าง เมื่อเข้าใจดี
 ดังที่แสดงมานี้แล้ว ก็ควรเข้าใจว่า มีประโยชน์อย่างไรในการฟังเรื่องคน ๔
 จำพวกนี้ ๑ เมื่อคิดอย่างนี้ ก็จักได้คิดหาเหตุผลต่อไป เมื่อคิดหาเหตุผลต่อไป
 ก็จะได้ความเข้าใจว่า บุคคลเราทุกคนอยากมีการโต้ตอบถูกต้องรวดเร็วดีทั้งนั้น
 คือ อยากเป็นผู้มีบุญญาดี มีชวณะดี ๑ คำว่า ชวณะนั้น เดียวกับเขาเรียกกันว่า
 เซวณ ๑ คำว่า เซวณ แปลงมาจากชวณะ ๑ คำทั้ง ๒ นี้ ได้แก่สิ่งอันเดียว

กัน ก็ได้แก่กระแสดความคิดวิ่งไป ๆ คนที่เรียกว่าขวนะดี หรือมีเขว่น
 ดินนั้น ก็คือคนมีความคิดรวดเร็ว คนที่เรียกว่าขวนะไม่ดี หรือมีเขว่น
 ไม่ดีนั้น ก็คือคนที่มีความคิดไม่คล่องแคล่วว่องไว ๆ ทำอย่างไรจึงจักมีเขว่น
 ดี จึงจักมีความคิดว่องไวดี ๆ ข้อนเป็นของที่ทำได้ยาก เพราะผู้ที่มีความ
 คิดคล่องแคล่วว่องไวดี ซึ่งเรียกว่าผู้มีปัญญาคนนั้น ต้องได้อบรมในทางความรู้
 ความคิดมาเป็นอันมาก ทั้งในชาติหนึ่งและในชาติก่อน ส่วนในชาตินี้ก็ขอให้ตั้งใจ
 ศึกษาเล่าเรียนเป็นอันมาก มาตั้งแต่ยังเป็นกุมาร กุมาร จนกระทั่งเติบโตเป็นผู้
 ใหญ่ ๆ ในชาติก่อน ก็ได้อบรมการศึกษาเล่าเรียนมาเป็นอันดี คนเราที่เกิด
 มาในชาตินี้แล้วให้รู้เถิดว่า เมื่อผู้ใดมีความคิดไม่คล่องแคล่วว่องไว ผู้นั้น
 ต้องเป็นผู้ไม่ได้อบรมในความรู้ความดีแล้ว ทั้งในชาติก่อนและชาตินี้ เมื่อ
 รู้ได้อย่างนั้นแล้ว ก็ควรตั้งใจอบรมเสียในชาตินี้ เพื่อให้ได้มีอุปนิสัยไปในชาติ
 หน้า ๆ อบรมในชาตินี้ นั้น จะต้องทำอย่างไร ? สกททาโน อรหตฺ ฐมมํ
 นิพพานปตฺติยา สุตฺตํ สํ ลกฺขเต ปญฺญํ อปฺปมตฺโต วิจกฺขโณ พระพุทธองค์
 ได้ทรงแสดงหนทางให้เกิดปัญญาไว้ว่า ผู้เชื่อถือซึ่งธรรมของพระอรหันต์ทั้งหลาย
 โดยความมุ่งหมายอยากได้นิพพาน ผู้ตั้งใจฟังดี ผู้ไม่ประมาท ผู้จักเลือกถือ
 เอา ข้อมได้ปัญญา ดังนี้ ๆ เมื่อผู้ใดทำได้อย่างนั้น ผู้นั้นก็จะต้องมีความคิด
 สติปัญญาดี ไม่ในชาตินี้ก็จักต้องในชาติหน้าเป็นแน่แท้ ๆ เพราะฉะนั้น จึง
 จักได้อธิบายตามกระแสพหุฎฐกา ที่ได้ทรงเทศนาไว้ให้กว้างขวางออกไป พอ
 ให้เป็นที่เข้าใจของผู้ฟังทั้งหลายว่า คำไหนมีคำอธิบายอย่างไร ขอท่านผู้ฟัง
 ทั้งหลายจงตั้งใจฟังให้ดี เพื่อให้ได้ความเข้าใจในองค์คุณทั้ง ๔ ประการนั้นว่า
 คำว่า ผู้เชื่อซึ่งธรรมของพระอรหันต์ โดยความมุ่งหมายอยากได้นิพพานนั้น
 อธิบายว่าอย่างไร ? คำว่า ผู้ฟังดีนั้น อธิบายว่าอย่างไร ? คำว่า ผู้ไม่
 ประมาทนั้น อธิบายว่าอย่างไร ? คำว่า ผู้จักเลือกถือนั้น อธิบายว่าอย่างไร
 เมื่อเข้าใจองค์คุณทั้ง ๔ นั้นแล้ว จักได้ปฏิบัติตาม เพื่อให้ได้สติปัญญาปฏิภาณ
 อันคล่องแคล่วว่องไว ๆ กล่าวคือ องค์คุณที่จะให้ได้ปัญญาทั้ง ๔ ประการนี้ เมื่อ
 ขอลงให้เป็นข้อ ๆ แล้ว ก็คือ สกฺทฺธา ความเชื่อ ๑ สุตฺตฺสา ความฟังดี ๑ อปฺป-
 มตฺตา ความไม่เลินเล่อ ๑ วิจกฺขณฺตา ความเห็นแจ้ง คือ ความหลักแหลม

คือ ความรู้จักเลือกถือเอา ๑ ๑. คุณสมบัติทั้ง ๔ ประการนี้ มีคำอธิบายว่า ประการแรก คือ ศรัทธา ความเชื่อถือ หมายถึงความเชื่อธรรมของพระอรหันต์ คือ เชื่อคำสอนของพระอรหันต์ เมื่อเชื่อคำสอนของพระอรหันต์แล้ว ก็เป็นเหตุให้เดินตามทางที่จะให้ได้ปัญญา ทั้งในทางโลกีย์และโลกุตระ เพราะเมื่อเชื่อว่า คำสอนของพระอรหันต์เป็นคำสอนที่ดี ก็เป็นเหตุให้อยากได้ เมื่อฟังก็เป็นเหตุให้ได้ความรู้ เป็นเหตุให้ได้รับอานิสงส์แห่งการฟังธรรม ๑. อานิสงส์แห่งการฟังธรรมนั้น มีอยู่ ๔ ประการ คือ ผู้ฟังธรรมย่อมได้ฟังสิ่งที่ตนยังไม่เคยได้ยินได้ฟัง ๑. สิ่งใดที่เคยได้ยินได้ฟังแล้วแต่ยังไม่เข้าใจชัด ย่อมเข้าใจสิ่งนั้นชัด ๑. ย่อมบรรเทาความสงสัยเสียได้ ๑. จิตใจผ่องใส ๑. ย่อมทำความเห็นให้ถูกต้องได้ ๑. รวมอานิสงส์แห่งการฟังธรรมของพระอรหันต์ คือ ของพระพุทธเจ้า ในปัจจุบัน ๔ ประการ ดังนี้ ๑. ส่วนอานิสงส์แห่งการฟังธรรมในชาติหน้านั้น ก็ได้แก่การได้สำเร็จสวรรค์ นิพพาน ดังตัวอย่างซึ่งจักนำมาแสดงในข้างหน้า ๑. คำว่า การฟังดังนี้ มีคำอธิบายว่า ได้แก่การฟังโดยเคารพ คือ การตั้งใจฟัง เมื่อฟังแล้วจดจำไว้ เมื่อจดจำไว้ได้แล้วก็ตรึกตรอง เมื่อตรึกตรองแล้วก็กระทำตาม เมื่อกระทำตามก็เป็นเหตุให้ได้ความรู้ในสิ่งที่ทำนั้น ๑. คำว่า ความไม่เลินเล่อ นั้น ได้แก่ความเอาใจใส่ในสิ่งที่ตนได้ยินได้ฟังนั้น เมื่อเอาใจใส่ในสิ่งที่ตนได้ยินได้ฟังนั้น ก็เป็นเหตุให้ได้ความรู้ความเข้าใจยิ่งขึ้น ๑. คำว่า ความเห็นแจ้ง คือความหลักแหลม คือ ความรู้จักเลือกถือเอานั้น มีคำอธิบายว่า เมื่อได้ยินได้ฟังสิ่งใดแล้ว รู้จักเลือกจดจำว่าสิ่งนั้นสำคัญอยู่ตรงไหน เมื่อเห็นว่าตรงไหนสำคัญแล้ว ก็จดจำตรงนั้นไว้ ดังนี้ ๑. องค์คุณทั้ง ๔ ประการ คือ ความเชื่อถือ ความฟังดี ความเอาใจใส่ ความรู้จักเลือกถือเอาอันนี้ เป็นเหตุให้ได้ปฏิภาณดีทั้งในชาตินี้และชาติหน้า

ก็เลอหาพรรณแห่งผู้มีศรัทธา ตั้งใจฟังพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้า หรือของพระสาวกทั้งหลายนั้น มีมาอย่างไร ? กาเลน ชมมสุตฺตํ เอตมฺมงฺกฺลํ มฺมํ ชมฺมํ มีมาอย่างนี้ คือ พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ในมงคลสูตรว่า การฟังธรรมในเวลาอันสมควรเป็นเครื่องเจริญดี ดังนี้ ๑. ข้อว่า การฟังธรรมในเวลาอัน

สมควรมัน คือในเวลาไหน ๆ พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายไว้ว่า ในเวลา
ที่ใจไม่สบาย หรือในเวลาวันพระ ๘ ค่ำ ๑๕ ค่ำ ทั้งข้างขึ้นข้างแรมเป็นต้น ก็
ผู้ตั้งใจฟังธรรมในเวลาอันสมควรนั้น ย่อมได้รับอานิสงส์แห่งการฟังธรรมใน
ปัจจุบัน ๕ ประการ ในอนาคตอีกหลายประการ ๆ ผู้ที่ได้สำเร็จมรรคผล
หลุดพ้นด้วยการฟังธรรมนั้น ย่อมมีมากล้นพ้นจะคณนา เพราะฉะนั้น ไม่ควรที่
ใคร ๆ จะเป็นคนเกียจคร้านในการฟังธรรม เหมือนกับภิกษุหนุ่มองค์หนึ่ง
เป็นต้น กล่าวคือ มีภิกษุหนุ่มองค์หนึ่ง อยู่ในคิสิสมหาวิหารในมหาคาม แห่ง
ลังกาทวีป ได้ทราบว่า พระเถระเจ้าผู้ชำนาญในชาดกจักแสดงมหาเวสสันดรชาดก
อันประกอบด้วยคาถา ๑ พัน ที่ตำบลทมิฬวปี ก็ออกเดินทางไปในวันเดียวสนทน
ทาง ๘ โยชน์ ซึ่งนับว่าเป็นหนทางไกลที่สุด พอไปถึงก็พ้อดีพระเถระเจ้าองค์นั้นได้
เริ่มธรรมกถา ๆ ภิกษุหนุ่มนั้นก็ไม้อาจกำหนดจดจำซึ่งเบื้องต้น และท่ามกลางแห่ง
เทศนานั้นได้ ด้วยตนเหนื่อยในการเดินทางมาเป็นอันมาก จำได้แต่คาถา
สุดท้ายเท่านั้น ๆ พอพระเถระเจ้าองค์นั้นลงท้ายแห่งเทศนา ภิกษุหนุ่มนั้นก็
ร้องไห้เสียใจว่า การมาของตนเป็นของไร้ประโยชน์เสียแล้ว ๆ ในคราวนั้น มี
ชาวบ้านคนหนึ่งได้บอกแก่พระเถระเจ้าว่า ท่านขอรับ มีภิกษุหนุ่มองค์หนึ่งมาจาก
คิสิสมหาวิหารเพื่อจะฟังธรรมกถาของท่าน ภิกษุหนุ่มนั้นได้ขอร้องให้อยู่ ด้วยเห็น
ว่า การมาของตนเป็นการไร้ประโยชน์ ๆ พระเถระเจ้าองค์นั้นจึงบอกว่า จงไป
บอกภิกษุหนุ่มนั้นว่า พรุ่งนี้เราจักแสดงให้ฟังอีก พอรุ่งขึ้นท่านก็ได้แสดงอีก
ภิกษุหนุ่มองค์นั้นก็ได้เป็นพระโสดาบัน ด้วยการฟังพระมหาเวสสันดรชาดกที่พระ
เถระเจ้าองค์นั้นยกขึ้นเทศนา

ยังมีหญิงอีกคนหนึ่ง ซึ่งอยู่ที่อรกโลกกัณณิกาม ซึ่งเป็นหญิงลูกอ่อน
ได้ทราบว่า พระเถระเจ้าองค์หนึ่ง ซึ่งมีนามว่าพระทิมภานกมหาอภัยเถระเจ้า จัก
แสดงอริยวงสปฏิปทา ก็เดินทางไปสนทนทาง ๕ โยชน์ ก็ได้ไปถึงวิหาร
ในเวลาทีพระเถระเจ้าองค์นั้นแสดงธรรมกลางวัน ได้นั่งลงแสดงธรรม ก็ให้บุตร
นอนอยู่กับพื้น แล้วตัวก็ขึ้นฟังธรรม ๆ เมื่อพระเถระเจ้าองค์แสดงด้วยบทนั้น
ลูกไปแล้ว พระทิมภานกมหาอภัยเถระเจ้าก็เริ่มแสดงอริยวงสปฏิปทา ๆ หญิง

นนักย่นฟังอยู่อย่างนั้นจนกระทั่งอรุณขึ้น แล้วก็ได้สำเร็จโสตปฏิบัติผล พร้อมกันกับจบเทศนา

มีนครนถอกคนหนึ่ง ชื่อว่าสังกนิครนถ์ ในเมืองเวสาลี ได้เป็นผู้สั่งสอนศิลปวิทยาให้แก่พวกราชกุมารในเมืองเวสาลี เป็นผู้สติปัญญามาก ถึงกับเขาได้รัศทองของเขาไว้ด้วยแผ่นเหล็ก ด้วยกลัวว่าทองจะแตก เพราะเต็มไปด้วยปัญญา ฯ อยู่มาวันหนึ่ง เขาได้ไปฟังเทศนาของสัจจกสูตร และมหาจุฬาสัจจกสูตรที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง เพื่อให้เป็นอุปนิสัยในอนาคตของเขา ฯ เวลาเขาคายจากชาตินั้นแล้ว เขาก็ได้ขึ้นไปเกิดในเทวโลก จุตกลงมาจากเทวโลกแล้วก็ได้มาเกิดในตระกูลอำมาตย์คนหนึ่งในลังกาทวีป เวลาเติบโตขึ้น ก็ได้บวชในพระพุทธศาสนา ได้เล่าเรียนพระไตรปิฎกจนคล่องแคล่ว แล้วได้ปกครองหมู่คณะ มีศิษยานุศิษย์เป็นอันมาก วันหนึ่งก็ได้พากันประชุมเป็นอันมากไปเยี่ยมพระอุปัชฌาย์ ฯ พระอุปัชฌาย์ประสงค์จะให้ภิกษุนั้นได้สำเร็จมรรคผล จึงไม่พูดด้วยแม้แต่สักคำเดียว ฯ ในเวลาจวนสว่างภิกษุนั้นจึงไปหาพระอุปัชฌาย์ถามว่า กระผมมีความผิดอย่างไร ท่านจึงไม่พูดกับกระผมขอรับ ฯ พระอุปัชฌาย์ตอบว่า นี่แหละพุทธรักจิต กิจบรรพชิตของเธอยังไม่ถึงที่สุด เธออย่าเข้าใจว่ากิจบรรพชิตของเธอถึงที่สุดแล้ว พระพุทธรักจิตจึงถามว่า จะให้กระผมทำอย่างไรขอรับ พระอุปัชฌาย์ตอบว่า เธอต้องละหมู่คณะไปเจริญธรรมแต่ผู้เดียว พระพุทธรักจิตนั้น ก็กระทำตามถ้อยคำของพระอุปัชฌาย์แล้ว ก็ได้สำเร็จพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมปทา ฯ เรื่องพระพุทธรักจิตนี้มีมาในอรรถกถาแห่งสัจจกสูตรโดยพิสดารแต่ได้ยกมาแสดงโดยย่อเท่านั้น

ขอให้ท่านผู้ฟังทั้งหลายจงเข้าใจเถิดว่า อานิสงส์แห่งการฟังธรรม บ่อมนำสำเร็จมนุษยสมบัติ สวรรคสมบัติ นิพพานสมบัติ ดังภิกษุนั้นมองค์หนึ่งกับหญิงแม่ลูกอ่อนคนหนึ่ง และสังกนิครนถ์ดังที่แสดงมาแล้วนี้ มิใช่แต่เท่านั้น ยังมีผู้อื่นเป็นตัวอย่างอีกเป็นอันมาก เช่นที่กล่าวไว้ในเรื่องเหลื่อม ในคัมภีร์ฎีกามหาวงศ์ และเรื่องคางคาว ในคัมภีร์อรรถสาสน์ เรื่องแม่ไก่ในอรรถกถาพระธรรมบทเป็นต้นเป็นอุทาหรณ์ แต่จักยกมาแสดงในภณทันก็จะคืบมากไป จึงขอจดไว้เพียงเท่านี้ เอิ๊ว ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๕๔
คัมภีร์พระปกคณบัญญัติ
ว่าด้วยธรรมกถึก ๔ จำพวก

กตถ กตเม จตฺตาริ ธมฺมกถิกา ปุคฺคลา อิทฺทจฺโจ ธมฺมกถิกอ
อปฺปณฺจ ภาสติ อสฺสิตฺถจฺ ปาริสา จสฺส อกฺขลา โหติติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์พระปกคณบัญญัติ กัณฑ์ที่ ๕๔ ว่าด้วย
ธรรมกถึก ๔ จำพวก สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และ
พุทธศาสนิกชนทั้งหลายตลอดกาลนาน

ปาฐ

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนานั้นว่า
ธรรมกถึก ๔ จำพวกนั้น คือจำพวกไหนบ้าง? ธรรมกถึกบางจำพวก ในพระธรรม-
วินัยน์ ย่อมแสดงน้อยด้วย คำที่แสดงนั้นไม่มีประโยชน์ด้วย บริษัทของพระธรรม-
กถิกนั้น ก็ไม่ฉลาดในสิ่งที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์ด้วย ธรรมกถึก
เช่นนั้น ย่อมถึงซึ่งความนับว่า เป็นธรรมกถึกของบริษัทเช่นนั้น ๆ ธรรมกถึกบาง
จำพวกแสดงน้อยด้วย คำที่แสดงนั้นก็มีประโยชน์ด้วย บริษัทของธรรมกถิกนั้น
ก็ฉลาดในสิ่งที่เป็นประโยชน์ และไม่เป็นประโยชน์ด้วย ธรรมกถึกเช่นนั้น ย่อม
ถึงซึ่งความนับว่าเป็นธรรมกถึก ของบริษัทเช่นนั้น ๆ ธรรมกถึกบางจำพวก
แสดงมาก แต่คำที่แสดงนั้นไม่มีประโยชน์ บริษัทของธรรมกถิกนั้นก็ไม่ฉลาด
ในสิ่งที่เป็นประโยชน์ และไม่เป็นประโยชน์ ธรรมกถึกเช่นนั้น ย่อมถึงซึ่งความ
นับว่า เป็นธรรมกถึกของบริษัทเช่นนั้น ๆ ธรรมกถึกบางจำพวกแสดงมากด้วย
สิ่งที่แสดงนั้น เป็นสิ่งที่มิได้ประโยชน์ด้วย บริษัทของเขาก็ฉลาดในสิ่งที่เป็นประ-
โยชน์และไม่เป็นประโยชน์ด้วย ธรรมกถึกเช่นนั้น ก็ถึงซึ่งความนับว่า เป็น
ธรรมกถึกของบริษัท สันเนอความในพระบาลีเพียงเท่านี้

อรรถกถา

ก่อนไป เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า คำว่า แสดงน้อยนั้น คือ แสดงแก่บริษัทที่ประชุมกันน้อย ๆ คำว่า สิ่งที่แสดงนั้นไม่มีประโยชน์นั้น คือ สิ่งที่แสดงนั้น ไม่ถูกต้องตามเหตุผล ฯ คำว่า บริษัทของธรรมกถิกนั้น ไม่ฉลาดนั้น คือ บริษัทที่ประชุมกันนั้น ก็ไม่รู้จักสิ่งที่ควรไม่ควร สิ่งจำเป็นไม่จำเป็น สิ่งสละสลวย ไม่สละสลวย ฯ คำว่า ธรรมกถิกเช่นนั้น คือ ธรรมกถิกที่โง่เขลาเช่นนั้น ก็ได้ชื่อว่า เป็นธรรมกถิกของบริษัทผู้โง่เขลาเช่นนั้น ฯ ควรทราบเนื้อความในข้อที่ปวงโคชนั้น ฯ ธรรมกถิก ๒ จำพวก เป็นธรรมกถิกตามสภาพ ฯ อีก ๒ จำพวก จัดเข้าในระหว่างธรรมกถิกทั้ง ๒ ดังนี้ สันเนอความในอรรถกถาเพียงเท่านั้น.

ธัมมัตถาธิบาย

ก่อนไป เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า คำว่า บริษัทที่ประชุมฟังไม่รู้จักรูจักสิ่งที่ควรไม่ควร สิ่งจำเป็นไม่จำเป็น สิ่งสละสลวยไม่สละสลวยนั้น อธิบายว่า พวกประชุมฟังธรรมนั้นเป็นพวกโง่เขลา เมื่อฟังไปก็ไม่เข้าใจได้ว่า ข้อใด คำใด เรื่องใด สมควรหรือไม่สมควร จำเป็นที่จะต้องทำตามหรือไม่จำเป็น เป็นของถูกต้องหรือไม่? คำว่า ธรรมกถิกอีก ๒ จำพวก เป็นธรรมกถิกตามสภาพนั้น คือ เป็นธรรมกถิกที่คัมภีร์ ส่วนธรรมกถิกอีก ๒ จำพวก เป็นธรรมกถิกไม่คัมภีร์ ก็ธรรมกถิกที่คัมภีร์ ๒ จำพวกนั้น ได้แก่จำพวกที่แสดงน้อยแต่มีประโยชน์ กับจำพวกที่แสดงมากด้วยมีประโยชน์ด้วย ฯ ส่วนธรรมกถิกที่ไม่คัมภีร์นั้น ได้แก่ธรรมกถิกที่แสดงน้อยด้วย ไม่มีประโยชน์ด้วย ก็ธรรมกถิกใดที่แสดงมาก แต่ไม่มีประโยชน์ ฯ ธรรมกถิกทั้ง ๔ จำพวกนี้ ย่อมมีอยู่ในโลกนี้ ฯ คำว่า มีอยู่ในโลกนี้นั้น หมายความว่า จะมีพระพุทธเจ้าเกิดขึ้นในโลกหรือไม่ก็ตาม ก็มีธรรมกถิก ๔ จำพวกนี้เสมอ ฯ แต่เมื่อพระพุทธเจ้าเกิดขึ้นในโลกแล้ว ธรรมกถิก ๒ จำพวก คือ จำพวกที่คัมภีร์นั้น ย่อมมีมากในโลก ฯ เพราะเหตุว่า ที่มันสืบเป็นธรรมกถิก ย่อมได้ยินได้ฟัง ชิงธรรม

อันถูกแท้ของพระพุทธเจ้าแล้วนำไปแสดง ฯ สำหรับพระภิกษุ พระภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ในพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นพระธรรมกถึกแท้ จนถึงได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่า เป็นผู้เลิศกว่าธรรมกถึกทั้งหลายนั้น ย่อมมีอยู่ถึง ๔ คน คือ ในฝ่ายพระภิกษุมองค ๑ ในฝ่ายภิกษุณีมองค ๑ ในฝ่ายอุบาสกก็มีคน ๑

ธรรมกถึกที่เลิศในฝ่ายภิกษุนี้ ได้แก่ใคร แก้วว่า ได้แก่พระปุลณเม้นตานี บุตรองค์อรหันต์ ฯ ภิกษุณีซึ่งเป็นธรรมกถึกที่เลิศนั้น ได้แก่ใคร แก้วว่า ได้แก่นางธรรมจินนาเถรี ที่เบนองค์อรหันต์ ฯ อุบาสกซึ่งเป็นธรรมกถึกที่เลิศนั้น ได้แก่ใคร แก้วว่า ได้แก่จิตกฤตยพัตติ ฯ อุบาสิกาซึ่งเป็นธรรมกถึกที่เลิศนั้น ได้แก่ใคร? แก้วว่า ได้แก่นางชชชตราอริยโสตาบัน ดังนี้ ฯ มีคำถามว่า ธรรมกถึกนั้น มีแต่ภิกษุ ภิกษุณีเท่านั้นมิใช่หรือ แก้วว่า ไม่ใช่ ผ่อนซึ่งไม่ใช่ ภิกษุ ภิกษุณีก็มีอยู่เป็นอันมาก ดังอุบาสก อุบาสิกา ซึ่งเป็นธรรมกถึกที่เลิศ ดังที่ยกขึ้นแสดงแล้ว ฯ ที่เบนองค์กถึกนั้น ไม่เลือกว่าเป็นใคร เป็นมนุษย์ก็มี เป็นเทพบุตรเทพธิดาก็มี ฯ ก็มีมนุษย์ซึ่งเป็นธรรมกถึกที่เลิศนั้น ก็มีปรากฏชื่ออยู่แล้ว ดังทว่านนั้น ฯ ส่วนเทพบุตรหรือเทพธิดา ซึ่งเป็นธรรมกถึกนั้น คือใครเล่า แก้วว่า คือ บัญชาลัจฉนทเวบุตร ๑ หัตถกมहाพรหม ๑ สันถัมมารมหาพรหม ๑ ฯ เทพบุตรและพรหมทั้ง ๓ องค์นี้ เป็นธรรมกถึกที่เลิศในสวรรค์ สำหรับแสดงธรรมในวันพระ ๘ ค่ำ ๑๕ ค่ำ ที่สวรรค์ ฯ กล่าวคือ ในคราวใด ไม่มีพระภิกษุผู้สมบูรณ์ด้วยฤทธิ ผู้มีอำนาจทางจิต ขึ้นไปแสดงธรรมในสวรรค์ ในคราวนั้น ก็มัญชาลัจฉนทเวบุตร หรือหัตถกมहाพรหม สันถัมมารมหาพรหม เป็นผู้แสดงธรรม ดังนี้ ฯ ก็พระภิกษุ และภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ซึ่งเลิศในทางพระธรรมกถึกทั้ง ๔ องค์นั้น องค์ไหนได้สร้างสมบารมีมาอย่างไร? คำถามนี้ จะต้องมีความแก้ตามอรรถกถา แห่งคัมภีร์เอกนิบาต อังคุตตรนิกาย โดยพิสดาร

อัย กิร ปทุมุตตรทสพลสส อุปปตฺติโต กล่าวคือ พระปุลณเม้นตานี บุตรเถรเจ้านั้น ได้สร้างสมบารมีไว้แต่ในครั้งศาสนาพระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้าโน้น กล่าวคือ ในคราวพระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้าเกิดขึ้นในโลกนี้

พระเถระเจ้าองค์นั้น ได้เกิดในตระกูลพราหมณ์มหาศาลในเมืองหงสวดี มีนามว่า โคตมพราหมณ์ ฯ เมื่อโคตมพราหมณ์นั้นเติบโตขึ้นแล้ว ก็ได้เล่าเรียนไตรเพท จนได้เป็นครูของพวกพราหมณ์ในคราวนั้น แต่ต่อมาเห็นว่าไตรเพทนั้น ไม่มีประโยชน์อันใด จึงได้ออกบรรพชาเป็นฤๅษี เจริญพรหมวิหารทั้ง ๔ จนได้ ฌานแล้ว ได้สั่งสอนพวกศิษย์ให้ได้สำเร็จอภิญญา ๕ สมาบัติ ๘ เป็นอันมาก ฯ

ต่อมาภายหลัง เมื่อโคตมฤๅษีนั้นแก่แล้ว พระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงได้เกิดขึ้นในโลก แล้วได้ทรงเล็งเห็นอุปนิสัยแห่งโคตมฤๅษีนั้นว่า จักได้เป็นธรรมกถึกที่เลิศ ในศาสนาของพระสมณโคตม พระองค์จึงได้เสด็จไปที่บรรณศาลาของโคตมฤๅษี ถึงแม้ว่าโคตมฤๅษียังไม่รู้ว่ามีพระพุทธเจ้าเกิดขึ้นในโลกแล้วก็ตาม แต่พอได้แลเห็นพระปทุมุตตรพุทธเจ้าพระองค์นั้นแต่ไกล ก็เข้าใจว่าเป็นพระพุทธเจ้า ด้วยเห็นว่า บุรุษนั้นเป็นผู้เลิศในโลก เป็นผู้หลุดพ้นจากกิเลสแล้ว เพราะธรรมคำประกอบด้วยลักษณะ เมื่อเป็นคฤหัสถ์ก็จักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ เมื่อออกบรรพชา ก็จะได้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ฯ

จึงได้ออกจากบรรณศาลาไปกราบทูลอาราธนา ขอให้เสด็จเข้าไปประทับที่ในบรรณศาลาว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ขอพระองค์จงเสด็จเข้ามาทนมืด พระเจ้าข้า ฯ องค์พระศาสดาเจ้า ก็ได้นั่งลงเพื่อจะทรงแสดงธรรมแก่โคตมฤๅษี ฯ

ในเวลานั้น พวกฤๅษีบริวารของโคตมฤๅษีนั้น ก็พากันกลับมาจากป่าด้วยคิดว่า พวกเราก็นำผลไม้และห้วงน้ำที่ประณีตไปให้อาจารย์ ส่วนที่เหลือก็จักบริโภควัตถุด้วยตนเอง ดังนั้นแต่พอไปถึง ก็ได้เห็นพระพุทธเจ้าประทับนั่งที่อาสนะสูงกว่าอาจารย์ ก็คิดว่า พวกเราเข้าใจว่า ในโลกนี้ไม่มีผู้เข้มนกว่าอาจารย์ของพวกเราแล้ว มาบัดนี้ก็มีผู้มานั่งบนอาสนะสูงกว่าอาจารย์ ท่านผู้นั้นเห็นจักเป็นผู้ประเสริฐกว่าอาจารย์ของพวกเราเป็นแน่ คิดแล้วก็พากันวางกระเช้าผลไม้ลง ฯ

โคตมฤๅษีก็กล่าวว่า พวกศิษย์จักไหว้ตน ในที่เฉพาะพระพักตร์ของพระศัพทพุทธเจ้า จึงรับบอกว่า เธอทั้งหลายอย่าได้ไหว้เรา บัดนี้บุคคลผู้เลิศในโลกได้เกิดขึ้นแล้ว บุคคลผู้เลิศในโลกนั้น เป็นผู้สมควรแก่การกราบไหว้ของเทพตามนุษย์ทั้งปวง ได้นั่งอยู่ในที่นั้นแล้ว พวกเธอจงพากันกราบไหว้เถิด ฯ

ฤๅษีเหล่านั้นก็พากันกราบไหว้ซึ่งพระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ฯ ครั้นแล้ว โคตมฤๅษี จึงให้จัดเอา

ลูกไม้ห้วม้นหมีโอซารสขิง ใส่บาตรขององค์พระปฐมุตตรศาสนา ฯ องค์พระปฐมุตตรศาสนาเสวย ฯ ในลำดับนั้น โคตมฤๅษีกับพวกศิษย์ก็พากันบริโภค ฯ องค์พระปฐมุตตรศาสนาเสวยเสร็จแล้ว ก็ทรงพระดำริว่า อัครสาวกทั้ง ๒ จงพากันเสนาองค์มาทน์ ฯ ในขณะนั้น พระมหาวิมลเถระเจ้าผู้เป็นอัครสาวกคนกุดว่า เวลาน้องพระศาสนาเสด็จไปไหน ก็รู้ได้ว่า เวลาน้องพระศาสนากำลังทรงรอกการไปของเรา จึงได้พากันเสนาองค์เหาะตรงไปนมัสการ แล้วขึ้นอยู่ในสถานทน์นั้น ฯ โคตมฤๅษีได้เห็นดังนั้น ก็บอกแก่พวกศิษย์ว่า ลูกเอ๋ย พวกเราไม่มีเครื่องสักการะอย่างอื่น บัดนี้พระภิกษุสงฆ์ได้ขึ้นอยู่ลำบาก พวกเราก็จักอาสาสนะดอกไม้ถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ มีองค์พระพุทธรเจ้าเป็นประธาน เธอทั้งหลายจงไปนำดอกไม้ทั้งที่เกิดขึ้นในน้ำและบนบกมา ฯ ในขณะนั้นฤๅษีบริวารเหล่านั้น ก็พากันไปนำดอกไม้ ที่สมบุรณ์ด้วยสีและกลิ่นมาจากเชิงภูเขาด้วยฤทธิ์ของตน มาแต่งตั้งให้เป็นอาสนะดอกไม้ เหมือนกับที่กล่าวไว้ในเรื่องพระสาริบุตรโน้น ฯ ถึงแม้ว่าการเข้านโรธสมาบัติ การก่นเสวตฉัตรดอกไม้ถวายพระพุทธรเจ้าก็ดี ก็เหมือนกับที่กล่าวไว้ในเรื่องพระสาริบุตร อันมีในคัมภีร์ พระอัสติมหาสาวกโน้น มีเนื้อความต่อไปว่า ในวันที่ ๘ นับแต่วันนั้นเป็นต้นไป องค์พระปฐมุตตรศาสนา ก็เสด็จออกจากนิโรธสมาบัติ ได้เห็นดาบสทั้งหลายขึ้นห้อมล้อมเป็นบริวารอยู่ ก็ได้ตรัสสั่งสาวกผู้ได้รับตำแหน่งอันเลิศในทางธรรมกถึกว่า ฤๅษีหมื่นได้ทำสักการบูชาเป็นอันมาก เธอจงกระทำอนุโมทนา ซึ่งอาสนะดอกไม้ของเขา ฯ พระภิกษุสาวกอรหันต์องค์นั้น ก็รับพระพุทธรูปมาแล้ว พิจารณาพระไตรปิฎกตลอดแล้ว ก็ทรงกระทำอนุโมทนา ฯ ในเวลาจบอนุโมทนา องค์พระปฐมุตตรศาสนา ก็ทรงแสดงธรรมด้วยพระองค์เองอีก ในเวลาจบเทศนา ฤๅษี ๑ หมื่น ๘ พัน นอกจากโคตมฤๅษีนั้น ก็ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ฯ ส่วนโคตมฤๅษีนั้น เมื่อไม่อาจรู้แจ้งแทงตลอดได้ในอัธภาพนั้น จึงได้กราบทูลองค์พระปฐมุตตรระชนว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระภิกษุองค์ที่แสดงธรรมก่อนนั้น เป็นอะไรในศาสนาของพระองค์ ฯ พระปฐมุตตรระจึงตรัสตอบว่า เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้เป็นธรรมกถึกในศาสนาของเรา ฯ โคตมฤๅษี จึงหมอบลงแทบพระบาทปรารภว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า

ด้วยผลแห่งอธิการกุศล ข้าพระองค์ได้ทำมาตลอด ๗ วัน^๕ ขอให้ข้าพระองค์ได้
เป็นผู้เลิศกว่าพระธรรมกถึกทั้งหลาย ในศาสนาของพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ใน
อนาคตกาลเกิด พระเจ้าข้า ฯ องค์พระปฐมตตระทรงพิจารณาเห็นว่า ความ
ปรารถนาอันนี้ จักสำเร็จดังประสงค์ จึงทรงพยากรณ์ว่า ในที่สุดแห่งแสนกัลป์
ข้างหน้า จักมีพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งทรงพระนามว่า พระโคตม เกิดขึ้นในโลก
เธอจักได้เป็นผู้เลิศกว่าพระธรรมกถึกทั้งหลาย ในศาสนาของพระโคตม^๕นั้น ตรัส
ดังนี้แล้ว จึงตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายผู้สำเร็จพระอรหัตต์แล้วนั้นว่า เออ ภิกษุโว
เธอทั้งหลายจงมาเป็นภิกษุเกิด ดังนี้^๕ ฯ ภิกษุเหล่านั้นก็พร้อมและหนดอันตรธาน
ไป แล้วได้ทรงบาตรจีวร อันสำเร็จด้วยพุทธสถิตอยู่ในสถาน^๕นั้น เหมือนกับ
พระเถระเจ้าเมฆวรรษาตั้ง ๑๐๐^๕ ฯ พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ก็ได้พาภิกษุสงฆ์
เสด็จไปสู่พระวิหาร ฯ ฝ่ายโคตมฤๅษีนั้น ก็ได้ตามไปปฏิบัติพระพุทธเจ้า
พระองค์นั้นอยู่จนตลอดชีวิต ทั้งได้ทำกัลยาณกรรมตามกำลังของตนแล้ว ก็ได้
ท่องเที่ยวเสวยทิพย์สมบัติ และมนุษย์สมบัติ อยู่ตลอดแสนกัลป์าวสาน เวลามາ
ถึงกาลที่พระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายเกิดขึ้น^๕ ก็ได้ลงมาเกิดในตระกูลพราหมณ์
มหาศาล ในบ้านพราหมณ์นามว่าโชนวัตถุ ใกล้กับกรุงกบิลพัสดุ์มหานคร
มีนามว่าปุลณณมานพ ฯ เมื่อเติบโตขึ้นแล้ว ก็ได้ออกบรรพชาในพระพุทธ-
ศาสนา ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ในไม่ช้า ได้มีกลุบุตร ๕๐๐ คนบวชเป็นศิษย์
ติดตามไป ฯ เมื่อท่านได้บรรพชาสำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้ว ก็มีนามว่าพระปุลณ-
เถระเจ้า หรือเรียกให้ยาวกว่านั้นว่า พระปุลณมันตานีบุตรเถระเจ้าก็มี ฯ พระ
ปุลณเถระเจ้านั้น ได้สั่งสอนศิษย์ทั้ง ๕๐๐ องค์นั้น ด้วยกถาวัตถุ ๑๐ ประการ
จนศิษย์ทั้ง ๕๐๐ องค์นั้น ได้สำเร็จพระอรหัตต์^๕ แล้วต่อมาภายหลังพระพุทธองค์
ก็ทรงตั้งพระปุลณเถระเจ้านั้น ให้เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ในฝ่ายพระธรรมกถึก
สนธิ์ของพระปุลณเถระเจ้า ซึ่งเป็นพระธรรมกถึกที่เลิศเหนือท่าน

ส่วนเรื่องพระภิกษุณี และอุบาสก อุบาสิกา ซึ่งเป็นธรรมกถึกที่เลิศนั้น ก็ยังมี
อยู่อีกมาก ดังปรากฏในคัมภีร์พระอุยีสติมหาสาวก ๔๐ กัณฑ์ ของบัญญัติภิกษุแล้วนั้น
เพราะฉะนั้น จึงจะไม่ยกมาแสดงในที่นี้^๕ เพราะภิกษุณีเห็นว่าพอสมควรแก่
เวลาแล้ว.
เอวံ กัมม ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๕๕

คัมภีร์พระปกคณบัญญัติ

ว่าด้วยบุคคล ๔ จำพวก ที่เปรียบด้วยวลาหก

ตตถ กตเม จตฺตาริ วลาหุปฺมา ปุคฺคลา ฯ จตฺตาริ วลาหกา
คชฺชิตา โน วสฺสิตา วสฺสิตา โน คชฺชิตา คชฺชิตาว วสฺสิตา จ เนว คชฺชิตา
โน วสฺสิตาติ.

ณ บัณฑิต อาत्मภาพจักได้แสดงคัมภีร์พระปกคณบัญญัติ กัณฑ์ที่ ๕๕ ว่าด้วย
บุคคล ๔ จำพวก ที่เปรียบด้วยวลาหก ตามพระบาลี อรรถกถา อรรถาธิบาย
สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย
ตลอดกาลนาน

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่งเทศนา
นั้นว่า บุคคล ๔ จำพวก ที่เปรียบด้วยวลาหกนั้น ได้แก่จำพวกไหนบ้าง? มี
คำแก้ว่า วลาหกมีอยู่ ๔ อย่าง คือ กระหม่อมแต่ฝนไม่ตก ๑ ฝนตกแต่ไม่กระหม่อม ๑
กระหม่อมด้วยมีฝนตกด้วย ๑ ไม่กระหม่อมด้วย ไม่มีฝนตกด้วย ๑ ดังนี้ฉันใด ข้อ
อุปไมยก็ฉันนั้น คือ บุคคลในโลกนี้ที่เปรียบด้วยวลาหก ๔ อย่างนั้น ก็มีอยู่ ๔ ข้อ
นี้ คืออย่างไร คือ บุคคลบางคนในโลกนี้พูดแต่ไม่ทำ ซึ่งเปรียบด้วยวลาหก
กระหม่อมแต่ฝนไม่ตกก็มี ๑ บางจำพวกทำแต่ไม่พูด ซึ่งเปรียบด้วยมีฝนตก
แต่ไม่มีเสียงฟ้าร้องก็มี ๑ บางจำพวกพูดด้วย ทำด้วย ซึ่งเปรียบด้วยวลาหก
ที่กระหม่อมด้วยมีฝนตกด้วยก็มี ๑ บางจำพวกทั้งไม่พูดไม่ทำ ซึ่งเปรียบเหมือน
วลาหกที่ไม่กระหม่อมด้วย ไม่มีฝนตกด้วย ดังนี้ สันเนอความในพระบาลีที่พระพุทธเจ้า
ทรงแสดงไว้เพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ต่อไป เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า คำว่า วลาหกนฺนํ ได้แก่เมฆ ฯ
 คำว่า กระเมนนํ ได้แก่ฟ้าร้อง ฯ เมฆทำให้อำนาจฟ้าร้องแต่ไม่ทำให้ฝนตก
 เป็นของไม่ดี ฯ ด้วยว่ามนุษย์ทั้งหลาย เมื่อเวลามีฟ้าร้องก็คิดว่าฝนจะตก คิดว่า
 ฝนจะดี แล้วก็นำพานออกหว่าน แต่เมื่อฝนไม่ตก พืชที่หว่านลงไปไม่นาน
 ก็ตายหมด พืชในบ้านเรือนก็ไม่มี เมื่อเป็นดังนี้ ก็เกิดอดอยาก มีข้าวปลา
 อาหารหาได้ยาก เพราะฉะนั้นจึงว่า ฟ้าร้องแต่ฝนไม่ตก เป็นการไม่ดี ฯ คน
 ทั้งหลายย่อมทำการหว่านปลูกซึ่งข้าวกล้าในหลุม ด้วยเห็นว่า ในบั้นฝนจักไม่ดี แต่
 เมื่อมีฝนตกลงมา ข้าวกล้าที่หว่านนั่นก็ไหลไปสู่มหาสมุทรสิ้น ก็เกิดอดอยากขึ้น ฯ
 ส่วนมีฟ้าร้องด้วยมีฝนตกด้วยนั้นเป็นการดี เพราะถ้ามืดอย่างนั้นในบั้นใด บั้นนั้นก็
 ข้าวปลาอาหารดี ฯ ไม่มีฟ้าร้องด้วย ไม่มีฝนตกด้วย ยิ่งเป็นการไม่ดีใหญ่ ฯ
 ขอว่า เพื่อจะอธิบายคำว่า บุคคลบางคนพูดแต่ไม่ทำนั้น ให้แจ้งออกไป ท่านจึง
 อธิบายไว้ว่า บุคคลใดกล่าวว่าเรจักบำเพ็ญคันถธุระ หรือวิปัสสนาธุระให้ได้ แต่ไม่
 เล่าเรียนพระบาลี ไม่เจริญกรรมฐาน บุคคลผู้นั้นเรียกว่า พูดแต่ไม่ทำ ฯ คำว่า
 ทำแต่ไม่พูดนั้น ได้แก่ภิกษุผู้ไม่พูดว่า บัดนี้ เรจักบำเพ็ญคันถธุระและวิปัสสนาธุระ
 แต่ได้ทำธุระทั้ง ๒ นั้น ให้สำเร็จไปในเวลาที่สมควร ฯ ควรทราบบุคคลนอกจากนี้
 ตามนัยนี้ ฯ คำทั้งปวงนี้ ได้แสดงด้วยทายกผู้ถวายปัจจัยไว้ด้วย คือ ทายกบางคน
 กล่าวว่า ข้าพเจ้าจักถวายทานในวันโน้น แล้วก็นมิตพระสงฆ์ แต่เมื่อถึงเวลาแล้ว
 ก็ไม่ทำ บุคคลผู้นั้นย่อมเสื่อมจากบุญ ฝ่ายพระภิกษุสงฆ์ก็เสื่อมจากลาภ ฯ บางคนไม่
 นมิตพระสงฆ์เลย เป็นแต่คิดว่า เรจักทำเครื่องสักการะให้เสร็จไว้แล้ว จึงจักนำ
 ภิกษุมา แล้วก็ได้ภิกษุ เพราะภิกษุในท้องถิ่น ได้มีผู้นมิตไปเสียหมดแล้ว
 แม้บุคคลผู้นั้นก็เสื่อมจากบุญ พระสงฆ์ก็เสื่อมจากลาภ ฯ บางคนนมิตพระสงฆ์
 ก่อนแล้ว จึงทำเครื่องสักการะในภายหลัง แล้วก็ถวายทาน บุคคลผู้นั้นเรียกว่าได้ทำ
 กิจ ฯ บางคนไม่นมิตพระภิกษุสงฆ์เลย ไม่ได้ให้ทานเลย บุคคลผู้นั้นควรทราบว่าเป็น
 เป็นบุคคลลามก ฯ สันเนอความในอรรถกถาเพียงเท่านี้

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า บุคคล ๔ จำพวกนั้น ย่อมมี
 ทั้งกฤหัสถ์และบรรพชิต แต่จำพวกไหนจะดีกว่าจำพวกไหน ๆ ขอนักได้มี
 คำอธิบายไว้ในอรรถกถาแล้ว เป็นแต่จักได้ว่าซ้ำอีก เพื่อให้เข้าใจแจ่มแจ้งโดย
 พิศดาร กล่าวคือ บุคคลจำพวกแรกซึ่งเปรียบด้วยเมฆที่กระหม่น แต่ฝนไม่ตก
 คือ บุคคลจำพวกที่ได้แต่พูดแต่ไม่ทำนั้น เลวกว่าจำพวกที่ ๒ ๆ จำพวก
 ที่ ๒ คือ จำพวกที่เปรียบด้วยมีฝนตกแต่ไม่มีเสียงฟ้าร้อง ซึ่งได้แก่จำพวกที่
 ทำแต่ไม่พูดนั้น เลวกว่าจำพวกที่ ๓ ๆ จำพวกที่ ๓ คือ จำพวกที่เปรียบด้วยเมฆ
 อันทำให้ฟ้าร้องด้วย มีฝนตกด้วย อันได้แก่จำพวกที่พูดด้วยทำด้วยนั้น เป็น
 จำพวกที่ดีเยี่ยม ๆ จำพวกที่ ๔ ที่เปรียบด้วยเมฆที่ไม่ทำให้ฟ้าร้องด้วย ไม่
 ทำให้ฝนตกด้วย ซึ่งได้แก่จำพวกที่ไม่พูดด้วย ไม่ทำด้วยนั้น เป็นจำพวกที่เลวมาก
 แต่คำว่า พูดและทำในที่นี้ หมายพูดในทางดี ทำในทางดี ๆ คำว่า ไม่พูด
 ไม่ทำ ก็หมายไม่พูดในทางดี ไม่ทำในทางดีทั้งนั้น ๆ ส่วนในทางชั่วนั้นไม่ได้
 เกี่ยวข้องในบุคคล ๔ จำพวกนี้ เพราะเหตุว่า ในทางชั่วนั้น โดยมากย่อมไม่มี
 ผู้พูด มีแต่ผู้ทำแทบทั้งนั้น ๆ ใครจะทำชั่วในทางไหน ก็ไม่พอใจพูดให้
 ใครฟัง โดยในที่สุดแม้แต่หนุ่มสาวที่รักกัน ก็ย่อมไม่พอใจพูดให้ผู้อื่นรู้
 โดยเหตุนี้แหละจึงเสียกันโดยมาก แต่ที่เสียนั้นโดยมากมักเป็นข้างสาว เพราะ
 ข้างหนุ่มนั้นเขามิเสียน้อยนักหนา ๆ ข้างหนุ่มที่เสียนั้น ก็คือเสียในเมื่อไปร่วมรัก
 กับสาว ซึ่งไม่สมชาติสมตระกูลของตน เมื่อร่วมรักแล้วก็หลงจนถอนตัวไม่ออก
 ต้องเดือดร้อนถึงมารดาบิดา จักการพราดไป หรือไม่อย่างนั้นก็ถูกตัดจากทรัพย์
 สมบัติมรดกเสีย ฝ่ายสาวที่เสียนั้น โดยมากก็ทำนองเดียวกัน แต่ว่าที่มากที่สุด
 นั้น คือ เมื่อหลวมตัวเข้าแล้วก็แก้ไม่ได้ ก็กลายเป็นคนเสียไป ที่
 แก้ไขไม่ได้นั้น คือ อย่างไร คือ เมื่อมีการเสียพรหมจารีจนถึงกับมีครรภ์ขึ้นแล้ว
 ก็เรียกว่าหมดหนทางแก้ไข มีแต่จะเสียไปฝ่ายเดียวเท่านั้น หากฝ่ายหนุ่มยินดี
 รับเลี้ยงก็พอรอดตายไป ถ้าไม่อย่างนั้นก็ต้อตายจากชื่อเสียง ตายจากความ
 สุขความเจริญซึ่งจักได้ต่อไป ที่เป็นดังนี้ ก็เพราะโดยมากในฝ่ายความชั่วนั้น ย่อม

ไม่มีผู้พูดก่อนทำ เป็นแต่เมื่อทำลงไปแล้ว มีผู้เห็นเองจึงค่อยพูดต่อภายหลัง โดยเหตุนี้จึงว่า ฝ่ายความชั่วไม่เกี่ยวข้องกับบุคคล ๔ จำพวกนี้

สา กิร สาวคณิ จตฺตาฬีสโกฏฐิภวสฺส เสฏฺฐิโน ธิดา เมื่อได้กล่าวถึงความเลิखของหนุ่มสาวไว้โดยย่อตั้งนั้นแล้ว ก็ควรจักกล่าวถึงโดยพิสดาร เพื่อผู้ฟังทั้งหลายจักได้นำไปเล่าให้ลูกหลานฟังต่อไป อันจักเป็นคติสำหรับหนุ่มสาวเป็นอันมาก เพราะฉะนั้น จึงจักได้ยกเอาเรื่องนางปญจารามมาแสดงสืบต่อไป กล่าวคือ นางปญจารามนั้น เป็นธิดาของเศรษฐีผู้มีสมบัติ ๔๐ โกฏิ อยู่ในกรุงสาวัตถี เป็นผู้มีรูปร่างสดสวยหนักหนา ๆ ในเวลาเมื่ออายุได้ ๑๖ ปีแล้ว บิดามารดาก็ให้อยู่แต่ในเบ้องบนแห่งปราสาท ๗ ชั้น ถึงแม้อย่างนั้นก็ นางปญจารามนั้นก็ยังได้ทำผิดกับคนใช้ของตนคนหนึ่ง แต่ไม่มีผู้ใดล่วงรู้ ๆ อยู่มาวันหนึ่ง มารดาบิดาจึงรับปากคำของตระกูลที่มหรพสมบัตินั้นแล้ว ในวันวิหิงมงคล ๆ พอจนใกล้วันวิหิงมงคลนั้น นางปญจารามนั้น จึงบอกกับคนใช้ ครั้นนั้นว่า มารดาบิดาจักยกฉันให้แก่ตระกูลโน้น ในเวลานั้นไปอยู่ที่ตระกูลสามแล้ว แม่มีผู้นำเครื่องบรรณาการไปให้นั้น ก็จักเข้าไปในบ้านของฉันไม่ได้ ถ้าเธอรักฉัน เธอจงพาฉันหนีไปในบัดนี้ให้ได้ ๆ คนใช้ครั้นนั้นก็รับปากว่า ค่ะ ถ้าอย่างนั้น พรุ่งนี้เช้าฉันจักไปคอยอยู่ที่โน้นแห่งประตูเมือง เธอจงหาอบาขออกไปในที่โน้นให้ได้ ว่าดังนี้แล้ว รุ่งเช้าขึ้นเขาก็ออกไปยืนอยู่ที่โน้น ๆ ธิดาเศรษฐีนั้นก็นุ่งผ้าห่มผ้าเก่า ๆ สบายผมให้รุงรัง เอารามาทัดให้เหมือนกับทาส แล้วก็ถือเอาพาน้ำออกจากเรือนไป ประหนึ่งว่า จะไปกับพวกทาสด้วยกัน แล้วก็ไปได้ถึงที่นั้น ๆ บุรุษคนใช้นั้นก็นำธิดาเศรษฐีนั้น ไปอาศัยอยู่ในบ้านตำบลหนึ่ง แล้วก็ไปทำไร่นาอยู่ในบ้าน หาดิน และผักเป็นต้นมาขายเลขงขพ ๆ ฝ่ายธิดาเศรษฐีก็ต้องตักน้ำขายบ้าง รับจ้างตำข้าวบ้าง ตกทุกข์ได้ยากเพราะความชั่วที่ตัวทำไว้ดังที่แสดงมา ๆ ความชั่วนั้นก็ไม่ใช่อันไกล คือ การทรมารกับคนที่สมควรแก่ชาติตระกูลของตนเท่านั้น อยู่มาก็มีกรรมขึ้น เมื่อมกรรมแก่ตัวแล้ว จึงบอกแก่สามีว่า ในที่นี้เราไม่มีผู้จะช่วยเหลือเกอกุลแม่แต่สักคนเดียว ธรรมคามารดาบิดา ย่อมมีใจอ่อนท่อนบุตรธิดา เธอจงนำฉันกลับไปหา มารดาบิดาเถิด ฉันจะได้คลอदनุทรรพบ้าน

มารดาบิดา ฯ แต่สามีตอบปฏิเสธว่า เธอพูดอะไรอย่างนี้ ถ้ามารดาบิดา
 ของเธอเห็นฉันเข้าแล้ว ก็จักลงโทษฉันต่าง ๆ ฉันไม่อาจพาเธอกลับไปหามารดา
 บิดาได้ ฯ แต่ธิดาเศรษฐีนั้นก็ยังชวนอ่อนวอนรำไป เมื่อสามีไม่ทำตามคำอ่อนวอน
 ก็ส่งเพื่อนบ้านใกล้เคียงไว้ในเวลาที่สามีไปบ้านว่า ถ้าสามีของข้าพเจ้ากลับมาไม่เห็น
 ข้าพเจ้าก็จักถามว่า ไปไหน ของงบอกว่า ข้าพเจ้ากลับไปตระกูลมารดาบิดา
 ส่งไว้ดังนี้แล้วก็ปิดประตูเรือนไว้ แล้วก็ออกเดินทางไป ฯ เมื่อสามีกลับมา
 ไม่เห็น ก็ถามเพื่อนบ้านใกล้เคียง พอทราบแล้วก็คิดว่า จักไปตามค้นหา
 แล้วก็ออกติดตามไป เมื่อไปพบเข้าแล้ว ก็อ่อนวอนหลายอย่างหลายประการ
 แต่ข้างภรรยาไม่ยอมกลับ ฯ พอถึงในขณะนั้น ก็เกิดลมกัมมัชชวาทขึ้น ฯ ภรรยา
 นั้นก็เข้าไปในกอไม้กอหนึ่ง บอกกับสามีว่าปวตห้อง แล้วก็นอนลงกับพื้นดินได้
 คลอดบุตรออกมาโดยความลำบาก แต่เมื่อคลอดบุตรแล้วก็คิดว่า เราจักกลับ
 ไปที่ตระกูลของเราเพื่อประโยชน์อันใด ประโยชน์อันนั้นก็สำเร็จแล้ว แล้ว
 ก็กลับบ้านกับสามีอีก ฯ ต่อมาภายหลังก็ได้ตั้งครรภ์ขึ้นอีก ได้หนีสามีเพื่อจะ
 กลับไปที่ตระกูลของตนอีก ได้อัมบุตรคนหัวขึ้นไปด้วย เมื่อสามีติดตาม
 ไปทัน ก็ไม่ยินดียะกลับ ฯ พอถึงในขณะนั้นก็เกิดฝนตกใหญ่ มีฟ้าร้องฉวัด
 เฉวียน ท้องฟ้าเป็นประหนึ่งว่า ลูกโพล่งด้วยสายฟ้า มีฝนตกลงมาไม่ขาดสาย
 คล้ายกันกับ ท้องฟ้าทะเลฉะนั้น ฯ ในขณะนั้น ก็เกิดลมกัมมัชชวาทขึ้น ฯ
 นางนั้นก็บอกกับสามีว่า ปวตห้องไม่อาจทนได้แล้ว จงหาที่บังฝนเถิด ฯ สามี
 ก็คว้าได้ไม้ดอกเหี่ยวหาที่บังฝน เมื่อไม่เห็นที่ใด ก็คิดจักตัดเอากิ่งไม้มาทำเป็น
 ชุ้ม พอแลเห็นพุ่มไม้ที่เกิดอยู่บนจอมปลวกแห่งหนึ่ง ก็ขึ้นไปตัดกิ่งไม้ที่จอม
 ปลวกนั้น ฯ ขณะนั้น ก็มีอสรพิษตัวหนึ่งออกมาจากจอมปลวก กัดบริเวณนั้น
 ให้ล้มลงถึงซึ่งความตายในที่นั้นทันที ฯ ฝ่ายธิดาเศรษฐีนั้น ก็ได้คอยดูสามี
 ก็ไม่เห็นกลับมาสักที พอถึงเวลาก็คลอดบุตรออกมาอย่างลำบาก ฯ ทารก ๒
 คนนั้น ก็ไม่อาจทนลมทนฝนได้ ก็พากันร้องไห้ใหญ่ ฯ ธิดาเศรษฐีนั้นก็ได้แต่
 ถูกเข้าถูกสอกลงกับพื้นดิน คร่อมลูกทั้ง ๒ ไว้จนตลอดคืนเท่านั้น เพราะ
 ไม่รู้จะทำประการใด ฯ ในเวลานั้น ร่างกายทั้งสี่ของธิดาเศรษฐีนั้น ก็ได้มีสี
 เหมือนกับใบไม้เหลืองประหนึ่งว่า ไม่มีโลหิตอยู่ในร่างกาย ฯ เมื่ออรุณต้ง

ขึ้นแล้ว นางก็อุ้มบุตรคนหนึ่ง ซึ่งเป็นคนเกิดใหม่ แล้วจึงอุ้มคนหนึ่งไป
บอกกับลูกว่า มาเถิดลูกเอ๋ย บิดาของเจ้าไปทางนี้ แล้วก็เดินไปตามทางที่
สามไป ก็ได้เห็นสามนอนตายอยู่ที่จอมปลวก ก็ร้องไห้รำพันว่า สามของเรา
เราได้ตายในกลางทางเพราะเราเสียแล้ว แต่เมื่อไม่รู้อะไรจะทำอย่างไร ก็จำเป็น
ต้องตั้งใจเดินทางต่อไป ฯ เมื่อไปถึงแม่น้ำจรดขงแม่น้ำเต็มฝั่ง ด้วยเหตุที่
ฝนตกตลอดคืน ก็ไม่อาจหาลูกทั้ง ๒ ข้ามไปได้ จึงให้ลูกคนโตขึ้นอยุ่ฝั่ง
ก่อน แล้วอุ้มลูกคนเล็กซึ่งเกิดใหม่ข้ามไปฝั่งโน้น พอข้ามถึงฝั่งแล้วก็หาใบไม้
มารองให้นอน แล้วคิดว่า จักกลับไปรับลูกคนโตซึ่งอยู่ฝั่งโน้น เมื่อคิดแล้วก็
ข้ามกลับไป แต่พอไปถึงกลางแม่น้ำ ก็มีเหยี่ยวตัวหนึ่งร่อนลงมาจากอากาศ
ด้วยเข้าใจว่าทารกนั้นเป็นก้อนเนื้อ นางได้เห็นดังนั้น ก็ยกมือขึ้นไล่ พร้อมทั้ง
ร้องด้วยเสียงอันดัง แต่ว่าเหยี่ยวนั้นไม่ได้ยินเสียง ก็ได้เฉี่ยวเอาทารกนั้นไป ฯ
ฝ่ายลูกที่นอนอยู่ฝั่งโน้น ได้เห็นมารดาถูกมือทั้ง ๒ ข้างร้องด้วยเสียงอันดังอยู่ในกลางน้ำ
ก็คิดว่า มารดาร้องเรียก ก็ได้กระโดดลงไปในน้ำ แล้วก็จมน้ำตาย เป็นอันว่า ลูก
คนที่เกิดใหม่นั้น ก็ถูกเหยี่ยวเฉี่ยวเอาไป ลูกคนหัวปีก็จมน้ำตาย ฯ นาง
นั้นร้องไห้รำพันว่า ลูกของเราคนหนึ่ง ก็ถูกเหยี่ยวเฉี่ยวเอาไปแล้ว อีกคนหนึ่ง
ก็ถูกน้ำพัดไป สามก็ตายในกลางทาง ดังนั้นเท่านั้น ฯ ในตอนนั้น ขอท่านผู้ฟัง
ทั้งหลายจงคิดเถิดว่า ถ้านางไม่ทำความชั่ว คือ สอภักกับคนใช้ดังนั้น ฯ
จะได้รับทุกข์เช่นนี้หรือ ฯ ทุกข้ออย่างนี้จัดว่า เป็นทุกข์อย่างยิ่งของคนเรา เพราะ
เหตุว่า ทุกข์อันใดจะยิ่งกว่าทุกข์ที่ตายพลัดพรากกันอย่างน่าใจหายเช่นนี้ ย่อม
หาได้ยาก ทั้งความลำบากในการเดินทางไปตลอดลูกของนางในคืนวันนั้น ก็นับว่า
เป็นความลำบากอย่างยิ่ง ด้วยว่าพาทั้งร้องฝนก็ตกท้องก็ปวด ผัวก็หายไป แล้ว
มีหน้าชาเข้าชนลูกคนหนึ่งก็ถูกเหยี่ยวเฉี่ยวไป คนหนึ่งถูกน้ำพัดไป ทุกข์อันใหญ่
นี้ได้เกิดขึ้นแล้วแก่ธิดาเศรษฐี ผู้ที่รวมรักกับบุรุษซึ่งไม่สมควรแก่ชาติตระกูลของตน
ควรที่ทุก ๆ คนจะสั่งสอนลูกหลานของตนในเรื่องนี้ให้มาก ไม่อย่างนั้นลูกหลานของ
ตนอาจได้รับความลำบากเหมือนกับธิดาเศรษฐี ที่ได้แสดงมา

มีเนื้อความต่อไปว่า ธิดาเศรษฐีนั้นทำอย่างไรต่อไป ธิดาเศรษฐีนั้นก็
ได้ออกเดินทางต่อไป ด้วยตั้งใจจะไปหาบิดา บิดาเหละหนาท่านทั้งหลาย

ในเวลาตกทุกข์ได้ยากแล้ว จึงนึกถึงบิดามารดา ส่วนในเวลาที่จะทำชั่ว นั้นหาได้นึกถึงมารดาบิดานั้นไม่ ไม่ควรที่ใคร ๆ จะเอาเยี่ยงอย่างธิดาเศรษฐีคนนั้น ๆ เมื่อธิดาเศรษฐีคนนั้นได้เดินทางไปจนใกล้กรุงสาวตถิแล้ว ก็ได้ตามบุรุษคนหนึ่ง ซึ่งออกมาจากกรุงสาวตถิว่า เธออยู่ที่ไหน บุรุษคนนั้นก็ตอบว่า อยู่ที่กรุงสาวตถิ นางนั้นก็ถามว่า เธอรู้จักตระกูลชื่อนี้ที่ถนนโน้น ในกรุงสาวตถิหรือไม่ บุรุษนั้นก็ตอบว่า รู้จัก แต่อย่าถามถึงตระกูลนั้นเลย เจ้ารู้จักตระกูลอื่นก็จงถามถึงตระกูลอื่นเถิด ๆ นางก็ตอบว่า เราไม่มีธุระกับตระกูลอื่น จึงได้ตามเฉพาะตระกูลนั้น ๆ บุรุษนั้นก็ว่า เราจะบอกก็ไม่สมควร ๆ นางก็ว่า จงบอกไปเถิด ๆ บุรุษนั้นก็ว่า เมื่อฉันนั้นฝนตกตลอดคืน เธอได้เห็นไหม? นางก็ตอบว่าได้เห็น แต่ฝนที่ตกตลอดคืนนั้น ไม่ได้ตกสำหรับคนอื่น ตกสำหรับฉันผู้เดียวเท่านั้น แต่ฉันจะเล่าเรื่องให้ฟังในภายหลัง สำหรับในบัดนี้ เธอจงเล่าความเป็นไปในบ้านเศรษฐีนั้นให้ฉันฟังก่อน ๆ บุรุษนั้นจึงได้เล่าขึ้นว่า ด้วยเหตุที่ฝนตกเมื่อคืนนั้นแหละ เรือนได้หักทับคนทั้ง ๓ คือ เศรษฐีกับภรรยาเศรษฐี และบุตรเศรษฐีถึงซึ่งความตายเสียแล้ว คนทั้ง ๓ นั้นได้ถูกเผาในเชิงตะกอนอันเดียวกัน โน่นแน่ะควันไฟยังปรากฏอยู่ในบัดนี้ ๆ พอนางนั้นได้ฟังดังนั้น ก็สนสติถึงกับผ่น้ำหลุดไปจากเอวก็ไม่มีรู้สึกตัว ด้วยความเสียดใจสุดที่จะพรรณนา ได้กลายเป็นคนบ้าขึ้นร้องไห้รำพันอยู่ว่า บุตรทั้ง ๒ ก็ตาย ผัวก็ตาย มารดาบิดาพี่ชายก็ตาย ดังนั้น แล้วก็วิ่งกระเซอะกระเซิงไป ๆ คนทั้งหลายได้เห็นเข้าต่างก็ร้องว่า หลุงบ้า ๆ แล้วก็ไล่ตีด้วยไม้ก้อนก้อนดินน้ำเวทนาหนักหนา

สตถา เขตวนมหาวิหาร จตปริมชฌเน นิสิติตวา แต่เดชะบารมีหนหลัง ที่นางนั้นได้สร้างสมอบรมมาแล้ว แต่ในครั้งศาสนาพระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้าโน้น บันดาลให้นางได้ฟังอันประเสริฐ ด้วยว่า ในเวลาวันนั้น พระพุทธองค์ได้ทรงประทับนั่งแสดงธรรมอยู่ในท่ามกลางบริษัท ๔ ในพระเชตวันมหาวิหาร ได้ทอดพระเนตรเห็นนางวิ่งกระเซอะกระเซิงมาแต่ไกล ก็ทรงพระดำริว่า ผู้นี้ นอกจากเราตถาคตแล้ว ข้อมไม่มีใครจะเป็นที่ฟังของนางได้ นางนี้ได้ทำบุญกุศลไว้ในครั้งศาสนาพระปทุมุตตรพุทธเจ้า แล้วปรารถนาเป็นสาวิกาผู้เลศในทางฝ่ายพระวินัย จำเราตถาคตจะต้องเป็นที่ฟังของนางนั้นในบัดนี้ พระ

พุทธองค์ทรงดำริดังนี้แล้ว จึงได้ทรงบันดาลให้นางนั้นตรงเข้าไปในที่ประชุมชน
 ฝ่ายประชุมชนได้เห็นดังนี้ ต่างก็ร้องบอกกันว่า อย่าให้หญิงบ้าเข้ามาทางนี้ ๆ
 พระพุทธองค์จึงตรัสว่า อย่าห้ามเลย จงให้เขาเข้ามาเถิด พอนางนั้นเข้ามาใกล้
 พระพุทธองค์ทรงตรัสถามว่า เธอจงได้สติ ๆ ในขณะนั้น นางก็ได้สติขึ้นด้วย
 อำนาจพระพุทธานุภาพ แล้วก็ระลึกได้ว่า เมื่อนางได้หลุดไปแล้ว จึงได้รับนั่งลงด้วยความ
 ละอายใจ ๆ มีบุรุษคนหนึ่งได้โยนผ้าขาวมาให้นั่ง ๆ พอนางได้นั่งผ้าขาวมานั้น
 แล้ว ก็กลานเข้าไปกราบหลพระพุทธรูปว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ขอพระองค์
 จงเป็นทางของข้าพระองค์ด้วยเถิด บุตรคนหนึ่งของข้าพระองค์ก็ถูกเหยี่ยวเฉย
 เอาไปแล้ว บุตรอีกคนหนึ่งก็ถูกน้ำพัดไป สามก็ได้ตายที่กลางทาง มารดา
 บิดากับพี่ชายก็ถูกเรือนหักทับตาย พระเจ้าข้า ๆ องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
 ได้ทรงสดับดังนี้แล้ว จึงโปรดประทานเทศนาให้นางได้สำเร็จมรรคผล เป็น
 พระโสดาบัน แล้วให้บรรพชาเป็นภิกษุณี มีนามว่านางปฐาจารา ต่อมาภายหลัง
 นางปฐาจารานั้น ก็ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ เป็นผู้เข็ญมากกว่าภิกษุณีทั้งหลายในทาง
 พระวินัย สันเรื่องนางปฐาจาราเพียงเท่านั้น.

เอวံ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ๆ

กัณฑ์ที่ ๕๖

คัมภีร์พระปกคละบัญญัติ

ว่าด้วยบุคคล ๔ จำพวก ที่เปรียบด้วยหนู

คตฺถ กตฺเม จตฺตารอ มุสิโกปมา ปุคฺคลา ๆ จตฺสโส มุสิกา คาริ
 กตฺตา โน วสิตา วสิตา โน คาริ กตฺตา คาริ กตฺตา จ วสิตา จ เหว คาริ
 กตฺตา โน วสิตาคิ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์พระปกคละบัญญัติ กัณฑ์ที่ ๕๖ ว่าด้วย
 บุคคล ๔ จำพวก ที่เปรียบด้วยหนู สืบต่อไป ตามพระบาลี อรรถกถา อรรถาธิบาย

เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา
กาลนาน

และพุทธศาสนิกชนทั้งหลายตลอด

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนานี้ว่า
บุคคล ๔ จำพวก ที่เปรียบด้วยหนนั้น คือ อย่างไร ? คือ หนมี ๔ จำพวก
คือจำพวกที่ทำรังแต่ไม่อยู่ ๑ จำพวกที่อยู่แต่ไม่ทำรัง ๑ จำพวกที่ทำรังด้วย อยู่ด้วย ๑
จำพวกที่ไม่ทำรังด้วย ไม่อยู่ด้วย ๑ ฯ บุคคลที่เปรียบด้วยหน ๔ จำพวกนี้
ก็มีอยู่ในโลกนี้ ฯ บุคคล ๔ จำพวกนั้น คือ จำพวกไหนบ้าง คือ จำพวกที่เล่าเรียน
พระธรรม คือ สุตตะ เคยยะ เวชยาภรณ์ะ คากา อทาน อติวุตถ ชาดก
อัภกตธรรม เวทลละ แต่ไม่รู้ชัดว่า สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นเหตุให้เกิดทุกข์
สิ่งนั้นเป็นความดับทุกข์ สิ่งนั้นเป็นทางให้ถึงซึ่งความดับทุกข์ บุคคลชนิดนี้
เปรียบด้วยหนจำพวกที่ทำรังแต่ไม่อยู่ ฯ บางคนไม่ได้เล่าเรียนพระธรรม คือ
สุตตะ เคยยะ เวชยาภรณ์ะ คากา อทาน อติวุตถ ชาดก อัภกตธรรม
เวทลละ แต่รู้ชัดเจนว่า สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ สิ่งนั้นเป็นความ
ดับทุกข์ สิ่งนั้นเป็นทางให้ถึงซึ่งความดับทุกข์ บุคคลชนิดนี้ เปรียบด้วยหนที่อยู่
แต่ไม่ทำรัง ฯ บางคนเล่าเรียนพระธรรม คือ สุตตะ เคยยะ เวชยาภรณ์ะ คากา
อทาน อติวุตถ ชาดก อัภกตธรรม เวทลละด้วย รู้ชัดว่า สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่ง
นั้นเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ สิ่งนั้นเป็นความดับทุกข์ สิ่งนั้นเป็นทางให้ถึงซึ่งความดับ
ทุกข์ด้วย บุคคลชนิดนี้ เรียกว่าเปรียบด้วยหนที่ทำรังด้วย อยู่ด้วย บางคนไม่ได้
เล่าเรียนพระธรรม คือ สุตตะ เคยยะ เวชยาภรณ์ะ คากา อทาน อติวุตถ ชาดก
อัภกตธรรม เวทลละด้วย ไม่รู้ชัดว่าสิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นเหตุให้เกิดทุกข์
สิ่งนั้นเป็นความดับทุกข์ สิ่งนั้นเป็นทางให้ถึงซึ่งความดับทุกข์ด้วย บุคคลชนิดนี้
เรียกว่าเปรียบด้วยหน จำพวกที่ไม่ได้ทำรังด้วย ไม่ได้อยู่ในรังด้วย สันเนอความ
ในพระบาลี ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้เพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า คำว่า ทำรังแต่ไม่ย่นนั้น คือขุตร ทำที่อาศัยของตน อันได้แก่ขุตรขดเล่มให้เป็นที่อาศัยของตน แต่ไม่ได้ย่นในที่อาศัยนั้น ได้อยู่เสียในที่ใดที่หนึ่ง หนุชนัตนบ้อมถึงซึ่งอำนาจแห่งข้าศึก คอम्मวเป็นต้น ฯ คำว่า หนุทอยรังแต่ไม่ได้ทำรังนั้น คือ หนุชนัตนไม่ได้ทำรังทำเอง เป็นแต่อยู่ในรังในรูที่หนุตัวอื่นได้ขุดไว้ หนุชนัตนบ้อมรักษาวัดไว้ได้ ฯ ส่วนหนุอีก ๒ จำพวก ซึ่งทำรังทำรูนั้น บ้อมรักษาวัดไว้ได้ดังหนุตัวที่ ๓ ฯ หนุอีก ๒ ตัว บ้อมตกอยู่ในอำนาจแห่งข้าศึก ฯ ในบุคคลที่เปรียบด้วยข้อเปรียบเทียบ บุคคลจำพวกแรก บ้อมเรียนคำสอนของพระพุทธเจ้า อันประกอบด้วยองค์ ๕ เหมือนกับหนุที่ขุตรทำรังฉะนั้น ฯ แต่หนุตัวนั้นไม่ได้อยู่ในรูในรังนั้น บ้อมไปอยู่ในที่ใดที่หนึ่งเสีย บ้อมตกอยู่ในอำนาจแห่งศัตรูฉันทิ มัมบุคคลจำพวกนี้ ก็ส่งญาณไปด้วยอำนาจเล่าเรียน แต่ไม่รู้แจ้งแทงตลอดซึ่งสังขธรรม ๔ ประการ เมื่อประพฤติตัวอย่างนั้น ในฐานะอันเป็นโลกามิส ก็บ้อมตกอยู่ในอำนาจแห่งศัตรู หรือมัจจุร กิเลสมาร เทวบุตรมาร ฉะนั้น ฯ บุคคลพวกที่ ๒ ไม่ได้เล่าเรียนคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งประกอบด้วยองค์ ๕ เปรียบเหมือนกับหนุตัวที่ไม่ได้ทำรังทำรูนั้น แต่ว่าหนุตัวนั้น เมื่ออยู่ในรูในรันทนตัวอื่นทำไว้ ก็บ้อมรักษาวัดไว้ได้ฉันทิ บุคคลจำพวกที่ ๒ นี้ ก็ฉันทิ นั้น คือ ได้ฟังถ้อยคำของผู้อื่นแล้ว ก็รู้แจ้งแทงตลอดซึ่งสังขธรรม ๔ ประการ แล้วก็ล่วงเสียซึ่งอำนาจแห่งมารทั้ง ๔ โดยนัยนี้ ควรทราบการเปรียบเทียบในหนุที่ ๓ ที่ ๔ ดังที่กล่าว สนเนื้อความในอรรถกถาเพียงเท่านี้

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า หนุทั้งหลายซึ่งมีอยู่ในโลกนี้ เมื่อว่าโดยจำพวกแล้ว ก็มีอยู่ ๔ จำพวก ดังที่แสดงมาแล้วฉันทิ เวไนยบุคคล คือ พระภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา สามเณร สามเณรี นางสิกขมานา

หนุ^๑ บ่อพระพุทธศาสนา ก็มีอยู่ ๔ จำพวกฉนั้น ๆ เวไนยบุคคล หรือพูดอีกนัย
 หนึ่งว่า พุทธศาสนิกชน หรือพุทธบริษัท ที่ได้เล่าเรียนคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า
 อันประกอบด้วยองค์ ๘ มีสุตตะ เถษะ เป็นต้น แต่ไม่รู้สังฆกรรม ๔ ประการ
 คือ ไม่ได้สำเร็จมรรคผลนั้น เปรียบเหมือนกับหนุจำพวกแรก คือ จำพวกที่
 ทำรังทำรู แต่ไม่อยู่ในรังในรูนั้น ไปเที่ยวอยู่เสียแต่ในที่อื่น ๆ เพราะเหตุไร
 จึงเปรียบเหมือนกับหนุจำพวกนี้ ๆ เพราะเหตุว่า หนุจำพวกที่ทำรังทำรู
 แต่ไม่อยู่ในรังในรู ไปเที่ยวอยู่เสียในที่อื่นนั้น ข้อมพบปะข้าศึกศัตรูของตน
 มีแมวเป็นต้น ข้อมตกอยู่ในอำนาจแห่งข้าศึกศัตรูของตน เช่นถูกแมวจับกินเป็น
 ต้น ขอนฉนั้นใด พุทธศาสนิกชน หรือพุทธบริษัทที่ได้เล่าเรียนธรรม แต่ไม่สำเร็จ
 มรรคผลด้วยธรรมนั้น ก็ข้อมตกอยู่ในอำนาจมาร คือ มัจจุร กิเลสมาร
 เชาวตรมาร ฉนั้นนั้น บุคคลจำพวกที่ ๑ คือ จำพวกที่ไม่ได้เล่าเรียนพระธรรม
 แต่ได้รู้สังฆกรรมทั้ง ๔ คือ สำเร็จมรรคผลนั้น เปรียบด้วยหนุจำพวกที่ ๒
 คือ จำพวกที่อยู่รูในรังที่ผู้อื่นทำไว้ ที่ตนเองไม่ได้ทำจะนั้น ๆ ที่เปรียบอย่างนี้
 ก็เพราะเหตุว่า หนุจำพวกที่ ๒ นี้ ข้อมไม่ตกอยู่ในอำนาจแห่งข้าศึก มีแมว
 เป็นต้นฉนั้นใด บุคคลจำพวกที่ ๒ ก็ไม่ตกอยู่ในอำนาจของข้าศึก มีมัจจุร
 เป็นต้นฉนั้นนั้น ๆ บุคคลจำพวกที่ ๓ คือ จำพวกที่เล่าเรียนพระธรรมด้วย
 รู้แจ้งแทงตลอดซึ่งสังฆกรรมทั้ง ๔ คือ สำเร็จมรรคผลด้วยนั้น เปรียบเสมือน
 กับหนุจำพวกที่ ๓ คือ จำพวกที่ทำรังทำรูด้วย อยู่ด้วย เพราะหนุจำพวกที่ ๓
 ข้อมรักษาชีวิตของตนไว้ได้ด้วย รักษาชีวิตของผู้อื่นไว้ได้ด้วย ๆ บุคคลจำพวกที่ ๔
 คือ จำพวกที่ไม่ได้เล่าเรียนพระธรรมด้วย ไม่ได้รู้แจ้งแทงตลอด ซึ่งสังฆกรรม
 ทั้ง ๔ ด้วยนั้น เปรียบเสมือนหนุจำพวกที่ ๓ คือ จำพวกที่ไม่ได้ทำรังทำรูด้วย
 ไม่ได้อยู่ในรังในรูด้วย ๆ ที่เปรียบอย่างนี้ ก็เพราะหนุจำพวกที่ ๔ นี้ จะรักษา
 ชีวิตของตนเองก็ไม่ได้ รักหนุอื่นก็ไม่ได้ฉนั้นใด บุคคลจำพวกที่ ๔ ก็รักษา
 ตัวเองให้พ้นจากอำนาจแห่งมารก็ไม่ได้ รักษาผู้อื่นให้พ้นจากอำนาจแห่งมาร
 ก็ไม่ได้ฉนั้นนั้น ดังน

ที่เมื่อเราท่านทั้งหลาย ได้ทราบดังนี้แล้ว ควรปฏิบัติตนให้เป็นบุคคล
 จำพวกไหนจึงจักเป็นการดี มีคำแก้ไขว่า ควรปฏิบัติตนให้เป็นบุคคลจำพวก

ที่ ๓ คือ จำพวกที่ได้เล่าเรียนพระธรรม รู้แจ้งแทงตลอดซึ่งสังขธรรมทั้ง ๔ ด้วย จึ่งจำเริญการประเสริฐแท้ แต่ถ้าทำให้เป็นบุคคลจำพวกนี้ไม่ได้ ก็ต้องทำให้เป็นบุคคลจำพวกที่ ๒ คือ จำพวกที่รู้แจ้งแทงตลอดซึ่งสังขธรรมทั้ง ๔ แต่ไม่ได้ศึกษาลำเรียนธรรม ๆ ถ้าทำให้เป็นบุคคลจำพวกที่ ๒ นี้ไม่ได้ ก็ต้องทำให้เป็นบุคคลจำพวกที่ ๓ คือ จำพวกที่ได้เล่าเรียนพระธรรม แต่ไม่ได้รับแจ้งแทงตลอด ซึ่งสังขธรรมทั้ง ๔ อย่าได้ทำตนให้เป็นบุคคลจำพวกที่ ๔ คือ จำพวกที่ไม่ได้เล่าเรียนพระธรรมด้วย ไม่ได้รับแจ้งแทงตลอดซึ่งสังขธรรมทั้ง ๔ ด้วย ๆ เมื่อผู้ใดทำได้อย่างว่ามานี้ จักว่า ผู้นั้นทำชีวิตและร่างกายให้เป็นประโยชน์ แก่ตนและคนอื่นได้ ทั้งในชาตินี้และในชาติหน้า ๆ กล่าวคือ ผู้ใดได้เล่าเรียนพระธรรม แต่ไม่สำเร็จพระธรรมกถุ ได้สำเร็จพระธรรม แต่ไม่ได้เล่าเรียนพระธรรมกถุ ได้เล่าเรียนพระธรรมด้วย ได้สำเร็จพระธรรมด้วยกถุ บุคคลทั้ง ๓ จำพวกนี้ เป็นบุคคลที่มีประโยชน์แก่ตนและผู้อื่นทั้งนั้น เป็นแต่ว่ามีประโยชน์ยิ่งเยือกกว่ากันเท่านั้น ๆ บุคคลจำพวกที่ได้เล่าเรียนพระธรรมเป็นแต่ไม่ได้เล่าเรียนพระธรรมโดยพิสดาร ๆ พวกที่สำเร็จพระธรรม แต่ไม่ได้เล่าเรียนพระธรรมโดยพิสดารนั้น ก็มีประโยชน์น้อยกว่าจำพวกที่ได้เล่าเรียนพระธรรมด้วย ได้สำเร็จพระธรรมด้วย ส่วนจำพวกที่ไม่ได้เล่าเรียนพระธรรมด้วย ไม่ได้สำเร็จพระธรรมด้วยนั้น เป็นจำพวกที่ไม่มีประโยชน์แท้ ๆ ไม่ควรที่ใคร ๆ จะทำตนให้เป็นคนจำพวกนี้ ๆ แต่ว่า การที่จะทำตนให้เป็นคนจำพวกที่ ๑ หรือจำพวกที่ ๒ ที่ ๓ ได้นั้น ก็ต้องอาศัยกำลัง ๕ ประการ คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา หรือไม่อย่างนั้น ก็ต้องอาศัยกำลัง ๔ ประการ คือ ศรัทธา สุขสุสา อปปมัตตา วิจักขณตา จึ่งจะได้ ถ้าไม่อย่างนั้นก็ไม่อาจทำตนให้เป็นคน ๓ จำพวกนี้ได้

มีคำปจฺฉาขึ้นมานว่า บุคคลที่ได้เล่าเรียนพระธรรมโดยพิสดาร แต่ไม่ได้สำเร็จพระธรรมนั้น คือใคร ได้สำเร็จพระธรรม แต่ไม่ได้เล่าเรียนพระธรรมนั้น คือใคร ได้เล่าเรียนพระธรรมด้วย ได้สำเร็จพระธรรมด้วยนั้น คือใคร ไม่ได้เล่าเรียนพระธรรมด้วย ไม่ได้สำเร็จพระธรรมด้วยนั้น คือใคร ? มีคำ

วิสัชนาว่า คือ พระภิกษุทั้งหลายในพระพุทธศาสนา ทั้งในครั้งพระพุทธเจ้า
 ยังทรงพระชนม์อยู่ และในครั้ง หรือครั้งก่อนนั้นเป็นอาทรรณ ๑ ในครั้ง
 พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่นั้น คือใคร ? คือ อาจารย์พระปริยัติ ๑
 พระกรรมฐานที่เป็นเพื่อนของอาจารย์พระปริยัติ ๑ พระอานนท์ ๑ พระ
 เทวทัต ๑ ดังนี้ ๑ ที่อาจารย์พระปริยัติ กับพระกรรมฐานซึ่งเป็นสหายของ
 อาจารย์พระปริยัตินั้น มีเรื่องปรากฏมาอย่างไร มีคำแก้ว่า มีเรื่องปรากฏมา
 อย่างนี้ กล่าวคือ ครั้งเมื่อพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย ประทับอยู่ในกรุง
 สávatถีนัน มีกุลบุตร ๒ สหายในกรุงสávatถิ ได้ไปทิวहार ได้ฟังพระธรรม-
 เทศนาของพระพุทธเจ้าแล้ว ก็ละกามารมณ์ทั้งหลาย ออกบรรพชาในพระพุทธศาสนา
 โดยตั้งใจมอบชีวิตอันตรียให้แก่พระพุทธศาสนา ได้อยู่กับพระอุปัชฌาย์อาจารย์
 ๕ พรรษา แล้วได้ไปทูลถามพระพุทธเจ้าถึงเรื่องธรรมาในพระพุทธศาสนาว่า มีอยู่
 กี่ประการ เมื่อได้ฟังว่ามีอยู่ ๒ ประการ คือ วิปัสสนาธุระ คณฺธธุระ แล้วองค์ที่
 หนึ่งก็กราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระองค์ได้บรรพชาใน
 เวลาแก่ ไม่สามารถจะทำคณฺธธุระให้เต็มได้ แต่ข้าพระองค์จักทำวิปัสสนาธุระ
 ให้สมบูรณ์ ขอพระองค์ได้ทรงโปรดสั่งสอนวิปัสสนา อันจักให้สำเร็จมรรคผล
 กระทั่งพระอรหัต ให้แก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด ๑ พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐได้ทรง
 พระมหากรุณา ก็โปรดสอนวิปัสสนาให้แก่ภิกษุนั้น ๑ เมื่อภิกษุนั้นไปพากเพียร
 พยายาม ก็ได้สำเร็จพระอรหัตพร้อมกับปฏิสัมภิทาทั้งหลาย ๑ ส่วนภิกษุ
 สหายอีกองค์หนึ่ง กราบทูลว่า ข้าพระองค์จักทำคณฺธธุระให้บริบูรณ์ แล้วก็ได้
 เล่าเรียนพระพุทธรวณะไปโดยลำดับ กระทั่งเจนจบครบทั้งพระไตรปิฎกโดย
 พิศดาร แล้วก็ได้เที่ยวแสดงธรรมในที่นั้น ๆ จนมีภิกษุที่เป็นศิษย์จนถึง ๕๐๐ องค์
 ได้เป็นอาจารย์ของคณะสงฆ์หมู่ใหญ่ถึง ๑๘ คณะด้วยกัน ๑ พระภิกษุทั้งหลาย
 ได้เล่าเรียนกรรมฐานจากพระพุทธเจ้าแล้ว ก็ไปสัถยอยู่ของพระเถระเจ้า ที่เป็น
 สหายอีกองค์หนึ่ง ได้ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระเถระเจ้าองค์นั้น แล้วก็ได้
 สำเร็จพระอรหัต แล้วได้อำลาพระเถระเจ้าองค์นั้นว่า จักได้เฝ้าพระพุทธเจ้า ๑
 พระเถระเจ้าองค์นั้นก็สงวาท่านทั้งหลายจงไปเถิด ท่านทั้งหลายจงกราบไหว้
 องค์พระศาสดา และพระอัสสัมภะทั้งหลายตามถ้อยคำของเรา ทั้งจงบอกแก่

พระเถระเจ้าผู้เป็นสหายของเราว่า อาจารย์ของข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอไหว้ท่านด้วย
 ดั่งนี้ ฯ ภิกษุเหล่านั้นก็พากันออกเดินทางไป จนกระทั่งถึงพระเชตวันมหา
 วิหาร ในกรุงสาวัตถี ได้พากันไปเฝ้าพระพุทธเจ้า และไปกราบพระอัสติมหาเถระ
 ทั้ง ๔๐ องค์ แล้วก็ไปหาพระเถระเจ้าผู้เล่าเรียนคันถธุระ แล้วกล่าวว่า อาจารย์
 ของพวกข้าพเจ้าขอไหว้ท่าน ดั่งนี้ ฯ เมื่อพระเถระเจ้าองค์นั้นถามว่า อาจารย์
 ของพวกเธอชื่ออะไร ก็บอกว่า อาจารย์ของพวกกระผมเป็นสหายของท่าน ฯ
 เมื่อพระเถระเจ้าองค์เป็นพระอรหันต์ส่งข่าวไปบ่อย ๆ อย่างนี้ พระเถระเจ้าองค์
 เล่าเรียนคันถธุระนั้น ก็อดทนไม่ได้ถามอยู่ได้เพียงเล็กน้อย แต่ต่อมาภายหลัง
 ก็อดทนไม่ได้ เมื่อพระภิกษุทั้งหลายกล่าวว่า อาจารย์ของพวกกระผมขอไหว้ท่าน
 ดั่งนี้ ก็ถามว่า อาจารย์ของพวกเธอคือใคร เมื่อภิกษุเหล่านั้นตอบว่า ก็พระ
 ภิกษุที่เป็นสหายของท่าน ก็กล่าวว่า พวกเธอได้เรียนอะไรจากพระภิกษุที่เป็น
 สหายของเรา ได้เรียนนิมากไหนในนิคายทั้ง ๕ มีทมนิกายเป็นต้น ได้เรียน
 ปิฎกไหนในปิฎกทั้ง ๓ กล่าวดั่งนั้นแล้วก็คิดว่า ภิกษุผู้เป็นสหายของเรานั้น
 แม้แต่เพียงคาถา ๔ บาท ก็ย่อมไม่รู้ เขาได้ถือบังสุกุลเข้าไปอยู่ในป่า ตั้งแต่
 บรรพชาไป แต่เขาได้อันเตวาสึกมาถึงเพียงนี้ ในเวลาเขามาเราควรจะถาม
 ปัญหา คิดดั่งนั้นแล้วก็นั่งอยู่ มิได้กล่าวประการใด

ต่อมาภายหลัง พระเถระเจ้าองค์เล่าเรียนวิปัสสนาธุระแล้วได้สำเร็จพระ
 อรหัตตนั้น ก็ได้กลับมาที่กรุงสาวัตถี เพื่อจะได้เห็นพระพุทธเจ้า ได้ฝากบาตร
 จีวรไว้กับพระเถระเจ้าผู้เป็นสหาย แล้วก็ไปไหว้พระพุทธเจ้า ไหว้พระอัสติมหา
 เถระ แล้วก็กลับมาพักอยู่กับพระเถระผู้เป็นสหายนั้น ฯ ในลำดับนั้น
 พระเถระเจ้าผู้เป็นสหาย คือ ผู้เป็นคณาจารย์ใหญ่สอนพระธรรมนั้น ก็ให้พระ
 เถระเจ้าองค์นั้นทำวัตรแล้วก็นั่งในอาสนะเสมอกัน ด้วยคิดว่าจะถามปัญหา ฯ
 ในขณะนั้น องค์สมเด็จพระบรมศาสดา ผู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ทรงพระ
 คำว่า ภิกษุของคณจักเบียดเบียนบุตรของเราตถาคคผู้เป็นพระอรหันต์ แล้วก็
 จักเกิดในนรก พระองค์ทรงเห็นดั่งนี้ จึงได้เสด็จไปในที่อยู่ของพระเถระเจ้า
 ทั้ง ๒ นั้น โดยพระองค์ทรงทำเป็นเหมือนเสด็จเลียบวิหาร ฯ ธรรมดา
 ภิกษุทั้งหลายซึ่งนั่งอยู่ในที่นั้น ฯ ย่อมแต่งตั้งอาสนะ สำหรับพระพุทธเจ้าไว้

แล้วจึงพากันนั่ง ๑ เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าได้ประทับนั่งบนอาสนะ
 ที่ภิกษุทั้งหลายแต่งตั้งไว้ตามปกติ ๑ ครั้นประทับนั่งแล้ว จึงตรัสถามปัญหา
 ในปฐมภาณ ต่อพระเถระเจ้าผู้เล่าเรียนคันถธุระ เมื่อพระเถระเจ้าองค์นั้น
 แก่ไม่ได้ ก็ทรงถามปัญหาในทตฺตญาณเป็นต้น เป็นลำดับไปจนตลอดสมาบัติ ๘
 พระเถระเจ้าองค์นั้นก็ไม่อาจแก้ได้ แม้แต่สักขีข้อเดียว ส่วนพระเถระเจ้าองค์ที่
 เล่าเรียนวิปัสสนาธุระแล้วได้สำเร็จพระอรหัตตนั้น แก้ได้ทั้งสิ้น ๑ ลำดับนั้น
 พระพุทธองค์จึงทรงถามปัญหาในโสดาปัตติมรรค ต่อพระคันถธุระนั้น พระคันถ-
 ธุระนั้นก็ไม่อาจแก้ได้ จึงทรงถามวิปัสสนาธุระ กับพระเถระเจ้าซึ่งเป็นพระอรหันต์
 เมื่อพระวิปัสสนาธุระซึ่งเป็นพระอรหันต์แก้แล้ว องค์พระประทับแล้วบรมศาสดา
 จึงทรงเปล่งพระสุรสีหนาทขึ้นว่า สาธุ สาธุ ดังนี้ แล้วก็ทรงถามปัญหา เป็น
 ลำดับขึ้นไปในมรรคผลที่ยังเหลืออยู่ ๑ พระคันถธุระก็ไม่อาจแก้ได้แม้
 แต่สักขี ส่วนพระขีณาสวขององค์นั้นก็แก้ได้ทุกข้อ ๑ องค์พระศาสดาก็ได้
 ประทานสาธุการในที่ ๔ สภาณ ๑ เทพยดา นาค ครุฑทั้งสี่ เริ่มแต่กุมภ
 เทพยดาไปจนกระทั่งถึงพรหมโลก ก็เปล่งเสียงสาธุการสนั่นหวั่นไหว ดังนี้ ๑
 เรื่องนี้ชี้ให้เห็นว่า พระเถระเจ้าทั้ง ๒ นั้น มีแปลกกันด้วยการกระทำและผลแห่ง
 การกระทำทั้งนั้น ๑ คือ องค์เล่าเรียนคันถธุระ จนได้เป็นคณาจารย์ใหญ่ขึ้น
 เปรียบเหมือนกับหนูจำพวกแรก คือ จำพวกทำรังแต่ไม่อยู่ ๑ ส่วนพระเถระเจ้า
 องค์เรียนวิปัสสนาธุระแล้วได้สำเร็จพระอรหัตตนั้น เปรียบเหมือนกับหนูที่อยู่
 ในรัง แต่ไม่ทำรังฉะนั้น สันเนอความของพระเถระเจ้าทั้ง ๒ เพียงเท่านั้น ส่วนเรื่อง
 ของพระอานนท์ที่ได้เล่าเรียนพระธรรมด้วย ได้สำเร็จพระธรรมด้วย กับเรื่องของ
 พระเวทิตที่มิได้เล่าเรียนพระธรรมด้วย มิได้สำเร็จพระธรรมด้วย ซึ่งเปรียบ
 เหมือนกับหนูจำพวกทำรังด้วย อยู่ในรังด้วย กับจำพวกที่ไม่ได้ทำรังด้วย
 ไม่ได้อยู่ในรูในรังด้วยนั้น ท่านทั้งหลายเคยได้ฟังมาแล้วเป็นอันมาก จึงขอควไว้
 มิได้ยกมาแสดงในเทศนาภรณ์นี้ เพราะเห็นว่าเท่าที่ได้แสดงมาแล้วนี้ ก็พอ
 สมควรแก่เวลาแล้ว.

เอวี่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ๑

กัณฑ์ที่ ๕๗

คัมภีร์พระปกคณบัญญัติ

ว่าด้วยบุคคล ๔ จำพวก ที่เปรียบด้วยมะม่วง

ตตถ กตเม จตุคาโร อมพุปมา ปุคฺคลา ฯ จตุตาริ อมฺพานิ อามํ
 ปกฺกวนฺณํ ปกฺกํ อามวณฺณํ อามํ อามวณฺณํ ปกฺกํ ปกฺกวนฺณํติ.

ณ บัณฑิต อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์พระปกคณบัญญัติ กัณฑ์ที่ ๕๗ ว่าด้วย
 บุคคล ๔ จำพวก ที่เปรียบด้วยมะม่วง สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระ
 พุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลายตลอดกาลนาน

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนา
 นั้นว่า บุคคล ๔ จำพวกที่เปรียบด้วยมะม่วงนั้น คือ จำพวกไหนบ้าง ? คือ
 มะม่วงมีอยู่ ๔ อย่าง มะม่วงดิบแต่มีสีเหมือนมะม่วงสุก ๑ มะม่วงสุกแต่มีสี
 เหมือนมะม่วงดิบ ๑ มะม่วงดิบมีสีเหมือนมะม่วงดิบ ๑ มะม่วงสุกมีสีเหมือนมะม่วง
 สุก ๑ ข้อนี้ฉันใด ข้ออุปมาฉันนี้ฉันนั้น คือ บุคคลบางคน มีกรรมรพยา
 นานเลื่อมใสนารักใคร่พอใจ คือ มีการเดินทางไปเดินมา การแล การเหลียว การค
 การเหยียด การครองสังฆาฏิ บาตร จีวร นานเลื่อมใสทั้งนั้น แต่ไม่รู้จักตามเป็นจริง
 ว่า สิ่งนี้เป็นทุกข์ สิ่งเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ สิ่งเป็นความดับทุกข์ สิ่ง
 เป็นทางให้ถึงความดับทุกข์ บุคคลชนิดนี้เปรียบด้วยมะม่วงดิบ ซึ่งมีสีเหมือน
 มะม่วงสุก ฯ บุคคลจำพวกมีการเดินทางไปเดินมา การแล การเหลียว การค
 การเหยียด การครองสังฆาฏิบาตรจีวรไม่นานเลื่อมใส แต่รู้จักตามเป็นจริงว่า
 สิ่งนี้เป็นทุกข์ สิ่งเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ สิ่งเป็นความดับทุกข์ สิ่ง
 เป็นทางให้ถึงความดับทุกข์ บุคคลจำพวกนี้ เปรียบด้วยมะม่วงสุก แต่มีสีเหมือน
 มะม่วงดิบ ฯ บางคนมีการเดินทางไปเดินมา การแล การเหลียว การค การเหยียด

การครองสังฆาภิบาลจืดจางไม่น่าเลื่อมใสด้วย ทั้งไม่รู้จักตามเป็นจริงว่า สิ่ง
เป็นทุกข์ สิ่งเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ สิ่งเป็นความดับทุกข์ สิ่งเป็นทางให้ถึงความ
ดับทุกข์ด้วย บุคคลจำพวกนี้เปรียบด้วยมะม่วงดิบด้วย มีสีเหมือนมะม่วงดิบด้วย ฯ
บุคคลบางจำพวกมีการเติบโตขึ้นมา การแกล การเหลียว การคู้ การเหยียด การ
ครองสังฆาภิบาลจืดจางไม่น่าเลื่อมใสด้วย ทั้งรู้จักตามเป็นจริงว่า สิ่งเป็นทุกข์ สิ่ง
เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ สิ่งเป็นความดับทุกข์ สิ่งเป็นทางให้ถึงความดับทุกข์ด้วย
บุคคลจำพวกนี้เปรียบด้วยมะม่วงสุกด้วย มีสีเหมือนมะม่วงสุกด้วย ดังนี้ ฯ
สนเนื้อความในพระบาลีพระพุทธเจ้าตรัสไว้เพียงเท่านั้น.

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า คำว่า มะม่วงดิบมีสีเหมือนมะม่วง
สุกนั้น ได้แก่ มะม่วงที่ดิบใน ส่วนข้างนอกมีสีคล้ายกับมะม่วงสุก ฯ คำว่า มะม่วง
สุกมีสีเหมือนมะม่วงดิบนั้น คือ มะม่วงนั้นสุกข้างใน แต่ข้างนอกคล้ายกับมะม่วง
ดิบ ฯ ในมะม่วงอีก ๒ อย่าง นอกจากนั้น ก็เหมือนนั้น ฯ ความไม่สุกในมะม่วง
เป็นความดิบของมะม่วงฉันทใด ความเป็นปฏิกชนแม้ในบุคคล ก็จัดว่าเป็นความดิบ
ส่วนความเป็นพระอริยเจ้าจัดว่าเป็นความสุกฉันทนั้น ฯ ความมีสีเหมือนมะม่วงสุก
ย่อมมีในมะม่วงนั้น ฉันทใด ความมีริษาคคล้ายกับพระอริยเจ้า ก็ย่อมมีในบุคคล
ฉันทนั้น โดยเหตุนี้ จึงควรทราบการเทียบเคียง ข้อมุมมาในบุคคลที่อุปมาไว้แล้ว
ตามนั้น สนเนื้อความในอรรถกถาเพียงเท่านั้น

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า บุคคล ๔ จำพวกนั้น ได้แก่
พระภิกษุในพระพุทธศาสนา ฯ อันพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ย่อมมี
ทั้งปฏิกชนและพระอริยเจ้า ภิกษุที่เป็นปฏิกชนนั้น มีริษามรรยาเหมือนพระอริยเจ้า

กัม ๑ พระอริยเจ้าที่มีกิริยามรรยาท คล้ายปุตชนกัม ๑ ปุตชนกัมกิริยามรรยาท
 เหมือนปุตชนธรรมตักมัม ๑ พระอริยเจ้าที่มีกิริยามรรยาท เหมือนพระอริยเจ้ากัม
 คัม ๑ ข้อที่ว่าปุตชนกัมกิริยามรรยาทเหมือนพระอริยเจ้านั้น คือ มีการเดินไปเดินมา
 การแลซ้ายแลขวา การคู้เหยียดอวัยวะร่างกาย การครองสังฆาฏิบาตรจีวรเรียบร้อย
 น่ารักเลื่อมใส คล้ายกับพระอริยเจ้า ๑ ส่วนพระอริยเจ้าที่มีกิริยามรรยาทเหมือน
 ปุตชนนั้น คือ มีการเดินไปเดินมา การแลซ้ายแลขวา การคู้เหยียดมือเท้า การครอง
 สังฆาฏิบาตรจีวรไม่น่ารักเลื่อมใส ๑ ปุตชนที่มีกิริยามรรยาทเหมือนปุตชนธรรมตานั้น
 คือ มีการเดินไปเดินมา การแลซ้ายแลขวา การคู้เหยียดมือเท้าแข็งแรง การครองผ้า
 สังฆาฏิบาตรจีวร ไม่น่ารักเลื่อมใส ๑ พระอริยเจ้าที่มีกิริยามรรยาทเหมือนพระอริยเจ้า
 นั้น คือ มีการเดินไปเดินมา การแลซ้ายแลขวา การคู้เหยียดอวัยวะร่างกาย
 การครองสังฆาฏิบาตรจีวรน่ารักเลื่อมใส ๑ ในบุคคลทั้ง ๔ จำพวกนี้ จำพวกแรก
 คือ จำพวกปุตชนที่มีกิริยามรรยาทน่ารักเลื่อมใส นั้น ก็จัดเป็นจำพวกดี คล้ายกับพระ
 อริยเจ้า เพราะเหตุว่า อาจทำให้เกิดความเลื่อมใสนับถือแก่ประชนชนทั้งหลายได้ ๑
 ผู้ใดยังไม่เลื่อมใส นับถือในพระพุทธศาสนา เมื่อผู้นั้นได้เห็นพระภิกษุมกิริยา
 มรรยาทเรียบร้อยน่ารักเลื่อมใส ก็เกิดความเลื่อมใส ผู้ที่เลื่อมใสอยู่แล้ว ก็เลื่อมใส
 ยิ่งขึ้น แต่ว่าถ้าผู้ที่เขาเลื่อมใส นั้นเป็นผู้มีนิสัยลงโลก ก็ยอมให้โทษมาก แต่ถ้า
 เป็นผู้ที่มีนิสัยบริสุทธิ์ ก็ไม่มีโทษอันใด ๑ พระอริยเจ้าที่มีกิริยามรรยาทคล้ายกับ
 ปุตชนนั้น ย่อมให้โทษแก่ผู้ที่ได้พบเห็น ๑ คือ เมื่อผู้ใดลบหลู่ดูถูกด้วยเข้าใจว่า
 เป็นปุตชน ผู้นั้นก็ต้องได้รับบาปกรรมเป็นอันมาก ๑ ผู้ใดเป็นปุตชนด้วย มีกิริยา
 มรรยาทดังปุตชนด้วย ผู้นั้นย่อมให้โทษแก่ตนและผู้อื่นแท้ เพราะเหตุว่าพระภิกษุ
 ปุตชนซึ่งมีกิริยามรรยาท ไม่เรียบร้อยนั้น ในใจของตนก็ไม่เรียบร้อยอยู่แล้ว
 ผู้ที่พบเห็น ก็ไม่เกิดความเลื่อมใส นับถือ ๑ ทำให้ผู้ที่ไม่นับถือศาสนา ดูถูกศาสนา
 ยิ่งขึ้น ส่วนผู้ที่นับถืออยู่แล้ว ก็ไม่เลื่อมใส นับถือยิ่งขึ้น ๑ ส่วนพระอริยเจ้าที่มีกิริยา
 มรรยาทเรียบร้อยน่ารักเลื่อมใส นั้น ย่อมให้ผลแก่ตนและผู้อื่นยิ่งขึ้น คือ ตัวท่านก็ได้
 รับประโยชน์ในทางคุณธรรมอยู่แล้ว ทั้งผู้ที่จะได้พบเห็นก็ได้รับประโยชน์ในทาง
 เกิดความเลื่อมใส ๑ ผู้ที่ยังไม่เลื่อมใสก็เลื่อมใสขึ้น ผู้ที่เลื่อมใสอยู่แล้วก็ยิ่ง
 เลื่อมใสมากขึ้น

ขอแควรรสาถกด้วยเรื่องพระสาริบุตรเป็นต้น กล่าวคือ ในคัมภีร์พระธรรมบท และคัมภีร์อื่น ๆ ได้กล่าวไว้ว่า เมื่อพระสาริบุตรเถรเจ้ายังเป็นปริพาชก คือ นักบวช นอกพระพุทธศาสนาอยู่นั้น พอได้พบพระอัสสชิเถรเจ้าซึ่งเข้าไปบิณฑบาตในกรุง ราชคฤห์ ก็เกิดความเลื่อมใส ด้วยเห็นว่า สมณะองค์นั้นกริยามรรยาท การก้าวหน้าตบยาล้าง การแลเหลียว ก็เรียบร้อย การครองสังฆาฏิบาตรจีวรเรียบร้อย เมื่อเลื่อมใสอย่างนี้ สาริบุตรปริพาชกนั้นก็คิดต่อไปว่า บรรพชิตเช่นนี้เราจะไม่เคยเห็น ฯ บุคคลเหล่านี้ที่เขาเล่าลือกันว่า เป็นพระอรหันต์ หรือเป็นผู้เดินตามทางพระอรหันต์ สมณะองค์นั้นต้องเป็นผู้หนึ่งในบุคคลเหล่านั้น ฯ

อย่างไรก็ดี เราจักต้องถามสมณะองค์นั้นว่า ท่านได้บรรพชาโดยตั้งใจนับถือใคร เป็นครูเป็นอาจารย์ หรือใครเป็นครูเป็นอาจารย์ของท่าน ท่านชอบใจธรรมของใคร ? พอสาริบุตรปริพาชกคิดอย่างนี้ ก็คิดขึ้นอีกว่า เวลานี้ไม่ใช่เวลาถามปัญหาต่อภิกษุ เพราะภิกษุนั้นกำลังเที่ยวบิณฑบาตอยู่ตามละแวกบ้าน เราควรจะตามหลังภิกษุไป เพราะผู้ต้องการด้วยประโยชน์ควรจะแสวงหาหนทาง จึงจักเป็นการดี ฯ

เมื่อสาริบุตรปริพาชกนั้น เห็นพระอัสสชิเถรเจ้าซึ่งเป็นองค์อรหันต์ บิณฑบาตได้แล้ว ประสงค์จะนั่งฉันในที่แห่งหนึ่ง ก็ได้จัดตั้งสำหรับปริพาชกของตนไปตั้งถวาย ฯ เมื่อพระอัสสชิเถรเจ้า ฉันเสร็จแล้ว สาริบุตรปริพาชกนั้น ก็ได้ถวายน้ำด้วยภักดีของตน ฯ ครั้นทำอาจิรวัตรอย่างนั้นแล้ว ก็กล่าวปฏิสันถารปราศรัยด้วยถ้อยคำอันอ่อนหวานว่า นี่แน่ะท่าน อินทรีย์ของท่านผ่องใสดี ฉวีวรรณของท่านบริสุทธิ์สะอาดดี ท่านได้บรรพชาโดยตั้งใจจะจงใครให้เป็นครูอาจารย์ ใครเป็นครูอาจารย์ของท่าน ท่านชอบใจธรรมของใคร ดังนี้ ฯ

พระอัสสชิเถรเจ้าก็คิดว่า ชรรมาปริพาชกเหล่านี้ ย่อมเป็นปฏิปักษ์แก่ศาสนา เราจักไม่แสดงความลึกซึ้งในศาสนาให้ปริพาชกนี้ฟัง เมื่อท่านคิดดังนี้แล้ว ท่านก็ประสงค์อยากให้รู้ว่าท่านเพิ่งเป็นสมณะใหม่ เพิ่งเป็นภิกษุใหม่ จึงได้กล่าวว่า นี่แน่ะเธอ เราเป็นภิกษุใหม่ เราบรรพชายังไม่นาน เราเพิ่งมาสู่ธรรมวินัยนี้ เราไม่อาจที่จะแสดงธรรมให้พิสดารได้ ฯ สาริบุตรปริพาชก ซึ่งเป็นผู้มีสติปัญญามาก เป็นผู้ได้เล่าเรียนในคัมภีร์พราหมณ์มาจนจบไตรเพท ทั้งได้เล่าเรียนความรู้ของนักบวชนอกพระพุทธศาสนา ไว้เป็น

อันมาก ทั้งเห็นว่าความรู้ในไตรเพทของพวกพราหมณ์ และความรู้ในศาสนา
 ของพวกบรรพชิตต่าง ๆ นั้น ไม่มีสาระประโยชน์อันใด ผู้ที่แสดงธรรมมากท่าน
 ก็เคยได้พบมาเป็นอันมากแล้ว ผู้แสดงธรรมน้อยท่านก็เคยได้พบมาเป็นอันมาก
 แล้ว แต่ท่านเห็นว่า ในธรรมเรื่องความรู้ต่าง ๆ ที่ท่านเคยได้ยินทั้งอย่างยาว
 อย่างพิสดารไม่มีสาระประโยชน์อันใด ท่านจึงได้กล่าวขึ้นว่า ข้าพเจ้าชื่อว่า
 อุปติสสะ ท่านจะแสดงน้อยหรือแสดงมาก ตามความสามารถของท่านอย่างไร
 ก็ตาม การที่จะรู้แจ้งแทงตลอดซึ่งสิ่งที่ท่านแสดงนี้คงร้อยนับพันนับ เป็น
 หน้าของข้าพเจ้า ดังนี้ ๆ การที่สาริบุตรปริพาชกกล่าวขึ้นว่า ข้าพเจ้าชื่อว่า
 อุปติสสะ ดังนี้ ก็โดยเขาขึ้นชื่อลือนามแล้วว่า อุปติสสปริพาชก คือ ตัวพระ
 สาริบุตรซึ่งยังเป็นนักบวชนอกพระพุทธศาสนาอยู่นั้น เป็นผู้สวดบุญญามาก เขาขึ้น
 ชื่อนั้น เพราะฉะนั้น ท่านจึงได้พูดขึ้นว่า ข้าพเจ้าชื่อว่า อุปติสสะ
 ท่านจะแสดงธรรมน้อยหรือมาก ตามความสามารถของท่านอย่างไรก็ตาม การที่
 จะรู้แจ้งแทงตลอด ซึ่งสิ่งที่ท่านแสดงคงร้อยนับพันนับนั้น เป็นหน้าที่ของข้าพเจ้า
 ดังนี้ ครั้นท่านกล่าวอย่างนี้แล้วจึงกล่าวต่อไปว่า ท่านจะแสดงน้อยหรือมาก
 ก็ตาม ท่านจงแสดงเฉพาะสิ่งที่เห็นประโยชน์เท่านั้น ข้าพเจ้าต้องการเฉพาะ
 ประโยชน์เท่านั้น การแสดงให้มากอีกมีประโยชน์อย่างไร ๆ เมื่อสาริบุตร
 ปริพาชกซึ่งเรียกตามชื่อเดิมว่า อุปติสสปริพาชก ได้กล่าวขึ้นอย่างนี้แล้ว พระ
 อัสสิเกรเจ้าก็ได้แสดงความลึกลับ ในพระพุทธศาสนาให้ฟัง ด้วยคำอันยาวว่า
 ว่า ธรรมเหล่าใดเกิดมาจากเหตุ พระตถาคตเจ้าได้ทรงแสดงเหตุแห่งธรรม
 เหล่านั้น ทั้งได้ทรงแสดงความดับแห่งธรรมเหล่านั้น ได้ทรงแสดงทางให้
 ถึงความดับแห่งธรรมเหล่านั้นด้วย พระมหาสมณเจ้าได้ตรัสอย่างนี้ ดังนี้ ๆ
 อุปติสสปริพาชกได้ฟังเพียง ๒ บาทเบื้องต้น คือ ๒ คำเบื้องต้นว่า ธรรมเหล่าใด
 เกิดจากเหตุ พระตถาคตเจ้าได้ทรงแสดงเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น ดังนี้ ก็ได้ทรง
 อยู่ในโสดาปัตติผล อันสมบูรณ์ด้วยนัยหนึ่ง ๆ อีก ๒ บาทเบื้องปลาย
 คือ ๒ ข้อเบื้องปลายที่ยังเหลืออยู่นั้น พระอัสสิเกรเจ้าแสดงให้จบลงในเวลา
 อุปติสสปริพาชกได้สำเร็จเป็นพระโสดาบัน ๆ อุปติสสปริพาชกได้สำเร็จเป็น
 พระโสดาบันแล้ว ก็มีความเห็นว่า เหตุการณ์ในคุณวิเศษชั้นสูงขึ้นไป จึง

ยังไม่ได้ไปถึงนั้นจักต้องมียุเป็นแท้ คิดดังนี้แล้วจึงกล่าวขึ้นว่า ข้าแต่พระเจ้าผู้เป็นเจ้า
ขอพระเจ้าผู้เป็นเจ้าอย่าแสดงธรรมต่อไป เท่านี้เป็นอันพอแล้ว พระศาสดาของท่านอยู่ที่ไหน ?
พระอัสสชิเถระเจ้าจึงตอบว่า พระศาสดาของเราอยู่ที่พระเวฬุวัน ฯ
แล้วต่อนี้ไปอุปติสสปริพาชกก็ไปชักชวนโกณฑปริพาชก คือ พระมหาโมคคัลลาน์
ซึ่งเป็นสหาคัมภีรในคราวนั้น ไปลาอาจารย์แล้วก็ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ลงท้ายก็ได้
บรรพชาอุปสมบท เป็นพระสารีบุตร โมคคัลลาน์ ได้สำเร็จเป็นพระอัครสาวกซ้ายขวา
ดังที่ท่านทั้งหลายเคยได้ฟังมา ฯ ของท่านผู้ฟังทั้งหลายจงคิดเถิดว่า ถ้าพระอัสสชิ
เถระเจ้า ซึ่งเป็นองค์อรหันต์ไม่มีการมรรยาทน่าเลื่อมใสนับถือแล้ว สารีบุตร
ปริพาชกก็คงไม่เลื่อมใสนับถือ ฯ เมื่อไม่เลื่อมใสนับถือ ก็คงไม่ได้ติดตามไปสนทนา
ถึงกับได้สำเร็จเป็นพระโสดาบันดังแสดงมา เพราะฉะนั้น ถ้าพระอริยเจ้ามีการ
มรรยาทน่าเลื่อมใส อันเปรียบด้วยมะม่วงสุกทั้งมีรสเหมือนมะม่วงสุกด้วยแล้ว ก็ยัง
มีประโยชน์มาก คือ ยังทำให้เกิดความเลื่อมใสแก่ผู้ยังไม่เลื่อมใส ส่วนผู้ที่เลื่อมใส
อยู่แล้ว ก็ยังเลื่อมใสยิ่งขึ้น ดังนี้

การมรรยาทอันน่าเลื่อมใสนั้น ย่อมเป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา
หรือพหิรศาสนาได้โดยแท้ ด้วยเหตุว่าการมรรยาทอันดีนั้น ย่อมทำให้ผู้
พบเห็นเกิดความเชื่อ ความเลื่อมใสว่า ผู้นั้นจะต้องเป็นคนดี เช่น เราเห็น
นักเรียนของโรงเรียนใด มีการมรรยาทเรียบร้อย เราก็มักเข้าใจว่า โรงเรียนนั้น
เป็นโรงเรียนดี มีระเบียบดี มีครูดี ฯ เมื่อเราเห็นกุลบุตรกุลธิดาผู้ใดมีการ
มรรยาทเรียบร้อยดี เราก็มักเข้าใจว่า บิดามารดาหรือผู้ปกครองของกุลบุตร
กุลธิดานั้น เป็นคนดี มีการปกครองเป็นระเบียบดี ฉะนั้น ฯ โดยเหตุนี้
พระพุทธเจ้าผู้ทรงรอบรู้สิ่งทั้งปวง จึงได้ทรงบัญญัติเสขีวัตร ๘๕ ประการไว้ เพื่อ
ให้พระภิกษุ พระภิกษุณี ตลอดจนสามเณร สามเณรี นางสิกขมานา ประพฤติ
ตาม เมื่อผู้ใดประพฤติให้ถูกต้องตามเสขีวัตรทั้ง ๘๕ นั้นได้แล้ว การมรรยาท
ของผู้นั้นก็เรียบร้อยน่าเลื่อมใส เพราะฉะนั้น เสขีวัตรทั้ง ๘๕ นั้น ถือกันว่าจะ
เป็นข้อวัตรสำหรับพระภิกษุสามเณรก็ตาม แต่ทางฆราวาสก็ย่อมสมควรแก่ชาวบ้าน
เช่น ข้อว่า เวลาคำข้าวอยู่ในปากห้ามไม่ให้พูดก็ดี เวลาคำข้าวยังไม่ถึงปาก

ห้ามไม่ให้เอาปากไว้อย่างใด เวลากินข้าวอย่าไขนาคำข้าวเข้าปากก็ดี อย่าไปขยเมียดข้าวลงในที่ต่าง ๆ เวลากินข้าวก็ดี อย่ากินข้าวให้มีเสียงดังจับ ๆ หรือเสียงดังซู้ด ๆ ก็ดี อย่าแกลบลิ้นเวลากินข้าวก็ดี อย่าเอามือข้างเบือนอาหารจับภาชนะน้ำก็ดี เวลากินข้าวแล้วต้องบ้วนปาก ถูฟัน ล้างมือให้สะอาด ล้างภาชนะให้ดีก็ดี เหล่านี้ ย่อมสมควรแก่ชาวบ้านด้วย ชาวบ้านควรจงจำไว้ปฏิบัติตามด้วย เพราะเมื่อปฏิบัติตามได้แล้ว ก็จะมีกิริยาในการกินข้าว เรียบร้อยขึ้น

การนุ่งผ้า^๕นั้น พระพุทธเจ้าก็ทรงบัญญัติไว้ในเสขียวัตรสำหรับภิกษุทั้งหลาย การเดินไปมาในละแวกบ้าน การนั่งในละแวกบ้าน การพูดในละแวกบ้าน ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้สำหรับภิกษุสามเณรทั้งหลายนั้น ชาวบ้านก็ควรปฏิบัติตามเป็นบางข้อบางประการ เพราะฉะนั้น เมื่อชาวบ้านผู้ใด ใคร่อยากให้ตนมีกิริยาดีในการเดิน การนั่ง การพูด ชาวบ้านผู้นั้นจงดูในเสขียวัตร ๗๕ ของภิกษุทั้งหลาย หรือจงให้ภิกษุทั้งหลายแสดงให้ฟัง แล้วจดจำไว้ เฉพาะข้อที่ชาวบ้านควรใช้ได้ เช่น ข้อว่า อย่าเดินกระโหยังเท้า อย่าเดินขาเกแปลก อย่าเดินโคลงกาย อย่าขึ้นโคลงศีรษะไปในละแวกบ้าน และข้อว่าอย่านั่งรัดเข้าในละแวกบ้าน อย่าพูดเสียงดังดัง^๕เป็นต้น ก็ล้วนแต่เป็นข้อที่สมควรแก่ชาวบ้านทั้งนั้น ฯ เมื่อชาวบ้านผู้ใดทำตามได้แล้ว ชาวบ้านผู้นั้นก็จักต้องเป็นคนมีกิริยามรรยาทเรียบร้อย เป็นที่พอใจของคนทั้งหลาย จะทำให้คนทั้งหลายเกิดความรักใคร่นับถือได้โดยแท้ สันกระแสเสนาในกัมมัตถ์เพียงเท่านั้น.

เอวี่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๕๘

คัมภีร์พระปกคณบัญญัติ

ว่าด้วยบุคคล ๔ จำพวก ที่เปรียบด้วยโอ่งน้ำ

ตตถ กตเม จตตารอ กุมภปมา ปุคฺคลา ฯ จตตารอ กุมภา ตฺจโณ
ปฺหิโต ปุโร วิวญฺญู ตฺจโณ วิวญฺญู ปุโร ปฺหิโตติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์พระปกคณบัญญัติ กัณฑ์ที่ ๕๘ ว่าด้วย
บุคคล ๔ จำพวก ที่เปรียบด้วยโอ่งน้ำ สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่
พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่งเทศนานี้ว่า
บุคคล ๔ จำพวก ที่เปรียบด้วยโอ่งน้ำนั้น ได้แก่ จำพวกไหนบ้าง ? มีคำแก้ไขว่า
โอ่งน้ำมีอยู่ ๔ ชนิด คือ โอ่งเปล่าปิด ๑ โอ่งเต็มเปิด ๑ โอ่งเปล่าเปิด ๑ โอ่ง
เต็มปิด ๑ ฯ บุคคลที่เปรียบด้วยโอ่ง ๔ ชนิดนี้ ก็มีอยู่ในโลก คือ บุคคลบางคน
มีการเดินหน้าถอยหลัง การแลเหลียว การคู้เหยียด การครองสังฆาฏี บาตรจีวร
น่าน้ำเลื่อมใส แต่ว่าไม่รู้ชัดตามเป็นจริง ว่าสิ่งนี้เป็นทุกข์ สิ่งนี้เป็นเหตุ
ให้เกิดทุกข์ สิ่งนี้เป็นความดับทุกข์ สิ่งนี้เป็นทางให้ถึงความดับทุกข์
บุคคลชนิดนี้แหละเปรียบด้วยโอ่งเปล่าปิด ฯ บางคนมีการเดินหน้า ถอยหลัง
การแลเหลียว การคู้เหยียด การครองสังฆาฏี บาตร จีวร ไม่น่าน้ำเลื่อมใส
แต่รู้ชัดตามเป็นจริงว่า สิ่งนี้เป็นทุกข์ สิ่งนี้เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ สิ่งนี้เป็นความ
ดับทุกข์ สิ่งนี้เป็นทางให้ถึงความดับทุกข์ บุคคลชนิดนี้ เปรียบด้วยโอ่งเปิด ฯ
บางคนมีการเดินหน้าถอยหลัง การแลเหลียว การคู้เหยียด การครองสังฆาฏี บาตร
จีวร ไม่น่าน้ำเลื่อมใสด้วย ทั้งไม่รู้ชัดตามเป็นจริงว่า สิ่งนี้เป็นทุกข์ สิ่งนี้เป็นเหตุให้
เกิดทุกข์ สิ่งนี้เป็นความดับทุกข์ สิ่งนี้เป็นทางให้ถึงความดับทุกข์ด้วย บุคคล

ชนิดนี้เปรียบด้วยโอ่งเปล่าเปิด บางคนมีการเดินหน้า ถอยหลัง การแลเหลียว
 ก่เหยียด การครองสังฆาฏี บาตร จีวร นุ่งเลื่อมใสด้วย ทั้งวัดตามเป็นจริงว่า
 สิ่งนี้เป็นทุกข์ สิ่งนี้เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ สิ่งนี้เป็นความดับทุกข์ สิ่งนี้เป็นทางให้
 ความดับทุกข์ด้วย บุคคลชนิดนี้เปรียบด้วยโอ่งเต็มปิด ฯ บุคคล ๔ จำพวกเหล่านี้
 แล เปรียบด้วยโอ่งน้ำ ดังนี้ สันเนือความในพระบาลีที่พระพุทธเจ้าโปรดประทาน
 เทศนาไว้เพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า บุคคลที่ปราศจากคุณธรรมที่เป็นสาระ
 ในใจนั้น ถ้ามีความสวยงามภายนอก ก็เปรียบด้วยโอ่งเปล่าที่บุคคลปิดไว้ ฯ ในบุคคล
 นอกจากนั้น ก็ควรเปรียบตามนั้น ดังนี้ สันเนือความในอรรถกถาเพียงเท่านั้น

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า คุณธรรมที่เป็นสาระนั้น หมายถึง
 อริยสัจ ๔ ประการ ฯ ผู้ใคร่แจ้งแทงตลอดซึ่งอริยสัจ ๔ ประการ ผู้นั้นเรียกว่า
 คุณธรรมที่มีสาระในใจ ฯ แต่ถ้าผู้นั้นมีกิริยาภายนอกไม่น่าเลื่อมใส ก็เปรียบ
 ผู้นั้นเหมือนกับโอ่งน้ำที่เต็มด้วยน้ำ แต่ว่าเปิดปากไว้ ฯ ผู้ใดไม่ตรัสรู้อริยสัจ ๔
 แต่ทว่ามีความกิริยาภายนอกน่าเลื่อมใส ผู้นั้นเรียกว่า ภายนอกปราศจากคุณธรรมที่เป็นสาระ
 เปรียบด้วยหม้อเปล่าที่บุคคลปิดปากไว้ ฯ ผู้ใดตรัสรู้อริยสัจ ๔ ด้วยกิริยาภายนอก
 ผู้นั้นเปรียบด้วยโอ่งน้ำเต็ม ที่บุคคลปิดปากไว้ ฯ ผู้ใดไม่ตรัสรู้อริยสัจ ๔ ด้วย
 ไม่มีกิริยาภายนอกน่าเลื่อมใสด้วย ผู้นั้นเรียกว่า ปราศจากคุณธรรมที่เป็นสาระ ทั้ง
 ภายในภายนอก ควรเปรียบผู้นั้นด้วยโอ่งเปล่าที่บุคคลเปิดปากไว้ ดังนี้ อันนี้เป็น
 ข้อใหญ่ใจความในบุคคล ๔ จำพวก

กับบุคคลผู้ไม่ตรัสรู้หรือสัง ๔ แต่มกิริยาภายนอกน่าเลื่อมใส นับถือ
เหมือนกับเป็นพระอรหันต์เหมือนกัน ก็มอญเป็นอันมาก อย่างว่าแต่คุณธรรมซึ่งสูงเสิบ
ถึงแม้ว่าคุณธรรมชั้นต่ำก็เหมือนกัน คือ ปุณฺณที่ไม่มีคุณธรรมชั้นต่ำ คือ ไม่มี
ความรู้ในทางธรรมวินัย หรือในทางศิลปวิทยาอันใด แต่มกิริยาน่าเลื่อมใสนับถือ
ก็มอญเป็นอันมาก ผู้ที่เต็มไปด้วยคุณธรรมชั้นสูง คือ คุณธรรมของพระอรหันต์
แต่ว่ามกิริยามรรยาไม่น่าเลื่อมใสนับถืออื่น ก็ย่อมมีอยู่ ๆ ที่ว่ามีอยู่นั้น เช่น
พระสารีบุตรเถรเจ้า องค์อรหันต์อัครสาวก ซึ่งเป็นพระสาวกสูงส่งกว่า สาวก
ทั้งปวง แต่ถึงอย่างนั้นก็ ในคัมภีร์ก็ยังได้กล่าวไว้ว่า ในเวลาที่ท่านไปพบห้วยร่อง
ช่องน้อย ท่านย่อมกระโดดข้ามไป ที่เป็นดังนี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงว่า เพราะกิริยา
วานร เพราะพระสารีบุตรเถรเจ้าได้อบรมมาในชาติก่อน คือ ชาติที่เกิดเป็นวานร
ติด ๆ กันมาถึง ๕๐๐ ชาติ นั้น ยังติดมาถึงชาติเป็นพระสารีบุตรเถรเจ้า หรือเหมือน
ดังพระอรหันต์เถรเจ้าองค์หนึ่ง ซึ่งกล่าวไว้ในคัมภีร์พระธรรมบทว่า มีวาจา
หยาบ คือ ใช้คำว่า เฮ้ยคนเลว เสมอ ในเวลาจะพูดกับใคร องค์สมเด็จพระ
จอมไตรศาสดาก็ได้ตรัสไว้ว่า ที่เป็นอย่างนั้นไม่ใช่เป็นเพราะกิเลสหยาบ ซึ่งมี
อยู่ในใจของพระเถรเจ้าองค์นั้น เป็นเพราะกิริยา ซึ่งได้อบรมมาในชาติก่อนนั้น
ติดมา ๆ เพราะพระอรหันต์ทั้งหลายมกิริยาบางอย่างไม่น่าเลื่อมใสนับถือ สมกับเป็น
ผู้เสียนั้น เป็นด้วยเหตุที่พระอรหันต์ทั้งหลาย ละวาสนาไม่ขาด คือ ละกิริยาที่
ได้เคยอบรมมาในชาติก่อนนั้นไม่ขาด ละได้ขาดแต่กิเลสเท่านั้น ไม่เหมือน
พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ส่วนพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นทรงละได้ขาด ทั้งวาสนาและ
กิเลส คือ ทั้งกิริยาที่เคยอบรมและกิเลสทุกประการ ๆ เพราะฉะนั้น ไม่ควร
ที่ใคร ๆ จะอบรมกิริยาซึ่งไม่ดีไม่งามไว้ ๆ เมื่อเห็นว่ากิริยาใดไม่ดีไม่งาม ก็จง
พยายามละกิริยานั้นเสีย อย่าให้กิริยานั้นติดตามไปนาน จนเป็นอุปนิสัยไปใน
กายภาคหน้า หรือจนเป็นตัวอย่างของบุตรธิดา หลาน หลาน และคนอื่น ๆ ที่ได้
พบเห็น ๆ คนทุกคนควรจะพิจารณาตุณของตนเสมอว่า กิริยาของเราอย่าง
ไหนดี อย่างไหนไม่ดี ๆ เมื่อเห็นว่าอย่างไหนไม่ดี ก็จงละอย่างนั้นเสีย เห็น
ว่าอย่างไหนดี ก็จงทำอย่างนั้น ๆ ก็คำว่า กิริยานั้น หมายถึงอริยาบถ ๔ อันเป็น

อริยาบทใหญ่ ๓ อริยาบท ๔ ซึ่งเป็นอริยาบทใหญ่นั้น ได้แก่ การยืน เดิน นั่ง นอน ๓ ยังมีอริยาบทน้อย ซึ่งเรียกว่าจุดณียอริยาบทอีก ๓ จุดณีย-
อริยาบทน้อยนั้น ได้แก่ การแลเหลียว ตั้ เขยิบคู้ นั่ง ห่ม ตลอดถึงการทำ พุค-
คิณ ถ่ายองจาระ ถ่ายบัสสวาระเป็นที่สุด ๓ สิ่งเหล่านี้ เรียกในภาษาไทยของ
เราว่ากิริยาทั้งนั้น ๓ บางคนจะต้องมีกิริยาอย่างหนึ่งดี อย่างหนึ่งไม่ดี อย่าง
หนึ่งเรียบร้อย แต่อีกอย่างหนึ่งไม่เรียบร้อย บางคนก็ไม่เรียบร้อยหมด บางคน
ก็เรียบร้อยหมด เมื่อใครเห็นว่ากิริยาอันใดของตนไม่ดีไม่งาม ก็จงพยายามทำ
ให้ดีให้งามขึ้น แต่ว่ากิริยาภายนอกที่จะดีงาม หรือไม่ดีไม่งามนั้น โดยมากย่อม
ออกมาจากนิสัยภายใน ๓ เมื่อนิสัยภายในดีงาม กิริยาภายนอกก็ย่อมดีงาม
เมื่อนิสัยภายในไม่ดีไม่งาม กิริยาภายนอกก็ย่อมไม่ดีไม่งาม ๓ นิสัยภายใน
นั้น ได้แก่ สิ่งใด ? ได้แก่ จริต ๓ ก็จริตนั้น ได้แก่ อะไรเล่า ? ได้แก่
สิ่งที่เคยประพฤติมา ๓ สิ่งที่เคยประพฤติมา ซึ่งเรียกว่าจริตนั้น มีอยู่กี่ประการ
เล่า ? แก้วว่า มีอยู่หลายประการ แต่ว่าเมื่อขอลงก็จะมี ๖ ประการ คือ ราก-
จริต ๑ โทสจริต ๑ โมหจริต ๑ สัทธาจริต ๑ พุทธจริต ๑ วิตักกจริต ๑ ๓
จริต ๖ ประการนี้แล ทำให้กิริยาภายนอก ชั่วบ้าง ดีบ้าง ๓ คือ ถ้าเป็นจริตดี
ก็ทำให้กิริยาภายนอกดี ถ้าเป็นจริตไม่ดี ก็ทำให้กิริยาภายนอกไม่ดี ๓ ท่านกล่าว
ไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค เรื่องจริต ๖ ประการนี้โดยพิสดาร แต่ว่าจะยกมาแสดง
เพียงเล็กน้อย เพียงให้เห็นว่าคนมีจริตไหน กิริยาเป็นอย่างไร ๓ ท่านกล่าว
ไว้ว่า คนมีรากจริต คือ คนชอบสวดยชอบงามนั้น มีกิริยาเดิน เดิน นั่ง นอน ทำ
พุค เรียบร้อยอ่อนโยน ๓ คนมีสัทธาจริตก็เหมือนกัน ๓ คนมีโทสจริต คือ
มีนิสัยขโมยโกรธนั้น มีกิริยาไม่เรียบร้อย มีการเดิน เดิน นั่ง นอน ทำ พุค ตลอด
ถึงการกินอาหารไม่เรียบร้อย กล่าวคือ เสียงเดินก็แรง นั่งก็แรง นอนก็เกะกะ
นอนก็แรง กินก็ไม่ระมัดระวัง จนกระทั่งจกกวาดเรือน ก็มีเสียงไม้กวาดคังเกิน
ไป หังกวาดก็ไม่เรียบร้อย กวาดก็ไม่สะอาด คนมีพุทธจริต คือ มีนิสัยชอบ
ความรักก็เหมือนกัน คือ มีกิริยาไม่เรียบร้อยเหมือนกัน ๓ คนมีโมหจริต มีกิริยา
ตามแต่จะเป็นไป เช่นเดินก็ตามแต่เท้าจะเป็นไป นั่งนอน หรือกินดื่ม หรือทำ
สิ่งใดก็ตามแต่ถนัดใจ ไม่มีความระมัดระวังอย่างไร เช่นเดินก็เปะปะ นั่งก็เกะกะ

นอนก็กระสับกระส่าย กินก็มึนเมา ทำก็ไม่ละเอียด ไม่สะอาด ไม่ทำงาน พุทก็ไม่เป็นหลักฐาน ดังนั้นเป็นต้น ส่วนคนที่เป็นวັถกจริต คือ มีวิสัยชอบคิด ชอบนึกไม่รู้จักหยุดหย่อนนั้น ก็มีการไม่งาม มีการตามแต่จะเป็นไป เหมือน กับโมหจริต ดังนั้น ส่วนข้ออื่น ๆ ที่เกี่ยวกับจริต ๖ นี้ ก็ยังมีอยู่อีกมาก ผู้ต้องการทราบ ควรสดับฟังจากคัมภีร์วิสุทธิมรรคโน้น

โส ภิกษุสมา เอहि วสลิ วสลิติยาหิ วนฺโต ก็เรื่องพระเถระเจ้า องค์อรหันต์ ซึ่งว่ามิว่าจาหายาไม่น่าเลื่อมใส นั้น กล่าวคือ พระเถระเจ้าองค์ นั้น มีนามว่า พระปลินทวัจจนเถระเจ้า ฯ กล่าวคือ ในคัมภีร์ธรรมบทว่า พระ ปลินทวัจจนเถระเจ้าเ็น ได้ร้องเรียกคนทั้งหลาย ทั้งคฤหัสถ์และบรรพชิตด้วยคำว่า คนเลว คนชั่ว คนถ่อย เช่นเรียกให้มา ก็เรียกว่า มานักนถ่อย มานักคนเลว เวลาจะบอกให้ไปท่านก็บอกว่า ไปคนถ่อย ไปคนเลว ดังนั้นเป็นต้น ฯ แต่ในใจ ของท่านนั้นหาได้หายาดังว่าจาไม เพราะท่านเป็นพระอรหันต์แล้ว ละกิเลสทั้ง อย่างหายา อย่างกลาง อย่างละเอียดสิ้นแล้ว ฯ อยู่มาวันหนึ่ง ก็มีภิกษุ เป็นอันมากไปฟ้องต่อพระพุทธองค์ว่า พระปลินทวัจจะ เรียกภิกษุทั้งหลายด้วย คำหายา ด้วยคำว่า คนชั่ว คนถ่อย คนเลว เมื่อท่านกราบทูลว่า จริง พระเจ้าข้า พระพุทธองค์จึงทรงนึกถึงบุพเพนิวาสชาติปางหลังของท่านนั้นตลอดแล้ว จึงตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกเธออย่ายกโทษติเตียนพระปลินทวัจจะเลย เพราะพระปลินทวัจจะ ไม่ได้เรียกภิกษุทั้งหลายด้วยมีโทษะในภายใน พระ ปลินทวัจจะนี้ ได้เกิดอยู่ในตระกูลพราหมณ์ ถึง ๕๐๐ ชาติเป็นลำดับมา คำว่า คนชั่ว คนถ่อย คนเลวนั้น พระปลินทวัจจะนี้ ได้สะสมมาตลอดกาลนานแล้ว อันพระอรหันต์ผู้สิ้นอาสวะกิเลสแล้ว ย่อมไม่มีคำหายาซ้ำกล้าแข็ง ซึ่งเป็นคำ กระทบผู้อื่นเลย แต่บุตรของเราได้ใช้คำพูดอย่างนี้ ก็เพราะได้เคยอบรมมา ครั้นดังนั้นแล้ว จึงตรัสต่อไปว่า บุคคลควรเปล่งวาจาที่ไม่หายา ที่ให้รสที่เป็น ประโยชน์ ที่เป็นคำจริง บุคคลไม่ทำผู้อื่นให้ขัดใจด้วยวาจาใด ควรเปล่งวาจา นั้น เราคาดคะเนกับบุคคลนั้นว่าเป็นพราหมณ์ ดังนั้น ฯ เรื่องนี้ชี้ให้เห็นว่า พระอริยเจ้า แม้ชนอรหันต์ก็ตาม ซึ่งมีภิกษาภายนอกไม่น่าเลื่อมใส แต่ภายใน เต็มด้วยคุณธรรมอันน่าเลื่อมใส ซึ่งเปรียบเหมือนกับโอ่งเต็มด้วยน้ำ แต่บุคคล เป็ดปากไว้นั้นก็มีอยู่ ดังพระปลินทวัจจนเถระเจ้า ซึ่งได้แสดงมาแล้วนี้

สนทกาโย สนทวาโจ ส่วนพระปฤชณที่ไม่เต็มไปด้วยคุณธรรมอันประเสริฐเหมือนพระอริยเจ้า แต่มกิริยาภายนอกน่าเลื่อมใสนับถือ เป็นประหนึ่งว่า ในภายในนั้น เต็มไปด้วยคุณธรรมอันประเสริฐก็มีอยู่ ดังพระสันตกายเถระเจ้า เป็นอุทาหรณ์ กล่าวคือ ในคัมภีร์พระธรรมบทได้ว่าไว้ว่า เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดา ประทับอยู่ที่กรุงสาวัตถินั้น ได้ทรงปรารภพระสันตกายเถระเจ้า ให้เป็นต้นเหตุ จึงได้ตรัสเทศนาซึ่งคำว่า สนทกาโย สนทวาโจ นี้ให้เป็นผล ๆ อย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่ได้มีแก่พระเถระเจ้าองค์นั้น ๆ ร่างกายของพระเถระเจ้าองค์นั้น สงบเรียบร้อยเป็นอันดี แม้แต่การเอี้ยวกายบิดกายก็ไม่มี ๆ ที่เป็นอย่างนั้น ก็เพราะเหตุว่าท่านมาจากกัมมัตราสส์ ๆ กล่าวคือ ราชสัทสนั้น มีธรรมคาถาว่า เวลาไปหาอาหารในวันหนึ่ง ได้กินอาหารเต็มความประสงค์แล้ว ก็เข้าไปนอนอยู่ในถ้ำเงิน หรือถ้ำทอง หรือถ้ำแก้วมณี หรือถ้ำแก้วประพาฬ อันมีผงมโนศิลา หรือผงหรรतालเต็มอยู่ในนั้น แล้วก็นอนไปตลอด ๗ วัน พอถึงวันที่ ๗ จึงตื่นขึ้นเมื่อตื่นขึ้นแล้ว ก็มองดูที่ตนนอน ถ้าเห็นมโนศิลาหรือผงหรรतालโรยราบกระจัดกระจาย เพราะกระดิกหางหรือหูหรือเท้า ก็เกิดน้อยใจว่า การนอนอย่างนี้ย่อมไม่สมควรแก่ชาติตระกูลของเรา แล้วก็นอนหนุนคออาหารไปอีกถึง ๗ วัน เมื่อไม่มีผงมโนศิลาหรือผงหรรतालนั้นกระจัดกระจาย จึงคิดว่า การนอนเรียบร้อยอย่างนี้ ย่อมสมควรแก่ชาติตระกูลของเรา คิดดังนี้แล้ว จึงออกจากถ้ำนั้นมา สลักกายแล้วแลดูทิศทั้งหลาย พร้อมทั้งเปล่งสัทนาทขึ้นถึง ๓ ครั้ง จึงได้เที่ยวไปแสวงหาอาหาร สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ได้ตรัสว่า ภิกษุนี้ ได้มาจากกัมมัตราสส์เช่นนี้ ๆ ภิกษุทั้งหลาย ได้เห็นกิริยาของพระเถระเจ้าองค์นั้น จึงพากันไปกราบทูลพระพุทธองค์ว่า ข้าแต่พระผู้ทรงพระภาคเจ้า ข้าพระองค์ทั้งหลายไม่เคยเห็นภิกษุเช่นกับพระสันตกายเถระเจ้านี้ ด้วยว่าความกระดิกมือ หรือกระดิกเท้า หรือเอี้ยวกายในเวลาที่ท่านนั่งอยู่ในที่นั้น ๆ ย่อมไม่มีเลย พระเจ้าข้า ๆ สมเด็จพระบรมศาสดาได้ฟังคำกราบทูลอันนั้นแล้ว จึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมคาถาภิกษุควรเป็นผู้สงบกายเป็นต้น เหมือนกับพระสันตกายเถระเจ้านี้ ครั้นตรัสดังนี้แล้ว จึงได้ตรัสพระคาถาว่า สนทกาโย สนทวาโจ เป็นต้น แปลว่า

ภิกษุผู้มีกายสงบ ผู้มีวาจาสงบ ผู้มีใจสงบ ผู้มีใจตั้งมั่น ผู้ละโลกามิส เรา
 ตลกตเรียกว่าผู้สงบ ตั้งน คำว่า ผู้สงบวาจานั้น ได้แก่ ไม่กล่าววาจาเท็จ
 อหิงสาทาน อพรหมจรรย์ ฯ คำว่า สงบวาจานั้น ได้แก่ ไม่กล่าววาจาเท็จ
 วาจาส่อเสียด วาจาร้ายกาจ วาจาเหลวไหล ฯ คำว่า สงบใจนั้น ได้แก่ ใจ
 ไม่ยินดียินร้ายอยากได้ของผู้อื่น อยากทำลายใคร ใจไม่มีอภิขณา คือความเพ่ง
 เล็งของผู้อื่น ไม่มีพยาบาท คือ ความคิดปองร้าย ใจก็ไม่มีมิจฉาทิฎฐิ คือ ความ
 เห็นผิดแต่อย่างใด คำว่า มีใจตั้งมั่นนั้น คือ มีใจตั้งมั่นอยู่ในสติปัฏฐาน ๔ ฯ
 คำว่า ละโลกามิสนั้น คือ ละอามิสในโลกด้วยมรรค ๔ ฯ คำว่า สงบนั้น ได้
 แก่หมดกิเลสมีรากะเป็นต้น เมื่อจบเทศาภิบาลลง พระเถระเจ้าองค์นั้นก็ได้ตั้ง
 อยู่ในพระอรหัตผล ถึงแม้ว่าคนทั้งหลายที่ประชุมกันอยู่ในที่นั้น ก็ได้สำเร็จมรรค
 ผล ตามวาสนาบารมีของตน ฯ สันเรื่องพระสันตกายเถระเจ้าเพียงเท่านั้น ฯ พระ
 สันตกายเถระเจ้านี้แล เปรียบด้วยโอ่งเปล่าแต่บุคคลปิดปากไว้ คือในใจของท่าน
 เมื่อท่านยังไม่เป็นพระอรหันต์นั้น เปล่าจากคุณธรรมที่เป็นสาระ แต่กิริยาภายนอก
 ของท่านนั้นน่าเลื่อมใสนับถือ เพราะมีกิริยาภายนอก อันสงบเรียบร้อย ทำให้เห็น
 ว่า เป็นผู้ทรงคุณธรรมอันประเสริฐ แต่ความจริงนั้น ท่านก็ยังไม่ได้ทรงคุณ
 ธรรมอันประเสริฐ คือการตรัสรู้ริขสัจ ๔ ดังที่ว่าไว้ในพระบาลี เป็นแต่ท่าน
 มีกิริยาสงบเรียบร้อย ตั้งน ด้วยอำนาจวาสนา ที่ได้อบรมมาแต่ในครั้งเป็นราชสีห์
 เมื่อก่อนโน้น แต่ถึงอย่างนั้นก็ยังจัดว่า เป็นตัวอย่างอันดีของผู้อื่น เพราะฉะนั้น
 พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงสอนภิกษุทั้งหลายขึ้นในเวลานั้นว่า ธรรมคาถิกข คว
 สงบกายเป็นต้น เหมือนกับพระสันตกายภิกษุนี้ ตั้งน ฯ ปุณฺณทมฺกิริยา
 ภายนอกน่าเลื่อมใสไม่นับถือ ในบาลีเปรียบด้วยโอ่งเปล่า ที่ปิดปากไว้ ฯ
 ส่วนบุคคลที่เป็นปุณฺณซึ่งปราศจากคุณธรรมของพระอรหันต์ด้วย มีกิริยาไม่น่าเลื่อม
 ใสด้วยนั้น เปรียบด้วยโอ่งเปล่าที่ปิดปากไว้ บุคคลชนิดนี้ ข้อมมิตัวไปทั้ง
 ศฤทฺธสฺสและบรรพชิต สำหรับศฤทฺธสฺสที่ไม่มีศีลธรรมอันดี หรือไม่มีความรู้วิชา
 แต่ว่ามีกิริยาทำทางอย่างคนที่มีความรู้วิชาดี อย่างคนมีศีลธรรมอันดี ก็มิใช่เป็น
 อันมาก คนชนิดนี้ ท่านเปรียบด้วยโอ่งเปล่าที่ปิดปากไว้ ฯ ส่วนพระอรหันต์
 ที่มีกิริยาน่าเลื่อมใสนับถือด้วยนั้น ท่านเปรียบด้วยโอ่งเต็ม ที่ปิดปากไว้

ถึงแม้ว่าปุถุชนที่มีคุณธรรมอันดี เช่น สัจจะ เมตตา กตัญญู อยู่ในใจด้วย มี
กิริยา กาย วาจา ดีด้วย ก็มีอยู่บ้างแต่ไม่สู้มาก คนชนิดนี้ท่านเปรียบด้วยโอ่ง
เต็มทั้งปากไว้เหมือนกัน สันความในเทศนาถนัดขึ้นเพียงเท่านั้น.

เอวี่ กัมมี้ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๕๔

คัมภีร์พระปกคณบัญญัติ

ว่าด้วยบุคคล ๔ จำพวก ที่เปรียบด้วยห้วงน้ำ

ตตถ กตเม จตุคาโร อุตกรหทุปมา ปุคฺคลา ฯ จตุคาโร อุต-
กรหทา อุตฺตานโน คมฺภีโรภาโส คมฺภีโรอุตฺตานโนภาโส อุตฺตานโน อุตฺตา-
โนภาโส คมฺภีโร คมฺภีโรภาโสติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดง คัมภีร์พระปกคณบัญญัติ กัณฑ์ที่ ๕๔
ว่าด้วยบุคคล ๔ จำพวก ที่เปรียบด้วยห้วงน้ำ สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์
แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลายตลอดกาลนาน.

บาลี

คำแปลความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่งเทศนา
นั้นว่า บุคคล ๔ จำพวก ที่เปรียบด้วยห้วงน้ำนั้น ได้แก่จำพวกไหน มีคำแก้
ไขว่า มีห้วงน้ำอยู่ ๔ ชนิด คือ ห้วงน้ำคน แต่มึงเล็ก ๑ ห้วงน้ำเล็กแต่ดูเหมือน
คน ๑ ห้วงน้ำคนด้วย ดูเหมือนคนด้วย ๑ ห้วงน้ำเล็กด้วย ดูเหมือนเล็กด้วย ๑ ฯ
บุคคลบางคน คือ พระภิกษุบางองค์ หรือบางจำพวก ข้อมมีการเดินหน้า ถอยหลัง
การแลหลังวัดเหยียด การครองสังฆาฏิบาตรจ้วง นำเลื่อมใสนับถือ แต่ว่าภิกษุ
นั้นไม่รู้จักตามเป็นจริงว่า สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ สิ่งนั้นเป็นความ
ดับทุกข์ สิ่งนั้นเป็นทางให้ถึงความดับทุกข์ ภิกษุชนิดนี้แหละ เรียกว่าเปรียบด้วย

ห้วงน้ำตื้น แต่ดูเหมือนลึก ๆ ภูษบางองค์หรือบางพวก มีการเดินไปเดินมา การแลเหยวักเหยียด การครองสังฆาฏิบาตรจีวร ไม่น่าเลื่อมใสนับถือ แต่ว่า ภูษนั้นรู้ตามเป็นจริงว่า สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ สิ่งนั้นเป็นความดับทุกข์ สิ่งนั้นเป็นทางให้ถึงความดับทุกข์ ภูษชนิดนี้แหละ เปรียบด้วย ห้วงน้ำลึก แต่ดูเหมือนตื้น ๆ ภูษบางองค์หรือบางพวก มีการเดินไปหรือเดินมา การแลเหยวักเหยียด การครองสังฆาฏิบาตรจีวร ไม่น่าเลื่อมใสด้วย ไม่รู้จัก ตามเป็นจริงว่า สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ สิ่งนั้นเป็นความดับทุกข์ สิ่งนั้นเป็นทางให้ถึงความดับทุกข์ด้วย ภูษชนิดนี้แหละ เปรียบด้วยห้วงน้ำตื้นด้วย แลดูเหมือนตื้นด้วย ๆ ภูษบางองค์ หรือบางพวก มีการเดินไปเดินมา การแลเหยวักเหยียด การครองสังฆาฏิบาตรจีวร น่าเลื่อมใสนับถือด้วย รู้จักตามเป็นจริงว่า สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ สิ่งนั้นเป็นความดับทุกข์ สิ่งนั้นเป็นทางให้ถึงความดับทุกข์ด้วย ภูษชนิดนี้แหละ เปรียบด้วยห้วงน้ำที่ลึกด้วย แลดูก็ลึกด้วย ดังนั้น สันเนอความในพระบาลี ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในคัมภีร์ พระปุกกเลบัญญัติ เพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า ห้วงน้ำนั้น เมื่อน้ำแม่เพียงแค่นั้น เข้ากิด แต่ว่าพื้นล่างของน้ำนั้นไม่ปรากฏ เพราะน้ำนั้นย่อมมีปะปนด้วยสีต่าง ๆ หรือว่ามีโคลนเลนอยู่ข้างล่าง ก็เรียกว่าห้วงน้ำตื้น แต่แลดูเหมือนลึก ถึงแม้ว่า มีน้ำลึก ๓ ขั้วบุรุษ ๔ ขั้วบุรุษก็ตาม แต่ถ้าพื้นล่างแห่งน้ำนั้นปรากฏ เพราะน้ำนั้นใส ก็เรียกว่าห้วงน้ำลึก แต่แลดูเหมือนตื้น ๆ ส่วนห้วงน้ำอีก ๒ อย่างนอกจากนี้ ควรทราบด้วยความมีเหตุทั้ง ๒ ดังที่กล่าวมาแล้ว ถึงแม้บุคคลกิด ถ้าประกอบด้วยกิริยาที่มีการเดินไปเดินมา เป็นต้น คล้ายกับกิริยาของผลึกด้วยคุณธรรม ก็เรียกว่าคนตื้น แต่แลดูเหมือนลึก เพราะไม่ลึกด้วยคุณธรรม มีแต่กิเลสฟุ้งขึ้นเท่านั้น ๆ ส่วนบุคคลนอกจากนี้ ก็ควรทราบตามนัยใน สันเนอความในอรรถกถาเพียงเท่านั้น

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไป เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า บุคคลทั้ง ๔ จำพวกนั้น จำพวกแรก ได้แก่ ปุณฺณ ซึ่งมกิริยานำเลื่อมใสคล้ายกับพระอริยเจ้า ๑ จำพวกที่ ๒ ได้แก่ พระอริยเจ้า ซึ่งมกิริยาไม่เลื่อมใส คล้ายกับปุณฺณ ๑ จำพวกที่ ๓ ได้แก่ ปุณฺณ ซึ่งมกิริยาไม่นำเลื่อมใส ๑ จำพวกที่ ๔ ได้แก่ พระอริยเจ้า ซึ่งมกิริยานำเลื่อมใส ๑ อันนั้นว่า ตามหลักแห่งบาลีพระอรธกถา ที่ได้แสดงมาแล้วนั้น แต่เมื่อจะว่าเป็นอนุโลมตามพระบาลี และอรธกถาแล้ว ถึงแม้ว่า ปุณฺณแรกก็มีอยู่ ๔ จำพวกเหมือนกัน คือ จำพวกที่ ๑ ไม่มีคุณธรรมอันใด แต่มกิริยา คล้ายกับคนมีคุณธรรมดี จำพวกที่ ๒ เป็นคนหมดคุณธรรมดี แต่มกิริยา คล้ายกับคนไม่มีคุณธรรม ๑ จำพวกที่ ๓ ไม่มีคุณธรรมด้วย ไม่มีกิริยาดด้วย ๑ จำพวกที่ ๔ มีคุณธรรมดีด้วย มกิริยาดด้วย ดังนี้ ๑ ในบุคคลทั้ง ๔ จำพวกนั้น จำพวกที่ ๑ กับจำพวกที่ ๒ มีทงนาตนาชม ๑ ทวามทงนาตนาชมนน คือ จำพวกที่ ๑ ซึ่งไม่มีคุณธรรมอันใด ก็ว่าดีทางไม่มีคุณธรรม แต่มกิริยานำเลื่อมใสก็น่าชมทางกิริยา คือ น่าชมว่า คนนี้ หรือคนนั้น ถึงแม้ว่า เขาไม่มีคุณธรรมอันใด ไม่มีความรู้ชาอันใดก็ดี ก็ยังมีกิริยานำเลื่อมใสนับถือ ๑ บุคคลจำพวกที่ ๒ คือ จำพวกที่มีคุณธรรมดี แต่มกิริยาไม่ดีนั้น ก็น่าชมทางคุณธรรม น่าดีทางกิริยา คือ น่าชมว่า คนนี้เป็นคนมีคุณธรรมดี แต่เสียด้ายทมิกริยาไม่ดี ๑ คนจำพวกที่ ๓ คือ จำพวกที่ไม่มีคุณธรรมดีด้วย ไม่มีกิริยาดด้วยนั้น น่าดีทง ๒ ทาง คือ น่าดีทงทางคุณธรรม ทงทางกิริยาว่า คนนี้เต็มทีมาก คุณธรรมอันใดก็ไม่มี กิริยาก็ไม่ดี ไม่นำเลื่อมใสนับถือ ๑ คนจำพวกที่ ๔ คือ จำพวกที่มีคุณธรรมดีด้วย มกิริยาดด้วยนั้น น่าชมทง ๒ ทาง คือ น่าชมทงทางคุณธรรม ทงทางกิริยาว่า คนนี้เขาดีแท้ คือ คุณธรรมก็ดี กิริยาก็ดี นำเลื่อมใสนับถือ ดังนี้ ๑ คำว่า คุณธรรมนั้น มีทงอย่างต่ำ อย่างกลาง อย่างสูง ๑ คุณธรรมอย่างต่ำนั้น ก็ได้แก่ ความรู้ ความดีซนต่ำ ๑ คุณธรรมซนกลางนั้น ก็ได้แก่ ความรู้ ความดีซนกลาง ๑ คุณธรรมซนสูงนั้น ก็ได้แก่ ความรู้ ความดีซนสูง ๑

คุณธรรมทั้ง ๓ อย่างนี้ ข้อมมีทั้งปวง และอริบเจ้า ๆ คุณธรรมของปวงชน
ก็มีทั้งอย่างต่ำ อย่างกลาง อย่างสูง ๆ คุณธรรมของอริบเจ้าก็มีทั้งอย่างต่ำ อย่าง
กลาง อย่างสูงเหมือนกัน ๆ แต่ในพระบาลี และอรรถกถา ซึ่งได้ยกขึ้นแสดง
แล้วนั้น หมายถึงคุณธรรมของอริบเจ้าอย่างเดิวนั่น ๆ คุณธรรมของ
อริบเจ้านั้น ได้แก่การร่ำเริงแห่งตลอดซึ่งอริบสัจ ๔ มีทุกขอริบสัจเป็นต้น ดังที่
ได้ยกหัวข้อขึ้นแสดงโดยย่อ นั้น ๆ ในตอนนั้นขอชี้ให้เป็นคติของกัลปบุตร กุลธิดา
ทั้งหลายไว้ว่า กัลปบุตรกุลธิดาทั้งหลาย ควรทำตนให้เป็นเหมือนคนจำพวกที่ ๑
หรือที่ ๒ หรือที่ ๔ อย่าทำตนให้เป็นคนจำพวกที่ ๓ ๆ คือ การทำตนให้เป็นคนมี
กิริยาดี น่ารักใคร่เอ็นดู น่ารักใคร่เอ็นดู หมายความว่า ถ้าเป็นคนโง่
ก็ให้โง่น่าเอ็นดู อย่าให้เป็นคนโง่น่าสมน้ำหน้า ถ้าเป็นคนฉลาด เป็นคนมีวิชาความรู้
ก็ให้ฉลาดอย่างน่ารัก ร้อย่างน่ารัก อย่าให้ฉลาดอย่างน่าเกลียด อย่าให้ร้อย่าง
น่าเกลียด จึงจักเป็นการดี ๆ เพราะเหตุว่า เมื่อกัลปบุตรกุลธิดาผู้ใด เป็น
คนโง่เขลา ไม่มีความรู้ฉลาดอันใด ก็ให้มีความอ่อนน้อมถ่อมตัว ให้เป็นคน
วางเขาสอนง่าย จึงจะทำให้เกิดเมตตาภรณ์แก่ผู้ใหญ่ แล้วตนจึงจักได้ดีเหมือน
กัลปบุตรผู้หนึ่งซึ่งได้ดีมาแล้วแต่ในอดีตกาล ๆ ถ้ากัลปบุตรกุลธิดาผู้ใดโง่ด้วย น่าเกลียด
ด้วย คือ โง่ด้วย อวดดีด้วย ซึ่งเรียกว่าโง่แกมหยิ่ง กัลปบุตรกุลธิดาผู้ใด ก็จักไม่
ได้รับความเมตตาภรณ์ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่จากผู้ใหญ่ จักได้รับแต่ความลำบาก
ทุกข์ร้อนในเมื่อเติบโตขึ้น ๆ ผู้ใดเป็นคนมีวิชาความรู้ดี แต่ว่าเขื่อยิ่งจองหงอน
มีความถือเนื้อถือตัวมากเกินไป ผู้ใดก็เรียกว่าฉลาดอย่างน่าเกลียด ถึงฉลาดก็ไม่มี
ผู้รักใคร่เอ็นดู ผู้ใดมีวิชาความรู้ดี มีความอ่อนน้อมถ่อมตัวด้วย ผู้ใดนั้นแหละ
เรียกว่าฉลาดน่ารัก รวมใจความว่า อย่าให้โง่น่าเกลียด อย่าให้ฉลาดน่าเกลียด
ต้องให้โง่น่ารัก ฉลาดน่ารัก จึงจักได้รับผลดีดังกัลปบุตรซึ่งจักยกมาแสดงให้ฟัง
ต่อไป

อดีต พาราณสีนครวาสิ เอโก มานโว ตกกสิลั คนตวา กล่าว
คือ ในคัมภีร์พระธรรมบทว่า ในอดีตกาลล่วงแล้วมา มีมานพหนุ่มน้อยคนหนึ่ง
ซึ่งเป็นคนชาวเมืองพาราณสี ๆ มานพหนุ่มน้อยคนนั้น ได้ไปที่เมืองตักกสิลา

เพื่อจะเล่าเรียนศิลปวิทยา แล้วได้ไปเป็นศิษย์ของทศาโมกขอาจารย์ในเมือง
คักกสลาณั้น มาณพนั้น ได้เป็นผู้ปฏิบัติอาจารย์อย่างดียิ่งคนหนึ่ง ในจำพวก
มาณพ ๕๐๐ คน เขาได้ทำกิจการทั้งปวง มีบันนวดเป็นต้น ให้แก่อาจารย์
แต่ว่าเขาไม่อาจเล่าเรียนสิ่งใดได้ เพราะเขาเป็นคนโง่เขลา ฯ อาจารย์ก็พยายาม
สั่งสอนเขา ด้วยเห็นว่า เขาปฏิบัติตัวดีมาก แต่ไม่อาจจะให้ศิลปวิทยาสั่งใดแก่เขา
ได้ ฯ มาณพนั้นได้เล่าเรียนอยู่นาน แต่ศิลปวิทยาแม้เพียงคาถาเดี๋ยวก็น่าจะจำ
ได้ เขาจึงรู้สึกเบื่อหน่าย เข้าไปลาอาจารย์ว่าจะกลับบ้าน ฯ อาจารย์ก็คิดว่า ศิษย์
เรานั้นเป็นคนปฏิบัติดีมาก เราก็หวังว่า เขาก็เป็นคนมีความรู้ความดี แต่ก็ไม่
อาจทำให้เขามีความรู้ ความดีได้ เราควรจักตอบแทนบุญคุณของเขาให้จงได้ เราจัก
ต้องผูกมนต์ขึ้นสักอย่างหนึ่ง แล้วจักสอนให้เขา ฯ ทศาปาโมกขอาจารย์นั้น
คิดดังนี้แล้ว ก็ได้นำมาณพนั้นไปในป่า ได้ผูกมนต์ขึ้นแล้วสอนให้ว่า มณฺเฐสิ มณฺเฐสิ
กัการณา มณฺเฐสิ อหึเป ตํ ชานามิ ชานามิ ดังนี้ ให้เขาว่าตามหลัง ดังหลายร้อย
ครั้ง แล้วก็ถามว่า มนต์ปรากฏในใจเธอหรือยัง เมื่อมาณพนั้นบอกว่า ปรากฏ
แล้วขอรับ อาจารย์นั้นก็คิดว่า ศิลปที่คนโง่พยายามทำจนคล่องแคล่วชำนาญ
แล้ว ย่อมไม่หายไป จึงได้บอกเขาตามที่เคยคิดไว้ แล้วได้พากันกลับบ้านจัดเสบาย
ทางให้แก่เขา บอกเขาว่า เธอจงกลับไปเถิด เธอจักได้เลิยงชีวิตเพราะอาศัยมนต์
แต่เธอจงว่ามนต์เป็นนิตย์เพื่อไม่ให้หลงลืม ว่าดังนี้แล้วก็ให้มาณพนั้นกลับไป ฯ
เมื่อมาณพนั้นไปถึงเมืองพาราณสี ก็ได้รับการต้อนรับจากมารดาบิดา สมกับผู้
ที่สำเร็จการศึกษามาจากต่างประเทศ ด้วยมารดาบิดาเห็นว่า บุตรของเขาสำเร็จการ
ศึกษามาแล้ว ดังนี้

ก็ในคราวนั้น พระเจ้าพาราณสี ทรงพระดำริว่า ความผิออันใดอันหนึ่ง
ในการทำพุดคิของเร จักมีอยู่หรืออย่างไรหนอ ก็เห็นว่าไม่มี จึงทรงพระดำริ
ต่อไปว่า ธรรมดาคนเราโทษของตนย่อมไม่ปรากฏแก่ตน ย่อมปรากฏแก่คนอื่น
เราจักไปสังเกตดูตามชาวเมือง ทรงพระดำริดังนี้แล้ว พอถึงเวลากลางคืนก็
ปลอมพระองค์ไปเที่ยวแอบฟังตามบ้านเรือนต่าง ๆ ด้วยทรงพระดำริว่า เวลาคน
ทั้งหลาย บริโภคอาหารในเวลาเย็น ในเวลาค่ำ ย่อมมีการสนทนากันต่าง ๆ ถ้าเรา

เสวยราชสมบัติไม่ชอบธรรมก็จักมีผลกล่าวว่า พวกเราถูกพระราชาที่ไม่ชอบธรรม
ทชวชา บัณฑิตเบียดเบียนด้วยอุบายต่างๆ มีการประทุษร้าย และภาษีอากรเป็นต้น
ถ้าเราเสวยราชย์โดยชอบธรรม ก็จักมีแต่ผู้ให้พรว่า ขอให้พระราชาของเราจะมี
อายุยืนเถิด ดังนี้ เป็นต้น ฯ ในขณะที่พระเจ้าพาราณสี ปล่อยพระองค์ไป
เที่ยวแอมพันถ้อยคำของชาวเมืองในคันทัน ก็มีโจรพวกหนึ่งชุดอโมงค์เข้าไปใน
ระหว่างเรือน ๒ หลัง เพื่อจะเข้าไปสู่เรือนทั้ง ๒ หลัง ด้วยอโมงค์อันเดียว ฯ
พระเจ้าพาราณสีได้ทอดพระเนตรเห็น ก็ทรงยืนบังเงาเรือนอยู่ ฯ ในเวลาที่
โจรพวกนั้นชุดอโมงค์เข้าไปถึงเรือนแล้วก็เที่ยวหาสิ่งของ มาณพญานั้นก็ตื่นขึ้น พอ
เขาค้นเห็นเขากวามนคันทันขึ้นว่า มณเฑสี มณเฑสี กิการณา มณเฑสี อหิปี ตัง ชานามิ
ชานามิ ดังนี้ ฯ โจรพวกนั้นได้ขโมยมนคันทันนั้นก็ตกใจกลัวว่า บุรุษผู้รุกรานแล้ว เขา
จักทำให้เราพินาศในบัดนี้ ฯ คิดดังนี้แล้วก็พากันทั้งสี่ของ ตลอดถึงผ้านุ่งในตัว
ก็สลัดทิ้งแล้ววิ่งหนี ฯ พระเจ้าพาราณสีทอดพระเนตรเห็นโจรเหล่านั้นวิ่งหนี และ
ได้ทรงสดับเสียงมาณพญานามคันทันด้วย ก็เสด็จไปท่อน แล้วกลับเข้าพระราชวัง ฯ
รุ่งเช้าชนกตรัสสั่งบุรุษคนหนึ่งว่า นี่แน่ะ พนาย เจ้าจงไปที่ถนนโน้น คือ ที่เรือนหลัง
หนึ่ง ซ่อนโน้น ในถนนโน้น มีพวกโจรชุดอโมงค์เข้าไป มีมาณพคนหนึ่งเรียนศิลป
มาจากเมืองคักกิสลาอยู่ในที่นั้น เจ้าจงนำมาณพนั้นมาหาเราในบัดนี้ ฯ ราชบุรุษ
นั้นก็ไปหาตัวมาณพนั้น เข้ามาเฝ้าตามพระราชโองการ ฯ พระเจ้าพาราณสีได้
ตรัสถามมาณพนั้นว่า เจ้าเป็นมาณพที่เรียนศิลปมาจากเมืองคักกิสลาหรือ ? มาณพ
นั้นก็กราบทูลว่า พระเจ้าข้า ฯ พระราชาจึงว่า เจ้าจงบอกศิลปนั้นให้แก่เราด้วย ฯ
มาณพนั้นก็กราบทูลว่า ขอพระองค์จงทรงประทับนั่งเรียนในอาสนะเสมอกันกับข้า
พระองค์พระเจ้าข้า พระราชาก็ทรงทำตามถ้อยคำของมาณพนั้น ได้เรียนมนคันทัน
แล้วก็ได้พระราชทานทรัพย์ปันหนึ่งให้แก่มาณพนั้น เพื่อเป็นเครื่องบูชาครู

ในคราวนั้น เสนาบดีของพระเจ้าพาราณสี ได้คิดร้ายต่อพระเจ้าพาราณสี
อยู่แล้ว แต่ยังไม่ได้อะไร พอถึงวันจวนใกล้จะโกนพระมัสสุของพระเจ้า
พาราณสี จึงได้คิดสินบนนายช่างกลบเกล็นเงินพันหนึ่งว่า ในเวลาที่เธอจัก
โกนพระมัสสุของพระราชา จงลับมีดโกนให้คมแล้วตัดคอเสียให้ได้ เมื่อเธอทำ

ได้แล้ว ศัตรูจักได้เป็นเสนาคี เราจักได้เป็นพระราชา ฯ นายช่างกลับก็นับ
 กรับถ้อยคำของเสนาคี พอถึงวันโกนพระมัสสุของพระราชา นายช่างกลับก็นับ
 ก็ทำให้พระมัสสุเปียกด้วยน้ำหอม ลับมิดโกน แล้วก็จับที่พระนลาต คือ
 จับที่หน้าผากของพระราชาแล้วก็คิดว่า มิดโกนครบรอบไปหน่อยหนึ่ง เราควร
 จะคัดค้านขอให้ขาดทีเดียวจึงจะได้ คิดดังนี้แล้วก็ถอยออกไปยืนลับมิดโกนอีก ฯ
 ในขณะนั้น พระราชาก็ทรงนึกถึงมนต์ของพระองค์ได้ เมื่อจะทรงสาธยาย จึง
 ตรัสขึ้นว่า ฆฎะสิ ฆฎะสิ กิการณา ฆฎะสิ อหัง ปิ ตัง ชานามิ ชานามิ ดังนี้
 พอทรงว่ามนต์ดังนี้แล้ว นายช่างกลับก็นึกสกกถ่วงแหงอหัดจากหน้าผาก ด้วย
 คิดว่า พระราชาทรงรู้เรื่องของเราแล้ว จึงหงมิดโกนแล้วหมอบลงทูลว่าพระบาทของ
 พระราชา ฯ ธรรมดาพระราชาทั้งหลายย่อมเป็นผู้ฉลาดหลักแหลม เพราะ
 ฉะนั้น พระเจ้าพาราณสีจึงได้ตรัสขึ้นว่า เฮ้ยอ้ายช่างกลับชั่วร้าย เจ้าเข้าใจ
 ว่าพระราชาไม่รู้เรื่องของเราหรือ ฯ นายช่างกลับก็ถ่วงจนตัวสั่น จึงได้กราบ
 ทูลขึ้นว่า ขอพระราชทานพระราชอาชญาผู้มีพินเกล้า ของโปรดพระราชนาน
 อภัยให้แก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด พระเจ้าข้า ฯ พระเจ้าพาราณสีจึงตรัสว่า อย่า
 กลัวเลย เธอจงว่าไป ฯ นายช่างกลับก็กราบทูลขึ้นว่า เสนาคีได้ให้ทรัพย์
 แก่ข้าพระองค์คนหนึ่ง ได้บอกข้าพระองค์ไว้ว่า เจ้าจงทำเหมือนกับจะโกน
 พระมัสสุของพระราชา แล้วจึงคัดค้านพระศอของพระราชาเสีย เมื่อพระราชา
 สวรรคตแล้ว เราจักได้เป็นพระราชา จักตั้งให้เจ้าเป็นเสนาคี ดังนี้ พระเจ้าข้า ฯ
 พระเจ้าพาราณสีได้ทรงสดับดังนี้ ก็ทรงพระดำริว่า เราได้ชีวิตเพราะอาศัย
 อาจารย์ของเรา แล้วจึงให้เสนาคีมาเฝ้า ตรัสถามว่า นี่แน่ะเสนาคี
 เธอไม่ได้สังเวยจากเราหรือ บัดนี้ เราไม่อาจจะเห็นเธอได้อีก เธอจงออกจากบ้าน
 เมืองของเราไป คริสต์ดังนี้แล้ว ก็ให้เนรเทศเสนาคีนั้นไป แล้วให้หาอาจารย์
 เข้าเฝ้าตรัสว่า นี่แน่ะอาจารย์ เราได้ชีวิตเพราะอาศัยอาจารย์ แล้วก็พระ
 ราชทานทรัพย์สังการบริวารให้มาณพนันเป็นอันมาก และได้ตั้งมาณพนันให้เป็น
 เสนาคี สันเรื่องมาณพที่โง่เขลาแต่นำเอ็นดูกรุณา ซึ่งได้ความดีเห็นบ้างจบบัน
 ทันดา เพียงเท่านั้น ฯ เรื่องมาณพนมอยู่ในอุพกเศรษฐีชาตก คัมภีร์พระ
 เจ้า ๕๐๐ ชาติ ฯ ขอท่านผู้ฟังทั้งหลายจงเข้าใจเถิดว่า คนโง่นำเอ็นดูก็ย่อมได้ดี

ตั้งมาณพคนนั้นเป็นอุทาหรณ์ เพราะฉะนั้น ควรที่มนุษย์นี้กรทุกหมู่เหล่า จะเป็น
คนทำตนให้น่าเอ็นดูกรุณาแก่คนทั้งหลาย ตั้งมาณพนี้จึงจักเป็นการดี

ก็แลมนต์ที่ได้ยกขึ้นว่าแล้วนัน มีคำแปลว่า แกะทำอะไรฉันก็รู้ แกะทำ
อะไรฉันก็รู้ ดังนี้ ฯ มนต์นี้เป็นมนต์ดักใจ เป็นมนต์ทลายใจของผู้อื่น ฯ คือ
เมื่อผู้ใดคิดร้ายขึ้นแก่เรา เมื่อได้ยินเราว่าดังนี้ ผู้นั้นก็ต้องกลัวว่าเรารู้เท่าทันเขา
แล้วไม่อาจทำร้ายเราได้ โดยเหตุนี้ เมื่อจะใช้มนต์นี้ในจำพวกคนไทยของเรา ควรว่า
ให้เป็นภาษาไทยจึงจักดี คือ ควรว่า แกะทำอะไรฉันก็รู้ แกะทำอะไรฉันก็รู้ ดังนี้ ฯ
ให้ว่าดังนี้ ในเวลาที่นักสงฆ์ว่าจะมีผู้จะทำร้ายเรา หรือสงฆ์ว่าจะมีโจรผู้ร้ายมากอย
ลักขโมยสิ่งของ ๆ เรา ฯ แต่ในขณะที่เวลานั้น ต้องว่าให้ดัง ว่าให้เสียงหนัก จึง
จักศักดิ์สิทธิ์แท้ ถ้าไม่อย่างนั้นก็จักไม่ศักดิ์สิทธิ์แท้ เมื่อจะว่าให้เป็นภาษาบาลี ดังที่
ว่าแล้วนันก็จักไม่ศักดิ์สิทธิ์ ด้วยเหตุว่าคนไทยเราข่อมไม่รู้ความหมายว่าอย่างไร
สิ้นเนื้อความในเทศนาภักณฺฑนเพียงเท่านั้น.

เอวํ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณท์ที่ ๖๐

คัมภีร์พระปุคคัลบัญญัติ

ว่าด้วยบุคคล ๔ จำพวก ที่เปรียบเหมือนโคผู้

คตฺถ กตฺเบ จตฺตาริ พลฺลิตฺตูปมา ปุคฺคลา ฯ จตฺตาริ พลฺลิตฺตาทา
สกกฺวจฺณโห โน ปฺรคฺวจฺณโห ปฺรคฺวจฺณโห โน สกกฺวจฺณโห สกกฺวจฺณโห
จ ปฺรคฺวจฺณโห จ เนว สกกฺวจฺณโห โน ปฺรคฺวจฺณโหติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์พระปุคคัลบัญญัติ กัณท์ที่ ๖๐ ว่าด้วย
คน ๔ จำพวก ที่เปรียบเหมือนโคผู้ ตามบาลี อรรถกถา อรรถาธิบาย สืบต่อไป เพื่อ
ให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน

บาลี

คำเนนความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่งเทศนานั้นว่า บุคคล ๔ จำพวก ที่เปรียบด้วยโคผู้มี ๔ คือ อย่างไร ? คือ โคผู้มี ๔ จำพวก ได้แก่ จำพวกที่คู้ในพวกของตัวไม่คู้ในพวกอื่น ๑ จำพวกที่คู้ในพวกอื่น ไม่คู้ในพวกของตัว ๑ จำพวกที่คู้ทั้งในพวกของตัวทั้งในพวกของผู้อื่น ๑ จำพวกที่ไม่คู้ในทั้งพวกของตัว ทั้งในพวกของผู้อื่น ๑ โคผู้มี ๔ จำพวกดังนี้ ฉะนั้น บุคคลก็มีอยู่ ๔ จำพวก ฉะนั้น คือ บางคนทำให้พวกของตัวมีความกลัวแต่ไม่ทำให้พวกของผู้อื่นมีความกลัว บุคคลจำพวกนี้เปรียบเหมือนกับโคผู้ที่คู้ในพวกของตัว ไม่คู้ในพวกของผู้อื่น ๑ บางคนทำให้พวกของผู้อื่นมีความกลัว แต่ไม่ทำให้พวกของตัวมีความกลัว บุคคลจำพวกนี้ เปรียบด้วยโคผู้ที่คู้ในพวกของผู้อื่น ไม่คู้ในพวกของตัว ๑ บางคนทำให้กลัวทั้งในพวกของตัวทั้งในพวกของผู้อื่น บุคคลจำพวกนี้ เปรียบด้วยโคผู้ที่คู้ทั้งในพวกของตัวทั้งในพวกของผู้อื่น ๑ บางคนไม่ทำให้กลัวทั้งในพวกของตัวทั้งในพวกของผู้อื่น บุคคลจำพวกนี้ เปรียบเหมือนโคผู้ที่ไม่คู้ทั้งในพวกของตัวทั้งในพวกของผู้อื่น ดังนี้ สันเนนความในพระบาลีที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้เพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนนความในอรรถกถาว่า โคผู้ตัวใดที่ชนแต่หมู่โคอันเป็นหมู่เดียวกันกับตน รุกรานแต่หมู่โคอันเป็นพวกของตัว แต่เรียบร้อยสำหรับในหมู่โคอันเป็นพวกอื่น โคผู้ชนิดนี้ เรียกว่าคู้ในพวกของตัว ไม่คู้ในพวกของผู้อื่น ๑ ถึงแม้ว่าบุคคลซึ่งกระทบกระทั่งเสียดแทงแต่บริวารของตัว กล่าวคำหาบช้าแก่บริวารของตัวเท่านั้น แต่สำหรับบริวารของผู้อื่น ก็สงบเสงี่ยมเรียบร้อยดี บุคคลชนิดนี้ เรียกว่าเปรียบเหมือนกับโคผู้ที่คู้ในพวกของตัว ไม่คู้ในพวกของผู้อื่น ฉะนั้น บุคคลนอกจากนี้ ก็ควรทราบตามนั้น ๑ คำว่า ทำให้มีความกลัวนั้น คือ กระทบกระทั่งเสียดแทงให้ถึงความสะดุ้งกลัว ดังนี้ สันเนนความในอรรถกถาเพียงเท่านั้น

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า บุคคล ๔ จำพวกนั้น หมายถึง บุคคลผู้เป็นใหญ่มีบริษัทรบรารมาก ไม่ใช่หมายถึงบุคคลผู้น้อย ๆ บุคคลผู้เป็นใหญ่มีบริษัทรบรารมากนั้น ก็หมายถึงพระภิกษุในพระพุทธศาสนาเท่านั้น หาได้หมายถึงบุคคลจำพวกอื่นไม่ ที่ว่า ตามแนวแห่งพระบาลี อรรถกถา เท่านั้น แต่เมื่อว่าตามอัธโนมัตถแล้ว ก็ได้แก่บุคคลจำพวกอื่นด้วย คือ ได้แก่ ภิกษุณี หรืออุบาสก อุบาสิกา หรือพระราชา มหาอำมาตย์ เศรษฐี กฤหบดี ผู้มีบริษัทรบรารมากด้วย ๆ จำพวกที่ร้ายนั้น มีอยู่ ๓ ชนิด คือ ชนิดที่ ๑ ร้ายแต่ในบริษัทรบรารของตน ๆ ชนิดที่ ๒ ร้ายแต่ในบริษัทรบรารของผู้อื่น ชนิดที่ ๓ ร้ายทั้งในบริษัทรบรารของตน และบริษัทรบรารของผู้อื่นด้วย ๆ ส่วน ชนิดที่ ๔ ไม่ร้ายทั้งในบริษัทรบรารของตนและบริษัทรบรารของผู้อื่นด้วย ดังนี้ ๆ บุคคลทั้ง ๔ จำพวกนี้ จำพวกที่ ๑ อาจปกครองบริวารของตนได้ด้วยอำนาจ ๆ จำพวกที่ ๒ อาจปกครองบริวารของตนได้ด้วยเมตตาการุณา ๆ จำพวกที่ ๓ อาจปกครองทั้งบริวารของตนและบริวารของผู้อื่นได้ด้วยอำนาจ จำพวกที่ ๔ อาจปกครองได้ทั้งบริวารของตนและบริวารของผู้อื่น ด้วยเมตตาการุณา ๆ จำพวกที่ ๑ ทำให้บริวารของตนกลัว แต่ไม่ทำให้บริวารของผู้อื่นกลัว จำพวกที่ ๒ ทำให้บริวารของผู้อื่นกลัว แต่ไม่ทำให้บริวารของตนกลัว ๆ จำพวกที่ ๓ ทำให้กลัวทั้งบริวารของตน และบริวารของผู้อื่น ๆ จำพวกที่ ๔ ทำให้รักทั้งบริวารของตนทั้งบริวารของผู้อื่น ๆ ใน ๔ จำพวกนี้ เราจักเห็นได้ว่า สู้จำพวกที่ ๔ ไม่ได้ เพราะเหตุว่า พวกอื่นยังมีความร้ายอยู่ ส่วนจำพวกที่ ๔ ไม่มีการร้าย ๆ เมื่อไม่มีการร้ายจะปกครองบริวารของตนตลอดถึงของผู้อื่นได้อย่างไร ? มีคำแก้ไขว่า ต้องปกครองด้วยเมตตาการุณา อันเป็นเหตุให้เกิดสังคหวัตถุ ๔ ประการ ๆ ผู้ใดใช้สังคหวัตถุ ๔ ประการ แก่บริวารของตนหรือของผู้อื่น ให้ถูกต้องตามสมควรแล้ว ผู้นั้นย่อมปกครองบริวารของตนตลอดถึงของผู้อื่นได้ ดังที่ตถกอาฬวกอุบาสกเป็นตัวอย่างฉะนั้น ๆ กล่าวคือ ที่ตถกอาฬวกอุบาสกนั้น ได้เป็นผู้เข้มนกว่าอุบาสกทั้งหลายในการมีบริวารมาก ด้วยสังคหวัตถุ ๔ ประการ ๆ

ก็เป็นอย่างนั้น เป็นด้วยหัตถกอาฬวกอุบาสกนั้น ได้ตั้งความปรารถนาไว้ใน
ครั้งพระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า

โส กิร ปทุมุตตรพุทธกาล หังสวดี กุเล นิพพุตโต กล่าวคือ ในครั้ง
พระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น หัตถกอาฬวกนั้นได้เกิดในตระกูลหนึ่ง ใน
เมืองหงสวดี ต่อมาภายหลัง เมื่อไปฟังธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น
ก็ได้เห็นพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นทรงตั้งอาวาสกณหนึ่ง ซึ่งประกอบด้วยสังกหวัตถุ
๔ ประการ ไว้ในตำแหน่งเข็มนั้น จึงทำอธิการกศลแล้วปรารถนาตำแหน่งนั้น ฯ
หัตถกอาฬวกะนั้น ได้ท่องเที่ยวอยู่ในเวทตามนุษย์ตลอดแสนกัลปาวสาน แล้ว
จึงได้มาถือปฏิสนธิเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าอาฬว ในอาฬวนคร ในแว่น
แคว้นอาฬว ครั้งพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายเกิดขึ้นแล้วถูกส่งไปให้แก่
อาฬวกยักษ์ ในวันรุ่งขึ้น พร้อมด้วยสารถีอาหาร ดังเหตุการณ์ซึ่งจักนำมาแสดง

กล่าวคือ ในวันหนึ่ง พระเจ้าอาฬวได้เสด็จไปล่าเนื้อในป่า ได้ทรงติดตาม
เนื้อตัวหนึ่งไป มาเนื้อตัวนั้นแล้วก็ตัดให้เป็น ๒ ท่อน หาบกลับมาด้วยคันธนู
โดยลำพังพระองค์เดียวหาราชบริวารมิได้ เพราะเหตุว่าราชบริวารติดตามพระองค์
ไปไม่ทัน เมื่อพระองค์หาบเนื้อกลับมา ก็เหนื่อยอ่อนพระกายด้วยลมและแดด จึง
เสด็จเข้าไปประทับนั่งที่โคนต้นไทรอันมีเงาที่บดบังหนึ่ง ฯ พอประทับนั่งรับ
ความกระวนกระวายสักครู่ใหญ่แล้วจะเสด็จไป ยักษ์ที่สิงอยู่ที่ต้นไทรนั้น ก็ได้
คว้าจับมือไว้พร้อมกับกล่าวออกไปว่า หยุด ๆ ท่านเป็นอาหารของเราแล้ว ดังนี้ ฯ
พระเจ้าอาฬว เมื่อไม่ทรงเห็นอุบายอย่างอื่นที่จะปลดปล่อยพระองค์ให้พ้นจาก
ความตายอันนั้นได้ จึงทรงให้คำมั่นสัญญาแก่ยักษ์ตนนั้นว่า เราจักส่งอาหาร
พร้อมกับสารถีควาหวานมาให้แก่ท่าน กับบุรุษอีกคนหนึ่งทุกวันไป ขอให้
ท่านปล่อยเราไปเถิด ฯ ยักษ์ตนนั้นก็ปล่อยพระเจ้าอาฬวนั้นไป ฯ นับแต่พระ
เจ้าอาฬวได้เสด็จกลับถึงบ้านเมืองแล้ว ก็ได้ทรงส่งสารถีควาหวานกับมนุษย์คนหนึ่ง
ซึ่งเบิกจากเรือนจำไปให้แก่ยักษ์นั้นทุกวัน ฯ เมื่อคนในเรือนจำหมดไป ก็ให้
จับคนแก่ส่งไป เมื่อมีการจับคนแก่ส่งไปให้ยักษ์ดังนี้ บ้านเมืองก็เกิดกำเริบ
บ้านบั่น ฯ คนทั้งหลายก็พากันขัดใจพระราชบัญชา ไม่ยอมให้จับคนแก่
ส่งไปให้ยักษ์ ได้จับแต่เด็กอ่อน ๆ เท่านั้นส่งไปให้ยักษ์ ฯ จำเดิมแต่นั้นมา

ผู้เป็นมารดาของทารกกับหญิงมีครรภ์ในเมืองอาฬว ก็พากันหนีไปสู่ประเทศ
อื่น

ในคราวนั้น องค์พระมุนิทรศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย ก็
ทรงเล็งเห็นอุปนิสัยแห่งมรรคผล ๓ ชั้น ของอาฬวราชกุมาร พระราชกุมาร
พระองค์นี้มีความปรารถนาอันตั้งไว้อุตลอดแสนกล้ปมาแล้ว ได้จุติลงมาจาก
เทวโลก มาเกิดเป็นพระราชโอรสของพระราชาอาฬว เมื่อเขาหาทารกอื่นไม่ได้
เขาก็จับเอาอาฬวราชกุมาร ส่งไปให้ยักษ์พร้อมกับสารบควหวาน ในวันพรุ่งนี้
ครั้นพระพุทธองค์ทรงพิจารณาเห็นดังนี้แล้ว จึงได้เสด็จไปสู่ที่อยู่แห่งอาฬวยักษ์
ในเวลาเย็น ได้ขอเข้าพักอยู่ในวิมานของอาฬวยักษ์ต่อคันธัพพยักษ์ซึ่งเป็นนาย
ประตู่ ฯ คันธัพพยักษ์ผู้เป็นนายประตู่ก็กราบทูลขึ้นว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า
ขอพระองค์จงเสด็จเข้าไปเถิด แต่การจะไม่ไปบอกให้อาฬวยักษ์ทราบนั้น ย่อม
เป็นการไม่สมควร ฯ คันธัพพยักษ์นั้น ก็ได้ไปหาอาฬวยักษ์ ซึ่งไปที่สมาคม
ยักษ์ในป่าหิมพานต์ ฯ ฝ่ายองค์พระศาสดาจารย์ ก็ได้เสด็จเข้าไปในวิมาน
แล้วประทับนั่งที่บัลลังก์ อันเป็นที่นั่งของอาฬวยักษ์ ฯ ในคราวนั้น สาคีรี-
ยักษ์กับเหมาตยักษ์ ซึ่งจะไปที่สมาคมยักษ์ในป่าหิมพานต์นั้น ก็ได้เหาะไปบน
วิมานของอาฬวยักษ์ แต่พอไปถึงวิมานของอาฬวยักษ์นั้น ก็เหาะข้ามไปไม่ได้
จึงพากันเล็งดูว่า เป็นด้วยเหตุไรหนอ ก็ได้เห็นพระพุทธองค์ประทับนั่งอยู่ในกาย
ในวิมาน จึงพากันลงมาถวายนมัสการ แล้วจึงไปที่สมาคมยักษ์ในป่าหิมพานต์
ได้ประกาศความดีใจแก่อาฬวยักษ์ว่า นี่แน่ะอาฬวกะ ลากอันใหญ่ได้เกิดมีแก่
ท่านแล้ว คือ บุคคลผู้เลิศในมนุษย์โลก เทวโลก ได้ประทับนั่งอยู่ในวิมานของท่าน
ท่านจงรีบกลับไปฟังธรรมขององค์พระศาสดาเถิด ฯ อาฬวยักษ์ได้ฟังดังนี้
ก็คิดว่า ยักษ์ทั้ง ๒ นี้ ได้บอกว่า พระสมณะศรัทธาโล้นผู้หนึ่งนั่งอยู่ในบัลลังก์ของเรา
ดังนี้ แล้วก็เกิดความน้อยใจ มีความโกรธครอบงำจิตใจ จึงกล่าวขึ้นว่า วันน
แหละ เรากับสมณะนั้นจักได้ทำสงครามกัน ท่านทั้งหลายจงเป็นสหายของเรา
ในการต่อสู้กับสมณะนั้น ว่าดังนี้แล้ว ก็ยกเท้าข้างขวาขึ้นเหยียบบอศกุเขอันสูง
ได้ ๒๐ โยชน์ ฯ บอศกุเขานั้นแตกแยกเป็น ๒ ฝ่าย ด้วยอำนาจฤทธาศักดา

นุภาพของอาฬวกยักษ์ผู้เป็นเสนาบดี แห่งห้าวเวสวัณมหาราช ตอนไปก็มีเรื่อง
 อาฬวกยักษ์รบกับพระพุทธเจ้าโดยพิสดาร แต่ว่าในอรรถกถาคัมภีร์มิได้นำมา
 แสดงไว้ เป็นแต่บอกไว้ว่า การแสดงเรื่องรบแห่งอาฬวกยักษ์โดยพิสดารเท่านั้น
 เพราะฉะนั้น จึงจักได้แสดงเฉพาะเรื่องตอนปลายของอาฬวกยักษ์เท่านั้น กล่าวคือ
 เมื่ออาฬวกยักษ์ ทำการสู้รบด้วยอาการต่าง ๆ อยู่กับพระพุทธเจ้าจนตลอดราตรี
 ก็ไม่สามารถจะทำร้ายพระพุทธเจ้าแม้แต่อย่างใดได้ จึงได้เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า
 ทูลถามปัญหา ๘ ข้อ ๆ พระพุทธเจ้าก็ได้ทรงวิสัชนา ๆ พอทรงวิสัชนาจบ
 อาฬวกยักษ์นั้นก็ได้ตั้งอยู่ในโศกานัตตผล ๆ บุคคลผู้ต้องการทราบโดยพิสดาร
 ควรสดับฟังในอรรถกถา แห่งอาฬวกสูตร ๆ สำหรับในที่นี้เมื่อความต่อไปว่า
 รุ่งเช้าชน ราชบุรุษทั้งหลายไม่เห็นทารกทั้งหลายจบบ้างไปให้แก่อาฬวกยักษ์ พร้อม
 กับสารับอาหารทั่วทั้งพระนครแล้ว ก็ไปกราบทูลพระราชา ๆ พระราชาก็ตรัสว่า
 การที่จะไม่จับทารกหรือบุคคลผู้ใดคนหนึ่งส่งไปให้ยักษ์นั้น ไม่ได้เป็นอันขาด เรา
 จะหาทารกในที่ไม่ควรจับจะมีย่อยหรือ ? พวกราชบุรุษกราบทูลว่า มีย่อย พระเจ้าข้า
 คือ พระราชโอรสของพระองค์ ซึ่งเกิดในวันนั้น ๆ จึงตรัสว่า ถ้าอย่างนั้น เธอ
 ทั้งหลายจงไป เมื่อเรายังมีชีวิตอยู่ เราก็จักได้บุตรอีก เธอทั้งหลายจงจับโอรส
 ของเรา ส่งไปให้ยักษ์พร้อมกับสารับอาหาร ๆ พวกราชบุรุษนั้นก็พากันไป
 แยกเอาพระราชโอรสซึ่งเพิ่งประสูติใหม่ในวันนั้นจากพระราชเทวี ซึ่งทรงพระ
 กันแสงอยู่ เมื่อแยกได้แล้วก็พากันนำไปยังที่อยู่แห่งอาฬวกยักษ์ พร้อมด้วย
 สารับอาหาร พอไปถึงแล้วก็ได้กล่าวขึ้นว่า เชิญเกิด เชิญท่านรับส่วนของท่าน
 เกิด ดังนี้ ๆ ทักกล่าวขึ้นอย่างนี้โดยยังไม่รู้ว่า มีพระพุทธเจ้าประทับอยู่ใน
 ที่นั้น ๆ อาฬวกยักษ์ได้ฟังถ้อยคำของราชบุรุษเหล่านั้นแล้ว ก็เกิดความละอาย ได้
 มั่งกัมหนาลง เพราะอาฬวกยักษ์นั้นได้เป็นพระอริยสาวกเสียแล้ว ลำดับนี้
 พระพุทธองค์จึงตรัสแก่อาฬวกยักษ์ว่า นี่แน่ะอาฬวกะ เธอไม่ต้องละอาย เธอ
 จงจับทารกนั้นมให้แก่เรา ๆ ราชบุรุษทั้งหลายก็ได้วางอาฬวกกุมารลงหม้อของ
 อาฬวกยักษ์ ๆ อาฬวกยักษ์ก็ได้รับพระราชกุมารนั้นไปวางลงที่พระหัตถ์ขอ
 พระพุทธองค์ ๆ ส่วนพระพุทธองค์ทรงรับแล้ว ก็ทรงส่งให้แก่อาฬวกยักษ์
 อีก ๆ อาฬวกยักษ์ก็รับพระราชกุมารนั้นไปมอบให้แก่พวกราชบุรุษ ๆ โดย

เหตุที่พระราชาमारนั้นออกมาจากมือนั้นไปทมนั้น ออกจากหัตถ์ของผู้นั้น ไปให้หัตถ์
ของผู้นั้น จึงได้มีพระนามว่า หัตถกอาพวกะ ในเมื่อทรงพระเจริญวัย ฯ มีเนื้อ
ความต่อไปว่า ราชบุรุษเหล่านั้น แสมนำจะจิตใจ ได้นำพระราชโอรสให้กลับคืน
ไปถวายพระเจ้าอาหวิ ฯ พระเจ้าอาหวิทรงเข้าพระทัยว่า วันนั้นก็ยังไม่
ยอมรับซึ่งสารอาหาร จึงได้ตรัสถามขึ้นว่า เหตุไรพวกเจ้ามาด้วยอาการ
อย่างนี้ ฯ ราชบุรุษเหล่านั้น ก็กราบทูลขึ้นว่า ข้าแต่สมมติเทวราชเจ้า ความ
ชื่นชมยินดีและความเจริญได้เกิดขึ้นแก่ราชตระกูลแล้ว กล่าวคือ ในวันนี้ มีพระ-
พุทธเจ้าไปประทับนั่งอยู่ในที่อยู่ของอาพวกยักษย์ ทรมาณอาพวกยักษย์ให้ตั้งอยู่
ในความเป็นอุบาสกแล้ว โปรดให้อาพวกยักษย์นั้นคืนพระราชาमारนั้น แก่ข้า
พระองค์ทั้งหลาย พระเจ้าข้า ฯ ฝ่ายว่าพระพุทธองค์ก็ตรัสสั่งให้อาพวกยักษย์
ถือเอาบาตรจีวรตามเสด็จพระองค์เข้าไปในเมืองอาหวิ ฯ เมื่ออาพวกยักษย์
ไปจนจะใกล้ถึงเมือง ก็ละอายใจไม่กล้าจะเข้าไปได้ ฯ องค์พระจอมไตร
ทอดพระเนตรเห็นจึงตรัสว่า เธอละอายหรืออาพวกยักษย์ ฯ อาพวกยักษย์ก็กราบทูลว่า
ละอาย พระเจ้าข้า ด้วยเหตุว่าชาวเมืองทั้งหลายมีมารดาบิดา ลูกเมีย ถึงซึ่งความ
ตายด้วยข้าพระองค์มาแล้ว เมื่อเขาเห็นข้าพระองค์ เขาก็จักพากันประหัต
ประหารด้วยไม้ค้อน ก้อนดิน หอกหลาว เพราะฉะนั้น ข้าพระองค์จึงไม่อาจเข้า
ไปได้ ฯ พระพุทธองค์จึงตรัสขึ้นว่า เมื่อเธอไปกับเรตถาคตเช่นนั้น ย่อมไม่มี
ภัยอันใด เธอจงมาไปกับเรา ตรัสเท่านั้นแล้วก็ได้เสด็จไป ได้ให้อาพวกยักษย์
ขึ้นพักอยู่ที่ป่าแห่งหนึ่งซึ่งมีในทิวใกล้พระนคร พระเจ้าอาหวิก็พาชาวเมืองเสด็จ
ออกไปต้อนรับพระพุทธองค์ ฯ พระพุทธองค์ก็ได้ทรงแสดงธรรม แก่พระราชา
พร้อมทั้งชาวเมืองทั้งหลาย ฯ ในเวลาจบเทศนามิมีผู้ได้สำเร็จมรรคผลถึง ๘ หมู่
๔ พัน ฯ คนเหล่านั้นก็ได้พากันไปสู่ที่อยู่แห่งอาพวกยักษย์ ได้ตั้งพลกรรมไว้ทุกปี
ฝ่ายอาพวกยักษย์ก็ได้สงเคราะห์ชาวเมืองด้วยการรักษาอันชอบธรรม โดยสวัสดิ

ฝ่ายอาพวกกุมารนั้น เมื่อทรงพระเจริญวัยขึ้น ก็ได้สดับพระธรรมเทศนา
ขององค์พระศาสดา แล้วได้สำเร็จมรรคผล ๓ ชั้น คือ เป็นพระอนาคามีใน
พระพุทธศาสนา ฯ เมื่อเป็นพระอนาคามีแล้ว มีพวกอริยสาวกทั้งนั้นอุบาสก

ห้อมล้อมเป็นบริวารถึง ๕๐๐ คน ฯ อยู่มาวันหนึ่ง อาพวกราชกุมารนั้น ได้พา
 อุบาสก ๕๐๐ คน ไปเฝ้าองค์พระศตพัสสดา พระองค์ตรัสถามว่า นี่แน่
 อาพวคะ บริณห์ของเธอมีย่มาก เธอสงเคราะห์อย่างไร ? อาพวกุมาร
 ก็กราบทูลขึ้นว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ไฉนคิดด้วยการให้ปัน หม่อมฉันก็
 สงเคราะห์ด้วยการให้ปัน ผู้ไฉนคิดด้วยถ้อยคำอันเป็นทุกข์ หม่อมฉันก็สงเคราะห์
 ด้วยถ้อยคำอันเป็นทุกข์ เมื่อเขามกก็เกิดขึ้น หม่อมฉันก็ช่วยเขาให้สำเร็จกิจ
 ไป แล้วแต่ผู้ใดจะยินดีให้ช่วย ผู้ไฉนคิดด้วยการมีตนเสมอกัน หม่อมฉันก็
 สงเคราะห์เขาด้วยการไม่ถือเนื้อถือตัวต่อเขา ดังนี้ พระเจ้าข้า ฯ ต่อมาภายหลัง
 พระพุทธองค์จึงประทับนั่งในท่ามกลางประชุมชน ที่พระเชตวันมหาวิหาร ก็
 ได้ทรงตั้งอาพวอุบาสก ให้เป็นผู้เลศกว่าอุบาสกทั้งหลาย ในทางสังคหวัตถุ
 ๔ ประการ ดังนี้ สันเรื่องอาพวอุบาสกเพียงเท่านั้น.

เอวี่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฐกัณ ๖๑

กัมมัมมพระปกเกล้าญาณ

ว่าด้วยบุคคล ๔ จำพวก ที่เปรียบด้วยอสรพิษ

คคฺค กคเม จคฺคาโร อาสวีสูปมา ปุคฺคลา ฯ จคฺคาโร อาสวีสว
 อาคตวิโส โน โฆรววิโส โฆรววิโส โน อาคตวิโส อาคตวิโส จ โฆรววิโส จ
 เณว อาคตวิโส โน โฆรววิโสติ.

ณ บัณฑิต อาคมภาพจักแสดงกัมมัมมพระปกเกล้าญาณ กัณฐกัณ ๖๑ ว่าด้วยบุคคล
 ๔ จำพวก ที่เปรียบด้วยอสรพิษ สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา
 และพุทธศาสนิกชนทั้งหลายตลอดกาลนาน

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่งเทศนานี้ว่า
 บุคคล ๔ จำพวก ที่เปรียบด้วยอสรพิษนั้น ได้แก่ จำพวกไหนบ้าง ? มีคำกั
 ไข่ว่า อสรพิษมีอยู่ ๔ จำพวก คือ จำพวกที่มีพิษ แต่ไม่มีพิษแรงกล้า • จำพวก
 ที่มีพิษแรงกล้า แต่ไม่มีพิษมา • จำพวกที่มีพิษมาด้วย มีพิษแรงกล้าด้วย •
 จำพวกที่ไม่มีพิษมาด้วย ไม่มีพิษแรงกล้าด้วย • ฯ อสรพิษมีอยู่ ๔ จำพวก
 ดังนี้ฉันใด บุคคลในโลกนี้ก็มียุ ๔ จำพวกฉันนั้น คือ บุคคลบางจำพวกโกรธ
 เนื่อง ๆ แต่ความโกรธนั้นไม่มีประจำอยู่นาน บุคคลจำพวกนี้เปรียบด้วย
 อสรพิษที่มีพิษเกิดมา แต่ไม่มีพิษแรงกล้า ฯ บุคคลบางจำพวกไม่โกรธเนื่อง ๆ
 แต่ความโกรธนั้นมีประจำอยู่นาน บุคคลจำพวกนี้เปรียบเหมือนอสรพิษที่มีพิษ
 แรงกล้าแต่ไม่มีพิษเกิดมา ฯ บางคนโกรธเนื่อง ๆ ด้วย ความโกรธนั้นมีอยู่นาน
 ด้วย บุคคลจำพวกนี้ เปรียบด้วยอสรพิษที่มีพิษเกิดมาด้วย มีพิษแรงกล้าด้วย
 บุคคลบางจำพวก ไม่โกรธเนื่อง ๆ ด้วย ความโกรธนั้นไม่มีประจำอยู่นานด้วย
 บุคคลบางจำพวกเปรียบด้วยอสรพิษที่ไม่มีพิษเกิดมาด้วย ไม่มีพิษแรงกล้าด้วย
 ดังนี้ สันเนอความในพระบาลีที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงไว้เพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า พืชของอสรพิษตัวใดมีมาที่เขี้ยวแผ่
 ไปโดยเร็ว แต่พืชที่แผ่ไปนั้น ไม่มีอยู่ยาวนาน ไม่บีบคั้นอยู่ยาวนาน อสรพิษชนิดนี้
 เรียกว่า มีพิษเกิด แต่ไม่มีพิษอยู่ยาวนาน ฯ ในอสรพิษนอกจากนี้ก็เหมือนนัยนี้ ฯ
 ส่วนการจำแนกบุคคลมีเนื้อความบทหนึ่ง สันเนอความในอรรถกถาเพียงเท่านั้น

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า บุคคล ๔ จำพวกนั้น เป็นจำพวก
 ที่มี ความโกรธ ๓ จำพวก ส่วนจำพวกที่ ๔ ไม่มี ความโกรธ ฯ ก็เป็นอันว่า ใน

๔ จำพวกนั้น เมื่อขอลงก็จะมี ๒ จำพวก คือ จำพวกโกรธ ๑ จำพวกไม่โกรธ ..
 จำพวกโกรธนั้นแยกออกไปเป็น ๓ จำพวก คือ จำพวกที่ ๑ ไม่โกรธเนื่อง ๆ
 คือ ไม่สู้โกรธ แต่ว่าเมื่อโกรธแล้วก็โกรธอยู่นาน ความโกรธนั้นไม่หายไป
 เร็ว ๆ จำพวกนี้เปรียบเหมือนอสรพิษที่ไม่สัมผัสเกิดมาที่เดียว แต่ว่าเมื่อ
 เกิดมาแล้วพิษนั้นก็แผ่ไปแรงกล้า ๆ บุคคลจำพวกนี้เป็นจำพวกที่น่ากลัวมาก
 เพราะเหตุว่า จำพวกนี้อาจทำความพินาศให้แก่ตนและคนอื่นได้ด้วยความโกรธนั้น
 เปรียบเสมือนอสรพิษที่สัมผัสแล้วแผ่ไปแรงกล้า ซึ่งทำให้คนและสัตว์ ที่ตนกีดกันถึงซึ่ง
 ความตายได้ง่ายฉะนั้น ๆ จำพวกที่ ๒ โกรธเนื่อง ๆ โกรธเสมอ ๆ แต่ว่าความ
 โกรธนั้นไม่มีอยู่นาน โกรธแล้วก็หายไป จำพวกนี้อาจทำความพินาศให้แก่ตน
 และผู้อื่นได้โดยง่าย เพราะว่าเมื่อหายความโกรธแล้วก็เป็นอันแล้วไป เปรียบ
 เสมือนอสรพิษที่สัมผัสเกิดมาที่เขี้ยวเนื่อง ๆ แต่ว่าเมื่อสัมผัสเกิดมาที่เขี้ยวแล้วก็ไถ่
 แผ่ไปเร็ว อีกจำพวกหนึ่งโกรธเนื่อง ๆ ด้วย โกรธแล้วก็นานหายด้วย จำพวก
 นี้ น่ากลัวมาก เปรียบเสมือนอสรพิษที่สัมผัสเกิดมาเสมอด้วย มีพิษแรงกล้าด้วย ๆ
 แต่ว่าอย่างไรก็ดี บุคคล ๓ จำพวกนี้ ก็เป็นจำพวกที่ไม่ดีทั้งนั้น ส่วนจำพวกที่ ๔
 เป็นจำพวกที่ดีแท้ เพราะเป็นจำพวกที่ไม่มีความโกรธเสียเลย จำพวกนี้
 เปรียบเสมือนอสรพิษที่ไม่มีพิษเสียเลย ๆ แต่ปัญชนเราจะไม่ให้มีความโกรธ
 เสียเลยนั้น ข้อมเป็นไปไม่ได้ เป็นแต่ว่าเมื่อมีความโกรธเกิดขึ้นแล้ว อย่าให้
 ความโกรธนั้นมีอยู่นาน ต้องรีบหาอุบายดับความโกรธนั้นเสีย ถ้าไม่จำเป็นต้อง
 โกรธก็ไม่ควรโกรธ เห็นว่าสิ่งใดจะไม่ให้ประโชชน์ ในเมื่อมีความโกรธก็
 อย่าโกรธในสิ่งนั้น ในเรื่องนั้น แต่เมื่อเห็นว่าโกรธแล้วจะมีประโยชน์จึงค่อย
 โกรธ ๆ มีสุภาษิตอยู่ว่า ของ ๕ อย่างควรให้ช้า ของ ๕ อย่างนั้น คือ โกรธ ๑
 เรubenวิชา ๑ หาทรรพย์ ๑ ขนเขา ๑ ส้องเสพกามคุณ ๑ ๆ ๕ อย่างนี้นักปราชญ์
 สอนให้ช้าทั้งนั้น คือ โกรธก็อย่าด่วนโกรธ ๆ เรubenวิชาก็อย่าใจร้อน ๆ
 หาทรรพย์ก็อย่าใจร้อน ๆ ขนเขาก็ออย่าใจร้อน ๆ ส้องเสพกามคุณก็อย่าใจร้อน ๆ
 ต้องให้ค่อยเป็นค่อยไปใน ๕ อย่างนี้จึงจักได้ ถ้าไม่อย่างนั้นก็จักต้องได้รับโทษ
 เช่น ขนเขาถ้ารีบขอก็จะต้องตกเขาเป็นแน่ ๆ เรubenวิชาถ้าใจร้อนก็จักไม่ได้
 วิชาดี สิ่งที่เราเรียนนั้นก็จักได้ลวก ๆ เลว ๆ ไม่ได้ละเอียดชำนาญ ๑ ถึงหา

ทรัพย์เล่าก็เหมือนกัน ถ้าทำใจร้อนในการหาทรัพย์ก็จะหาไม่ได้ตั้งใจหมาย ไม่
 พยายามก็จะต้องขาดแน่ พอดีได้กำไรมากก็ต้องได้กำไรน้อย ต้องให้
 ค่อยเป็นค่อยไป ต้องพิจารณาข้าบขวาน้ำหลังให้ละเอียดถี่ถ้วนอย่าเสมอ ว่าทำ
 อย่างไร จึงจักได้ทรัพย์ซึ่งยังไม่ได้ ทำอย่างไรจึงจักทำทรัพย์ที่ได้แล้วให้รอกงาม
 ขึ้น ๆ การโกรธเล่าก็เหมือนกัน คือ เมื่อมีเหตุที่ผิดใจขึ้นอย่าได้ด่วนโกรธ
 กันที ต้องรับพิจารณาว่าสมควรโกรธหรือยัง เมื่อเห็นว่ายังไม่สมควรโกรธ
 ก็อย่าโกรธ เห็นว่าสมควรโกรธจึงค่อยโกรธ ถ้ายังเป็นผู้ใหญ่ซึ่งปกครองผู้คน
 ด้วยก็ยิ่งสำคัญมาก เพราะฉะนั้น ผู้ที่เป็นพระมหากษัตริย์จึงต้องตั้งอยู่ใน
 ทศพิชราชธรรม ๑๐ ประการ มีความไม่ด่วนโกรธเป็นต้น เพราะเหตุว่า เมื่อ
 พระมหากษัตริย์ด่วนโกรธ ก็จะต้องทำความพินาศให้แก่ผู้อื่นได้โดยเร็วพลัน
 เหมือนกับพญานาคหรือไฟฉะนั้น ๆ ธรรมดาพญานาค เมื่อโกรธขึ้นแล้วก็ย่อม
 ทำความพินาศได้โดยเร็วด้วยอำนาจพิษของตน ส่วนไฟเมื่อลุกโผลงขึ้นแล้วก็
 ทำความพินาศให้แก่บ้านเรือนสิ่งของได้ฉับพลันฉะนั้น โดยเหตุนี้ จึงไม่ควรที่ใคร ๆ
 จะเป็นคนโกรธเร็ว ๆ แต่คนโกรธเร็วนั้นโดยมากย่อมเป็นด้วยโรคเส้นประสาท
 ไม่ดี ๆ คนที่เส้นประสาทดีนั้นเมื่อกระทบอารมณ์ที่ไม่พอใจก็ไม่โกรธเร็ว ส่วน
 คนที่เส้นประสาทพิการนั้น เมื่อกระทบอารมณ์ไม่ดีแม้เพียงเล็กน้อยก็โกรธเร็ว
 เพราะฉะนั้น ผู้ที่โกรธเร็วให้รู้เถิดว่าตนเส้นประสาทไม่ดี ให้รีบรักษาเสียด้วยยา
 หรือด้วยการหักสงบอารมณ์ ๆ การรักษาด้วยยานั้น ย่อมมียาแก้เส้นประสาทของ
 แพทย์อยู่แล้ว ผู้ที่เป็นไม่มากถึงกับนอนไม่หลับหรือถึงกับปวดศีรษะหนักศีรษะ
 อยู่เสมอ แม้ว่าจะไม่กินยาแก้เส้นประสาทก็ดี แต่ก็ต้องรักษาด้วยความหัก
 สงบกายวาจาจึงจะได้ ๆ การหักสงบกายวาจานั้น คือ เมื่อไม่จำเป็นที่จะต้องเอะอะ
 ทางกายก็อย่าเอะอะ เมื่อไม่จำเป็นที่ต้องเอะอะทางวาจาก็อย่าเอะอะ ไม่จำเป็น
 จะต้องให้เอะอะทางใจ คือ ให้อุ่นใจก็อย่าวุ่น ต้องทำเป็นคนสงบกาย วาจา ใจอยู่
 เสมอ จึงจะแก้ความขี้โกรธได้ ถ้าไม่อย่างนั้นก็จะยังคงเป็นคนขี้โกรธอยู่เสมอ ๆ
 ความขี้โกรธนั้นย่อมให้โทษแก่ตนและคนอื่นเสมอไป เพราะความโกรธย่อมเป็น
 ของร้อน เมื่อเกิดขึ้นแก่ผู้ใดแล้วผู้นั้นก็ร้อนใจ เมื่อความโกรธนั้นหลุดออก
 ไปทางปากของผู้นั้น คนอื่นก็ร้อนหู เมื่อใครได้เห็นก็ร้อนใจ เป็นอันว่า ธรรมดา

ของร้อนย่อมไม่มีใครพอใจ ฯ คนเราย่อมไม่ชอบความร้อน ฯ ร้อนกาย
ก็ไม่ชอบ ร้อนหู ร้อนใจก็ไม่ชอบ ฯ ตามปกติคนเราย่อมชอบแต่ความเย็นเท่านั้น ฯ
เย็นกายก็ชอบ เย็นหู เย็นใจก็ชอบ เพราะฉะนั้น ในทางพระพุทธศาสนาจึงได้นิยม
ความเย็นอย่างยิ่ง ฯ ความเย็นอย่างยิ่งที่นิยมในทางพระพุทธศาสนานั้น ก็คือ
ความเย็นใจ ฯ ความเย็นใจนั้นเกิดมาด้วยความดับเครื่องร้อน คือ กิเลส บรรดา
กิเลสทั้งสิ้นย่อมเปรียบเสมือนกับไฟที่เป็นของร้อนทั้งนั้น ฯ สัตว์โลกทั้งหลาย
ที่ร้อนอร้อนใจอยู่ด้วยสิ่งต่าง ๆ นั้น เมื่อว่าถึงต้นเหตุแล้ว ก็ร้อนด้วยกิเลส
ทั้งนั้น ฯ สมเด็จพระสรเพชญ์พุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ในอาทิตตปริยายสูตรว่า สพุท
ถักุขเว อาทิตถ์ คุก่อนภิกขุทั้งหลาย สิ่งทั้งปวงเป็นของร้อน กิณฺณ ภิกขเว
อาทิตถ์ คุก่อนภิกขุทั้งหลาย ก็หาสิ่งทั้งปวงเป็นของร้อนนั้น คือ สิ่งใดบ้าง ?
จกฺขุ ภิกขเว อาทิตถ์ คุก่อนภิกขุทั้งหลาย จกฺขุเป็นของร้อน โสตะก็เป็นของ
ร้อน ฆานะก็เป็นของร้อน จิวหาก็เป็นของร้อน กายก็เป็นของร้อน ใจก็
เป็นของร้อน ฯ ร้อนด้วยสิ่งใด ร้อนด้วยไฟราคะ โทสะ โมหะ ร้อน
ด้วยไฟ คือ ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ความโสภณเศร้า
เสียใจ ความพิโรธพิน ความน้อยอกน้อยใจ ความคับอกคับใจ
ความพลัดพรากจากของรัก ความประสบพบปะด้วยของที่ไม่รัก ความอยาก
ได้ไม่สมหวัง ฯ ร้อนด้วยสิ่งเหล่านั้นทั้งนั้น ฯ เมื่อดับราคะ โทสะ โมหะ
ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ความโสภณเศร้าเสียใจ
ความพิโรธพิน ความน้อยอกน้อยใจ ความคับอกคับใจ ความพลัดพราก
จากของรัก ความประจวบด้วยของไม่เป็นที่รัก ความปรารถนาไม่สมหวัง
เหล่านั้นเสียได้แล้วเมื่อใด ก็เย็นเมื่อนั้น ดังที่เขตนั่น เพราะฉะนั้น จึงได้ใจความว่า
ในทางพระพุทธศาสนา นิยมความเย็นอย่างยิ่ง ถึงแม้ว่าศาสนาอื่นก็นิยม
ความเย็นเหมือนกัน เป็นแต่ว่าจะมีอุปายทำให้เกิดความเย็นเหมือนในพระพุทธ-
ศาสนาหรือไม่เท่านั้น ฯ ในพระพุทธศาสนาอุปายทำให้เกิดความเย็นเป็น
อันมาก ฯ คำสั่งสอนในพระพุทธศาสนาทั้งสิบ ล้วนแต่เป็นอุปายทำให้เกิด
ความเย็นทั้งสิ้น ฯ เมื่อผู้ใดทำตามคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนาได้น้อย ก็
เย็นน้อย ทำตามได้มากก็เย็นมาก ฯ ก็คำสั่งสอนที่ทำให้เย็นด้วยความไม่โกรธ

นั้นมีย่างไรบ้างเล่า ? บิดาแก้วว่า มีย่างนั้น คือ พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนให้ถือเมตตาขันติเป็นปณิธาน เป็นเหตุ ฯ เมื่อผู้ใดถือเมตตาขันติเป็นเหตุแล้ว เขาก็ต้องได้รับความชื่นใจจากความไม่โกรธเป็นแน่แท้ ฯ แต่การที่จะถือเมตตาและถือขันติได้นั้น ไม่ใช่เป็นของทำได้ง่าย เป็นของทำได้ยากทั้งนั้น เป็นแต่ว่าเมื่อพยายามแล้วก็พอทำได้ ฯ ผู้ที่จะถือเมตตาและขันติไม่ให้ความโกรธนั้น ต้องรู้จักโทษแห่งความโกรธ ต้องเห็นว่าความโกรธเป็นของไม่ดีจริง ๆ จึงจะถือเมตตาและขันติได้ ถ้ายังเห็นว่าความโกรธเป็นของดีอยู่แล้ว ก็ยังถือเมตตาและขันติไม่ได้ ต่อเมื่อเห็นความโกรธว่าเป็นของไม่ดีจึงจะถือเมตตาและขันติได้ ฯ เพราะฉะนั้นควรที่คนเราทั้งหลายจะสังเกตดูใจของตนในเวลาเกิดความโกรธแล้วว่า ขณะที่เกิดความโกรธนั้น ใจของเราเป็นอย่างไร เราสบายใจหรือไม่ ? ต้องพิจารณาอย่างนั้นเสมอ จึงจะรู้ว่า ความโกรธนั้นเป็นของไม่ดี ฯ หรือเมื่อได้ทำให้เกิดทุกข์แก่ผู้อื่น เช่น ตีหน่มอนด้วยความโกรธแล้ว ก็ให้รีบนึกว่า ความโกรธเป็นของไม่ดีเช่นนั้น เราไม่ควรโกรธอีกต่อไป ฯ หรือเมื่อได้ทะเลาะวิวาทกับผู้อื่นแล้ว เวลาใจตกให้รีบคิดว่า ความโกรธเป็นของไม่ดีอย่างนี้ ต่อไปเราไม่ควรโกรธอีก ต้องให้รีบนึกอย่างนั้นเสมอจึงจะได้ ถ้าไม่อย่างนั้น ก็จักไม่รู้ว่าการโกรธนั้นไม่ดีอย่างไร ฯ ผู้ใดไม่รู้จักนึกถึงโทษแห่งความโกรธ ผู้นั้นก็เลวกว่าสัตว์ดิรัจฉาน เพราะว่าสัตว์ดิรัจฉานบางตัวยังรู้จักโทษแห่งความโกรธ แล้วยังพยายามละความโกรธ เช่นตัวงูหนึ่งในอดีตกาลเป็นนาคาหรณ์ กล่าวคือ งูตัวนั้นได้อาศัยอยู่ที่จอมปลวกแห่งหนึ่ง อยู่มาวันหนึ่ง ก็มีโคของพราหมณ์ตัวหนึ่งขึ้นไปหากินหญ้าที่จอมปลวกนั้น ได้ไปเหยียบบดกองตัวนั้น งูตัวนั้นก็โกรธแล้วก็ได้กัดเท้าโคตัวนั้นให้ถึงเชิงความตาย เมื่อพราหมณ์ที่เป็นเจ้าของโคมาพบเห็นก็ร้องไห้ งูตัวนั้นก็เกิดเสียใจว่า เราได้ทำความทุกข์ให้แก่พราหมณ์ด้วยความโกรธของเรา ความโกรธนั้นถ้ามีแก่เราอยู่ตราบใด ก็จักทำให้เราเป็นสัตว์ชั่วร้าย ทำให้ผู้อื่นถึงเชิงความตายอยู่ตราบนั้น อย่างอย่างนั้นเลย เราจักต้องหาอุบายระงับความโกรธให้ได้ เมื่อคิดดังนี้แล้ว ก็ไปนอนอดอาหารโดยตั้งใจว่าจะรักษาอุโบสถศีลอยู่ในสำนักฤๅษีองค์หนึ่ง คือ ตั้งใจว่า ถ้าความโกรธยังไม่หายตราบใด เราก็จักไม่กินอาหารอยู่

ทราบนั้น ดังนี้ ฯ เรื่องนี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า แม้แต่สัตว์ดิรัจฉานก็ยังรู้จักโทษแห่งความโกรธ ยังรู้จักหาอุบายระงับความโกรธ เพราะฉะนั้น ถ้าคนเราไม่รู้จักโทษแห่งความโกรธ ไม่รู้จักหาอุบายระงับความโกรธได้แล้ว ก็เป็นอันว่าเลวกว่าสัตว์ดิรัจฉาน

ก็อุบายที่จะแก้ความโกรธ หรือที่จะกันไม่ให้เกิดความโกรธได้นั้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้อย่างไร มีคำแก้ไขว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้หลายประการ ทรงแสดงไว้ในที่ต่าง ๆ กัน เช่น ทรงแสดงไว้ในข้อความ ว่าด้วยอุบายสำหรับระงับพยาบาทเป็นตัวอย่างฉะนั้น คือ อุบายสำหรับระงับพยาบาทนั้น ก็คืออุบายสำหรับระงับความโกรธ ฯ ก็ถ้าอย่างนั้นอุบายนั้นว่าอย่างไร ? อุบายนั้นว่า การที่จะไม่ให้เกิดความโกรธหรือระงับความโกรธที่เกิดขึ้นแล้วนั้น มีอยู่ทั้งอย่างย่อ อย่างพิสดาร ฯ อตถิ ภิกขเว ปฏิณิมิต्तํ ตตถ อโยนิโสมนสิการพหุลิกาโร สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ปฏิณิมิตต์คือสิ่งที่กระทบใจนั้นมีอยู่ การทำให้มากด้วยการนึกถึงโดยไม่ถูกต้องในสิ่งที่กระทบใจนั้น เป็นเครื่องทำให้เกิดพยาบาทซึ่งยังไม่เกิดขึ้น เป็นเครื่องทำให้พยาบาทที่เกิดขึ้นแล้วกำเริบยิ่งขึ้น อตถิ ภิกขเว เมตตา เจโตวิมุตติ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความหลุดพ้นแห่งจิตจากพยาบาทด้วยอำนาจเมตตาที่มีอยู่ ความทำให้มากในการนึกถูกต้องในเมตตาานั้น เป็นของทำให้ไม่ให้เกิดพยาบาทซึ่งยังไม่เกิด เป็นของทำให้ละพยาบาทที่เกิดขึ้นแล้ว ดังนี้ ฯ อันนี้เรียกว่า เป็นอุบายย่อ ๆ สำหรับทำไม่ให้เกิดความโกรธ สำหรับละความโกรธที่เกิดขึ้นแล้ว ฯ อุบายย่อ ๆ นี้ ก็คือ นึกเจริญเมตตาให้มาก เมื่อนึกเจริญเมตตาให้มากจนเห็นว่า ผู้นั้นก็รักสุขเกลียดทุกข์เหมือนกันเราได้แล้ว ก็ขอมไม่โกรธ หรือกำลักริโกรข้อย เมื่อนึกได้อย่างนี้ ความโกรธนั้นก็ระหายไป ฯ การนึกเมตตาให้มากนั้น คือนึกอย่างไร ? คือนึกว่า ขอให้ผู้นั้นผู้นี้ หรือขอให้คนและสัตว์ทั้งปวงจงมีความสุขเถิด อย่าได้มีความทุกข์เลย อย่าได้เป็นข้าศึกศัตรูต่อกันเลย ต้องนึกอย่างนี้เสมอ ฯ การนึกอย่างนี้เสมอ เรียกว่า การทำให้มากในการนึกถูกต้องในเมตตา นั้น อีกอย่างหนึ่ง ก็ให้คิดว่า ผู้นั้นก็เกลียดคนโกรธเหมือนกันกับเรา เราเกลียดคนโกรธฉันทุเองผู้นั้นก็เกลียดคนโกรธฉันทุเอง เราอยากให้ผู้นั้นเกลียดเราหรือ ต้องให้นึกถามตัว

อย่างนั้นเสมอ เมื่อนักถามตัวอย่างนั้นเสมอก็จะตอบตัวเองได้ว่า เราไม่อยากให้
 ผ่อนเกลียดเรา ฯ เมื่อตอบตัวเองได้อย่างนี้ ก็ให้ถามต่อไปว่า ถ้าอย่างนั้นเราควร
 เป็นคนขโมยหรือไม่ว่านั่น ? เมื่อเห็นว่า เราไม่ควรเป็นคนขโมย ก็จะไม่เป็นคน
 ขโมยต่อไป ฯ ส่วนอธิบายที่จะกันไม่ให้เกิดความโกรธ หรือแก้ความโกรธ
 ที่เกิดขึ้นแล้วโดยพิสดารนั้น มีอยู่ ๖ ประการด้วยกัน คือ การเรียนแผ่เมตตา ๑
 การแผ่เมตตาเนื่อง ๆ ๑ การพิจารณากรรมของตนและของผู้อื่น ๑ การทำให้มาก
 ในการพิจารณา ๑ การมีมิตรดีงาม ๑ การพูดแต่เรื่องที่ดีสบายใจ ๑ ฯ ทั้ง ๖
 ประการนี้ มีคำอธิบายว่า การเรียนแผ่เมตตานั่น ได้แก่ การเรียนให้รู้จักวิธีแผ่เมตตา
 โดยเฉพาะ หรือไม่เฉพาะ หรือทั่วทิศทั้งหลาย ฯ การแผ่เมตตาเนื่อง ๆ นั้น ได้
 แก่ การนึกอยากให้คนและสัตว์ทั้งปวงมีความสุขเนื่อง ๆ ฯ การพิจารณากรรม
 ของตนและของผู้อื่นนั้น ได้แก่ การนึกสอนตัวเองในเมื่อเกิดความโกรธ หรือเมื่อโกรธ
 แล้ว หรือเมื่อก่อนจะโกรธว่า เราโกรธให้เขาแล้วเรายังทำอะไรเขา เรายังอาจ
 ทำคุณธรรมของเขามีสักเป็นต้นให้เสียไปได้หรือ เรามาด้วยกรรมของเรา เราก็จัก
 ต้องไปด้วยกรรมของเรามีใช่หรือ การโกรธผู้อื่นก็เท่ากับกำกับการจับถ่านไฟแดง ๆ หรือ
 จับก้อนเหล็กแดง หรือจับก้อนคูดเป็นต้น เพื่อจะขว้างผู้อื่นฉะนั้น ถึงแม้ว่าเขา
 โกรธให้เรา เขายังทำอะไรเรา เขายังอาจทำลายคุณธรรมมีศีลเป็นต้นของเราได้
 หรือ เขามาด้วยกรรมของเขา เขาก็จักไปด้วยกรรมของเขา ความโกรธ
 ของเขาก็จักตกลงที่ศีรษะของเขา เหมือนกับฝุ่นธุลีที่ไปรบไปเหินอลม ก็จะ
 ต้องปลิวมาถูกผู้ไปรบฉะนั้น การนึกสอนตัวเองอย่างนี้ เรียกว่า การพิจารณากรรม
 ของตนและคนอื่น ฯ คำว่า การทำให้มากในการพิจารณานั้น ได้แก่ การ
 พิจารณาดังที่กล่าวให้มาก ฯ คำว่า การมีมิตรดีนั้น ได้แก่ การคบมิตรที่ขยันดีใน
 เมตตาภาวนา เห็นว่าผู้ใดเป็นผู้มีเมตตาที่ให้อภัยผู้อื่น อย่าคบคนขโมย อย่า
 คบบคนไม่มีเมตตา ฯ ข้อนี้นั้นให้พูดแต่เรื่องที่ดีสบายใจนั้น คือ ให้พูดแต่เรื่อง
 ที่จะให้เกิดเมตตา เรื่องใดที่จะให้เกิดเมตตา ก็ให้พูดแต่เรื่องนั้น ในเวลานึกโกรธ
 หรือในเวลาอื่น ๆ ก็ตาม เรื่องที่จะให้เกิดความโกรธนั้นอย่าได้พูดถึง เมื่อ
 ทำได้อย่างนี้ ก็จักต้องเป็นคนไม่โกรธ เมื่อเป็นคนไม่โกรธ ก็ได้ชื่อว่า เป็นคนใจเย็น
 เมื่อเป็นคนใจเย็น ก็ต้องเป็นสุขทุกอิริยาบถมิได้ขาด สันโหวทานุสาสนีใน
 เทศนาภิกษุทั้งหลายเพียงเท่านั้น. เอวัง ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๖๒

คัมภีร์พระปกคณบัญญัติ

ว่าด้วยบุคคล ๔ จำพวก มีจำพวกที่สรรเสริญผู้ควรตติเยนเป็นต้น

กถญจ ปุคฺคโล อนนฺวิจฺจ ปรีโยคาเหตุวา อวณฺณารหสฺส วณฺณํ
ภาสิตา โหติ อีรชฺชโจ ปุคฺคโล หุปฺปฏิปนฺนํ มิจฺฉาปฏิปนฺนํ ติตฺติยานํ
ติตฺติยสาวกานํ วณฺณํ ภาสิตํ.

ณ บัดนี้ อาคมภาพจึงได้แสดงคัมภีร์พระปกคณบัญญัติ กัณฑ์ที่ ๖๒ ว่าด้วย
บุคคล ๔ จำพวก มีจำพวกสรรเสริญผู้ควรตติเยนเป็นต้น ตามวาระพระบาลี
อรรถกถา ธัมมัตถาธิบาย สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา
และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน

บาลี

คำเนนความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่งเทศนานั้น
ว่า บุคคลที่ไม่พิจารณาเนื่อง ๆ ไม่ถือเอาให้รอบคอบเสียก่อน แล้วจึงสรรเสริญ
ซึ่งผู้ควรตติเยนนั่น คืออย่างไร ? คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมสรรเสริญ
ซึ่งเคียรถีย์ ซึ่งสาวกแห่งเคียรถีย์ที่ปฏิบัติไม่ดี ปฏิบัติผิด ว่าเป็นผู้ปฏิบัติดีด้วย
เหตุนี้ เป็นผู้ปฏิบัติชอบด้วยเหตุนี้ บุคคลชนิดนี้แล เรียกว่า ไม่พิจารณาให้
รอบคอบ แล้วจึงสรรเสริญซึ่งผู้ควรตติเยน ฯ บุคคลที่ไม่พิจารณาให้รอบคอบ
เสียก่อนแล้วจึงตติเยน ซึ่งผู้ควรสรรเสริญนั้น คืออย่างไร ? คือ บางคนในโลก
นี้ ย่อมตติเยนซึ่งพระพุทธเจ้า ซึ่งสาวกของพระพุทธเจ้า ที่ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ
ว่าปฏิบัติไม่ดี ด้วยเหตุนี้ ปฏิบัติผิด ด้วยเหตุนี้ บุคคลชนิดนี้แล เรียกว่า ไม่
พิจารณาให้รอบคอบเสียก่อน แล้วจึงตติเยนซึ่งผู้ควรสรรเสริญ ฯ บุคคลที่
ไม่พิจารณาให้รอบคอบเสียก่อน แล้วจึงปลุกความเลื่อมใสในฐานะที่ไม่ควร
เลื่อมใส นั้น คืออย่างไร ? คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมทำให้เกิดความเลื่อมใสในการ

ปฏิบัติที่ไม่ดี ในการปฏิบัติดี เป็นการปฏิบัติด้วยเหตุ^๕ เป็นการปฏิบัติชอบด้วยเหตุ^๕ บุคคลชนิดนั้นแล เรียกว่า ไม่พิจารณาให้รอบคอบเสียก่อน แล้วจึงปลุกความเลื่อมใสในฐานะที่ไม่ควรเลื่อมใส ฯ บุคคลที่พิจารณาให้รอบคอบเสียก่อน แล้วจึงปลุกความไม่เลื่อมใสในฐานะที่ควรเลื่อมใส^๕ นั้น คืออย่างไร ? คือ บางคนในโลกนี้ ย่อมทำให้เกิดความไม่เลื่อมใสในข้อปฏิบัติที่ดีที่ชอบ ว่าเป็นข้อปฏิบัติที่ไม่ดีไม่ชอบด้วยเหตุ^๕ ฯ บุคคลชนิดนั้นแล เรียกว่า ปลุกความไม่เลื่อมใสในฐานะที่ควรเลื่อมใส^๕ สันเนอความในพระบาลี ที่สมเด็จพระศรีสุคตทรงแสดงไว้เพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า คำว่า ไม่พิจารณาให้รอบคอบ^๕ นั้น คือ ไม่พิจารณาให้ถี่ถ้วน ชั่งคนและโทษ ด้วยปัญญา ดังนี้เท่านั้น ที่ท่านว่าไว้เพียงเท่านั้น ก็เพราะในข้อนี้ซึ่งมีเนื้อความคล้ายกันยังมีอยู่อีก ดังจักปรากฏในกัมมัฏฐาน

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า บุคคล ๔ จำพวกนั้น เป็นจำพวกที่ไม่พิจารณาให้รอบคอบทั้งนั้น เมื่อไม่พิจารณาให้รอบคอบ ก็ย่อมมีการติเตียนและการสรรเสริญเกิดไป ฯ แต่เมื่อว่าโดยจำพวกแล้ว ก็มีอยู่ ๔ จำพวก ดังที่แสดงมาแล้วนั้น ฯ ทั้ง ๔ จำพวกนั้น จำพวกที่ ๑ ได้แก่ สรรเสริญพวกเดียรถีย์ ฯ จำพวกที่ ๒ ได้แก่ จำพวกติเตียนซึ่งพระพุทธเจ้า ฯ จำพวกที่ ๓ ได้แก่ จำพวกที่เลื่อมใสในสิ่งที่ไม่ควรเลื่อมใส ฯ จำพวกที่ ๔ ได้แก่ จำพวกที่ไม่เลื่อมใสในสิ่งไม่ควรเลื่อมใส ดังนี้ ฯ ทั้ง ๔ จำพวกนี้ เมื่อย่อลงก็คงได้ใจความว่า ทั้ง ๔ จำพวกนี้ เป็นจำพวกเข้าใจผิดทั้งนั้น ฯ ความเข้าใจผิด เป็นเหตุให้ผิดคิด ทำผิด ฯ ความเข้าใจถูก เป็นเหตุให้พูดถูก ทำถูก ฯ เมื่อทำผิด ผิดคิด ก็ต้องได้รับผลผิด ฯ เมื่อทำถูก พูดถูก ก็ต้องได้รับผลถูก อันนี้เป็น

ธรรมชา ๆ จะเห็นหลักธรรมตามไม่ได้ เพราะฉะนั้น พวกที่สรรเสริญเคียรถีย์
 ตีเตียนพระพุทธรูปเจ้าก็ พวกสรรเสริญข้อปฏิบัติผิด ตีเตียนข้อปฏิบัติถูกก็ค
 เป็นจำพวกที่ผิดทั้งนั้น เป็นจำพวกที่ได้รับผลผิดทั้งนั้น ๆ ผู้ที่สรรเสริญเคียรถีย์
 ตีเตียนพระพุทธรูปเจ้า สรรเสริญข้อปฏิบัติผิด ตีเตียนข้อปฏิบัติถูก แล้วได้
 รับผลผิดนั้น มีตัวอย่างในครั้งพุทธกาลไม่น้อยเป็นอันมาก ดังสุนัขขี้ตดลิจฉวี
 เป็นตัวอย่างฉนั้น ๆ กล่าวคือ ในปาฎิกสูตร คัมภีร์ทมิฬิกาย ปาฎิกวรรคนี้
 ได้เล่าเรื่องสุนัขขี้ตดลิจฉวี ไว้โดยพิสดาร ดังจักนำมาแสดงพอสมควรในกัณฑ์
 ต่อไป กล่าวคือ ในปาฎิกสูตร แห่งปาฎิกวรรค คัมภีร์ทมิฬิกายนั้นว่า ครั้งหนึ่ง
 สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่อนุปิยนิคม ในแควงมัลลชนบท เข้าชน
 สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงครองบาตรจีวร เสด็จเข้าไปสู่ออนุปิยนิคม เพื่อ
 จะทรงเหยียบบิณฑบาต แต่พระองค์ทรงเห็นว่ายังเข้านัก จึงได้เสด็จแวะไปพักที่
 อารามของปริพาชก แล้วปริพาชกผู้ชื่อนักควโคต ได้กราบทูลขึ้นว่า ข้าแต่
 พระผู้มีพระภาคเจ้า ในวันก่อน ๆ โน้น สุนัขขี้ตดลิจฉวี ซึ่งเป็นบุตรของกษัตริย์
 ลิจฉวี ที่บวชเป็นภิกษุนี้ ได้บอกแก่ข้าพระองค์ว่า เขาได้เลิกลับถือพระผู้มี
 พระภาคเจ้าแล้ว ขอน จริ่งอย่างนั้นหรือ พระเจ้าข้า? สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า
 ตรัสตอบว่า จริ่งอย่างนั้น คือ สุนัขขี้ตดลิจฉวี ได้เข้าไปหาเรตถาคค บอกเลิก
 เลิกลับถือเรตถาคคในวันก่อน ๆ โน้นว่า ข้าพระองค์ขอเลิกลับถือพระผู้มีพระ
 ภาคเจ้า จะไม่อยู่ณับถือพระผู้มีพระภาคเจ้า เราได้ยื้อถามเขาว่า เราได้บอก
 มากเธอหรือว่า เธอจะมาอยู่ณับถือเรา เขาก็ตอบว่า ไม่ได้บอก แล้วเราจึงถาม
 เขาต่อไปว่า เธอได้บอกเราหรือไม่ว่า เธอจะอยู่ณับถือเรา เขาก็ตอบว่า ไม่ได้
 บอก แล้วเราจึงว่า เมื่อเป็นอย่างนี้ เธอจะบอกเลิกใครเล่า ความผิดอันนี้เป็นความ
 เกิดของเธอเอง ๆ เขาจึงกล่าวต่อไปว่า เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้า ไม่ทรงกระทำ
 อธิปาฏิหาริย์ อันเป็นคุณวิเศษยิ่งกว่ามนุษยธรรม ให้แก่ข้าพระองค์ดู ๆ เรา
 จึงถามเขาว่า เราได้บอกเธอหรือไม่ว่า เธอจะมาอยู่ณับถือเรา เราจักกระทำ
 อธิปาฏิหาริย์ให้ดู ๆ เขาก็ตอบว่า ไม่ได้บอก เราจึงขักต่อไปว่า เธอได้
 บอกเราหรือไม่ว่า เธอจักนับถือเรา ถ้าเราจักกระทำอธิปาฏิหาริย์ให้เธอดู เขาก็
 ตอบว่า ไม่ได้บอก เราจึงบอกว่า เมื่อเป็นอย่างนี้ เธอจักบอกเลิกใครเล่า

เธอเข้าใจอย่างไร เมื่อเราทำอิทธิปาฏิหาริย์ หรือไม่ได้ทำก็ดี เราได้แสดงธรรม
 เพื่อจะให้^๕ สนั่นทุกชั้น^๕ ใจ^๕ ธรรมอันนั้นก็ทำให้^๕ สนั่นทุกชั้น^๕ ใจ^๕ แก่ผู้กระทำตาม
 หรือไม่? เขาตอบเราว่า เมื่อพระองค์จะทรงทำอิทธิปาฏิหาริย์หรือไม่ก็ตาม ธรรมที่
 พระองค์ทรงแสดงนั้น ก็ทำให้^๕ สนั่นทุกชั้น^๕ แก่ผู้ปฏิบัติตาม เราจึงว่า ถ้าอย่างนั้น
 จักมีประโยชน์อันใด จักจำเป็นอันใดที่จะต้องทำอิทธิปาฏิหาริย์ ความเข้าใจ
 อัน^๕ เป็นความเข้าใจผิดของเธอเอง ฯ เขาจึงว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ไม่ทรง
 บัญญัติซึ่งเรื่องโลกให้ข้าพระองค์ฟัง ข้าพระองค์จึงจักเลิกนับถือพระองค์ ฯ
 เราก็บ่นถามว่า เราได้บอกเธอหรือไม่ว่า เธอจงมานับถือเรา เราจักบัญญัติ
 เรื่องโลกขึ้น เขาก็ตอบว่า ไม่ได้บอก แล้วเราจึงซักต่อไปว่า เธอได้บอกเรา
 หรือไม่ว่า เธอจักนับถือเรา ถ้าเราจักบัญญัติเรื่องโลกขึ้น เขาก็ตอบว่า ไม่ได้
 บอก เราจึงว่า ถ้าอย่างนั้น เธอจักเลิกบอกใครเล่า? เมื่อเราบัญญัติเรื่องโลก
 หรือไม่บัญญัติก็ดี ธรรมที่เราแสดงเพื่อให้^๕ สนั่นทุกชั้น^๕ ใจ^๕ ก็ทำให้^๕ สนั่นทุกชั้น^๕ ใจ^๕
 แก่ผู้ปฏิบัติตามหรือไม่? เขาก็ตอบว่า ทำให้^๕ สนั่นทุกชั้น^๕ ใจ^๕ เราจึงบอกว่า ถ้า
 อย่างนั้น จักจำเป็นอันใดที่จะบัญญัติเรื่องโลกขึ้น คุณก่อนโมฆบุรุษ ความผิด
 เหล่านั้นเป็นความผิดของเธอเท่านั้น ดังนี้ ฯ แล้วเราว่าต่อไปว่า นี่แน่ะสุนัข-
 ขัตตะ เธอได้สรรเสริญเราไว้โดยอเนกปริยายแล้ว แม้ด้วยเหตุดังนี้ ฯ ก็เป็น
 เครื่อง^๕ ให้เห็นว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น เป็นพระอรหันตสัมมา-
 สัมพุทธเจ้า เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยความรู้ความประพฤติ เป็นผู้ทรงดำเนินดีใน
 เหตุการณ์ทั้งปวง เป็นผู้ทรงล่วงรู้โลก เป็นผู้ฝึกฝนบุคคลที่ควรฝึกฝนได้
 อย่างเยี่ยม เป็นครูของเทพยตามนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้ทำให้เทพยตามนุษย์
 ทั้งหลายได้ตรัสรู้ เป็นผู้แจกความรู้ให้แก่เทพยตามนุษย์ทั้งหลาย ดังนี้ ฯ
 คุณก่อนสุนัขขัตตะ เธอได้สรรเสริญพระธรรมไว้ในคำบลวัชชี โดยอเนกปริยายว่า
 พระธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงนั้น ล้วนทรงแสดงไว้ถูกต้อง ล้วน
 เป็นของเห็นเอง เป็นของไม่จำกัดเวลา เป็นของควรเรียกให้มาตุได้ เป็น
 ของควรน้อมเข้ามาในตน เป็นของที่คนผู้รู้เพียงสาจะต้องรู้ได้เฉพาะตน ฯ คุณก่อน
 สุนัขขัตตะ เธอได้สรรเสริญพระสงฆ์ไว้ในคำบลวัชชี โดยอเนกปริยายแล้วว่า
 พระสงฆ์ที่เป็นสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติดี เป็นผู้ปฏิบัติตรง

เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อธรรมที่ควรรู้ เป็นผู้ปฏิบัติสมควรแก่โลกุตตรธรรม สาวกของ
พระผู้มีพระภาคเจ้า ทั้ง ๔ ค ๔ จำพวกนั้น ล้วนแต่เป็นผู้ควรแก่ของค่านับ ล้วน
แต่เป็นผู้ควรแก่ของต้อนรับ ล้วนแต่เป็นผู้ควรแก่ของที่เขาให้โดยเคารพ ล้วน
แต่เป็นผู้ควรแก่การยกมือไหว้ ล้วนแต่เป็นนาคบุญอันเยี่ยมของโลก ดังนี้ ฯ

ดูก่อนสันทักขัตตะ เราขอบอกเธอเตือนเธอว่า จักมีผู้กล่าวแก่เธอว่า สันทักขัตต-
ลิจฉวีไม่อาจประเพณีพรหมจรรย์ อប់กับพระสมณโคตมได้ เขาจึงได้ลาสิกขา
ออกมาเช่นนั้น จักต้องมีผู้กล่าวอย่างนั้นแก่เธอเป็นแน่ ฯ เมื่อเราว่าอย่างนั้น สันทัก-
ขัตตลิจฉวีนั้น ก็หนีออกไปจากพระธรรมวินัยนี้ ไปเป็นพวกอบาย พวกแรก

เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงเรื่องสันทักขัตตลิจฉวีให้ภิกขุ-
โคตตปริพาชกฟังดังนี้แล้ว จึงได้ทรงแสดงให้ฟังต่อไปว่า คราวหนึ่ง เราตกาศต
อยู่ที่อุตตรนิคม ของชนชาวกรู ในแคว้นแคว้นกรู ฯ ในคราวนั้น เราได้เข้าไป
ไปบิณฑบาต กับสันทักขัตตลิจฉวีที่นิคมนั้น ฯ ในคราวนั้น มีนักบวชเปลือยกาย
คนหนึ่ง ชื่อว่า โกรขัตติยะ ฯ โกรขัตติยะนั้น เป็นผู้ถือตามเขียงอย่างสุนัข
คือ คลานอย่างสุนัข กินอย่างสุนัข เวลาเขาจะกิน เขาได้วางอาหารลงกับดิน
แล้วเอาปากคาบกินอย่างสุนัข ฯ เมื่อสันทักขัตตลิจฉวีได้เห็น ก็นึกชมขึ้นว่า
คนนี้เป็นพระอรหันต์แท้ เป็นสมณะแท้ ฯ ในเวลานั้น เราจึงซักถามความคิดของ
เขา จึงได้พูดขึ้นว่า นี่แน่ะโมฆบุรุษ เธอได้ปฏิญาณตนเองว่า เป็นสาวกของ
วิโรหหรือ เขาก็กถามเราขึ้นว่า เหตุไร พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสตามข้าพระองค์
อย่างนั้น เราก็ตอบเขาว่า เพราะเหตุที่เรอนึกขมนักบวชเปลือยกายคนนั้นว่า เป็น
พระอรหันต์แท้ เป็นสมณะแท้ เราจึงได้ถามเธอขึ้นเช่นนั้น ฯ เขาจึงว่า ถ้าอย่างนั้น
พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงหวังความเป็นพระอรหันต์หรือ ? เราก็บอกเขาว่า
เราไม่ได้หวังความเป็นพระอรหันต์ แต่เราเห็นว่า เธอคิดผิด เราจึงพูดอย่างนี้ เธอ
จงละความคิดอันนี้เสีย เพื่อจักไม่ให้ความคิดอันนี้ทำให้เกิดทุกข์แก่เธอตลอด
กาลนาน นักบวชเปลือยกายคนนั้นจักตายด้วยกินอาหารเกินไปในวันที่ ๗ เวลา
ตายแล้ว จักได้เกิดเป็นอสุรกาย ชื่อกาลกัญชิกะ แล้วจักมีหน้าซากศพของ
เขาไปทิ้งที่ป่าช้าหญ้าคมบาง เมื่อเธออยากรู้ความจริงก็จงไปถามเขาว่า เขาเกิดที่
ไหน เราได้บอกอย่างนั้นแก่สันทักขัตตลิจฉวี ฯ แล้วสันทักขัตตลิจฉวี ก็ไปบอก

นักบวชเปลือยคนนั้นตามถ้อยคำของเรา แล้วบอกว่า ท่านจงกินอาหารแต่พอสมควร
จงคมนาแต่พอสมควร เพื่อให้คำพูดของพระสมณโคดมผิดไป แต่ต่อมาถึงวันที่ ๑
นักบวชเปลือยคนนั้นก็ไ้ตาย ด้วยการกินอาหารเกินไป แล้วได้เกิดเป็นอสุรกาย
ชื่อว่า กาลกัญชิกะ มีร่างกายท่งสนนากลีบดน่าชังท่งนั้น แล้วก็มีคนนำซากศพ
ของเขาไปทิ้งไว้ที่ป่าช้าหญ้าคมบาง ๆ สุนัขขี้ตลิจฉวีก็ไปไ้ตามควา เธอเกิดที่ไหน
นักบวชเปลือยคนนั้นก็บอกว่า เกิดเป็นอสุรกายชื่อว่า กาลกัญชิกะ แล้วเขาก็กลับ
มาบอกเราว่า เป็นจริงดังถ้อยคำของพระผู้มีพระภาคเจ้า

อีกคราวหนึ่ง เราตถาคตอยู่ทักขณการศาลา บำมหวาน แขวงเมือง
เวสาลี ฯ ในคราวนั้น มีนักบวชเปลือยคนหนึ่งชื่อว่า กพารมัจฉกะ เป็นผู้ถือ
ข้อวัตร ๑ ประการ อยู่ในวัชชีคาม เมืองเวสาลีนั่น ฯ ข้อวัตร ๑ ประการของ
เขานั้น คือ เขาประกาศว่า เขาจักไม่นั่งผ้าอยู่จนตลอดชีวิต ๑ จะประพฤติ
พรหมจรรย์ ไม่ส้องเสพเมถุนธรรมอยู่จนตลอดชีวิต ๑ จักให้ชีวิตเป็นไปด้วยสุรากับเนื้อ
อย่างเคี้ยวเท่านั้น จักไม่กินข้าวสุก ขนมนสด อยู่จนตลอดชีวิต ๑ จักไม่ล่วง
เกิน ซึ่งอุเหนเจติย โคตมกเจติย สัตตัมพเจติย พหุปรตตกเจติย อยู่จน
ตลอดชีวิต ๑ ดังน ฯ เพราะเหตุที่เขามั่นอยู่ในข้อวัตร ๑ ประการนี้ เขาจึง
ไ้ถึงซึ่งความเลิศด้วยลาภ ยศ บริวาร ฯ ในคราวนั้น สุนัขขี้ตลิจฉวี ก็ไ้
ไปตามปัญหาต่อเขา เขาก็แก้ไม่ได้ แล้วสุนัขขี้ตลิจฉวีก็มาเล่าให้เราฟังว่า
เขาเสียใจที่เขาไ้รุกรานพระอรหันต์ ให้ไม่สบายด้วยการถามปัญหา เราจึงว่า
เธออย่าหนักชมว่ากพารมัจฉกะนั้น เป็นว่าพระอรหันต์ เขาก็ว่า เราหวังความเป็นพระ
อรหันต์อีก เราจึงว่าเราไม่หวัง แต่เธอนึกชมเช่นนั้นเป็นความนึกผิด แล้วเราก็
ได้บอกเขาว่า ในไม่ช้ากพารมัจฉกะนั้น จักนั่งผ้า จักกินข้าวสุก ขนมนสด จัก
ล่วงเกินซึ่งเจติย ในเมืองเวสาลีท่งสน จักเสื่อมจากยศ แล้วก็จะตายไป ฯ
ต่อมาไม่ช้าก็ไ้เป็นอย่างเราว่า ฯ สุนัขขี้ตลิจฉวีก็ไ้ทราบ แล้วมาบอกเราว่า
เป็นจริงอย่างที่เราว่า เราจึงย้อนถามเขาว่า เราได้พยากรณ์กพารมัจฉกะไว้อย่างใด
ก็เป็นอย่างนั้นหรือเป็นอย่างอื่น ฯ เขาก็ตอบว่า เป็นอย่างนั้น เราจึง

เมื่อเป็นอย่างนั้น เป็นอันว่า เราทำอิทธิปาฏิหาริย์หรือไม่ เขาก็ตอบว่า เป็นอันว่า พระองค์ทรงทำอิทธิปาฏิหาริย์แล้ว เราจึงว่า ถ้าอย่างนั้น การที่สุนัขขี้ตดะว่า เราไม่ได้ทำอิทธิปาฏิหาริย์นั้น ก็เป็นความผิดไป เพราะฉะนั้นจึงว่า การที่เขอบอกเล็กน้อยเรานั้นเป็นความผิดของเธอ ดังนี้ เมื่อเราว่าอย่างนั้น สุนัขขี้ตดจึงฉวยวันที่ได้หลีกหนีไปจากพระธรรมวินัย

เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงแก่ภคคฺวโคตตปริพาชกแล้ว ก็ได้ทรงแสดงเรื่องสุนัขขี้ตดฉวยต่อไปอีกว่า นี่แน่ะภคคฺวะ ในคราวที่เราตถาคตอยู่ที่กุฎาคารศาลา เมืองเวสาลีนั้น มีนักบวชเปลือยคนหนึ่ง ชื่อว่าปาฏิกบุตร เป็นผู้เลศค้ายลาภ ยศ มริวาร อยู่ที่บ้านวัชชี แขวงเมืองเวสาลีนั้น ได้กล่าวท้าทายต่อเราตถาคตว่า พระสมณโคตม ก็ถือความรู้เป็นหลัก ถึงแม้ว่าตัวเราก็คือความรู้เป็นหลัก ผู้ถือความรู้ควรแสดงอิทธิปาฏิหาริย์กับผู้ถือความรู้ พระสมณโคตมมาได้ครั่งทางเราก็จักไปครั่งทาง เราทั้ง ๒ จักทำอิทธิปาฏิหาริย์แสดงฤทธิ์สู้กัน ในที่นั้น ดังนี้ เป็นต้น ในเวลานั้น สุนัขขี้ตดฉวย ก็เกิดความเลื่อมใสนับถือแก่นักบวชเปลือยกายนั้น แล้วได้เข้าไปบาร้องชาวเมืองเวสาลี ให้ออกมาดูการแสดงฤทธิ์สู้กัน ในระหว่างเราตถาคตกับนักบวชเปลือยกายนั้น แต่ในที่สุด นักบวชเปลือยกายนั้นก็ได้วิ่งหนี เพราะไม่มีฤทธิ์อันใดจักมาแสดงสู้กับเราตถาคต แล้วพวกชาวเมืองเวสาลีก็ได้พากันคุตถูกสุนัขขี้ตดฉวย ด้วยถ้อยคำนานาประการ แล้วเราตถาคตก็ได้แสดงธรรมให้ประชุมชนในที่นั้นฟังสืบต่อไป ส่วนสุนัขขี้ตดฉวยนั้นก็ได้หนีออกไปจากพระธรรมวินัย ดังนี้ เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนั้นแล้ว ก็ได้ทรงแสดงเรื่องโลกบัญญัติ ให้ปริพาชกนั้นฟังต่อไป ฯ ขอท่านผู้ฟังทั้งหลายจงเข้าใจเถิดว่า สุนัขขี้ตดฉวยนั้น เป็นตัวอย่างอันดีของผู้ที่ไม่พิจารณาให้รอบคอบเสียก่อน แล้วจึงสรรเสริญ หรือติเตียน เลื่อมใส หรือไม่เลื่อมใส อันจัดเข้าในบุคคล ๔ จำพวก ซึ่งแสดงมาแล้วข้างคั่นนั้น สันเนือความในเทศนาภคคฺนเพียงเท่านั้น

เอวํ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๖๓
คัมภีร์พระปกคณบัญญัติ
ว่าด้วยคน ๔ จำพวก

กถญจ ปุคฺคโล อญฺิจจ ปรีโยคาเมเตว อวณฺณารหสฺส อวณฺณํ ภาสิตา
โหติ อิชฺชกฺโข ปุคฺคโล หุปฺปฏิปนฺนํ มิจฺฉาปฏิปนฺนํ ติตฺถิยานํ ติตฺถิยสวากํ
อวณฺณํ ภาสิตํ.

ณ บัณฑิต^๕ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์พระปกคณบัญญัติ กัณฑ์ที่ ๖๓ ว่าด้วยคน
๔ จำพวก มีคนที่ใคร่ครวญให้รอบคอบแล้วจึงตัดสินซึ่งคนที่ควรตัดสิน ตามพระบาลี
อรรถกถา สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชน
ทั้งหลายตลอดกาลนาน

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่งเทศนานั้นว่า
คน ๔ จำพวกนั้น คือ จำพวกหนึ่งใคร่ครวญให้รอบคอบแล้ว จึงตัดสินพวกที่ควร
ตัดสิน จำพวกหนึ่งใคร่ครวญให้รอบคอบแล้ว จึงสรรเสริญผู้ที่ควรสรรเสริญ ฯ
จำพวกหนึ่งใคร่ครวญให้รอบคอบแล้ว จึงไม่เลื่อมใสในสิ่งที่ไม่ควรเลื่อมใส ฯ
จำพวกหนึ่งใคร่ครวญให้รอบคอบแล้ว จึงเลื่อมใสในสิ่งที่ควรเลื่อมใส ดังนี้ ฯ
ในบุคคล ๔ จำพวกนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดงไว้เป็นปจฺจาวิสัยนา
ว่า บุคคลที่ใคร่ครวญให้รอบคอบแล้ว จึงตัดสินผู้ที่ควรตัดสินนั้น คืออย่างไร ?
คือ บางคนในโลกนี้ตัดสินพวกเดียรถีย์ พวกสาวกแห่งเดียรถีย์ที่ปฏิบัติไม่ดี ที่
ปฏิบัติผิด ว่าปฏิบัติไม่ดีด้วยเหตุนี้ ปฏิบัติผิดด้วยเหตุนี้ บุคคลอย่างนั้นแหละ
เรียกว่า ใคร่ครวญให้รอบคอบแล้ว จึงตัดสินผู้ที่ควรตัดสิน ฯ บุคคลที่
ใคร่ครวญให้รอบคอบแล้ว จึงสรรเสริญผู้ที่ควรสรรเสริญนั้น คืออย่างไร ? คือ
บางคนในโลกนี้ ย่อมสรรเสริญซึ่งพระพุทธเจ้า สาวกของพระพุทธเจ้า ที่ปฏิบัติดี

ปฏิบัติชอบ โดยอ้างเหตุผลว่า ปฏิบัติดีด้วยเหตุอย่างนี้ ปฏิบัติชอบด้วยเหตุอย่างนี้ บุคคลอย่างนั้นแหละเรียกว่าใคร่ครวญให้รอบคอบแล้ว จึงสรรเสริญผู้ที่ควรสรรเสริญ ฯ บุคคลที่ใคร่ครวญให้รอบคอบแล้ว จึงปลุกความไม่เลื่อมใสในสิ่งที่ไม่ควรเลื่อมใส นั่น คืออย่างไร ? คือ บางคนในโลกนี้ยอมทำให้เกิดความไม่เลื่อมใสในข้อปฏิบัติที่ไม่ดี ในข้อปฏิบัติผิด โดยอ้างเหตุผลว่า ปฏิบัติไม่ดีด้วยเหตุอย่างนี้ ปฏิบัติผิดด้วยเหตุอย่างนี้ บุคคลอย่างนั้นแหละ เรียกว่าใคร่ครวญให้รอบคอบแล้ว จึงเกิดความไม่เลื่อมใสในสิ่งที่ไม่ควรเลื่อมใส ฯ บุคคลที่ใคร่ครวญให้รอบคอบแล้ว ทำให้เกิดความเลื่อมใส ในสิ่งที่ควรเลื่อมใส นั่น คืออย่างไร ? คือบางคนเกิดความเลื่อมใสในข้อปฏิบัติ ในข้อปฏิบัติชอบโดยอ้างเหตุผลว่า เป็นข้อปฏิบัติดีด้วยเหตุ เป็นข้อปฏิบัติชอบด้วยเหตุนี้ บุคคลอย่างนั้นแหละเรียกว่า ใคร่ครวญให้รอบคอบแล้ว จึงเลื่อมใสในสิ่งที่ควรเลื่อมใส สันเนือความในพระบาลีเพียงเท่านั้น.

อรรถกถา

ก่อนไป เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า คำว่า ใคร่ครวญให้รอบคอบนั้น ได้แก่ กำหนดพิจารณา ซึ่งคุณและโทษให้รอบคอบแล้วจึงสรรเสริญ แล้วจึงเลื่อมใส ดังนี้

ธัมมัตถาธิบาย

ส่วนเนื้อความในธัมมัตถาธิบายว่า บุคคล ๔ จำพวกนั้น คือ จำพวกที่ ๑ ได้แก่ จำพวกที่คิเดยฺย ซึ่งพวกเคยฺรธีย์ และพวกสาวกเคยฺรธีย์ที่ปฏิบัติไม่ดี ที่ปฏิบัติผิด ฯ พวกที่ ๒ ได้แก่ พวกที่สรรเสริญพระพุทธเจ้า สรรเสริญสาวกของพระพุทธเจ้า ที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ฯ พวกที่ ๓ ได้แก่ พวกที่ไม่เลื่อมใสต่อข้อปฏิบัติไม่ดี ต่อข้อปฏิบัติผิด ฯ พวกที่ ๔ ได้แก่ พวกที่เลื่อมใสต่อข้อปฏิบัติดี ต่อข้อปฏิบัติชอบ ดังนี้ ฯ อันนี้เป็นหัวข้อย่อแห่งบุคคลทั้ง ๔ จำพวกนี้ ฯ คำว่า พวกเคยฺรธีย์ และพวกสาวกแห่งเคยฺรธีย์ที่ปฏิบัติไม่ดี ที่ปฏิบัติผิดนั้น ได้แก่ นักบวช

นอกพระพุทธศาสนา ที่ปฏิบัติไม่ดีไม่ชอบด้วยเหตุผล เช่นนักบวชบางคนก็ถือตัว
 เขียงอย่างสุนัข ดังโกรกขัตตอเจลก ซึ่งกล่าวไว้ในปาฏิสุตฺต คัมภีร์ที่มณฑิยา ปาฏิ-
 วรรค ดังได้ยกขึ้นแสดงมาแล้วในกัณฑ์ที่ ๖๒ นั้น แต่ข้อปฏิบัติที่ไม่ดีไม่ชอบของ
 พวกเดียรถีย์ คือ นักบวชนอกพระพุทธศาสนา มีมากมายหลายประการ ซึ่งไม่
 จำเป็นต้องยกมาแสดงให้สิ้นเชิงในทันที เพราะเหตุว่าไม่มีประโยชน์อันใดแก่พวกเรา
 เหล่าพุทธศาสนิกชนที่นับถือพระพุทธศาสนา ข้อปฏิบัติที่ไม่ดีไม่ชอบของพวกเดียรถีย์
 นั้นเล่า ก็มีมากมายหลายประการ เช่น ปฏิบัติอย่างสุนัข ปฏิบัติอย่างโค ปฏิบัติอย่าง
 ค้างคาว เป็นต้น ดังที่กล่าวไว้ในคัมภีร์นั้น ๆ แต่ไม่มีประโยชน์อันใดที่จักยก
 มาแสดง ส่วนพระพุทธเจ้า และสาวกของพระพุทธเจ้า ที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบนั้น
 ปฏิบัติอย่างไร เราทั้งหลายก็ได้สดับฟังเสมอมา ข้อปฏิบัติดีปฏิบัติชอบนั้นเล่า
 เราทั้งหลายก็ได้ฟังเสมอมาว่า ได้แก่ ข้อปฏิบัติอย่างไร เพราะฉะนั้น จึงไม่จำ
 เป็นจะต้องยกขึ้นแสดงในที่นี้ ข้อที่จำเป็นก็คือตัวอย่างแห่งผู้ใคร่ครวญให้รอบคอบ
 แล้วจึงตัดสินใจ และสรรเสริญ จึงเลื่อมใสและไม่เลื่อมใสเท่านั้น ๆ ตัวอย่างนั้น
 ก็มีย่อยเป็นอันมาก เช่น เศรษฐีไม้จันทน์แดงในกรุงราชคฤห์ กับพระเจ้าปเสนทิโกศล
 เป็นต้น เป็นอรรถาหาร

ก็เรื่องเศรษฐีไม้จันทน์แดงนั้นมีมาอย่างไร มีมาว่า เศรษฐีไม้จันทน์แดงนั้น
 เติบโตยังไม่มีความเลื่อมใสต่อลัทธิใด ๆ ต่อศาสนาใด ๆ ยังมีอหิชาสัยเป็นกลางอยู่
 ยังไม่เข้าข้างไหน ไม่นับถือข้างไหน ด้วยยังไม่เห็นจริงว่าข้างเดียรถีย์นิครนถ์ อาชีวก
 ปริพาชกจะประเสริฐ หรือข้างพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ จะประเสริฐ ๆ
 แต่อยู่มาวันหนึ่ง เมื่อเขาได้ไม้จันทน์แดงมาแล้วก็ไปกลิ้งให้เป็นบาตร ให้เอา
 บาตรไม้จันทน์แดงนั้นผูกปลายไม้ไผ่ แล้วต่อไม้ไผ่ขึ้นหลายลำ ผึงไม้ไผ่นั้น
 ไว้ ให้บาตรอยู่บนปลายไม้ไผ่นั้น แล้วประกาศว่า ผู้ใดเป็นพระอรหันต์ผู้ประเสริฐ
 ในโลก ผู้นั้นจงเหาะมาเอาบาตรไม้จันทน์แดงที่ปลายไม้ของเรา ๆ เมื่อ
 พวกเดียรถีย์ นิครนถ์ อาชีวก ปริพาชก ซึ่งเป็นนักบวชนอกพระพุทธศาสนา มีกร
 ุทั้ง ๖ เป็นต้น ที่ประกาศตัวว่า เป็นพระอรหันต์ผู้ประเสริฐนั้น ต่างก็อยากได้
 บาตรไม้จันทน์แดงนั้นมาเป็นของตัว เพื่อจะให้คนทั้งหลายเห็นว่า ตัวเป็นพระ

อรหันต์จริง จึงหาอุบายให้พวกศิษยานุศิษย์ ไปพูดเล่าโลมอ่อนน้อมขอบาตรไม้
 จันทน์แดงต่อเศรษฐีนั้นด้วยอุบายต่าง ๆ อยู่ตลอด ๗ วัน เศรษฐีนั้นก็ไม่ยอมให้
 ด้วยขึ้นคำอยู่ว่า เมื่อผู้ใดเป็นพระอรหันต์ก็จงเหาะมาเอา เราจักให้แก่ผู้นั้น ๆ
 พอดีวันที่ ๘ พวกนักเลงสุราทั้งหลายพากันไปถามกันว่า พวกเราทั้งหลายเอ๋ย
 ในโลกนี้ไม่มีพระอรหันต์เสียแล้ว มีแต่เล่าลือกันเปล่า ๆ เท่านั้น เผอิญใน
 เช้าวันนั้น พระปิ่นโกลการทวาชเถระเจ้า กับพระมหาโมคคัลลานเถระเจ้า ซึ่งไป
 บิณฑบาต ก็ได้ยินถ้อยคำของนักเลงสุราเหล่านั้น ๆ พระปิ่นโกลการทวาช-
 เถระเจ้าจึงกล่าวขึ้นต่อพระมหาโมคคัลลานะว่า ข้าแต่ท่านโมคคัลลานะ นักเลง
 พวกนี้ ดูหมิ่นพระพุทธศาสนาเสียแล้ว ควรที่ท่านจะเหาะไปเอาบาตรไม้จันทน์
 นั้นในบัดนี้ ๆ พระมหาโมคคัลลานะจึงว่า ท่านปิ่นโกลการทวาชะควรจะไป ๆ
 ในลำดับนั้น พระปิ่นโกลการทวาชเถระเจ้า ก็ได้เข้าจตุตถฌานมีอภิญญาเป็นเหตุ
 ออกจากจตุตถฌานแล้ว ก็จับเอาแผ่นศิลาอันกว้างใหญ่ถึง ๓๐๐ เส้น ด้วยปลายนิ้ว
 เท้า แล้วเหาะขึ้นไปในอากาศเหมือนกับค้อนมนุษย์ขึ้นไปฉะนั้น ได้เหาะเวียนรอบ
 กรุงราชคฤห์ถึง ๘ รอบเป็นปริมาณ ๆ แผ่นศิลาอันกว้างใหญ่นั้น ก็ปรากฏเหมือน
 กับฝ่ามือกรุงราชคฤห์มหานคร ๆ ชาวกรุงราชคฤห์ ก็พากันสะดุ้งตกใจกลัวว่า
 แผ่นศิลานั้น จะตกลงทับหัว ต่างก็หาที่กำบังเป็นอลหม่าน คนที่หาที่กำบัง
 ไม่ได้ ก็หากระดิ่งเป็นต้นมาบังศีรษะ แล้วพากันหลบหลีกหนีซ่อนอยู่ในที่นั้น ๆ เป็น
 โกลาหล ๆ พอพระเถระเจ้าจับแผ่นศิลาอันกว้างใหญ่ถึง ๓๐๐ เส้นนั้น เวียนรอบ
 กรุงราชคฤห์ ถึง ๘ รอบแล้ว ก็ไต่บันดาลให้คนทั้งหลายแลเห็นซึ่งตัวของท่าน
 คนทั้งหลายได้แลเห็นแล้ว ก็พากันร้องขึ้นว่า ข้าแต่ท่านปิ่นโกลการทวาชะ ขอ
 ท่านจงจับแผ่นศิลาของท่านให้มัน อย่าให้ตกลงมาทับข้าพเจ้าทั้งปวงด้วยเถิด เจ้าข้า
 ฝ่าพระเถระเจ้า ก็ปล่อยแผ่นศิลานั้นให้ไปอยู่ในที่เดิม แล้วก็ลงไปยืนอยู่บนนอกกำแพง
 หอคารเรือนของเศรษฐี ๆ เศรษฐีได้เห็นดังนั้นก็หอบราบลงกับพื้นดิน แล้วกล่าวว่า
 ขอพระผู้มีเจ้าจงลงมาเถิด เมื่อพระเถระเจ้าลงมาแล้ว เศรษฐีก็นมัสการให้นั่ง
 แล้วให้คนนำบาตรลงมาจัดจตุมธุรสทั้ง ๔ ใส่ให้เต็มในบาตรนั้น แล้วถวายแก่พระ
 เถระเจ้า ๆ พระเถระเจ้าก็รับบาตรนั้น แล้วเดินบ่ายหน้ากลับไปสู่วิหาร ๆ ในคราวนั้น
 คนเหล่าใดที่ไปมาหรือไปบ้านอื่น ไม่ได้เห็นปาฏิหาริย์ของพระเถระเจ้า คนเหล่านั้น

ก็ติดตามพระเถระเจ้าไป อ้อนวอนให้พระเถระเจ้าแสดงปาฏิหาริย์ ให้ตนดู ฯ
 พระเถระเจ้า ก็ได้แสดงปาฏิหาริย์ให้คนเหล่านั้นไปดูไปตามรายทางจนกระทั่งถึงวิหาร ฯ
 ต่อนั้นมาเศรษฐีนั้นจึงได้เกิดความเลื่อมใสจับถือต่อพระพุทธศาสนา ลงความเห็นว่า
 พระพุทธศาสนาเป็นของประเสริฐแท้ พระพุทธเจ้าผู้ทรงตั้งพระพุทธศาสนาก็เป็น
 ประเสริฐแท้ คำสอนของพระพุทธเจ้าก็เป็นคำสอนที่ประเสริฐแท้ ศิษย์สาวกของ
 พระพุทธเจ้า ก็เป็นผู้ประเสริฐแท้ ดังนี้ เศรษฐีนั้นแหละเป็นตัวอย่างอันดีผู้หนึ่งใน
 บุคคล ๔ จำพวก ที่ใคร่ควรนุให้รอบคอบแล้ว จึงทีเดียวซึ่งผู้ที่ควรติดตาม สรรเสริญ
 ซึ่งผู้ที่ควรสรรเสริญ ไม่เลื่อมใสต่อสิ่งที่ไม่ควรเลื่อมใส และเลื่อมใสต่อสิ่งที่ควร
 เลื่อมใส ดังที่ว่าไว้แล้วนี้

เรื่องพระเจ้าปเสนทิโกศล ซึ่งว่าเป็นตัวอย่างอันดีในบุคคล ๔ จำพวกนั้น
 ได้มีกล่าวไว้ในธรรมเจดีย์สูตร คัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมนิกายภาสกัมม นีนว่า ครั้ง
 หนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า คือพระพุทธเจ้าของเรา ได้ประทับอยู่ในเมณฑป-
 นิกม แขวงสักกชนบท ครั้นนั้นพระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จไปเฝ้า ทรงหมอบลง
 แดงพระบาทหัตถ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงจูบพระบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้า
 ด้วยพระโอษฐ์ ทรงนวดพระบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยพระหัตถ์ แล้ว
 ประกาศพระนามขึ้นว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระองค์เป็นพระเจ้า
 ปเสนทิโกศล พระเจ้าข้า ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสถามขึ้นว่า
 มหาบพิตร ทรงเห็นประโยชน์อย่างไร จึงได้แสดงความนอบน้อมอย่างยิ่งเช่นนี้
 ต่อสรีรกายอันนี้ ฯ พระเจ้าปเสนทิโกศลกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระ
 ภาคเจ้า ความรู้จักธรรมในพระผู้มีพระภาคเจ้า ย่อมมีอยู่แก่ข้าพระองค์ว่า
 พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระธรรมพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรง
 แสดงไว้ถูกต้องดีแล้ว พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ปฏิบัติดีแล้ว พระ
 เจ้าข้า ฯ กราบทูลดังนี้แล้ว จึงกราบทูลต่อไปว่า ข้าพระองค์ได้เห็นสมณะ
 พราหมณ์บางพวกประพฤติดุกรรมจรรย้อยู่ ๑๐๐ บกม ๒๐๐ บกม ๓๐๐ บกม ๔๐๐ บกม
 แต่ต่อมาภายหลัง พวกนั้นก็ได้ออกไปเป็นคฤหัสถ์บำเรอตนด้วยกามคุณ ๕ ส่วนใน
 พระธรรมวินัยนี้ ข้าพระองค์ได้เห็นภิกษุทั้งหลาย ประพฤติดุกรรมจรรย้อยันบริสุทธิ์

บริบูรณ์อยู่จนตลอดชีวิต ส่วนภายนอกพระพุทธศาสนาไม่มีพรหมจรรย์อันบริสุทธิ์บริบูรณ์ อันเป็นที่เห็นของข้าพระองค์ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระธรรมก็เป็นของที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงไว้ดีแล้วพระสงฆ์ก็เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว

ยังอีกข้อหนึ่งพระเจ้าข้า คือพระราชาทั้งหลาย ก็ย่อมวิวาห์กับพระราชาทั้งหลาย กษัตริย์ทั้งหลาย ก็ย่อมวิวาห์กับกษัตริย์ทั้งหลาย พราหมณ์ก็ย่อมวิวาห์กับพราหมณ์ คฤหบดีก็ย่อมวิวาห์กับคฤหบดี มารดาภิเษกก็ย่อมวิวาห์กับบุตร บุตรก็ย่อมวิวาห์กับมารดา บิดาก็ย่อมวิวาห์กับบุตร บุตรก็ย่อมวิวาห์กับบิดา พี่ชายน้องชาย ก็ย่อมวิวาห์กับพี่หญิงน้องหญิง ส่วนพี่หญิงน้องหญิงก็ย่อมวิวาห์กับพี่ชายน้องชาย สหายก็ย่อมวิวาห์กับสหาย แต่ในพระธรรมวินัยนี้ ข้าพระองค์ได้เห็นภิกษุทั้งหลาย มีความพร้อมเพรียงกันดี มีความชื่นชมต่อกันดี ไม่วิวาห์กัน ไม่ทำให้น้ำตาตบแค้นกัน ไม่แค้นต่อกันด้วยตาอันแสดงความรัก ส่วนสมณพราหมณ์นอกพระธรรมวินัยนี้ ข้าพระองค์ไม่เคยเห็นพร้อมเพรียงกันเหมือนอย่างนั้น ฯ แม้ข้อนี้ก็เป็นข้อที่ข้าพระองค์ลงความเห็นว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระธรรมก็เป็นของที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงไว้ดีแล้ว พระสงฆ์ก็เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว พระเจ้าข้า

ยังอีกข้อหนึ่ง คือข้าพระองค์ได้พบเห็นสมณพราหมณ์บางพวกที่ขบถผอมเศร้าหมอง มีผิวพรรณไม่ดี มีร่างกายขรุขระคดเคี้ยว มีตัวสะพร่งไปด้วยเส้นเอ็น ทำอาการคล้ายกับไม่สบายแลดูคน ข้าพระองค์จึงคิดว่า สมณพราหมณ์เหล่านั้น คงไม่ยินดีประพฤติพรหมจรรย์เป็นแน่ หรือไม่อย่างนั้นก็คงได้ทำความชั่วอย่างใดอย่างหนึ่งไว้จึงได้เป็นอย่างนี้ แล้วข้าพระองค์ก็ได้ไต่ถามสมณพราหมณ์เหล่านั้นว่า เหตุไรจึงเป็นอย่างนี้ สมณพราหมณ์เหล่านั้นก็ตอบว่า เป็นโรคสืบมาจากบิดามารดา ส่วนในพระธรรมวินัยนี้ ข้าพระองค์ได้เห็นภิกษุทั้งหลายมีใจระแวง เบิกบาน มีอินทรีย์ผ่องใส มีความขวนขวายน้อย ไม่มีความสะดุ้งกลัวต่อสิ่งใด เลิखขบถด้วยอาหารที่ผ่อนให้ อยู่ตามสบายคล้ายกับเนื้อ ข้าพระองค์จึงคิดว่า แน่นนอน ท่านเหล่านั้น ต้องได้รู้จักคุณวิเศษอันยิ่ง ตั้งแต่เบื้องต้นถึงเบื้องปลาย ในศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว จึงได้เป็นอย่างนี้ แม้อันนี้ ก็ทำให้ข้าพระองค์

ลงความเห็นว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระธรรมก็เป็น
ของพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงไว้ดีแล้ว พระสงฆ์ก็เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว พระเจ้าข้า
เมื่อพระเจ้าปเสนทิโกศลกราบทูลอย่างนั้นแล้ว จึงได้กราบทูลออกไปอีก ๕ ข้อ
ซึ่งล้วนแต่เป็นข้อที่ทำให้ท้าวเชอลงความเห็นว่า พระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า
พระสงฆ์เจ้า ประเสริฐทั้งนั้น ฯ ขót่านผู้ฟังทั้งหลาย จงเข้าใจเถิดว่า พระเจ้า
ปเสนทิโกศลซึ่งกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้า ดังแสดงมาแล้วนี้ เป็นเครื่องชี้ให้
เห็นว่า ท้าวเธอได้ใคร่ครวญให้รอบคอบในเหตุการณ์ต่าง ๆ แล้วจึงได้ลงความ
เห็นเลื่อมใสนับถือ ต่อพระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า พระสงฆ์เจ้า ควรเป็นตัว
อย่างอันดีในบุคคล ๔ จำพวกนั้น สันเนอความในเทศนาถกเถียงเพียงเท่านั้น
เอว่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๖๔

คัมภีร์พระปุคคลบัญญัติ

ว่าด้วยคน ๔ จำพวก มีคนหัตถ์เตียนถูกเป็นต้น

กถณฺจ ปุคฺคโล อวณฺณารหสฺส อวณฺณํ ภาสิตา โหติ ภูตํ ตณฺณํ
กาเลน โน จ โข วณฺณารหสฺส วณฺณํ ภาสิตา โหตา โหติ ภูตํ ตณฺณํ กาเลน
อิเชกฺขุโ จ ปุคฺคโลติ.

ณ บัณฑิต อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์พระปุคคลบัญญัติ กัณฑ์ที่ ๖๔ ว่าด้วย
คน ๔ จำพวก มีคนหัตถ์เตียนถูกเป็นต้น ตามพระบาลี อรรถกถา อรรถาธิบาย
สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย
ตลอดกาลนาน

บาลี

คำเนนความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนานั้นว่า
 คน ๔ จำพวกนั้น คือ คนที่ทำความดีซึ่งผู้ควรทำความดีตามจริงตามแท้ในเวลาอัน
 สมควร แต่ไม่สรรเสริญผู้ที่ควรสรรเสริญตามจริงตามแท้ ในเวลาอันสมควร
 คนที่สรรเสริญซึ่งผู้ที่ควรสรรเสริญตามจริงตามแท้ในเวลาอันสมควร แต่ไม่ทำความดี
 ซึ่งผู้ควรทำความดีตามจริงตามแท้ ในเวลาอันสมควร ๑ คนที่ทำความดีซึ่งผู้ควร
 ทำดีตามจริงตามแท้ในเวลาอันสมควรด้วย สรรเสริญผู้ที่ควรสรรเสริญตามจริง
 ตามแท้ในเวลาอันสมควรด้วย ๑ คนที่ไม่ทำความดีซึ่งผู้ควรทำความดีตามจริงตามแท้
 ในเวลาอันสมควรด้วย ไม่สรรเสริญซึ่งผู้ที่ควรสรรเสริญตามจริงตามแท้ ใน
 เวลาอันสมควรด้วย ๑ รวมเป็น ๔ จำพวกด้วยกัน ดังนี้ ฯ ใน ๔ จำพวกนี้ มี
 คำอธิบายว่า จำพวกที่ทำความดีซึ่งผู้ควรทำความดีตามจริงตามแท้ ในเวลาอันสมควร
 แต่ไม่สรรเสริญซึ่งผู้ที่ควรสรรเสริญตามจริงตามแท้ ในเวลาอันสมควรนั้น คือ
 อย่างไร ? คือ บางคนในโลกนี้ เป็นผู้ควรสรรเสริญก็มี เป็นผู้ทำความดีก็มี
 สิ่งใดที่ควรทำความดีซึ่งมีอยู่ในผู้นั้น ก็กล่าวถึงสิ่งนั้นตามจริงตามแท้ ในเวลาอัน
 สมควร ส่วนสิ่งใดที่ควรสรรเสริญซึ่งมีอยู่ในผู้นั้น ก็ไม่กล่าวถึงสิ่งนั้นตามจริง
 ตามแท้ ในเวลาอันสมควร บุคคลอย่างนั้นแล เรียกว่าทำความดีซึ่งผู้ควรทำความดีตามจริง
 ตามแท้ ในเวลาอันสมควร แต่ไม่สรรเสริญซึ่งผู้ที่ควรสรรเสริญตามจริงตามแท้ ใน
 เวลาอันสมควร ฯ บุคคลที่สรรเสริญซึ่งผู้ที่ควรสรรเสริญตามจริงตามแท้ ในเวลา
 อันสมควร แต่ไม่ทำความดีซึ่งผู้ที่ควรทำความดีตามจริงตามแท้ ในเวลาอันสมควรนั้น
 คืออย่างไร ? คือบุคคลบางคนในโลกนี้ ไม่กล่าวถึงแต่สิ่งที่ควรสรรเสริญซึ่งมี
 อยู่ในผู้นั้น ส่วนสิ่งที่ควรทำความดีนั้นไม่กล่าวถึงตามจริงตามแท้ ในเวลาอันสมควร
 บุคคลอย่างนั้นแล เรียกว่าสรรเสริญซึ่งผู้ที่ควรสรรเสริญตามจริงตามแท้ ในเวลาอัน
 สมควร แต่ไม่ทำความดีซึ่งผู้ที่ควรทำความดีตามจริงตามแท้ ในเวลาอันสมควร ฯ บุคคล
 ที่ทำความดีซึ่งผู้ที่ควรทำความดีตามจริงตามแท้ ในเวลาอันสมควรด้วย สรรเสริญซึ่งผู้
 ที่ควรสรรเสริญตามจริงตามแท้ ในเวลาอันสมควรด้วยนั้น คืออย่างไร ? คือ คน

เราขอมมีทั้งสิ่งที่ควรสรรเสริญ ทั้งสิ่งที่ควรติเตียน สิ่งใดที่ควรติเตียนซึ่งมีอยู่ใน
 ผู้หนึ่ง บางคนก็กล่าวถึงแต่สิ่งนั้นตามจริงตามแท้ในเวลาอันสมควร ส่วนสิ่งที่
 ควรสรรเสริญซึ่งมีอยู่ในผู้หนึ่ง ก็กล่าวถึงสิ่งนั้นตามจริงตามแท้ ในเวลาอันสมควร
 ด้วย ทั้งเป็นผู้รู้จักเวลาที่จะแก้ปัญหานี้ในผู้หนึ่งด้วย ฯ บุคคลอย่างนั้นแล เรียกว่า
 ติเตียนซึ่งผู้ที่ควรติเตียนตามจริงตามแท้ ในเวลาอันสมควรด้วย สรรเสริญซึ่งผู้ที่ควร
 สรรเสริญตามจริงตามแท้ ในเวลาอันสมควรด้วย ฯ บุคคลที่ไม่ติเตียนซึ่งผู้ที่ควร
 ติเตียนตามจริงตามแท้ ในเวลาอันสมควรด้วย ไม่สรรเสริญซึ่งผู้ที่ควรสรรเสริญ
 ตามจริงตามแท้ ในเวลาอันสมควรด้วยนั้น คืออย่างไร ? คือ บางคนในโลกนี้
 ข่อมไม่กล่าวถึงที่ควรติเตียนในผู้หนึ่งตามจริงตามแท้ ในเวลาอันสมควรด้วย ข่อมไม่
 กล่าวถึงสิ่งที่ควรสรรเสริญ ซึ่งมีอยู่ในผู้หนึ่งตามจริงตามแท้ ในเวลาอันสมควรด้วย
 เป็นผู้มั่วเบกขา มีสติสัมปชัญญะอยู่ บุคคลอย่างนั้นแล เรียกว่าไม่ติเตียนซึ่งผู้ที่
 ควรติเตียนตามจริงตามแท้ ในเวลาอันสมควรด้วย ไม่สรรเสริญซึ่งผู้ที่ควรสรรเสริญ
 ตามจริงตามแท้ ในเวลาอันสมควรด้วย ดังนี้ สันเนอความในพระบาลีที่สมเด็จพระ
 พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงไว้เพียงเท่านั้น.

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า คำว่า ตามจริงตามแท้นั้น คือ ตาม
 ที่มีอยู่ ตามที่ไม่วิปริตแปรผัน ฯ คำว่า ในเวลาอันสมควรนั้น คือ ในเวลาที่
 สมควรที่จะติเตียนสรรเสริญ ฯ คำว่า รู้จักเวลานั้น คือ บุคคลผู้ใดเป็นผู้รู้จักเวลา
 ในการติเตียนสรรเสริญนั้น บุคคลผู้นั้นก็ข่อมรู้จักเวลาที่จะแก้ปัญหานี้ว่า เมื่อ
 ถูกถามในเวลานี้ เราไม่ควรแก้ แต่เมื่อถูกถามในเวลานี้ เราจึงควรแก้ บุคคล
 อย่างนั้น เรียกว่าพูดตามเวลาที่สมควร ฯ คำว่า เป็นผู้มั่วเบกขานั้น คือ เป็นผู้
 ตั้งอยู่ในอุเบกขา อันได้แก่ ความเป็นกลาง ฯ เนื้อความนอกนี้ ในพระบาลี
 ที่แสดงมาแล้วทั้งสนทน เป็นเนื้อความต้นทั้งนั้น สันเนอความในอรรถกถาเพียง
 เท่านั้น.

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไป เป็นเนื้อความในธัมมัตถาธิบายว่า บุคคล ๔ จำพวกนั้น จำพวกที่
 มีนิสัยชอบคิดเทียบอย่างเดียว ฯ จำพวกที่ ๒ มีนิสัยชอบสรรเสริญอย่างเดียว ฯ
 จำพวกที่ ๓ มีนิสัยชอบทั้ง ๒ อย่าง คือ ชอบทั้งคิดเทียบทั้งสรรเสริญ ฯ จำพวก
 ที่ ๔ ไม่มีนิสัยชอบทั้ง ๒ อย่าง คือ ไม่ชอบทั้งคิดเทียบทั้งสรรเสริญ เมื่อเห็นใคร
 ดีชั่วอย่างไร ก็ดูเฉยอยู่ไม่ยากติเตียนสรรเสริญผู้ใด ดังนี้ ฯ อันนี้เป็นข้อใหญ่
 ใจความในบุคคล ๔ จำพวกนี้ ฯ ข้อที่ควรจะต้องแสดงต่อไปในบุคคล ๔ จำพวกนี้
 นั้น ก็คือคุณและโทษแห่งการคิดเทียบสรรเสริญ กับตัวอย่างซึ่งผู้คิดเทียบสรรเสริญ
 เท่านั้น ฯ คุณแห่งการคิดเทียบซึ่งผู้ควรคิดเทียบตามจริงตามแท้ ในเวลาอันสมควร
 นั้น ก็คือทำให้ผู้ถูกคิดเทียบนั้นรู้สึกตัวว่าตัวไม่ใช่ออย่างนั้น ๆ ฯ ส่วนโทษแห่ง
 การไม่สรรเสริญซึ่งผู้ควรสรรเสริญตามจริงตามแท้ ในเวลาอันสมควรนั้น ก็คือ
 ทำให้ผู้ที่ควรได้รับสรรเสริญนั้นน้อยใจ ทำให้ผู้อื่นเห็นว่า ผู้นั้นเป็นคนลำเอียง
 ไม่มีเกียรติยศ หรือเป็นคนมีนิสัยริษยา มีนิสัยชอบแต่ติเท่านั้น ไม่ชอบชม
 ผู้ใด ฯ ส่วนผู้ที่ชอบสรรเสริญตามจริงตามแท้ในเวลาอันสมควรนั้น ย่อมได้รับ
 คุณ คือทำให้ผู้ที่ได้รับสรรเสริญนั้นเกิดปีติโสมนัส เกิดอดสาหะพยายามในทางดี
 หรือในทางละความชั่ว แต่ถ้าผู้นั้น ไม่คิดเทียบสิ่งที่ควรคิดเทียบตามจริงตามแท้ใน
 เวลาอันสมควร ก็ย่อมได้รับโทษ คือความติเตียนจากผู้อื่นว่าเป็นคนลำเอียง ทั้ง
 ไม่ทำให้ผู้ควรคิดเทียบนั้น รู้สึกสำนึกโทษ ฯ ผู้ที่สรรเสริญซึ่งผู้ควรสรรเสริญตาม
 จริงตามแท้ ในเวลาอันสมควรด้วย ติเตียนซึ่งผู้ควรคิดเทียบตามจริงตามแท้ใน
 เวลาอันสมควรด้วยนั้น ย่อมได้รับคุณฝ่ายเดียว คือตัวผู้คิดเทียบและสรรเสริญ
 ก็ได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้ควรถือเป็นประมาณแท้ ผู้ที่ถูกคิดเทียบและสรรเสริญนั้น ก็
 ได้รับประโยชน์คือความรู้สึกตัวในสิ่งที่ตัวถูกคิดเทียบ ได้รับประโยชน์คือปีติโสมนัส
 ในสิ่งที่ตัวได้รับสรรเสริญ ฯ บุคคลจำพวกนี้ ควรเป็นผู้ใหญ่แก่คนทั้งหลายโดยแท้
 เพราะเหตุว่าผู้ที่เป็นผู้ใหญ่แก่คนทั้งหลาย เมื่อเห็นว่าผู้ใดมีสิ่งใดควรคิดเทียบ ก็
 คิดเทียบสิ่งนั้น เห็นว่าสิ่งใดควรสรรเสริญ ก็ควรสรรเสริญสิ่งนั้น ฯ จำพวกที่ ๔

คือ จำพวกที่ไม่ดีเตยนและสรรเสริญนั้น ได้รับประโยชน์สำหรับตัวผู้เดียวเท่านั้น ผู้อื่น
 ไม่ได้ประโยชน์ด้วย เป็นผู้ใหญ่แก่คนทั้งหลายไม่ได้ เพราะผู้น้อยที่อยู่ในความ
 ปกครอง ย่อมไม่รู้สึกตัวว่ามีโทษในเวลาทำผิด ไม่รู้สึกตัวว่ามีประโยชน์ในเวลา
 ทำถูก ๆ เพราะฉะนั้น บุคคล ๔ จำพวกนี้ จึงสั่งจำพวกที่ ๓ ไม่ได้ ๆ บุคคล
 จำพวกที่ ๓ คือ จำพวกมั่งคั่งทั้งหมั้น เป็นจำพวกที่ปกครองหมู่คณะได้โดยแท้ ๆ
 บุคคลจำพวกนี้ เป็นจำพวกที่หาได้ยาก เพราะเหตุว่าบุคคลจำพวกนี้ ย่อมถือ
 ความชั่วความดีเป็นใหญ่ ไม่ได้ถือบุคคลเป็นใหญ่ ๆ ธรรมดาคนเราย่อมมีทั้งชั่ว
 ทั้งดี มีทั้งสิ่งที่ควรคิดเตยนและสรรเสริญ ๆ แต่คนเราโดยมากย่อมเห็นแก่บุคคล
 เป็นใหญ่ คือ เมื่อตัวเกลียดใครก็ชอบตีสั่งที่ไม่ดี ซึ่งน้อยในผู้นั้น ถึงแม้ว่าผู้นั้น
 จะมีสิ่งที่ควรชมก็ไม่ว่าชม ๆ เมื่อตนรักผู้ใด ถึงแม้ว่าผู้นั้นจะมีสิ่งที่ควรตักไม่ว่า
 เลือกหยิบเอาแต่สิ่งที่ควรชมเท่านั้น ขนมาพูด ๆ คนเราโดยมากย่อมมีอย่างนี้
 ที่เป็นอย่างนี้ ก็เพราะถือบุคคลเป็นใหญ่ ถือความรักความเกลียดเป็นใหญ่ ไม่ใช่
 ถือความชั่วความดีเป็นใหญ่ ๆ ส่วนบุคคลจำพวกที่ ๓ คือ จำพวกที่ดีเตยนซึ่ง
 ควรคิดเตยน สรรเสริญซึ่งผู้ควรสรรเสริญ ตามจริงตามแท้ในเวลาอันสมควรนั้น
 ย่อมถือความชั่วความดีเป็นใหญ่ ถึงแม้ว่าคนนั้น จะเป็นคนที่เกลียดชังอย่างไร
 ก็ตาม แต่เมื่อเขามีความดีควรสรรเสริญก็สรรเสริญ เมื่อเขามีความชั่วควรคิดเตยน
 ก็คิดเตยน ถึงแม้ว่าผู้นั้นจะเป็นคนที่ตนรักใคร่อย่างเข้มนก็ตาม แต่ถ้าเขาไม่ดีก็คิดเตยน
 ไม่มีคั่งอ้างอวดไว้ ๆ บุคคลชนิดนี้ ย่อมมีทั้งในปฤชชน และพระอริยเจ้า ๆ
 ในปฤชชนนั้น ก็ย่อมมีเฉพาะในจำพวกนักปราชญ์ที่หนักในธรรมเท่านั้น ไม่มีใน
 จำพวกนักปราชญ์ที่หนักในอาภิส ก็นักปราชญ์ย่อมหนักในมิสด้วยหรือ
 คำแก้วว่า นักปราชญ์ปฤชชนย่อมมีทั้ง ๒ จำพวก คือ ทั้งจำพวกที่หนักในอาภิส
 และหนักในธรรม ๆ ผู้ใดหนักในอาภิส คำติคำชมของผู้นั้นย่อมไม่เป็นประมาณ
 ไม่ควรที่ใครจะเชื่อถือเป็นหลักฐาน ส่วนนักปราชญ์ผู้ใดหนักในธรรม คำติคำชม
 ของนักปราชญ์ผู้นั้น จึงควรที่คนทั้งหลายจะถือเป็นหลักฐาน ๆ ส่วนพระอริยเจ้า
 นั้น ย่อมมีแต่หนักในธรรมเท่านั้น เพราะฉะนั้น คำติคำชมของพระอริยเจ้าจึง
 ควรถือเป็นประมาณแท้ เมื่อพระอริยเจ้าตีสั่งใด ซึ่งน้อยในผู้ใด สิ่งนั้น ผู้นั้น
 ต้องไม่คิดแก้ เมื่อท่านชมสั่งใด ในผู้ใด สิ่งนั้น ผู้นั้นต้องคิดแก้ ๆ ก็พระอริยเจ้า

ข้อมมีการติชมด้วยหรือ ? แก้วว่า มี ฯ เพราะเหตุว่าพระอรหันต์เจ้าจำต้องเป็นคร
 ุอาจารย์ของผู้อื่น ฯ ธรรมดาเป็นครุบาอาจารย์ของผู้อื่น ข้อมรู้จักติรู้จักชมจึงจักได้
 เมื่อเห็นว่าผู้ใดทำผิดควรติ ก็ต้องตักเตือน เมื่อเห็นว่าผู้ใดทำถูกควรชม ก็ต้องชม
 ผู้นั้น ฯ โดยแท้แล้ว สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงได้ตรัสแก่พระอรหันต์ว่า
 นิกฺขยํ นิกฺขยํ วทามิ อานนทํ ปสฺสํ ปสฺสํ วทามิ อานนทํ ดังนี้
 ไว้ในธรรมบท ซึ่งมีเนื้อความว่า ดูก่อนอานนทฺ เรากล่าวซึ่งผู้ควรควรติ
 เรากล่าวซึ่งผู้ควรยกย่อง โย สาโร โส จสฺสตี ผู้ใดมีใจเป็นสาระ ผู้นั้น
 ก็จักตั้งอยู่ได้ ดังนี้ ฯ ยังมีปรากฏในพระวินัยปิฎกว่า เมื่อพระภิกษุหรือภิกษุณี
 สามเณร สามเณรี นางสิกขมานา ผู้ใดทำผิด พระพุทธเจ้าก็ทรงติเตียนผู้นั้นในที่
 ประชุมสงฆ์ แล้วทรงบัญญัติสิกขาบทแก่ครั้งไป ดังนี้ ฯ เพราะฉะนั้น จึงว่า
 พระอรหันต์เจ้าต้องมีการติการชม สมกับที่บัณฑิตอย่างอันใด หรือเป็นครูของเทพยดา
 มนุษย์ทั้งหลาย ควรที่คนเราทั้งหลาย จะถือไว้เป็นเยี่ยงอย่าง ด้วยว่าคนเราทั้งหลาย
 ข้อมมีลูกหลานหลาน หรือศิษยานุศิษย์ บ่าวไพร่เพื่อนฝูงแทบทุกคนไป เพราะ
 ฉะนั้น จึงควรหัดนิสัยไว้ให้รู้จักชม ให้ถือความชั่วความดีเป็นใหญ่ อย่า
 ให้ถือความรักความชังเป็นใหญ่ เมื่อลูก หลาน หลาน หรือศิษยานุศิษย์ผู้ใด ทำ
 ชั่วทำผิด ก็ต้องติ ลูก หลาน หลาน หรือศิษยานุศิษย์ผู้นั้น ฯ เมื่อผู้ใดทำดีทำถูก
 ก็ต้องชมผู้นั้น ฯ ถึงแม้ว่าในคน ๆ เดียวกันก็ตาม ถ้าสิ่งใดควรติในคน ๆ นั้น
 ก็ต้องตักเตือน สิ่งใดควรชมในคน ๆ นั้น ก็ต้องชมสั่งแทน เช่นลูกของเรคนหนึ่ง
 เป็นคนขยันแต่ว่าเป็นคนชอบเล่นการพนัน เขามองตมทั้งช่วยปนกันอยู่อย่างนี้ เรา
 จะต้องชมความขยันของเขาทุกเวลาที่เขาขยัน ต้องติการเล่นการพนันของเขา
 ให้เสมอไป เพื่อให้เขาละการพนันเสีย แล้วจะได้ตั้งหน้าทำการทำงานสมกับควม
 ขยันของเขาฝ่ายเดียว หรือลูกศิษย์ของเรคนหนึ่ง เป็นคนมีความรู้ดี ขยันเล่า
 เรียนดี แต่ว่าขี้เกียจรับใช้ ไม่ชอบรับใช้เรา ชอบแต่เล่าเรียนเท่านั้น เราก็ควร
 ชมการชอบเล่าเรียนของเขาว่า เธอเป็นคนดีสมกับเป็นนักเรียน ต่อไปจักมีความ
 ร่ำรวยมาก เพราะนิสัยของเธอชอบการเล่าเรียน แต่ว่าเธอเลืดยอย่างหนึ่ง คือ เธอ
 ไม่ชอบรับใช้ครุบาอาจารย์ ทำให้เกินห่างจากครุบาอาจารย์ ทำให้ครุบาอาจารย์
 อ่อนเมตตากรุณาไป ด้วยเหตุว่าศิษย์ผู้ใดยินดีปฏิบัติครุบาอาจารย์ ศิษย์ผู้นั้น
 ข้อมใกล้ชิดครุบาอาจารย์ ก็ข้อมได้รับความเมตตากรุณา จากครุบาอาจารย์มาก

ควรที่เธอจะหัดนิสัยให้เป็นคนชอบรับใช้ครูบาอาจารย์ด้วย เมื่อเธอทำได้อย่างนั้นแล้ว เธอจักดีมากขึ้นอีก เพราะเธอชอบขยันเล่าเรียนอยู่แล้ว ยังเสียแต่จะเกียจในการรับใช้ครูบาอาจารย์เท่านั้น ควรที่ควรชมดังนี้เป็นต้น เมื่อทำอย่างนั้น ศิษย์ผู้นั้นจะมีความสุขสบายใจฝ่ายเดียว เมื่อเขาเติบโตขึ้น เขาไปอยู่ในที่ใด ก็จักมีแต่ความสุขความเจริญในที่นั้น ๆ ถึงแม้ว่า บ่าวไพร่เพื่อนฝูงของเรา ก็เหมือนกัน ก็ถ้าผู้ใดมีทั้งสงทควรที่ควรชม ก็ต้องตักต้องชมผู้นั้น อย่าได้รังไร จึงจักทำให้ผู้นั้นดีขึ้น ถ้านิ่งไว้ก็จักทำให้ผู้นั้นเสียไป ๆ การที่จะทำได้อย่างนี้ ต้องพิจารณาอยู่เสมอว่า ผู้ใดมีความดีอย่างไร มีความไม่ดีอย่างไร เมื่อพิจารณาอย่างนั้นอยู่เสมอ จึงจักรู้ได้ว่าผู้นั้นมีความดีอย่างไร มีความไม่ดีอย่างไร เมื่อรู้แน่นอนอย่างนี้แล้ว ก็ควรเลือกเวลาที่จะต้องตักต้องชมจึงจักได้ ไม่ใช่ว่าเห็นสิ่งที่ดีแล้วก็ตักออกไป เห็นสิ่งที่ไม่ดีแล้วก็ชมออกไป ต้องพิจารณาว่า เวลาสมควรที่ควรชมหรือไม่ คน ๆ นั้นชอบดีชอบชมต่อหน้าคนหรือลับหลังคน คน ๆ นั้นควรที่ควรชมเวลาไหน เขาจึงจักไม่เกิดโหม่นในเวลากฤติ ไม่เกิดความโกรธในเวลากฤติ ไม่เกิดความเข่อหึงจองหองในเวลากฤติ ต้องนึกอย่างนั้นให้รู้แน่ แล้วจึงจะตักจะชมออกไปได้ การที่จะทำอย่างนี้ไม่ใช่เป็นของที่ทำได้ง่าย โดยเหตุนี้ควรที่คนเราทั้งหลาย จะพยายามตักให้ถูกตามเวลาจึงจะเป็นการดี ส่วนตัวอย่างผู้ตักชมถูกตามเวลาอย่างสูงสุคนั้น ก็คือ พระพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย ด้วยว่าพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย พระองค์ย่อมทรงตักทรงชมซึ่งเทพยตามนุษย์ซึ่งเป็นพุทธเวไนยของพระองค์ ตามเวลาที่ควรที่ควรชมทั้งนั้น พระองค์เห็นแล้วว่าผู้นั้นทำดีอย่างนั้นจริง แต่ถ้าเห็นว่ายังไม่เป็นเวลาที่พระองค์จะทรงตัก พระองค์ก็ทรงงดไว้ เมื่อถึงเวลาควรที่จะตักแล้วพระองค์จึงตัก ส่วนการชมก็เหมือนกัน พระองค์ทรงเห็นว่าผู้ใดควรชมในเวลาใด ก็ทรงชมในเวลานั้น โดยเหตุที่พระองค์จึงทรงเป็นเอกทัตคศาสดาในโลก พระองค์จึงต้องทำอย่างนี้ สำหรับผู้ที่เคยได้สดับฟังพระธรรมวินัยมากแล้ว ก็ย่อมเข้าใจได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงทำอย่างนี้แท้ เพราะฉะนั้น จึงไม่จำเป็นที่จะบอกเรื่องที่พระองค์ตักชมผู้นั้นมาแสดงโดยพิสดาร ทั้งเห็นว่าเท่าที่แสดงมาแล้วนี้ ก็พอสมควรแก่กาลเวลา จึงขอยกเทศนาไว้เพียงเท่านี้.

เอว่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ๆ

กัณฑ์ที่ ๖๕

คัมภีร์พระปกคณบัญญัติ

ว่าด้วยคน ๔ จำพวก มีคนที่พึงความหมั่นเป็นต้น

กตโม จ ปุคฺคโล วุชฺชานผลุปจีว โน ปุณฺณผลิปจีว ฌสฺส ปุคฺคสฺส
อฺภูทโต ฌฏฺโต วายมโต อาชีโว อภินิพฺพุตฺติ โน ปุณฺณโต อํ วุจฺจตีติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์พระปกคณบัญญัติ กัณฑ์ที่ ๖๕ ว่าด้วย
คน ๔ จำพวก มีคนที่พึงความหมั่นอย่างเดียวกันไม่ได้พึงบุญเป็นต้น ตามพระบาลี
อรรถกถา อรรถาธิบาย สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์ แก่พระพุทธศาสนา
และพุทธศาสนิกชนทั้งหลายตลอดกาลนาน

บาลี

คำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่งเทศนานั้นว่า
บุคคล ๔ จำพวกนั้น คือ จำพวกที่เลียงชีพด้วยผล แห่งความหมั่นอย่างเดียวกัน
ไม่ได้เลียงชีพด้วยผลบุญ ๑ จำพวกที่เลียงชีพด้วยผลบุญอย่างเดียวกัน ไม่เกี่ยวกับ
ผลแห่งความหมั่น ๑ จำพวกที่เลียงชีพด้วยผลแห่งความหมั่นด้วย ด้วยผลบุญด้วย ๑
จำพวกที่ไม่ได้เลียงชีพ ด้วยผลแห่งความหมั่นด้วย ด้วยผลแห่งบุญด้วย ๑
รวมเป็น ๔ จำพวกด้วยกัน ดังนี้ ฯ ก็จำพวกที่เลียงชีพด้วยผลแห่งความหมั่น
อย่างเดียวกัน ไม่เกี่ยวกับผลแห่งบุญนั้น คืออย่างไร ? คือ อาชีพย่อมเกิดด้วย
ความหมั่น ความพากเพียรพยายาม แก่บุคคลใด ไม่เกิดด้วยบุญ บุคคลนั้น
แหละ เรียกว่าได้เลียงชีพด้วยผลแห่งความหมั่นอย่างเดียวกัน ไม่เกี่ยวกับผลบุญ ฯ
จำพวกที่เลียงชีพด้วยผลบุญอย่างเดียวกัน ไม่เกี่ยวกับผลแห่งความหมั่นนั้น ได้แก่
ใคร ได้แก่ เทพเจ้าเริ่มแต่ชั้นปรินิมิตสวัตตังขึ้นไป ฯ จำพวกที่เลียงชีพด้วยผล
แห่งความหมั่นด้วย ด้วยผลแห่งบุญด้วยนั้น ได้แก่ จำพวกไหน ? ได้แก่
จำพวก ที่มีอาชีพเกิดด้วยความหมั่น ความพากเพียรพยายามด้วย ด้วย

บุญด้วย ฯ จำพวกที่ไม่ได้เล็งชพด้วยผลแห่งความหมั่น ทั้งด้วยผลแห่งบุญนั้น
ได้แก่จำพวกไหน ? ได้แก่จำพวกสัตว์แรก เพราะจำพวกสัตว์แรกไม่ได้มีชีวิตอยู่
ด้วยผลแห่งความหมั่น หรือด้วยผลแห่งบุญเลย สันเนอความในพระบาลีเพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า ผู้ใดปล่อยให้วันคืนล่วงไป ด้วยความ
หมั่น ความเพียร จึงได้สิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งเป็นผลแห่งความหมั่นความเพียรนั้น แล้ว
จึงได้เล็งชีวิตไม่ได้ด้วยผลแห่งบุญอย่างใด ๆ เพราะอาศัยความหมั่น ความเพียรนั้น
คำที่ว่าไว้ในพระบาลีว่า อาชีพเกิดด้วยความหมั่น ความเพียร ความพยายาม แก่
บุคคลใดอย่างเดิวนั้น หมายบุคคลจำพวกนี้ ฯ คำว่า เทพเจ้าเริ่มแต่ชั้นปรินิ-
มิตวสวัตติชนไปนั้น หมายตั้งแต่ชั้นพรหมกาวิกา เป็นต้นขึ้นไป ฯ ด้วยว่า
อันการทำกิจด้วยความหมั่น ความเพียร ย่อมไม่มีแก่เทพเจ้าเหล่านั้น เทพเจ้า
เหล่านั้น ย่อมมีชีวิตเป็นสุขอยู่ด้วยผลแห่งบุญเท่านั้น ฯ คำว่า อาชีพย่อมเกิด
แก่ผู้ใด ด้วยความหมั่นด้วย ด้วยบุญด้วยนั้น หมายตั้งแต่กษัตริย์มหาศาล
พราหมณ์มหาศาลเป็นต้นไป ถึงกุมมเทวดา ตลอดถึงเทวดาชั้นนิมมานรดีเป็นที่สุด
เพราะพวกนั้น ย่อมได้รับผลแห่งความพยายามด้วย ได้รับผลแห่งบุญด้วย ฯ
ส่วนพวกสัตว์แรก ย่อมไม่อาจทำอาชีพให้เกิดขึ้นด้วยความพยายามเลย อาชีพ
อันใดเล่าจะเกิดขึ้นด้วยผลบุญแห่งสัตว์แรกเหล่านั้น ดังนี้ สันเนอความในอรรถกถา
เพียงเท่านั้น

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า บุคคล ๔ จำพวกนั้น จำพวกที่
อาศัยผลบุญอย่างเดิวนั้น ไม่เกี่ยวกับผลแห่งความพากเพียรพยายามนั้น ได้แก่
เทวดาชั้นสูง มีชั้นที่ ๖ อันเรียกว่าชั้นปรินิมิทวสวัตติเป็นต้นไป จนตลอด

๒๖ ชั้น ๆ จำพวกที่อาศัยความหมั่นอย่างเดียวไม่เกี่ยวกับบุญนั้น ได้แก่
พวกมนุษย์ที่ไม่มีบุญเก่าค้าง มีแต่ความพากเพียรพยายามใหม่เท่านั้น ๆ จำพวก
ที่ได้อาศัยผลแห่งความหมั่นด้วย ด้วยผลบุญด้วยนั้น ได้แก่จำพวกมนุษย์ที่มีบุญ
มีกษัตริย์มหาศาล พราหมณ์มหาศาลเป็นต้น ๑ ได้แก่จำพวกเทวดาทั้งชั้นต่ำ
ชั้นกลาง คือ ชั้นภุมมเทวดา อากาศัญญเทวดา และกามาวจรเทวดา ๕ ชั้น คือ
นับแต่ชั้นจาตุมุขขึ้นไป จนถึงชั้นนิมมานรดี ๑ ๆ จำพวกที่ไม่อาศัยทั้งผลแห่ง
ความหมั่น ทั้งผลแห่งบุญนั้น ในพระบาลีที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ และในอรรถ-
กถานั้นว่า ได้แก่จำพวกสัตว์นรกเท่านั้น เพราะเหตุว่า จำพวกสัตว์นรกนั้น
ไม่ได้มีชีวิตอยู่ด้วยการทำงานเลี้ยงชีพ หรือด้วยผลบุญอย่างไร ได้มีชีวิตอยู่
ด้วยผลแห่งบาปกรรมเท่านั้น แต่ชีวิตของสัตว์นรกทั้งหลายนั้น เป็นชีวิตที่เต็มไปด้วย
ด้วยทุกข์ทั้งนั้น ไม่มีเวลาว่างจากทุกข์แม้แต่เพียงชั่วเวลาหายใจ ๆ สัตว์นรก
ทั้งหลายย่อมไม่มีเวลาหลับเวลานอน เวลาพักผ่อนร่างกายเลย แม้แต่เล็ก
น้อย ๆ ในปกคณ ๔ จำพวกนี้ มีจำพวกที่ ๒ ที่ ๓ เท่านั้น เป็นจำพวก
ที่ควรยกขึ้นแสดงโดยพิสดาร กล่าวคือ จำพวกที่ ๒ ซึ่งได้แก่จำพวกอาศัยผล
แห่งบุญแห่งความหมั่นอย่างเดียว จึงได้เลี้ยงชีพดี จำพวกที่ได้อาศัย
ทั้งผลแห่งความหมั่น ทั้งผลแห่งบุญ จึงได้เลี้ยงชีพดี ๆ ทั้ง ๒ จำพวกนี้
เป็นจำพวกที่มีอยู่ในมนุษย์ ๆ จำพวกที่ได้อาศัยผลแห่งความหมั่นอย่างเดียว
นั้น ได้แก่จำพวกที่ต้องพากเพียรพยายาม จึงจักได้เลี้ยงชีพ ๆ จำพวกที่ได้
อาศัยผลแห่งความหมั่นด้วย แห่งบุญด้วยนั้น ไม่ต้องพากเพียรพยายามเท่าไร
นัก ก็ย่อมมีกินมีใช้ ทำไม่พอได้ก็ได้อีก ทำไม่พอรวบก็รวบ บางที่ไม่ต้อง
ทำการงานอันใดเสียเลย ก็ได้มีกินมีใช้อย่างสุขสบาย เช่น กษัตริย์มหาศาล
พราหมณ์มหาศาล กฤหบดีมหาศาลเป็นต้น ซึ่งมีทรัพย์สมบัตินับโกฏิ ๆ นั้น
เป็นอุทาหรณ์ ๆ ในมนุษยโลกเรามีอยู่ ๒ จำพวก คือ จำพวกที่ได้ฟัง
ความหมั่นอย่างเดียวไม่ได้ฟังบุญกุศลเลย กับจำพวกที่ได้ฟังทั้งความหมั่นทั้งบุญ
กุศล ทั้งนั้นแล้ว ก็ควรที่ทุกคนจะต้องหมั่นเสมอไป เพราะไม่มีใครรู้ได้แน่
ว่า เราจะต้องได้ฟังบุญด้วย ถึงแม้ว่า กษัตริย์มหาศาล พราหมณ์มหาศาล
กฤหบดีมหาศาล ซึ่งมีสมบัตินับเป็นโกฏิ ๆ นั้นก็ดี ถ้าขาดความหมั่น ความ

หากเพียรพยายามในกิจการตามหน้าที่ของตนแล้ว ก็อาจเป็นคนลำบากยากจน โดยเหตุนี้ จึงควรที่ทุกคนจักต้องเป็นคนหมั่น เป็นคนพากเพียรพยายาม ในสิ่งนั้นๆ จึ่งจักเป็นการดี คือ ถ้าเป็นเด็กก็ต้องหมั่นในหน้าที่เด็ก เป็นผู้ใหญ่ก็ต้องหมั่นในหน้าที่ผู้ใหญ่ เป็นนักเรียนก็ต้องหมั่นในหน้าที่นักเรียน เป็นครูก็ต้องหมั่นในหน้าที่ครู เป็นบ่าวก็ต้องหมั่นในหน้าที่บ่าว เป็นนายก็ต้องหมั่นในหน้าที่นาย เป็นพ่อเรือนก็ต้องหมั่นในหน้าที่พ่อเรือน เป็นแม่เรือนก็ต้องหมั่นในหน้าที่แม่เรือน เป็นพระก็ต้องหมั่นในหน้าที่พระ เป็นคฤหัสถ์ก็ต้องหมั่นในหน้าที่คฤหัสถ์ เป็นบวชก็ต้องหมั่นในหน้าที่บวช เป็นสตรีก็ต้องหมั่นในหน้าที่สตรี เป็นคนแก่ก็ต้องหมั่นในหน้าที่คนแก่ เป็นคนหนุ่มก็ต้องหมั่นในหน้าที่คนหนุ่ม จึ่งจะได้ ฯ ก็คนอื่น ๆ จะต้องเป็นคนหมั่นนั้น ก็สมควรอยู่ แต่ข้อที่ว่าคนแก่ก็หมั่นในหน้าที่คนแก่ นั้น ดูกระไรอยู่ จะให้คนแก่หมั่นอะไร ? คนแก่ซึ่งเป็นคนที่เกือบหมดกำลังกายกำลังใจแล้ว ยังจะต้องให้หมั่นอยู่อีกหรือ ? แก้วว่า เมื่อยังมีลมหายใจอยู่ตราบไต ก็ต้องให้หมั่นอยู่ตราบนั่น ฯ แก้วก็ต้องหมั่นตามแก่ คือ ธรรมดาคนแก่ ก็ต้องหมั่นในหน้าที่ของคนแก่ เช่น หมั่นดูแล ลูก หลาน อยู่ในบ้าน หรือหมั่นเข้าวัดฟังธรรม หมั่นสวดมนต์ภาวนาจึงจะได้ เพราะถ้าแก่ด้วย ขี้เกียจด้วยแล้ว ก็ย่อมเป็นที่เกลียดชังแห่งลูกหลาน เมื่อมีความหมั่นในหน้าที่ของคนแก่ เช่น หมั่นดูแลลูกหลาน หรือดูแลบ้านช่องในเวลาทีลูกหลานไม่อยู่ ลูกหลานก็พอจะได้พึ่งพาอาศัย หรือไม่หมั่นอย่างนั้น ก็หมั่นว่ากล่าวตักเตือนลูกหลานให้ได้ความรู้ ความดี ลูกหลานก็ต้องเคารพนับถือยิ่งขึ้น ฯ หรือไม่หมั่นอย่างนั้น ก็หมั่นเข้าวัดฟังธรรม หมั่นเจริญภาวนา อันจักเป็นมรรคาไปสู่สวรรค์ นิพพาน ก็จะเป็นการดีไม่ใช่น้อย ฯ คนแก่ต้องหมั่นดังที่กล่าวมาแล้วนี้แล้ว ส่วนคนหนุ่ม หรือคนจำพวกอื่น ๆ ต้องหมั่นในหน้าที่ของตนๆ ทั้งนั้นจึงจักได้ เพราะเมื่อผู้ใดหมั่นในหน้าที่ของตนแล้ว ผู้นั้นก็ต้องเจริญในหน้าที่ของตน คือ ถ้าเป็นนักเรียน หมั่นในหน้าที่นักเรียน ก็ต้องเจริญด้วยความรู้ ฯ ครูหมั่นในหน้าที่ครู ก็ต้องเจริญด้วยการสั่งสอน ผู้หญิงหมั่นในหน้าที่ผู้หญิง เช่น หมั่นในการบ้านการเรือน การเย็บปักถักร้อยเสอผ้าเป็นต้น ก็ต้องเจริญในหน้าที่ของตนๆ บวชหมั่นในหน้าที่บวช มีกสิกรรม พณิชยกรรม อุตสาหกรรม ราชกิจเป็นต้น

ก็ต้องเจริญในหน้าที่บริษ คัง^๕เป็นแน่ เพราะฉะนั้น พระพุทธองค์ จึงได้ทรงสอนไว้^๖ในสังคาโลวาหสูตร คัมภีร์ที่หมิกายปาฎิการก ถึงเรื่องโทษแห่งความเกียจคร้านของคฤหัสถ์ไว้ ๖ ประการ ด้วยพระพุทธชนรหารว่า ฉโย เม คหปติปุตต อาทินวา อาสสุสขานุโยเค อคิสฺสนฺตํ กมมํ น กโรติ เป็นต้น แปลว่า ความเกียจคร้านนั้นมีโทษอยู่ ๖ ประการ คือ บุคคลผู้เกียจคร้าน ย่อมไม่ทำงาน เพราะเห็นว่าหนาวนัก ร้อนนัก เย็นนัก เช้า^๗นัก เย็น^๘นัก กระหายนัก เมื่อเขาไม่ทำงาน เพราะกลัวเย็นร้อนเป็นต้นคัง^๕ โภคทรัพย์ที่ยังไม่เกิดก็ย่อมไม่เกิด ส่วนโภคทรัพย์ที่เกิดแล้วก็ย่อมสิ้นไป คัง^๕ ๙ ในพระบาลี^{๔๕๘๕}ให้เห็นว่า คฤหัสถ์ทุกคนเมื่อไม่หมั่นแล้ว ก็ย่อมไม่ได้ทรัพย์ที่ยังไม่ได้ ส่วนทรัพย์ที่ได้แล้ว ก็ย่อมหมดไป คัง^๕

ผู้ใดหมั่นด้วย ทำให้เหมาะแก่กาลสมัยด้วย ผู้^{๕๕๘๖}นั้นก็ยังรวยใหญ่ ๙ คำว่าผู้หมั่นนั้น หมายความว่า มีความก้าวหน้าไม่หยุดหย่อน ไม่เห็นแก่ร้อน แ่หนาวอย่างไร เมื่อสิ่งใดควรทำในเวลาใด ก็ต้องทำในเวลานั้น ไม่ปล่อยให้การทำงานนั้นเสียไป เช่น กลางวันนอนเสีย ไม่ทำงานอันใด หรือไม่อย่างนั้น ก็ไปเที่ยวเมาเสีย หรือไม่อย่างนั้นก็ไปเป็นนักเลงผู้หญิงเสีย คนชนิดนี้ ไม่อาจดำรงมรวาสได้ เพราะฉะนั้น สมเด็จพระผู้^{๕๕๘๗}พระภาคเจ้า จึงได้ตรัสไว้ว่า คฤหัสถ์ที่ชอบนอนกลางวันทั้งวัน เกียจคร้านในการตั้นขึ้นทำงาน ในเวลากลางคืนเป็นคนเมาอยู่เสมอ เป็นนักเลงอยู่เสมอ ย่อมไม่อาจครองเรือนได้ คัง^{๕๕๘๘} จึงได้ใจความว่า คนหมั่นจึงจะครองเรือนได้ ส่วนคนเกียจคร้านย่อมครองเรือนไม่ได้ ๙ คนหมั่น จึงจะมีหรือพอกินพอใช้ ส่วนคนเกียจคร้านย่อมไม่มี^{๕๕๘๙} ย่อมไม่พอกินพอใช้ คนเกียจคร้าน มีแต่จะได้รับความทุกข์ คัง^{๕๕๙๐}เรื่องมานพเกียจคร้าน และเรื่องพระเจ้าอัทธมาสกราชเป็นต้น ซึ่งจักนำมาแสดงในบัดนี้ กล่าวคือ เรื่องมานพเกียจคร้าน อันมีอยู่ในอรรถกถาแห่งอรุณชาดก วรรคที่ ๔ แห่งเอกนิบาต คัมภีร์พระเจ้า ๕๐๐ ชาตินั้นว่า ในอดีตกาลล่วงแล้วมา มีศิษย์คนหนึ่ง ของทิศาปาโมกขอาจารย์ ในเมืองตักกสิลา เป็นคนเกียจคร้าน มีแต่ชอบนอนเท่านั้น ๙ อยู่มาวันหนึ่ง มานพนั้นได้ไปป่า เพื่อหา^{๕๕๙๑}พื้กับมานพอื่น ๆ ได้เห็นต้นกุ่มใหญ่ต้นหนึ่ง ก็นึกว่าจะนอนให้สบาย จึงคิดว่า เราจักต้องนอนสักครูใหญ่เสียก่อนแล้ว

จึงจักหาพินต่อภายหลัง พอคิดแล้วก็นอนหลับกรนอย่างสบาย อยู่ที่ได้ทันกลุ่มใหญ่
นั้น ๆ มาณพื่อน ๆ พากันหาพินได้แล้ว เมื่อจะพากันไป ก็เอาเท้าสะกิด
มาณพื่อนให้ตื่นขึ้น แล้วพากันไป ๆ เมื่อมาณพื่อนตื่นขึ้น เอามือเช็ดตา
พอให้หายง่วงแล้ว ก็รีบขึ้นตักกุ่มเหินยวักกุ่มมาเพื่อจะหักเอาไปเป็นพิน ปลาบ
กุ่มที่หักนั้นก็ถูกตาแตก จึงเอามือออกมาข้างหนึ่ง อีกข้างหนึ่งถือเอากรุ่ม
อันเป็นไม้สกลลงมาคิดว่า จะเอาไปเป็นพิน เมื่อไปถึงอาจารย์มาณพื่อนทั้งหลาย
ก็บอกให้อาจารย์ทราบ อาจารย์ทราบแล้วจึงคิดเถียงขึ้นว่า คนขี้เกียจย่อมได้รับทุกข์
เช่นนั้น ดังนี้ ๆ เรืองนชให้เห็นว่า คนเกียจคร้าน ย่อมมีแต่ได้รับทุกข์เสมอไป
ส่วนคนขยันย่อมมีแต่ได้รับสุข คือ คนใดไม่เห็นแก่เย็น ร้อน หิวกระหาย เข้า สบาย
บาย เย็น มีแต่ตั้งหน้าทำการงานของตนไป ผู้นั้นจะได้ทรัพย์ที่ยังไม่ได้ ส่วนทรัพย์
ที่ได้แล้ว ก็จักมีแต่จะออกงามขึ้น ถ้าผู้ใดเป็นผู้เกียจคร้าน ผู้นั้นย่อมจะไม่ได้ทรัพย์
ที่ยังไม่ได้ ส่วนทรัพย์ที่ได้แล้วก็จักหมดไป เพราะฉะนั้น องค์พระจอมไตร
ศาสดาจึงได้ทรงเทศนาไว้ว่า อติสั ตติอุณห์ เป็นต้น แปลว่า ประโยชน์ทั้งหลาย
ย่อมล่วงเสิบซังคนที่สละทิ้งการงานโดยเห็นว่า หนาวนัก ร้อนนัก เย็นนัก ดังนี้
ส่วนผู้ใดไม่เอื้อเฟื้อก่อเย็นร้อนเป็นต้น ตั้งหน้าทำการงานของตนไม่ให้คั่งค้าง ด้วย
ความมั่นคงความพยายาม ผู้นั้นก็จะได้ทรัพย์ที่ยังไม่ได้ ทรัพย์ที่ได้แล้วก็จะออกงามขึ้น
บางที่อาจได้ทรัพย์มากอย่างน่าแปลกใจก็มี เช่น อย่างเรื่องพระเจ้าอชัฏมมาสกเป็น
ตัวอย่างนั้น กล่าวคือ ในอรรถกถาแห่งกัมมมาลชาดก แห่งอฏฐกนิบาต
กัมภีร์พระเจ้า ๕๐๐ ชาตินั้นว่า ในอดีตกาลล่วงแล้วมา มีบุรุษลูกจ้างคนหนึ่ง
อยู่ที่ประตูเมืองคานนคร แห่งเมืองพาราณสี ๆ ลูกจ้างคนนั้นได้รับจ้างเขาคัดน้ำ
แล้วเก็บเงินกึ่งมาสกที่ตนได้ ขอนไว้ระหว่างอิฐแห่งกำแพงเมืองแล้ว ก็รับจ้าง
คัดน้ำต่อไป จนกระทั่งถึงประตูเมืองคานทิสทักนิณ จึงไปได้ยืนกินกับหญิง
ลูกจ้างคัดน้ำคนหนึ่งในที่นั้น ๆ หญิงลูกจ้างคัดน้ำคนนั้น ก็ได้ทรัพย์กึ่งมาสก
เหมือนกัน ๆ อยู่มาวันหนึ่ง เขามีมหรสพประจำเมืองเกิดขึ้น หญิงลูกจ้างที่เป็น
ภรรยา นั้น จึงชวนกันไปเที่ยวชมมหรสพ ๆ บุรุษลูกจ้างผู้นั้นก็บอกว่าดีละ ฉันมีเงิน
กึ่งมาสกอยู่ที่ระหว่างอิฐข้างประตูเมืองทิสอตร อันไกลจากที่นี่ ๑๒ โยชน์ แต่
จะมีสิ่งใดบ้าง ? หญิงนั้นก็ตอบว่า ฉันก็มีเงินกึ่งมาสกเหมือนกัน รวมกัน ๒ คนก็

เท่ากับเพื่อนหนึ่งของเรา แล้วหญิงนั้นจึงบอกแก่สามีว่า ทรัพย์ของเราทั้ง ๒ คน
เมื่อรวมกันเข้าก็จะต้องได้ ๑ มาสก เราจะซื้อดอกไม้ของแอมเสยกังมาสก ซื้อ
สุราเสยกังมาสก เพราะฉะนั้น เธอจงไปนำเงินของเธอมาเถิด ฯ บุรุษนั้นก็มิ
ริ้งราเริง เดินร้องเพลงไปตามถนนหลวง จนล่องหนทางไปได้ ๖ โยชน์ พอถึง
เที่ยงวันจึงไปถึงหน้าพระราชวัง เวลานั้นเป็นเวลาแดดร้อนมาก เขาก็เดิน
เหยียบบทรายร้อน ๆ ร้องเพลงไป ในคราวนั้น พระเจ้าพาราณสี ผู้ทรงพระนามว่า
พระเจ้าอภัย ได้ทอดพระเนตรเห็นบุรุษนั้น จากช่องพระแกล จึงทรงพระดำริว่า
บุรุษนี้ไม่เอือเอื้อต่อแดด เช่นนี้ ได้เดินร้องเพลงไปอย่างสนุกสนาน คงมีเหตุการณ์
อย่างใดอย่างหนึ่งเป็นแน่ เราจักถามเขาดู ทรงพระดำริดังนี้แล้ว จึงให้หา
ตัวบุรุษนั้นเข้าเฝ้า บุรุษนั้นก็เล่าเรื่องทั้งปวงถวาย แล้วกราบทูลว่า ความร้อนแห่ง
ความรักใคร่ได้แผดเผาข้าพระองค์ ผู้ถึงถ้อยคำของภรรยาจนไม่รู้สีกว่า ร้อน
เคदनเป็นอย่างไร ความร้อนแห่งดวงอาทิตย์ ย่อมไม่ทำให้ข้าพระองค์ร้อนได้
พระเจ้าข้า ฯ ท้าวเธอจึงตรัสถามว่า ก็เหตุไรเธอจึงเดินฝ่าแดดร้องเพลงไป
เช่นนั้น ฯ บุรุษนั้นกราบทูลว่า เพราะเหตุที่ข้าพระองค์ตั้งใจว่า จักได้ทรัพย์
ถึงไว้แล้ว ไปเที่ยวกับภรรยา พระเจ้าข้า ฯ จึงตรัสถามว่า ทรัพย์ที่เธอฝังไว้
นั้นจะมั่งคั่งแสนกระมัง ฯ บุรุษนั้นกราบทูลว่า ไม่มีถึงอย่างนั้น พระเจ้าข้า ฯ
แล้วพระราชาก็ทรงซักถามตลอดเป็นลำดับลงมาจนถึง ๑ มาสก ว่าทรัพย์ที่เธอฝัง
ไว้นั้น มีถึง ๑ มาสกหรือไม่ เขาก็กราบทูลว่าไม่ถึง จึงตรัสถามว่า มีถึงกี่มาสก
หรือไม่ เขาก็กราบทูลว่า มี พระเจ้าข้า ท้าวเธอจึงตรัสว่า ถ้าอย่างนั้นเธออย่า
เดินฝ่าแดดเช่นนั้นไปเลย เราจักให้เธอสักกิงมาสก ฯ เขาก็ทูลขึ้นว่า ถึงข้าพระองค์
จะได้รับพระราชทานจากพระองค์กิงมาสกแล้วก็ดี ข้าพระองค์ก็จักไม่ทรงทรัพย์
ข้าพระองค์ฝังไว้โน้น ข้าพระองค์จักไม่ทำให้การมาของข้าพระองค์ให้เสียไปเปล่า
ข้าพระองค์จักไปเอาทรัพย์ที่ฝังไว้นั้นมาให้จงได้ ฯ พระราชาก็ได้ทวงทรัพย์นั้นไปเป็น
ลำดับว่า เธออย่าไปเลย เราจะให้ทรัพย์แก่เธอ ๒ มาสก ๔ มาสก ตลอดถึง ๑๐๐
โกฏิ ตลอดถึงหาประมาณมิได้ว่า เธออย่าไปเอาทรัพย์นั้นเลย บุรุษนั้นก็มิยอม
นำเดิย ลงท่ายพระเจ้าพาราณสี จึงตรัสว่า ถ้าอย่างนั้นเราจักให้เธอกินเมือง
ครึ่งหนึ่ง เธออย่าไปเลย เมื่อบุรุษนั้นรับปากแล้ว ก็ตรัสสั่งให้เจ้าพนักงานนำบุรุษ

ว่าด้วยคน ๔ จำพวก มีคนมีตมาแล้วมีตต่อไปเป็นต้น

๔๗

นั้นไปตัดผมโกนหนวด อาบน้ำชำระกาย บังห้ามให้เรียบร้อยดงามแล้ว ก็ทรงทำ
ให้เป็นพระราชานุญาตพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า พระเจ้าอัทธมาสก แล้ว
พระเจ้าอัทธมาสกนั้น จึงโปรดให้พวกอำมาตย์นำราชรถไปนำภรรยา มาเสวยราช-
สมบัติด้วยกันในกรุงทวารวดี ทรงทรงตัวพระทัยให้หาภรรยา สักย่นจนสิ้นพระชนม์
แล้วได้ขึ้นไปเกิดในสวรรค์ ดังนี้ ฯ เรื่องนี้เป็นเรื่องขี้ให้เห็นว่า คนหมั่นข่ม
มีความสุขความเจริญด้วยทรัพย์ ยศ สุข สรรเสริญ สวรรค์ นิพพาน เป็น
เบื้องหน้า สันกระแสเทศนาในกัณฑ์นี้เพียงเท่านั้น.

เอว ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๖๖

คัมภีร์พระปกคณบัญญัติ

ว่าด้วยคน ๔ จำพวก มีคนมีตมาแล้วมีตต่อไปเป็นต้น

กถุญจ ปุคฺคโล ตโม โหติ ตมปฺราชนิ อีเชกฺโขจ ปุคฺคโล นิเจ กุเล
ปจฺจาชาโต โหติ จณฺชาลกุเล วา เวณฺณเลวาทิ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์พระปกคณบัญญัติ กัณฑ์ที่ ๖๖ ว่าด้วย
คน ๔ จำพวก มีคนมีตมาแล้วมีตต่อไปเป็นต้น ตามวาระพระบาลี และอรรถกถา
อรรถาธิบาย สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชน
ทั้งหลายตลอดกาลนาน

บาลี

คำเน้นความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่งเทศนานี้ว่า
คน ๔ จำพวกนั้น ได้แก่คนมีตมาแล้วมีตต่อไป ๑ คนมีตมาแล้วสว่างต่อไป ๑
คนสว่างมาแล้วมีตต่อไป ๑ คนสว่างมาแล้วสว่างต่อไป ๑ รวมเป็น ๔ จำพวก
ด้วยกัน ดังนี้ ฯ บุคคลที่มีตแล้วมีตต่อไปนั้น คือ อย่างไร ? คือ บางคนใน
โลกนี้ เกิดในตระกูลต่ำ คือ ในตระกูลจันทรกาล หรือตระกูลเนสาท หรือตระกูล

ราชเสอลำแพน กระจกข้างรถ กระจกเทหยากระเบื้อง ที่ยากจนขัดสน มีข้าว
 นาน้อย เลี้ยงชีวิตผดเคือง คนกินเดน ได้อาหารโดยผดเคืองในท่าใด
 นั้นได้กินอาหารในนั้น ผู้นั้นเป็นคนมีผิวพรรณไม่ดี เป็นคนไม่น่าดู เป็นคน
 เชื่องช้า เป็นคนมีอาพาธมาก เป็นคนตาบอด หรือคนง่อย หรือคนขาเขก
 หรือคนลายผ่าย ไม่ได้ข้าว น้ำ เครื่องนุ่งห่ม ยานพาหนะ ดอกไม้ของหอม
 เครื่องลูบไล้ ที่อยู่ ที่นอน ประทีปดวงไฟอย่างคนอื่นเขา แล้วผู้นั้นก็ยังประพฤติกุ
 หุจริตด้วยกาย วาจา ใจอีก เวลาผู้นั้นตายแล้วก็ไปเกิดในอบาย ทคติ วินิบาต
 นรก บุคคลชนิดนั้นแลเรียกว่าคนมีตมมาแล้วมืดต่อไป ๆ บุคคลที่มีตมมาแล้วสว่าง
 ต่อไปนั้น คือ อย่างไร ? คือ บางคนในโลกนี้เกิดในตระกูลต่ำ คือ ตระกูลจันทาล
 หรือตระกูลเนสาท กระจกข้างเสอลำแพน กระจกข้างรถ กระจกเทหยากระเบื้อง
 ที่เป็นตระกูลยากจนขัดสน มีข้าว นาน้อย เลี้ยงชีวิตโดยผดเคือง ได้อาหารใน
 ที่คนกินเดน ได้โดยลำบาก เป็นคนมีผิวพรรณไม่ดี มีรูปร่างไม่น่าดู มีรูปร่าง
 ช่างช้า มีอาพาธมาก เป็นคนตาบอด หรือเป็นคนง่อย หรือขาเขก หรือคนลาย
 ผ่าย ไม่บริบูรณ์ด้วยข้าว น้ำ เครื่องนุ่งห่ม ยานพาหนะ ดอกไม้ของหอม
 เครื่องข้อมทา ที่อยู่ ที่นอน ประทีปดวงไฟ แต่ผู้นั้นประพฤติสุจริตด้วยกาย วาจา
 จิต ครั้นประพฤติสุจริตด้วยกาย วาจา จิต แล้ว ก็ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์
 บุคคลอย่างนั้นแล เรียกว่าบุคคลมีตมมาแล้วสว่างต่อไป ๆ บุคคลที่มีสว่างมาแล้วกลับ
 มืดต่อไปนั้น คือ อย่างไร ? คือ บางคนในโลกนี้ เกิดในตระกูลสูง คือ
 ตระกูลกษัตริย์มหาศาล ตระกูลพราหมณ์มหาศาล ตระกูลคฤหบดีมหาศาล
 ที่เป็นตระกูลมั่งคั่ง มีทรัพย์สมบัติมาก มีเครื่องใช้สอยมาก มีเงินทองมาก
 มีเครื่องปลื้มใจมาก มีข้าวของมาก ทั้งเป็นผู้มีรูปร่างสวย น่าดู น่าเลื่อมใส ประกอบ
 ด้วยผิวพรรณอันงามยิ่ง บริบูรณ์ด้วยข้าว น้ำ เครื่องนุ่งห่ม ยานพาหนะ ดอกไม้
 ของหอม เครื่องข้อมทา ที่อยู่ ที่นอน ประทีปดวงไฟ แต่ผู้นั้นได้ประพฤติ
 กุหุจริตด้วยกาย วาจา จิต ครั้นเขาประพฤติกุหุจริตด้วยกาย วาจา จิตแล้ว เวลา
 เขาตายแล้ว เขาก็ไปเกิดในอบาย ทคติ วินิบาต นรก บุคคลอย่างนั้นแลเรียกว่า
 คนสว่างมาแล้วแต่กลับมืดต่อไป ๆ บุคคลที่มีสว่างมาแล้วสว่างต่อไปนั้น คือ อย่างไร
 คือ บางคนในโลกนี้ เกิดในตระกูลสูง คือ ตระกูลกษัตริย์มหาศาล หรือตระกูล

พราหมณ์มหาศาล หรือตระกูลคฤหบดีมหาศาล ซึ่งเป็นตระกูลมั่งคั่งมีทรัพย์
สมบัติมาก มีเครื่องใช้สอยมาก มีเงินทองมาก มีเครื่องปลื้มใจมาก มีทรัพย์
และข้าวมาก ทั้งเป็นผู้มีรูปสวชนาคู น่าเลื่อมใส สมบูรณ์ด้วยผิวพรรณอย่างเยี่ยม
เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยข้าวน้ำ เครื่องนุ่งห่ม ขานพาหนะ ดอกไม้ของหอม เครื่องบ่มทา
ห้อย ทนอม ประทีปดวงไฟ ทั้งประพฤตสุจริตด้วยกาย วาจา จิตแล้ว เวลาเขา
ตายแล้ว เขาก็ได้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ บุคคลอย่างนั้นแล เรียกว่าคนสว่างมาแล้ว
สว่างต่อไป สันเนอความในพระบาลีเพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า คำว่า คนมีตนั้น ได้แก่คนประกอบ
ด้วยความมิด เป็นต้นว่าเกิดในตระกูลต่ำ ๆ คนที่ชื่อว่ามิดต่อไปนั้น เพราะเข้า
ถึงซึ่งความมิดในนรกด้วยกายทุจริตเป็นต้น คำว่า ตระกูลในสาหนั้น คือ ตระกูล
นายพราหมณ์ มีพราหมณ์เป็นต้น ๆ คำว่า ตระกูลเสอลำแพนนั้น คือ ตระกูล
सानเสอลำแพนชาย ๆ คำว่า ตระกูลช่างรถนั้น คือ ตระกูลช่างทำหนังปรถ ๆ
คำว่า ตระกูลคนเทหยากเขื่อนั้น ได้แก่ตระกูลคนหาดอกไม้แห้ง ซึ่งเขาทิ้งไว้ใน
บ้านเรือนนั้น ๆ คำว่า เลียงชีวิตโดยผิดเคืองนั้น คือ เลียงชีวิตได้โดย
ลำบาก ๆ คำว่า มีผิวพรรณไม่คั้นนั้น คือ คำอย่างตอไฟไหม้ เหมือนกับ
ปัสสาวะคลุกฝุ่นละนั้น ๆ คำว่า มีรูปร่างไม่น่าคั้นนั้น คือ มีรูปร่างไม่น่าพอใจ
แม้แต่มารดาของเขาก็ไม่ชากคู้ ๆ คำว่า มีรูปร่างชั่วช้านั้น คือ มีรูปร่าง
เตี้ยค่อม ๆ คำว่า เป็นคนตาบอดคั้นนั้น คือ ตาบอดข้างเดียวหรือ ๒ ข้าง ๆ
คำว่า เป็นคนง่อย คือ มือง่อยข้างเดียวหรือมือง่อย ๒ ข้าง คำว่า เป็นคนขาเขย
กนั้น คือ เป็นคนขาเขยยกข้างเดียวหรือ ๒ ข้าง ๆ คำว่า เป็นคนตายฝ่ายนั้น คือ
เป็นคนมีร่างกายตายไปฝ่ายหนึ่ง อันได้แก่เป็นคนง่อยเปลี้ยเสียขาเดินไปมาไม่ได้ ๆ
คำว่า ประทีปดวงไฟนั้น ได้แก่ประทีปที่เขาจุดให้สว่างด้วยน้ำมัน ๆ ใน
คำว่า บุคคลอย่างนั้นแลเรียกว่า คนมีตมาแล้วมีตต่อไปนั้น คือ บุคคลคนหนึ่ง

ไม่ได้เห็นแสงสว่างในภายนอก ด้วยว่าตายเสียแต่อยู่ในท้องมารดา แล้วไปเกิด
 ในอบาย ระลึกกลับไปได้ทั้งสามกัฏฐะ บุคคลผู้หนึ่งก็ชื่อว่ามาแล้วมืดต่อไป บุคคล
 ผู้หนึ่งต้องเป็นบุคคลหลงโลก เพราะท่านกล่าวไว้ว่า การเกิดเช่นนั้นย่อมมีแก่บุคคล
 หลงโลก ฯ คำว่า ด้วยตระกูลจันจาลเป็นต้นนั้น หมายถึงอาคมวิบัติ และ
 ปุพฺพอุปฺปन्नบัจฉิวิบัติ ฯ คำว่า เป็นคนจิตสั่นเป็นต้นนั้น หมายถึงอัมพาตวิบัติ ฯ
 คำว่า เลี้ยงชีวิตโดยผดเคืองเป็นต้นนั้น หมายถึงอาชวอุบายวิบัติ ฯ คำว่า มีอาพาธ
 มากเป็นต้นนั้น หมายถึงประกอบกับเหตุแห่งทุกข์ ฯ คำว่า ไม่สมบูรณ์ด้วยข้าวน้ำ
 เป็นต้นนั้น หมายถึงวิบัติแห่งเหตุอันให้เกิดสุข และวิบัติแห่งเครื่องใช้สอย ฯ คำว่า
 ภายหจฺจิตเป็นต้นนั้น หมายถึงการประกอบเหตุ ซึ่งจะทำให้มืดต่อไป ฯ คำว่า ตาย
 แล้วเป็นต้นนั้น หมายถึงการเข้าถึงซึ่งภพเบื้องหน้า ฯ ส่วนเนื้อความฝ่ายคั่น ควร
 ทราบโดยนัยตรงกันข้ามกับที่แสดงมาแล้วนี้ ฯ อีกอย่างหนึ่ง บุคคลผู้ประกอบ
 ด้วยความสว่าง มีการเกิดภายหลังเป็นต้น ด้วยกุศลสมบัติ ๓ ประการ คือ เกิด
 ในตระกูล ๓ ตระกูลนั้น ท่านเรียกว่า เป็นผู้มีแสงสว่าง ฯ ส่วนผู้ที่ชื่อว่าสว่าง
 ต่อไปนั้น เพราะเหตุที่เข้าถึงซึ่งความสว่าง คือ ความเกิดในสวรรค์ด้วยกายสุจริต
 เป็นต้น คำว่า ตระกูลกษัตริย์มหาศาลเป็นต้น ได้แก่กษัตริย์ผู้มีทรัพย์สมบัติมาก ฯ
 กษัตริย์เหล่าใดมีทรัพย์สมบัติซึ่งฝังไว้หรือเก็บไว้อย่างต่ำ ๑๐๐ โกฏิ มีทรัพย์สำหรับ
 ใช้วันละ ๓ โหล กษัตริย์เหล่านั้นเรียกว่า กษัตริย์มหาศาล ฯ พราหมณ์ที่เป็น
 พราหมณ์มหาศาลนั้น มีทรัพย์ที่ฝังไว้ถึง ๘๐ โกฏิ มีทรัพย์สำหรับใช้วันละโหลครั้ง ฯ
 กฤหบดีมหาศาลนั้น มีทรัพย์สำหรับฝังไว้ ๔๐ โกฏิ มีทรัพย์สำหรับใช้วันละ ๑ โหล ฯ
 คำว่า เป็นตระกูลมั่งคั่งนั้น ได้แก่ตระกูลที่เป็นนายคน ด้วยว่าตระกูลที่เป็นนายคน
 นั้น ย่อมเป็นตระกูลที่มีทรัพย์มาก แต่ว่ามีทรัพย์มากในพระบาลีนั้น หมายถึงมีทรัพย์
 ที่ฝังไว้มาก ฯ คำว่า มีเครื่องใช้สอยมากนั้น หมายถึงภาชนะทอง ภาชนะเงินเป็น
 ต้น ฯ คำว่า มีเงินทองมากนั้น หมายถึงเงินทองที่ฝังไว้ ฯ คำว่า มีเครื่องปล้ำใจ
 มากนั้น หมายถึงของที่ทำให้เกิดความดีใจมาก ฯ คำว่า มีทรัพย์และข้าวมากนั้น
 หมายถึงโคและข้าวเปลือก ๑ อย่างอยู่มา ฯ คำว่า มีรูปสวณนั้น คือ มีรูปอันงาม ฯ
 คำว่า มีรูปว่างนาคุนั้น คือ ควรละการงานอื่น ๆ แล้วมาคู้ยู่ตลอดวัน ฯ คำว่า

นำเลื่อมใสนั้น ได้แก่นำหัวใจให้เกิดความเลื่อมใส ด้วยการได้ดูได้เห็น ๆ คำว่า
อย่างย้งนั้น คือ อย่างสูง คำว่า ความงามนั้น คือ ผิวพรรณอันงามแห่งสรีระ หมาย
ความเป็นผู้มีผิวพรรณแห่งร่างกาย สวยงามยิ่ง ๆ สันเนือความในอรรถกถา
เพียงเท่านั้น.

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า คน ๔ จำพวกนั้น เมื่อขอลง
ก็คงเป็น ๒ คือ คนบาป ๑ คนบุญ ๑ ๆ แต่คนบาปนั้นก็แยกออกไปอีก ๑
คือ คนทำบาปมาแล้ว จึงได้มาเกิดในตระกูลเชษฐา แล้วยังทำบาปต่อไปอีก ๆ
คนบุญนั้น ก็แยกออกเป็น ๒ คือ คนทำบุญมาแล้วจึงได้มาเกิดในตระกูลดี มีสุข
ทั้งได้ทำบุญต่อไปอีก ๆ แต่คนบาปนั้น ที่ว่าแยกออกเป็น ๒ ก็คือ ทำบาป
มาแล้วทำบาปต่อไปอีก ๑ ทำบาปมาแล้วทำบุญไว้ ๑ ๆ คนบุญที่ว่าแยกออก
เป็น ๒ นั้น ก็คือทำบุญมาแล้ว ทำบาปไว้ ๑ ๆ ทำบุญมาแล้ว ทำบุญต่อไป ๑
ดังนี้ ๆ จะรู้ได้อย่างไรว่าใครเป็นคนบาปคนบุญ ๆ รู้ได้ดังนี้ คือ ถ้าใคร
เป็นคนบาปก็ได้มาเกิดเป็นคนบาป คือ ได้มาเกิดในตระกูลต่ำช้าเลวทราม ๆ ใคร
เป็นคนบุญก็ต้องได้มาเกิดในตระกูลดีมีสุข ดังที่แสดงมาแล้วนั้น ๆ แต่เหตุไร
คนบาปจึงเรียกว่าคนมีต คนบุญจึงเรียกว่าคนสว่าง ๆ มีคำแก้ว่า ที่เรียกว่าคนบาป
ว่าคนมีตนั้น หมายความว่าเกิดในที่มืด คือ อบายภูมิ ๔ มีนรกเป็นต้น แล้ว
มาเกิดในที่มืด ซึ่งมีในเมืองมนุษย์อีก ๆ ที่มืดในเมืองมนุษย์นั้น คือ ที่ไม่มี
คนรู้จักหน้าตาชื่อเสียง ๆ ที่ไม่มีคนรู้จักหน้าตาชื่อเสียงนั้น ได้แก่ตระกูลที่ต่ำช้า
เลวทราม ๆ ธรรมดาตระกูลที่ต่ำช้าเลวทรามย่อมไม่มีใครรู้จักหน้าตาชื่อเสียง ๆ
ที่เรียกคนบุญว่าคนสว่างนั้น เพราะเหตุว่าคนบุญนั้นก็ต้องได้เกิดในที่สว่าง คือ
มนุษย์และสวรรค์มาแล้ว ทั้งมาเกิดในที่สว่างในมนุษย์ ๆ ที่สว่างในมนุษย์
ก็คือตระกูลสูง มีตระกูลกษัตริย์เป็นต้น ซึ่งนับว่าเป็นตระกูลดีมีสุข ๆ ตระกูล
สูง ตระกูลดี นั้นย่อมมีผู้รู้จักหน้าตาชื่อเสียง ด้วยเหตุว่าหน้าตาชื่อเสียงของผู้เกิด
ในตระกูลดีมีสุขนั้น ย่อมมีผู้อยากรู้อยากเห็น เช่น อย่างพระมหากษัตริย์เสด็จ

ไปในที่ใด ก็มีประชาชนตามเบียดเสียดกันไปเพื่อจะดู เป็นตัวอย่างฉนั้น ๆ
 อีกอย่างหนึ่ง ถ้าว่า ผู้มึนมาแล้วมึนต่อไป หรือมึนมาแล้วสว่างต่อไปนั้น ได้แก่มึนใจสว่างใจ ๆ อย่างไรจึงเรียกว่ามึนใจ สว่างใจ ๆ อย่างนี้ คือ ถ้าใจมี
 โลภะ โทสะ โมหะ อภิชฌา พยาบาท มิงฉาทิฏฐิ อยู่แล้ว ก็เรียกว่าใจมึน
 เพราะเหตุว่าเมื่อมีสิ่งเหล่านี้อยู่ในใจ ก็ทำให้ใจแลเห็นบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์
 หรือมิใช่ประโยชน์ ๆ เมื่อเป็นอย่างนี้ ก็บันดาลให้ท่วงกายทุจริต มีฆ่าเขา ลักขโมย
 เขา ฉ้อโกงเขา ตีชิงวิ่งราวเขา ทำชั่วสุเมียเขาเป็นต้น บันดาลให้ปากพูดแต่สิ่งที่ไม่ดี
 มีการพูดเท็จเป็นต้น บันดาลให้ใจคิดแต่สิ่งที่ไม่ดี มีคิดจะโลกเขาของผู้อื่น
 คิดจะโกงเขาของผู้อื่นเป็นต้น ๆ ผู้ใดมีใจมึนด้วยโลภะ โทสะ โมหะ อภิชฌา
 พยาบาท มิงฉาทิฏฐิ มาแล้วในชาติก่อนนั้น ผู้นั้นก็ต้องได้มาเกิดในตระกูลยากจน
 เชื่องช้า ทั้งเป็นคนมีร่างกายชั่วช้าลามก มีโรคที่สำคัญมาก ๆ เช่น ตาบอด มือง่อย
 เท้าเขยง หรือเป็นคนเปลี่ยนเดินไปมาไม่ได้ อย่างใดอย่างหนึ่งเป็นต้น ทั้งเมื่อเกิด
 มาแล้วก็ทำใจให้มึนด้วยบาปอกุศลต่อไปอีก คนชนิดนี้เรียกว่ามึนมาแล้ว มึนต่อไป
 คือ มึนต่อไปในชาติหน้าอีก แต่ถ้าเขามีมึนมาแล้วเขาได้คบกับคนดี แล้วทำตนเป็นคน
 ให้ใจสว่างด้วยบุญกุศลต่อไป คนนั้นเรียกว่าคนมึนมาแล้วสว่างต่อไป ๆ ถ้าใคร
 มีใจสว่างด้วยบุญกุศลมาในชาติก่อนแล้ว มาในชาตินี้ ก็ได้มาเกิดในตระกูลที่ดี
 มีสุข ทั้งมีร่างกายสมบูรณ์ดี แต่ถ้าผู้นั้นได้ทำใจให้มึนด้วยบาปอกุศลในชาตินี้
 ผู้นั้นก็เรียกว่าคนสว่างมาแล้วมึนต่อไป ๆ แต่ถ้าผู้ใดใจสว่างด้วยบุญกุศลมาแล้ว
 ได้มาเกิดในตระกูลที่ดีมีสุข มีร่างกายสมบูรณ์ทุกประการ แล้วทำให้ใจสว่างด้วยบุญ
 กุศลต่อไปอีก ผู้นั้นเรียกว่าผู้สว่างมาแล้วสว่างต่อไป

อีกนัยหนึ่ง เมื่อจะพูดให้เข้าใจง่าย จำง่ายแล้วกว่า คนที่มึนมาแล้ว
 มึนต่อไปนั้น คือ คนทำบาปมาแล้ว ทำบาปต่อไป ๆ คนที่มึนมาแล้วสว่าง
 ต่อไปนั้น คือ คนที่ทำบาปมาแล้วทำบุญต่อไป ๆ คนที่สว่างมาแล้วมึนต่อไปนั้น
 คือ คนทำบุญมาแล้ว กลับเป็นคนทำบาปต่อไป ๆ คนที่สว่างมาแล้วสว่างต่อไป
 นั้น คือ คนทำบุญมาแล้วทำบุญอีกต่อไป ดังนั้ ๆ เมื่อเราทั้งหลายจับใจความ
 ได้อย่างนี้แล้ว ควรจะถามตัวเองว่า เราเป็นคนจำพวกไหน เราเป็นคนจำพวก

มีตมาแล้วมีตต่อไป หรือเป็นจำพวกมีตมาแล้วจะสว่างต่อไป หรือเป็นจำพวก
สว่างมาแล้วมีตต่อไป เป็นจำพวกสว่างมาแล้วจะสว่างต่อไป ให้ถามตัวเราเอา
อย่างนี้ เพราะเมื่อถามตัวเราอย่างนี้จะมีประโยชน์มาก ด้วยเหตุว่า เมื่อเรา
ว่าตัวเราเอง เป็นคนจำพวกไหนแล้ว ก็จะได้คิดว่าดีหรือไม่ดี เมื่อเห็นว่าไม่ดี
ก็จะได้คิดแก้ไข เมื่อเห็นว่าดีแล้ว ก็จะได้ทำดีเพิ่มขึ้นไป โดยเหตุนี้ ถ้าผู้ใด
เป็นคนมีตมาแล้ว คือ เป็นคนเกิดในตระกูลต่ำช้าเลวทรามมาแล้ว มีผัวพรรณชั่ว
ลามกอยู่แล้ว มีโรคภัยไข้เจ็บมาก เช่นเป็นคนบอดหรือมืองอ ย่ำเขย่ง หรือ
เป็นคนง่อยเปลี้ยเสียขามาแล้ว ก็ให้คิดว่าเป็นด้วยบาปอกุศลสุจริตที่เขาได้ทำไว้แล้ว
ในชาติปางก่อน มาในชาตินี้ เราจะต้องทำบุญกุศลสุจริตจึงจะได้ เมื่อคิดอย่างนี้แล้ว
ก็ให้ตั้งใจทำบุญกุศลสุจริตด้วยกาย วาจา จิต จึงจะเป็นคนสว่างต่อไป คือ เป็นคน
เกิดในที่ดีมีสุขต่อไปในภายหน้า ถ้าเห็นว่า เราเป็นคนสว่างมาแล้วเป็นคนบุญมาแล้ว
จึงได้มาเกิดในตระกูลที่ดีมีสุข หรือในตระกูลที่ดีมีสุขทุกขตามธรรมดาของพี่น้องบ้าน
เมืองเช่นนั้นแล้ว เราควรจะเป็นคนบุญต่อไป เราควรจะทำใจของเราให้เป็นใจบุญ
ใจกุศล ควรจะทำบุญกุศล สุจริตด้วยกาย วาจา จิต จึงจะได้เป็นคนสว่างต่อไป
คือ จึงจักได้เกิดในที่ดีมีสุขต่อไปในภายภาคหน้า ต้องสอนตัวเองอย่างนี้ เพราะ
เมื่อสอนตัวเองอย่างนี้ จึงจักได้ทำบุญกุศลสุจริตไว้ ฯ คำว่า บุญกุศลสุจิตนั้น
คู่เป็นคำเดียวกัน แต่ว่าไม่ใช่คำเดียวกัน คือ คำว่า บุญนั้น ได้แก่บุญกิริยาวัตถุ ๑๐
ประการ มีการให้ทานเป็นต้น ฯ คำว่า กุศลนั้น ได้แก่การมาจรรกุศล รูปาวจรกุศล
อรุปาวจรกุศล โลกุตตรกุศล ฯ คำว่า สุจิตนั้น ได้แก่การทำชอบทางกาย ๓
ประการ อันเรียกว่ากายสุจิต ๓ ฯ ทางวาจา ๔ ประการ อันเรียกว่า วาจาสุจิต ๔ ฯ
ทางใจ ๓ ประการ อันเรียกว่า มโนสุจิต ๓ ดังนี้ ฯ แต่เมื่อว่าโดยใจความแท้แล้ว
ก็เป็นอันเดียวกันทั้ง ๓ คำ เป็นแต่ว่าแยกกันไป เป็นประเภท ดังที่กล่าวมาแล้วนี้ ฯ
ควรที่ทุกคนจะทำกาย วาจา ใจ ให้เป็นบุญกุศลสุจิตอยู่เสมอ จึงจักได้เป็นคน
สว่างต่อไป จึงจักได้เกิดในตระกูลที่ดีมีสุข ในมนุษยโลก และได้เกิดในโลกสวรรค์
ต่อไป ในภายหน้า สอนเนื้อความในเทศนาถ้อยคำเพียงเท่านั้น.

เอวัง ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

ว่าด้วยบุคคล α จำพวก มีคนจนแล้วจนอีกเป็นต้น

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่งเทศนา
นั้นว่า คน ๔ จำพวกนั้น คือ จำพวกที่จมแล้วจมอีก ๑ จำพวกที่จมแล้วฟู ๑
จำพวกที่ฟูแล้วจม ๑ จำพวกที่ฟูแล้วฟูอีก ๑ คนที่จมแล้วจมอีกนั้น ได้
แก่คนชนิดใด ? ได้แก่คนที่เกิดในตระกูลต่ำช้าเลวทราม คือ ตระกูลจัญชाल
หรือตระกูลเนสาห ตระกูลคนसानเสอลำแพน ตระกูลช่างทำหนังปูด
ตระกูลคนเหหยากเขอ ที่เป็นตระกูลยากจนขัดสน มีขวานน้อย เลี้ยงชีวิตโดย
ผิดเคือง ได้เลี้ยงชีวิตด้วยเคนของผู้อื่น แต่ก็ได้โดยผิดเคืองด้วย ทั้งผู้นั้นเป็น
คนมีผิวพรรณไม่ดี มีร่างกายไม่น่าดู มีร่างกายชั่วช้าลามก มีโรคภัยไข้เจ็บ
มาก เป็นคนตาบอด หรือมืองอ หรือเท้ากระเผลก หรือง่อยเปลี้ยเสียขา
ไม่มีขวานน้ำ ผ้าผ่อนท่อนสไบ ขวดยานพาหนะ ดอกไม้ของหอม เครื่องข้อมทา
ห้อยท่อน ประทีปดวงไฟ ทั้งประพฤติกุจริตด้วยกาย วาจา จิตด้วย ครมเขา
ทำกุจริตด้วยกาย วาจา จิตแล้ว เวลาเขาตายแล้ว เขาก็ไปเกิดในอบาย ทุกคติ

วินิชาตนรก บุคคลเช่นนั้นแลเรียกว่า คนจนแล้วจนอีก ๆ คนอย่างไร จึง
 เรียกว่าคนจนแล้ว ๆ แก้วว่า บางคนเกิดในตระกูลต่ำช้าเลวทราม คือ ตระกูล
 จันทราล หรือตระกูลเนสาห ตระกูลช่างสานเสอล้าแพน ตระกูลช่างทำเหม
 ปรุก ตระกูลคนเทหยาเกอ ซึ่งเป็นคนตระกูลยากจนเข็ญใจ มีขำน่าน้อย
 เลี้ยงชีวิตโดยผดเคือง ได้เลี้ยงชีวิตด้วยอาหารที่เป็นเดนของผู้อื่นโดยผดเคือง
 เป็นผู้มีผิวพรรณไม่ดี มีรูปร่างไม่น่าดู มีร่างกายชั่วช้าลามก มีโรคภัยไข้
 เจ็บมาก เป็นคนตาบอด หรือมีง่อยเท้ากระเผลก ง่อยเปลี้ยเลี้ยขา ไม่มี
 ขำน้ำ ผ้าผ่อนท่อนสไบ ขวดยานพาหนะ ดอกไม้ของหอม เครื่องข้อมทา
 ห้อยท่อน ประทีปดวงไฟ แต่ผู้นั้นได้ทำสุจริตด้วยกาย วาจา จิต ครั้นทำ
 สุจริตด้วยกาย วาจา จิตแล้ว เวลาเขาตายแล้ว ก็ได้ไปเกิดในสุคติ
 สวรรค์ บุคคลอย่างนั้นแลเรียกว่า คนจนแล้ว ๆ คนอย่างไรเรียกว่าคนฟู
 แล้วจน ๆ บางคนในโลกนี้ เกิดในตระกูลสูง ซึ่งเป็นตระกูลคัมสุข คือ
 ตระกูลกษัตริย์มหาศาล พราหมณ์มหาศาล คฤหบดีมหาศาล ซึ่งเป็นตระกูล
 มั่งคั่ง เป็นเจ้าคนนายคน มีทรัพย์สมบัติมาก มีเครื่องใช้สอยมาก มีเงินทอง
 มาก มีเครื่องปล้มใจมาก มีสวัสดุกถาทรัพย์ และข้าวเปลือกมาก เป็นค
 รูปร่างสวยงาม น่าดู น่าเลื่อมใส ประกอบด้วยสรีรกาย อันมีวรรณะเข้ยม
 ขำน้ำ ผ้าผ่อนท่อนสไบ ขวดยานพาหนะ ดอกไม้ของหอม เครื่องข้อมทา
 ห้อยท่อน ประทีปดวงไฟ พร้อมทุกประการ แต่ว่าประพฤติกุจจริตด้วยกาย
 วาจา จิต ครั้นเขาประพฤติกุจจริตด้วยกาย วาจา จิตแล้ว เวลาตายแล้ว เขา
 ก็ไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิชาต นรก บุคคลอย่างนั้นแลเรียกว่า คนฟูแล้วจน ๆ
 บุคคลอย่างไรเรียกว่าฟูแล้วฟ่ออีก แก้วว่า บุคคลบางจำพวก ได้เกิดในตระกูลสูง
 ซึ่งเป็นตระกูลคัมสุข คือ ตระกูลกษัตริย์มหาศาล หรือพราหมณ์มหาศาล
 คฤหบดีมหาศาล ซึ่งเป็นตระกูลมั่งคั่ง เป็นเจ้าคนนายคน เป็นตระกูลมั่งคั่ง
 สมบัติมาก มีเครื่องใช้สอยมาก มีเงินทองมาก มีเครื่องปล้มใจมาก มีทรัพย์
 และข้าวเปลือกมาก เป็นผู้มีรูปร่างสวยงาม น่าดูน่าเลื่อมใส ประกอบด้วย
 สรีรกาย อันมีผิวพรรณเข้ยม สมบูรณ์ด้วยขำน้ำ ผ้าผ่อนท่อนสไบ ขวดยาน
 พาหนะ ดอกไม้ของหอม เครื่องข้อมทา ห้อยท่อน ประทีปดวงไฟ ทั้ง

ได้ประพฤตีสุจริตด้วยกาย วาจา จิต ครั้นประพฤตีสุจริตแล้ว เวลาตายแล้วก็ได้ไป
เกิดในสุคติโลกสวรรค์ บุคคลอย่างนั้นแลเรียกว่า คนฟูแล้วฟูอีก สันเนือความใน
พระบาลีเพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า ชื่อว่าจอมนั้น เพราะปราศจากสมบัติ
ในชาติที่ตาเห็น หรือในชาติต่อ ๆ ไป ฯ ใจความก็คือ คนจอมนั้น ได้แก่คนต่ำ คน
ชั่วช้า ฯ ที่ชื่อว่าฟูนั้น เพราะตรงกันข้ามกับ คำว่า จม ใจความ คือ คนฟูนั้น
ได้แก่คนสูงขึ้นไป ฯ คำนอกจากนี้ ควรทราบตามนัยที่กล่าวไว้ในคัมภีร์เป็นต้น
โน้น ฯ อีกอย่างหนึ่งว่า คนจอมแล้วจอมอีกนั้น ได้แก่คนต่ำในเดิวนั้น แล้วจกต่ำ
ต่อไป ฯ คำว่า คนจอมแล้วฟูนั้น ได้แก่คนต่ำในเดิวนั้น แต่จกสูงต่อไป ฯ คำว่า
คนฟูแล้วจอมนั้น ได้แก่คนสูงในบัดนี้ แล้วจกต่ำต่อไป ฯ คำว่า คนฟูแล้วฟูอีกนั้น
ได้แก่คนสูงในบัดนี้ แล้วจกสูงต่อไป ดังนี้ สันเนือความในอรรถกถาเพียงเท่านั้น

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า คน ๔ จำพวกนั้น ก็คือ คน
บาปคนบุญ ดังที่แสดงมาแล้ว ในกัณฑ์ที่ ๖๖ โน้น ฯ คนบาปมาแล้ว และ
จกบาปต่อไปนั้น เรียกว่าคนต่ำมาแล้ว หรือคนจอมมาแล้ว จกต่ำต่อไป จกจอม
ต่อไป ฯ คำว่า คนจอมมาแล้ว คนต่ำมาแล้ว จกฟูต่อไป จกสูงต่อไปนั้น
ได้แก่คนบาปมาแล้ว จกเป็นคนบุญต่อไป ฯ คำว่า คนฟูมาแล้ว คือ คนสูง
มาแล้ว แต่จกจอมต่อไป จกต่ำต่อไปนั้น คือ คนบุญมาแล้ว จกเป็นคนบาป
ต่อไป ฯ คำว่า คนฟูมาแล้ว คือ คนสูงมาแล้ว จกฟูต่อไป จกสูงต่อไปนั้น
คือ คนบุญมาแล้ว จกเป็นคนบุญต่อไปอีก ดังนี้ ส่วนเนื้อความอื่นๆ ซึ่งมีอยู่
ในพระบาลีที่แสดงมาแล้วนั้น มีคำอธิบายแจ่มแจ้ง อยู่ในกัณฑ์ที่ ๖๖ โน้น
ส่วนในกัณฑ์นี้ จกได้ยกแต่ตัวอย่างคนจอมมาแล้ว จกจอมต่อไป หรือ

จักฟูต่อไปเป็นต้นเท่านั้น แต่จักยกมาแสดงเพียงเรื่องปรตกาเท่านั้น ฯ เรื่อง
ปรตกา นั้น มีอยู่ในคัมภีร์เปตวัตถุ ซึ่งท่านได้สาธก ยกมาไว้ในคัมภีร์พระ
ธรรมบทว่า ในวันหนึ่ง พระลักขณเถระเจ้า กับพระมหาโมคคัลลานเถระเจ้า พากัน
ลงมาจากภูเขาคิชฌกูฏ ด้วยคิดว่า จักพากันไปบิณฑบาตที่ราชคฤห์มหานคร ฯ
พระมหาโมคคัลลาน ได้เห็นปรตกาตัวหนึ่ง ซึ่งมีตนยาว ๕ โยชน์ มีศีรษะยาว
๘ โยชน์ มีตัวสูง ๒๕ โยชน์ แล้วก็ได้ถามปรตกาเห็นว่า เจ้าได้ทำกรรมอันใด
ไว้ จึงได้มารับทุกข์ถูกไฟไหม้ลูกโหลงไปทั้งตัว อยู่ในอากาศเช่นนั้น ปรตกาจึง
บอกว่า ข้าแต่ท่านโมคคัลลาน ข้าพเจ้าได้นำเอาอาหาร ที่คนทั้งหลายกำลังนำไป
เพื่อจะถวายพระสงฆ์ ที่เป็นพระสาวกของพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงได้มา
เสวยทุกข์เช่นนั้น กล่าวดังนี้แล้ว จึงกล่าวต่อไปว่า ข้าแต่พระโมคคัลลาน ใน
ครั้งศาสนาพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้าโน้น มีพวกภิกษุเป็นอันมาก ได้พากัน
เข้าไปสู่บ้าน เพื่อจะบิณฑบาต ฯ คนทั้งหลายได้เห็นแล้ว ก็พากันเลื่อมใส
ศรัทธา นิมนต์ให้นั่งในหอฉัน แล้วถวายข้าวต้ม ข้าวสวย นม และผลไม้ แก่ภิกษุ
เหล่านั้น แล้วพากันนั่งฟังธรรมเพื่อรอเวลาฉันจึงหันอยู่ ฯ ในเวลาจบการ
แสดงธรรมแล้ว คนเหล่านั้น ก็ได้รับบาตรของพระเถระเจ้าทั้งหลาย ไปใส่อาหาร
มีรสระการต่าง ๆ ที่บ้านเรือนของตน ๆ แล้วก็นำมา ในเวลานั้น ข้าพเจ้า
ได้เกิดเป็นกาจับอยู่ที่หลังคาหอฉัน ได้ลงไปแย่งเอาอาหารในบาตรถึง ๓ ครั้ง ได้
ก้อนข้าว ๓ ก้อน แต่ว่าข้าวในบาตร ก็ยังไม่เป็นของสงฆ์ เขายังไม่ได้ถวายแก่
สงฆ์ ทั้งไม่เป็นเดนของภิกษุทั้งหลาย ที่คนทั้งหลายจะควรรนำกลับไปบริโภค
เป็นแต่เขานำไปโดยตั้งใจถวายสงฆ์เท่านั้น ข้าพเจ้าก็คาบเอาก้อนข้าวจากบาตรนั้น
ได้ ๓ คำเท่านั้น ข้าพเจ้าตายแล้ว ก็ได้เกิดในอเวจีนรก แต่บาปยังไม่หมด จึง
ได้มาเกิดเป็นปรตกา ถูกไฟไหม้อยู่ที่ยอดภูเขาคิชฌกูฏ วนทุกขเวทนาอยู่
เช่นนั้น ดังนี้ ฯ ขอให้ท่านผู้ฟังทั้งหลาย จงเข้าใจเถิดว่า กาด่วนเมื่อก่อนก็
ได้ทำบาปไว้แล้ว จึงได้มาเกิดเป็นกา เวลาเกิดเป็นกา ก็ได้ทำบาปอีก เวลา
ตายแล้ว จึงได้ไปจมอยู่ในนรก เมื่อพ้นจากนรกก็ ได้มาเกิดเป็นปรต ซึ่งมี
ร่างกายเหมือนกา แต่มีตนยาวถึง ๕ โยชน์ มีศีรษะยาวถึง ๘ โยชน์ สูงถึง

๒๕ โยชนี ก็เปลวไฟไหม้อยู่ทั้งกลางวัน กลางคืนที่อากาศ บนยอดเขาคิชฌกูฏ ฯ
 กาคัน จิตเข้าในบุคคลจำพวกที่ ๑ คือ จำพวกที่จมแล้วจมอีก

จำพวกที่จมแล้วฟื้น ได้แก่จำพวกที่ทำบาปมาแล้ว และทำบุญต่อไป
 เช่น นางปณณาสี เป็นอุทธารณ์ กล่าวคือ นางปณณาสีนั่น ได้เป็นทาสีของ
 ราชคฤหเศรษฐี ในครั้งพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย ยังทรงพระชนม์อยู่นั้น
 อย่มาวันหนึ่ง คนทั้งหลายในบ้านเศรษฐีนั้น ได้ตัดข้าวเปลือกให้นางปณณาสี
 นั้นมาก เพื่อให้นำไปตำ ฯ นางปณณาสีนั่น ต้องตำข้าวอยู่ตลอดวัน เมื่อ
 ยังไม่เสร็จก็ต้องจุดไฟตำในกลางคืนอีก เวลาตำข้าวนั้น ได้ยืนพักอยู่ในที่มืดมิด ด้วย
 ร่างกายที่ชุ่มไปด้วยเหงื่อไคล ฯ ในเวลานั้น พระทัฬหฬลบุตรเถรเจ้า ได้
 เป็นผู้จัดแจงเสนาสนะให้แก่ภิกษุทั้งหลาย ฯ พระเถรเจ้าองค์นั้น ได้บันดาล
 ให้น้ำมีกลิ่นคั่งประทิป แล้วนำภิกษุทั้งหลาย ไปสู่เสนาสนะของตน ๆ ใน
 เวลากลางคืน ทั้งได้นิรมิตภิกษุทั้งหลายให้ล่วงหน้าไปก่อน เพื่อให้เป็นผู้นำทาง
 ภิกษุเหล่านั้น ฯ นางปณณาสี ได้แลเห็นภิกษุทั้งหลาย เดินไปบนภูเขาด้วย
 แสงสว่างนั้น ก็คิดว่า เราลำบากด้วยความทุกข์ยากของเรา ถึงกับไม่ได้หลับ
 ไม่ได้นอน ส่วนพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย ไม่ได้หลับไม่ได้นอนด้วยเหตุไรหนอ
 แล้วคิดต่อไปว่า ความไม่สบายแก่ภิกษุองค์ใดองค์หนึ่ง ซึ่งอยู่ที่ภูเขานั้นคง
 จักมีเป็นแน่ หรือไม่อย่างนั้น ก็คงจักมีเงียวได้ไปเบียดเบียนเป็นแน่ ฯ เข้าใจ
 นางปณณาสีนั่น ก็เอาร้าแช่น้ำให้ชุ่มแล้ว ก็ปั้นเป็นขนมแล้วปิ้งไฟใส่ปาก
 ฝานไป ด้วยคิดว่า จะไปกินที่นั่น แล้วก็ถือน้ำลงไปที่นั่น ฯ ในเวลา
 นั้น พระพุทธองค์ก็ได้เสด็จไปทางนั้น เพื่อจะเข้าไปทรงบิณฑบาต ฯ นาง
 ปณณาสี ได้เห็นองค์พระศาสดาดังนั้น จึงคิดว่า เมื่อเราได้เห็นพระศาสดา
 ในวันนี้ ฯ เราก็ไม่มีของถวาย เมื่อเรามาของถวายเราก็ไม่พบเห็น เวลา
 ของถวายเราก็มิ ห้องค์พระศาสดาเราก็ได้พบเห็น ถ้าองค์พระศาสดาไม่ทรงพระ
 ดำริว่าเป็นของเลวหรือประณีต จะทรงรับขนมร่ำของเรา เราก็จะถวาย คิด
 ดังนี้แล้ว จึงวางพาน้ำลงไว้ แล้วกราบทูลชวนว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า
 ขอพระองค์ จงทรงรับทานอันเศร้าหมองนี้ จงทรงสงเคราะห์แก่กระหม่อมฉันเกิด
 องค์พระศาสดาผู้ประเสริฐด้วยพระมหากรุณา จึงข้าเลื่องพระเนตรดูพระอานนท-
 เถรเจ้า เมื่อพระอานนทเถรเจ้านำบาตรที่ท้าวมหาราชทั้ง ๔ ถวาย เข้าไปถวาย

พระศาสดาแล้ว พระองค์ก็ทรงรับขนมรำนั่น ๆ ฝ่ายนางปุลณทาสี ได้นำ
ขนมรำนั่นใส่ลงในบาตรขององค์พระศาสดาแล้ว ก็กราบลงกับพื้นดิน แล้วทูล
ขึ้นว่า ขอธรรมที่พระองค์ได้ทรงเห็นแล้ว จงสำเร็จแก่เกล้ากระหม่อมด้วยเถิด
พระเจ้าข้า ฯ องค์พระศาสดาก็ทรงอนุโมทนาว่า เอว โหต จงเป็นดังเจ้า
ปรารถนาเถิด ดังนี้ ฯ ฝ่ายนางปุลณทาสี ก็คิดว่า ถึงองค์พระศาสดาได้ทรง
พระมหากรุณาธิคุณรับขนมรำนั่นของเราแล้วก็จริง แต่พระองค์จักทรงเสวยหรือไม่ พระ
องค์จักประทานให้แก่กาหรือสุนัข ในข้างหน้า แล้วจักไปเสวยอาหารที่ประณีต
ของพระราชา มหาอำมาตย์ เป็นประการใด ฯ องค์พระจอมไตรศาสดา ก็ทรง
ทราบความคิดของนางปุลณทาสี จึงข้าเลื่องพระเนตรตพระอาณนท์ แล้ว
ทรงแสดงอาการจะประทับนั่ง ฯ พระอาณนทเถรเจ้า ก็ได้พับผ้าปูถวาย ฯ องค์
พระศาสดา ก็ได้ประทับนั่งฉันขนมอบ ในภายนอกพระนคร ในเวลานั้น ฯ
ในคราวนั้น เทวดาทั้งหลาย ในจักรวาลนันทวัน ได้น้อมนำทิพย์โอชะรสมาใส่ลงใน
ขนมอบนั้น ให้เหมือนกับรวงผึ้ง ซึ่งมีโอชะรสอันหวานฉะฉาน นางปุลณทาสี
นั้นก็ไคยยินดีอยู่ ฯ เวลาองค์พระศาสดาเสวยเสร็จแล้ว พระเถรเจกตกนา
ถวาย ฯ องค์พระศาสดา จึงตรัสแก่นางปุลณทาสีว่า เหตุไรปุลณทาสี เจ้า
จึงถูกพวกสาวกของเรา ฯ นางปุลณทาสี จึงกราบทูลขึ้นว่า เกล่ากระหม่อม
ไม่ได้ถูก พระเจ้าข้า ฯ จึงตรัสว่า เมื่อเวลาเจ้าได้เห็นพวกสาวกของเรา
เมื่อครั้งนั้นแล้ว เจ้าว่าอย่างไร ? นางปุลณทาสี ก็กราบทูลขึ้นว่า เกล่ากระ
หม่อมไม่มีเวลาได้นอน ด้วยความทุกข์ความยาก แต่พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย ไม่
ได้นอนด้วยเหตุไรหนอ คงจักไม่สบาย หรือคงจะมั่งเญวเบียดเบียนเป็นแน่
เกล้ากระหม่อมได้คิดเพียงเท่านั้น พระเจ้าข้า ฯ องค์พระศาสดา จึงตรัสว่า
ปุลณทาสี เจ้าไม่ได้นอนเพราะความทุกข์ยากของเจ้า ส่วนพวกสาวกของเรา
ไม่ได้นอนเพราะประกอบความเพียร ครั้นตรัสดังนั้นแล้ว จึงตรัสต่อไปว่า อาสวะ
กิเลสทั้งหลาย ของผู้ใดน้อยทุกเมื่อ ผู้ศรัทธาอยู่ทั้งกลางวันกลางคืน ผู้มีใจน้อม
ไปสู่นิพพาน ย่อมถึงซึ่งความตั้งอยู่ไม่ได้ ดังนี้ เวลาจบเทศนานลง นาง
ปุลณทาสีนั่น ก็ได้ตั้งอยู่ในโศคาปัตติผล เป็นพระอริยบุคคลผู้ประเสริฐ
ในพระพุทธศาสนา ดังนี้ ฯ เรื่องนางปุลณทาสี เป็นเรื่องขให้เห็นว่า ผู้ที่
ทำอย่างนี้ เรียกว่าคนจอมแล้วฟู กล่าวคือ นางปุลณทาสีนั่น ได้เป็นคนจอม

อยู่ด้วยความทุกข์ยากลำบาก ด้วยบาปกรรมที่กระทำไว้ในชาติก่อน อันสังหาร
ให้เกิดมาเป็นทาสของผู้อื่น แต่ว่าเป็นคนจะฟุ้งต่อไป ด้วยเป็นคนมีใจบุญ ด้วย
ที่แสดงมาแล้วนั้น กล่าวคือ ในชาติก่อนนั้น เขาก็เป็นคนฟุ้งขึ้นด้วยใจบุญ
ใจกุศล โสคาปัตติมรรค โสคาปัตติผลอยู่แล้ว ชาติต่อ ๆ ไป เขาก็ยังจะฟุ้ง
ขึ้น ในเทพยตามนุษย์ จนกว่าจะได้สำเร็จมุตติมรรค ผล นฤพาน ในชาติ
อันเป็นอวสาน ส่วนตัวอย่างของผู้ที่ฟุ้งแล้วจม หรือผู้ที่ฟุ้งแล้วฟุ้งอีก ขึ้นได้
แก่ผู้ได้ทำบุญมาแล้ว ได้มาเกิดในตระกูลสูง ซึ่งเป็นตระกูลดีมีสุข แล้ว
ทำบาปต่อไป ซึ่งจักทำให้เป็นตนจมในข้างหน้านั้นก็มี ผู้ที่ทำบุญมาแล้วได้
มาเกิดในตระกูลดีมีสุข แล้วทำบุญต่อไป อันจักทำให้เป็นตนฟุ้งต่อไปในชาติหน้า
นั้น ก็มีเป็นอันมาก หากจักยกมาแสดงก็เห็นว่า แท้ที่แสดงมาแล้ว
ก็พอสมควรแก่เวลาแล้ว เพราะฉะนั้น จึงจักแสดงแต่เพียงย่อ ๆ ว่า ผู้ที่ฟุ้งมา
แล้วจักจมต่อไปนั้น เช่นอย่างทูลุฏกุมาร ซึ่งเป็นพระราชโอรสของพระเจ้า
พาราณสี ที่ขยี้บาตรพระปัจเจกโพธิ์ด้วยความโกรธ แล้วถูกแผ่นดินสูบ
ลงไปตกในอเวจีตลอดกาลนาน กับเรื่องอนาถบิณฑิกเศรษฐี และนางวิสาขา
มหาอุบาสิกา เป็นต้น ๑ กล่าวคือ ทูลุฏกุมารนั้น ได้เป็นคนฟุ้งมาแล้ว คือ
ได้ทำบุญมาแล้วในชาติก่อน จึงได้มาเกิดในตระกูลกษัตริย์ แต่เขาได้ทำบาป
อันหยาบช้าด้วยความโกรธของเขา แล้วเขาจึงได้ลงไปจมอยู่ในนรกอีก ๑ ส่วน
อนาถบิณฑิกมหาเศรษฐี กับนางวิสาขามหาอุบาสิกานั้น เรียกว่าคนฟุ้งมาแล้ว จักฟุ้ง
ต่อไป ด้วยว่าคนทั้ง ๒ นี้ ได้ทำบุญไว้ในชาติก่อนมาแล้ว จึงได้มาเกิดใน
ตระกูลเศรษฐี อันมีสมบัตินับโกฏิ แล้วได้ทำบุญไว้อีกเป็นอันมาก เกือบจะ
นับประมาณมิได้ เมื่อตายจากมนุษย์ไปแล้ว ก็ได้ขึ้นไปเกิดในสวรรค์ จักได้
สำเร็จมรรค ผล นฤพาน อยู่ในสวรรค์นั้น จักไม่ได้กลับลงมาเกิดในโลกภายใต้
คือ โลกมนุษย์อีก ที่เป็นอย่างนี้ ก็ด้วยอำนาจทำตนให้เป็นคนฟุ้งแล้วฟุ้งอีก ดังที่
อธิบายมา ควรที่คนทั้งหลายจะพยายามทำตนให้ฟุ้งแล้วฟุ้งอีก ด้วยการทำใจ
ของตนให้เป็นบุญกุศลสุจริต จึงจักเป็นการดี อย่าให้เสียที่ที่ได้เกิดมาเป็น
มนุษย์พบพระพุทธศาสนา จงพยายามทำกาย วาจา ใจ ของตนให้เป็นสุจริต
อยู่เสมอ จึงจักไม่ได้จมอยู่ในอบายภูมิทั้ง ๔ มีนรกเป็นต้น สันเนอความใน
เทศนาที่ฉันท์เพียงเท่านั้น. เอวံ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ๑

กณฑ์ที่ ๖๘

คัมภีร์พระปกคณบัญญัติ

ว่าด้วยคน ๔ จำพวก ที่เปรียบด้วยต้นไม้

ตตฺถ กตฺเม จตฺตาริ รุกฺขูปมา ปุคฺคลา ฯ จตฺตาริ รุกฺขา เฝคฺค
สารปริวาริ สาริ เฝคฺคปริวาริ เฝคฺค เฝคฺคปริวาริ สาริ สารปริวาริติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์พระปกคณบัญญัติ กณฑ์ที่ ๖๘ ว่าด้วย
คน ๔ จำพวก ที่เปรียบด้วยต้นไม้ ตามพระบาลี อรรถกถา ฐัมมัตถาธิบาย
สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย
ตลอดกาลนาน

บาลี

คำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนานี้ว่า
คน ๔ จำพวก ที่เปรียบด้วยต้นไม้ นั้น ได้แก่จำพวกไหนบ้าง ? มีคำแก้ว่า
ต้นไม้มีอยู่ ๔ ชนิด คือ ต้นไม้กระพุ่มต้นไม้แก่นเป็นบริวาร ๑ ต้นไม้แก่นมีต้นไม้
กระพุ่มเป็นบริวาร ๑ ต้นไม้กระพุ่มต้นไม้กระพุ่มเป็นบริวาร ๑ ต้นไม้แก่นมีต้นไม้
แก่นเป็นบริวาร ๑ ดังนี้ฉันใด บุคคลที่เปรียบด้วยต้นไม้ ๔ จำพวกนี้ ก็มิอยู่ใน
โลกฉันนั้น ฯ บุคคลที่เปรียบด้วยต้นไม้กระพุ่ม มีต้นไม้แก่นเป็นบริวารนั้น คือ
อย่างไร ? คือ บางคนในโลกนี้ เป็นคนทุศีล เป็นคนบาปกรรม แต่บริวารของเขา
เป็นคนมีศีล มีกัลยาณธรรม บุคคลอย่างนี้แหละเรียกว่า เปรียบด้วยต้นไม้กระพุ่ม
มีต้นไม้แก่นเป็นบริวาร ฯ บุคคลที่เปรียบด้วยต้นไม้แก่น มีต้นไม้กระพุ่มเป็น
บริวารนั้น คือ อย่างไร คือ บางคนในโลกนี้ เป็นผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม แต่
บริวารของเขาเป็นทุศีล เป็นผู้มีบาปกรรม บุคคลอย่างนี้แหละเรียกว่าเปรียบด้วย
ต้นไม้แก่นมีต้นไม้กระพุ่มเป็นบริวาร ฯ บุคคลที่เปรียบด้วยต้นไม้กระพุ่ม มีต้นไม้กระพุ่ม

เป็นบวรารมณ คือ อย่างไร คือ บางคนในโลกนี้ เป็นผู้ทุศีล เป็นผู้บาปกรรม
ถึงบวรารของเขาก็เป็นทุศีล เป็นผู้บาปกรรมเหมือนกัน บุคคลอย่างนี้แล
เรียกว่า เปรียบด้วยต้นไม้กระพุ่มต้นไม้กระพุ่มเป็นบวราร ฯ บุคคลที่เปรียบด้วย
ต้นไม้แก่น มีต้นไม้แก่นเป็นบวรารมน คือ อย่างไร คือ บางคนในโลกนี้ เป็น
ผู้มศีล มีกัลยาณธรรม ถึงบวรารของเขาก็เป็นผู้มศีล มีกัลยาณธรรมเหมือน
กัน บุคคลอย่างนี้แล เรียกว่าเปรียบด้วยต้นไม้แก่นมีต้นไม้แก่นเป็นบวราร ฯ
บุคคลที่เปรียบด้วยต้นไม้ ๔ จำพวกนี้ ข้อมมีตาสดอยู่ในโลก ดังนี้ สันเนอความ
ในพระบาลีที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้เพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า ต้นไม้กระพุ่ม มีต้นไม้แก่นเป็นบวราร
นั้น ได้แก่ต้นไม้ใหญ่ในป่า ซึ่งตนเองเป็นต้นไม้กระพุ่ม แต่ต้นไม้ที่เป็นบวรารห้อม
ล้อมอยู่ในป่านั้น เป็นต้นไม้แก่น ฯ ควรทราบต้นไม้อื่น ๆ โดยนัยนี้ ฯ ส่วน
ในบุคคล ๔ จำพวกนี้ ควรทราบว่า จำพวกที่เปรียบด้วยต้นไม้กระพุ่มนั้น คือ จำพวก
ที่ปราศจากแก่น คือ ศีล ส่วนจำพวกที่เปรียบด้วยต้นไม้แก่นนั้น คือ จำพวก
ที่สมบูรณ์ด้วยแก่น คือ ศีล ดังนี้ สันเนอความในอรรถกถาเพียงเท่านั้น

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า ต้นไม้ในโลกก็มีอยู่ ๔ ชนิด
บุคคลในโลกก็มีอยู่ ๔ จำพวก ดังที่แสดงมาแล้วนั้น ฯ จำพวกที่เปรียบด้วยต้นไม้
ไม้กระพุ่ม มีต้นไม้แก่นเป็นบวรารมน ได้แก่จำพวกที่ไม่มีศีลธรรมอันดี แต่
บวรารของเขามีศีลธรรมอันดี ฯ จำพวกที่เปรียบด้วยต้นไม้แก่น ซึ่งมีต้นไม้
กระพุ่มเป็นบวรารมน ได้แก่จำพวกที่มีศีลธรรมอันดี แต่บวรารของเขาไม่มีศีลธรรม
อันดี ฯ จำพวกที่เปรียบด้วยต้นไม้กระพุ่ม มีต้นไม้กระพุ่มเป็นบวรารมน ได้แก่
จำพวกที่ไม่มีศีลธรรมอันดี ทั้งตนทั้งบวราร ฯ จำพวกที่เปรียบด้วยต้นไม้แก่น
มีต้นไม้แก่นเป็นบวรารมน ได้แก่จำพวกที่มีศีลธรรมอันดีทั้งตนทั้งบวราร อันนี้

เป็นข้อใหญ่ใจความในบุคคล ๔ จำพวก ๕ ๕ ส่วนตัวอย่างแห่งบุคคล ๔ จำพวก ๕ ๕ มีตัวจักแสดงต่อไปนี้ บุคคลที่เปรียบด้วยต้นไม้กระพ ๕ ๕ มีต้นไม้แก่นเป็นบรवार ๕ ๕ ได้แก่พระเทวทัต ๕ ๕ ซึ่งมกษทบวชใหม่ ๕๐๐ องค์เป็นบรवार ๕ ๕ บุคคล ๕ ๕ ที่เปรียบด้วยต้นไม้แก่นมีต้นไม้กระพเป็นบรวารนั้น ๕ ๕ ได้แก่พระมหากัสสป ๕ ๕ ในบาง ๕ ๕ ครั้ง ๕ ๕ เช่นक्रमิกษทสลองคหนึ่งเป็นศิษย์ ๕ ๕ ดังที่กล่าวไว้ในคัมภีร์พระธรรมบ ๕ ๕ นั้น ๕ ๕ บุคคลที่เปรียบด้วยต้นไม้กระพ ๕ ๕ มีต้นไม้กระพเป็นบรวารนั้น ๕ ๕ ได้แก่พระ ๕ ๕ อัสสชิปุนัพพสุกภิกษุเป็นตัวอย่าง ๕ ๕ ผู้ที่เปรียบด้วยต้นไม้แก่น ๕ ๕ มีต้นไม้แก่น ๕ ๕ เป็นบรวารนั้น ๕ ๕ มีพระสารีบุตรโมคคัลลานเป็นอาหารณ์ ๕ ๕ ส่วนในจำพวก ๕ ๕ คฤหัสถ์นั้น ๕ ๕ ก็มีตัวอย่างย่อยเป็นอันมากเหมือนกัน ๕ ๕ คือ คฤหัสถ์คนใดเป็นคนไม่มี ๕ ๕ ศีลธรรมอันดี ๕ ๕ แต่มีบรวารซึ่งมีศีลธรรมอันดี ๕ ๕ คฤหัสถ์คนนั้นก็เรียกว่าเปรียบ ๕ ๕ ด้วยต้นไม้กระพ ๕ ๕ ซึ่งมีต้นไม้แก่นเป็นบรवार ๕ ๕ ๕ คฤหัสถ์คนใดมีศีลธรรมอันดี ๕ ๕ แต่บรวารนั้นไม่มีศีลธรรมอันดี ๕ ๕ คฤหัสถ์คนนั้น ๕ ๕ ก็เปรียบด้วยต้นไม้แก่น ๕ ๕ ซึ่ง ๕ ๕ มีต้นไม้กระพเป็นบรवार ๕ ๕ ๕ คฤหัสถ์คนใดไม่มีศีลธรรมอันดีด้วย ๕ ๕ ส่วนบรวารก็ ๕ ๕ ไม่มีศีลธรรมอันดีด้วย ๕ ๕ เช่นอย่างนายโจรกับพวกโจรเป็นตัวอย่าง ๕ ๕ คฤหัสถ์ผู้ ๕ ๕ นั้นก็เรียกว่า ต้นไม้กระพ ๕ ๕ มีต้นไม้กระพเป็นบรवार ๕ ๕ ๕ คฤหัสถ์คนใดมีศีลธรรม ๕ ๕ อันดีด้วย ๕ ๕ บรวารก็มีศีลธรรมอันดีด้วย ๕ ๕ เช่นจิตตคฤหบดีเป็นตัวอย่าง ๕ ๕ คฤหัสถ์ ๕ ๕ คนนั้น ๕ ๕ ก็เรียกว่าเปรียบด้วยต้นไม้แก่น ๕ ๕ มีต้นไม้แก่นเป็นบรवार ๕ ๕

ก็ข้อที่ว่า พระเทวทัตเปรียบด้วยต้นไม้กระพ ๕ ๕ มีต้นไม้แก่นเป็นบรวารนั้น ๕ ๕ คือ อย่างไร ๕ ๕ คือ เมื่อพระเทวทัตกระทำตนเป็นผู้สุเลเสียแล้ว ๕ ๕ ก็เกลี้ยกล่อมหลอก ๕ ๕ ลวงภิกษุที่บวชใหม่ ๕๐๐ องค์ ๕ ๕ ให้ไปเป็นบรवारของตน ๕ ๕ ดังที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ ๕ ๕ ภิกขุวิภังค์ ๕ ๕ ในพระวินัยปิฎกนั้น ๕ ๕ ถ้าอย่างนั้น ๕ ๕ ในเรื่องพระเทวทัตนั้นก็กล่าว ๕ ๕ ไว้อย่างไร ? ๕ ๕ มีกล่าวไว้ว่า ๕ ๕ พระเทวทัตคิดอยากเป็นใหญ่เป็นโต ๕ ๕ ปกครองพระภิกษุ ๕ ๕ ทั้งหลายแทนพระพุทธเจ้า ๕ ๕ แล้วก็เข้าทูลขออนุญาตต่อพระพุทธเจ้าว่า ๕ ๕ พระผู้มี ๕ ๕ พระภาคเจ้าทรงพระชราแล้ว ๕ ๕ ขอพระองค์จงทรงอยู่เป็นสุขเถิด ๕ ๕ ข้าพระองค์จัก ๕ ๕ ขอบปกครองภิกษุสงฆ์ ๕ ๕ พระพุทธองค์ก็ไม่ทรงอนุญาต ๕ ๕ แล้วพระเทวทัตก็คิดจะข ๕ ๕ แยกให้สงฆ์แตกกันเป็น ๒ ฝ่าย ๕ ๕ คิดจะแยกสงฆ์ออกจากพระพุทธเจ้า ๕ ๕ โดยตั้งตัว ๕ ๕ เป็นผู้วิเศษขึ้น ๕ ๕ จึงได้เข้าไปทูลขออนุญาตให้พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติวิัตถุ ๕ ๕ ๕ ประการ

เมื่อพระพุทธเจ้า ไม่ทรงบัญญัติวัตถุ ๕ ประการ ตามที่ตนขอแล้ว พระ
 เทวทัตกับพรรคพวก ก็พากันเที่ยวโฆษณาขึ้นในกรุงราชคฤห์ว่า พระพุทธเจ้า
 อันเราขอวัตถุ ๕ ประการ ซึ่งจักเป็นข้อปฏิบัติอันเยี่ยมของภิกษุทั้งหลายแล้ว
 แต่พระองค์ไม่ทรงอนุญาต ของเรารู้สึกว่า พระสมณโคตมเป็นขี้มกมาก ไม่
 ชอบมกน้อย ไม่ชอบสันโดษ ไม่ชอบความขัดเกลา ไม่ชอบกำจัดบาปธรรม
 ไม่ชอบทำให้เกิดความเลื่อมใส ไม่ชอบการไม่สะสม ไม่ชอบการพากเพียร
 เป็นแต่ทรงสรรเสริญซึ่งความมกน้อย ความสันโดษ ความขัดเกลา ความกำจัด
 บาปธรรม ความทำให้เกิด ความเลื่อมใส ความไม่สะสมบังจัญ ความ
 ไม่พากเพียรเท่านั้น ดังนี้ แล้วต่อมาก็ได้ชักพาภิกษุทั้งหลายเที่ยวหาใหม่ ซึ่ง
 ยังไม่ได้ศึกษาเล่าเรียนให้รู้จักผลถูกต้องนั้น ไปเป็นบริวารของตน แต่ต่อมา
 ภายหลังพระพุทธองค์ก็ทรงรับสั่งให้พระสารีบุตรโมคคัลลาน์ ไปเทศนาแนะนำ
 ภิกษุเหล่านั้นให้สำเร็จมรรค ผล แล้วนำกลับมาเป็นบริวารของพระองค์ ดังนี้

ข้อที่ ๔ พระมหากัสสป ภิกษุผู้ศรัทธาเป็นศรัทธา คือ อย่างไร คือ ในคัมภีร์
 พระธรรมบทว่า ครึ่งหนึ่ง พระมหากัสสปเถระเจ้ามีสหวิหาริกอยู่ ๒ องค์ ในเวลา
 ที่อยู่ในถ้ำปีบผลึกหา ใกล้เมืองราชคฤห์ธานี ฯ สหวิหาริกองค์หนึ่งเป็นผู้ทำข้อ
 วัตรปฏิบัติ แต่อีกองค์หนึ่งไม่ทำข้อวัตรปฏิบัติ เป็นแต่รู้จักทำเอาหน้าเท่านั้น
 คือ เมื่อองค์หนึ่งเห็นว่า อีกองค์หนึ่งดกน้ำล้างหน้าและไม่สัพพัญญูให้พระมหากัสสป
 เถระเจ้าแล้ว ก็ไปบอกท่านว่า กระผมได้ดกน้ำล้างหน้ากับไม้สัพพัญญูแล้ว ของ
 ล้างหน้าบ้วนปากเกิดขอรบ ฯ ถึงแม้ว่าในเวลาดกน้ำล้างหน้า และอาบนั้นตน
 ภิกษุองค์ที่ไม่ทำข้อวัตรนั้น ก็กล่าวเหมือนอย่างนั้น ฯ ส่วนองค์ที่ทำข้อวัตร
 นั้น ก็คิดว่า ภิกษุองค์นี้ ได้แสดงข้อวัตรที่เราทำให้เป็นเหมือนกับตนทำอยู่เป็น
 นิติย์ แค่ว่าเกิดเรารู้จักกัน คิดดังนั้นแล้ว เมื่อภิกษุองค์นั้นดกน้ำแล้วไปจำวัดเสีย
 ภิกษุองค์นั้นจึงตม้นอาบ แล้วดกใส่หม้อไว้หม้อ ๑ นำไปตั้งไว้ที่หลังห้องอาบ
 น้ำ แต่ได้เหลือน้ำไว้ประมาณกระบวยหนึ่งในภาชนะน้ำร้อน ทำให้ไอบาฏ
 ขัน ฯ ภิกษุองค์ที่ไม่ทำวัตรนั้นในเวลาเย็น ได้เห็นไอน้ำนั้น อยู่ในที่ตม้นน้ำ
 ก็คิดว่า ภิกษุองค์นั้น คงจกตม้นน้ำแล้วนำไปตั้งไว้ที่ห้องน้ำ จึงได้รับไปบอกพระ
 เถระเจ้าว่า กระผมได้ตม้นน้ำไว้ที่ห้องน้ำแล้ว ของงอาบเกิด แล้วก็เข้าไป

ห้องน้ำกับพระเถระเจ้า ๆ เมื่อพระเถระเจ้าไม่เห็นมีน้ำอยู่ในห้องอาบนํ้านั้น จึงถามว่าน้ำอยู่ที่ไหน ภิกษุของคณินจึงรีบไปที่โรงไฟเห็นแต่ภาชนะเปล่า จึงได้เอะอะขึ้นว่า จงดูการกระทำของคนหัวตอเถิด เขาขกภาชนะเปล่าขึ้นตงที่เตาไฟแล้วหนีไปไหนก็ไม่รู้ เราได้ไปบอกพระเถระเจ้าด้วยเข้าใจว่า มีน้ำอยู่ที่ห้องน้ำว่าดังนี้แล้ว ก็ได้ถือเอาหม้อน้ำไปทำน้ำ ส่วนภิกษุของคณินก็เข้าไปเอาน้ำมาจากหลังห้องอาบน้ำ เข้าไปตงไว้ในห้องอาบน้ำ ๆ ฝ่ายพระเถระเจ้าก็คิดว่า ภิกษุหนุ่มนี้ได้บอกเราว่าได้ตมน้ำไว้ในห้องอาบน้ำแล้ว ขอให้เราไปอาบ มาบัดนี้ก็ได้เอะอะโพนทนา ถือเอาหม้อลงไปที่ทำน้ำ ข้อนจะเป็นอย่างไรหนอ เมื่อท่านพิจารณาไปก็รู้ได้ว่า ภิกษุหนุ่มองค์นี้ได้แสดงข้อวัตร ที่ภิกษุทำให้เหมือนกับตนทำ พอถึงเวลเป็นภิกษุนั้นก็มาหา จึงให้โอวาทว่า ธรรมดาภิกษุควรกล่าวเฉพาะสิ่งที่ตนทำเท่านั้น ว่าเป็นของที่ตนทำ ไม่ควรกล่าวสิ่งที่ตนไม่ได้ทำว่าเป็นของตนทำ บัดนี้เธอได้กล่าวว่า ได้ตมน้ำไว้ในห้องอาบน้ำแล้ว ขอได้ไปอาบน้ำเถิด เมื่อเราเข้าไปในห้องน้ำ เธอก็ถือเอาหม้อน้ำเดินโพนทนาไป อันบรรพชิตจะทำอย่างนี้ ย่อมไม่สมควร ดังนี้ ๆ ภิกษุนั้นก็โครธขึ้นว่า จงดูการกระทำของพระเถระเจ้าเถิด แม้แต่เหยงน้ำเท่านั้นที่เราได้ รุ่งเช้าขึ้นก็ไม่เข้าไปบิณฑบาตกับพระเถระเจ้า ๆ พระเถระเจ้าก็ได้ไปบิณฑบาตกับพระภิกษุนอกนั้ ๆ เมื่อพระเถระเจ้าไปแล้ว ภิกษุหนุ่มนั้นก็ไปที่ตระกูลอุปัฏฐากของพระเถระเจ้า เวลาเขาถามว่า พระเถระเจ้าไปไหน ก็บอกเขาว่า ท่านไม่สบาย ท่านอยู่ที่วัด ๆ เขาจึงถามว่า ได้อะไรไปถวายท่านจึงจะดี ๆ ก็บอกเขาว่า จงถวายอาหารอย่างนั้น ๆ เขาก็ได้จัดอาหารอย่างนั้น ๆ ถวาย แล้วภิกษุนั้น ก็ได้ถือมาฉันเสียในกลางทาง ๆ ฝ่ายพระเถระเจ้าได้ผ้าเนอละเอ้อยตณใหม่ผืนหนึ่ง ในที่ท่านไปฉันนั้น แล้วก็ได้ให้แก่ภิกษุหนุ่ม ซึ่งไปกับท่าน ๆ ภิกษุหนุ่มนั้นก็ได้ทำเป็นสขงจิรวนึ่งห่ม ๆ รุ่งขึ้นพระเถระเจ้าก็ได้ไปที่ตระกูลอุปัฏฐาก เมื่อเขาถามว่า ได้ยินว่า ท่านไม่สบายหรือ ท่านได้ฉันอาหารที่พวกกระผมได้จัดมอบไปกับภิกษุนั้นหรือ ท่านกินถึง เวลาท่านกลับถึงวัดแล้ว ถึงตอนเป็นภิกษุหนุ่มมองคณิน มาหาท่านก็ถามขึ้นว่า เมื่อก่อนเธอได้ทำอย่างแท้จริงหรือ การทำอย่างนี้ย่อมไม่

สมควรแก่บรรพเจตทั้งหลาย อันบรรพเจตทั้งหลายจะขอเขามาบริโภคนั้น ย่อม
 ไม่สมควร ฯ ภิกษุหนึ่งนั้นก็โกรธ จึงผูกอาฆาตต่อพระเถระเจ้าว่า เมื่อวันก่อน
 ก็ได้ว่าเรา ว่ากล่าวเท็จ เพราะเรื่องน้ำเท่านั้น มาวันนั้นก็ได้ว่าเราว่า ขอเขามา
 ฉนั้น เพราะเหตุที่เราได้ฉนข้าวเพียงกำมือหนึ่ง ในตระกูลอุปัฏฐากของตาเท่านั้น
 ฉนั้น ส่วนน้ำท่านให้แก่ภิกษุที่ปฏิบัติท่านเท่านั้น เออ การกระทำของพระเถระเจ้า
 นั้นหนักมาก เราจึงรซงสทควรจะทำแก่ท่าน ฉนั้น ฯ เมื่อพระเถระเจ้าเข้าไปบิณฑบาต
 ในวันรุ่งขึ้น ภิกษุหนึ่งมองคณ ก็อยู่ในวัดแต่องค์เดียว ได้ทบทวยซึ่ง
 ภาชนะใช้สอยเป็นต้น ได้แตกหมดแล้ว ก็เผาบรรณสาตราเสียบ สิ่งใดไฟไม่ไหม้
 ก็ทบทวยสิ่งนั้นให้แตกละลายไป แล้วก็หนีออกไปจากที่นั้น แต่ไม่ช้าก็ตาย
 แล้วไปเกิดในอเวจีมหานรก ฉนั้น ฯ เรื่องของภิกษุหนึ่งมองคณเป็นเครื่องชี้ให้
 เห็นว่า ในเวลานั้น พระมหากัสสปเถระเจ้า ซึ่งทรงคุณธรรมอันประเสริฐ มี
 แต่คุณธรรมอันประเสริฐเป็นแก่นสารทั้งนั้น แต่ภิกษุหนึ่งนั้นเป็นผู้ปราศจากคุณธรรม มี
 นิสัยชั่วช้าดังแสดงมา จึงควรเปรียบว่า ในคราวนั้น ท่านเหมือนกับไม้แก่นทมิไม้
 กระพเป็นบรवार แต่ว่ายังไม่เหมือนแท้ ด้วยเหตุว่า ยังมีภิกษุหนึ่งมองคณ
 คือ องค์ที่ห้าข้อวัตรปฏิบัติฉนั้น เป็นผู้มีศีลธรรมอันดี มีธรรมาศัตตังแสดงมา

ชื่อว่า บุคคลที่เปรียบด้วยไม้กระพ มีไม้กระพเป็นบรवार เช่น พวกภิกษุ
 อัสสชและปณัพพสกะฉนั้น คืออย่างไร ? คือ ในคัมภีร์ภิกขุวัฏฐกัได้กล่าวไว้ว่า ใน
 ครั้งทสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่พระเชตวันาราม กรุงสาวัตถีฉนั้น ภิกษุ
 ชื่อว่า พระอัสสช ๐ พระปณัพพสกะ ๐ กับพระภิกษุที่เป็นอลัชชชทลามกอีก
 เป็นอันมาก อยู่ทักฎาภิรวิหาร ฯ พระอัสสชและพระปณัพพสกะฉนั้น เป็นพระ
 อลัชชชไม่มีศีลธรรมอันดี ส่วนพระภิกษุที่เป็นบรवारของพระ ๒ องค์ฉนั้น ก็เป็น
 พระอลัชชชไม่มีศีลธรรมอันดีเหมือนกัน ฯ ทว่า เป็นอลัชชชฉนั้น ก็คือพระภิกษุ
 เหล่านั้นทั้งหัวหน้าทั้งบรवारได้พากันปลุกดอกไม้ แล้วเก็บดอกไม้มาร้อยเป็นพวง
 มาลัยต่าง ๆ ไปให้แก่ชาวบ้าน ๐ ได้กินร่วมผู้หญิง ๐ คมนาร่วมผู้หญิง นั่งอาสนะ
 ร่วมผู้หญิง นอนเตียงร่วมผู้หญิง นอนห่มผ้าร่วมผู้หญิง ๐ ได้บริโภค
 อาหารเวลาเย็น ๐ ได้ดื่มสุราเมรัย ๐ ได้ตัดทรงดอกไม้ของหอมเครื่องย้อมทา ๐
 ได้พ่อนรำขบร้องกับพวกผู้หญิง ๐ ได้เล่นการพนันต่าง ๆ ได้เล่นการเล่น

ต่าง ๆ เหมือนกับพวกเด็ก ๑ ดังนั้น เป็นต้น ๆ ต่อมาองค์พระทศพลสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงโปรดให้พระสารีบุตรเถรเจ้ากับพระภิกษุ ๕๐๐ องค์ ไปทำการขุดไล่ขังพระอัสสชิ และพระปณิพพสกะ กับภิกษุบริวารเหล่านั้น ไปเสียจากอาวาสวิหาร ดังนั้น เรืองนเบนเรื่องชี้ให้เห็นว่า พระอัสสชิ พระปณิพพสกะทั้ง ๒ องค์นั้น เปรียบเหมือนไม้กระพี้ เพราะไม่มีแก่น คือ ศีลธรรมอันดี ส่วนบริวารของพระ ๒ องค์นี้ ก็เปรียบเหมือนไม้กระพี้ โดยเหตุว่า เป็นผู้ไม่มีศีลธรรมอันดี เป็นพระอสังขย เป็นปาปภิกษุทั้งนั้น

ข้อที่ว่า พระสารีบุตรเถรเจ้ากับพระมหาโมคคัลลาน์ เปรียบเหมือนไม้แก่น ซึ่งมีไม้แก่นเป็นบริวารนั้น โดยอธิบายว่า พระเถรเจ้าทั้ง ๒ องค์นี้ มีบริวารองค์ละ ๕๐๐ ซึ่งล้วนแต่เป็นผู้มีศีลธรรมอันดีทั้งนั้น ทำนุทั้ง ๒ นั้น โลกก็รู้แล้วว่า เป็นผู้ที่มีศีลธรรมอันเลิศ เป็นอัครสาวกผู้ประเสริฐในพระพุทธศาสนา จึงควรยกมาเป็นตัวอย่างของคนที่เปรียบด้วยไม้แก่น ซึ่งมีไม้แก่นเป็นบริวารโดยแท้ ถึงแม้ว่าชาวราวสชนทั้งหลายก็เหมือนกัน คือ ถ้าชาวราวสผู้ใดไม่มีศีลธรรมอันดี แต่ว่าบ่าวไพร่บริวารหรือลูกหลานเป็นผู้มีศีลธรรมอันดี ชาวราวสคนนั้น ก็เปรียบกับไม้กระพี้ที่มีไม้แก่นเป็นบริวาร ส่วนคนที่มีศีลธรรมดี แต่ผู้อยู่ในปกครองไม่มีศีลธรรมอันดีนั้น เปรียบเหมือนไม้แก่นที่มีไม้กระพี้เป็นบริวาร ส่วนคนที่ไม่มีศีลธรรมอันดีทั้งตนทั้งผู้อยู่ในความปกครองนั้น เปรียบกับไม้กระพี้ที่มีไม้กระพี้เป็นบริวาร ๆ คนที่มีศีลธรรมอันดีทั้งตนทั้งผู้อยู่ในความปกครองนั้น เปรียบเหมือนไม้แก่น ที่มีไม้แก่นเป็นบริวาร ดังนั้น สันเนอความในเทศนาภิกษุนี้เพียงเท่านั้น.

เอวี่ กัม ด้วยประการฉะนี้ ๆ

กัณฑ์ที่ ๖๙

คัมภีร์พระปกคณบัญญัติ

ว่าด้วยบุคคล ๔ จำพวก มีคนถือรูปเป็นประมาณเป็นต้น

กตโม จ ปุคฺคโล รูปุปมาโน รูปุปสนโน อิชฺเชจฺโจ ปุคฺคโล อาโรห
วา ปสฺสิตฺวา ปริณํหา วา ปสฺสิตฺวา วา สณฺจํหา วา ปสฺสิตฺวา ปาริปุรํหา
ปสฺสิตฺวา ตตฺถปมฺหานํ กเหตุวาทิ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์พระปกคณบัญญัติ กัณฑ์ที่ ๖๙ ว่าด้วย
บุคคล ๔ จำพวก มีคนถือรูปเป็นประมาณเป็นต้น ตามพระบาลี อรรถกถา
ธัมมสังคยานา สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธ-
ศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่งเทศนาเห็นว่า
บุคคล ๔ จำพวกนั้น คือ จำพวกที่ถือรูปเป็นประมาณ เลื่อมใสในรูป ๑ จำพวก
ที่ถือเสียงเป็นประมาณ เลื่อมใสในเสียง ๑ จำพวกที่ถือความเศร้าหมองเป็น
ประมาณ เลื่อมใสในความเศร้าหมอง ๑ จำพวกที่ถือธรรมเป็นประมาณ
เลื่อมใสในธรรม ๑ ดังนี้ ฯ ใน ๔ จำพวกนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้
โปรดประทานเทศนาเป็นปัจฉาวิสัชนาไว้ว่า บุคคลที่ถือรูปเป็นประมาณ เลื่อมใส
ในรูปนั้น คืออย่างไร ? คือ บางคนในโลกนี้ ได้เห็นลักษณะทรวดทรงหรือสัณฐาน
หรือความบริบูรณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง แล้วถือเป็นประมาณในสิ่งนั้น แล้วก็เกิด
ความเลื่อมใส บุคคลอย่างนั้นเรียกว่า ผู้ถือรูปเป็นประมาณ ผู้เลื่อมใสในรูป ฯ
บุคคลที่ถือเสียงเป็นประมาณ เลื่อมใสในเสียงนั้น คืออย่างไร ? คือ บางคนใน
โลกนี้ ถือประมาณในการที่ได้ยินคำสรรเสริญ คำเชยชม คำยกย่อง คำนำมา
ซึ่งความสรรเสริญจากผู้อื่นแล้วก็เลื่อมใส บุคคลอย่างนั้นเรียกว่า ถือเสียงเป็น

ประมาณ เลื่อมใสในเสียง ฯ บุคคลที่ถือความเศร้าหมองเป็นประมาณ
เลื่อมใสในความเศร้าหมองนั้น คืออย่างไร ? คือ บางคนในโลกนี้ได้เห็นจ্বর
เศร้าหมอง หรือได้เห็นบาตรเศร้าหมอง หรือได้เห็นเสนาสนะเศร้าหมอง
หรือได้เห็นทกกรกิริยาต่าง ๆ แล้วก็ถือเป็นประมาณในสิ่งที่เศร้าหมองนั้น แล้วก็
เกิดความเลื่อมใส บุคคลอย่างนี้เรียกว่า ถือความเศร้าหมองเป็นประมาณ
เลื่อมใสในความเศร้าหมอง ฯ บุคคลถือธรรมเป็นประมาณ เลื่อมใสใน
ธรรมนั้น คืออย่างไร คือ บางคนในโลกนี้ ได้เห็นศีล ได้เห็นสมาธิ หรือ
ได้เห็นปัญญาแล้ว ก็ถือเป็นประมาณในสิ่งที่ได้เห็นนั้น แล้วก็เกิดความเลื่อมใส
บุคคลอย่างนี้ เรียกว่า ถือธรรมเป็นประมาณ ผู้เลื่อมใสในธรรม ดังนี้ สมนะความ
ในพระบาลีเพียงเท่านั้น.

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า ผู้ใดกระทำซึ่งรูปอันประกอบด้วย
สมบัติให้เป็นประมาณ ผู้นั้นเรียกว่า ถือรูปเป็นประมาณ ฯ ผู้ใดทำให้เกิด
ความเลื่อมใสในรูปนั้น ผู้นั้นชื่อว่า เลื่อมใสในรูป ฯ ผู้ใดทำเสียงอันได้แก่
เสียงเลลือให้เป็นประมาณ ผู้นั้นเรียกว่า ถือเสียงเป็นประมาณ ฯ ความสูง
ชันแห่งร่างกาย ความถึงพร้อมด้วยการห้อมล้อม อัมปราศจากความแอมความอ้วน
เรียกว่า ทรวดทรง ฯ ความเป็นอย่างนั้น แห่งอวัยวะน้อยใหญ่ในที่ลวรยาว
ควรสน ลวรกลม เป็นต้น เรียกว่า สันฐาน ฯ ความบริบูรณ์แห่งลักษณะ
อันได้แก่ ความไม่บกพร่องแห่งร่างกาย ดังที่กล่าวแล้วนั้น เรียกว่า ความ
บริบูรณ์ ฯ คำว่า ความสรรเสริญจากผู้อื่นนั้น คือ ความสรรเสริญซึ่งคุณที่
ผู้อื่นพูดในลับหลัง ฯ คำว่า ความชมเชยจากผู้อื่น ได้แก่ ความชมเชย
ที่ผู้อื่นได้กล่าวไว้ด้วยการประพันธ์ ให้เป็นโคลงเป็นฉันทเป็นต้น ไว้เพื่อ
สรรเสริญ ฯ คำว่า ความยกย่องจากผู้อื่นนั้น ได้แก่ ความยกย่อง ที่ผู้อื่น
กล่าวในที่ต่อหน้า คำว่า การนำมาซึ่งความสรรเสริญจากผู้อื่นนั้น ได้แก่ การ
นำมาซึ่งความสรรเสริญต่อ ๆ ไป ซึ่งผู้อื่นพูดกันต่อ ๆ ไป ฯ คำว่า ความเศร้าหมอง
แห่งจ্বরนั้น หมายจวรทัมสเศร้าหมองเป็นต้น ฯ คำว่า ความเศร้าหมองแห่ง

ภาตนั้น ได้แก่ ความเศร้าหมองแห่งวรรณะสัทธาฐานแห่งบาตร ฯ คำว่า
 เสนาสนะเศร้าหมองนั้น หมายความว่า ความเศร้าหมอง แห่งเสนาสนะอันปราศจาก
 สมบัติ มีนางหอนเป็นต้น ฯ คำว่า มีประการต่าง ๆ นั้น หมายความว่า
 ประพฤติทุกกรกิริยา ของนักบวชนอกพระพุทธศาสนา มีประพฤติกเลื้อย
 ภายหลังกัน ฯ คำว่า ทุกกรกิริยานั้น หมายความว่า การทำร่างกายให้ลำบาก ฯ
 อีกนัยหนึ่งว่า บุคคลผู้ถือประมาณในรูป แล้วเกิดความเลื่อมใส ชื่อว่าถือรูป
 เป็นประมาณ ฯ ผู้ถือประมาณในเสียงเล่าลือ แล้วเกิดความเลื่อมใส
 ชื่อว่าผู้ถือเสียงเป็นประมาณ ฯ ผู้ถือประมาณในจิวรเศร้าหมอง ในบาตรเศร้า
 หมอง แล้วเกิดความเลื่อมใส ชื่อว่าผู้ถือความเศร้าหมองเป็นประมาณ ฯ
 ผู้ถือประมาณในธรรม แล้วเกิดความเลื่อมใส ชื่อว่าผู้ถือธรรมเป็น
 ประมาณ ฯ สัตว์โลกทั้งสนมแบ่งเป็น ๓ ส่วนแล้ว อีก ๒ ส่วนถือ
 รูปเป็นประมาณ ส่วนหนึ่งไม่ถือรูปเป็นประมาณ ถ้าแบ่งเป็น ๕ ส่วน คือ ถือเสียง
 เป็นประมาณเสียส่วน ๑ ไม่ถือเสียงเป็นประมาณเสียส่วน ๑ ถ้าแบ่งเป็น
 ๑๐ ส่วน ถือความเศร้าหมองเป็นประมาณเสียส่วน ๑ ไม่ถือความเศร้าหมอง
 เป็นประมาณเสียส่วน ๑ แบ่งเป็นแสนส่วน ถือธรรมเป็นประมาณเสีย
 ส่วน ๑ นอกนั้นไม่ถือธรรมเป็นประมาณ โดยเหตุนี้ โลกสันนิวาสนจึงมีประมาณ
 ๔ อย่างนี้ ฯ ในโลกสันนิวาสนอันมีประมาณ ๔ นี้ ผู้ไม่เลื่อมใสในพระพุทธเจ้า
 ทั้งหลายนั้นมีน้อย ส่วนผู้เลื่อมใสนั้นมีมาก ฯ เพราะฉะนั้นว่า รูปกายอันนั้น
 นำมาซึ่งความเลื่อมใสยิ่งกว่ารูปกายของพระพุทธเจ้านั้น ย่อมไม่มีแก่ผู้ถือรูปเป็น
 ประมาณ ฯ เสียงเล่าลืออันนำมาซึ่งความเลื่อมใสอย่างยิ่ง ซึ่งจิตว่ายิ่งกว่า
 เสียงเล่าลือ ซึ่งพระคุณธรรมของพระพุทธเจ้าทั้งหลายนั้น ย่อมไม่มีแก่ผู้ถือเสียง
 เป็นประมาณ ฯ อันความเศร้าหมองอย่างอื่น ซึ่งนำความเลื่อมใสอย่างยิ่ง
 มากกว่าความเศร้าหมองของพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้เป็นพระพุทธเจ้า ซึ่งทรงละ
 ผากาสี แล้วทรงนุ่งห่มผ้าบังสุกุล ทรงละซึ่งภาชนะทองคำอันมีค่ามาก แล้วมา
 ทรงใช้บาตรศิลา ทรงละซึ่งปราสาทอันประเสริฐ ที่ประกอบด้วยสมบัติทั้งปวง
 สมควรแก่ฤๅติทั้ง ๓ แล้วมาอยู่ในเสนาสนะมีโคนต้นไม้เป็นต้น ฯ อันคุณธรรม
 มีศีลเป็นต้น อย่างอื่น ซึ่งจก้นำมาซึ่งความเลื่อมใสอย่างยิ่งกว่าคุณธรรมมีศีล

ตอน^๕ไป เป็น^๕เนื้อความในอรรถาธิบายว่า คำ^๕ที่กล่าวไว้ในอรรถกถาว่า
 แยก^๕สัตว์โลกทั้งปวงให้เป็น ๓ ส่วน ก็^๕ถือรูปเป็นประมาณเสีย ๒ ส่วน ไม่^๕ถือ
 รูปเป็นประมาณเสียส่วน ๑ นั้น อธิบายว่า สัตว์โลกทั้งปวงนี้ เมื่อ^๕แบ่ง
 เป็น ๓ ส่วน ก็^๕ถือรูปเป็นประมาณเสีย ๒ ส่วน ไม่^๕ถือรูปเป็นประมาณ
 เสียเพียงส่วนเดียวเท่านั้น คือ ผู้^๕ที่ถือรูปเป็นประมาณ อัน^๕ได้แก่ชอบรูปกายนั้น
 น้อย^๕ถึง ๒ ส่วน ไม่^๕ถือรูปเป็นประมาณ คือ ไม่^๕ชอบรูปกายนั้น^๕มีเพียงส่วนเดียว
 เท่านั้น ใจ^๕ความก็คือสัตว์โลกทั้ง^๕สน ที่^๕เห็นรูปกายแล้ว^๕ชอบใจ^๕นั้นมีมาก เพราะ
 รูปกาย^๕เป็นของเห็น^๕ได้ง่าย แต่^๕รูปกายนั้น^๕ก็มี^๕ท้อ^๕อย่าง^๕เลว อย่าง^๕กลาง อย่าง^๕ดี ๆ
 ถือ^๕อย่าง^๕นั้น^๕ก็^๕ดี ผู้^๕มี^๕นิสัย^๕เลว ก็^๕ชอบ^๕รูป^๕การ^๕อย่าง^๕เลว ผู้^๕มี^๕นิสัย^๕ปานกลาง ก็^๕ชอบ^๕
 รูป^๕ร่าง^๕พอง^๕ปานกลาง ผู้^๕มี^๕นิสัย^๕ดี ก็^๕ชอบ^๕รูป^๕ร่าง^๕ดี ขอให้^๕เรา^๕คิด^๕ดู^๕หัวใจ^๕เรา^๕เท่านั้น
 ก็จะ^๕เห็น^๕ได้ว่า เรา^๕ชอบ^๕รูป^๕ร่าง^๕เร็ว^๕กว่า^๕อย่าง^๕อื่น ส่วน^๕การ^๕ชอบ^๕อย่าง^๕อื่น^๕มี^๕มา^๕ใน
 ภายหลัง^๕เสีย^๕โดย^๕มาก แต่^๕ว่า^๕การ^๕ชอบ^๕รูป^๕ร่าง^๕นั้น^๕ไม่^๕อยู่^๕ไป^๕นาน คือ ไม่^๕ชอบ^๕ไป^๕นาน
 เป็น^๕แต่^๕ว่า^๕ชอบ^๕ไว^๕กว่า^๕อย่าง^๕อื่น ส่วน^๕การ^๕ชอบ^๕อย่าง^๕อื่น เช่น การ^๕ชอบ^๕กิริยา
 มรรยาท การ^๕พูด^๕จา^๕ปราศรัย อธิ^๕ษาศัย^๕ใจ^๕คอนั้น^๕ช้า แต่^๕ว่า^๕เมื่อ^๕ชอบ^๕แล้ว^๕ก็^๕นาน^๕หาย
 บาง^๕ที่^๕ไม่^๕รู้จัก^๕หาย^๕เสีย^๕เลย เพราะ^๕เมื่อ^๕ยิ่ง^๕นาน^๕ไป ก็^๕ยิ่ง^๕เห็น^๕ว่า^๕ดี^๕ขึ้น โดย^๕เหตุ^๕นี้
 ถ้า^๕มี^๕ผู้^๕ใด^๕มี^๕รูป^๕ร่าง^๕ไม่^๕สวยงาม แต่^๕ว่า^๕มี^๕กิริยา การ^๕พูด^๕จา^๕ปราศรัย อธิ^๕ษาศัย^๕ใจ^๕คือ
 เรียบ^๕ร้อย^๕ดี^๕งาม ผู้^๕นั้น^๕ย่อม^๕เป็น^๕ที่^๕รัก^๕ใคร^๕ชอบ^๕ใจ^๕ของ^๕ผู้^๕อื่น^๕ได^๕นาน คือ^๕ว่า^๕ผู้^๕มี^๕
 รูป^๕ร่าง^๕สวยงาม^๕เป็น^๕อัน^๕มาก ผู้^๕มี^๕รูป^๕ร่าง^๕สวย^๕แต่^๕กิริยา^๕ไม่^๕งาม การ^๕พูด^๕จา^๕ปราศรัย
 ไม่^๕เพราะ นิสัย^๕ใจ^๕คือ^๕ไม่^๕ดี^๕นั้น ย่อม^๕เปรียบ^๕เหมือน^๕ดอกไม้^๕ที่มี^๕สี^๕สวยงาม แต่^๕
 ไม่^๕มี^๕กลิ่น^๕หอม ดอกไม้^๕ชนิด^๕นั้น^๕ผู้^๕ชอบ^๕สัก^๕ประ^๕แต่^๕เดียว^๕เท่านั้น ส่วน^๕ดอกไม้^๕ที่^๕ไม่^๕มี^๕
 สี^๕งาม แต่^๕มี^๕กลิ่น^๕หอม^๕นั้น ย่อม^๕มี^๕ผู้^๕ชอบ^๕ไป^๕นาน ชอบ^๕ไป^๕กระทั่ง^๕แห้ง ชอบ^๕ไป

กระทั่งเป็นวง เช่น เราชอบดอกจำปา จำปา มะลิซ้อน มะลิลา เป็นตัวอย่าง
 ฉะนั้น คนมีกริยามรรยาทเรียบร้อยงดงาม มีการพูดจาปราศรัยไพเราะ เสนาะ
 โสດ มีนิสัยใจคอดีงามนั้น ย่อมเป็นที่ชอบใจของคนทั้งหลายไปตลอดกาลนาน
 แม้ตายแล้วยังมีผู้ชอบ แต่ว่าข้อที่สัตว์โลก ซึ่งถือรูปเป็นประมาณ คือ ชอบรูป
 ถึง ๒ ส่วน ไม่ชอบรูปเพียงส่วนเดียวนั้น หมายความว่า ชอบไว ไม่ได้
 หมายความว่า ชอบไปนาน คือ สัตว์โลกทั้งสน ย่อมชอบรูปไวกว่าอย่างอื่น ดังนี้
 ข้อที่กล่าวไว้ในอรรถกถาว่า ถ้าแบ่งสัตว์โลกออกเป็น ๕ ส่วน ก็ถือ
 เสียงเป็นประมาณเสีย ๔ ส่วน ไม่ถือเสียงเป็นประมาณเสียส่วน ๑ นั้น อธิบายว่า
 สัตว์โลกทั้งสน ถือเสียงสรรเสริญเป็นประมาณมากกว่าไม่ถือ เพราะความ
 ชอบใจ ความเลื่อมใสในผู้นั้น ย่อมเกิดขึ้นด้วยได้ฟังเสียงสรรเสริญมากกว่า
 อย่างอื่น ผู้ที่ได้ฟังเสียงสรรเสริญแล้ว เกิดความเลื่อมใสชอบใจนั้นมีอยู่มาก
 แต่เมื่อไม่เป็นจริงดังที่ได้ยินคำสรรเสริญแล้ว ก็เกิดความเบื่อหน่ายเกลียดชัง
 ต่อภายหลัง โดยเหตุนั้น จึงเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า สัตว์โลกที่หุเบา นั้นมีอยู่มาก
 ที่หุไม่เบา นั้นมีอยู่น้อย คือ ผู้ที่หุเบา นั้น เมื่อได้ยินคำสรรเสริญผู้ใด ก็ชอบผู้นั้น
 โดยเร็วพลัน ส่วนผู้ที่หุหนักนั้น ย่อมไม่ชอบโดยเร็วพลัน เมื่อได้ยินแล้วก็เก็บ
 ไปพิจารณาอีกหลายชั้น เมื่อเห็นว่าจริงดังที่เขาสรรเสริญจึงชอบ อันนี้
 เป็นของหมกมุ่นโดยมาก หากจะยกตัวอย่างมาแสดงแล้ว ก็ต้องแยกเอาตัวเราเองเป็น
 ตัวอย่างจึงจักเห็นได้ชัดเจน เพราะคนเราโดยมาก เมื่อได้ยินว่าผู้ใดได้เป็นคนดี
 ก็ย่อมชอบผู้นั้น แต่ผู้ยังไม่ชอบด้วยการได้ยินเขาวานนมน้อย เช่น เขาว่า
 ที่บ้านโน้นมีบุตรคนหนึ่ง เป็นคนมีรูปร่างสวยงาม วัตรพัสสมบัตินั้นมาก ความร
 วิชาดี กริยามรรยาทก็เรียบร้อย นิสัยใจคอก็โอบอ้อมอารี ดังนี้ เป็นต้น
 ในบ้านโน้นมีสตรีอยู่คนหนึ่ง เป็นคนรูปร่างอย่างนางเทพธิดา ทั้งกริยาก็ละมุน
 ละม่อม เรียบร้อยอ่อนโยน การพูดจาปราศรัยก็อ่อนหวาน นิสัยใจคอที่ดี
 พร้อมทั้งเป็นลูกของบุตรตระกูลดี วัตรพัสสมบัตินั้นมาก ดังนี้ เป็นต้น คนเราโดยมาก
 เมื่อได้ยินดังนี้แล้ว ก็ต้องชอบใจใคร่อยากเห็น โดยเหตุนั้นจึงว่า เมื่อแบ่ง
 สัตว์โลกทั้งสนให้เป็น ๕ ส่วนแล้ว ถือเสียงสรรเสริญเป็นประมาณนั้น ก็ม
 อยู่ถึง ๔ ส่วน ที่ไม่ถือเสียงสรรเสริญเป็นประมาณนั้น มีอยู่เพียงส่วนเดียว ดังนี้

ข้อที่ว่า แบ่งสัตว์โลกให้เป็น ๑๐ ส่วนแล้ว ถือความเศร้าหมองเป็น
ประมาณ แล้วเกิดความเลื่อมใสขึ้น มีอยู่ ๕ ส่วน ไม่ถือความเศร้าหมอง
เป็นประมาณ มีอยู่ส่วน ๑ นั้น อธิบายว่า ผู้ที่จะเลื่อมใสนับถือต่อสมณพราหมณ์
ด้วยเห็นประพฤติดังเป็นเศร้าหมอง ไม่ไถ่แก่นม้อยมาก เพราะถ้าเห็น
สมณพราหมณ์เฝ้าไถ่หม้อน้ำเศร้าหมอง มีเครื่องใช้เศร้าหมอง มีท่อยทอ้าย
เศร้าหมอง ไม่ไถ่แก่เหมือนฆราวาส คนโดยมากก็ย่อมลงความเห็นว่าเป็น
สมณพราหมณ์เฝ้าพิเศษแท้ เป็นสมณพราหมณ์ไม่มีกิเลส ดังนี้

ข้อที่ว่า การแบ่งสัตว์โลกออกเป็นแสนส่วนแล้ว ถือธรรมเป็นประมาณนั้น
มีอยู่เพียงส่วนเดียว นอกนั้นไม่ถือธรรมเป็นประมาณนั้น อธิบายว่า สัตว์โลกโดย
มาก ย่อมไม่ถือธรรมเป็นประมาณ ย่อมถือแต่อย่างอื่นเป็นประมาณ ผู้ถือธรรมเป็น
ประมาณนั้น มีอยู่น้อยนักหนา มีแต่ถือรูปเป็นประมาณ ถือเสียงสรรเสริญเป็นประมาณ
ถือความเศร้าหมองเป็นประมาณนั้นม้อยมาก ถือธรรมเป็นประมาณนั้นน้อย เช่น
อย่างคนเราทักวนนบนอทาหรณ์ กล่าวคือ คนเราโดยมากทักวนน ก็ย่อมถือรูปร่าง
ถือเสียงสรรเสริญ ถือความเศร้าหมองเป็นประมาณ ถือธรรมเป็นประมาณน้อย
คือ ที่จะถือว่า คนนี้เป็นคนรูปร่างไม่สวยงามก็จริง เป็นคนมีแต่ผู้ตเตียนก็จริง เป็น
คนชอบไถ่แก่ก็จริง แต่ว่าเป็นคนมีธรรมดี ดังนั้น มีอยู่น้อยนักหนา ส่วนพระสัมมา-
สัมพุทธเจ้านั้น ย่อมมีพร้อมทั้ง ๔ ประการ คือ มีทั้งพระรูปอันทำให้เกิดความ
เลื่อมใส มีทั้งเสียงสรรเสริญอันทำให้เกิดความเลื่อมใส มีทั้งความเศร้าหมอง อันทำ
ให้เกิดความเลื่อมใส มีทั้งธรรมอันทำให้เกิดความเลื่อมใส ฯ ข้อที่ว่า พระพุทธเจ้า
มีพระรูปอันทำให้เกิดความเลื่อมใสขึ้น คือ พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมมีรูปกายอัน
พร้อมด้วยมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการ มีทั้งอัสติยานุพยัญชนะ ๘๐ ประการ ซึ่ง
เป็นรูปกายอันสวยงามยิ่ง ประเสริฐยิ่ง ไม่มีเทพยดา มนุษย์ นาค ครุฑ อินทร์
พรหมผู้ใด จะสวยงามยิ่งกว่าพระพุทธเจ้า เพราะฉะนั้น เมื่อผู้ถือรูปเป็นประมาณ
ได้เห็นพระรูปพระพุทธเจ้าเข้าแล้ว ก็เลื่อมใสทันที ฯ ผู้ถือรูปเป็นประมาณนั้น มีอยู่
ในโลกถึง ๒ ส่วน ไม่มีเพียงส่วนเดียวเท่านั้น ฯ เสียงสรรเสริญพระพุทธเจ้า
นั้น ย่อมแผ่ไปในโลกมากกว่าเสียงสรรเสริญผู้อื่น ฯ ผู้อ่อนช้งจะมีผู้สรรเสริญ

มากกว่าพระพุทธเจ้าเป็นอันไม่มี เพราะฉะนั้น ถ้าแบ่งสัตว์โลกออกเป็น ๕ ส่วน
แล้ว ก็มีเลื่อมใสต่อพระพุทธเจ้าถึง ๔ ส่วน เพราะผู้ถือเสียงสรเสรีญเป็น
ประมาณนั้น มีอยู่ถึง ๔ ส่วน ที่ไม่เลื่อมใสต่อพระพุทธเจ้านี้ มีอยู่เพียง
ส่วนเดียวเท่านั้น เพราะผู้ที่ไม่ถือเสียงสรเสรีญเป็นประมาณนั้น มีอยู่เพียงส่วน
เดียวเท่านั้น ๑ ความเศร้าหมองในเครื่องนุ่งห่ม เครื่องใช้สอย ห้อยห่ออาศัย
ของพระพุทธเจ้านี้ ก็มีประจำอยู่ เช่น สงฆ์จิว อันเก่าของพระองค์ ก็มี
ประจำอยู่ แต่ว่าเพราะ พระองค์เป็นกษัตริย์ทรงงามงามขงชาติ ๑ อยู่เมื่อก่อน
แล้วทรงสละชาติ ๑ แล่นามเสีย มาทรงนุ่งห่มขงผ้าบังสกล คือ ผ้าแถบ
ไปตามบ้าน หรือตามกองหายกเยื่อเขาหงว หรือผ้าห่อศพนัน ก็ยังเกิด
ความเลื่อมใสว่า พระองค์เป็นผู้ประเสริฐแท้ เมื่อนกถึงเครื่องใช้สอยของ
พระองค์ เมื่อยังทรงดำรงเป็นขรवासนั้นก็เห็นได้ว่า เครื่องใช้สอยของ
พระองค์มีบาตรสกลาเป็นต้นนั้น เป็นของเศร้าหมองมาก เมื่อนกเห็นอย่าง
นั้นก็เกิดความเลื่อมใสว่า พระองค์เป็นผู้เมตตาสีแก่ ๑ เมื่อนกถึงปราสาท
ราชมนเฑียรของพระองค์ เมื่อครั้งยังทรงดำรงเป็นขรवासอยู่นั้น ก็จะเห็นว่า
ห้อยห่ออาศัยของพระองค์มีโคนต้นไม้เป็นต้นนั้น เป็นของเศร้าหมองมาก เมื่อ
นกอย่างนั้นแล้ว ก็ยังเกิดความเลื่อมใสว่า พระองค์เป็นผู้ไม่มีกิเลสตัณหาแท้
เมื่อนกถึงความรู้และคุณธรรมของพระองค์มากเท่าไร ก็ยังจักเกิดความเลื่อมใส
มากขึ้นเท่านั้น เพราะพระองค์เป็นผู้ทรงความรู้และคุณธรรมอันประเสริฐหาที่สุดมิได้
ไม่มีผู้ใดหนึ่งในสากลโลก จะมีความรู้และคุณธรรม เสมอเหมือนพระองค์
แต่ผู้เลื่อมใสนับถือต่อพระพุทธเจ้าด้วยเห็นว่า พระพุทธเจ้าเป็นผู้คุณธรรมมาก
 และได้ฟังขงรูปเสียงของพระองค์นั้น มีอยู่มาก โดยเหตุนี้ ในอรรถกถาจึงว่า
ถ้าแบ่งสัตว์โลกทั้งสน ออกให้เป็นแสนส่วน ก็มีผู้ถือธรรมเป็นประมาณ เพียง
ส่วนเดียวเท่านั้น นอกนั้นไม่ถือธรรมเป็นประมาณ ดังนี้ ๑ ได้ใจความใน
ข้อนี้ว่า สัตว์โลกที่ถือธรรมเป็นใหญ่ ถือธรรมเป็นสำคัญนั้น มีน้อยนักหนา
โดยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงแสดงไว้ว่า ผู้ที่เกิดในสวรรค์ และผู้ได้
บรรลุนิพพานมีน้อยนักหนา ส่วนผู้ที่เกิดในมนุษย์ หรือในอบายภูมิ ๔ นั้น
มีอยู่มาก ดังนี้ สนเอนความในเทศนาภคินเพียงเท่านี้ เอวัง ก็มี ๑

กัณฑ์ที่ ๗๐
คัมภีร์พระปกคณบัญญัติ
ว่าด้วยคน ๔ จำพวก

กถญจ ปุคฺคโล อตฺตหิตาย ปฏิปนฺโน โหติ โน ปรีติยา อิชฺเฏจฺโจ
ปุคฺคโล อตฺตนา สีสมฺปนฺโน โหติ โน ปรี สีสมฺปทาย สมาทเปติ อตฺตนา
สมาธิสมฺปนฺโน โหติติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์พระปกคณบัญญัติ กัณฑ์ที่ ๗๐ ว่าด้วย
คน ๔ จำพวก มีคนที่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตนอย่างเดียวเป็นต้น ตามพระบาลี
อรรถกถา อรรถาธิบาย สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา
และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน

บาลี

คำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนานั้น
ว่า คน ๔ จำพวกนั้น คือ จำพวกที่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตนอย่างเดียว ไม่เกี่ยวข้องกับ
ผู้อื่น ๑ จำพวกที่ปฏิบัติเพื่อให้เป็นประโยชน์ผู้อื่นอย่างเดียว ไม่เกี่ยวกับตน ๑
จำพวกที่ไม่ปฏิบัติ เพื่อให้เป็นประโยชน์ตนด้วย เพื่อให้เป็นประโยชน์ผู้อื่นด้วย ๑
จำพวกที่ไม่ปฏิบัติ เพื่อให้เป็นประโยชน์ตนด้วย เพื่อให้เป็นประโยชน์ผู้อื่น
ด้วย ๑ รวมเป็น ๔ จำพวกด้วยกัน ดังนี้ ๆ จำพวกที่ปฏิบัติเพื่อให้เป็นประ-
โยชน์ตนอย่างเดียว ไม่เกี่ยวข้องกับผู้อื่นนั้น คือ อย่างไร คือ บางคนในโลกนี้ ตนเอง
เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยศีล แต่ไม่ได้ชักนำผู้อื่น ให้สมบูรณ์ด้วยศีล ตนเองเป็นผู้
สมบูรณ์ด้วยสมาธิ แต่ไม่ได้ชักนำผู้อื่น ให้สมบูรณ์ด้วยสมาธิ ตนเองเป็นผู้
สมบูรณ์ด้วยปัญญา แต่ไม่ได้ชักนำผู้อื่น ให้สมบูรณ์ด้วยปัญญา ตนเองเป็น
ผู้สมบูรณ์ด้วยวิมุตติ แต่ไม่ได้ชักนำผู้อื่น ให้สมบูรณ์ด้วยวิมุตติ ตนเองเป็นผู้
สมบูรณ์ด้วยความรู้ความเห็นในวิมุตติ แต่ไม่ได้ชักนำผู้อื่น ให้เป็นผู้สมบูรณ์ด้วย

ความรู้ความเห็นในวิมุตติ บุคคลอย่างนั้นแล เรียกว่า ผู้ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน
 อย่างเดียว ไม่เกี่ยวกับผู้อื่น ๆ บุคคลผู้ปฏิบัติ เพื่อให้เป็นประโยชน์ผู้อื่น
 อย่างเดียว ไม่เกี่ยวแก่ตนนั้น คืออย่างไร คือบางคนในโลกนี้ ตนเองไม่สมบรูณ์
 ด้วยศีล แต่ชักนำผู้อื่นให้สมบรูณ์ด้วยศีล ตนเองไม่สมบรูณ์ด้วยสมาธิ แต่ได้ชักนำ
 ให้ผู้อื่นสมบรูณ์ด้วยสมาธิ ตนเองไม่สมบรูณ์ด้วยปัญญา แต่ได้ชักนำ
 ให้ผู้อื่นสมบรูณ์ด้วยปัญญา ตนเองไม่สมบรูณ์ด้วยวิมุตติ แต่ได้ชักนำผู้อื่น
 ให้สมบรูณ์ด้วยวิมุตติ ตนเองไม่สมบรูณ์ด้วยความรู้ความเห็นในวิมุตติ แต่ได้
 ชักนำผู้อื่น ให้สมบรูณ์ด้วยความรู้ความเห็นในวิมุตติ บุคคลอย่างนั้นแล เรียกว่า
 ผู้ปฏิบัติเพื่อเป็นประโยชน์ผู้อื่นอย่างเดียว ไม่เกี่ยวกับตน ๆ บุคคลที่ปฏิบัติ
 เพื่อให้เป็นประโยชน์ตนด้วย เพื่อให้เป็นประโยชน์ผู้อื่นด้วยนั้น คืออย่างไร
 คือ บางคนในโลกนี้ ตนเองก็สมบรูณ์ด้วยศีล ทั้งได้ชักชักนำผู้อื่นให้สมบรูณ์ด้วย
 ศีลด้วย ตนเองก็สมบรูณ์ด้วยสมาธิด้วย ทั้งได้ชักชักนำผู้อื่นให้สมบรูณ์
 ด้วยสมาธิด้วย ตนเองก็สมบรูณ์ด้วยปัญญาด้วย ทั้งได้ชักชักนำผู้อื่นให้สมบรูณ์
 ด้วยปัญญาด้วย ตนเองก็สมบรูณ์ด้วยวิมุตติ ทั้งได้ชักชักนำผู้อื่น ให้
 สมบรูณ์ด้วยวิมุตติด้วย ตนเองก็สมบรูณ์ด้วยความรู้ความเห็น ในวิมุตติ
 ทั้งได้ชักชักนำผู้อื่น ให้สมบรูณ์ด้วยความรู้ความเห็นในวิมุตติด้วย บุคคลอย่าง
 นั้นแล เรียกว่าผู้ปฏิบัติ เพื่อให้เป็นประโยชน์ตนด้วย เพื่อให้เป็นประโยชน์
 ผู้อื่นด้วย ๆ บุคคลที่ไม่ปฏิบัติเพื่อให้เป็นประโยชน์ตนด้วย เพื่อให้เป็นประโยชน์
 ผู้อื่นด้วยนั้น คืออย่างไร คือบางคนในโลกนี้ ตนเองก็ไม่สมบรูณ์ด้วยศีล ทั้ง
 ไม่ได้ชักชักนำผู้อื่นให้สมบรูณ์ด้วยศีล ตนเองก็ไม่สมบรูณ์ด้วยสมาธิ ทั้งไม่ได้
 ชักชักนำผู้อื่นให้สมบรูณ์ด้วยสมาธิ ตนเองก็ไม่สมบรูณ์ด้วยปัญญา ทั้งไม่ได้ชัก
 นำผู้อื่นให้สมบรูณ์ด้วยปัญญา ตนเองก็ไม่สมบรูณ์ด้วยวิมุตติ ทั้งไม่ได้ชักนำ
 ผู้อื่นให้สมบรูณ์ด้วยวิมุตติ ตนเองก็ไม่ได้สมบรูณ์ด้วยความรู้ความเห็นในวิมุตติ
 ทั้งไม่ได้ชักชักนำผู้อื่นให้สมบรูณ์ด้วยความรู้ความเห็นในวิมุตติ บุคคลอย่างนั้นแล
 เรียกว่าผู้ไม่ปฏิบัติ เพื่อให้เป็นประโยชน์ตนด้วย เพื่อให้เป็นประโยชน์ผู้อื่น
 ด้วย ดังนี้ สอนเนื้อความในพระบาลี ที่สมพระเด็จพระเจ้าสัมมาสัมพุทธเจ้าโปรด
 ประทานไว้เพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า สมบูรณ์ด้วยศีลนั้น ได้แก่ประกอบ
ด้วยศีล ๑ คำว่า สมบูรณ์ด้วยสมาธิเป็นต้น ก็เหมือนนั้น ๑ คำว่า ศีลในทนต์
หมายถึงศีลที่เป็นโลกีย์และโลกุตตระ ส่วนสมาธิและปัญญาเหมือนกัน วิมุตตินั้น
หมายถึงพระอรหันต์ผล ๑ ความรู้ความเห็นในวิมุตตินั้น หมายถึงอรรถกถาญาณ ๑๕
ประการ ๑ ส่วนในคำว่า ไม่ชักนำผู้อื่น คือตนถ่อมในศีลอย่างไร ก็ไม่ชักนำผู้
อื่นให้ถ่อมในศีลอย่างนั้น คือ ไม่ชักนำผู้อื่นให้ขัดถือศีลไว้มัน ๑ ในคำทั้งปวงก็
เหมือนนั้น ๑ บุคคลจำพวกแรก เช่นกับพระพิกุลเถระเจ้า ๑ จำพวกที่ ๒ เช่น
กับพระอุปนันทสัททบุตร ๑ จำพวกที่ ๓ เช่นกับพระสารีบุตรโมคคัลลาน์ ๑
จำพวกที่ ๔ เช่นกับพระเทวทัต ดังนี้ สันเนื้อความในอรรถกถาเพียงเท่านี้

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า บุคคลจำพวกแรกนั้น ได้แก่
จำพวกที่สมบูรณ์ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ ความรู้เห็นในวิมุตติด้วยตนเอง
อย่างเด็ดขาดเท่านั้น ไม่ได้สั่งสอนผู้อื่นให้เป็นเหมือนกับตน คือ เมื่อตนเป็นผู้
คุณธรรมอันดีแล้ว ก็แล้วไป ไม่ได้ตั้งใจสั่งสอนผู้อื่นให้มีคุณธรรมอันดีด้วย ๑
จำพวกในอรรถกถาว่า เช่นกับพระพิกุลเถระเจ้าเป็นตัวอย่างฉะนั้น

จำพวกที่ ๒ ได้แก่จำพวกที่ชักนำผู้อื่นให้มีความรู้ความดีในทางศีล สมาธิ
ปัญญา วิมุตติ ความรู้ความเห็นในวิมุตติอย่างเด็ดขาดเท่านั้น ส่วนตนเองนั้นจะเป็น
อย่างไรก็ช่าง ไม่รู้จักอยากทำตัวเองให้เป็นคนมีความรู้ความดี จำพวกนี้ ใน
อรรถกถาว่า เช่นกับพระอุปนันทสัททบุตรเป็นอุทาหรณ์

จำพวกที่ ๓ เป็นจำพวกที่ท่าทีของตนให้มีความรู้ความดี ให้สมบูรณ์
ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ ความรู้ความเห็นในวิมุตติแล้ว ก็ตั้งใจแนะนำ
สั่งสอนผู้อื่นให้มีความรู้ความดี มีศีล สมาธิ ปัญญา และความรู้ความเห็นใน

วิมุตติเหมือนกันตน จำพวกนี้ในอรรถกถาได้ยกพระสารีบุตรและพระโมคคัลลาน์เป็นอุทาหรณ์

จำพวกที่ ๔ เป็นจำพวกที่ไม่ได้ทำตนและผ่อนให้มีความรู้ความดีในทางใด คือไม่ทำตนและผ่อนให้มีศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ ความรู้ความเห็นในวิมุตติเลย แม้แต่อย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งในอรรถกถาว่า เช่นกับพระเทวทัต เป็นตัวอย่างฉะนั้น

ก็พระพักกุลเถระเจ้า และพระอุปนันทสัททกบุตรนั้น มีเรื่องปรากฏมาอย่างไร ท่านจึงได้ยกขึ้นเป็นตัวอย่างของบุคคลจำพวกที่ ๑ ที่ ๒ เข้าใจว่า ผู้ต้องการทราบก็คงจกมียอเป็นอันมาก เพราะฉะนั้น จึงจกได้ยกเรื่องของพระเถระเจ้าทั้ง ๒ องค์นี้ มาแสดงต่อไปโดยสังขัตินัย ส่วนเรื่องของพระสารีบุตร โมคคัลลาน์ และของพระเทวทัตนั้น มีแพร่หลายอยู่แล้ว ไม่จำเป็นต้องยกมาแสดง เพราะเข้าใจว่ามีแจ้งอยู่ในใจ ของพุทธศาสนิกชนโดยมากแล้ว ส่วนเรื่องของพระเถระเจ้าทั้ง ๒ นั้น ไม่สู้มีปรากฏแพร่หลาย เพราะฉะนั้น จึงจะได้ยกขึ้นมาแสดงในบัดนี้

พากุลโลติ ทวีสุ กุเลสุ วุฑฺฒิตตตา เอว ลหุชฌาโม เถโร ในคัมภีร์มโนรธปุรณิกกล่าวไว้ว่า พระเถระเจ้าองค์นี้ท่านนามว่าพักกุละ หรือพระพักกุลเถระเจ้านั้น เพราะท่านเติบโตขึ้นในตระกูลทั้ง ๒ ดังนี้ แล้วได้แสดงเรื่องอดีตและปัจจุบันของท่านไว้โดยพิสดารว่า เรื่องอดีตของท่านนั้นมีมาว่า ท่านได้เกิดในตระกูลพราหมณ์ ก่อนพระอโนมทัสสีพุทธเจ้าเกิดขึ้นในโลก ในที่สุดแห่งแสนกัลป์ กับ ๑ อสงไขย เมื่อเติบโตขึ้นมาแล้วก็ได้ศึกษาไตรเพท คัมภีร์พราหมณ์จนชำนาญชำนาญ แต่เมื่อเห็นว่าไม่เป็นแก่นสารอันใด จึงได้ออกไปบรรพชาเป็นฤๅษี สำเร็จอภิญญา ๕ สมาบัติ ๘ แล้วพระอโนมทัสสีพุทธเจ้าจึงได้เกิดขึ้นในโลก ๆ ฤๅษีนั้นได้ทราบจึงได้ไปเฝ้า ได้ฟังธรรมแล้วก็ได้ตั้งอยู่ในพระไตรสรณคมน์ แต่ไม่อาจละความเป็นฤๅษีของตนได้ ๆ เป็นแต่ได้ไปเฝ้า และได้ฟังธรรมเสมอ อยู่มาวันหนึ่ง พระอโนมทัสสีพุทธเจ้าเกิดโรคลมขึ้นในพระอุทร ฤๅษีนั้นก็ได้ไปรวบรวมยาต่าง ๆ จากภูเขา แล้วนำไปถวาย เมื่อโรคลมในท้องของพระพุทธเจ้านั้นหายแล้ว ฤๅษีนั้นก็ได้ตั้งความปรารถนาว่า ขออย่า

ให้โรคภัยไข้เจ็บแต่เพียงปวดศีรษะ ก็บ่าได้เกิดมี แก่ข้าพระองค์ทุก ๆ ชาติ
 ต่อมาเมื่อฤษัณนั้นตายจากชาตินั้นแล้ว ก็ได้ขึ้นไปเกิดในพรหมโลก เวียนตาย
 เวียนเกิดอยู่ในเทวโลก มนุษยโลก ตลอด ๑ อสงไขยแล้ว ได้ลงมาเกิดเป็น
 มนุษย์อยู่ในเมืองหงสวดี ครั้นศาสนาพระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้เห็น
 ภิกษุองค์หนึ่ง ได้รับตำแหน่งเป็นมัลลในฝ่ายมีโรคภัยไข้เจ็บน้อย จึงได้ทำบุญ
 แล้วปรารภนา เวลาตายจากชาตินั้นแล้ว ก็ได้ขึ้นไปเกิดในสวรรค์ จิตจาก
 สวรรค์ ก็ได้ลงมาเกิดในมนุษย์ ครั้นมาถึงเวลาจวนใกล้เวลาที่พระพุทธเจ้า
 จะเกิดขึ้นในโลก ก็ได้ลงมาเกิดในตระกูลพราหมณ์ แล้วได้ออกบวชเป็นฤษัณ
 สำเร็จตามสมบัติอยู่ที่เชิงภูเขา พอทราบว่าพระพุทธเจ้าเกิดขึ้นในโลก แล้ว
 ก็ได้มาฟังธรรมของพระพุทธเจ้า ได้ตั้งอยู่ในพระไตรสรณคมน์ แต่ไม่อาจจะ
 บรรพชาของตนได้ เป็นแต่ได้มาเฝ้ามาฟังธรรมอยู่เสมอเท่านั้น อยู่มาคราวหนึ่ง
 ก็มีโรคปวดศีรษะเกิดขึ้นแก่ภิกษุทั้งหลาย ด้วยถูกลมพัดต้นไม้ซึ่งมีดอกเป็นพิษ
 ไปจากป่าหิมพานต์ ฤษัณคนนั้นก็ได้อัดเจงยาต่าง ๆ มาถวายแก่ภิกษุทั้งหลาย
 เวลาตายจากชาตินั้นแล้ว ก็ได้ขึ้นไปเกิดในพรหมโลก ได้เวียนตายเวียนเกิด
 อยู่ในเทวโลก มนุษยโลก ตลอด ๕๐ กัลป์วसान เวลามาคถึงพุทธกาลของพระ
 กัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ได้ลงมาเกิดในเมืองพาราณสี ได้สร้างโรงอุโบสถ
 หอฉัน โรงไฟ โรงครัวที่เก็บของ ที่พักกลางคืนกลางวัน เว็จกฎ ถวายแก่ภิกษุ
 ทั้งหลาย ทั้งได้ถวายยาแก้โรคภัยไข้เจ็บด้วย เวลาตายจากชาตินั้นแล้ว ก็ได้ขึ้น
 ไปเกิดในสวรรค์ จิตจากสวรรค์ก็มาเกิดในตระกูลเศรษฐีที่เมืองโกสัมพี ก่อน
 ที่พระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายจะทรงเกิดขึ้น ฯ นับแต่วันถือปฏิสนธิไป ตระกูล
 เศรษฐีนั้นถึงซึ่งความเลศด้วยลาภยศบริวาร ครั้นตลอดแล้ว มารดาจึงคิดว่า
 ทารกนี้เป็นผู้มีบุญมอฬินหารไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ มีอายุยืนอยู่นานเท่าใด ผู้ให้
 ทรัพย์สมบัติแก่เราก็จกมียืนนานเท่านั้น จึงคิดว่า พวกทารกที่ให้อาบน้ำในแม่น้ำ
 มหาขมุนา ในวันที่เกิดใหม่ เขาว่าเป็นผู้ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ จึงได้นำทารกนั้นไป
 เพื่อจะให้อาบน้ำในแม่น้ำมหาขมุนานั้น ส่วนพระมัทรมิณภาดเภาจารย์เจ้ากล่าว
 ว่า เขาให้อาบน้ำชำระเกล้าในวันที่ ๕ แห่งวันตลอดแล้ว จึงนำไปเพื่อให้เล่น
 น้ำในแม่น้ำขมุนานั้น ดังนี้ ฯ เมื่อพลบงให้ทารกนั้นดำผุดขึ้นผุดลงอยู่ในแม่น้ำ

ขมना ก็มีปลาตัวหนึ่งเข้าใจว่าเป็นอาหาร จึงว่ายปราดเข้ามาหา พวกที่เลี้ยงตก
 ใจก็ได้พากันทั้งทหารกันแล้วหนีไป ๑ ปลาตัวนั้นก็คาบเอาทหารกันนั้นไป ๑
 ธรรมดาผู้มีบุญย่อมไม่ได้รับทุกข์ ย่อมเป็นเหมือนเข้าไปนั่งอยู่ในห้องนอนละกัน ๑
 ปลาตัวนั้นก็รุกรอนท้องจนอย่างยิ่งเหมือนกับกลืนกระเบื้องทองแดงเข้าไป ด้วย
 อำนาจบุญกุศลของทหารกันนั้น ปลาตัวนั้นจึงได้ว่ายน้ำไปสิ้นระยะทางถึง ๓๐ โยชน์
 จนกระทั่งไปติดอวนของชาวประมงในเมืองพาราณสี ๑ ธรรมดาปลาใหญ่เมื่อ
 ติดอวนแล้วก็ถูกฆ่าตาย แต่ปลาตัวนั้นไม่ถูกฆ่า คือ พอปลานั้นออกจากอวนเท่านั้น
 ก็ตาย ที่เป็นอย่างนี้ ด้วยอำนาจบุญกุศลของทหารกันนั้น พวกชาวประมงได้เห็น
 ปลาตัวนั้นตาย ก็ได้พากันแหะท้องออกมาแล้วเอามา อันนั้นเป็นธรรมดาของชาว
 ประมงที่ได้ปลาใหญ่ทั้งหลาย ๑ แต่ว่าปลาตัวนั้นไม่ถูกแหะท้องเหมือนปลา
 อื่น ๆ เป็นด้วยอำนาจบุญบารมีของทหารกันนั้น กล่าวคือ พวกชาวประมงได้พูด
 กันขึ้นว่า พวกเราพากันห้ามไปเที่ยวขายทั้งตัวเกิด อาจจักได้สักพันธุ์หนึ่ง แล้ว
 ก็พากันห้ามไปเที่ยวร้องขายด้วยราคาพันธุ์หนึ่งตามเมืองพาราณสี แต่ว่าไม่มีผู้ใดซื้อ
 ที่เมืองพาราณสีนั้น มีตระกูลเศรษฐีอยู่ตระกูลหนึ่ง ซึ่งมีสมบัติ ๘๐ โกฏิ
 เศรษฐีนั้นได้ชื่อไว้ เมื่อแหะท้องปลานั้นออกมาก็ได้เห็นทหารก ซึ่งมีส่วน
 พรณดังทองคำ อยู่ในท้องปลานั้น ก็รับเลี้ยงทหารกันไว้จนกระทั่งเติบโตใหญ่
 ต่อมาภายหลัง เศรษฐีที่เป็นบิดามารดาเดิมของทหารกันนั้น ก็ได้ทราบข่าว
 จึงได้ตามมาฟ้องร้องเรื่องทหารกันนั้น คือพระเจ้าพาราณสี ๑ พระเจ้าพาราณสี
 ทรงตัดสินว่า มารดาบิดาเดิมก็เรียกว่าเป็นบิดามารดาบังเกิดเกล้า ส่วนตระกูล
 เศรษฐีที่เลี้ยงไว้ นั้น เรียกว่ามารดาบิดาเลี้ยง จึงควรให้กุมารคนนี้เป็นบุตรของ
 ตระกูลทั้ง ๒ ดังนี้ ต่อมาตระกูลเศรษฐีทั้ง ๒ นั้น ก็ได้ทำนุบำรุงซึ่งทหารก
 นั้น ให้มีความสุขทุกประการ ให้อยู่ในปราสาทอันสมควรแก่ฤดู ในเมือง
 ทั้ง ๒ เมืองละ ๒ เดือน เป็นอย่างนั้นเสมอมา จนกระทั่งเวลาเติบโตขึ้นเป็น
 มหาเศรษฐี มีนามว่าพัทกุลเศรษฐี ๑ เมื่อพัทกุลเศรษฐีนั้นมีอายุได้ ๘๐ ปี
 บริบูรณ์ พระพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย ก็ได้เกิดขึ้นในโลก ได้เสด็จไปที่เมือง
 โกสัมพี เมืองพาราณสี พัทกุลเศรษฐีก็ได้ไปเฝ้าฟังพระธรรมเทศนา แล้ว
 ก็เกิดความเลื่อมใสศรัทธา ได้บรรพชาเป็นพระภิกษุอยู่ ๗ วัน พอถึงอรุณขึ้น

วันที่ ๔ ก็ได้สำเร็จพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา ฯ พวกมาตุคามที่เคยได้
บำรุงท่านในเวลาที่ท่านเป็นคฤหัสถ์อยู่ในเมืองทั้ง ๒ นั้น ก็ได้กลับไปอยู่กับบิดามารดา
ของตน ๆ แต่ได้ทำจิวรส่งไปถวายพระเจ้าอัยยเสมอ ฯ พระเถระเจ้าก็ได้
นุ่งห่มสบงจิวรที่ส่งไปจากเมืองโกสัมพลึงเดือน แล้วก็เปลี่ยนนุ่งห่มขงสบงจิวรที่
ส่งไปจากเมืองพาราณสีอีกถึงเดือน เป็นไปอย่างนั้นเสมอไป ฯ สิ่งใด ๆ ซึ่งเป็น
ของดีในเมืองทั้ง ๒ นั้น ก็มณีสงนั้น ๆ ไปถวายพระเถระเจ้า ฯ เมื่อพระ
เถระเจ้ายังเป็นคฤหัสถ์อยู่ ๘๐ บณนิกคิ บรรพชาแล้วอีก ๘๐ พรรษาอีก ก็ไม่เคยมี
โรคภัยไข้เจ็บแม้แต่เล็กน้อย ไม่เคยขาดแคลนบิณฑิย ๔ แม้แต่เล็กน้อย ฯ
ในเวลาท่านจะปรินิพพาน ท่านได้แสดงขงพาสุตตงสงสัน อันว่าด้วยความสุข
กายสขใจของท่านให้แก่จลล กือ พวกนักบวชเปลือย ขงเป็นสหายเก่า
ของท่านพ้ง แล้วท่านก็ปรินิพพานไป ท่านได้รับยกย่องว่าเป็นเลิศกว่าภิกษุ
ทั้งหลายผมอาพาธน้อย ดงน ฯ สนเรองพระพาสุตเถระเจ้าเพียงท่าน ฯ พระ
เถระเจ้าองคน เป็นผสมบรณด้วยพระคณธรรมมสกลเบตน ด้วยตนผเดียวเท่านั้น
มิได้ส่งสอนผู้ใด ให้เป็นผสมบรณด้วยคุณธรรมเหมือนกับท่าน จึงเป็นตัวอย่าง
ของบุคคลจำพวกแรก กือ จำพวกทำให้เป็นประโยชน์แก่ตนอย่างเดียว ไม่
เกี่ยวกับผอื่น ดงน

เรองพระอุปนันทสักยบุตรนั้น มีมาในคัมภีร์พระธรรมบทว่า พระอุปนันท-
สักยบุตรนั้น เป็นผู้ฉลาดในการแสดงธรรม ได้เที่ยวไปแสดงธรรมส่งสอนผอื่นน้อย
เป็นนิตยกาล ภิกษุทั้งหลายที่ได้สำเร็จเพราะฟังธรรมของท่านนั้นเมื่อยเป็นอันมาก แต่
ตัวท่านนั้นไม่ได้สำเร็จคณวิเศษอันใด แม้แต่ความมกน้อย สันโคษก็ไม่มี มีแต่
ความละโมบโลภมากเท่านั้น เพราะฉะนั้น จึงจัดเป็นตัวอย่าง สำหรับผู้ทำ
ให้เป็นประโยชน์ผอื่นอย่างเดียว ไม่เกี่ยวกับตนโดยแท้ สนกระแสเทศนาใน
กถทนต์เพียงท่าน.

เอว ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฐกัณฑ์ ๗๑

คัมภีร์พระปกคณบัญญัติ

ว่าด้วยบุคคล ๔ จำพวก มีจำพวกที่ทำให้ตนเดือดร้อนเป็นต้น

กถณฺจ ปุคฺคโล อตฺตนตโป โหติ อตฺตปริยาปนาโนโยคมนุชฺชโต
อิเชกฺโข ปุคฺคโล อเจลกโ โหติ มุตฺตาจาวโร หตฺถาวเรชโน น เอหิ
ภทฺตโก น จิจฺฐภทฺตโก นากิหฺมฺ นาคิ.

ณ บัณฑิตน์ อาทมภาพจักได้แสดงคัมภีร์พระปกคณบัญญัติ กัณฐกัณฑ์ ๗๑ ว่าด้วย
บุคคล ๔ จำพวก มีจำพวกที่ทำให้ตนเดือดร้อนเป็นต้น ตามพระบาลี อรรถกถา
อรรถาธิบาย สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชน
ทั้งหลาย ตลอดกาลน น

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่งเทศนา
นั้นว่า บุคคล ๔ จำพวกนั้น คือ จำพวกที่ทำให้ตนเดือดร้อน ประกอบเนื่อง ๆ
ซึ่งสิ่งที่ทำให้ตนเดือดร้อนฝ่ายเดียว ไม่เกี่ยวกับผู้อื่น ๑ จำพวกที่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน
ทำสิ่งให้ผู้อื่นเดือดร้อนฝ่ายเดียว ไม่เกี่ยวกับตน ๑ จำพวกที่ทำให้ตนเดือดร้อน
ประกอบกับสิ่งที่ทำให้ตนเดือดร้อนด้วย ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ประกอบสิ่งที่ทำให้ผู้อื่น
เดือดร้อน ๑ จำพวกที่ไม่ทำให้ตนเดือดร้อน ไม่ประกอบกับสิ่งที่ทำให้ตนเดือดร้อน
ด้วย ไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ไม่ประกอบสิ่งทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนด้วย เป็นผู้ทำ
ไม่ให้ตนเดือดร้อน ไม่ให้ผู้อื่นเดือดร้อน เป็นผู้หมดความประสงค์ เป็นผู้
ดับความร้อน เป็นผู้เบื่อเย็น เป็นผู้มีความสุข อยู่ด้วยตนเป็นดังพรหมใน
อภิปาณ ๑ รวมเป็น ๔ จำพวกด้วยกัน ดังนี้ ๆ ใน ๔ จำพวกนี้ สมเด็จพระ
พระศรีสุคตศาสดา ได้โปรดประทานเทศนาไว้เป็นนฤเพตภาษิตาปจฉาว่า บุคคล
ที่ทำให้ตนเดือดร้อน ประกอบสิ่งที่ทำให้ตนเดือดร้อนฝ่ายเดียว ไม่เกี่ยวกับ

ผู้นั้น คือ อย่างไร คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ ประพฤติตนเป็นนนักบวช
นอกพระพุทธศาสนา ถือข้อวัตรปฏิบัติอันทำให้ตนเดือดร้อนเปล่า กล่าวคือ
ถือเจลกปฏิบัติ ได้แก่ ไม่นั่งผ้า ห่มผ้าก็มี คือ การไม่ละวัฏกิรียาเป็นข้อวัตร
คือการเซตอจจาระด้วยมือเป็นข้อวัตร คือ การรับบิณฑบาตด้วยอาการต่าง ๆ
คือ ถ้าเขานิมนต์ให้รับก็ไม่รับ เขานิมนต์ว่า จงหยุดก่อนก็ไม่หยุด ไม่รับบิณฑ-
บาตที่เขานำมาใส่บาตร ไม่รับบิณฑบาตที่เขาทำขึ้นด้วยตั้งใจจะใส่บาตร ไม่
รับการนิมนต์ ไม่รับอาหารที่เขาตักจากปากหม้อ ไม่รับข้าวที่เขาคดจากกระเชา
มาใส่บาตร ไม่รับบาตรในที่มีแคะอยู่ ไม่รับบาตรในที่มีไม้ค้อนพองอยู่ ไม่รับ
บาตรในที่มีสากตำข้าวพองอยู่ ไม่รับบาตรของคน ๒ คน ซึ่งกำลังบริโภคอยู่ ไม่
รับอาหารที่หญิงมีครรภ์ใส่บาตร ไม่รับอาหารที่หญิงมีครรภ์ใส่บาตร ไม่รับ
อาหารที่หญิงอยู่ในระหว่างบรูษใส่บาตร ไม่รับอาหารในที่มีควมสงสัย ไม่รับ
อาหารในที่มีแมลงวันแคะอยู่ ไม่กินปลา ไม่กินเนื้อ ไม่ดื่มสราเมรัย ไม่ดื่ม
น้ำที่มีแอลบ รับบิณฑบาตเฉพาะจากเรือนหลังเดียว กินข้าวคำเดียวบ้าง รับ
บิณฑบาตจากเรือน ๒ หลัง ก็กินข้าว ๒ คำบ้าง รับจากเรือน ๓ หลัง ก็กิน ๓ คำบ้าง
รับจากเรือน ๔ หลัง ก็กิน ๔ คำบ้าง รับจากเรือน ๕ หลัง ก็กิน ๕ คำบ้าง
รับจากเรือน ๖ หลัง ก็กิน ๖ คำบ้าง รับจากเรือน ๗ หลัง ก็กิน ๗ คำบ้าง กิน
อาหารที่หญิงคนเดียวให้บ้าง ที่หญิง ๒ คนให้บ้าง ที่หญิง ๓ คนให้บ้าง
ที่หญิง ๔ คนให้บ้าง ที่หญิง ๕ คนให้บ้าง ที่หญิง ๖ คนให้บ้าง ที่หญิง
๗ คน ให้บ้าง กินอาหารเพียงวันละ ๑ หนบ้าง ๒ วันต่อหนบ้าง ๓ วัน
ต่อหนบ้าง ๔ วันต่อหนบ้าง ๕ วันต่อหนบ้าง ๖ วันต่อหนบ้าง ๗ วัน
ต่อหนบ้าง ประกอบการกินอาหารโดยปริยายเช่นนั้น ตลอดถึงกิ่งเดือนบ้าง
กินแต่ผักดองบ้าง กินแต่ลูกเดือยบ้าง กินแต่ข้าวเหนียวบ้าง กินแต่ข้าวปั้นบ้าง
กินแต่ข้าวหักบ้าง กินแต่ข้าวตังบ้าง กินแต่ขางไม้บ้าง กินแต่หญ้าบ้าง
กินแต่ขี้โคบ้าง กินแต่ลูกไม้หุ้มมันบ้าง นุ่งผ้าเปลือกไม้บ้าง นุ่งผ้าที่ทอด้วย
ของปะปนบ้าง นุ่งผ้าห่อศพบ้าง นุ่งผ้าเขอนฝุ่นบ้าง นุ่งผ้าปูหลังช้าง หลัง
ม้าบ้าง นุ่งหนังเสือเหลืองบ้าง นุ่งหนังเสือเหลืองทงเล็บบ้าง นุ่งผ้าหญาคาบ้าง
นุ่งผ้าเปลือกปอบ้าง นุ่งผ้าเปลือกผลไม้บ้าง นุ่งผ้าผมนบ้าง นุ่งผ้าขนสัตว์

ร้ายบ้าง นิ่งผ่าชนบกนกเค่าบ้าง ถอนผมและหนวดด้วยเสียนตาลบ้าง ประกอบ
 เนื่อง ๆ ซึ่งการถอนผมและหนวดด้วยเสียนตาลบ้าง ไม่นั่งบนอาสนะ นั่งแต่บนพื้น
 ดินเปล่า ๆ บ้าง นิ่งกะโหย่งอย่างเดี๋ยว ไม่นั่งอย่างอื่นบ้าง นอนบนหนามบ้าง
 ถอดการอาบน้ำวันละ ๓ เวลาบ้าง ทำการประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งการทำร่างกายให้ลำบาก
 ต่าง ๆ ดังที่มานั้น บุคคลอย่างนั้นแล เรียกว่า ทำให้ตนเดือดร้อน ประกอบ
 สิ่งที่ทำตนให้เดือดร้อนอย่างเดี๋ยว ไม่เกี่ยวกับผู้อื่น

ผู้ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน และประกอบสิ่งที่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนนั้น คือ อย่างไร
 คือ บางคนในโลกนี้เป็นคนฆ่าแพะ แกะ ไก่ สุนัข ช้างเนื้อ นก เป็นนายพราน
 เป็นคนฆ่าปลา เป็นโจร เป็นโจรฆ่าคน เป็นคนฆ่าชาวบ้าน เป็นคนจองจำผู้อื่น
 เป็นคนทำกรรมที่ชั่วช้าต่าง ๆ บุคคลอย่างนั้นเรียกว่า ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ประกอบ
 สิ่งที่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนฝ่ายเดียว

บุคคลที่ทำให้ตนเดือดร้อนด้วย ประกอบกับสิ่งที่ทำให้ตนเดือดร้อนด้วย ทำ
 ให้ผู้อื่นเดือดร้อนด้วย ประกอบกับสิ่ง ที่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนด้วย นั้น
 คือ อย่างไร คือ พระราชาที่ได้ราชาภิเษกแล้ว หรือพราหมณ์มหาศาล
 ซึ่งให้ทำโรงพิธีขึ้นใหม่ในทิศตะวันออกแห่งเมือง แล้วก็โกนผม โกนหนวด
 นุ่งห่มผ้าหนังเสือทั้งเล็บ ทาร่างกายด้วยเนยใสและน้ำมัน เกาหลังด้วยเขาโค
 เข้าไปอยู่ในโรงพิธีนั้นกับมเหสี และพราหมณ์ปุโรหิต แล้วนอนบนพื้นดิน
 คิมนมโคข้างที่ ๑ ด้วยตนเอง ให้มเหสีคิมนมโค ในนมข้างที่ ๒ ให้พราหมณ์ปุโรหิต
 คิมนมโคในนมข้างที่ ๓ บุชาไฟด้วยนมโค ในนมข้างที่ ๔ ส่วนน้ำมันนอกนั้นให้ลูก
 โคกิน แล้วก็บอกว่า จงฆ่าโคผู้เท่านั้นตัว จงฆ่าลูกโคผู้เท่านั้นตัว จงฆ่าลูกโค
 ตัวเมียเท่านั้นตัว จงฆ่าแพะเท่านั้นตัว จงฆ่าแกะเท่านั้นตัว จงฆ่าวัวทำ
 นั้นตัว เพื่อบุชาขัณ्ड จงตัดต้นไม้เท่านั้นต้น เพื่อบุชาบุชาขัณ्ड จงเกี่ยวหญ้า
 เท่านั้น มาเพื่อปูให้เป็นอาสนะ จงฆ่าทาส บ่าว ไพร กรรมกรเท่านั้นคน
 บุชาขัณ्ड บุคคลอย่างนั้นแลเรียกว่า ทำตนให้เดือดร้อนด้วย ประกอบสิ่งที่ทำตนให้
 เดือดร้อนด้วย ทำผู้อื่นให้เดือดร้อนด้วย ประกอบสิ่งที่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนด้วย

บุคคลที่ไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ทำให้อื่นเดือดร้อน เป็นผู้หมด
 ความอยาก เป็นผู้ดับความร้อน เป็นผู้มีความเย็น เป็นผู้เสวยความสุข อยู่

ด้วยตนเองเป็นพรหม ในอรรถาพจน์นั้น คืออย่างไร ? คือ พระตถาคตเจ้า
ย่อมเกิดขึ้นในโลก พระตถาคตเจ้านั้น เป็นพระอรหันตสัมมาพุทธเจ้า ผู้
สมบูรณ์ด้วยความรู้ ความประพฤติ ผู้ทรงดำเนินดีในเหตุการณ์ทั้งปวง ผู้ทรง
ล่วงรู้ซึ่งโลก ผู้ทรงฝึกฝนซึ่งบุคคลให้ได้ดี โดยไม่มีผู้เทียมถึง ผู้เป็นครูของ
เทพยตามนุษย์ทั้งหลาย ผู้ทำเทพยตามนุษย์ทั้งหลายให้พ้นจากความหลับ คือ
กิเลส ผู้แจกธรรมวิเศษให้แก่เทพยตามนุษย์ทั้งหลาย พระตถาคตเจ้าผู้ทรงคุณ
ธรรมอย่างนี้เกิดขึ้นในโลกแล้ว ก็ทรงแสดงเรื่องมนุษยโลก มารโลก พรหมโลก
สมณพราหมณ์ทุกหมู่เหล่า ให้แจ่มแจ้ง ทรงแสดงธรรมมีคุณอันดีในเบื้องต้น
ท่ามกลาง ที่สุด พร้อมทั้งอรรถพยัญชนะ ประกาศพรหมจรรย์อันบริสุทธิ์
บริบูรณ์สิ้นเชิงหาเสมอมิได้

คฤหบดี หรือบุตรคฤหบดี หรือผู้เกิดในตระกูลใดตระกูลหนึ่ง ได้ฟัง
ธรรมของพระตถาคตเจ้าแล้ว ก็ได้ความเชื่อถ้อยต่อพระตถาคตเจ้า เมื่อได้ความ
เชื่อถ้อยต่อพระตถาคตเจ้าแล้ว ก็พิจารณาเห็นว่า ขรवासเป็นของคับแคบ เป็น
ทางมาแห่งฝนธลี ส่วนบรรพชาเป็นกว้างขวาง เราผู้เป็นขรवासจะประพฤติ
พรหมจรรย์อันบริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง อันเป็นเหมือนสังขตเขาขัดดีแล้วนั้นไม่
ใช่ง่าย ถึงอย่างไรก็ดี เราก็ควรโกนผมโกนหนวด นุ่งห่มผ้าข้อมผ้าตอก
บรรพชาในพระพุทธศาสนา

ต่อมาภายหลัง คฤหบดี หรือบุตรคฤหบดีนั้น ก็สละทรัพย์สมบัติน้อยบ้าง
มากบ้าง สละหมู่ญาติน้อยบ้าง มากบ้าง โกนผมโกนหนวด นุ่งห่มผ้าข้อม
ผ้าตอกแล้วออกบรรพชาในพระพุทธศาสนา ๑ เมื่อบวชแล้วก็มั่นอยู่ในสิกขาบท
ของภิกษุทั้งหลาย เป็นผู้ละปาณาติบาต งดเว้นจากปาณาติบาต ทั้งก่อนไม้สาตรา
อาวุธ มีใจบริสุทธิ์ด้วยหิริโอตตปัสสะ มีใจอ่อนด้วยเมตตากรุณา แผ่เมตตา
ไปแก่สัตว์ทั้งปวงทุกถ้วนหน้า เป็นผู้ละอทินนาทาน งดเว้นจากอทินนาทาน คือ
เอาแต่ของที่เขาให้ จ้างแต่ของที่เขาให้ อยู่ด้วยตนอันไม่เป็นขโมย อันสะอาด
เป็นผู้ละอพรหมจรรย์ ประพฤติพรหมจรรย์ เป็นผู้ประพฤติห่างไกลจากเมถุน-
กรรม จากกามกรรม เป็นผู้ละมุสาวาท งดเว้นจากมุสาวาท พูดแต่คำจริง
ต่อแต่คำจริง เป็นคนจริง เป็นคนควรเชื่อถือ เป็นคนไม่ลวงโลก เป็นคนละ

วาจาข้อเสียด งดเว้นจากเวลาข้อเสียด ได้ฟังข้างนี้แล้วไม่บอกข้างโน้น เพื่อจะ
ทำลายข้างนี้ หรือได้ฟังข้างโน้นแล้วก็ไม่เก็บมาบอกข้างนี้ เพื่อจะทำลายข้างโน้น
มีแต่สมานผู้แต่กัน ส่งเสริมผู้พร้อมเพรียงกัน เป็นคนมีความพร้อมเพรียง
กล่าวแต่วาจาทำให้เกิดความพร้อมเพรียง เป็นผู้ละวาทร้ายกาจ งดเว้นวาทร้ายกาจ
วาจาใดเป็นวาจาไม่มีโทษ เป็นวาจาเพราะเหตุ เป็นวาจามารักใคร่ เป็นวาจา
จับใจ เป็นวาจาของชาววัง เป็นวาจาที่คนโดยมากรักใคร่พอใจ ก็กล่าวแต่
วาทนั้น เป็นผู้ละวาทเหลวไหล งดเว้นจากวาทเหลวไหล พูดแต่ในเวลา
ควรพูด พูดแต่ความจริง พูดแต่สิ่งที่มีเหตุผล พูดแต่สิ่งที่เป็นธรรมวินัย พูด
แต่วาจาที่ควรฝังไว้ในใจ พูดแต่วาจาซึ่งมีท่าอย่าง มีกำหนด มีประโยชน์ ตาม
เวลาที่ควรพูด

เป็นผู้งดเว้นจากการพราดพิชคาม ภูตคาม เป็นผู้ฉันอาหารหนเดียว
งดเว้นจากการฉันอาหารกลางคืน อาหารในเวลาวิกาล งดเว้นจากการดื่มน้ำที่เป็นข้าศึก
คือ การพ้อพรา ขบร้อง ดิดสตะเบา งดเว้นจากที่นอนสูง ที่นอนใหญ่ งดเว้น
จากการรับเงินรับทอง งดเว้นจากการรับข้าวเปลือก จากการรับข้าวดิบ เนื้อ
ดิบ ปลาดิบ งดเว้นจากการรับหญิง รับเด็กหญิง รับทาสี รับทาส รับแพะ
แกะ ไก่ สุกร ช้าง ม้า โค กระบือ ไร่นา เรือกสวน งดเว้นจากการเป็น
ทูตส่งสาส์นของคฤหัสถ์ งดเว้นจากการชอการขาย งดเว้นจากการโกงด้วยตาชั่ง
โกงด้วยของปลอม โกงด้วยการตวง งดเว้นจากการกินสินบน การโกงต่อหน้า
งดเว้นจากการฆ่าฟัน จองจำผู้อื่น งดเว้นจากการปล้นสะดมขู่เข็ญเอาทรัพย์สินสมบัติ
ของผู้อื่น

เมื่องดเว้นจากสิ่งต่าง ๆ ดังนี้ ก็เป็นผู้สิ้นโทษด้วยจิวรพ้อห่อหุ้มร่างกาย
ด้วยอาหารพอเลียงท้อง มีสิ่งของแต่พอถือเอาไปได้ เมื่อต้องการจะไป
ทางไหนก็ไปได้ โดยไม่ติดอยู่ในสิ่งใด ๆ ภิกษุนี้ประกอบด้วยกองศีลอัน
บริสุทธิ์ดังนี้แล้ว ก็ได้เสวยความสุขหาโทษมิได้ ๆ ภิกษุนี้ได้เห็นรูป ฟัง
เสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องโผฏฐัพพะ นึกถึงอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว
ก็ไม่ติดถือไว้ ไม่ให้เกิดอกิขมาโทมนัส จักว่าเป็นผู้ประกอบด้วยการระวัง

อินทรีย์ อันบริสุทธิ์อย่างนี้ ๑ ภิกษุประกอบด้วยการระวางอินทรีย์ อันบริสุทธิ์
อย่างนี้ ก็ได้เสวยความสุขอันไม่เจือปนด้วยกิเลส ๑ ภิกษุนั้นย่อมทำความ
รู้สึกตัวในการเดินหน้า ถอยหลัง ในการแลเหลียวคู้เหยียด ในการครองสังฆา
บาตรจีวร ในการกิน ดื่ม เคี้ยวกลืน ในการถ่ายอุจจาระ บัสนาเวะ ในการขึ้น เดิน
นั่ง นอน ตื่น พุด นิ่ง

ภิกษุประกอบด้วยกองศีลอันบริสุทธิ์ ประกอบด้วยการระวางอินทรีย์
อันบริสุทธิ์ ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะอันบริสุทธิ์ ประกอบด้วยสันโดษอัน
บริสุทธิ์อย่างนี้แล้ว ก็อยู่แต่ในเสนาสนะอันสงัด คือ ป่า หรือโคนต้นไม้
ภูเขา ชอกเขา ถ้ำ บำช้า บำใหญ่ ที่แจ้ง ลอมฟาง อย่างใดอย่างหนึ่ง เวลา
กลับมาจากบิณฑบาตแล้ว ก็นั่งตั้งกายให้ตรงดำรงสติไว้เฉพาะหน้า ละอภิชฌา
อยู่ด้วยใจอันปราศจากอภิชฌา พยาบาท ความง่วงเหงาหาวนอน ความฟุ้งซ่าน
รำคาญ ความล่งเลสงสัย ทำใจให้บริสุทธิ์จากอภิชฌา พยาบาท ความง่วง
เหงาหาวนอน ความฟุ้งซ่านรำคาญ ความล่งเลสงสัย ๑ เมื่อละนิวรณ์
๕ เหล่านี้ได้แล้ว ก็ได้สำเร็จปฐมฌาน อันปราศจากกามารมณ์ ปราศจากอกุศล
กรรมทั้งหลาย อันมีวิตก วิจารณ์ ปีติ สุข อันเกิดจากวิเวก แล้วได้สำเร็จ
ทุติยฌานอันทำใจให้ผ่องใส เพราะระงับซึ่งวิตก วิจารณ์เสียแล้ว อันไม่มีวิตก
ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปีติสุข อันเกิดจากสมาธิ ๑ แล้วได้สำเร็จตติยฌาน อันมีแต่
อุเบกขา สติ สัมปชัญญะ ความสุขกาย เพราะคลายปีติเสียแล้ว เป็นผู้มอเบกขา
มีสติ อยู่ด้วยความสุข แล้วสำเร็จจตุตถฌาน อันไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะ
ละสุขละทุกข์เสียแล้ว หมตโสมนัสโทมนัสเสียแล้ว เป็นฌานที่บริสุทธิ์ด้วย
อุเบกขาและสติ

ภิกษุนั้น เมื่อจิตตั้งมั่นบริสุทธิ์ผ่องใสไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส
เป็นจิตอันโยน ควรแก่การงาน เป็นจิตตั้งมั่น เป็นจิตถึงซึ่งความไม่หวั่นไหว
อย่างนี้แล้ว ก็ย่อมจิตไปเฉพาะเพื่อความระลึกได้ซึ่งบุพเพนิวาส ๑ ภิกษุนั้น
ก็ระลึกถึงบุพเพนิวาสได้ต่าง ๆ คือ ระลึกได้ชาติ ๑ บ้าง ๒ ชาติบ้าง ๓ ชาติบ้าง
ตลอดถึงหลายกัลป์ ในชาติไหน เรามีสื่อ โศตร ผีพรรณ ลักษณะ อาหาร สุขทุกข์
อย่างไร มีกำหนดอายุเท่าไร ตายจากไหนแล้วไปเกิดในที่ไหน

เมื่อระลึกได้อย่างนั้นแล้ว ก็น้อมจิตไปเพื่อให้รู้ถึงการตาย การเกิดของ
สัตว์ทั้งหลาย ก็รู้ได้ชัดเจนด้วยทิพพจักขุว่า จำพวกไหนทำหจรีตด้วยกาย
วาจา จิต เป็นผู้ตเคยนพระอริยเจ้า เป็นเมตตาปฏิรูป เป็นผู้ถอมันมัจฉาปฏิรูป
แล้วไปเกิดในอบาย ทลลิต วิณิชาต นรค จำพวกไหนประกอบด้วยกายสุจรีต วจสุจรีต
มโนสุจรีต ไม่ตเคยนพระอริยเจ้า เป็นสมาธิปฏิรูป เป็นผู้ถอมันสมาธิปฏิรูป แล้ว
ไปเกิดในสุคตโลกสวรรค์ ฯ จำพวกไหนกำลังตาย กำลังเกิด ก็เห็นได้สน
จำพวกไหนเลวหรือดี มีผัวพรรณดหรือไมด ทำดีหรือไมดก็เห็นได้สน จำพวก
ไหนได้รับกรรมอย่างไร ก็เห็นได้สน เมื่อเป็นอย่างนั้นแล้วก็น้อมจิตไป เพื่อให้
รู้ถึงความสนไปแห่งอาสวะกิเลสทั้งหลาย ก็รู้ได้แจ่มแจ้งว่า สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่ง
นั้นเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ สิ่งนั้นเป็นความดับทุกข์ สิ่งนั้นเป็นทางให้ถึงความดับทุกข์
รู้ได้ชัดเจนว่า สิ่งนั้นเป็นอาสวะ สิ่งนั้นเป็นเหตุให้เกิดอาสวะ สิ่งนั้นเป็นความ
ดับอาสวะ สิ่งนั้นเป็นทางให้ถึงความดับอาสวะ เมื่อรู้ได้ชัดเจนแจ่มแจ้งอย่าง
นั้นแล้ว จิตก็พ้นจากกามาสวะ ภวาสวะ อวิชชาสวะ เมื่อจิตพ้นแล้วก็รู้ว่า
พ้นแล้ว รู้ว่าสนความเกิดแล้ว สำเร็จพรหมจรรย์แล้ว ได้ทำสิ่งที่ควรทำเสร็จแล้ว
ไม่มีสิ่งอื่นที่จะต้องทำอีกแล้ว ฯ ผู้เป็นบุคคลอย่างนั้นแล้วเรียกว่า ไม่ทำตนและผู้อื่นให้
เดือดร้อน เรียกว่าเป็นผู้หมตความอยาก เป็นผู้ดับความร้อน เป็นผู้เกิดความเย็น เป็นผู้
ผู้ส่วยความสุข เป็นผู้อยู่ด้วยตนอันประเสริฐ ดังนั้น สนเนื้อความในพระบาลีเพียงเท่านั้น
ส่วนเนื้อความในอรรถกถา ซึ่งควรจะยกมาแสดงนั้น ก็ยังมีอีกมากหากจักยก
มาแสดงในกัณฑ์นี้ เวลาจักไม่เพียงพอ ทั้งเห็นว่าไม่เป็นการจำเป็นอันใด จึงไม่ยก
มาแสดง ส่วนอรรถาธิบายนั้น ก็มีแต่เพียงว่า ในบทกล ๔ จำพวกนั้น จำพวก
ที่ทำตนให้เดือดร้อนอย่างเดียวนั้น ได้แก่จำพวกที่ถือลัทธิ อันทำให้ตนลำบาก มี
ลัทธิเปลือยกายเป็นต้น ฯ จำพวกที่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนอย่างเดียวนั้น ได้แก่
จำพวกที่ฆ่าเขา ลักขโมยเขา จองจำเขา ฯ จำพวกที่ทำให้เดือดร้อนทั้งตนและผู้อื่น
นั้น ได้แก่จำพวกที่ทำตามลัทธิพราหมณ์ด้วยการบูชาัญญ จำพวกที่ไม่ทำตนและผู้อื่น
ให้เดือดร้อนนั้น ได้แก่จำพวกพระภิกษุในพุทธศาสนาซึ่งม่นอยู่ในศีล สันโดษ แล้ว
ไปเจริญกรรมฐานอยู่แต่ในป่าจนได้สำเร็จฌานสมาบัติ มรรค ผล นฤพาน ดังนั้น
สนเนื้อความในเทศนากัณฑ์นี้เพียงเท่านั้น เอิว ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๗๒

คัมภีร์พระปุกคโลบัญญัติ

ว่าด้วยคน ๔ จำพวก มีคนมีราคะเป็นต้น

กตโม จ ปุกคโล สราโค ยสฺส ปุกคลสฺส ราโค อปฺปหีโน อํ
วุจฺจติ ปุกคโล สราโค ฯ กตโม จ ปุกคโล สโทโส ยสฺส ปุกคลสฺส
โทโส อปฺปหีโน อํ วุจฺจติ ปุกคโล สโทโสติ.

ณ บัณฑิต อาत्मภาพจักได้แสดงคัมภีร์พระปุกคโลบัญญัติ กัณฑ์ที่ ๗๒ ว่าด้วย
คน ๔ จำพวก มีคนมีราคะเป็นต้น ตามพระบาลี อรรถกถา อรรถาธิบาย สืบต่อไป
เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่งเทศนา
นั้นว่า บุคคล ๔ จำพวกนั้น คือ จำพวกที่มีราคะ ๑ จำพวกที่มีโทสะ ๑ จำพวก
ที่มีโมหะ ๑ จำพวกที่มีมานะ ๑ ฯ ในบุคคล ๔ จำพวกนี้ สมเด็จพระผู้มี
พระภาคเจ้า ได้โปรดประทานเทศนาไว้เป็นปัจฉาวิสัยชนาว่า บุคคลมีราคะนั้น
ได้แก่บุคคลชนิดใด ได้แก่บุคคลที่ไม่สละราคะ ฯ บุคคลที่มีโทสะนั้น ได้แก่
บุคคลชนิดใด ได้แก่บุคคลที่ไม่สละโทสะ ฯ บุคคลที่มีโมหะนั้น ได้แก่บุคคล
ชนิดใด ได้แก่บุคคลที่ไม่สละโมหะ บุคคลที่มีมานะนั้น ได้แก่บุคคลชนิดใด ได้แก่
บุคคลที่ไม่สละมานะ ดังนี้ สันเนอความในพระบาลีเพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า คำว่า ไม่สละนั้น ได้แก่ไม่สละ
ด้วยการข่มไว้ หรือด้วยองค์คุณนั้น ๆ ดังนี้

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า คำว่า ข่มไว้ นั้น ได้แก่มขมิ
ด้วยอำนาจสมาบัติ ฯ คำว่า องค์คุณนั้น ๆ หมายถึงคุณ คือ ธรรม
นั้น ๆ ฯ คำว่า ไม่สละด้วยการข่มไว้ ด้วยอำนาจสมาบัติ นั้น อธิบายว่า ผู้ที่
ได้ฌานโลกีย์ ย่อมยังมีราคะ โทสะ โมหะ มานะอยู่ แต่ว่าราคะ โทสะ โมหะ
มานะเหล่านั้น ไม่กำเริบขึ้นได้ ไม่ฟูขึ้นได้ ไม่ปรากฏขึ้นได้ เปรียบเหมือนกับ
หญ้าที่แผ่นศิลาทับไว้ฉะนั้น คือ ธรรมตาหญ้าที่แผ่นศิลาทับไว้ ย่อมไม่งอกขึ้นได้
เป็นแต่ยังคงอยู่ภายในศิลานั้นเท่านั้น ต่อเมื่อยกแผ่นศิลานั้นขึ้นจึงจะงอกได้ ฉะนั้น
ราคะ โทสะ โมหะ มานะ ของผู้ได้สำเร็จฌานก็ฉนั้น ต่อเมื่อผู้สำเร็จฌาน
นั้นปล่อยไปเมื่อไร จึงจะปรากฏได้ เหมือนอย่างเรื่องฤษีต่าง ๆ มีหริตฤษี
เป็นต้น ดังจักได้นำมาแสดงต่อไป.

อดีต กิร พาราณสี โขริสตโต กล่าวคือ ในอรรถกถาแห่งหริต-
ชาดก คัมภีร์นวกนิบาต ได้กล่าวเรื่องหริตชาดสไว้ว่า ในอดีตกาลล่วงแล้ว
มา พระโฆริสค์เจ้าได้เสวยพระชาติเป็นพราหมณ์ มีสมบัติ ๘๐ โกฏิ อยู่ในเมือง
พาราณสี ฯ คนทั้งหลายมีมารดาบิดาเป็นต้น ได้ตั้งชื่อว่าหริตกุมาร เพราะ
เหตุการณ์ที่พระโฆริสค์วันนั้น มีผิวพรรณเหลืองอร่ามดังทองคำธรรมชาติ ฯ
แต่เมื่อมารดาบิดาล่วงลับไปแล้ว หริตกุมารนั้น ก็ไปบวชเป็นฤษีอยู่ในป่า
หิมพานต์ พอบวชได้ ๑ วัน ก็ได้สำเร็จฌานอภิญญา แล้วอยู่ในป่าหิมพานต์
นั้นตลอดกาลนาน จึงได้ออกจากป่าหิมพานต์ เดินทางไปสู่บ้านเมืองของ
มนุษย์ จนกระทั่งถึงพระราชอุทยานของพระเจ้าพาราณสี แล้วก็เข้าไปพักอยู่
ในพระราชอุทยานนั้น การที่มาจากป่าหิมพานต์นั้น เพื่อต้องการจะฉันอาหารที่มี
รสเค็มรสเปรี้ยว ด้วยเหตุว่าในป่าหิมพานต์นั้นไม่มีอาหารที่มีรสเปรี้ยวรสเค็ม เพราะ
มีแต่ลูกไม้ห้วนเท่านั้น ฯ ในเวลาที่ดาบสนั้นพักอยู่ในพระราชอุทยานนั้น ก็ได้ไปฉันประจำอยู่ที่พระราชมณเฑียร ของพระเจ้าพาราณสี ตลอดถึง ๑๒ ปี เป็น
ปริมาณ ฯ อยู่มาในกาลวันหนึ่ง เมื่อพระเจ้าพาราณสีจะเสด็จไปประจักษ์ความ

เดือตร้อน ในปลายแดนพระราชอาณาเขต ก็ได้ตรัสสั่งพระราชเทวีไว้ว่า เธออย่าประมาณบุญของเรา แล้วก็เสด็จไป ฯ จำเดิมแต่นั้นมา พระราชเทวีนั่น ก็ได้จัดอาหารถวายพระมหาสัตว์เจ้า ด้วยพระหัตถ์ของพระนาง ฯ

อยู่มาวันหนึ่ง เมื่อพระมหาสัตว์เจ้ามาเข้าไป พระราชเทวีนั่นก็ทรงสร่งแล้ว ทรงผ้าเนื้อเกลี้ยง เอนพระกายลงตากลมอยู่ของพระเกล แต่พอเอนพระกายลงบรรทม ก็ได้ยินเสียงผ้าเปลือกปอของพระมหาสัตว์เจ้า ที่เหาะมาทางอากาศ ก็รับลุกขึ้นโดยเร็วพลัน ฯ พระภษาเนื้อเกลี้ยงที่ทรงนั่งอยู่นั่น ก็ได้ทรงหลุดจากพระกาย ฯ พระมหาสัตว์เจ้าได้เห็นวิสภาคารมณดังกล่าวนี้ ก็เกิดกิเลสขึ้น แล้วก็เสื่อมจากฌานในทันใด เมื่อไม่อาจยังสติไว้ได้ ก็ได้ร่วมรักกับพระราชเทวี ครั้นเวลาฉนั้นจึงหันเสร็จแล้ว ก็ต้องเดินด้วยเท้าไปที่พระราชอุทยาน ด้วยไม่สามารถจะเหาะไปได้ ฯ จำเดิมแต่นั้นไป พระมหาสัตว์เจ้าก็ได้ทำอย่างนั้นทุกวันไป ฯ การกระทำของพระมหาสัตว์เจ้านั้น ก็ได้ปรากฏไปทั่วพระนคร ฯ พวกอำมาตย์ก็ได้ส่งหนังสือ ไปกราบทูลพระเจ้าพาราณสีว่า หาริตฤกษ์ได้ทำอย่างนี้ ฯ ฯ แต่พระเจ้าพาราณสีไม่ทรงเชื่อ เมื่อระงับความเดือตร้อนในปลายพระราชอาณาเขตเสร็จแล้ว จึงได้เสด็จกลับ ได้เสด็จแอบไปที่พระราชอุทยาน แล้วตรัสถามพระโพธิสัตว์ตามเหตุการณ์ ที่พวกอำมาตย์ส่งหนังสือไปกราบทูล ฯ พระโพธิสัตว์ก็ทรงรับว่าเป็นจริง ด้วยเหตุที่พระองค์ทรงถือสังขจวจา จึงทรงรับอย่างนั้น แต่ครั้นทรงรับว่าเป็นจริงแล้ว ก็ถวายพระพรว่า ขอมหาบพิตรจงให้อโอกาสแก่อาตมาสักคร้เกิด ถวายพระพรดังนี้แล้ว ก็เข้าไปในบรรณศาลาเพ่งดูดวงกสินแล้ว ก็ทำฌานให้เกิดขึ้นอีก จึงออกมาจากศาลาขึ้นไปนั่งในอากาศ แสดงธรรมถวายพระเจ้าพาราณสีแล้ว ก็เหาะกลับไปที่บ้านิมพานต์ มีฌานไม่เสื่อมก็ได้ขึ้นไปเกิดในพรหมโลก ดังนี้ ฯ

เรื่องนี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า กิเลสของหาริตฤกษ์ ในเวลาที่ฌานยังไม่เสื่อมนั้น ก็เป็นเหมือนหย้าที่แผ่นศิลาทับไว้ แต่เมื่อฌานเสื่อมก็เป็นเหมือนหย้า ในเวลาที่เขายกแผ่นศิลาออกฉะนั้น ฯ มิใช่แต่หาริตฤกษ์องค์เดียวเท่านั้นหาได้ ถึงฤกษ์อื่น ๆ ที่มีกิเลสปรากฏขึ้น ด้วยได้เห็นวิสภาคารมณดังข้างนี้ เช่น โลมกัสสปฤกษ์ เป็นต้น

อดีต พาราณสีรูปโย พรหมมหตตสส ปุตุโต กล่าวคือ ในโลกกัสสป-
ชาตก คัมภีร์นวกนิบาตว่า ในอดีตกาลล่วงแล้วมา พระราชโอรสของพระเจ้า
พรหมทัต ในกรุงพาราณสี มีพระนามว่าพรหมทัตกุมาร กับบุตรปโรหิตชื่อว่า
กัสสป ได้เป็นสหายกัน ได้เล่าเรียนศิลปะทั้งปวง ในสำนักอาจารย์เดียวกัน ๆ
ต่อมาภายหลัง เมื่อพระเจ้าพาราณสีสวรรคตแล้ว พรหมทัตราชกุมารก็ได้ผ่าน
ราชสมบัติแทนพระราชบิดา ๆ ในคราวนั้น กัสสปกุมารก็คิดว่า สหายของ
เราได้เป็นพระราชาแล้ว บัดนี้จักต้องพระราชทานซึ่งอสิริยศใหญ่ให้แก่เรา เรา
จะต้องการอะไรด้วยอสิริยศ เราจะลามารดาบิดา กับพระราชา ออกบรรพชา
คิดดังนี้แล้ว กัสสปกุมารนั้น ก็ไปกราบทูลลาพระราชบิดา แล้วก็อำลาบิดามารดา
ออกไปสู่ป่าหิมพานต์ ไปบรรพชาเป็นฤๅษี ได้สำเร็จอภิญญาสมบัติ ใน
วันที่ ๘ นับแต่วันออกบรรพชาแล้วไป แล้วก็ได้หาเลี้ยงชีวิตอยู่ ด้วยการเหี่ยว
บิณฑบาต ๆ คนทั้งหลายก็เรียกว่า โลกกัสสปฤๅษี ๆ โลกกัสสปฤๅษีนั้น
เป็นผู้มีตบะแรงกล้า สรรวมอินทรีย์อย่างยิ่ง ๆ ด้วยเดชแห่งตบะของฤๅษี
นั้น พิกพของท้าวสักกเทวราชก็ได้หวาดหวั่นไหว เมื่อท้าวสักกเทวราชพิจารณา
ไป ก็ได้เห็นเหตุการณ์ว่า พิกพเราหวาดหวั่นไหวด้วยอำนาจคุณธรรมของฤๅษีนั้น
จึงทรงพระดำริว่า คาบสองคนเป็นผู้มีเดชสูงนัก จะต้องทำให้เคลื่อนจาก
ฐานะแห่งท้าวสักกเทวราช เราจะไปร่วมคิดกันกับพระเจ้าพาราณสี ทำลาย
ตบะของคาบสนให้ได้ ๆ พอรทรงพระดำริดังนี้แล้ว ถึงเวลาเที่ยงคืน ก็เสด็จ
ลงมาจากสวรรค์ เข้าไปในห้องที่บรรทมของพระเจ้าพาราณสี ทำให้ห้องทั้ง
สิ้นสว่างไสวด้วยรัศมีกายแล้ว ก็ยืนอยู่ในอากาศ ในที่ใกล้พระราชบิดา ปลุก
พระราชบิดาว่า ลูกชนเกิดมหาราช ๆ เมื่อพระราชบิดาตรัสถามว่า ท่านคือ
ใคร ก็ตรัสตอบว่า เราคือท้าวสักกเทวราช ๆ พระราชาจึงทูลถามว่า พระองค์
เสด็จมาเพื่อประสงค์อะไร ก็ตรัสตอบว่า เรามาเพื่อประสงค์จะถามพระองค์ว่า
พระองค์จะทรงต้องการความเป็นเอกราช ในชมพูทวีปทั้งสิ้นหรือไม่? พระ
เจ้าพาราณสีตรัสตอบว่า หม่อมฉันจะไม่ต้องการอย่างไร ๆ ลำดับนั้น ท้าว
สักกเทวราชจึงตรัสว่า ถ้าอย่างนั้น จงนำโลกกัสสปฤๅษี มาให้ฆ่าสัตว์บูชาบุญ
แล้วพระองค์ก็จักเสมอดังท้าวสักกเทวราช จะไม่รู้จักแก่ ไม่รู้จักตาย จะได้

เป็นใหญ่ในชมพูทวีปทั้งสี่^๕ ตรัสตั้งแล้วจึงตรัสว่า เมื่อพระองค์ให้โลมกัสสปฤๅณ มาสัตว์บุชายัญได้ พระองค์ก็จักเท่ากับพระอินทร์ จักไม่รู้จักตายโดยแท้

เมื่อพระเจ้าพาราณสี ได้ทรงสดับถ้อยคำของท้าวสักกเทวราช ตั้งแล้ว ก็ทูลรับว่า ดิแล้วพระเจ้าข้า^๖ ๑ ลำดับนั้น ท้าวสักกเทวราช จึงตรัสว่า ถ้าอย่างนั้น พระองค์อย่าได้เนิ่นช้า ตรัสอย่างนั้นแล้ว ก็เสด็จกลับสู่สวรรค์ ๑ รุ่งเช้า^๗ พระเจ้าพาราณสี จึงตรัสให้หาสัหายอำมาตย์เข้ามาเฝ้าแล้วตรัสว่า นี่แน่ะ อำมาตย์ เธอจงไปสู่สำนักของโลมกัสสปฤๅณ ผู้เป็นบิณฑบาตของเรา แล้วบอกตามถ้อยคำของเราว่า พระราชาขอให้ท่านไปมาสัตว์บุชายัญ แล้วพระราชาจักได้เป็นพระราชาเอก ในชมพูทวีปทั้งสี่^๘ ส่วนท่านต้องการประเทศเท่าใด พระราชาก็จักพระราชทานท่านนั้น ขอท่านจงไปกับข้าพเจ้า เพื่อบุชายัญ ดังนี้ ๑ สัหายอำมาตย์ก็รับพระราชโองการ ตั้งแล้ว ก็ให้คนตักสอง^๙ บาร้องให้ทั่วทั้งพระนคร เพื่อจะให้รู้จักทอของดาบสนั้น เมื่อมีพราณไพรคนหนึ่งบอกว่า ข้าพเจ้ารู้จัก จึงให้พราณไพรนั้นเป็นผู้พาไปพร้อมด้วยบริวารเป็นอันมาก เมื่อไปถึงแล้วก็ได้ให้ฤๅษี แล้วขมแข็งซึ่งพระราชโองการนั้น ให้ทราบ ๑ เมื่อดาบสได้ฟังดังนั้น จึงตรัสว่า นี่แน่ะสัหาย เธอพูดอะไรอย่างนี้ แล้วก็ปฏิเสธเสียด้วยคำว่า ดูก่อนสัหายอำมาตย์ เธอจงรู้เถิดว่า เราไม่ต้องการซึ่งแผ่นดินอันมีมหาสมุทรเป็นขอบเขต ที่จะทำให้เกิดความนิรันดรา ๑ เราได้เคยเห็นซึ่งการได้ลาภยศโดยทางไม่ชอบธรรม ๑ การที่เราหาเลี้ยงชีพด้วยการบิณฑบาตนั้น เป็นการประเสริฐกว่า การที่เราจะเบียดเบียนผู้อื่น เพื่อจักได้เป็นพระราชาอันไม่ประเสริฐเลย ดังนี้

สัหายอำมาตย์ได้ฟังดังนั้นแล้ว ก็กลับไปกราบทูลพระราชา ๑ พระราชาก็ทรงนั่งอยู่ด้วยทรงเห็นว่า เมื่อฤๅษีนั้นไม่มาก็ไม่อาจทำอะไรได้ ๑ แต่พอถึงเที่ยงคืนวันหลัง ท้าวสักกเทวราชก็เสด็จลงมายืนที่อากาศตรัสถามว่า มหา^{๑๐} ราช พระองค์ได้นำโลมกัสสปฤๅณ มาให้บุชายัญแล้วหรือ พระเจ้าพาราณสี^{๑๑} ตรัสตอบว่า ให้อำมาตย์ไปนิมนต์แล้ว แต่ฤๅษีนั้นไม่มา ๑ ท้าวสักกเทวราช^{๑๒} จึงตรัสว่า ถ้าอย่างนั้น พระองค์จงให้ตกแต่งพระนารัจฉิยราชธิดาของพระ^{๑๓} องค์ ด้วยเครื่องอลังการทุกประการแล้ว มอบให้สัหายอำมาตย์นำไป ให้

ไปบอกแก่ฤๅษณ์นั้นว่า ถ้าท่านจักไปบูชาัญญ พระราชาจักพระราชทานพระราช-
 กุมารนั้น ดังนี้ เชื่อว่าฤๅษณ์นั้นคงจักมีจิตผูกพันกับพระราชกุมาร แล้วจักมา
 เป็นแน่ ฯ พระเจ้าพาราณสีก็ทรงรับว่า พระเจ้าข้า รุ่งเช้าขึ้นจึงได้มอบพระ
 ราชธิดาให้สัหายอำมาตย์นำไป ฯ สัหายอำมาตย์ก็นำพระราชธิดาไปหาฤๅษณ์ พอ
 ไปถึงแล้วก็กราบไหว้ กล่าววาจาปราศรัยแล้ว ให้ได้เห็นพระราชธิดาแล้ว ผู้เปรียบ
 คังนางฟ้า ฯ เมื่อฤๅษณ์ได้เห็นแล้วก็มิจิตปฏิพัทธ์ทันที แล้วก็เสื่อมจากภพภายใน
 ทันใด ฯ อำมาตย์รู้ว่าโลกัสสปฤๅษณ์ มิจิตปฏิพัทธ์ต่อพระราชธิดาแล้ว ก็กล่าว
 ขึ้นว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ถ้าพระผู้เป็นเจ้าไปบูชาัญญ พระราชาจักยกพระ
 ราชกุมารนั้น ให้เป็นข้าบาทบริจาริกาของพระผู้เป็นเจ้า ฯ โลกัสสปฤๅษณ์ ผู้
 ห้วนไหวด้วยกิเลส จึงถามขึ้นว่า พระราชาจักยกพระราชกุมารนั้น ให้แก่เราจริง
 หรือ? สัหายอำมาตย์ก็ตอบว่า จริง ฯ โลกัสสปฤๅษณ์นั้นกล่าวว่า เมื่อเรา
 จะได้พระราชกุมารนั้น เราก็จักไปบูชาัญญ แล้วจึงจะหัดให้พระราชกุมารนั้น ขึ้นสู่
 ราชมรรคพร้อมทั้งชฎา ไปสักรงพาราณสี ฯ ฝ่ายพระราชาทรงทราบว่า โลก-
 กัสสปฤๅษณ์กำลังมา ก็ให้เตรียมขบวนบูชาัญญไว้ ฯ เมื่อพระราชาได้เห็นโลก-
 กัสสปมาถึง ก็ตรัสสั่งว่า พรุ่งนี้ท่านจักต้องบูชาัญญ ฉันทจักเป็นผู้เป็นเสมอกับ
 พระอินทร์ เสร็จการบูชาัญญแล้ว ฉันทจักยกพระราชธิดาให้แก่ท่าน ฯ กัสสป-
 ฤๅษณ์ ก็ทูลรับว่า ดิฉันแล้ว ฯ ลำดับนั้น พระเจ้าพาราณสีก็แสนที่จะดีพระทัย
 รุ่งเช้าขึ้นก็ได้เสด็จไปที่หลุมบูชาัญญ พร้อมกับนางจันทวดี และกัสสปฤๅษณ์ ฯ
 ที่หลุมบูชาัญญนั้น เขาได้ผูกข้าง ม้า โคผู้เป็นต้น ไว้เป็นลำดับกัน ฯ กัสสป-
 ฤๅษณ์ ก็ปรารภจะฆ่าสัตว์ทั้งปวงนั้นบูชาัญญ ฯ พวกมหาชนซึ่งประชุมกันอยู่
 ในที่นั้น ก็กล่าวขึ้นว่า ข้าแต่ท่านโลกัสสปฤๅษณ์ การฆ่าสัตว์บูชาัญญนั้น ข่อม
 ไม่เหมาะไม่ควรแก่ท่าน เหตุไร ท่านจึงจะทำอย่างนี้ ว่าดังนี้แล้ว ก็พากันร้องให้
 รำพัน แล้วกล่าวกันขึ้นว่า พลั กณโฑ พระจันทร์ก็เป็นของมีกำลัง ส่องโลก
 ให้สว่างเยือกเย็น พลั สุริโย พระอาทิตย์ก็เป็นของมีฤทธิ์เดช นำโลกให้
 สว่างไสว พลั สมณพราหมณา สมณพราหมณ์ทั้งหลาย ก็มีขันติเป็นกำลัง มี
 ความรู้เป็นกำลัง จะป้องกันเสียซึ่งอารมณ์อันน่ารัก น่าเกลียด ฯ พลั เวลา
 สมุทตตส ผังของมหาสมุทรก็มีกำลังจะป้องกัน ไม่ให้น้ำล้นฝั่งไปได้ ฯ

พลาติพลิมิตุโย ก็แต่ว่าหญิงทั้งหลาย ย่อมมีกำลังยิ่งกว่าสิ่งเหล่านั้น ด้วยเหตุว่า
พระนางจันทวดี ได้นำโลมกัสสปฤๅษี ผู้มีคุณธรรมแก่กล้า มาเพื่อให้ฆ่าสัตว์บูชายัญ
เพื่อประโยชน์แก่พระราชบิดาได้ ดังนี้

ถึงมหาชนคนทั้งปวงจะร้องไห้รำพัน ด้วยเสียงสนั่นหวั่นไหวอย่างนัก
ตาม โลมกัสสปฤๅษีนั้น ก็ไม่รู้สักประการใด ได้ยกพระขรรค์แกว่งขึ้นด้วยคิดว่า
จะตัดคอช้างบูชายัญ ฯ ช้างได้เห็นดังนั้นก็กลัวตาย จึงร้องขึ้นด้วยเสียงอันดัง
สัตว์ทั้งหลายมีช้าง ม้า โคสุกรเป็นต้น ได้ยินเสียงช้างตัวนั้นร้อง ก็พากัน
ร้องขึ้นด้วยความกลัวตาย ฯ ถึงแม้ว่า มหาชนคนทั้งหลาย ก็พากันร้องขึ้นด้วย
เสียงสนั่นหวั่นไหว ฯ กัสสปฤๅษี ได้ยินเสียงร้องของคนและสัตว์ทั้งปวง ดังนั้น
ก็เกิดความสลดใจ จึงแลดูขงบริวารฤๅษี มีชฎาเป็นต้น ขึ้นในขณะนั้น ฯ
ในขณะนั้น ชฎา หนวดเครา ขนรักแร้ ขนอก ของตนก็ได้ปรากฏขึ้น ฯ จึง
ได้เกิดความเสียใจขึ้นทันทีว่า การกระทำของเราเนี่ย ไม่สมควรนักหนา เมื่อจะ
ประกาศความสลดใจของตน ให้คนทั้งหลายทราบ จึงกล่าวขึ้นว่า กรรมที่บุคคล
ทำด้วยความโลภ ย่อมเป็นกรรมเผ็ดร้อน เป็นกรรมมีความรักเป็นต้นเหตุ เรา
จักแสวงหาซึ่งมุลรากแห่งกรรมนั้นให้ได้ เราจักตัดซึ่งราคะ พร้อมทั้งเครื่องผูก
คือสิ่งที่เห็นว่าสวยงามเสียในบัดนี้ ดังนี้

ลำดับนั้น พระเจ้าพาราณสีจึงตรัสว่า อย่ากลัวเลยพระสหาย บัดนี้เรา
จักยกพระนางจันทวดีกุมารี กับกองแก้ว ๗ ประการ ให้แก่ท่าน ท่านจงบูชา
ขัญเกิด ฯ กัสสปฤๅษีได้ฟังดังนั้น จึงตอบว่า ดูก่อนมหาราช อาตมาไม่ต้อง
การด้วยกิเลสอันนี้ ตอบดังนี้แล้ว จึงได้กล่าวต่อไปว่า เราได้เขียนกามารมณ์
ซึ่งมีอยู่เป็นอันมากในโลก คุณธรรมสำหรับเผือกิเลส เป็นของประเสริฐกว่า
กามคุณทั้งหลาย เราจักละกามทั้งหลาย ไปกระทำซึ่งตปธรรมอันล้ำเลิศ ขอ
แว่นแคว้นกับพระนางจันทวดี จึงเป็นของพระองค์เกิด

เมื่อโลมกัสสปฤๅษีกล่าวอย่างนั้นแล้ว ก็ได้ประมวณมาซึ่งกสิณ ทำคุณวิเศษ
ที่เสื่อมไปให้เกิดขึ้นแล้ว ก็ขึ้นไปนั่งอยู่บนอากาศ แสดงธรรมสั่งสอนพระราชา
แล้วก็ถวายโอวาทว่า ขอพระองค์อย่าประมาท ดังนี้แล้ว ก็ให้ทำลายหลุมบูชายัญ
เสีย ให้ออกภัยแก่คนและสัตว์ทั้งปวง ที่จะต้องถูกฆ่าบูชายัญนั้น แล้วก็เหาะกลับ

ไปสู่ป่าไผ่พานต์ เจริญพรเมฆวิหารอยู่จนตลอดชีวิต แล้วก็ได้ขึ้นไปเกิดในพรหม-
โลก ๑ ต่อมาสมัยอำมาตย์นั้นก็ได้มาเกิดเป็นพระสารีบุตร ส่วนโลกัสสปฤาษีนั้น
ก็ได้มาเกิดเป็นพระพราหมณ์เจ้าของเราทั้งหลาย สันเนอความในเรื่องโลกัสสปฤาษี
เพียงเท่านั้น ๑ ในเรื่องนั้น ท่านทั้งหลายก็พอจะเห็นได้ว่า กิเลสของโลมกัสสปฤาษีที่
ได้มานั้น ได้สงบนิ่งอยู่ด้วยอำนาจฌาน ไม่อาจปรากฏขึ้นได้ แต่เมื่ออกามเสื่อมแล้ว
จึงปรากฏขึ้น ๑ กิเลสที่ไม่ปรากฏขึ้นด้วยอำนาจฌาน เรียกว่า ข่มไว้ด้วยอำนาจ
เรียกว่า ละกิเลสนั้นด้วยการข่มไว้ ส่วนคำว่า ละกิเลสด้วยองค์คุณนั้น ได้แก่การ
ละกิเลสด้วยองค์มรรคนั้น ๆ ดังนี้ สันเนอความในเทศนาที่กล่าวกันเพียงเท่านั้น.

เอวံ กัมมํ ด้วยประการฉะนี้ ๑

กัณห์ที่ ๗๓

คัมภีร์พระปกคัลลบัญญัติ

ว่าด้วยบุคคล ๔ จำพวก มีคนได้ความสงบใจเป็นต้น

กถญจ ปุคฺคโล ลากิ โหติ อชฺชุตฺตํ เจโตสมถสฺส น ลากิ อธิปณฺณา-
ธมฺมวิปสฺสณาย อีเธกอุโจ ปุคฺคโล ลากิ โหติ รูปสทฺคตาณํ วา อรูปสทฺคตาณํ
วา สมาปตฺตินํ น ลากิ โลกุตฺตรมคฺคสฺส วาติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์พระปกคัลลบัญญัติ กัณห์ที่ ๗๓ ว่าด้วย
บุคคล ๔ จำพวก มีคนได้ความสงบใจเป็นต้น ตามพระบาลี อรรถกถา อรรถา-
ธิบาย สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชน
ทั้งหลาย ตลอดกาลนาน

บาลี

คำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนานั้นว่า
บุคคล ๔ จำพวกนั้น คือ จำพวกที่ได้ความสงบใจภายใน แต่ไม่ได้อธิปัตตญาณธรรม-

วิปัสสนา ๑ จำพวกที่ได้อธิเบญญาธรรมวิปัสสนา แต่ไม่ได้ความสงบใจภายใน ๑
 จำพวกที่ได้ความสงบใจภายในด้วย ได้อธิเบญญาธรรมวิปัสสนาด้วย ๑ จำพวกที่ไม่ได้
 ความสงบใจภายในด้วย ไม่ได้อธิเบญญาธรรมวิปัสสนาด้วย ๑ รวมเป็น ๔ จำพวก
 ด้วย ดังนี้ ๑ ใน ๔ จำพวกนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นพระพุทธเจ้าของเรา
 ทั้งหลาย ได้ทรงแสดงไว้เป็นปัจฉาวิสัยว่า บุคคลที่ได้ความสงบใจภายใน แต่ไม่ได้
 อธิเบญญาธรรมวิปัสสนานั้น คือ อย่างไร ? คือ บางคนในโลกนี้ ได้สมาบัติอัน
 สหระตด้วยรูปก็มี อันสหระตด้วยรูปก็มี แต่ไม่ได้มรรคอันเป็นโลกุตตระ บุคคล
 อย่างนั้นแล เรียกว่าได้ความสงบใจภายในแต่ไม่ได้อธิเบญญาธรรมวิปัสสนา ๑ บุคคลที่ได้
 อธิเบญญาธรรมวิปัสสนา แต่ไม่ได้ความสงบใจภายในนั้น คือ อย่างไร คือ บางคน
 ในโลกนี้ ได้มรรคผลอันเป็นโลกุตตระ แต่ไม่ได้สมาบัติอันสหระตด้วยรูป หรือ
 สหระตด้วยรูป บุคคลอย่างนั้นแล เรียกว่าได้อธิเบญญาธรรมวิปัสสนา แต่ไม่ได้
 ความสงบใจภายใน ๑ บุคคลที่ได้ความสงบใจภายในด้วย ได้อธิเบญญาธรรม
 วิปัสสนาด้วยนั้น คือ อย่างไร คือ บางคนในโลกนี้ ได้สมาบัติอันสหระตด้วยรูปบ้าง
 อันสหระตด้วยรูปบ้าง ได้มรรคผลอันเป็นโลกุตตระบ้าง บุคคลอย่างนั้นแล เรียกว่า
 ได้ความสงบใจภายในด้วย ได้อธิเบญญาธรรมวิปัสสนาด้วย ๑ บุคคลที่ไม่ได้ความ
 สงบใจภายในด้วย ไม่ได้อธิเบญญาธรรมวิปัสสนาด้วยนั้น คือ อย่างไร คือ บางคน
 ในโลกนี้ ไม่ได้สมาบัติอันสหระตด้วยรูปบ้าง ด้วยรูปบ้าง ไม่ได้มรรคผลอันเป็น
 โลกุตตระบ้าง บุคคลอย่างนั้นแล เรียกว่าไม่ได้ความสงบใจภายในด้วย ไม่ได้อธิ-
 เบญญาธรรมวิปัสสนาด้วย สิ้นเนื้อความในพระบาลีเพียงเท่านั้น.

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า คำว่า ได้นั้น คือ ได้แล้วหยุดอยู่ ๑
 คำว่า ความสงบใจภายในนั้น ได้แก่ความสงบใจอันเกิดขึ้นในจิตของตน ซึ่ง
 นับว่าเป็นของเฉพาะตน ๑ คำว่า อธิเบญญาธรรมวิปัสสนานั้น ได้แก่วิปัสสนา
 อันเป็นไปด้วยอำนาจอนิจจังเป็นต้น ในธรรมคือขั้นทั้งหลาย อันนับว่าเป็น

อธิปัญญา ๑ คำว่า สหเรตด้วยรูปนั้น ได้แก่รูปาวจรสมาบัติ อันมีรูปนิमितเป็น
 อารมณ ๑ คำว่า สหเรตด้วยอรุปนั้น ได้แก่อรูปสมาบัติ ที่ไม่มีรูปนิमितเป็น
 อารมณ ๑ ในบุคคล ๔ จำพวกนั้น จำพวกแรกได้แก่ปุถุชนผู้ได้สมาบัติ ๑
 จำพวกที่ ๒ ได้แก่พระอริยสาวกที่เป็นสุกขวิปัสสก ๑ จำพวกที่ ๓ ได้แก่
 อริยสาวกที่ได้สมาบัติ ๘ ๑ จำพวกที่ ๔ ได้แก่โลกียปุถุชน ดังน

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า บุคคลที่ได้ความสงบใจภายใน
 แต่ไม่ได้อธิปัญญาธรรมวิปัสสนานั้น ได้แก่บุคคลที่ได้สมาบัติ ๘ แต่ไม่ได้
 มรรคผล บุคคลจำพวกนี้ ได้แก่ปุถุชนผู้ได้สมาบัติ ๘ ๑ บุคคลที่ได้อธิปัญญา
 ธรรมวิปัสสนา แต่ไม่ได้ความสงบใจภายในนั้น ได้แก่บุคคลผู้ได้มรรคผล
 แต่ไม่ได้สมาบัติ ๘ บุคคลจำพวกนี้ ได้แก่อริยสาวก ที่เป็นสุกขวิปัสสก ๑
 บุคคลที่ได้ความสงบใจภายในด้วย ได้อธิปัญญาธรรมวิปัสสนาด้วยนั้น ได้แก่
 บุคคลผู้ได้สมาบัติ ๘ ด้วย ได้มรรคผลด้วย บุคคลจำพวกนี้ ได้แก่อริยสาวก ที่
 ได้สมาบัติ ๘ ๑ บุคคลที่ไม่ได้ความสงบใจภายในด้วย ไม่ได้อธิปัญญาธรรม-
 วิปัสสนาด้วยนั้น ได้แก่บุคคลผู้ไม่ได้สมาบัติ ๘ ด้วย ไม่ได้มรรคผลด้วย บุคคล
 จำพวกนี้ ได้แก่โลกียปุถุชน ดังน ๑ ได้ใจความตามที่แสดงมานี้ว่า อธิปัญญา
 ธรรมวิปัสสนานั้น ได้แก่อนุญาอันยังชงเป็นเครื่องเล็งเห็นธรรมด้วยปัญญาอัน
 ยัง ๑ ปัญญาอันยังในที่นี้ ได้แก่อนุญาที่เล็งเห็นธรรม คือ ขันธ์ทั้งหลายว่า
 เป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา จนได้สำเร็จมรรค ผล นิพพาน ๑ บุคคล ๔ จำพวก
 เป็นปุถุชน ๒ จำพวก เป็นพระอริยเจ้า ๒ จำพวก ๑ ปุถุชน ๒ จำพวกนั้น คือ
 จำพวกหนึ่งเป็นโลกียปุถุชนธรรมดา คือ เป็นปุถุชนที่ไม่ได้สมาบัติ ๘ ๑ อีก
 จำพวกหนึ่ง เป็นปุถุชนที่ได้สมาบัติ ๘ ๑ พระอริยเจ้านั้นก็มีอยู่ ๒ จำพวก คือ
 จำพวกหนึ่งเป็นสุกขวิปัสสก คือ เป็นผู้สนกิเลสเท่านั้น แต่ไม่มีคุณวิเศษอย่าง
 อื่น คือ ไม่ได้สำเร็จสมาบัติ ๘ ๑ อีกจำพวกหนึ่ง เป็นพระอริยเจ้าด้วย ได้สมาบัติ ๘
 ด้วย ๑ คำว่า พระอริยเจ้าในที่นี้ ได้แก่พระอรหันต์ ๑ พระอรหันต์นั้นแบ่งเป็น
 หลายจำพวก คือ เป็นสุกขวิปัสสก จำพวกที่สนกิเลสอย่างเดียว ๑ เป็น

ฉฬภิญโญ เป็นผู้มฤตยูครบท ๖ ประการ ๑ เติวิชโช เป็นผู้มวิชา ๓ ประการ ๑ ปฏิสัมภีที่ปัตโต เป็นผู้ได้ปฏิสัมภี ๑ ดังนี้ ๑ ก็พระอรหันต์ จำพวก สุกขวิปัสสโก คือ จำพวกที่สั่นกลืนอย่างเดียว ไม่ได้คุณวิเศษอย่างอื่น คือ สำเร็จปฏิสัมภี ๓ นั้น ได้แก่พระจักขบาลเถระเจ้าเป็นตัวอย่าง ๑ พระอรหันต์ ที่สำเร็จปฏิสัมภี ๔ นั้น มีพระมหาโกญจิตเถระเจ้าเป็นอุทาหรณ์ ๑ พระอรหันต์ ที่สำเร็จวิชา ๓ นั้น มีพระอนรุธเถระเจ้าเป็นอุทาหรณ์

ก็พระจักขบาลเถระเจ้า ทว่าเป็นตัวอย่างแห่งพระอรหันต์ จำพวกสูก-
วิปัสสกนั้น มีเรื่องพิสดารอยู่ในคัมภีร์พระธรรมบทแล้ว ๑ เรื่องพระอนรุธ-
เถระเจ้า และเรื่องพระมหาโกญจิตเถระเจ้า และเรื่องพระภททียเถระเจ้า ทั้ง ๓ องค์นี้ มี
พิสดารอยู่ในคัมภีร์มโนรถปรัณ อันเป็นอรรถกถา แห่งคัมภีร์เอกนิบาตแล้ว ๑
แต่เรื่องพระเถระเจ้าเหล่านั้น จักได้ยกมาแสดงให้พิสดารในกถาเจ้านี้ เพียงแต่เรื่อง
พระอนรุธเถระเจ้าเท่านั้น ส่วนเรื่องพระเถระเจ้านอกนั้น จักได้ยกไว้มิได้นำมา
แสดง จักแสดงเฉพาะแต่เรื่องพระอนรุธเถระเจ้าเท่านั้น กล่าวคือ ในคัมภีร์มโนรถ-
ปรัณว่า พระอนรุธเถระเจ้านั้น เป็นผู้เลิศในทางทิพพจักข ด้วยบพพวาสนาบารมี
ที่ได้สะสมอบรมมาแล้วตลอดแสนกัลป์เป็นประมาณ กล่าวคือ พระเถระเจ้าองค์นี้
ได้เกิดเป็นกัลปบุตรในครั้งศาสนาพระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้าโน้น ได้เป็นอิสร-
กฏุมพิกคนหนึ่งในคราวนั้น ได้เห็นพระปทุมุตตระทรงตั้งภิกษุผู้มีทิพพจักของค์หนึ่ง
ไว้ในตำแหน่งอันเลิศฝ่ายทิพพจักข จึงคิดว่า ภิกษุองค์นี้เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย
ในฝ่ายทิพพจักข เราก็ควรจะเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ในฝ่ายทิพพจักข
จึงถวายมหาทานแก่พระภิกษุสงฆ์แสนองค์ มุ่งองค์พระปทุมุตตระเป็นประธาน
อยู่ตลอด ๑ วัน แล้วได้ถวายผ้าอย่างดี แก่องค์พระปทุมุตตรชินศรี แล้วตั้ง
ความปรารถนาว่า ขอให้ได้เป็นผู้เลิศในฝ่ายทิพพจักข ๑ เมื่อองค์พระปทุมุตตระ
ปริณิพพานแล้ว ก็ได้ถามภิกษุทั้งหลายว่า การบริกรรมทิพพจักขุนั้น คือ อย่างไร?
ภิกษุทั้งหลายบอกว่า คือ การถวายประทีป จึงได้สร้างต้นประทีปขึ้นหลายพันต้น
จุดบูชาพระเจดีย์ ของพระปทุมุตตรชินศรี ส่วนประทีปที่เป็นบริวารนั้น หา
ประมาณมิได้ ทั้งได้ทำบุญกุศลอย่างอื่น ๆ อยู่อีกจนตลอดอายุ แล้วได้ท่อง
เพ็ญสวดทิพย์สมบัติและมนุสยสมบัติอยู่ตลอดแสนกัลป์าวสาน ๑ ครั้นมาถึง

ครั้งพุทธกาลแห่งพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ได้มาเกิดเป็นบุตรกฤตุมภ์ในเมืองพาราณสี เมื่อพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จเข้าสู่พระปรินิพพานแล้ว ก็ได้สร้างถาดสัมฤทธิ์เป็นอันมาก สำหรับใส่น้ำมันจุดเป็นประทีปบูชาพระเจดีย์ ของพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ใส่ประทีปแต่ละดวง ๆ นมัมภ์มกัถว ท้าวได้ทนดวงประทีปด้วยศรัทธาเดินเวียนรอบพระเจดีย์อยู่ตลอดราตรี เวลาตายจากชาตินี้ไปแล้ว ก็ได้ขึ้นไปเกิดในเทวโลก ฯ แต่เมื่อยังไม่มีพระพุทธรูปเกิดขึ้นในโลกอีก ก็ได้ลงมาเกิดเป็นบุตรของคนเชื้ออยู่ในเมืองพาราณสีนั้น เมื่อเติบโตแล้ว ได้เป็นคนหาหญ้าขาย อาศัยสมณเศรษฐีนั้นเลี้ยงชีพ มีนามว่าอันนการบุรุษ ฯ สมณเศรษฐีนั้นได้ให้ทานแก่คนขอทานทุกวัน

อยู่มาวันหนึ่ง มีพระบิณฑกพุทธเจ้าองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่าพระอุปริฏฐบิณฑกโพธิ์ ออกจากนิโรธสมาบัติแล้ว ก็เหาะมาจากภูเขาคันธมาถน์ มาปรากฏในที่เฉพาะหน้าแห่งอันนการบุรุษ ฯ อันนการบุรุษได้เห็นพระบิณฑกพุทธเจ้ามีบาตรเปล่า ก็กราบไหว้แล้วถามว่า พระผู้เป็นเจ้าได้อาหารแล้วหรือ ? พระบิณฑกพุทธเจ้าตอบว่า ดูก่อนบุรุษผู้มีบุญมาก เราจักได้อาหาร ฯ อันนการบุรุษจึงว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ขอพระผู้เป็นเจ้าจงหยุดอยู่ที่นี่สักหน่อยเถิด ว่าแล้วก็รีบกลับไปที่เรือนของตน ถามภรรยาว่า ข้าวส่วนของฉันมีหรือไม่ ? ภรรยาบอกว่า มี จึงไปนำบาตรของพระบิณฑกพุทธเจ้ามาใส่บาตร แล้วก็ปรารธนาว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ขอให้ข้าพเจ้าพ้นจากความลำบากยากจนเช่นนี้เถิด ฯ พระบิณฑกพุทธเจ้าก็อนุโมทนาว่า จงสำเร็จดังปรารธนา ฯ อันนการบุรุษนั้นจึงป้อนข้าวบางลงในที่แห่งหนึ่ง ให้พระบิณฑกพุทธเจ้านั่งฉันจังหันในที่นั้น เวลาท่านฉันจังหันแล้ว ก็ได้ถวายน้ำแก่ท่าน แล้วท่านก็อนุโมทนาด้วยอนุโมทนาสำหรับพระบิณฑกพุทธเจ้าทั้งหลาย แล้วก็เสด็จไปจากที่นั้น

เทวดาที่สิงอยู่ในเศวตฉัตรของสมณเศรษฐี ก็ได้ให้สาธุการขึ้นถึง ๓ ครั้งว่า นาสรรเสริญทานที่ตังไว้ดีในพระอุปริฏฐบิณฑกพุทธเจ้า ซึ่งเป็นทานอย่างเยี่ยมดังนี้ ฯ สมณเศรษฐีจึงถามว่า ข้าพเจ้าให้ทานอยู่ตลอดกาลนานถึงเพียงนี้ ท่านไม่เห็นหรือ ? เทวดานั้นจึงตอบว่า เราไม่ได้ให้สาธุการในการให้ทานของท่าน เราให้สาธุการในการให้ทานของอันนการบุรุษ ที่ใส่บาตรของพระอุปริฏฐบิณฑก-

พุทธเจ้าต่างหาก ฯ สมณเศรษฐีก็ถือศรัทธาใจ จึงให้หาอันนการบุรุษไปไต่ถาม เมื่อได้ความจริงว่า ได้ยกส่วนอาหารซึ่งตนจะกินในวันนั้น ใส่บาตรพระปัจเจกพุทธเจ้า ก็ขอซื้ออันนสี่สัแห่งการใส่บาตรนั้นเป็นเงิน ๑ กหาปละ อันนการบุรุษก็ไม่ยอมขาย จึงขอซื้อหว่านไปถึงพันตำลึง อันนการบุรุษก็ไม่ยอมให้ อันนการบุรุษบอกว่า ข้าพเจ้าไม่ทราบว่า การให้ส่วนบุญแก่ท่านจะควรหรือไม่ควร ขอให้ได้ไปถามพระปัจเจกพุทธเจ้าดูก่อน เมื่อไปถามพระปัจเจกพุทธเจ้า ได้ความว่าสมควรแล้ว ก็กลับมารับเงินพันตำลึงของเศรษฐี แล้วแบ่งส่วนบุญให้แก่เศรษฐี

เศรษฐีได้หาอันนการบุรุษไปเฝ้าพระราชาในวันนั้นด้วย พระราชาทรงทราบแล้ว ก็ทรงพระโสมนัสปริศนา จึงได้พระราชทานบ้านเรือนให้แก่อันนการบุรุษ ฯ พอลคนทั้งหลายไปขุดแล้วถา ท้องสร้างบ้านเรือนให้แก่อันนการบุรุษในวันนั้น ก็มีชุมทรัพย์ผุดขึ้นมาติด ๆ กันไป คนทั้งหลายจึงไปกราบทูลให้ทรงทราบ ฯ พระราชาได้ตรัสสั่งให้ขุดลงไปว่า ชุมทรัพย์เหล่านั้นจักต้องเป็นของพระราชา ฯ เมื่อพวกนั้นขุดลงไป ชุมทรัพย์เหล่านั้นก็จมหายลงไป เขาจึงพากันไปกราบทูลพระราชา ฯ พระราชาจึงตรัสว่า ถ้าอย่างนั้นจงขุดลงไปเอาชุมทรัพย์เหล่านั้นมาให้แก่อันนการบุรุษ ฯ เมื่อคนเหล่านั้นขุดลงไป ก็ได้ทรัพย์ขึ้นมาเป็นอันมาก จนไม่มีผู้ใดจักมีทรัพย์มากเท่านั้น พระราชาจึงได้ทรงตั้งให้เป็นเศรษฐี มีนามว่าชนเศรษฐี ขนในเมืองนั้น

ชนเศรษฐีนั้น ก็ได้ทำบุญกุศลตั้งแต่วันนั้นเป็นต้นไปจนตลอดชีวิต แล้วได้ขึ้นไปเกิดในเทวโลก กองเทียวกุสยทิพย์สมบัติ มนุษยสมบัติ อยู่ตลอดกาลนาน ในกาลที่พระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายเกิดขึ้นนั้น ชนเศรษฐีนั้น ได้ลงมาเกิดเป็นพระโอรสของอมิตุทนต์กษัตริย์ ในกรุงกบิลพัสดุ์ราชธานี มีนามว่าอนรุท ฯ ในชาติที่เป็นอนรุทนั้น ก็ได้มีบุญนำอัสจรรย้อยอย่างหนึ่ง คือ ในเวลาที่ยังเป็นเด็กอยู่นั้น ได้มีเทพดาจัดขบวนทิพย์ใส่ลงไปในภาตทองคำไปให้เสวยอยู่ทุกวัน ไป มีปราสาทเป็นเทวอยู่ ในฤดูทั้ง ๓ แล้งละฤดู มีสนมกำนัลในเรือนล้อมเป็นบริวาร ได้เสวยสมบัติประหนึ่งว่าเทพเจ้าในสวรรค์ ต่อมาเมื่อพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายได้อุบัติขึ้นในโลก อนรุทกุมารนั้นก็ได้ออกไปบรรพชา

พร้อมกับสักขกमारหลายพระองค์ เมื่อได้บรรพชาแล้ว ก็ได้สำเร็จทิพพจักขุใน
ภายในพรรษานั้น

ต่อมาภายหลัง ก็ได้เรียนกรรมฐานจากพระธรรมเสนาบดีสารวัตร แล้วไป
เจริญสมณธรรมอยู่ในป่าจันทาสหายวัน ในแคว้นแคว้นเจติยะ, ได้นึกถึงมหา-
ปรีสวิตก ๓ ประการ พอถึงประการที่ ๔ ก็รู้สึกลำบากใจ ๑ องค์พระจอมไตร
ศาสตาทรงทราบว่า พระอนรุทธรู้สึกลำบากใจในมหาปรีสวิตกข้อที่ ๔ แล้วทรง
พระดำริว่า เราตถาคตจักช่วยให้ความดำริของเขาเต็มตามประสงค์ จึงได้เสด็จ
ไปในที่นั้น ประทับนั่งบนพุทธอาสน์อันประเสริฐแล้ว ก็ได้ทรงแสดงมหา-
ปรีสวิตกข้อที่ ๔ ครั้นทรงแสดงจบลงแล้ว จึงได้ทรงแสดงมหาอริยวงศ์ปฏิบัติ
อันประดับด้วยข้อที่กล่าวถึงความยินดี ในการอบรมซึ่งความสันโดษในบิณฑิย ๔
แล้วก็เหาะเสด็จไปที่เกสกรวัน ๑ เมื่อพระตถาคตเจ้าเสด็จไปแล้ว พระอนรุทธ-
เถระเจ้าก็ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์จำพวกไตรวิชา ๓ ประการ แล้วคิดว่า องค์พระ
ศาสดาจารย์ทรงรู้จักใจเรา จึงได้ทรงแสดงมหาปรีสวิตกข้อที่ ๔ ให้เราฟัง
บัดนี้ความปรารถนาของเราก็ได้ถึงที่สุดแล้ว จึงกล่าวเป็นคาถาประกาศซึ่งธรรม-
เทศนาอันไพเราะ ของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย กับประกาศซึ่งธรรมที่ท่านได้ตรัสรู้
ขึ้นในเวลานั้นว่า องค์พระศาสดาผู้เลิศในโลก ได้รู้จักความคิดของเรา จึง
ได้มาหาเราโดยมโนมัยกาย ได้ทรงแสดงธรรมแก่เราให้สำเร็จความปรารถนาของ
เรา เราได้ฟังธรรมของพระองค์แล้ว ก็เป็นผู้ยินดีในศาสนา เป็นผู้สำเร็จ
วิชา ๓ ประการ ดังนี้ ๑ ต่อมาภายหลัง องค์พระศาสดาจารย์ ก็ได้ทรงตั้งให้
เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในฝ่ายทิพพจักขุว่า อนรุทธ เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย
ผู้มีทิพพจักขุ ในศาสนาของเราตถาคต ดังนี้ ๑ สันเรื่องของพระอนรุทธเถระเจ้า
ผู้ทรงไตรวิชาเพียงเท่านั้น

ก็เรื่องพระมหาโกฏิฐิตเถระเจ้านั้น มีว่า ในครั้งศาสนาพระปทุมุตตระ
สัมมาสัมพุทธเจ้านั้น พระเถระเจ้าองค์นี้ได้เกิดในตระกูลที่มีทรัพย์สมบัติมาก ในเมือง
หงสวดี ๑ ต่อมาภายหลัง ได้เห็นภิกษุองค์หนึ่งได้รับตำแหน่งอันเลิศในฝ่าย
ปฏิบัติสมาธิ จึงทำอธิการกุศลแล้วปรารถนาตำแหน่งนั้น เมื่อตายจากชาตินั้น
แล้ว ก็ได้เวียนตายเวียนเกิดอยู่ในเทวโลก มนุษยโลก ตลอดกาลนาน ครั้นมาถึง

กาลที่พระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายเกิดขึ้น จึงได้ลงมาเกิดในตระกูลพราหมณ์ ผู้
 ทรัพย์สมบัติเป็นอันมาก ในกรุงสาวัตถี มีนามว่า โกฏฐิตมานพ เมื่อเติบโตขึ้น
 ก็ได้เรียนไตรเพท คัมภีร์พราหมณ์ ต่อมาภายหลังก็ได้บวชเป็นภิกษุในพระพุทธ-
 ศาสนา เจริญวิปัสสนาไป เริ่มแต่เวลาอุปสมบทจนกระทั่งถึงสำเร็จพระอรหันต์
 พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย แล้วก็อบรมให้ชำนาญชำนาญในปฏิสัมภิทา ด้วยการ
 ได้กามซึ่งสิ่งที่ยังไม่รู้จักไม่เข้าใจอยู่เป็นนิตยกาล ฯ องค์พระศาสดาจารย์ได้ทรง
 ท้ามหาเวทลลสูตรให้เป็นต้นเหตุแล้ว ก็ทรงตั้งพระเถระเจ้าองค์หนึ่งเป็นผู้เลศกว่า
 ภิกษุทั้งหลาย ที่ได้สำเร็จปฏิสัมภิทา สันเรื่องพระมหาโกฏฐิตเถระเจ้า ตามคัมภีร์
 มโนรตปุรณเพียงเท่านั้น ฯ เรื่องพระเถระเจ้าทั้ง ๒ องค์นี้ เป็นเรื่องสาธกมาเป็น
 ตัวอย่างแห่งพระอรหันต์ ที่ทรงไตรวิชา กับปฏิสัมภิทาญาณ ส่วนเรื่องของ
 พระอรหันต์ที่สำเร็จอภิญญา ๖ นั้น มิได้ยกมาแสดง เท่าที่ได้แสดงมาแล้วนี้ ก็
 เห็นว่าพอสมควรแก่เวลาแล้ว โดยเหตุนี้ จึงขอตพระธรรมเทศนาในกัณจัน ไว้
 เพียงเท่านั้น.

เอวี่ กัมม ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณท์ที่ ๗๔

คัมภีร์พระบุคคลบัญญัติ

ว่าด้วยบุคคล ๔ จำพวก มีคนไปตามกระแสเป็นต้น

กตโม จ ปุคฺคโล อนุโสตกามิ อีเชกฺโข จ ปุคฺคโล จ ปฏิเสวติ ปาปญฺจ
 กมฺมํ กโรติ อภี วุจฺจติ ปุคฺคโล อนุโสตกามิติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์พระบุคคลบัญญัติ กัณท์ที่ ๗๔ ว่าด้วย
 คน ๔ จำพวก มีคนไปตามกระแสเป็นต้น ตามพระบาลี อรรถกถา ชัมมัตถาธิบาย
 สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย
 ตลอดกาลนาน

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนานี้ว่า
 บุคคล ๓ จำพวกนั้น คือ จำพวกไปตามกระแส ๑ จำพวกไปทวนกระแส ๑
 จำพวกยืนอยู่ ๑ จำพวกข้ามฝั่งแล้วยืนอยู่บนบก ๑ ฯ ในบุคคล ๔ จำพวกนี้ พระ
 พุทธองค์ทรงเทศนาเป็นปัจฉาวิชันนาไว้ว่า บุคคลไปตามกระแสนั้น คือ อย่างไร
 คือ บางคนในโลกนี้ ติดอยู่ในกามารมณ์ด้วย ทำบาปกรรมด้วย บุคคลอย่างนั้นแล
 เรียกว่าผู้ไปตามกระแส ฯ บุคคลผู้ไปทวนกระแสนั้น คือ อย่างไร คือ บางคนใน
 โลกนี้ ไม่ติดอยู่ในกามารมณ์ด้วย ไม่ทำบาปกรรมด้วย แต่บุคคลนั้นประพฤติ
 พรหมจรรย์อันบริสุทธิ์บริบูรณ์ได้ ด้วยความทุกข์ ความโศกเศร้า ความร้องไห้
 บุคคลอย่างนั้นแล เรียกว่าผู้ไปทวนกระแส ในบุคคลผู้ยืนอยู่นั้น คือ อย่างไร คือ
 บางคนในโลกนี้ เป็นโอปปาติกะ เพราะสันตงโยชนเบื้องต่ำ ๕ ประการ แล้ว
 ปรีณิพพานในที่นั้น ไม่กลับมาจากโลกนั้น บุคคลอย่างนั้นแลเรียกว่าผู้ยืนอยู่ ฯ
 บุคคลที่ข้ามฝั่งได้แล้วยืนอยู่บนบกนั้น คือ อย่างไร คือ บางคนในโลกนี้ ได้สำเร็จ
 เจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันไม่มีอาสวะ โดยเหตุที่สิ้นอาสวะทั้งหลายแล้ว แล้ว
 สงบอยู่ในอรรถาภินิหาร บุคคลอย่างนั้นเรียกว่าเป็นพราหมณ์ ผู้ข้ามฝั่งได้แล้วยืนอยู่บน
 บก ดังนี้ สันเนอความในพระบาลีเพียงเท่านี้.

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า คำว่า ผู้ไปตามกระแสนั้น คือ อย่างไร
 คือ ปุถุชนผู้ไปตามกระแสแห่งวัฏฏะ ผู้จมอยู่ในกระแสแห่งวัฏฏะ ฯ คำว่า ผู้ไปทวน
 กระแสนั้น คือ ผู้ไม่ไปตามกระแส ผู้ฉีกกระแสแห่งวัฏฏะ คำว่า ไม่ทำบาปกรรม
 นน คือ ไม่ทำล่วงบัญญัติ ฯ คำว่า ด้วยทุกข์โศกเศร้านั้น คือ เมื่อความกลุ้มรุมแห่ง
 กิเลสมีอยู่ ก็ต้องประพฤติพรหมจรรย์ได้ ด้วยทุกข์โศกเศร้าอันเกิดขึ้นนั้น คำว่า
 พรหมจรรย์อันบริสุทธิ์นั้น ได้แก่พรหมจรรย์ที่ไม่บอกพร่องด้วยไตรสิกขาแม้แต่
 อย่างใดอย่างหนึ่ง ฯ คำว่า บริสุทธินั้น คือ ไม่มีเครื่องเศร้าหมอง ฯ คำว่า

พรหมจรรย์นั้น ได้แก่ความประพฤติที่ประเสริฐ ๆ ด้วยวาระพระบาลี^{๔๘} เป็นอันสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงมุ่งหมายเอาพระโสดาบัน พระสกทาคามี^{๔๙} ๆ มีคำปจฉาว่า เมื่อบุคคลเหล่านั้นร้องไห้อยู่ จะประพฤติพรหมจรรย์ได้หรือ? แก้ว^{๕๐} ได้ คือเมื่อร้องไห้ด้วยการร้องไห้ด้วยกิเลส ชื่อว่าประพฤติพรหมจรรย์ร้องไห้ ๆ ถึงแม้ว่าภิกษุเป็นปุถุชน ซึ่งสมบูรณ์ด้วยศีล ก็จัดเข้าในบุคคลจำพวกนี้ ๆ คำว่า ย่นย่อ^{๕๑} นั้น หมายความว่ามีความตั้งอยู่เป็นสภาพ ๆ ด้วยว่าพวกอนาคามีชื่อว่ามีความตั้งอยู่ ด้วยเหตุ ๒ ประการ คือ ด้วยมีจิตไม่หวั่นไหว ด้วยกามราคะและพยาบาท^{๕๒} ไม่กลับมาจากโลกนั้นเป็นธรรมดา^{๕๓} ๆ คำว่า ข้ามฟากนั้น คือ ข้ามกระแสน้ำอันได้แก่ตัณหา ไปถึงฝั่งฟากโน้น คือ นิพพาน^{๕๔} คำว่า ตั้งอยู่บนบกนั้น ได้แก่การตั้งอยู่ในสมาบัติผล อันเกิดขึ้นด้วยอรหัตผล^{๕๕} คำว่า เจโตวิมุตตินั้น ได้แก่ผลสมาธิ^{๕๖} คำว่า ปัญญาวิมุตติ ได้แก่ผลญาณ^{๕๗} คำว่า บุคคลนั้นเล่น ได้แก่ผู้สนอาสวกิเลส^{๕๘} เรียกว่าพราหมณ์ผู้ข้ามฝั่งได้แล้วขึ้นไปอยู่บนบก^{๕๙} ด้วยว่าท่านที่สนกิเลสแล้ว ชื่อว่าพราหมณ์ เพราะละสิ่งที่ชั่วช้าทางสน ดังนั้น สนเนื้อความในอรรถกถาเพียงเท่านั้น^{๖๐}

ธัมมัตถาธิบาย

ก่อนไป เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า บุคคล ๔ จำพวกนั้น จำพวกที่ไปตามกระแสนั้น ได้แก่จำพวกที่ไปตามกระแสแห่งวัฏฏสงสาร คือ จำพวกที่ติดอยู่ในอารมณ์ด้วย ทำบาปกรรมด้วย จำพวกนี้ได้แก่ปุถุชนทุกเชื้อ^{๖๑} จำพวกที่ไปทวนกระแสนั้น ได้แก่ผู้กกระแสนั้นแห่งวัฏฏสงสาร คือ ไม่ติดอยู่ในกามารมณ์ด้วย ไม่ทำบาปกรรมด้วย บุคคลจำพวกนี้ ในอรรถกถาว่า ได้แก่พระโสดาบัน พระสกทาคามี ที่ยังมีกิเลสอยู่ ถึงแม้ว่าภิกษุปุถุชนท่านก็จัดเข้าในจำพวกนี้^{๖๒} การที่ท่านจัดภิกษุปุถุชน เข้าในจำพวกที่ไม่ติดอยู่ในกามารมณ์ ไม่ทำบาปกรรม ประพฤติพรหมจรรย์ด้วยความทุกขโหมันส ถึงกับมีหน้ามอง

ด้วยน้ำตานัน ก็เพราะเหตุว่า ภิกษุผู้หนึ่งหลายวันแต่ยังมีกิเลสเต็มทรวงนั้น เป็นแต่ฝันกิเลสไว้ สู้ตั้งใจประพฤติพรหมจรรย์ เมื่อเป็นอย่างนั้น ก็ต้องรู้สึก ลำบากกาย ลำบากใจ ถึงแม้ไม่ร้องไห้ก็คล้ายกับร้องไห้ เปรียบเหมือนเด็กที่ถูก ผู้ใหญ่บังคับไม่ให้เล่นจะนั้น กล่าวคือ เด็กที่ผู้ใหญ่บังคับไม่ให้เล่น เด็กนั้น ย่อมรู้สึกลำบากกาย ลำบากใจมาก ถึงแม้ว่าจะไม่เล่นตามคำสั่งสอนของผู้ใหญ่ก็ตาม เขาก็รู้สึกลำบากใจยิ่งๆ ไป ถึงแม้ว่าเขาไม่ร้องไห้ก็เท่ากับร้องไห้ ข้อนั้นใด ภิกษุ ผู้หนึ่งที่ยังไม่ละการเล่านิติชาต คือ ยังละกามารมณ์ไม่ได้เด็ดขาด ด้วยอำนาจอริยมรรค แล้วประพฤติพรหมจรรย์นั้น ก็ย่อมรู้สึกลำบากใจ เหมือนกับเด็กที่ถูกบังคับไม่ให้เล่นจะนั้น ข้อนั้นพระภิกษุองค์หนึ่ง ในครั้งพระพุทธเจ้าเป็นอาหารณ ดังจัก ยกมาแสดงในภายหลัง ฯ บุคคลที่ข่มขืนหรือหยดข่มขืน ได้แก่พระอนาคามี ที่ขึ้นไปเกิดในพรหมโลก ฯ บุคคลที่ข้ามฟากได้แล้ว ได้แก่พระอรหันต์ที่ข้าม วัฏฏสงสารได้แล้ว ดังนี้ ฯ อันนี้เป็นข้อใหญ่ใจความในบุคคล ๔ จำพวกนั้น

ก็ข้อที่ว่า เหมือนกับพระภิกษุองค์หนึ่งในครั้งพระพุทธเจ้านั้น คือ อย่างไรคือ ในคัมภีร์พระธรรมบทกล่าวไว้ในเรื่องภิกษุผู้เป็นบุตรแห่งกษัตริย์วัชชี ครั้งสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่ป่าหวิวัน เมืองเวสาลินัน ได้ทรงปรารภภิกษุองค์ หนึ่ง ซึ่งเป็นบุตรของกษัตริย์วัชชีให้เป็นต้นเหตุ แล้วจึงตรัสเทศนาซึ่งคำว่า ทปฺปพฺพชฺช ทรภิมิ เป็นต้น ฯ กล่าวคือ ในครั้งนั้น มีพระภิกษุรูปหนึ่งซึ่งเป็นบุตรของ กษัตริย์วัชชี ได้อยู่ในป่าใหญ่แห่งหนึ่ง โดยตั้งใจเจริญกรรมฐาน ฯ ก็ในกาล นั้นแล ที่เมืองเวสาลินันมีการเล่นมหรสพอยู่ตลอดราตรี ฯ ภิกษุนั้นได้ขึ้น เสี่ยงกีก้องแห่งดนตรี น้อง กลอง เครื่องประโคม ในเมืองเวสาลินันแล้ว ก็ รำพันขึ้นด้วยความทุกข์โทมนัสว่า เราอยู่ในป่าแต่ผู้เดียว เหมือนกับท่อนไม้ ที่เขาทิ้งไว้ในป่า ฯ ในราตรีเช่นนี้ไม่มีใครจะเลวทรามทำเรา ดังนี้ ฯ การที่ ภิกษุนั้นได้รำพันขึ้นอย่างนั้น ก็เพราะว่า ภิกษุนั้นได้เป็นพระราชโอรสของกษัตริย์ ในแคว้นแคว้นวัชชี ได้ละสมบัติที่จะต้องมาถึงออกไปบรรพชา ฯ ก็ที่เมือง เวสาลินัน ในเวลามีมหรสพตลอดราตรีกาล ในวันเดือนเพ็ญนั้น เขามีการตกแต่ง บ้านเมืองด้วยธงชัยและธงแผ่นผ้า ดุสล้างสลอน ประหนึ่งว่าจะมีพินิตติดต่อ เป็นอันเดียวกันกับสวรรค์ชั้นจาตุมมหาราชิกา ฯ ในเมืองเวสาลินัน มีพระราชา

มาากษัตริย์น้อยเป็นอันมาก คือ มีพระราช ๗ พัน ๗ ร้อย ๗ พระองค์ ที่มี
พระราชามากเช่นนั้น ก็เพราะเหตุว่าเขาเป็นพระราชาผลัดเปลี่ยนกัน พระราชา
เหล่านั้นล้วนแต่มีอุปราช มีเสนาบดีเป็นต้น เมื่อพระราชาและอุปราชกับเสนาบดี
เหล่านั้น ตกแก่ร่างกายเป็นอันคืบแล้ว พวกนั้นก็เที่ยวเดินเล่นตามราชวิถี
เพื่อชมนักขัตตฤกษ์ ดังนั้น ก็กษัตริย์ก็โดยนเสียงกึกก้องแห่งดนตรี มีกลอง
เป็นต้น และเสียงกึกก้องแห่งการดัดสัสมิพัฒน์เป็นต้น อยู่ในท้องกรมใหญ่อัน
มีประมาณ ๖๐ คอก ได้แลเห็นพระจันทร์เพ็ญอันลอยเด่นอยู่บนท้องฟ้า ก็ขึ้นฟัง
กระดานอยู่ในที่สุดแห่งท้องกรม ได้แลดูร่างกายของตัวซึ่งเหมือนกับท่อนไม้ที่
เขาทิ้งไว้ เพราะปราศจากเครื่องตกแต่งประดับประดา จึงคิดว่า ผู้นั้นซึ่งจะ
ลามกกว่าเราจะมียหรือ ถึงแม้ว่ากษัตริย์นั้น เป็นผู้ประกอบด้วยคุณธรรม มีการ
อยู่เป็นต้น เป็นปกติมาแล้วก็ดี แต่ว่าเกิดความกระสันอยากสัก ในขณะนั้น
จึงได้กล่าวขึ้นว่า เรายืนในป่าแต่ผู้เดียว เหมือนกับท่อนไม้ที่เขาทิ้งไว้ในป่า
ในราตรเช่นนั้น ย่อมไม่มีใครลามกกว่าเรา ดังนั้น

ในขณะนั้น ก็มเหศวรองค์หนึ่งซึ่งอยู่ในบ้านนั้นคิดว่า เราจะทำให้กษัตริย์
เกิดความสลดใจ จึงได้กล่าวขึ้นว่า ท่านยืนในป่าแต่ผู้เดียวเหมือนกับท่อนไม้ที่
เขาทิ้งไว้ในป่าก็จริงแล แต่ว่ามีเทพตามนุษย์เป็นอันมากขึ้นคืบถึงท่าน เหมือน
พวกสัตว์นรกที่ขึ้นคืบต่อเทพดาในสวรรค์ฉะนั้น ดังนั้น เมื่อกษัตริย์ได้ฟัง
ถ้อยคำของเทวดาดังนั้นแล้ว รุ่งเช้าขึ้นก็ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า กราบถวายบังคมแล้ว
ก็นั่งอยู่ในที่สมควรแก่ตน ฯ องค์สมเด็จพระทศพลสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงทราบ
เหตุการณ์ทั้งปวงนั้นแล้ว มีพระพุทธประสงค์จะทรงชี้ให้เห็นว่า ขณวาทเป็นทุกข์
จึงได้ทรงรวบรวมทุกข์ ๕ ประการ มาแสดงด้วยพระคาถาว่า หุปปพพชฺชํ ทรภีรํ
เป็นต้น แปลว่า การบรรพชาที่เป็นทุกข์อย่างหนึ่ง การเป็นขณวาทก็เป็นทุกข์
อย่างหนึ่ง การที่อยู่ร่วมกับคนเสมอกันก็เป็นทุกข์อย่างหนึ่ง การมีทุกข์ติด
ตามก็เป็นทุกข์อย่างหนึ่ง การเดินทางก็เป็นทุกข์อย่างหนึ่ง เพราะฉะนั้น
บุคคลไม่ควรเดินทางไกล ไม่ควรให้ทุกข์ติดตาม ดังนั้น ฯ คำเหล่านี้ มีคำอธิบายว่า
การบรรพชาที่เชื่อว่าเป็นทุกข์นั้น ก็เพราะเหตุว่าต้องสละทรัพย์สมบัติและหมู่ญาติ
ออกบรรพชา เมื่อบรรพชาแล้วก็ต้องเลิखชีวิตด้วยการเที่ยวบิณฑบาต ต้อง

เป็นทุกข์ในการที่จะทำให้ข้อปฏิบัติในศีล สมาธิ ปัญญา บริบูรณ์ขึ้นได้ ฯ คำว่า การ
เป็นฆราวาสก็เป็นทุกข์นั้น คือ ผู้เป็นฆราวาสต้องทำภารกิจให้แก่พระราชาท่านหลาย
บ้าง ต้องทำอิสรกิจให้แก่อิสรชนทั้งหลายบ้าง ต้องสงเคราะห์บริวารชนและ
สมณพราหมณ์ประพฤติกุศลธรรมบ้าง เมื่อเป็นอย่างนั้น ฆราวาสก็ให้เต็มด้วยความ
สุขได้ยาก เปรียบเหมือนกับหม้อทะลุ ซึ่งจะให้เต็มด้วยน้ำ ย่อมเป็น
ยาก หรือไม่อย่างนั้น ก็เปรียบเหมือนมหาสมุทร ซึ่งจักให้เต็มด้วยน้ำ ย่อมเป็น
ของยาก ด้วยตนเอง ฆราวาสจึงชื่อว่า เป็นทุกข์ ฯ คำว่า อยู่กับคนเสมอกัน
เป็นทุกข์นั้น คือ เมื่อคฤหัสถ์อยู่กับคฤหัสถ์ที่เสมอกันด้วยชาติ โคตร ตระกูล
ทรัพย์สมบัติ หรือบรรพชาดอยู่กับบรรพชาดที่เสมอกันด้วยสละจารวัตร และพหุสูตร
เป็นต้น ก็ย่อมมีการกล่าวแก่กันต่าง ๆ เป็นต้นว่า ท่านเป็นอะไร จักเป็น
อะไร แล้วก็ก่ออริกรรม หรือถ้อยความในระหว่างกันขึ้น โดยเหตุนี้จึงว่า การ
อยู่กับคนเสมอกันเป็นทุกข์ ฯ คำว่า การมีทุกข์ติดตามเป็นทุกข์นั้น หมายความว่า
ผู้ยังเวียนตายเวียนเกิดอยู่ในวัฏฏสงสาร ซ้ำยังมามีทุกข์ติดตามทั้งนั้น
ผู้ยังเวียนตายเวียนเกิดอยู่นั้น ซ้ำยังผู้เดินทางไกล ฯ การเดินทางไกลย่อมได้พบปะ
ทุกข์ภัยต่าง ๆ เพราะฉะนั้น ผู้ยังเวียนตายเวียนเกิด จึงเรียกว่าเป็นทุกข์
โดยเหตุนี้ พระพุทธองค์จึงทรงสอนไว้ว่า อย่าให้ทุกข์ติดตาม อย่าได้เดิน
ทางไกล คืออย่าพัวพันในกิเลสอันเป็นเหตุให้เวียนตายเวียนเกิดอยู่ในโลก ดังนี้
เมื่อจบเทศนานลง ภิกษุนั้นก็เกิดความเบื่อหน่ายในทุกข์ แล้วทำลาชซึ่งสังโยชน์
เครื่องเกาะเหนี่ยวทั้งเบื้องต่ำเบื้องบนได้ขาด แล้วได้ตั้งอยู่ในความเป็นพระอรหันต์
สิ้นเรื่องภิกษุวัชชบุตรเพียงเท่านั้น ฯ เรื่องภิกษุวัชชบุตรนี้ เป็นตัวอย่างอันดี
ที่จะชี้ให้เห็นว่า ภิกษุผู้ใดที่ไม่ติดอยู่ในกามารมณ์ และไม่ทำบาปอกุศลนั้น
ยังลำบากใจในการประพฤติพรหมจรรย์อยู่ ดังนี้ ถ้ายิ่งภิกษุผู้ใดนั้นเป็นผู้ยังอาลัย
อยู่ในกามารมณ์ด้วยแล้ว ก็ยิ่งเป็นทุกข์มากในการประพฤติพรหมจรรย์ เช่น
อย่างพระนันทภิกษุเป็นตัวอย่างฉะนั้น

กล่าวคือ พระนันทภิกษุนั้น เป็นพระเจ้าน้องของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า
เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าพร้อมด้วยพระอรหันต์ ๒ หมื่นองค์ เสด็จกลับพระนครกบิล-
พัสดุ์ในครั้งแรกนั้น ได้ทรงแสดงมหาเวสสันดรชาดก โดยทรงพระปารวณเฝงโศกขร-

ทรง ทักท้วงในสมาคมแห่งพระประยูรญาติให้เป็นต้นเหตุ แล้วรุ่งขึ้นวันที่ ๓ ก็ได้เสด็จเข้าไปบิณฑบาตโปรดพระมหาเถรบิดาให้ตั้งอยู่ในโศดาปัตติผล โปรดพระนางมหาปชาบดีโคตมี ให้ตั้งอยู่ในโศดาปัตติผล ให้พระมหาเถรบิดาตั้งอยู่ในสภากาฬมณฑล แล้วทรงแสดงเจตนาแก่กษัตริย์ราชคฤ โดยทรงยกขึ้นอุปการคุณของมารดา พระราหูขึ้นเป็นต้นเหตุ ในวันที่ ๓ เป็นวันที่นั้นกุมารได้รับการอภิเษก และขึ้นพระราชมลเจ้ายรโหม่ พร้อมด้วยวิชาวามงคล แต่พอพระองค์เสวยเสร็จแล้วก็ให้พระมัทรมารถือบาตรตามเสด็จออกไปจากพระราชวัง เพื่อจะทรงนำไปให้บรรพชา ในเวลานั้น นางชนปทกัลยาณี ซึ่งเป็นคู่อภิเษกใหม่ยังไม่ร่วมหอร่วมโรงในกำลัງอาบน้ำสระเกล้าอยู่ ก็ทอดมเหศวรนางสนมไปแจ้งว่า สมเด็จพระสัมพุทธเจ้า ทรงพาพระมัทรมารเสด็จไปแล้ว พระองค์จึงทรงพรากพระมัทรมารจากพระแม่เจ้าแล้ว ฯ พอนางชนปทกัลยาณีได้ฟังดังนี้ ก็รีบวิ่งไปทูลสมเด็จพระเจ้าไปร้องสว่ ว่า ขอพระลูกเจ้าจงด่วนเสด็จกลับมา ฯ ครั้นสดังนั้นแล้ว ได้เป็นประหนึ่งว่าตกขวางอยู่ข้างหน้าของพระมัทรมาร ฯ เมื่อองค์พระศาสดาจารย์เสด็จไปถึงพระวิหารแล้ว ก็ตรัสถามพระมัทรมารว่า เธอจักบวชไหม ? พระมัทรมารไม่กล้าทูลว่า ไม่บวช ได้ทูลว่า บวช พระเจ้าข้า ฯ ในลำดับนั้น องค์พระศาสดาจึงตรัสสั่งให้ภิกษุทั้งหลายจัดการบวชให้แก่พระมัทรมาร ต่อมาพระพุทธองค์ก็ได้เสด็จจากกรุงกบิลพัสดุ์ ไปที่กรุงสาวัตถี ตามที่ทรงรับปฏิญาณ จากอนาถบิณฑิกเศรษฐีไว้ แล้วประทับอยู่ที่พระเชตะวันมหาวิหาร ฯ ฝ่ายพระมัทรมารนั้นเกล็ดกล้มด้วยความรักอันแรงกล้า แหบไม่สามารถจะดำรงเป็นภิกษุอยู่ได้ โดยคิดถึงคำสั่งของนางชนปทกัลยาณี ผู้จักเป็นพระมเหสีดังที่แสดงมา พระมัทรมารจึงได้แจ้งแก่ภิกษุทั้งหลายให้ทราบว่า ข้าพเจ้าไม่ยินดีที่จะประพฤติพรหมจรรย์ต่อไปแล้ว ไม่อาจจะประพฤติพรหมจรรย์ ต่อไปได้แล้ว ข้าพเจ้าจักต้องลาสิกขาบทเป็นแน่แท้ ฯ ภิกษุทั้งหลายจึงได้นำเรื่องไปกราบทูลสมเด็จพระสัมพุทธเจ้า พระองค์จึงให้หาพระมัทรมารเข้าเฝ้า ตรัสถามว่า จริงหรือนั้นเธอ ได้ยินว่าเธอบอกกับภิกษุทั้งหลายว่า ไม่ยินดีที่จะประพฤติพรหมจรรย์ ไม่อาจประพฤติพรหมจรรย์ จักต้องลาสิกขาบทเป็นแน่ จริงหรือ ? พระมัทรมารก็กราบทูลว่า จริง พระเจ้าข้า จึงตรัสถามว่า เพราะเหตุไร เธอจึงไม่

ขึ้นดีประพฤติพรหมจรรย์ จึงไม่อาจจะประพฤติพรหมจรรย์ จึงจักต้องลาสิกขา ฯ
 พระนันทะก็กราบทูลว่า นางชนปทกัลยาณี ซึ่งมีเมสสะได้ครึ่งหนึ่ง ได้
 ร้องสั่งข้าพระองค์ เวลาจะออกมาจากพระราชวังว่า ขอพระลูกเจ้าจงด่วนเสด็จกลับ
 ดังนี้ เมื่อข้าพระองค์มาถึงคำสั่งนั้นแล้ว ก็รู้สึกไม่พอใจอย่างยิ่ง ที่จะประพฤติ
 พรหมจรรย์ ข้าพระองค์ไม่อาจจะประพฤติพรหมจรรย์ได้ต่อไป ข้าพระองค์
 จักต้องทูลลาสิกขา พระเจ้าข้า ฯ ในลำดับนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า
 จึงได้ทรงจับแขนพระนันทะเหาะขึ้นไปสู่ดาวดึงส์สวรรค์ ให้ไปเห็นนางฟ้าที่เป็น
 บริวารของพระอินทร์ แล้วพระนันทะก็หมดความรักในนางชนปทกัลยาณี กลับ
 มีความรักซึ่งนางฟ้าต่อไป พระพุทธองค์จึงทรงนำกลับจากสวรรค์ แล้วทรงรับรอง
 ว่า ถ้าเธอตั้งใจประพฤติพรหมจรรย์ เรายรับรองว่าจักให้ได้นางฟ้า พระนันทะ
 ก็รับว่า ถ้าอย่างนั้น ข้าพระองค์จักตั้งใจประพฤติพรหมจรรย์ แล้วก็ตั้งใจ
 ประพฤติพรหมจรรย์จนได้สำเร็จพระอรหัต สิ้นเรื่องพระนันทะที่ประพฤติพรหมจรรย์
 ด้วยความลำบากใจเพียงเท่านั้น.

เอวี่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณท์ที่ ๗๕

คัมภีร์พระปกคัลลบัญญัติ

ว่าด้วยบุคคล ๔ จำพวก มีคนสดับน้อยทั้งไม่ได้ทำตามสดับเป็นต้น

กถณฺจ ปุคฺคโล อปฺปสฺสฺโต โหติ สฺสฺเตน อนฺุปฺปนฺโน อีเธกฺกสฺส
 ปุคฺคสฺส อปฺปกั สฺสฺโต โหติ สฺส
 ชาตกั อพฺภุตธมฺมึ เวลฺลํ โส ตสฺสชาติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์พระปกคัลลบัญญัติ กัณท์ที่ ๗๕ ว่าด้วย
 บุคคล ๔ จำพวก มีคนสดับน้อยทั้งไม่ทำตามสดับเป็นต้น ตามพระบาลี อรรถกถา
 และธัมมัตถาธิบาย สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และ
 พุทธศาสนิกชนทั้งหลายตลอดกาลนาน

บาลี

คำเนนความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่งเทศนานั้นว่า
บุคคล ๔ จำพวกนั้น คือ จำพวกที่สัดน้อย ทั้งไม่ได้ทำตามสัด ๑ จำพวกที่
สัดน้อย แต่ทำตามสัด ๑ จำพวกที่สัดมาก แต่ไม่ได้ทำตามสัด ๑
จำพวกที่สัดมากด้วย ทำตามสัดด้วย ๑ รวมเป็น ๔ จำพวกด้วยกัน ดังนี้ ฯ
ใน ๔ จำพวกนี้ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ทรงแสดงเป็นปัจฉาวิธานไว้ว่า
บุคคลที่สัดน้อย แต่ไม่ได้ทำตามสัดนั้น คือ อย่างไร ? คือ บางคนในโลกนี้ ได้
สัดคำสอนของพระพุทธเจ้าไว้เอย คือ ได้สัดสุตตะ เถษะ ไวยาकरणะ คากา
อุทาน อิติวุตถ ขาดก อัมภุตธรรม เวทลละ วัณนกะ ทั้งบุคคลนั้นไม่ปฏิบัติตาม
ธรรมสมควรแก่ธรรม ตามที่รู้จกอรุณจกธรรม แห่งคำสอนที่ได้สัดไว้เล็กน้อยนั้น
บุคคลอย่างนั้นแล เรียกว่าได้สัดน้อย ทั้งไม่ได้ทำตามสัดด้วย ฯ บุคคลที่
สัดน้อย แต่ได้ทำตามสัดนั้น คือ อย่างไร ? คือบางคนในโลกนี้ ได้สัดคำ
สอนอันประกอบด้วยองค์ ๕ คือ สุตตะ เถษะ ไวยาकरणะ คากา อุทาน อิติวุตถ
ขาดก อัมภุตธรรม เวทลละ วัณนกะ แต่ผู้นั้นได้ปฏิบัติตามธรรมสมควร
แก่ธรรม ตามที่รู้จกอรุณจกธรรมแห่งคำสอนที่ได้สัดไว้เล็กน้อยนั้น บุคคล
อย่างนั้นแล เรียกว่าผู้สัดน้อย แต่ทำตามสัด ฯ บุคคลที่ได้สัดมาก
แต่ไม่ได้ทำตามสัดนั้น คือ อย่างไร ? คือ บางคนในโลกนี้ ได้สัดคำสอนอัน
ประกอบด้วยองค์ ๕ คือ สุตตะ เถษะ ไวยาकरणะ คากา อุทาน อิติวุตถ
ขาดก อัมภุตธรรม เวทลละ วัณนกะ แต่ว่าผู้นั้นไม่ได้ปฏิบัติตามธรรมสมควรแก่
ธรรม ตามที่รู้จกอรุณจกธรรม แห่งคำสอนที่ได้สัดไว้มากนั้น บุคคล
อย่างนั้นแล เรียกว่าผู้สัดมาก แต่ไม่ได้ทำตามสัด ฯ บุคคลที่ได้สัดมาก
ทั้งได้ทำตามสัดด้วยนั้น คือ อย่างไร ? คือ บางคนในโลกนี้ ได้สัดคำสอนอัน
ประกอบด้วยองค์ ๕ คือ สุตตะ เถษะ ไวยาकरणะ คากา อุทาน อิติวุตถ
ขาดก อัมภุตธรรม เวทลละ วัณนกะ ทั้งผู้นั้นก็ได้ปฏิบัติตามธรรมสมควรแก่ธรรม
ตามที่ได้รู้จกอรุณจกธรรม แห่งคำสอนที่ได้สัดไว้มากนั้น บุคคลอย่างนั้นแล

เรียกว่าสติมาก ทั้งทำตามที่ได้สติมาด้วย ดังนี้ สันเนอความในพระอภิ
เพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถา คำว่า ได้สติบ่อยนั้น คือได้สติ
เพียงเล็กน้อย ในคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ประกอบด้วยองค์ ๘ ๗ คำว่า ไม่
ปฏิบัติตามธรรมสมควรแก่ธรรม ตามที่ได้รู้จักอรรถ ได้รู้จักธรรมนั้น คือ ไม่
ปฏิบัติซึ่งข้อปฏิบัติอันเป็นส่วนเบื้องต้น ซึ่งเป็นธรรมที่สมควรแก่โลกุตตรธรรม
ตามที่ตนได้รู้จักอรรถกถา และบาลีแล้วนั้น สันเนอความในอรรถกถาเพียงเท่านั้น

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในธัมมัตถาธิบายว่า บุคคล ๔ จำพวกนี้ จำพวกแรก
คือ จำพวกที่ได้สติบ่อยด้วย ไม่ได้ทำตามที่ได้สติด้วยนั้น เป็นจำพวกที่น่าติเตียน
มาก เป็นจำพวกที่ไม่ดีมาก ๑ จำพวกที่ ๒ คือ พวกที่ได้สติบ่อย แต่ได้ทำ
ตามที่ได้สตินั้น เป็นจำพวกที่ดีกว่าจำพวกแรก เป็นจำพวกที่น่าสรรเสริญในทาง
กระทำ แต่น่าติเตียนในทางความรู้ ๑ จำพวกที่ ๓ คือ จำพวกที่ได้สติมาก
แต่ไม่ได้ทำตามที่ได้สตินั้น เป็นจำพวกที่น่าชมในทางความรู้ แต่น่าติในทาง
ปฏิบัติ ๑ จำพวกที่ ๔ คือจำพวกที่ได้สติมากด้วย ได้ปฏิบัติมากด้วยนั้น เป็น
จำพวกที่น่าชมทั้งในทางความรู้และในทางปฏิบัติ พร้อมทั้ง ๒ ประการ อันนี้เป็น
ข้อใหญ่ใจความในบุคคล ๔ จำพวกนี้

ก็แลบุคคลที่ได้สติบ่อย ทั้งไม่ได้ทำตามที่ได้สตินั้น ได้แก่จำพวกที่ได้
ศึกษาเล่าเรียนสติรับฟังบ่อย คือ จำพวกที่มีความรู้น้อย ทั้งไม่ได้ทำตามความรู้
ด้วย ๑ จำพวกที่ได้สติบ่อย แต่ได้ทำตามที่ได้สตินั้น คือ ในจำพวกที่มีความรู้
น้อย แต่ได้ทำตามความรู้ ๑ จำพวกที่ได้สติมาก แต่ไม่ได้ทำตามที่ได้สตินั้น
ได้แก่จำพวกที่มีความมาก แต่ไม่ได้ทำตามความรู้ ๑ จำพวกที่ได้สติมากด้วย
ทำตามที่ได้สติด้วยนั้น ได้แก่พวกที่มีความรู้มากด้วย ได้ทำตามความรู้ด้วย ๑

ว่าด้วยคน ๔ จำพวก มีคนสัดบ้น้อยทั้งไม่ได้ทำตามสัดบ้นั้น

๒๔๑

บุคคล ๔ จำพวกนี้ ข้อมมีประจำอยู่ในโลก ๆ แต่ว่าสิ่งที่สัดบ้นเล่าเรียนนั้น ในพระบาลีและอรรถกถา ได้เล็งเอาคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่ประกอบด้วยองค์ ๕ ประการ ดังที่ได้ยกขึ้นมาแล้วนั้น ๆ องค์ ๕ ประการนั้น เป็นคำอธิบายไว้ให้ ผู้ไม่ได้เล่าเรียนบาลีเข้าใจได้ยาก เพราะฉะนั้น จึงจักไม่อธิบายในที่นี้ เพราะผู้ที่ฟังธรรมอยู่ในที่นี้โดยมาก ข้อมไม่ได้ศึกษาพระบาลี ทั้งไม่จำเป็นต้องยกขึ้นอธิบายด้วย เพราะข้อสำคัญมีอยู่ว่า บุคคล ๔ จำพวกนี้ มีใครเป็นตัวอย่างเท่านั้น โดยเหตุนี้ จึงจักได้ยกตัวอย่างมาแสดงต่อไป

อุปปสุตยา ปุริโส

พลีพทุโธ จีรติ

มัสานิ ตสฺส วาฏณนติ

ปณฺณา ตสฺส น วาฏณนติ

ผู้สัดบ้น้อยทั้งไม่ได้ทำตามที่ได้สัดบ้นั้น มีพระอุทายิเถรเจ้า กับพราหมณ์คนหนึ่งเป็นอุทาหรณ์ กล่าวคือ พระโฬพทุยิเถรเจ้านั้น เป็นผู้ได้สัดบ้นเล่าเรียนน้อย เวลาท่านไปที่บ้านของพวกที่ห้ามงคล ก็ได้กล่าวคำที่ไม่เป็นมงคล โดยนัยเป็นต้นว่า พวกเปรตยืนอยู่ภายนอกฝา ดังนี้ เวลาท่านไปที่บ้านของพวกที่ห้ามงคล เมื่อควรกล่าวคำที่ไม่เป็นมงคล มีคำว่า พวกเปรตยืนอยู่ในภายนอกฝาเป็นต้น ก็กล่าวสิ่งที่เป็นมงคล โดยนัยเป็นต้นว่า การให้ทาน การประพฤติธรรม เป็นอุดมมงคล ดังนี้บ้าง ได้กล่าวรัตนสูตรว่า เครื่องปล้มใจอย่างใดอย่างหนึ่งในโลกนี้ หรือในโลกอื่น ก็ไม่เสมอกับพระพุทธเจ้า ดังนี้บ้าง ๆ ถึงเมื่อท่านคิดว่า เราจะกล่าวอย่างหนึ่ง ก็ได้กล่าวเสียอย่างหนึ่งในที่นั้น ๆ ทั้งท่านไม่รู้ดีกว่าเรากล่าวอย่างหนึ่ง ๆ ภิกษุทั้งหลายจึงกราบทูลสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระโฬพทุยิ เมื่อควรกล่าวอย่างหนึ่งในที่เขห้ามงคล และในที่เขทำสิ่งที่ไม่เป็นมงคล ก็กล่าวเสียอย่างหนึ่ง พระเจ้าข้า ๆ สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสว่า คุณอนภิกษุทั้งหลาย พระโฬพทุยินั้นไม่ใช่คนที่จะกล่าวอย่างนั้นแต่ในบัดนี้เท่านั้น ถึงแม้ว่าเมื่อก่อน เวลาควรกล่าวอย่างหนึ่ง เขาก็กล่าวอีกอย่างหนึ่งเหมือนกัน ดังนี้ ๆ เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลอาราธนาให้ทรงนำเรื่องก่อนมาแสดง พระองค์จึงทรงยกเรื่องอดีตมาแสดงสืบต่อไป

อดีต เชาวณสัย กล่าวคือ ในอดีตกาลล่วงแล้วมา ที่กรุงพาราณสีมี
 มบุตรของอัคริทัตพรามาณคนหนึ่ง ชื่อว่าโสมทัตตกุมาร ได้เป็นผู้ปฏิบัติพระ
 ราชาโดยเป็นราชเสวกของพระราชา ฯ โสมทัตตกุมารนั้น ได้เป็นที่โปรดปราน
 ของพระราชามาก ส่วนพราหมณ์ผู้เป็นบิดานั้น ได้เลี้ยงชีพด้วยการทำนา ฯ
 บิดานั้นมีโคอยู่ ๒ ตัว แต่ตายเสียตัวหนึ่ง จึงได้บอกบุตรว่า ที่แม่โสมทัต เจ้า
 จงไปขอโคสักตัวหนึ่งจากพระราชามาให้บิดา ฯ โสมทัตตกุมารก็คิดว่า ถ้าเรา
 จักขอลขอพระราชา ความเป็นคนใจเบาจักปรากฏขึ้นแก่เรา จึงบอกว่า บิดา
 จงไปขอลขอเองเถิด เมื่อบิดาบอกว่า ถ้าอย่างนั้นโสมทัตจงพาบิดาไป ก็คิดว่า
 พราหมณ์ผู้เป็นบิดาใจเขลามาก แม้แต่เพียงคำว่า เดินหน้า ถอยหลัง ก็ยอมไม่
 เมื่อควรกล่าวอย่างหนึ่งแล้วก็กล่าวเสียอีกอย่างหนึ่ง เราจักให้ศกมาไว้แล้วจึงจะ
 นำไป ฯ โสมทัตนั้นก็พาบิดาไปที่บ้านชาฎฐาคมนาง ลูกหญ้าให้แก่นก ฯ
 สมมติให้เป็นพระราชา อุปราช เสนาบดี แล้วก็ตั้งไว้ตามลำดับกัน สอนบิดาว่า
 บิดาไปถึงราชตระกูลแล้ว ควรเดินเข้าไปอย่างนี้ ควรถอยออกมาอย่างนี้ ควร
 หลพระราชาอย่างนี้ ควรพูดกับอุปราชอย่างนี้ เวลาเข้าไปถึงที่เฝ้าแล้ว ควรกล่าว
 ขึ้นว่า ขอจงทรงชนะเถิดมหาราช ดังนี้ ครั้นหลอย่างนั้นแล้ว จึงหลขอโคต่อ
 พระองค์ด้วยคำว่า ข้าแต่มหาราชเจ้า โคที่ข้าพระองค์ไถนานั้น มีอยู่ ๒ ตัว
 ได้ตายเสียตัวหนึ่ง ขอพระองค์จงพระราชทานตัวที่ ๒ ให้เถิด พระเจ้าข้า ฯ โสมทัต
 ให้บิดาเรียนคำหลขอโคอันนั้นอยู่ประมาณ ๑ ปี จึงรู้ว่าบิดาจำได้คล่องแคล่วแล้ว
 หวังบิดาก็ได้บอกว่าจำได้คล่องแคล่วแล้ว จึงบอกบิดาว่า ถ้าอย่างนั้นบิดาจงถือเอา
 เครื่องบรรณาการอย่างใดอย่างหนึ่งไป ฉันทจักไปก่อน จักยืนอยู่ในที่เฝ้าพระราชา
 ปรึกษาคำบุตรว่า ค่ะ แล้วก็ถือเอาเครื่องบรรณาการไป พอได้เห็นโสมทัตยืนอยู่
 ในที่เฝ้าพระราชา ก็กล่าวเข้าไปเฝ้า พระราชาก็ทรงปราศรัยด้วยพระฤทัยอันยินดี
 เมื่อพระราชาตรัสว่า นานแล้วแกไม่ได้มา จงนั่งทอสนะนี้ ต้องการสิ่งใดจงบอก
 มา ก็หลขึ้นว่า ข้าแต่มหาราชเจ้า โคที่ข้าพระองค์ไถนามีอยู่ ๒ ตัว ตายเสีย
 ตัวหนึ่ง ขอพระองค์จงทรงรับตัวที่ ๒ ให้เถิด พระเจ้าข้า ถึงแม้เมื่อพระราชาตรัสว่า
 แกว่าอย่างไร จงว่าอีก ก็ได้ว่าอย่างเดิมขึ้น พระราชาทรงทราบว่าพราหมณ์
 คนนั้นว่าผิดไป จึงทรงขมแล้วตรัสขึ้นว่า โสมทัต ที่บ้านของเจ้าเห็นจักมีโคมาก

เมื่อโสมทักกราบทูลว่า เมื่อพระองค์พระราชทานกัจจกัมมาก พระเจ้าข้า พระราชา
จึงทรงยินดีตอถ้อยคำของโสมทัก จึงได้พระราชทานโค ๑๖ ตัว กับเครื่องแต่งตัว
และบ้านอยู่ให้แก่พราหมณ์นั้น แล้วก็ให้พราหมณ์กลับไปด้วยยศอันใหญ่

ครั้นสมเด็จพระจอมไตรศาสดา ได้ทรงนำพระธรรมเทศนามาแล้ว จึงทรง
ประชุมชาดกว่า พระราชาในคราวนั้น คือ พระอานนท์ในบัดนี้ พราหมณ์คนนั้น
คือ พระโศภะหาบี โสมทักนั้น คือ เราตถาคตเอง ดังนี้ แล้วตรัสว่า ตัก่อน
ภิกษุทั้งหลาย ไม่ใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น ถึงในเมื่อก่อน เวลาควรพูดอย่างหนึ่ง
พระโศภะหาบีนั้นก็พูดเสียอย่างหนึ่ง เพราะเหตุที่ตนได้สตัปเล่าเรียนน้อย ๆ บรม
ที่ได้สตัปเล่าเรียนน้อย ย่อมเปรียบเหมือนโคตอน ครั้นตรัสดังนี้แล้ว จึงได้
ตรัสเป็นพระคาถาดังที่ยกขึ้นว่าแล้วนั้น ฯ ในพระคาถานั้นมีเนื้อความว่า บรม
ผู้สตับน้อยนั้นย่อมแก่เปล่า เหมือนโคตอนฉะนั้น เนื้อของผู้สตับน้อยนั้น ย่อม
เจริญขึ้น แต่ปัญญาของเขาไม่เจริญ ดังนี้ ฯ มีคำอธิบายว่า ผู้ที่ชื่อว่าสตับน้อย
นั้น เพราะไม่ได้สตัปเล่าเรียนซึ่งปัญญาสัก ๑ หรือ ๒ หรือโดยที่สุดแต่พระ
สูตร สูตร ๑ หรือ ๒ สูตร ฯ ส่วนผู้เล่าเรียนธรรมฐานเพียงเล็กน้อย แล้วไป
ประกอบเนื่อง ๆ ชื่อว่าผู้สตัปมาก ฯ คำว่า แก่เปล่าเหมือนโคตอนนั้น คือ
ธรรมคาโคตอนที่แก่เฒ่า ย่อมไม่แก่เฒ่าเพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พ่อแม่ของตน
หรือแก่พวกญาติ ย่อมแก่เปล่าฉันใด ผู้สตัปเล่าเรียนน้อย ซึ่งไม่ทำอุปัชฌาย-
วัตร อจารีวัตร อาคันตกวัตรเป็นต้น ไม่ประกอบเนื่อง ๆ แม้ซึ่งสมณธรรมสักว่า
การกาวนา ก็เชื่อว่าแก่เปล่าหาประโยชน์อันใดมิได้ฉันนั้น ฯ คำว่า เนื้อของ
ผู้สตับน้อยนั้นย่อมเจริญนั้น คือ โคตอนที่เขาปล่อยทิ้งไว้ในป่า ด้วยเห็นว่าโคตวนั้น
ไม่สามารถนำเอาเนื้อไปเป็นต้นไปได้แล้ว เทียบกับหญิงที่นอนอยู่ในบ้านนั้น ก็ย่อม
มีเนื้อเจริญขึ้นฉันใด แม้ภิกษุผู้สตัปเล่าเรียนน้อย ซึ่งสละข้อวัตรต่าง ๆ มี
อุปัชฌายวัตรเป็นต้น แล้วได้บิณฑิ ๔ เพราะอาศัยสงฆ์ ทำการถ่ายทอดเป็นต้น
แล้วเลี้ยงร่างกายอยู่ ก็ย่อมมีเนื้อเจริญขึ้น คือ มีสรีรกายอันพูนขึ้นฉันนั้น ฯ
คำว่า ปัญญาของเขาไม่เจริญนั้น คือ ปัญญาอันเป็นโลกีย์และโลกุตระของเขา
ย่อมไม่เจริญขึ้นแม้เพียงองคฺลหนึ่ง เจริญขึ้นแต่ติดพันกับมานะ ๘ โดยที่อาศัย
ทวาร ๖ เหมือนกับกอไม้หรือไม้เป็นต้น ซึ่งเจริญขึ้นในป่าฉะนั้น ดังนี้ เมื่อ

จบเทศนานลง มหาชนก็ได้บรรลุผลมโหฬารตตผลเป็นต้น สมนเรื่องพระ
 โลพูทัยเพียงเท่านั้น ในเรื่องนี้เป็นเรื่องขำให้เห็นว่า ผู้สดับน้อยทั้งไม่ได้ทำตาม
 ที่สดับนั้น บ่อมได้รับโทษต่าง ๆ เหมือนอย่างพระโลพูทัยกับพราหมณ์คนนั้น
 เป็นอุทาหรณ์ เพราะฉะนั้น คนที่สดับน้อยทั้งหลาย จึงทำตามที่ได้สดับจึงจัก
 เป็นการดี คือ ถ้าผู้ใดได้สดับน้อย คือ ได้ยินได้ฟังน้อย ได้เล่าเรียนน้อย ก็ให้
 ทำตามที่ได้ยินได้ฟัง ได้เล่าเรียนจึงจะเป็นการดี ถ้าไม่อย่างนั้นก็ยิ่งจกซำร้าย
 คือ การที่คนได้สดับเล่าเรียนน้อยนั้นก็เบาะของไม่ค่อยแล้ว ถ้าไม่ทำตามที่ได้สดับเล่า
 เรียนนั้นด้วย ก็ยิ่งจะซำร้ายมากขึ้น เปรียบเหมือนกับคนดำ ยิ่งหาคืนหม้อ
 ยิ่งดำมากขึ้น จึงควรทำเหมือนกับคนดำที่หมั้นขัดสร้างกายจึงจักเป็นการดี คือ
 ถึงแม้ว่าจะเป็นคนดำก็ตาม แต่ถ้าหมั้นขัดสร้างกายให้สะอาดสดใส่อย่เสมอ ไม่
 ให้หมักหมกด้วยเหงื่อโคล ทั้งผ้าผ่อนท่อนสไบก็หมั้นซักฟอกอยู่แล้ว ก็ย่อมดีขึ้น
 ส่วนหนึ่ง คือ ดินแก่คนดำตามปกติ คนทั้งหลายยังพูดได้ว่า ถึงเขาดำก็ดำดี
 ดำสะอาดเกลี้ยงเกลา ไม่ดำสกปรกโสมม ดำน่าชม น่าชื่น น่าชอบ ชื่น
 จันใด ถึงชื่อว่าผู้ใดได้เล่าเรียนน้อย แต่ถ้าทำตามที่ได้เล่าเรียนไว้ ก็จักมีผู้เชย
 ชมว่า เขาได้เล่าเรียนน้อยก็จริง เขามีความรู้น้อยก็จริง แต่เขาดีสมกับความรู้
 ของเรา ถ้ายิ่งรู้มากด้วย ทำดีด้วยแล้ว ยิ่งดีมาก เหมือนกับคนขาว ถ้ายิ่งหมั้น
 อาบนำชำระกาย ผัดแป้งแต่งตัวอยู่เสมอ ดูแลเครื่องนุ่งห่มที่อยู่ติดกันให้สะอาด
 เรียบร้อยอยู่เสมอแล้ว ก็ยิ่งจะน่าดู น่าชม น่าชื่น น่าชอบยิ่งขึ้นฉะนั้น

อันผู้ที่ได้สดับเล่าเรียนมาก แต่ไม่ได้ทำตามที่ได้สดับเล่าเรียนนั้น ก็เป็น
 ผู้ที่น่าติในทางกระทำ แต่น่าชมในทางความรู้ ส่วนโทษและคุณซึ่งจักได้รับใน
 ชาติหน้านั้น ก็เหมือนอย่างพระกบิลภิกษุ ซึ่งได้ตายไปเกิดเป็นปลาสีทอง ในครั้ง
 พระพุทธเจ้าแล้วนั้นเป็นอุทาหรณ์ ๆ ได้ใจความว่า ผู้มีความรู้มากแต่ไม่ทำตาม
 ความรู้นั้น ก็ไม่ได้รับประโยชน์อันใดจากความรู้ มีแต่จักให้โทษเพราะความรู้
 เท่านั้น ผู้ที่ได้ยินได้ฟังพระกบิลภิกษุที่เกิดเป็นปลาสีทองในคัมภีร์ธรรมบทแล้ว ก็
 จะเห็นได้ว่า คนรู้มากซึ่งไม่ทำตามความรู้นั้น บ่อมได้รับโทษอันใหญ่หลวง ส่วน
 ผู้มีความรู้มากด้วย ได้ทำตามความรู้ด้วย เป็นผู้ที่น่าเชยชมทั้ง ๒ ประการ
 เหมือนดังพระอานนทเถรเจ้าเป็นอุทาหรณ์ โดยเหตุว่า พระอานนทเถรเจ้านั้น เป็น

ผู้ได้สดับเล่าเรียนมากกว่าพระภิกษุทั้งหลายในพระพุทธศาสนา ทั้งท่านได้ปฏิบัติ
ดีทุกประการ หาสิ่งใดที่จะยกขันธ์เตยนมิได้ ในที่สุดท่านก็ได้สำเร็จมรรค
ผล นฤพาน ถึงแม้ว่าคนอื่น ๆ ที่ได้เล่าเรียนมาก ทั้งได้ทำดี ประพฤติดีด้วยแล้ว
ก็ยอมไม่แคล้วจากผลดีเป็นแน่แท้ สันกระแสเทศนาในกัณฑ์เพียงเท่านั้น.

เอว กม ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๗๖

คัมภีร์พระปุคคlobัญญัติ

ว่าด้วยบุคคล ๔ จำพวก มีสมณะผู้ไม่หวั่นไหวเป็นต้น

กตโม จ ปุคคโล สมณมจโล อีเรกจโจ ปุคคโล ตินณ
สญโณชนานํ ปริกขยา โสตาปนโน โหติ อวินิปาตรมโม นิยโต
สมโพธิปราชโน อโย วุจจติ ปุคคโล สมณมจโลติ.

ณ บัณฑิต อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์พระปุคคlobัญญัติ กัณฑ์ที่ ๗๖ ว่าด้วย
บุคคล ๔ จำพวก มีสมณะผู้ไม่หวั่นไหวเป็นต้น ตามพระบาลี อรรถกถา อรรถาธิบาย
สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย
ตลอดกาลนาน

บาลี

คำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนานั้นว่า
คน ๔ จำพวกนั้น คือ สมณะที่ไม่หวั่นไหวจำพวก ๑ สมณะดอกปทุมจำพวก ๑
สมณะดอกปณชริกจำพวก ๑ สมณะสุขุมโนจำพวกสมณะจำพวก ๑ รวมเป็น
๔ จำพวกด้วยกัน ดังนี้ ฯ ในบุคคล ๔ จำพวกนี้ สมเด็จพระชินศรีสุคตศาสดา ได้
โปรดประทานเทศนาไว้เป็นปจฉาวิสัชนาว่า สมณะที่ไม่หวั่นไวนั้น ได้แก่ชนใดไร
บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้สนสังโยชน์ ๓ เป็นพระโสดาบัน มีความไม่

ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้จะต้องไปสัสคติเป็นแน่นอน เป็นผู้จะตรัสรู้ข้างหน้า
บุคคลอย่างนี้ เรียกว่าสมณะผู้ไม่หวั่นไหว ฯ บุคคลที่เป็นสมณะตั้งดอกปทุมนั้น
ได้แก่บุคคลชนิดใด แก้วว่า บุคคลบางคนในโลกนี้ สันสัจโชนนี้ ๓ ด้วยมีวาละ
โกสะ โมहन้อยด้วย ได้เป็นพระสกทาคามี จะมสู่โลกนี้อีกเพียงครั้งเดียวแล้ว
ก็จักทำให้สิ้นทุกข์ บุคคลอย่างนี้แล เรียกว่าสมณะตั้งดอกปทุม ฯ สมณะ
ตั้งดอกปทุมหรือกันนี้ ได้แก่บุคคลชนิดใด แก้วว่า บางคนในโลกนี้ เป็นผู้
สันสัจโชนเบื้องต่ำ ๕ ประการ แล้วขึ้นไปเกิดในพรหมโลก ปรีนิพพานในพรหม-
โลก ไม่กลับมาจากพรหมโลก บุคคลอย่างนี้แล เรียกว่าสมณะตั้งดอกปทุมหรือ ฯ
สมณะสุขุมในสมณะทั้งหลายนั้น ได้แก่บุคคลชนิดใด ? แก้วว่า บางคนในโลกนี้
ได้สำเร็จเจโตมุตติ ปัญญาวิมุตติในอภัพณ สำเร็จวิมุตติอันไม่มีอาสวะ เพราะสัน
อาสวะทั้งหลายแล้ว บุคคลอย่างนี้แล เรียกว่าสมณะสุขุมในสมณะทั้งหลาย ดังนี้
สนเนอความในพระบาลีเพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนอความในอรรถกถา คำว่า สมณะไม่หวั่นไหว่นั้น ได้แก่
สมณะผู้นั้นคง คือ ได้แก่พระโสดาบัน ด้วยเหตุว่า พระโสดาบัน เป็นผู้เชื่อว่า
ไม่หวั่นไหว เพราะตั้งมั่นอยู่ในศรัทธาอันเป็นมูลรากในศาสนา ส่วนพระสกทา-
คามินั้น เรียกว่าสมณะตั้งดอกปทุม เพราะยังมีกิเลสคือความยินดีอยู่ ฯ ดอกบัวที่มี
สีแดง เรียกว่าดอกปทุม ฯ พระอนาคามีเรียกว่าสมณะดอกปทุมหรือ เพราะไม่มี
กิเลสคือความยินดี อันได้แก่ความยินดีในทางความรักใคร่ ฯ คำว่า ดอกปทุมหรือ
นั้น หมายถึงดอกบัวขาว ฯ ส่วนพระอรหันต์ผู้สันอาสวะกิเลสแล้ว เรียกว่าสมณะ
ผู้สุขุมในสมณะทั้งหลาย เพราะไม่มีกิเลสอันเป็นเหตุให้แข็งกระด้าง ฯ อีกอย่าง
หนึ่ง พระอรหันต์นั้น เรียกว่าสมณะสุขุม เพราะหมายความว่าทุกข์น้อย ดังนี้
สนเนอความในอรรถกถาเพียงเท่านั้น

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนอความในอรรถาธิบาย ข้อที่ว่าพระโสดาบัน เชื่อว่าสมณะ
ไม่หวั่นไหว โดยเหตุที่ตั้งมั่นอยู่ในศรัทธาอันเป็นมูลรากแห่งศาสนาแล้วนั้น อธิบาย

ว่า ธรรมดาพระโศดาบัน ย่อมมีศรัทธาตั้งมั่นในพระพุทธศาสนาแน่นอน ไม่มี
 ศรัทธาโยกคลอนหวั่นไหวแม้แต่ประการใด ถึงแม้ว่าจะมีใครมาแนะนำพร่ำ
 สอนให้เชื่อศาสนาอื่นสักเท่าไรก็ตาม แม้แต่จักฆ่าก็ตาม ก็ไม่ยอมเชื่อเป็น
 อັນชาด ไม่มีใครสามารถที่จะทำพระโศดาบัน ให้เลิกนับถือพระพุทธศาสนาได้
 ดังเรื่องสุปปพุทธที่เป็นโรคเรื้อนเป็นต้นเป็นอาทิหนึ่ง กล่าวคือ เรื่องสุปปพุทธนั้น
 มีมาในคัมภีร์ว่า สุปปพุทธที่เป็นโรคเรื้อนนั่น ได้นั่งฟังพระธรรมเทศนาของ
 สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าอยู่ในภายนอกที่ประชุม แล้วก็ได้รับบรรลุพระโศดาบัน
 ติผล มีความประสงค์จะกราบทูลคุณธรรมที่ตนได้นั้น แต่สมเด็จพระบรมศาสดา
 แต่ไม่อาจเข้าไปในท่ามกลางประชุมชนได้ เวลาประชุมชนถวายบังคมลาพระ
 บรมศาสดา แล้วตามส่งพระบรมศาสดาไป กลับมาจากส่งพระบรมศาสดาแล้ว
 สุปปพุทธนั้นจึงได้ออกไปวิหาร ฯ ในขณะนั้น ท้าวมัชฌิมเทวราชก็ทรงทราบว่า
 สุปปพุทธโรคเรื้อน ประสงค์จะทำคุณธรรมที่ตนได้ในพระพุทธศาสนาให้ปรากฏ
 ควรจะไปทดลองดู ทรงดำริดังนี้แล้ว ก็ได้เหาะไปยืนอยู่ที่อากาศ ได้กล่าว
 ขึ้นว่า นี่แน่ะสุปปพุทธ เจ้าก็เป็นคนยากจนขัดสน เราจักให้ทรัพย์แก่เจ้าหา
 ประมาณมิได้ ถ้าเจ้าจะกล่าวว่า พระพุทธเจ้าไม่ใช่พระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า
 ไม่ใช่พระธรรมเจ้า พระสงฆ์เจ้าไม่ใช่พระสงฆ์เจ้า เราไม่ต้องการพระพุทธเจ้า
 ไม่ต้องการพระธรรมเจ้า ไม่ต้องการพระสงฆ์เจ้า ดังนี้ ลำดับนั้น สุปปพุทธ
 โรคเรื้อนจึงถามขึ้นว่า ท่านเป็นใคร ? ท้าวสหัสสนันต์ตอบว่า เราเป็นท้าว
 สักกเทวราช ฯ สุปปพุทธโรคเรื้อนจึงว่า นี่แน่ะท่านอันธพาล ท่านไม่มีหิริ เรา
 ไม่สมควรพูดกับท่าน ท่านว่าเราเป็นคนยากจนขัดสน เราไม่ใช่คนยากจนขัดสน
 เราเป็นผู้มีความสุขแล้ว เราเป็นผู้มีทรัพย์มากแล้ว อริยทรัพย์ ๗ ประการ คือ
 ศรัทธา ศีล หิริ โอตตัปปะ สตะ จาคะ ปัญญา มีอยู่แก่สตรหรือบุรุษใด สตรหรือ
 บุรุษนั้น นักปราชญ์ทั้งหลายเรียกว่าผู้ไม่ขัดสน ชีวิตของผู้นั้นเป็นชีวิตไม่เปล้าจาก
 ประโยชน์ ดังนี้ ฯ ท้าวโกสีย์สักกเทวราชได้สดับถ้อยคำของสุปปพุทธดังนี้แล้ว
 ก็ทรงละสุปปพุทธไว้ในระหว่างทาง แล้วไปเฝ้าพระพุทธองค์ กราบทูลถ้อยคำที่ได้
 ได้ตอบกันนั้นให้พระพุทธองค์ทรงทราบทุกประการ ฯ พระพุทธองค์จึงตรัสว่า
 คุณอนท้าวสักกะ ผู้เช่นท่านถึง ๑๐๐ ตั๋งพัน ก็ไม่อาจทำให้สุปปพุทธโรคเรื้อน กล่าว

ว่า พระพุทธเจ้าไม่ใช่พระพทธเจ้า หรือว่าพระธรรมเจ้าไม่ใช่พระธรรมเจ้า พระสงฆ์เจ้าไม่ใช่พระสงฆ์เจ้า ดังนี้ ๆ ฝ่ายสุปปพุทธก็ได้ไปเฝ้าพระพุทธองค์ ได้รับความปราศรัยจากพระพุทธองค์อย่างชื่นชมยินดี แล้วก็กราบทูลคุณธรรมที่ตนได้ แล้วก็ลุกขึ้นถวายบังคมลาออกไปจากสถานนั้น ๆ ในเมื่อสุปปพุทธออกไปจากสถานนั้นแล้วไม่ช้า แม่โคลูกอ่อนตัวหนึ่งก็ได้ขีดสุปปพุทธนั้นให้ถึงซึ่งความตาย

ดังได้สดับมาว่า แม่โคลูกอ่อนนั้น ได้เป็นยักษิณตัวหนึ่ง แต่ได้เกิดเป็นโคขวิดคนหนึ่ง ๔ คือ ปุกกุสาติกุลบุตร ๑ พาหิยทารุจิยะ ๑ ตัมพทาฐิก-
โจรมาต ๑ สุปปพุทธโรครือน ๑ ให้ถึงซึ่งความตายมาถึง ๑๐๐ ชาติแล้ว ๆ กล่าวคือ ในชาติที่ล่วงแล้วมานั้น คนทั้ง ๔ นั้น ได้เกิดเป็นบุตรเศรษฐี ได้ชวนนางนครโสเภณีนั่งหนึ่งไปเล่นที่สวนอุทยาน พอถึงเวลาเย็นก็ปรึกษากันว่า ในวันนี้ไม่มีผู้อื่น พวกเราพากันชิงเอาเงินพันกหาปณะ ที่พวกเราให้แก่หญิงคนนั้นกับเครื่องแต่งตัวของเขามาทั้งเสีย ปรึกษากันดังนี้ นางนครโสเภณีนั่งก็ได้ยิน จึงคิดว่า พวกนี้ไม่มีความละอาย ได้ชื่นชมกับเราแล้ว บัดนี้ก็คิดจะฆ่าเรา เราจะต้องคิดตอบแทนพวกนี้ให้ได้ เมื่อลูกเศรษฐีทั้ง ๔ คนนั้นจะฆ่า นางนครโสเภณีนั่งก็ได้ตั้งความปรารถนาขึ้นว่า ขอให้ข้าพเจ้าได้เกิดเป็นนางยักษิณ สามารถฆ่าคนทั้ง ๔ นี้ได้อย่างไร ก็จึงให้ฆ่าได้อย่างนั้น

ภิกษุทั้งหลายได้ทราบว่า สุปปพุทธนั้นตายแล้ว ก็พากันไปทูลถามพระพุทธองค์ว่า สุปปพุทธนั้นมีคติอย่างไร เหตุไรจึงได้เป็นโรครือน ๆ พระพุทธองค์จึงตรัสว่า สุปปพุทธนั้นได้ถึงโสดาปัตติผลแล้ว ได้เกิดในดาวดึงส์แล้ว การที่สุปปพุทธจะเป็นโรครือนนั้น เพราะเมื่อชาติก่อนได้พบพระปัจเจกพุทธเจ้า ผู้ทรงพระนามว่าตครสีขี แล้วได้ถูกน้ำลายด้วยความเกลียดชัง เวลาตายจากชาตินั้นแล้ว ได้ไปตกนรกอยู่ตลอดกาลนาน แต่เสบียงนั้นยังไม่หมด จึงได้มาเกิดเป็นคนโรครือนในชาตินี้ ตรัสดังนี้แล้วจึงตรัสว่า ตุก่อนภิกษุทั้งหลาย สัตว์โลกเหล่านี้ย่อมทำกรรมที่มีผลเผ็ดร้อนให้แก่ตนด้วยตนเอง ครั้นตรัสดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสวดข้อความ จึงได้ทรงแสดงธรรมเป็นพระคาถาขึ้นว่า

จรรนติ พาลา ทุมเมธา

อมิตเตเนว อุตตนา

กโรนติ ปาปกัมมัม

ขัม โหติ กฏกุปผลัม

ซึ่งแปลว่า คนโง่เขลาทั้งหลาย ย่อมทำกรรมที่เป็นบาป ที่มีผลเผ็ดร้อนให้แก่ตนเอง เหมือนกับคนที่เขินขาศึกทำให้ฉะนั้น ฯ คำว่า คนโง่เขลานั้น ได้แก่คนที่ไม่รู้จักประโยชน์ในโลกนี้และโลกหน้า ฯ คนอย่างนั้นย่อมทำกรรมที่เป็นบาป ที่มีผลเผ็ดร้อน คือมีผลเป็นทุกข์ให้แก่ตนเอง ประหนึ่งว่าตนทำให้แก่ขาศึก หรือประหนึ่งว่าขาศึกทำให้แก่ตนฉะนั้น ดังนี้ ฯ เมื่อจบเทศนานลง ก็มีผู้ได้บรรลุสมรรคผลมีโศคาบัตติผลเป็นต้นเป็นอันมาก สนเรื่องสุปปพุทธโรคเรณเพียงเท่านั้น ฯ ในเรื่องสุปปพุทธโรคเรณนี้ ชี้ให้เห็นว่า พระโศคาบัตติจะเป็นกฤหัสถ์หรือบรรพชิตก็ตาม ก็เป็นผู้มีศรัทธามั่นคงในพระพุทธศาสนาแท้ เป็นผู้เชื่อถือพระพุทธศาสนาแท้ ใครจะทำให้มันจิตใจแปรไปนับถือศาสนาอื่นนั้นไม่ได้เป็นอันขาด เพราะฉะนั้น ในพระบาลีจึงหมายเอาพระโศคาบัตติ ว่าเป็นสมณะผู้ไม่หวั่นไหว

ปรชฺชยา เอกรชฺเชน เรื่องที่จะแสดงให้เห็นว่าพระโศคาบัตติมีศรัทธามั่นไม่หวั่นไหว ทั้งเป็นผู้เต็มเปี่ยมไปด้วยอริยทรัพย์ทั้ง ๑ ประการ คือ ศรัทธา ความเชื่อถือ หิริ ความละอายต่อความชั่ว โอตตปฺปะ ความเกรงกลัวต่อความชั่ว สตะ การสัจจัง จาคะ การสละแบ่งปัน บัญญา ความรอบรู้ นั้น ยังมีอีกเรื่องหนึ่ง คือ เรื่องแห่งบุตรของอนาถบิณฑิกเศรษฐี ที่กล่าวไว้ในคัมภีร์พระธรรมบทนั้นว่า บุตรของอนาถบิณฑิกเศรษฐีนั้นไม่เคยไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเลย แม้แต่เวลาพระพุทธเจ้าเสด็จเข้ามาเสวยที่บ้านของตน เขาก็ไม่อยากจะพบเห็น ทั้งเขาไม่อยากจะฟังธรรม ไม่อยากทำการช่วยเหลือพระภิกษุสงฆ์ แม้แต่อย่างใด ฯ ถึงแม้ว่าบิดาจะว่ากล่าวสั่งสอนว่า เจ้าอย่าทำอย่างนั้นลูกเอ๋ย เขาก็ไม่เชื่อฟัง ฯ บิดาจึงคิดว่า เมื่อบุตรของเราคนนั้นถือทฎฐิเช่นน้อย ก็จักต้องไปตกอเวจฺจนรกเป็นแน่แท้ เมื่อเรายังแลเห็นอยู่ บุตรของเราจักต้องไปตกนรกนั้นย่อมไม่สมควร ฯ ผู้ที่ไม่อยากได้เงินในโลกนี้ย่อมไม่มี เราจักทำลายทฎฐิแห่งบุตรของเราด้วยเงินให้จงได้ คิดดังนี้แล้ว จึงบอกบุตรคนนั้นว่า ลูกเอ๋ย เจ้าจงไปรักษามุขโบสถ์ในวัด จงไปฟังธรรมในวัด เวลาเจ้ากลับมาบิดาจะให้เงินเจ้าร้อยหนึ่ง ฯ บุตรคนนั้นก็ชักเอาความจริงว่า

บิดาจะให้จริงหรือ บิดาก็ตอบว่า จักให้จริง ๆ บุตรคนนั้นเอาค้ำม้นสัญญา กับ
 บิดาถึง ๓ หนอย่างนั้นแล้ว ก็รับจะสมาทานอุโบสถ แล้วก็ออกไปวัด แต่เขาไม่ได้ไปฟัง
 ธรรม เขาไปทานนอนอยู่ที่สบายเสีย พอตามเช้าเขาเขากลับบ้าน ๆ บิดาก
 กล่าวขึ้นว่า บุตรของเราไปรักษากุโบสถมา เจ้าทั้งหลายจงจัดข้าวต้มข้าวสวามา
 ให้โดยเร็ว แต่บุตรนั้นกล่าวขึ้นว่า ถ้ายังไม่ได้เงินก็จะไม่กินข้าว บิดาจึงได้ให้
 เงิน ๑๐๐ กหาปณะแก่เขา เขารับเงิน ๑๐๐ กหาปณะนั้นแล้วจึงบริโภคอาหาร
 รุ่งขึ้นวันหลังเศรษฐีผู้เป็นบิดาก็บอกว่า บิดาจักให้เงินแก่เจ้าพันกหาปณะ เจ้าจง
 ไปเรียนเอาธรรมสักบทหนึ่งมาจากพระพุทธเจ้าให้ได้ บอกดังนี้แล้วก็ส่งไป ๆ
 บุตรนั้นไปถึงวัดแล้วก็คิดว่า จักเรียนธรรมให้ได้สักบทหนึ่งจากพระพุทธเจ้าแล้วก็จัก
 กลับไป จึงได้ไปยืนอยู่ข้างหน้าพระพุทธเจ้า แต่พระพุทธเจ้าได้ทรงบันดาลไม่
 ให้จำได้ ๆ เขาก็คิดว่า เราจำบทไม่ได้ก็จักจำบทหน้าได้ แล้วเขาก็นั่งฟังธรรม
 อยู่เรื่อยไป ๆ ธรรมตามฟังด้วยคิดว่า จะจำ บ่อมตังใจพัง ผุตตังใจพังธรรมเช่นนั้น
 ย่อมให้ผลมโสดาปัตติมรรคเป็นต้น ถึงแม้ว่าบุตรเศรษฐีนั้นก็ได้ตั้งใจฟังด้วยคิดว่า
 จะตั้งใจฟังให้จำได้ ๆ ฝ่ายพระพุทธองค์ก็ทรงบันดาลไม่ให้จำได้ ๆ เขาก็นั่งฟัง
 ไปด้วยคิดว่า จักจำบทข้างหน้าให้ได้ เขาจึงได้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล ๆ รุ่งเช้า
 ขึ้น เขาได้เข้าไปสู่กรุงสาวัตถีพร้อมกับพระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธองค์เป็นประธาน ๆ
 เศรษฐีผู้เป็นบิดาได้แลเห็นก็คิดว่า วันนั้นกริยาอาการแห่งบุตรของเราเป็นที่น่าชอบ
 ใจ ๆ ฝ่ายบุตรก็คิดว่า วันนั้นขอย่าให้บิดาของเราให้เงินแก่เราต่อพระพักตร์พระ
 พุทธองค์เลย ขอให้บิดาจงปกปิดซึ่งเหตุที่เรารักษากุโบสถเพราะอยากได้เงินไว้เกิด
 ดังนี้ แต่พระพุทธองค์ได้ทรงทราบมาแล้วว่า เมื่อวานนี้เขาได้รักษากุโบสถเพราะ
 เห็นแก่เงิน ๆ มหาเศรษฐีผู้เป็นบิดาก็ได้ถวายข้าวต้มแก่พระภิกษุสงฆ์ มิ่งค
 พระพุทธเจ้าเป็นประธาน แล้วก็ให้แก่บุตรคนนั้น ๆ บุตรคนนั้นก็นั่งดื่มข้าว
 ต้มแล้วกินของว่าง แล้วจึงบริโภคอาหาร ๆ ในเวลาเสร็จการฉันแห่งภิกษุสงฆ์
 แล้ว มหาเศรษฐีจึงให้นางงุฑกัณฐิณีหนึ่ง ไปวางไว้ข้างหน้าบุตรบอกว่า ลูกเอ๋ย
 บิดาจักให้ทรัพย์พันหนึ่งแก่เจ้า บิดาได้ให้เจ้าสมาทานอุโบสถแล้วจึงให้ไปวัด ด้วย
 บอกว่า จักให้ทรัพย์พันหนึ่งแก่เจ้า ๆ เมื่อมหาเศรษฐีให้ทรัพย์ต่อหน้าพระพุท
 ธองค์ดังนี้ บุตรคนนั้นก็เกิดความละอาย จึงบอกว่า กระผมไม่ต้องการเงิน เมื่อบิดา

อันวอนว่าจงรับเกิด ลูกก็ไม่รับ ๆ ลำดับนั้น บิดาจึงกล่าวกันว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า วันนกริยาอาการแห่งบุตรของข้าพระองค์ย่อมเป็นที่ชอบใจ เมื่อพระพุทธองค์ตรัสถามว่า เรื่องอย่างไรกันมหาเศรษฐี ก็กราบทูลว่า ในวันก่อนข้าพระองค์ได้บอกเขาว่าจักให้เงิน ๑ ร้อย แล้วก็ให้เขาไปวัด รุ่งเช้าขึ้นเขายังไม่ได้เงิน เขาก็ไม่ยอมกินข้าว มาวันถัดมาแม้ว่าข้าพระองค์ให้เงินแก่เขาด้วยอาการอย่างนั้น เขาก็ไม่ยินดีรับ พระเจ้าข้า ๆ พระพุทธองค์จึงตรัสว่า เออ! มหาเศรษฐี วันนีไศดาปัตติผลอย่างเดียวกับท่านนั้นของบุตรของเศรษฐี ก็ดีกว่าสมบัติของพระเจ้าจักรพรรดิ ดีกว่าสมบัติในเทวโลก พรหมโลก ครั้นตรัสดังนั้นแล้วจึงได้ตรัสพระคาถาขึ้นว่า

ปชพฺยา เอกรัชเชน

สกุสฺส กมนเน วา

สพฺพโลกาธิปเจเน

โสตาปัตติผลํ วรํ

ซึ่งแปลว่า ไศดาปัตติผลย่อมเป็นของประเสริฐกว่าสมบัติของพระเจ้าจักรพรรดิ ที่เป็นเอกราชในแผ่นดิน ประเสริฐกว่าสมบัติในสวรรค์ทั้ง ๒๖ ชั้น ประเสริฐกว่าการเป็นใหญ่ในโลกทั้งปวง มีนาครจุฑาลอดถึงเวมานิกปรตเป็นต้น เพราะเหตุว่า ผู้ที่ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิแล้ว หรือได้ไปเกิดในสวรรค์แล้ว ก็ยังไม่พ้นจากอบายภูมิมีนรกเป็นต้นได้เด็ดขาด ส่วนผู้ที่เป้นพระโศดาบันน์ ย่อมปิดประตูอบายได้แล้ว อย่างชาติสุดท้ายเกิดอีก ๗ ครั้ง ก็ต้องได้สำเร็จนิพพาน ดังนั้น สันเรื่องบุตรของอนาถปิณฑิกเศรษฐีเพียงเท่านั้น ในเรื่องนั้นให้เห็นว่า พระโศดาบันน์นั้นเป็นผู้ประเสริฐยิ่งนักหนา ประเสริฐกว่าเทพตามนุษย์ที่เป็นปุตชนถ้วนหน้า ด้วยเหตุว่า ปุตชนนั้น ถึงแม้จะเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ หรืออินทร์พรหมขมยักษ์อย่างไรก็ตาม ก็ยังไม่พ้นจากอบายภูมิมีนรกเป็นต้น จะต้องไปเกิดในอบายภูมิในชาติใดชาติหนึ่ง ด้วยบาปกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นแน่ ส่วนพระโศดาบันน์นั้น ย่อมไม่ไปเกิดในอบายภูมิอีกเป็นอันขาด เพราะฉะนั้น พระโศดาบันน์ทั้งที่เป็นคฤหัสถ์และบรรพชิต จึงจัดว่าเป็นสมณะผู้ไม่หวั่นไหว จัดเข้าในบุคคล ๔ จำพวก ดังที่ได้ยกขึ้นแสดงไว้แล้วนั้น สันเนอความในเทศนาภคณฐานเพียงเท่านั้น.

เอวํ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ๆ

กัณฐ์ที่ ๗๗

คัมภีร์พระปกคณบัญญัติ

ว่าด้วยคน ๕ จำพวก มีคนริเริ่มด้วย กิณแห่งด้วยเป็นต้น

คตฺร ขวายํ ปุคฺคโล อารมฺภติ จ วิปฺปฏิสารี จ โหติ ตณฺจ เจโตวิมุตติ
ปณฺณวิมุตติ ขณฺฑกํ นปฺปชานาติ ขตฺถสฺส เต อุปฺปนฺนา ปาปกา อกุสลา
ธมฺมา อปริเสสา นิชฺฌนฺตติ.

ณ บัณฑิต อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์พระปกคณบัญญัติ กัณฐ์ที่ ๗๗ ว่าด้วย
คน ๕ จำพวก มีคนริเริ่มด้วยกิณแห่งด้วยเป็นต้น ตามพระบาลี อรรถกถา อรรถา-
ธิบาย สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชน
ทั้งหลาย ตลอดกาลนาน

บาลี

คำเนนความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนานี้ว่า
คน ๕ จำพวกนั้น คือ บางจำพวกริเริ่มด้วย กิณแห่งด้วย ไม่รู้จักเจโตวิมุตติ
บัญญัติวิมุตติ อันเป็นที่ดับไปแห่งบาปอกุศลโดยไม่เหลือด้วย บางคนริเริ่มด้วย
ไม่กินแห่ง ไม่รู้จักเจโตวิมุตติ บัญญัติวิมุตติ ซึ่งเป็นที่ดับไปโดยไม่เหลือแห่งสิ่ง
ที่เป็นบาปอกุศล • บางคนไม่ริเริ่มแต่กินแห่ง กับไม่รู้จักเจโตวิมุตติ บัญญัติวิมุตติ
ซึ่งเป็นที่ดับไปโดยไม่เหลือแห่งสิ่งที่เป็นบาปอกุศล • บางคนไม่ริเริ่มด้วย ไม่กิน
แห่งด้วย แต่ไม่รู้จักเจโตวิมุตติ บัญญัติวิมุตติ อันเป็นที่ดับไปโดยไม่เหลือแห่ง
สิ่งที่เป็นบาปอกุศล • บางคนไม่ริเริ่มด้วย ไม่กินแห่งด้วย รู้จักตามเป็นจริง
ซึ่งเจโตวิมุตติ บัญญัติวิมุตติ ซึ่งเป็นที่ดับไปโดยไม่เหลือแห่งสิ่งที่เป็นบาปอกุศล •
ดังนี้ รวมเป็น ๕ จำพวกด้วยกัน ๑ ใน ๕ จำพวกนี้ มีเนื้อความในนี้เทศที่
สมเด็จพระโลกเชษฐเจ้าได้ทรงชี้ไว้ว่า บุคคลจำพวกใดริเริ่มด้วย กิณแห่งด้วย
ไม่รู้จักตามเป็นจริงซึ่งเจโตวิมุตติ บัญญัติวิมุตติ อันเป็นที่ดับไปโดยไม่เหลือแห่ง
สิ่งที่เป็นบาปอกุศล บุคคลผู้นั้นควรถูกว่ากล่าวว่า อาสวะทั้งหลายซึ่งเกิดจากความ

ริเริ่มของท่านย่อมมีอยู่ อาสวะทั้งหลายซึ่งเกิดจากความกิเลสแห่งของท่าน ย่อม
 กำเริบขึ้น ขอท่านจงละอาสวะทั้งหลายที่เกิดจากความริเริ่ม จงกำจัดอาสวะทั้งหลาย
 ที่เกิดจากความกิเลสแห่ง จงอบรมจิตและปัญญาเกิด ท่านจักเป็นผู้เสมอกับบุคคลที่ ๕
 โน้น ดังนี้ ฯ บุคคลผู้ใดริเริ่มแต่ไม่กิเลสแห่งด้วย ไม่รู้จักตามเป็นจริง ซึ่งเจโตวิมุตติ
 ปัญญาวิมุตติ อันเป็นที่ดับไปโดยไม่เหลือแห่งสิ่งที่เป็นบาปอกุศลด้วย บุคคลนั้น
 ควรถูกว่ากล่าว อาสวะทั้งหลายที่เกิดจากความริเริ่มของท่านย่อมมีอยู่ อาสวะ
 ทั้งหลายที่เกิดจากความกิเลสแห่งย่อมไม่กำเริบขึ้น ขอท่านจงละอาสวะทั้งหลายที่เกิด
 จากความริเริ่ม จงอบรมจิตและปัญญาเกิด ท่านจักเป็นผู้เสมอกับบุคคลที่ ๕ โน้น
 ดังนี้ ฯ บุคคลผู้ใดไม่ริเริ่ม คือ ไม่ได้ทำแต่กิเลสแห่งด้วย ไม่รู้จักตามเป็นจริง
 ซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันเป็นที่ดับไปโดยไม่เหลือ แห่งสิ่งที่เป็นบาปอกุศล
 ด้วย บุคคลผู้นั้นควรถูกว่ากล่าว อาสวะทั้งหลายที่เกิดจากความริเริ่ม คือ เกิดจาก
 ความกระทำของท่านไม่มี แต่อาสวะทั้งหลายที่เกิดจากความกิเลสแห่งแกล้งใจของท่าน
 ย่อมกำเริบขึ้น ขอท่านจงกำจัดอาสวะทั้งหลาย ที่เกิดจากความกิเลสแห่งแกล้งใจ
 แล้วจงอบรมจิตกับปัญญาให้ดีเกิด ท่านจักเป็นผู้เสมอกับบุคคลที่ ๕ โน้น ดังนี้ ฯ
 บุคคลผู้ใดไม่ริเริ่ม คือ ไม่กระทำด้วย ไม่กิเลสแห่งแกล้งใจด้วย แต่ไม่รู้ตาม
 เป็นจริง ซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันเป็นที่ดับไปโดยไม่เหลือแห่งสิ่งที่เป็น
 บาปอกุศล บุคคลผู้นั้นควรถูกว่ากล่าว อาสวะทั้งหลายที่เกิดจากความริเริ่ม
 คือ เกิดจากความกระทำของท่านไม่มี อาสวะทั้งหลายที่เกิดจากความกิเลสแห่ง
 แกล้งใจของท่านก็ไม่กำเริบ ขอท่านจงอบรมจิตกับปัญญาให้ดีเกิด ท่านจักได้
 เป็นผู้เสมอกับบุคคลที่ ๕ โน้น ดังนี้ ฯ บุคคล ๔ จำพวกนี้ เมื่อถูกบุคคลที่ ๕
 โน้นว่ากล่าวอย่างนั้น ก็จักถึงซึ่งความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย โดยลำดับ
 สิ้นเนื้อความในพระบาลีเพียงเท่านี้

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า คำว่า ความริเริ่มคำนี้ หมายความว่า
 อย่าง คือ หมายความว่ากรรม • หมายความว่ากิเลส • หมายความว่าเบียด-

แบบน ๑. หมายความว่าหากเพียร ๑ หมายความว่าทำให้กำเริบ ๑ หมายความว่า
 ล่วงข้อห้าม ๑ ดังนี้ ๑ ที่หมายความว่ากรรมนั้น ย่อมมีมาในคำว่า ย่อมมีมา
 ได้รับทุกข์ทั้งปวง ไม่ว่าทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่ง เพราะความริเริ่มเป็นปัจจัย
 ทั้งนี้ ๑ ที่หมายความว่ากิริยานั้น มีมาในคำว่า ยัญใหญ่ การริเริ่มใหญ่ ย่อม
 ไม่มีผลใหญ่แก่ท่าน ๑ ที่หมายความว่าเบียดเบียนนั้น มีมาในคำว่า เขาริเริ่ม
 ซึ่งสัตว์ทั้งหลาย โดยเจาะจงถวายพระสมณโคตม ๑ ที่หมายความว่าหากเพียรนั้น
 มีมาในคำว่า ท่านทั้งหลายจงริเริ่ม จงก้าวออกไป จงประกอบในพระ
 พุทธศาสนา ๑ ที่หมายความว่าทำให้กำเริบนั่น มีมาในคำว่า จดเว้นจากการ
 ริเริ่ม ซึ่งพหุคามภูตคาม ๑ ที่หมายความว่า ล่วงละเมิดข้อห้ามนั้น มีมาในคำว่า
 ผู้ริเริ่มย่อมเดือดร้อนกันแห่ง ดังนี้ เพราะฉะนั้น คำว่า ผู้ริเริ่มซึ่งมีในคำที่
 แสดงมาแล้วนั้น จึงหมายความว่า ล่วงละเมิดข้อห้าม ๑ การล่วงละเมิดข้อห้าม
 นั้น ก็หมายเฉพาะแต่การที่ภิกษุต้องอาบัติ ๑ ด้วยอำนาจแห่งการต้องอาบัตินั้น
 จึงจำแนกแจกบุคคลออกไปได้ถึง ๕ จำพวก ด้วยเหตุนั้น จึงควรถือเอาความ
 หมายว่า ภิกษุย่อมริเริ่ม คือ ย่อมต้องอาบัตินั้นด้วย ย่อมเดือดร้อนกันแห่งเพราะ
 ต้องอาบัตินั้นด้วย ดังนี้ ๑ คำว่า เจโตวิมุตตินั้น ได้แก่สมาธิอันเป็นตัณผล ๑
 คำว่า ปัญญาวิมุตตินั้น ได้แก่ญาณอันเป็นตัณผล ๑ คำว่า ไม่รู้ตามเป็นจริงนั้น
 คือ ไม่รู้ก่อนที่ด้วยเหตุที่ตนไม่สำเร็จ ๑ วิมุตติซึ่งเป็นที่ดับไปโดยไม่เหลือแห่ง
 สิ่งที่เป็นบาปอกุศลนั้น ได้แก่สิ่งใด? ได้แก่อรหัตมรรค ๑ ส่วนวิมุตติของ
 ผู้สำเร็จอรหัตผลแล้วนั้น ชื่อว่าดับสิ่งที่เป็นบาปอกุศลเสียหมดแล้ว ๑ ถึงแม้
 เมื่อเป็นอย่างนั้นก็ดี ในที่นี้ควรทราบว่ ในบาลีได้กล่าวถึงเฉพาะผล ด้วย
 ถอสถต้องทำในมรรคเป็นประมาณ ๑ คำว่า เกิดจากความริเริ่มนั้น คือเกิด
 จากความต้องอาบัติ ๑ คำว่า เกิดจากความกั้นแห่งนั้น คือ เกิดจากความ
 ร้อนใจในภายหลัง ๑ คำว่า กำเริบขึ้นนั้น คือเกิดขึ้นร่าไป ๑ คำว่า ขอให้
 ท่านนั้น เป็นคำอันวอน มีคำอธิบายว่า ข้าพเจ้าทั้งหลายขออันวอนพระผู้
 เป็นเจ้าให้ละอาสวะทั้งหลายด้วยการแสดงซึ่งอาบัตินั้นควรแสดง ด้วยการออก
 จากอาบัตินั้นควรออก ด้วยการทำให้แจ้งซึ่งอาบัตินั้นควรทำให้แจ้ง ขอท่านจง
 กำจัดซึ่งอาสวะทั้งหลาย อันเกิดจากความกั้นแห่งแกล้งใจ ด้วยความพิจารณา

ซึ่งความตั้งอยู่ในความบริสุทธิ์ แล้วจึงอบรมซึ่งวิสัยสมาจิต และวิสัยสมาปัญญา ให้เกิดขึ้น ๑ คำว่า บุคคลที่ ๕ นั้น ได้แก่พระชินาสพ ซึ่งยกขึ้นเป็นบุคคลที่ ๕ ในบุคคล ๕ จำพวก ๑ คำว่า จักเสมอนั้น คือ จักเสมอด้วยพระชินาสพ ในทางโลกุตตรธรรม ๑ คำว่า ริเริ่มแต่ไม่กินแห่งแคลงใจนั้น คือ ว่าต้องอาบัติ เมื่อต้องอาบัติแล้วก็ได้แสวงหาภิกษุอื่น เพื่อจะแสดงอาบัตินั้น เพราะฉะนั้น จึงไม่กินแห่งแคลงใจในภายหลัง ๑ ส่วนในอรรถกถาแห่งอังคุตตรนิกายว่า คำว่า ไม่กินแห่งแคลงใจนั้น เพราะได้ออกจากอาบัตินั้นแล้ว ๑ คำว่า ไม่ริเริ่ม แต่กินแห่งแคลงใจนั้น คือไม่ได้ต้องอาบัติ แต่เข้าใจว่าต้องอาบัติ โดยเหตุที่ตนไม่เข้าใจในพระวินัยบัญญัติ เมื่อเข้าใจว่าตนต้องอาบัติ ก็เกิดความกินแห่ง ๑ ส่วนในอรรถกถา แห่งอังคุตตรนิกายว่า ภิกษุต้องอาบัติหนหนึ่งแล้ว ออกจากอาบัตินั้นแล้ว ไม่ต้องอีกในภายหลังก็จริง แต่จะไม่อาจตัดความกินแห่งแคลงใจได้ ดังนี้ ๑ คำว่า ไม่ริเริ่มด้วย ไม่กินแห่งแคลงใจด้วยนั้น คือ ไม่ต้องอาบัตินั้น ไม่ร้อนใจในภายหลังด้วย ๑ มีคำถามว่า บุคคลชนิดนั้น ได้แก่ใคร? แก้วว่าได้แก่ภิกษุผู้มีความเพียรย่อหย่อน ด้วยว่าภิกษุผู้มีความเพียรย่อหย่อนนั้น ถึงแม้ว่าศีลบริสุทธิ์ก็ไม่ได้ทำข้อปฏิบัติให้เต็มได้ ด้วยคิดว่า เราไม่ต้องการด้วยการปรีนิพพานในพุทธกาลนี้ เราก็จักปรีนิพพานในกาลแห่งพระเมตไตรยสัมมาสัมพุทธเจ้า ในอนาคตกาลนั้น ดังนี้ ๑ บุคคลผู้นั้น ควรถูกกล่าวสั่งสอนว่า พระผู้เป็นเจ้าประมาทอยู่ทำไม คติของปุถุชนย่อมไม่แน่นอน พระผู้เป็นเจ้าอาจได้พบพระเมตไตรยสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ได้ ไม่อาจได้พบก็ได้ ดังนี้ ๑ คำสอจากนี้ ควรทราบตามนัยที่กล่าวไว้แล้วในที่ทั้งปวง สันเนอความในอรรถกถาเพียงเท่านั้น

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า บุคคล ๕ จำพวก ซึ่งได้ยกขึ้นมาแสดงแล้วนั้น จำพวกที่ ๑ ได้แก่จำพวกต้องอาบัตินั้น กินแห่งแคลงใจด้วย ไม่สำเร็จวิมุตติด้วย ๑ จำพวกที่ ๒ ได้แก่จำพวกต้องอาบัติ แต่ไม่กิน

แหนงแคลงใจกับไม่สำเร็จมตติ ๑ จำพวกที่ ๓ ได้แก่จำพวกที่ไม่ต้องอาบัติ แต่กั้น
 แหนงแคลงใจ กับไม่ได้สำเร็จมตติ ๑ จำพวกที่ ๔ ได้แก่จำพวกที่ไม่ต้องอาบัติด้วย
 ไม่กั้นแหนงแคลงใจด้วย แต่ไม่ได้สำเร็จมตติ ๑ จำพวกที่ ๕ ได้แก่จำพวกที่ไม่
 ต้องอาบัติด้วย ไม่กั้นแหนงด้วย สำเร็จมตติด้วย ดังนี้ ๑ บุคคล ๕ จำพวก
 นี้ ย่อลงเป็น ๒ จำพวก คือ เป็นปฏชนเสยจำพวกหนึ่ง เป็นพระอรหันต์เสย
 จำพวกหนึ่ง ๑ ที่ เป็นปฏชนนั้น ได้แก่พระภิกษุปฏชนทั้งหลาย ๑ พระภิกษุ
 ปฏชนทั้งหลายนั้น ย่อมแยกเป็น ๔ จำพวก คือ จำพวกหนึ่งต้องอาบัติด้วย
 กั้นแหนงในภายหลังด้วย จำพวกนี้ ได้แก่จำพวกที่ต้องอาบัติแล้ว ไม่ได้แสดง
 ไม่ได้ทำตนให้บริสุทธิ์ ต่อมาภายหลังก็เกิดร้อนใจ ไม่สบายใจ จำพวกนี้
 พระภิกษุที่ทำให้ใบะไคร้นำชาดไป แล้วไปเกิดเป็นพญานาค แต่ในครั้ง
 ศาสนาพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้าโน้นเป็นอุทาหรณ์ ดังนี้ มีแจ้งอยู่ในเรื่องเอรค-
 บัคคณาคราช ในคัมภีร์ธรรมพระบทโน้น ๑ ภิกษุปฏชนจำพวกที่ ๒ ได้แก่
 จำพวกที่ต้องอาบัติ แล้วได้แสดงเสย ได้ทำตนให้บริสุทธิ์เสย ไม่ร้อนใจใน
 ภายหลัง ๑ จำพวกที่ ๓ ได้แก่จำพวกที่ไม่ต้องอาบัติ แต่ร้อนใจด้วยเข้าใจว่า
 ตนต้องอาบัติ ๑ จำพวกที่ ๔ ไม่ต้องอาบัติด้วย ไม่ร้อนใจด้วย จำพวกนี้ ได้แก่
 จำพวกที่มศีลบริสุทธิ์ด้วย มีความเย็นใจว่า จักได้สำเร็จมรรคผลนฤพานในภาย
 ภาคน้ำด้วย ภิกษุปฏชนทั้ง ๔ จำพวกนี้ ควรถูกกล่าวสั่งสอนทุกจำพวก ๑
 คือ จำพวกที่ ๑ ซึ่งต้องอาบัติแล้ว ร้อนใจด้วยนั้น ควรถูกสั่งสอนให้แก้ไขอาบัติ
 ด้วย ให้แก้ไขความร้อนใจด้วย ๑ จำพวกที่ ๒ คือ จำพวกที่ต้องอาบัติ แต่
 ไม่ร้อนใจนั้น ควรถูกสั่งสอนให้แสดงอาบัติเสย ให้ทำให้อริสัทธเสย ๑
 จำพวกที่ ๓ คือ จำพวกที่ไม่ต้องอาบัติ แต่เข้าใจว่า ต้องอาบัตินั้น ควรถูกสั่งสอน
 ให้พิจารณาซึ่งความบริสุทธิ์ของตน อย่าให้เข้าใจผิดว่าตนต้องอาบัติ ๑ จำพวก
 ที่ ๔ คือ จำพวกที่ไม่ต้องอาบัติด้วย ไม่กั้นแหนงด้วยนั้น ควรถูกสั่งสอนให้
 พยายามทำตนให้ได้สำเร็จมรรคผลในชาตินี้ ในครั้งพุทธกาลนี้ให้ได้ ไม่ควร
 นอนใจว่า จักทำให้สำเร็จในภายภาคหน้า ควรถูกสั่งสอนอย่างนี้ ควรถูกสั่งสอน
 ว่า อาสวะทั้งหลายที่เกิดจากอาบัตินี้ของท่านก็ไม่มี ที่เกิดจากความกั้นแหนงของ
 ท่านก็ไม่มี ขอท่านจงอบรมจิตและปัญญา คือ วิปัสสนาให้ดีเกิด ท่านจัก

ได้เป็นผมคณธรรมประเสริฐเสมอกันกับบุคคลที่ ๕ คือ พระอรหันตผู้สนอสาจะ
กิเลสแล้วนั้น ดังนี้

ก็แสดงทวณนมแต่ภิกขุปลานทั้งนั้นหรือ ภิกขุอริยะซึ่งมอຍกัไม่มีผู้ เพราะ
ฉะนั้น ควรทภิกขุทั้งหลายในทวณนั้น จะทำตนให้เป็นบุคคลจำพวกที่ ๕ คือ จำพวก
ที่ไม่ต้องอาบัตด้วย ไม่มีความเดือดร้อนแก่แห่งด้วย จึงจักเป็นการ
ประเสริฐ ไม่เสียหทัยได้เกิดมาเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ฯ การที่จะได้
มาเกิดเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา ย่อมเป็นของยากนักหนา ฯ เหตุไรจึงว่า
ยากนักหนา ผทบวชเป็นภิกษุทวณนก็มอຍเป็นอันมาก มิใช่หรือ เหตุไรจึง
ว่ายาก มีคำแก้ไขว่า ทมผทบวชเป็นพระภิกษุอຍเป็นอันมากทวณน ก็ด้วยเหตุ
ว่า มีผมบุญควรบวชเป็นภิกษุมมากด้วยกัน จึงได้ผทบวชเป็นพระภิกษุมมาก ฯ
กผทมบุญสมควรบวชเป็นภิกษุได้นั้น ย่อมเป็นผทที่ไม่ต้องห้ามตามพระวินัย ฯ ถ้าผู้
ใดเป็นผทที่ต้องห้ามตามพระวินัย เช่น สัตว์ดิรัจฉาน หรือคนงอຍเปลี่ยนเสียว
หรือคนหูหนวกตาบอดแต่กำเนิด หรือคนมือเกท้าวทาง แต่กำเนิดเป็นตน หรือ
คนมีบาตรจิวรไม่ครบ คนที่ไม่ได้รับอนุญาตจากทางราชการเป็นที่สุด ก็ย่อม
บวชเป็นภิกษุไม่ได้ ฯ ผู้จะบวชเป็นภิกษุได้นั้น ต้องเป็นผมบุญอันสมควร ฯ
เราจะได้หรือไม่ว่า ขาดหน้าเราบุญสมควรที่จะได้บวชเป็นภิกษุ ถึงเราจะได้
เราก็รู้ไม่ได้ว่า เราจักได้เกิดเป็นมนุษย์อีกหรือไม่ เมื่อเกิดเป็นมนุษย์แล้ว
ได้บรรพชาอุปสมบทหรือไม่ เราก็รู้ไม่ได้ โดยเหตุนี้ เมื่อเราได้บวชเป็นภิกษุ
ในชาติแล้ว เราควรพยายามทำตนให้เป็นภิกษุหัต มีสลาจารวัตรอันบริสุทธิ์
ถึงแม้ว่าจะต้องอาบัตสังขาทิเสส ก็ควรอยู่ปรีวาสกรรมเสีย เมื่อต้องอาบัต
นิสสัคคิย หรือปาจิตติย ถุลลัจฉัย มุกกฏ ทพภาสิต อย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ควรแสดง
เสีย เมื่อทำอย่างนั้นเสมอไปแล้ว ก็จะเป็นผมสลบบริสุทธ เมื่อมสลบบริสุทธ
แล้ว ก็จะไม่มีความเดือดร้อนกึนแห่งในเวลาใกล้จะตาย เมื่อตายแล้วก็จะไม่
แกวจากสคติสวรรค์ ดังพระภิกษุทั้งหลายทมสลบบริสุทธ ซึ่งได้ขึ้นไปเกิด
ในสวรรค์เป็นอันมากแล้วแล สนเนอความในเทศนาภักถนเพียงเท่านั้น.

เอว ก็มิ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๗๘

คัมภีร์พระปกคณบัญญัติ

ว่าด้วยคน ๕ จำพวก

กณฺณจ ปุคฺคโล ทตฺวา อวชานาติ อิชฺชกฺโข ปุคฺคโล ขสฺส ปุคฺคลสฺส
 เพติ จีวรปิณฑปาตเสนาสนคิลานปัจจยเกสชฺชปริกขาริ ตสฺส เอว โหติ อหิ
 รัมมิ อยิ ปณ ปฏิคฺคณหาติติ ตเมนิ อวชานาติติ.

ณ บัณฑิต อาत्मภาพจักได้แสดงคัมภีร์พระปกคณบัญญัติ กัณฑ์ที่ ๗๘ ว่าด้วย
 คน ๕ จำพวก มีคนที่ให้แล้วดุษ്മันเป็นต้น ตามวาระพระบาลี อรรถกถา
 อรรถาธิบาย สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธ-
 ศาสนิกชนทั้งหลายตลอดกาลนาน

ปาฐะ

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนา
 นั้นว่า คน ๕ จำพวกนั้น คือ คนที่ให้แล้วดุษ്മัน ๑ ดุษ്മันด้วยการอยู่ร่วมกัน ๑
 มีหน้าตังลงในเบื้องต้น ๑ คนโลเล ๑ คนอ่อนความคิด คนโง่เขลา ๑ รวมเป็น
 ๕ จำพวกด้วยกัน ดังนี้ ๑ ใน ๕ จำพวกนี้ สมเด็จพระศรีสุทศศาสดาได้โปรด
 ประทานเทศนาไว้ว่า บุคคลให้แล้วดุษ്മันนั้น คือ อย่างไร คือ บางคนในโลกนี้
 ให้ซึ่งจีวร ปิณฑปาต เสนาสนะ คิลานปัจจย เกสชฺชปริการ แก่บุคคลผู้ใด ก็คิด
 ว่าเราให้แก่ผู้อื่น ส่วนผู้รับของเรา ดังนี้ แล้วก็ให้ แล้วก็ดุษ്മันซึ่งผู้รับนั้น บุคคล
 อย่างนั้นแล เรียกว่าให้แล้วดุษ്മัน ๑ บุคคลดุษ്മันด้วยการอยู่ร่วมกันนั้น คือ
 อย่างไร คือ บางคนในโลกนี้ อยู่ร่วมกันกับบุคคลใด ๒ ปี หรือ ๓ ปี ก็ดุษ്മัน
 บุคคลนั้น ด้วยการอยู่ร่วมกัน บุคคลอย่างนั้นแลเรียกว่าดุษ്മันด้วยการอยู่ร่วม
 กัน บุคคลมีหน้าตังลงในเบื้องต้นนั้น คือ อย่างไร คือ บางคนในโลกนี้ ใน
 เมื่อมีผู้สรรเสริญหรือติเตียนซึ่งผู้อื่น ก็น้อมใจไปทีเดียว บุคคลอย่างนั้นแล เรียกว่า

ผู้มีหน้าตาดังลงในเบื้องต้น ๑ บุคคลโลเลนั้น คือ อย่างไร คือ บางคนในโลกนี้ มีความเชื่อถือตามแต่จะได้ มีความรักใคร่ตามแต่จะได้ มีความเลื่อมใสตามแต่จะได้ บุคคลอย่างนั้นแลเรียกว่าคนโลเล ๑ คนอ่อนความคิด คนโง่เขลานั้น คือ อย่างไร คือ บางคนในโลกนี้ ไม่รู้จักสิ่งที่เป็นอกุศล อกุศล ไม่รู้จักสิ่งที่มีโทษไม่มีโทษ ไม่รู้จักสิ่งทีเลวหดี ไม่รู้จักสิ่งทีเปรียบด้วยของดีของขาว บุคคลอย่างนั้นแล เรียกว่าคนอ่อนความคิด คนโง่เขลา สันเนอความในพระบาลีเพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า ภิกษุองค์หนึ่งเป็นผู้มีบุญมาก เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยบัจฉัย ๔ ๑ ภิกษุองค์นั้นได้บัจฉัย ๔ มีจ্বরเป็นต้นมาแล้ว ก็แบ่งให้ภิกษุอื่นซึ่งมีบุญน้อย ๑ เมื่อภิกษุนั้นแบ่งให้ภิกษุอื่นซึ่งมีบุญน้อยบ่อย ๆ ภิกษุอื่นนั้นก็รับ ๑ ลำคืบนั้น ภิกษุที่มีบุญมากนั้น โกรธในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง แม้สักเล็กน้อย ก็อยากให้ภิกษุที่มีบุญน้อยนั้นมีความเก้อเขิน จึงกล่าวขึ้นว่า ภิกษุข่อมไม่ได้บัจฉัย ๔ มีจ্বরเป็นต้น ตามธรรมดาของตน ข่อมได้เพราะอาศัยเราเท่านั้น บุคคลอย่างนั้นแลเรียกว่าให้แล้วคุหมั่น ๑ ส่วนภิกษุบางองค์เมื่ออยู่รวมกันกับภิกษุองค์ใดองค์หนึ่งตลอด ๒ พรรษา ๓ พรรษา ก็ยังมีความเคารพต่อภิกษุองค์นั้นอยู่ แต่เมื่อล่วงไปนาน ๆ ก็ไม่เคารพ ไม่ลุกจากที่นั่งให้บ้าง ไม่ไปปฏิบัติบ้าง บุคคลอย่างนั้นแล เรียกว่าคุหมั่นด้วยการอยู่ร่วมกัน ๑ คำว่า มีหน้าตาดังลงในเบื้องต้นนั้น คือ มีหน้าตาดังลงเริ่มแต่แรกไป ๑ อธิบายว่า มีหน้าตาดังลงเริ่มแต่คำแรกไป ๑ คำว่า น้อมใจไปนั้น คือ เชื่อถือ ๑ ในข้อนี้ มีหน้าว่าบุคคลผู้หนึ่ง ข่อมกล่าวถึงภิกษุที่สมควรว่า ภิกษุนั้นเป็นผู้ไม่สมควร ๑ บุคคลผู้มีหน้าตาดังลงในคำแรกนั้น ได้ยินเข้าแล้วก็ตกลงใจเชื่อถือ ๑ ถึงแม้ว่าภิกษุที่ขอบกันองค์อื่นจะกล่าวขึ้นว่า ภิกษุผู้นั้นเป็นผู้สมควร ดังนอ ก ก็ไม่ข่อมเชื่อถือ ๑ ได้ถือเอาถ้อยคำของภิกษุองค์ก่อนว่า ภิกษุองค์โน้นได้บอกเราว่า ภิกษุนั้นไม่สมควร ๑ อีกคนหนึ่งกล่าวถึงภิกษุผู้ทุศีลให้ผู้นั้นฟังว่า ภิกษุนั้นเป็นผู้มีศีล ๑ ผู้นั้นก็เชื่อฟัง ถึง

แม้จะมีเพื่อนกล่าวชวนอกว่า ภิกษุไม่ควร ภิกษุไม่ควรไปหาท่านทั้งหลาย
 คงนึกคิด ^{๕๔๔} เหน็ดไม่ยอมเชื่อถือ ^{๕๔๕} ได้เชื่อถือแต่ถ้อยคำของภิกษุที่กล่าวก่อนเท่านั้น ^{๕๔๖}
 นั้น ๆ ^{๕๔๗} อีกคนหนึ่ง ^{๕๔๘} ถือเอาความสรรเสริญ ^{๕๔๙} ความดีที่เคยเห็นได้จับแล้วเห็น
 ประมาณ ^{๕๕๐} แม้บุคคลอย่างนั้น ^{๕๕๑} ก็เชื่อว่าแท้ดังลงในเบื้องตนเหมือนกัน ^{๕๕๒} ๆ ^{๕๕๓} อธิบาย
 ว่า ^{๕๕๔} เสนาสนาลงลงในเบื้องตนนั้น ^{๕๕๕} ได้จับสิ่ง ๆ ^{๕๕๖} ก็เชื่อสิ่งนั้น ๆ ^{๕๕๗} ๆ ^{๕๕๘} คำว่า ^{๕๕๙} ผู้
 โลเลนั้น ^{๕๖๐} ได้แก่ผู้โลเลด้วยความไม่เชื่อถือเท่านั้น ^{๕๖๑} โดยแท้ที่แท้ความเชื่อถือ
 ชั่วคราวเท่านั้น ^{๕๖๒} ๆ ^{๕๖๓} คำว่า ^{๕๖๔} เชื่อถือตามแท้จะได้มัน ^{๕๖๕} คือ ^{๕๖๖} เชื่อถือเล็กน้อย ^{๕๖๗} เชื่อถือ
 ไม่เต็มที ^{๕๖๘} ๆ ^{๕๖๙} ถึงแม้ในคำนอกจากนั้นก็เหมือนนัยนั้น ^{๕๗๐} ๆ ^{๕๗๑} ความเชื่อถือนี้ ^{๕๗๒} ย่อมเป็น
 ไปแก่บุคคลนั้นน้อย ๆ ^{๕๗๓} ด้วยอำนาจการคบหา ^{๕๗๔} ๆ ^{๕๗๕} ความรักที่เป็นความรักด้วยสวรัทธา
 กิต ^{๕๗๖} เป็นความรักด้วยกามารมณเกิด ^{๕๗๗} ถัสสมควรทั้งนั้น ^{๕๗๘} ๆ ^{๕๗๙} ความเลื่อมใสใน
 เฉพาะความเลื่อมใสด้วยสรัทธา ^{๕๘๐} จึงสมควร ^{๕๘๑} ๆ ^{๕๘๒} คนที่ชื่อว่าโลเลนั้น ^{๕๘๓} เพราะประกอบ
 ด้วยคุณธรรม ^{๕๘๔} มีสรัทธาเป็นต้น ^{๕๘๕} มีอยู่เพียงเล็กน้อย ^{๕๘๖} ๆ ^{๕๘๗} บุคคลผู้มีสรัทธา
 เล็กน้อย ^{๕๘๘} ย่อมมีความเลื่อมใสไม่มั่นคง ^{๕๘๙} เลื่อมใสเพียงชั่วครู่ชวยาม ^{๕๙๐} ถึงจะโกรธ
 ก็โกรธเพียงชั่วครู่ชวยาม ^{๕๙๑} เปรียบเหมือนน้ำมัน ^{๕๙๒} และเปรียบเหมือนหลักคอกที่ปักลง
 ในกองแกลบ ^{๕๙๓} และเปรียบเหมือนลูกฟักที่ตั้งอยู่บนหลังม้าจะนั้น ^{๕๙๔} ๆ ^{๕๙๕} คำว่า ^{๕๙๖} คนอ่อน
 ความคิดนั้น ^{๕๙๗} ได้แก่คนไม่มีความรู้ ^{๕๙๘} ๆ ^{๕๙๙} คำว่า ^{๖๐๐} คนโง่เขลานั้น ^{๖๐๑} ได้แก่คนไม่เฉลียวกล้า
 สนทนอความในอรรถกถาเพียงเท่านั้น ^{๖๐๒}

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า ^{๖๐๓} บุคคล ๕ จำพวกนั้น ^{๖๐๔} หมายถึง
 ภิกษุทั้งนั้น ^{๖๐๕} แต่หากจะหมายถึงผู้ไม่ใช่ภิกษุก็ได้ ^{๖๐๖} เป็นแต่ว่าในพระบาลี ^{๖๐๗} และ
 อรรถกถานั้น ^{๖๐๘} ท่านหมายเฉพาะภิกษุฝ่ายเดียว ^{๖๐๙} ไม่ได้เกี่ยวกับผู้อื่น ^{๖๑๐} ๆ ^{๖๑๑} การที่
 ท่านหมายเฉพาะภิกษุฝ่ายเดียวนั้น ^{๖๑๒} ก็เพื่อบังคับสอนภิกษุทั้งหลายเท่านั้น ^{๖๑๓} คือ ท่าน
 บังคับหมายไว้ให้ภิกษุทั้งหลายเป็นอย่างบุคคล ๕ จำพวกนั้น ^{๖๑๔} ด้วยเหตุว่าบุคคล ๕
 จำพวกนั้น ^{๖๑๕} เป็นจำพวกที่ไม่ดีทั้งนั้น ^{๖๑๖} คือ ^{๖๑๗} ภิกษุที่ให้อวรหรือบิดเจบาท ^{๖๑๘} เสนาสนะ
 จลาภจัญ ^{๖๑๙} เกสัชบริวาร ^{๖๒๐} อย่างใดอย่างหนึ่งแก่ภิกษุอื่นแล้ว ^{๖๒๑} ก็ไม่เลวรูป

ถูกภิกษุอื่นนั้น ด้วยว่าถ้าถูกภิกษุอื่นทิ่มแทงให้เจ็บ ๔ มจฺวโรเป็นต้นนั้นแล้ว
 อานิสงส์ผลทัตถะจะได้รับนั้นก็ย่อมลงไป ทั้งภายหลังภิกษุอื่นก็จะไม่ยินดีจะรับ
 สิ่งของทัตถะให้

ธรรมดาภิกษุทั้งหลาย ไม่ควรตักกัน ด้วยการให้หรือการรับ ภิกษุใดมี
 สิ่งใดมาก ก็ควรแจกแบ่งสิ่งนั้นให้แก่ภิกษุอื่นด้วย จึงจะเป็นการดี ถึงแม้ว่า
 ศฤหฺสฺสํก็เหมือนกัน เมื่อศฤหฺสฺสํใดแจกแบ่งให้คนอื่นแล้วถูกดูหมิ่น
 ผู้ใดในภายหลัง ศฤหฺสฺสํนั้นจะต้องถูกตักเตือนว่าเป็นคนไม่ดี ศฤหฺสฺสํ
 นั้นจะได้รับอานิสงส์ผลจากการให้เท่านั้น

ถ้ายังศฤหฺสฺสํใดให้ทานแก่สมณพราหมณ์ แล้วเกิดถูกดูหมิ่น ซึ่ง
 สมณพราหมณ์นั้น ในภายหลัง ศฤหฺสฺสํนั้นจะต้องได้รับบาปกรรมเป็นอันมาก
 จะไม่ได้รับผลแห่งทานทัตถะบริจาคนั้นเต็มที่ เพราะฉะนั้น สำหรับข้อนี้ เมื่อ
 ศฤหฺสฺสํใดจะปฏิบัติตาม ศฤหฺสฺสํนั้นก็ควรตั้งใจว่า เราได้ให้มันแจกแบ่งซึ่งสิ่ง
 ของให้แก่ผู้ใดแล้ว จะไม่ถูกดูหมิ่นผู้ใด เมื่อเราได้ถวายทานแก่สมณพราหมณ์
 ผู้ใดแล้ว จะไม่ถูกดูหมิ่นสมณพราหมณ์ผู้ใด มีแต่จะนับถือสมณพราหมณ์ผู้
 นั้นให้ยิ่งขึ้นไป ดังนี้ เพราะเมื่อตั้งใจไว้อย่างนั้นแล้ว จึงจักไม่เป็นคนจำพวกที่ ๑
 คือ จำพวกที่ให้แล้วดูหมิ่น

ศฤหฺสฺสํที่ให้ทานแก่สมณพราหมณ์แล้ว เกิดความถูกดูหมิ่น หรือเสียใจ
 ต่อมาภายหลังนั้น จะได้รับโทษเหมือนดังอุปตตกเศรษฐีเป็นอุทาหรณ์ ๆ กล่าวคือ
 ในอรรถกถาแห่งมัชฌกนิกายชาดก และในอรรถกถาแห่งวรรคที่ ๒ ในโกสลสังยุต
 ได้กล่าวเรื่องอุปตตกเศรษฐีนั้นไว้ โดยพิสดารว่า เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าของเรา
 ทั้งหลายประทับอยู่ที่พระเชตวันมหาวิหาร กรุงสาวัตถี พระองค์ได้ทรงปรารภ
 อุปตตกเศรษฐีให้เป็นต้นเหตุ จึงได้ตรัสเทศนาซึ่งมัชฌกนิกายชาดก ให้เป็นผล
 มีคำเริ่มต้นว่า สกฺโข นนฺทโก นาม ดังนี้

มีเนื้อความพิสดารว่า ที่กรุงสาวัตถีนั้น มีเศรษฐีคนหนึ่งเป็นคนมั่งคั่ง
 มีทรัพย์สมบัติมาก ๆ แต่เศรษฐีคนนั้นไม่บริโภครัพยาสมบัติด้วยตนเองด้วย ไม่
 แจกจ่ายให้แก่ผู้อื่นด้วย ๆ เวลาเมื่อรับประทานอาหารอันประณีตซึ่งมีรสเลิศต่าง ๆ เข้ามา
 ให้ ก็ไม่บริโภค ได้บริโภคแต่ข้าวหัก ๆ บ่น ๆ กับนางสัณณิกตองเท่านั้น เมื่อมีผู้

นำผ้ากาสซึ่งอบด้วยเครื่องอบเครื่องแอมเข้ามาให้ ก็ให้นำไปเก็บเสีย แล้วก็นำ
แต่ผ้าเนื้อขาว ๆ เท่านั้น เวลาเมื่อนำรดอันวิจิตรด้วยแก้วและทองต่าง ๆ ก็ย้อม
ด้วยน้ำอาชาไนยเข้ามาให้ ก็ห้ามเสีย แล้วก็ไปด้วยรถไม้ เวลาเมื่อนำเสวตฉัตร
ทองคำให้ ก็ให้นำไปเก็บเสีย ให้เก็บแต่ร่มใบไม้เท่านั้น ๆ เศรษฐินั้นไม่ได้
ทำบุญแม้แต่อย่างใดอย่างหนึ่งจนตลอดชีวิต เวลาดับจิตแล้วก็ไปตกโรรวนรก
ส่วนทรัพย์สมบัติ ซึ่งไม่มีบุตรสืบสาชนั้น ก็ได้ตกเข้าไปเป็นของหลวง คนทั้งปวง
ได้ขนเข้าไปถวายพระราชารัตน์ ๗ วัน จึงหมดสิ้น

เมื่อเขาชนทรัพย์ของเศรษฐินั้นเข้าไปถวายพระราชารัตน์แล้ว พระราชาจึง
ได้ไปเฝ้าพระพุทธองค์ ถวายบังคมแล้วก็ประทับนั่ง เมื่อพระพุทธองค์ตรัสถาม
ว่า เหตุไรมหาพิตฺธิจึงไม่มาหาเราตถาคตอยู่หลายวัน ๆ ก็กราบทูลว่า อุปตถก-
เศรษฐี ที่กรุงสาวัตถีนั้น ได้ตายไป เขาได้ชนทรัพย์สมบัติซึ่งไม่มีเจ้าของนั้น
เข้าไปในพระราชวังอยู่ตลอด ๗ วัน เพราะเหตุนี้ ข้าพระองค์จึงไม่ได้มาเฝ้า
ข้านต์พระผู้มีพระภาคเจ้า เศรษฐินั้นถึงจะมีทรัพย์เป็นอันมากเช่นนั้น ก็ไม่
บริโภควัตถุด้วยตนเองด้วย ไม่แจกจ่ายให้กับผู้อื่นด้วย ทรัพย์สมบัติของเขานั้น
ย่อมเป็นเหมือนสระโบกขรณีมีทศเสือนำรักษาไว้ เขาไม่เคยบริโภควัตถุ
ประณีตแม้แต่สักวันเดียว จนกระทั่งเขาตายไป ผู้ที่ไม่มีบุตรอย่างนี้ มีความ
ตระหน้อย่างนี้ ทำสิ่งใดไว้ จึงได้มีทรัพย์มากมายถึงเช่นนั้น ทำสิ่งใดไว้ของเขา
จึงไม่ยินดีในการบริโภควัตถุของที่ดี ๆ พระเจ้าข้า ๆ องค์พระศาสดาจึงตรัสว่า
ดูก่อนมหาหาราช เศรษฐินั้นได้ทำสิ่งที่ให้ได้ทรัพย์ไว้แล้วด้วย ได้ทำสิ่งที่ได้ทรัพย์
แล้วไม่อยากบริโภคไว้แล้วด้วย ดังนี้ เวลาพระราชาทูลอาราธนาให้ทรงแสดง
โดยพิสดารว่า เศรษฐินั้นได้ทำสิ่งใดไว้

องค์พระจอมไตรศาสดา จึงได้ทรงนำซึ่งเรื่องทลวงแล้วมาทรงแสดงต่อ
ไปว่า ในอดีตกาลล่วงแล้วมา ครั้งพระเจ้าพรหมทัต เสดยราชสมบัติอยู่ในกรุง
พาราณสีนั้น มีเศรษฐีในกรุงพาราณสีอยู่คนหนึ่ง เป็นคนไม่มีศรัทธา เป็นคน
มีความไม่มีตระหนัเห็นขยันแน่น ไม่ให้สิ่งใดแก่ใคร ไม่สงเคราะห์ใคร ๆ อยู่มา
วันหนึ่ง เมื่อเศรษฐีนั้น จะไปเฝ้าพระราชา ก็ได้พบพระบิณฑกพุทธเจ้าพระองค์
หนึ่ง ซึ่งทรงพระนามว่าพระตกรสขี กำลังเที่ยวบิณฑบาตอยู่ ก็ยกมือไหว้ แล้ว

ถามว่า ท่านได้อาหารแล้วหรือ เมื่อพระบิณฑุกุศลเจ้าตอบว่า เรากำลังเที่ยวไป ตามลำดับมิใช่หรือ มหาเศรษฐี ดังนี้ เศรษฐีผู้นั้นก็ส่งคนใช้ของตนว่า เจ้าจงนำ สมณะองค์นี้ไปที่บ้านเรือนของเรา จงให้นั่งที่ปลั่งล่งของเรา แล้วจัดหาอาหารที่เขา ตกแต่งไว้ให้เรานั้นใส่บาตรสมณะนี้ แล้วจึงส่งสมณะนี้ไป ฯ คนใช้นั้นก็นำพระ บิณฑุกุศลเจ้าไปที่เรือนเศรษฐี นิมนต์ให้นั่งแล้ว ก็บอกแก่ภรรยาเศรษฐีให้ทราบ แล้วจัดหาอาหารซึ่งมีรสเลิศมีประการต่าง ๆ ใส่บาตรของท่าน แล้วถวายท่าน ฯ ท่านรับบาตรแล้ว ก็ออกจากนิเวศน์ของเศรษฐีเดินไปตามระหว่างวิถี

เมื่อเศรษฐีกลับมาจากพระราชวัง ก็พบพระบิณฑุกุศลเจ้าเข้าเฝ้า ได้ยก มือไหว้แล้วถามว่า ท่านได้อาหารแล้วหรือ ฯ พระบิณฑุกุศลเจ้าตอบว่า ได้ แล้ว มหาเศรษฐี เศรษฐีผู้นั้นก็เลศดูบาตรแล้วก็ไม่อาจทำจิตให้เลื่อมใสได้ ได้ คิดว่า ถ้าพวกทาสหรือกรรมกรของเราได้บริโภคอาหารนี้แล้ว เขาก็จักทำงาน ให้แก่เรา ถึงแม้ว่างานนั้นจะเป็นงานที่ทำได้ยากก็ตามที หากเขาได้บริโภคอาหาร เช่นนี้แล้ว เขาก็จักทำให้เรา โอ ! ความเลื่อมใสได้เกิดมีแก่เราแล้ว ดังนี้ ฯ อัน ธรรมการให้ทานย่อมมีผลมาก แก่ผู้ทำเจตนาทั้ง ๓ ให้สมบูรณ์ กล่าวคือ ก่อนแต่จะให้ก็ต้องดีใจ ขณะให้ก็ต้องดีใจ ให้แล้วก็ต้องดีใจ ดังนี้ ฯ คุณก่อน มหาราช อาคันตุกเศรษฐีได้ทรัพย์มากเช่นนั้น เพราะเหตุที่ได้ถวายทาน แก่พระ บิณฑุกุศลเจ้าผู้ทรงพระนามว่าตครสข ด้วยประการฉะนี้ แต่ไม่อาจบริโภค หรือใช้สอย ซึ่งของดี ๆ ได้นั้น โดยเหตุว่าเมื่อชาติก่อนนั้น เขาไม่อาจทำเจตนา ภายหลังให้เลื่อมใสได้ ด้วยประการดังนี้

พระราชาก็ทูลถามต่อไปว่า เหตุไรเขาจึงไม่มีบุตรเล่า พระเจ้าข้า ? องค์พระศาสดาจึงตรัสว่า เพราะเหตุที่เขาได้ทำกรรม ซึ่งจักไม่ให้มีบุตรไว้แล้ว กล่าวคือ ในอดีตกาลล่วงแล้วมา ครึ่งพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุง พาราณสีโน้น พระโพธิสัตว์เจ้าได้เกิดในตระกูลเศรษฐี ซึ่งมีสมบัติ ๘๐ โกฏิ เวลาเติบโต ขึ้นแล้ว ก็ได้เลิบน้องแทนมารดาบิดา เมื่อบิดามารดาล่วงลับไป พระโพธิสัตว์เจ้า นั้น ได้สร้างโรทานขึ้นที่ประทับแล้ว จำแนกแจกทานอยู่วันละมาก ๆ แต่พระโพธิสัตว์เจ้านั้นมีบุตรคนเดียวเท่านั้น ฯ ในเวลาที่บุตรนั้นเดินได้ พระ โพธิสัตว์เจ้านั้นก็เห็นโทษในกามคุณ เห็นอนิสงส์ในการออกจากกามคุณ จึงได้

มอบทรัพย์สมบัติทั้งสามพร้อมกับบุตรภรรยาให้น้องชายปกครองต่อไป ให้โอวาท
 น้องชายว่า เจ้าจงอย่าประมาท จงบริจาคทานเสมอไป ดังนี้แล้ว ก็ออกไปบรรพชา
 เป็นฤๅษี ทำอภิญญาและสมาบัติให้เกิดขึ้นแล้ว ก็ไปอยู่ในป่าหิมพานต์

ฝ่ายน้องชายนั้นก็ได้บุตรชนคนหนึ่ง เมื่อเขาเห็นบุตรของเขาเติบโตขึ้น
 เขาก็คิดว่า เมื่อบุตรของชายเพียงมีชีวิตอยู่ เราจะต้องแบ่งทรัพย์สมบัติออกเป็น
 ๒ ส่วน เพราะฉะนั้น เราจะต้องฆ่าบุตรของพี่ชายเสีย ดังนี้ ๆ อยู่มาวันหนึ่ง
 เขาก็ได้พาบุตรของพี่ชายไปอาบน้ำที่แม่น้ำ แล้วกดคอให้ตายเสียในน้ำ ๆ เวลา
 เขาอาบน้ำแล้วก็กลับไป พี่สะใภ้จึงถามว่า บุตรของฉันไปไหน ? ก็ตอบว่า
 เขาเล่นน้ำแล้วหายไป ฉันค้นหาอย่างไรก็ไม่พบ ฝ่ายพี่สะใภ้ก็ร้องไห้ แล้ว
 นั่งอยู่ มิได้กล่าวประการใด ๆ พระโพธิสัตว์เจ้าทราบเหตุนี้แล้ว จึงคิดว่า
 เราจะทำเรื่องนี้ให้ปรากฏขึ้น จึงเหาะไปที่กรุงพาราณสี ลงไปยืนอยู่ที่ประตูบ้าน
 ของน้องชาย ไม่แลเห็นโรงทาน ก็คิดว่า ถึงแม้ว่าโรงทานที่ถูกคนอสัปปบุรุษ
 ทำให้ฉิบหายเสียแล้ว ๆ ฝ่ายน้องชายทราบว่าพระโพธิสัตว์เจ้ามาถึง ก็ออก
 มาต้อนรับ นิมนต์ให้ขึ้นไปฉันที่ปราสาท ๆ พระโพธิสัตว์เจ้าฉันเสร็จแล้ว ก็นั่ง
 สันทนาไปแล้วถามขึ้นว่า เด็กไปไหน จึงไม่เห็นปรากฏ ๆ น้องชายก็บอกว่า
 ตายแล้วขอรับ ๆ จึงถามว่า ตายด้วยเหตุไร ? ก็ตอบว่า ตายในน้ำเล่นน้ำ กระผม
 ไม่ทราบว่าตายด้วยเหตุไร ? ท่านจึงว่า นี่แน่ะอสัปปบุรุษ เธอไม่รู้หรือ สิ่ง
 ที่เธอทำได้ปรากฏแก่เราแล้ว เธอได้ฆ่าบุตรของเราด้วยเหตุอันนมิใช่หรือ เธอ
 อาจารย์หาทรัพย์ซึ่งจะต้องฉิบหายไปด้วยอำนาจพระราชาเป็นต้นไว้ได้หรือ อาการ
 ของเธอกับอาการของนกเขาขอมไม่แปลกกัน ๆ คือ ธรรมดานกเขาซึ่งอยู่ตาม
 ซอกห้วยซอกเขา เวลาขึ้นจับที่ต้นดัดปลีซึ่งมีผลสุกแล้ว ก็ร้องว่าของกู ๆ

ในขณะที่ร้องอยู่นั้นแหละ ก็มีฝูงนกอื่น ๆ มากินผลดัดปลี แล้วก็บินหนีไป
 เสีย ส่วนนกเขานั้นก็ได้แต่ร้องว่าของกู ๆ เท่านั้น ข้อนั้นฉันใด คนบางคนในโลกนี้
 รวบรวมทรัพย์ไว้เป็นอันมากแล้ว ก็ไม่ทำให้เป็นประโยชน์ตนและหมู่ญาติตาม
 สมควร ตนเองก็ไม่กินอยู่ นุ่งห่ม ประดับประดาร่างกายด้วยดอกไม้ของหอม
 เครื่องขอมหาหัตถ์งาม หังไม่สงเคราะห์ญาติวงศ์ด้วย ๆ เมื่อผู้นั้นหวงแหน
 ทรัพย์สมบัติไว้ว่าของกู ๆ ดังนอยู่ พระราชา หรือโจร หรือผู้ร่วมมรดก ก็นำเอา

ทรัพย์นั้นไปเสีย ผู้นั้นก็ได้แต่พูดว่าของกูๆ เท่านั้นเท่านั้น ส่วนผู้มีบุญญาได้
ทรัพย์สมบัติมาแล้วบริโภคด้วยตนเองด้วย สงเคราะห์ญาติทั้งหลายด้วย เวลาเขามี
ชีวิตอยู่กับผู้สรรเสริญเขา เวลาเขาตายแล้ว เขาก็ได้ไปเกิดในสวรรค์

ครั้นพระโพธิสัตว์ว่าอย่างนั้นแล้ว ก็ให้น้องชายจัดตั้งโรงทานให้ดีขึ้นเป็นปกติ
แล้วก็กลับไปสู่บำเหน็จพินาศ มีงานไม่เสื่อม ก็ได้ขึ้นไปเกิดในพรหมโลก ฯ ครั้น
สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงอย่างนั้นแล้ว จึงตรัสว่า ดูก่อนมหาราช ด้วยเหตุ
ที่อุปตตกเศรษฐีได้มาบุตรของพี่ชาย จึงไม่ได้บุตรและไม่ได้ธิดาอยู่ตลอดกาลนาน

น้องชายในคราวนั้น คือ อุปตตกเศรษฐีในคราวนี้ ส่วนพี่ชายในคราวนั้น
คือเรตถากถในบัดนี้ สันเนอความในมัยหกกสกุลเขาดก ในฉกกนิบาต เพียงเท่านั้น ฯ
ส่วนในอรรถกถาแห่งวรรคที่ ๒ ในโกสลสังยุตต์นั้นว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า
ได้ทรงแสดงไว้ว่า เศรษฐีนั้นได้เกิดในสวรรค์ ๑ ชาติ ได้เป็นเศรษฐี ๑ ชาติ
ด้วยอำนาจอานิสงส์ที่ได้ให้คนใช้จัดอาหารใส่บาตรพระตະคະระสีขังปัจเจกพุทธเจ้า คังน
สันเนอความในเทศนาภักขันเพียงเท่านั้น.

เอวံ กัมมํ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๗๙

คัมภีร์พระปุคคัลบัญญัติ

ว่าด้วยบุคคลที่เปรียบด้วยโยธา ๕ จำพวก

ตตถ กตเม ปณฺจ โยธาชีวุปมา ปุคฺคฺลา ฯ ปณฺจ โยธาชีวา อีเชกฺขโ
โยธาชีโว รชคฺคณฺเณว หิสฺวา สํสํหิตี วิสํหิต น สนฺนํมภติ น สกฺโกติ สงฺคามํ
โอตฺริตุํ เอวฺวโปปปี อีเชกฺขโ โยธาชีโว โหติติ.

ณ บัดนี้ อาคมภาพจักได้แสดงคัมภีร์พระปกคณบัญญัติ กัณฑ์ที่ ๑๕ ว่าด้วย
บุคคลที่เปรียบด้วยโยธา ๕ จำพวก ตามพระบาลี อรรถกถา และอรรถาธิบาย
สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย
ตลอดกาลนาน

บาลี

คำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่งเทศนานั้น
ว่า โยธา ๕ จำพวกนั้น คือ ผู้หาเลี้ยงชีพด้วยโยธาบางจำพวก พอได้เห็นฝุ่นธุลี
เท่านั้น ก็กลัวเสียแล้ว ไม่กล้าจะออกสู้สงครามได้ อันเป็นจำพวกหนึ่ง บาง
จำพวกพออดทนต่อการได้เห็นฝุ่นธุลี แต่พอได้เห็นปลายธงชัยก็ย่อท้อไม่กล้า
ออกสู้สงคราม อันเป็นจำพวกที่ ๒ ๆ บางจำพวกได้เห็นฝุ่นธุลียังไม่กลัว
ได้เห็นปลายธงชัยของข้าศึก ก็ยังไม่กลัว ต่อเมื่อได้ยินเสียงข้าศึก เสียงช้าง ม้า
ของข้าศึกจึงกลัว ไม่กล้าออกสู้สงคราม อันเป็นจำพวกที่ ๓ ๆ บางจำพวก
ได้เห็นฝุ่นธุลียังไม่กลัว ได้เห็นปลายธงชัยก็ไม่กลัว ได้ยินเสียงโห่ร้องของ
ข้าศึก หรือเสียงช้างม้าของข้าศึกก็ไม่กลัว ต่อเมื่อออกต่อสู้กันในสงคราม
จึงกลัว อันเป็นจำพวกที่ ๔ ๆ บางจำพวกได้เห็นฝุ่นธุลียังไม่กลัว ได้เห็น
ปลายธงชัยของข้าศึกก็ไม่กลัว ได้ยินเสียงโห่ร้อง หรือเสียงช้างม้าของข้าศึกก็
ไม่กลัว เข้าต่อสู้กันก็ไม่กลัว ได้สู้จนมีชัยชนะ อันเป็นจำพวกที่ ๕ ๆ
โยธมี ๕ จำพวก ดังนี้ฉันใด บุคคลที่เปรียบด้วยโยธา ๕ จำพวกนี้ ก็มีอยู่ใน
ภิกษุทั้งหลายฉันนั้น ๆ ภิกษุ ๕ จำพวกนั้น คือ จำพวกใดบ้าง? คือ ภิกษุ
บางจำพวก ได้เห็นฝุ่นธุลีของข้าศึกแล้วก็ย่อท้อ ไม่กล้าสืบทอดพรหมจรรย์ไปได้
ได้ลาพรหมจรรย์ไปเสีย ๆ ก็สิ่งใดเล่าเรียกว่าฝุ่นธุลีของข้าศึก สำหรับภิกษุ
ทั้งหลาย แก้วว่า เสี่ยงเกลื่อของมาตุคามทั้งหลาย เป็นฝุ่นธุลีของภิกษุนั้น คือ
ภิกษุนั้นได้บิณฑบาตแล้วลือว่า ที่บ้านโน้น นิคมโน้น มีหญิงหรือกุมารที่สวยงาม
น่าดูน่าชอบใจ ประทับด้วยความสวยงาม แห่งร่างกายอย่างเยี่ยม พอได้ยิน
ดังนั้นแล้ว ก็ท้อใจไม่อาจประพฤติพรหมจรรย์ต่อไปได้ ได้ลาสิกขาไปเสีย ๆ

พลโยธาที่ได้เห็นแผ่นรูปของข้าศึกแล้ว ท้อใจไม่อาจออกสู้สงครามได้ฉับใด ภิกษุ
 นกฉินนั้น ๑ ภิกษุเช่นนั้นก็มุดนอนในหมู่ภิกษุทั้งหลาย ๑ ภิกษุบางองค์พอ
 ทนได้ต่อแผ่นรูป ต่อเมื่อได้เห็นปลายธงชัย จึงท้อใจไม่กล้าประพฤติพรหมจรรย์
 ต่อไปได้ ได้ลาสิกขาไปเสีย ๑ ก็ปลายธงชัยนั้นได้แก่สิ่งใด? ได้แก่
 การที่ภิกษุนั้น ไม่ได้ยินเสียงเล่าลือว่า ในบ้านโน้น หรือนิคมโน้น มีหญิงหรือ
 กุมารที่มรูปร่างสวยงาม น่าดูน่าชอบใจ ประกอบด้วยความสวยงามอย่างยิ่งเลย
 เป็นแต่ได้เห็นด้วยตนเอง ซึ่งหญิงหรือกุมารที่มรูปร่างสวยงาม น่าดูน่าชอบใจ
 ประกอบด้วยความสวยงามอย่างเยี่ยม พอได้เห็นแล้วก็ท้อใจไม่อาจประพฤติ
 พรหมจรรย์ต่อไปได้ ได้ลาสิกขาไปเสีย อันนี้เรียกว่า เป็นปลายธงชัยในทัน
 พลโยธาที่ได้เห็นแผ่นรูปก็ยังไม่กลัว ต่อเมื่อได้เห็นปลายธงชัยของข้าศึกจึงกลัว
 ไม่กล้าออกสู้สงครามได้ฉับใด ภิกษุนกฉินนั้น อันนี้เป็นบุคคลจำพวกที่เปรียบ
 ด้วยโยธาที่ ๒ ๑ ภิกษุบางองค์ได้เห็นแผ่นรูปก็ไม่กลัว ได้เห็นปลายธงชัยก็
 ไม่กลัว ต่อเมื่อได้ยินเสียงโห่ร้องหรือเสียงขำขำของข้าศึกจึงกลัว ไม่กล้า
 ประพฤติพรหมจรรย์ต่อไปได้ ได้ลาสิกขาไปเสียก็มี ๑ ก็สิ่งใดเล่า จัดเป็น
 เสียงโห่ร้องหรือเสียงขำขำของข้าศึก สำหรับภิกษุนั้น สิ่งนี้ คือ มาตุคาม ได้
 เข้าไปหาภิกษุที่อยู่ในป่า หรือที่โคนต้นไม้ หรือในที่ว่าง แล้วเข้าหยอก
 เกี้ยวพากระชกกระชเชาะเย้ย เมื่อภิกษุนั้นถูกมาตุคามเข้าหยอกเกี้ยวพากระชก
 กระชเชาะเย้ย ก็ท้อใจไม่กล้าประพฤติพรหมจรรย์ต่อไปได้ ได้ลาสิกขาไป
 เสีย อันนี้แหละเป็นเสียงโห่ร้อง หรือเสียงขำขำของข้าศึกสำหรับภิกษุนั้น ๑
 พลโยธานั้นได้เห็นแผ่นรูปก็ไม่กลัว ได้เห็นปลายธงชัยของข้าศึกก็ไม่กลัว ต่อ
 เมื่อได้ยินเสียงโห่ร้อง หรือเสียงขำขำของข้าศึกจึงกลัวฉับใด ภิกษุนกฉินนั้น
 ภิกษุนั้นแหละเรียกว่า เปรียบด้วยพลโยธาจำพวกที่ ๓ ๑ ภิกษุบางองค์ได้เห็น
 แผ่นรูปก็ไม่กลัว ได้เห็นปลายธงชัยก็ไม่กลัว ได้ยินเสียงโห่ร้อง หรือเสียงขำ
 ขำของข้าศึกก็ไม่กลัว ต่อเมื่อออกต่อสู้กันจึงกลัวก็มี ๑ ก็อะไรเล่าจัดว่า
 เป็นการต่อสู้กันสำหรับภิกษุนั้น ๑ ภิกษุที่อยู่ในป่า หรือที่โคนต้นไม้ หรือ
 ในที่ว่างนั้น เวลาที่มาตุคามเข้าไปหา แล้วเข้าไปนั่งนอนอยู่ในที่ใกล้ ก็อดทน
 ต่อไปไม่ได้ แล้วก็ต้องปราชัยเสียก็มี อันนี้แหละจัดว่า เป็นการต่อสู้กันสำหรับ

๒๖๘ พระอภิธรรมปิฎก คัมภีร์ที่ ๔ พระปกเกล้าบัญญัติ เล่ม ๒

ภิกษุหนึ่ง ๆ พลโภธาได้เห็นแผ่นธูลักก์ไม่กลัว ได้เห็นปลายธงชัยก็ไม่กลัว ได้ยินเสียงโห่ร้อง หรือเสียงขำของข้าศึกก็ไม่กลัว ต่อเมื่อออกต่อสู้กันจึงกลัวฉันทใด ภิกษุหนึ่งภิกษุหนึ่ง ภิกษุหนึ่งและเปรียบด้วยพลโภธาจำพวกที่ ๔ ๆ ภิกษุบางองค์ได้เห็นแผ่นธูลักก์ไม่กลัว ได้เห็นปลายธงชัยก็ไม่กลัว ได้ยินเสียงโห่ร้อง หรือเสียงขำของข้าศึกก็ไม่กลัว ออกต่อสู้กันก็ไม่กลัว ได้ต่อสู้จนได้ชัยชนะก็มี ๆ ก็อะไรเล่า จัดเป็นชัยชนะของภิกษุหนึ่ง แก้วว่า ภิกษุบางองค์ได้เห็นแผ่นธูลักก์ไม่กลัว ได้เห็นปลายธงชัยก็ไม่กลัว ได้ยินเสียงโห่ร้องหรือเสียงขำของข้าศึกก็ไม่กลัว ออกต่อสู้กันก็ไม่กลัว ต่อสู้จนได้ชัยชนะแล้ว จึงหยดอู่ก็มี ๆ ก็อะไรจัดว่าเป็นชัยชนะสำหรับภิกษุหนึ่ง แก้วว่า ภิกษุที่อยู่ ในป่า หรืออยู่ที่โคนต้นไม้ หรืออยู่ในถ้ำว่าง มีมาตุคามเข้าไปหา เข้าไปนอน โกลันนั่งใกล้ เข้าไปข่มขืนอย่างไรก็ดี ก็อดใจไว้ได้ ได้พยายามผลัดไสมาตุคามนั้น ไปเสียแล้ว ก็ไปอยู่ในเสนาสนะที่สงัด คือ ป่า หรือโคนต้นไม้ ภูเขา ขอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าใหญ่ ที่แจ้ง ลอมฟาง แห่งใดแห่งหนึ่งแล้ว ก็นั่งตั้งกายให้ตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า ละอภิชณาในโลกเสียได้ แล้วอยู่ด้วยใจอันปราศจากอภิชณา ทำใจให้บริสุทธิ์จากอภิชณา ๆ ละความข่มใจด้วยพยาบาท มีจิตไม่พยาบาท มีเมตตาแก่สัตว์ทั้งปวง ทำจิตให้บริสุทธิ์จากเครื่องขุ่นใจ คือ พยาบาท ๆ ละความง่วงเหงาหาวนอน ปราศจากความง่วงเหงาหาวนอน ถือแสงสว่างเป็นอารมณ์ มีสติสัมปชัญญะ ทำใจให้บริสุทธิ์จากความง่วงเหงาหาวนอน ๆ ละความฟุ้งซ่านรำคาญ เป็นผู้ไม่ฟุ้งซ่านรำคาญ มีความสงบใจ ทำใจให้บริสุทธิ์จากความฟุ้งซ่านรำคาญ ๆ ละความสงสัย ข้ามความสงสัย ไม่พูดว่าอย่างไรในกุศลธรรมทั้งหลาย ทำใจให้บริสุทธิ์จากความสงสัย ๆ ครั้นภิกษุ นั้นละนิวรณ์ ๕ อันเป็นเครื่องเศร้าหมองใจ อันทำให้ปัญญาเสียกำลังไว้ตั้งแล้ว ก็ได้สำเร็จปฐมฌาน อันปราศจากกามารมณ์ ปราศจากอกุศลธรรมทั้งหลาย อันมีวิตก มีวิจารณ์ มีปีติ มีสุข เกิดจากวิเวก แล้วได้สำเร็จทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน เป็นลำดับไป ๆ เมื่อจิตตั้งมั่นบริสุทธิ์ผ่องใสไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส เป็นจิตอ่อน เป็นจิตควรแก่การงาน เป็นจิตตั้งมั่น เป็นจิตถึงซึ่งความไม่หวั่นไหวอย่างนั้นแล้ว ก็น้อมจิตไปเฉพาะ เพื่อให้รู้ซึ่งธรรมอันเป็นเหตุ

ให้สนออาสวะทั้งหลาย แล้วภิกษุเนนกรซัดตามเป็นจริงว่า สงนเป็นทุกข์ สงน
เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ สงนเป็นความดับทุกข์ สงนเป็นทางให้ถึงความดับทุกข์
รซัดตามเป็นจริงว่า สงนเป็นอาสวะ สงนเป็นเหตุให้เกิดอาสวะ สงนเป็นความ
ดับอาสวะ สงนเป็นทางให้ถึงความดับอาสวะ เมื่อรซดอย่างนี้ จิตก็พ้นจาก
กามาสวะ ภวาสวะ อวิชชาสวะ ฯ เมื่อจิตพ้นแล้ว กรวาทพ้นแล้ว รู้ว่า
สิ้นความเกิดแล้ว สำเร็จพรหมจรรย์แล้ว ไม่มีสิ่งอื่นที่จะต้องทำเพื่อความเป็น
อย่างนอกแล้ว ฯ อันนี้แลเจตเป็นความชนะสงครามของภิกษุนั้น ฯ ภิกษุนั้น
เปรียบด้วยพลโยธাজำพวกที่ ๕ คือ จำพวกที่ต่อสู้สงครามจนได้ชัยชนะ ดังนี้ สิ้นเนื้อ
ความในพระบาลีเพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า คำว่า ท้อใจนั้น คือ ใจจมอยู่ใน
ความนึกคิด ฯ คำว่า ไม่อาจที่จะสู้ต่อพรหมจรรย์ได้นั้น คือ ไม่อาจที่จะรักษา
พรหมจรรย์ไม่ให้ขาดได้ ฯ ส่วนคำในอรรถกถานอกจากนี้ ไม่จำเป็นต้องยกมาแสดง
เพราะฉะนั้น จึงเป็นอันสิ้นเนื้อความในอรรถกถาเพียงเท่านั้น

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า ภิกษุ ๕ จำพวกนั้น จำพวก
ที่ ๑ ได้สึกไปเสียด้วยได้ยินคำเล่าลือถึงหญิงที่สวยงาม จำพวกนี้เปรียบเหมือน
พลรบที่ยอมแพ้ข้าศึก ในเมื่อได้เห็นเพียงฝุ่นธุลีอันเกิดจากฝีเท้าข้าง ฝีเท้า
ม้า ของข้าศึกฉะนั้น ฯ จำพวกที่ ๒ ได้สึกไปเพราะได้เห็นมาตุคามที่สวยงาม ฯ
จำพวกนี้ เปรียบเหมือนพลรบที่ได้เห็นปลายธงชัยของข้าศึก ก็ยอมแพ้ ฯ
จำพวกที่ ๓ ได้สึกไปเสียโดยได้ยินเสียงเล่าโลมของมาตุคาม ฯ จำพวกนี้เปรียบ
ด้วยพลรบที่ได้ยินเสียงข้าศึกแล้วยอมแพ้ ฯ จำพวกที่ ๔ ได้สึกไปเสีย หรือ
ต้องปาราชิกเสีย ด้วยถูกมาตุคามเกี้ยวพาข่มขืน ฯ จำพวกนี้ เปรียบเหมือน
พลรบที่ยอมแพ้ ในเมื่อสู้กับข้าศึกฉะนั้น ฯ จำพวกที่ ๕ ไม่เอื้อเฟื้อต่อการ
เกี้ยวพาของมาตุคามแม้แต่ประการใด ได้สลับหนีไปเจริญสมณธรรมอยู่ในที่อื่น

จนกระทั่งได้สำเร็จฌานสมาบัติ มรรค ผล นิพพาน ฯ จำพวกนี้ เปรียบด้วย
พลรบจำพวกที่ ๕ คือ จำพวกที่รบจนได้ชัยชนะในสงคราม ฉะนั้น

ภิกษุ ๕ จำพวกนี้ ย่อมมีอยู่เสมอ ส่วนภิกษุจำพวกที่ ๕ คือ จำพวก
ที่ไม่เอื้อเฟื้อต่อมาตุคาม เอาชนะมาตุคามจนได้สำเร็จมรรคผลนิพพานนั้น ก็มี
อยู่เป็นอันมาก เช่นดังพระสุนทรสมุทฺธเรเจ้าเป็นตัวอย่าง ฉะนั้น ฯ กล่าวคือ
เรื่องพระสุนทรสมุทฺธเรนี้ มีมาในคัมภีร์พระธรรมบทว่า ท่านเป็นบุตรของ
เศรษฐีที่มีสมบัติ ๔๐ โกฏิ อยู่ในกรุงสาวัตถี ฯ เวลาท่านได้บรรพอุปสมบท
เป็นพระภิกษุแล้ว ก็ออกจากกรุงสาวัตถีไปอยู่ในกรุงราชคฤห์ ฯ ฝ่ายมารดาบิดา
ของท่าน ได้เห็นพวกหนุ่ม ๆ ที่เป็นสหายของท่าน พากันเที่ยวคุมหรสพ
ในวันมหรสพประจำปี ก็คิดว่า การได้คุมหรสพเช่นนี้ เป็นของได้ด้วยยาก
สำหรับบุตรของเรา คิดแล้วก็พากันร้องไห้รำพัน ฯ ในขณะนั้น ก็มีหญิง
แพศยาคนหนึ่ง ไปรับอาสาว่า จะทำให้ภิกษุของคณีสักมาให้ได้ ฯ มารดา
บิดาของพระสุนทรสมุทฺธเรนั้นก็บอกว่า ถ้าเจ้าทำให้บุตรของเราสักมาได้ เรา
จักให้เจ้าเป็นใหญ่ในทรัพย์สมบัติทั้งปวง ว่าแล้วก็จัดแจงเสบียงทางและเงินทอง
เป็นอันมาก กับทั้งบริวารอีกเป็นอันมาก ให้แก่หญิงแพศยานั้น เพื่อให้ออก
เดินทางไปสู่กรุงราชคฤห์ ฯ เมื่อหญิงแพศยานั้นไปถึงกรุงราชคฤห์แล้ว ก็พยายาม
สังเกตว่า ภิกษุนั้นไปบิณฑบาตที่ถนนไหน เมื่อรู้แล้วก็ไปเข้าบ้านอยู่ทีถนน
นั้น เข้าซุกจัดอาหารที่ประณีตใส่บาตร พอภิกษุนั้นไปรับบาตรอยู่ได้ไม่กี่วัน ฯ
หญิงแพศยานั้นก็นิมิตต์ให้ขึ้นไปฉันทบนเรือน ฯ ต่อมาอีก ๒-๓ วัน หญิง
แพศยานั้นก็เอาขนมจ้างพวกเด็ก ๆ ให้ไปทำเสียงอึกทัก ในเวลาที่ภิกษุนั้นไปฉันท
แล้วหญิงแพศยานั้นก็บอกภิกษุนั้นว่า หชนล่างนอกทกมาก นิมิตต์ขึ้นไปฉันท
ข้างบนเถิด เมื่อภิกษุนั้นขึ้นไปฉันทข้างบน หญิงแพศยานั้นก็ได้แสดงกิริยา
เล่าโลมถึง ๔๐ ประการ คือ พุดเกี้ยว ๑ เอี้ยวตัว ๑ โน้มตัว ๑ เบื้องกราย ๑
ทำอาย ๑ แทะเลียบด้วยเล็บ ๑ เหยียบบเท้าด้วยเท้า ๑ ขัดฟันด้วยไม้ ๑ ให้ทารก
กระโดดขึ้น ๑ ให้ทารกกระโดดลง ๑ เล่นกับทารก ๑ ให้ทารกเล่น ๑ จูบทารก ๑
ทำตามทารก ๑ พุดเสียงสูง ๑ พุดเสียงต่ำ ๑ พุดเบ็ดเผย ๑ พุดลับ ๑

พ่อนำกระชกกระช ๑ ร้องเพลง ๑ ดัดสตาเบ ๑ ร้องไห้ ๑ กระชกกระชด้วย
การเขื่องกราย ๑ กระชกกระชด้วยการตกแต่งร่างกย ๑ เพ่งดูตา ๑ แอ่นสะเอว ๑
ทำของลับให้ไหวไปมา ๑ เป็ดขา ๑ บิดขา ๑ ทำให้เห็นนม ๑ ทำให้เห็นรักแร้ ๑
ทำให้เห็นสะดือ ๑ ขักคว ๑ หลัวตา ๑ เม้มริมฝีปาก ๑ แลบลิ้น ๑ แก้ม ๑
นุ่งผ้า ๑ สบายผม ๑ ผูกผม ๑ ดังนั้น ครั้นแสดงอย่างนั้นแล้ว ก็กล่าวขึ้นว่า
นี่แน่ะ ท่าน หญิงทั้งหลาย ย่อมมีเท่าอันย่อมด้วยสีแดง ชนเขื่องเท่าสีแดง
ท่านก็ยังไม่ยอมสมควรแก่ดิฉัน ดิฉันก็ยังสาวสมควรแก่ท่าน ต่อเมื่อเราทั้งสอง
แก่ออไม่เท่าแล้วจึงค่อยคิดบวชเถิด ดังนั้น ๗ เมื่อภิกษุณีนั้น ได้ยิน ได้เห็น
อาการของหญิงนั้นดังที่แสดงมานั้นแล้ว ก็เกิดสลดใจใหญ่ว้า โอ! การที่เราชน
มาบนปราสาทโดยไม่ได้พิจารณาให้รอบคอบนี้ เป็นกรรมอันหนักแท้ ๗ ในขณะ
นั้น พระพุทธองค์ทรงประทับนั่งที่พระเชตวันวิหาร อันไกลจากที่นั้น ๔๔ โยชน์
ก็ได้ทรงเห็นเหตุการณ์ดังนั้นแล้ว ก็ทรงบมขณ ๗ พระอานนตเถรเจ้าก็ทูลถาม
ขึ้นว่า เหตุไรพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงบมอย่างนั้น พระเจ้าข้า ๗ พระองค์
ตรัสว่า นี่แน่ะอานนท์ ที่ปราสาทชั้นที่ ๑ ในกรุงราชคฤห์โน้น กำลังมี
สงครามสำหรับพระสุนทรสมุท กับหญิงแพศยาเป็นไปอยู่ ๗ ข้าแต่พระผู้มี
พระภาคเจ้า ใครจักชนะ ใครจักแพ้ พระเจ้าข้า ตรัสตอบว่า ความชนะจัก
มีแก่พระสุนทรสมุท ความแพ้อีกมีแก่หญิงแพศยา ครั้นตรัสดังนั้นแล้ว ก็ทรงเปล่ง
พระรัศมีไป ให้ปรากฏเหมือนกับพระองค์ทรงประทับนั่งอยู่ในที่เฉพาะหน้าของ
ภิกษุณีนั้น แล้วจึงตรัสว่า นี่แน่ะภิกษุ เธอจงอย่าใจดี จงละกามทั้ง ๒ เสข
ตรัสดังนั้นแล้ว จึงตรัสขึ้นว่า ผู้ใดละกามารมณ์ทั้งหลายเสีย ทำให้สิ้นกามภพเสีย
เราเรียกว่า เป็นพราหมณ์ ดังนั้น

พอพระพุทธองค์ตรัสดังนั้นจบลงแล้ว พระสุนทรสมุทนั้น ก็ได้สำเร็จ
เป็นพระอรหันต์ แล้วเหาะขึ้นไปทางขื่อฟ้าแห่งปราสาท ไปโดยอากาศเวหา
จนกระทั่งถึงพระเชตวันาราม แล้วถวายบังคมซึ่งพระพุทธองค์ ๗ ภิกษุทั้งหลาย
จึงสนทนากันขึ้นในธรรมสภาว่า พระสุนทรสมุทเถรเจ้า เสียไปหน้อยหนึ่ง
เพราะอาศัยรสอาหารที่ต้องรู้ด้วยตน แต่พระบรมศาสดาได้ทรงเป็นทพง ดังนั้น
พระบรมศาสดาได้ทรงสดับคำสนทนาดังนั้น จึงได้ตรัสขึ้นว่า ไม่ใช่แต่ในบัดนี้

เท่านั้น ถึงเมื่อก่อนเราตถาคตกได้เป็นเทพของเข ผุดค้อยด้วยรสอาหารเหมือนกัน
ตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงนำเรื่องอดีตมาแสดงต่อไป ดังที่มีปรากฏอยู่ในเรื่องวาทมิกชาดก
โน้น คือ มีใจความว่า ในชาดกนั้นมีเนื้อคือเลียงผาตัวหนึ่ง ถูกนายพรานเอาแห้ว
จุ่มน้ำผึ้งล่อเข้าไปเป็นลำนับ จนกระทั่งถึงพระราชอุทยานของพระเจ้าพาราณสี แต่
พระเจ้าพาราณสีทรงสดพระทัยว่า เนื้อเลียงผาตัวนี้ได้ตกอยู่ในอำนาจของนายพราน
เพราะติดในรสอาหาร เป็นการน่าสลดใจแท้ แล้วพระองค์ทรงรับสั่งให้ปล่อยเลียงผา
นั้นเสีย ดังนี้ ฯ ภิกษุผู้ไม่เอื้อเฟื้อต่อมาตุคาม จึงพระสุนทรสมุทราชจึงแสดงมาแล้ว
เรียกว่า ผู้ชนะสงครามภายในได้ ซึ่งเป็นความชนะอันเลิศ อันไม่มีความชนะอื่นจะ
เทียบถึงโดยแท้ สันกระแสเทศนาในกัณฐกเพียงเท่านี้.

เอวี่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฐกที่ ๘๐

คัมภีร์พระปกคัลลบัญญัติ

ว่าด้วยภิกษุผู้ถือบิณฑบาติกธุดงค์ ๕ จำพวก

กตฺถ กตฺเม ปญฺจ ปิณฑปาติโก ฯ มนุหฺตฺตา โมมุหฺตฺตา ปิณฑปาติโก
โหติ ปาปฺปิโณ อิจฺฉาปกฺกโต ปิณฑปาติโก โหติติ.

ณ บัณฑิตน์ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์พระปกคัลลบัญญัติ กัณฐกที่ ๘๐ ว่าด้วย
ภิกษุผู้ถือบิณฑบาติกธุดงค์ ๕ จำพวก ตามพระบาลี อรรถกถา ฐัมมัตถาธิบาย
สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย
ตลอดกาลนาน

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนานั้นว่า
ผู้ถือบิณฑบาติกธุดงค์ ๕ จำพวกนั้น คือ จำพวกไหนบ้าง คือ จำพวกที่ถือ

บิณฑบาตภิกขุสงค์เพราะความโง่เขลา ๑ จำพวกที่ถือบิณฑบาตภิกขุสงค์เพราะความ
ปรารถนาลามก ตกอยู่ในอำนาจแห่งความปรารถนา ๑ เพราะเป็นบ้า เพราะมีจิต
ฟุ้งซ่าน เพราะเห็นว่า เป็นของที่พระพุทธเจ้าและสาวกของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
สรรเสริญ ๑ เพราะอาศัยความมกน้อย ความสันโดษ ความขัดเกลา ความเห็นว่า
สิ่ง ๕ ๑ รวมเป็น ๕ จำพวกด้วยกัน ดังนี้ ๑ ใน ๕ จำพวกนี้ จำพวกที่ถือ
บิณฑบาตภิกขุสงค์ เพราะอาศัยความมกน้อย ความสันโดษ ความขัดเกลา ความ
เห็นว่าสิ่ง ๕ ๑ เป็นจำพวกที่เลิศ ที่ประเสริฐ ที่เป็นหัวหน้า ที่สูง ที่เลอศรรกว่า
๔ จำพวกนั้น ๑ ข้อนั้นใด ข้อนั้นเปรียบเหมือนกับนมโค ข้อมออกจากโค
หรือข้อมออกจากนมสด เนยข้นข้อมออกจากทรี เนยใสข้อมออกจากนมข้น
ก็เนยใสข้อมออกจากเนยใส แต่ที่เนยใส เขากล่าวว่าดีกว่านมสด นมสับ เนยข้น
เนยใส เหล่านี้จะนั้น สันเนือความในพระบาลีเพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถา คำว่า โง่เขลานั้น คือ ไม่รู้จักคำ
สมาทานธุดงค์ ไม่รู้จักอานิสงสัธดุรงค์ ๑ แต่ภิกษุนั้นเป็นผู้ถือบิณฑบาตภิกขุสงค์
ด้วยความโง่เขลา คือ ด้วยความไม่รู้ของตนเท่านั้น ๑ คำว่า มีความปรารถนา
ลามก ตกอยู่ในอำนาจแห่งความปรารถนานั้น คือ ตั้งอยู่ในความปรารถนาอัน
ลามก มีความปรารถนาลามกครอบงำว่า จักมีผู้ทำการสักการบูชาด้วยปัจจัย ๔
แก่ผู้ถือบิณฑบาตภิกขุสงค์ ด้วยเห็นว่า ภิกษุนี้เป็นผู้ถือบิณฑบาตภิกขุสงค์ จักมีผู้
ยกย่องเราด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เป็นต้นว่า ภิกษุเป็นลัทธิ เป็นผู้มีคามมกน้อย
ดังนี้ ๑ ส่วนภิกษุเที่ยวไปบิณฑบาตด้วยอำนาจความบ้านั้น ชื่อว่าผู้ถือบิณฑบาตภิก-
ขุสงค์ เพราะความบ้า เพราะความฟุ้งซ่านแห่งจิต ๑ คำว่า สรรเสริญนั้น
คือ ภิกษุผู้ถือบิณฑบาตภิกขุสงค์ ด้วยเห็นว่า อันบิณฑบาตภิกขุสงค์นั้นเป็นของที่
พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงสรรเสริญ เป็นของที่สาวกของพระพุทธเจ้าทั้งหลายสรรเสริญ
ดังนี้ ๑ คำว่า เพราะอาศัยความมกน้อยเป็นต้นนั้น คือ ภิกษุนั้นถือบิณฑบาตภิกขุสงค์

ด้วยคิดว่า เราจักเป็นผู้มีความมกน้อย ๆ การถือปณหาปาทิกชดงค์ของเรา
 จักเป็นไปเพื่อความมกน้อย เราจักเป็นผู้สันโดษ การถือปณหาปาทิกชดงค์ของเรา
 จักเป็นไปเพื่อความสันโดษ เราจักได้ขัดเกลากิเลสทั้งหลาย การถือปณหาปาทิกชดงค์
 ของเรา จักเป็นไปเพื่อความขัดเกลากิเลส ดังนี้ ๆ คำว่า สงมมอยู่ ดังนั้น คือ
 ความมียอยู่แห่งข้อปฏิบัติอันตน หรือความมียอยู่ด้วยเหตุสักว่านิละพานาสนิ ทนได้
 สิ่งใด ๆ ก็อาศัยให้ร่างกายเป็นไปด้วยสิ่งนั้น ๆ ดังนี้ ๆ ในภิกขุ ๘ จำพวกนี้ ชื่อว่า
 ถือปณหาปาทิกชดงค์ ๒ จำพวก ส่วน ๓ จำพวกนั้น ไม่ชื่อว่าถือปณหาปาทิกชดงค์
 เพียงแต่ได้ชื่อว่า ถือปณหาปาทิกชดงค์โดยชื่อเท่านั้น ดังนี้ สันเนอความใน
 อรรถกถาเพียงเท่านั้น

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า คำว่า ชดงค์นั้น เป็นข้อปฏิบัติ
 อย่างสูงของภิกษุทั้งหลาย ในพระพุทธศาสนา ๆ ว่าเป็นข้อปฏิบัติของภิกษุทั้งหลาย
 ในพระพุทธศาสนานั้น เพราะเป็นเหตุให้ประกอบด้วยคุณธรรม มีความมกน้อย
 ความสันโดษ ความขัดเกลา ความสงัด ความไม่สะสม ความพากเพียร ความ
 เลี้ยงง่ายเป็นต้น แต่คุณธรรมเหล่านี้ ข้อมมีแก่ภิกษุทั้งหลาย ผู้สละอามิสในโลก
 ผู้ไม่โยคในร่างกายและชีวิต ผู้จะให้ข้อปฏิบัติอันสมควรแก่โลกุตตรธรรมสำเร็จ
 เท่านั้น ๆ ชดงค์นั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้เป็นพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้
 ๑๓ ประการ คือ บังสกลิกังคะ ๑ เจริญกังคะ ๑ ปณหาปาทิกังคะ ๑ สมาทานจาริกังคะ ๑
 เอกาสนิกังคะ ๑ บัตตบัตติกังคะ ๑ ขลุปัจฉากัตติกังคะ ๑ อารัญญิกังคะ ๑ รุกขมุถิ-
 กังคะ ๑ อัฟโภกาสิกังคะ ๑ โสสานิกังคะ ๑ ขณาสันตติกังคะ ๑ เนสัชชิกังคะ ๑
 ดังนี้ ๆ บัณฑิตควรทราบวินิจฉัยในชดงค์ ๑๓ ประการนี้ โดยอรรถ ๑ โดยลักษณะ
 เป็นต้น ๑ โดยสมาทานวิธี ๑ โดยประเภท ๑ โดยความแตก ๑ โดยอันสงส ๑
 โดยหมวด ๑ แห่งกุศล ๑ โดยคำจำแนก ๑ โดยย่อ ๑ โดยเฉพาะ ๑ ดังนี้ ๆ คำว่า
 โดยวรรณนั้น คือ โดยความหมายว่า ข้อไหนหมายความว่าอย่างไร ? เพราะฉะนั้น
 จึงจักได้แสดงซึ่งชดงค์ทั้ง ๑๓ ข้อนี้ ไปตามลำดับแห่งความหมายเป็นต้น ตามคัมภีร์
 วิสุทธิมรรค สืบต่อไป

อตุลโก กล่าวคือ คำว่า โดยความหมายนั้น คือ คำว่า บังสกุลนั้น
 หมายความว่า ขอร้องว่าอย่าบ่นในในที่ใดที่หนึ่ง มีตรอกและป่าช้า หรือกอง
 แหวกเขื่อนดิน ๑ อีกนัยหนึ่ง ถ้าใครยอมถึงซึ่งความเป็นของน่าเกลียด
 เหมือนกับฝุ่น ผ่านเชื่อว่าบังสกุล ๑ การทรงไว้ซึ่งผ้าบังสกุล เรียกว่า
 บังสกุล ๑ ภิกษุผู้ทรงไว้ซึ่งผ้าบังสกุลเป็นปกติอยู่เสมอ เชื่อว่าผู้ถือบังสกุลก-
 ฐินครั้งที่ ๑ องค์แห่งภิกษุผู้ถือบังสกุลกฐินครั้งที่ ๑ เชื่อว่าบังสกุลถึงจะ ๑ เหตุเรียกว่า
 ถึงจะ ๑ เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้นั่งถือบังสกุลด้วยการสมาทานอันใด คำว่าบังสกุลถึงจะ
 ก็หมายความว่าสมาทานอันนั้น ๑ ตามนัยนี้ จึงได้ใจความว่า ภิกษุใดถือไตรจีวร
 อันได้แก่ ผ้าสังฆาฏิ ผ้าอุตตราสงค์ ผ้าอังตราสก เป็นปกติ ภิกษุนั้นชื่อว่า
 ผู้ถือไตรจีวร ๑ องค์แห่งผู้ถือไตรจีวร เชื่อว่าไตรจีวรถึงจะ ๑ การตกลงแห่งก่อน
 อามิส อันได้แก่ภิกษาหาร เชื่อว่า บิณฑบาต ๑ การตกไปแห่งบิณฑบาตที่ผู้อื่นให้
 เชื่อว่า บิณฑบาต ๑ อธิบายว่า การตกลงในบาตรแห่งอาหารที่ผู้อื่นให้ ๑
 ภิกษุใดแสวงหาซึ่งบิณฑบาตนั้น คือ เข้าไปสู่ตระกูลนั้น ๆ ภิกษุนั้นชื่อว่า ผู้
 บิณฑบาต ๑ อีกอย่างหนึ่งว่า การประพฤติก่อตกไปแห่งบิณฑบาตของภิกษุนั้นเป็น
 ปกติ ภิกษุนั้นชื่อว่า ผู้บิณฑบาตเป็นปกติ ๑ ผู้บิณฑบาตเป็นปกติในเองชื่อว่า
 ผู้ถือบิณฑบาต บิณฑบาตชื่อว่าบิณฑบาตถึงจะ ๑ การไม่ขาดวันเรียกว่า ทานะ ๑
 การไม่ปราศจากทานะ เรียกว่า อุปทาน ๑ อธิบายว่า เทียบบิณฑบาตไม่ขาด ๑
 การเที่ยวไปพร้อมด้วยไม่ขาด เรียกว่า สปปทาน ๑ อธิบายว่า เทียบบิณฑบาต
 ไปตามลำดับเรือน การเที่ยวไปตามลำดับเรือนของภิกษุนั้นมีอยู่เป็นปกติ ภิกษุนั้น
 เชื่อว่า ผู้เที่ยวไปตามลำดับเรือน ๑ ผู้เที่ยวไปตามลำดับเรือนนั้นแหละ เรียกว่า
 ผู้ถือสปปาทนจาริกกฐินครั้งที่ ๑ องค์แห่งภิกษุนั้น เชื่อว่า สปปาทนจาริกถึงจะ ๑ การฉัน
 ในอาสนะอันเดียว เชื่อว่า เอกาสนะ การฉันในอาสนะอันเดียวนั้น มีอยู่เป็นปกติ
 สำหรับภิกษุนั้น ภิกษุนั้นชื่อว่า ผู้ถือเอกาสนิกกฐินครั้งที่ ๑ องค์แห่งภิกษุนั้น เชื่อว่า
 เอกาถึงจะ ๑ บิณฑบาต ในบาตรใบเดียวเท่านั้น เชื่อว่า บัตตบิณฑบาต เพราะ
 ปฏิเสธซึ่งภาชนะที่ ๒ เป็นต้น ๑ บัตตบิณฑบาตของภิกษุนั้นมีอยู่เป็นปกติ เพราะทำซึ่ง
 ความสำคัญในบิณฑบาตในบาตร ในขณะที่รับบิณฑบาตด้วยบาตร เชื่อว่า ผู้ถือบัตต-
 บิณฑกฐินครั้งที่ ๑ องค์ของภิกษุนั้น เชื่อว่าบัตตบิณฑกฐินถึงจะ ๑ คำว่า ขลุ เป็นนินบาต ซึ่ง

หมายความว่า ปฏิเสธ ฯ อาหารที่ภิกษุปฏิเสธการประเคนแล้วได้ในภายหลังนั้น
ชื่อว่า บังดาภัตต ฯ การฉันซึ่งบังดาภัตตนั้น ชื่อว่า บังดาภัตตโภชนะ ฯ บังดาภัตต
ของภิกษุนั้น มีย่อยเป็นปกติ เพราะกระทำซึ่งความสำคัญซึ่งบังดาภัตตในบังดาภัตต-
โภชนะ ภิกษุนั้นชื่อว่า บังดาภัตติกะ ฯ ภิกษุที่ไม่ใช่บังดาภัตติกะ ชื่อว่า ผู้ถือขล-
บังดาภัตติกธุดงค์ ฯ คำว่า ขลบังดาภัตติกะนี้ หมายถึงเอาการเฝ้าโภชนะอย่างอื่น
ด้วยอำนาจการสมาทาน ฯ ส่วนในอรรถกถาได้กล่าวไว้ว่า คำว่า ขล นั้น คือ เถ
ตัวหนึ่ง คาบเอาผลไม้ด้วยปาก เมื่อผลไม้หมดไป ก็ไม่กินผลไม้่อื่นอีก ภิกษุ
ก็เช่นนั้น เพราะฉะนั้น ภิกษุนั้นจึงชื่อว่า ขลบังดาภัตติกะ ฯ องค์ของภิกษุนั้น
ชื่อว่า ขลบังดาภัตติกังคะ ฯ การอยู่ในป่าเรียกว่าอรัญญะ ฯ การอยู่ในป่าของ
ภิกษุนั้น มีย่อยเป็นปกติ ภิกษุนั้นชื่อว่า ผู้ถืออรัญญิกธุดงค์ ฯ องค์ของภิกษุนั้น
ชื่อว่า อรัญญิกังคะ ฯ การอยู่ที่โคนต้นไม้ ชื่อว่า รุกขมูล ฯ การอยู่ที่โคน
ต้นไม้ของภิกษุนั้น มีย่อยเป็นปกติ ภิกษุนั้นชื่อว่า ผู้ถือรุกขมูลิกธุดงค์ ฯ องค์ของ
ผู้ถือรุกขมูลิกธุดงค์นั้น ชื่อว่า รุกขมูลิกังคะ ฯ ถึงแม้ว่า ไฟัพพะภิกษิกะ
และโสสานิกังคะ ก็เหมือนนัยนี้ ฯ อาสนะที่เขาปูไว้แล้วอย่างไร อาสนะนั้น
เรียกว่า ยถาสันตตะ ซึ่งแปลว่า อาสนะที่เขาปูไว้ ฯ คำนี้หมายความว่าที่นั่งนอน
ซึ่งเขาเจาะจงไว้ก่อนว่า ที่นั่งนอนอันนี้ ย่อมถึงแก่ท่าน ดังนี้ ฯ การอยู่ในที่นี้
ที่นั่งนอนที่เขาปูไว้แล้วนั้น ของภิกษุนั้นมีย่อยเป็นปกติ ภิกษุนั้นชื่อว่า ถ้อยถา-
สันตติกธุดงค์ ฯ องค์ของภิกษุนั้น เรียกว่า ยถาสันตติกังคะ ฯ การอยู่ด้วยการนั่ง
โดยปฏิเสธการนอนของภิกษุนั้นมีย่อยเป็นปกติ ภิกษุนั้น ชื่อว่า ผู้ถือเนสัชชิกธุดงค์
องค์ของภิกษุนั้นชื่อว่า เนสัชชิก องค์ทางด้านทงสน เป็นองค์ของผู้ชื่อว่ากำจัด
เพราะภิกษุกำจัดกิเลสด้วยการสมาทานนั้น ฯ อีกอย่างหนึ่งว่า ชื่อว่า เพราะกำจัด
คือกำจัดกิเลส โดยเหตุนี้ ความรู้อันใดชื่อว่า ธตตะ เป็นองค์ของข้อวัตรเหล่านั้น
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าธุดงค์ อีกอย่างหนึ่งว่า ที่ชื่อว่าธุดงค์นั้น เพราะกำจัดสิ่ง
เป็นข้าศึกทั้งหลาย ดังนี้ ฯ ควรทราบการวินิจฉัย ซึ่งธุดงค์มี ๑๓ อย่างนี้ โดยอรรถ
คือโดยความหมายด้วยประการดังนี้

ที่ธุดงค์ทงสนน ย่อมมีเจตนาอันเป็นเครื่องสมาทานเป็นลักษณะ ฯ สมกับ
ที่ท่านกล่าวไว้ว่า ผู้ใดสมาทาน ผู้นั้นชื่อว่า บุคคลทำอันเป็นไปในจิต เพราะเจตสิก

เหล่านี้ ผู้ใดสมาทาน เจตนาอันเป็นเครื่องสมาทานใด ก็หมายผู้นั้น หมายเจตนา
นั้น ๆ ผู้นั้น เจตนาอันนั้น ชื่อว่าชุดงค์ บุคคลห้ามสิ่งใด สิ่งนั้นย่อมเป็นวัตถุ ดัง
ที่ชุดงค์ทั้งปวงนี้ มีการกำจัดความละโมภเป็นรส มีความไม่ปรากฏขึ้นแห่งความ
ละโมภ เป็นปัจจุปัญญาธรรม อริยธรรม คือความมกน้อยเป็นต้น เป็นปทัฏฐาน ๆ
ควรทราบการวินิจฉัยในชุดงค์เหล่านี้ โดยลักษณะเป็นต้นอย่างนี้

ก็ในหัวข้อที่ ๕ มีชื่อว่า สมาทานวิธเป็นต้นนั้น มีคำวินิจฉัยว่า เมื่อพระ
ผู้พระภาคเจ้ายังทรงพระชนมอยู่ ภิกษุทั้งหลายต้องสมาทานชุดงค์ทั้งปวงในที่
เฉพาะพระพักตร์ของพระผู้พระภาคเจ้า เมื่อพระผู้พระภาคเจ้าปรินิพพานแล้ว
ก็สมาทานกับมหาสาวก เมื่อมหาสาวกไม่มี ก็สมาทานกับพระจณาสพ หรือพระ
อนาคามี พระสกนาคามี พระโสดาบัน พระผู้ทรงไตรปิฎก พระผู้ทรงทวิปิฎก
พระผู้ทรงเอกปิฎก พระผู้ทรงเอกสังคต พระอรรถกถาจารย์ เมื่อท่านเหล่านั้นไม่มี
ก็สมาทานกับผู้ทรงชุดงค์ เมื่อผู้ทรงชุดงค์ไม่มี ก็ควรคิดว่าคณานพระเจดีย์ แล้วนั่ง
ของ ๆ สมาทาน เหมือนกับสมาทานกับพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อีกอย่างหนึ่ง
จะสมาทานมัตถด้วยตัวเองก็สมควร ฯ ก็ในเรื่องสมาทานนี้ ควรแสดงเรื่องแห่ง
พระเถระเจ้าที่เป็นพี่น้องกัน ๒ องค์ ซึ่งอยู่ในวิหารเจติยบรรพต ด้วยเหตุทองคำพชาย
เป็นมุกน้อย ๆ เรื่องนี้เป็นเรื่องทั่วไป ๆ แต่บัดนี้จักได้พรรณนา ซึ่งวิธสมาทาน
และประเภทแห่งชุดงค์ ความแตกแห่งชุดงค์ อาณิสสแห่งชุดงค์ สืบต่อไป

กล่าวคือ บังสกุลิกังคะเน ภิกษุสมาทานด้วยคำทั้งสองว่า กหปติทาน-
จิวั ปฏิกุขิปามิ ซึ่งแปลว่า เราไม่ยอมรับซึ่งจิวัที่กตุหบดีถวาย ดังนั้นก็ดี ปัส-
สกุลิกังคะ สมายิขามิ ซึ่งแปลว่า เราถือมั่นซึ่งองค์แห่งผู้ถือบังสกุล ดังนั้นก็ดี
ก็เหมือนสมาทาน ฯ ก็ภิกษุผู้สมาทานชุดงค์อย่างนั้นแล้ว ได้จิวัอย่างใดอย่างหนึ่ง
ในที่เหล่านี้ คือ ในป่าช้า หรือในตลาด หรือในตรอกเล็กตรอกน้อย หรือในกอง
หยากเเขื่อ ในหาน้ำ ในที่อาบน้ำ ในที่ตนไปนั้น ๆ หรือได้ผ้าที่ไฟไหม้ ที่โคกัด
ที่ปลวกกัด ที่หนูกัด ที่เขาดัดที่สุด ที่เขาดัดชาย ที่เขานำมาด้วยธง ที่อยู่บนพระ
สถูป ที่เป็นผ้าของสมณะ ที่เป็นผ้าอภิเชก ที่เป็นผ้าสำเร็จด้วยฤทธิ์ ที่เป็นผ้าอยู่ตาม

ริมทาง ที่เดินผ่าซังลมพัดมา ที่เดินผ่าทเหวดาให้ ที่เดินผ่าในทะเลแล้ว ก็ควร
 สละผ้าที่ชาวบ้านถวายแก่ตนเสีย แล้วจึงนั่งห่มผ้าขึ้น ๆ ในผ้าเหล่านั้น มีคำ
 อธิบายว่า ผ้าที่ตกอยู่ในป่าช้า เรียกว่า ผ้าในป่าช้า ๆ ผ้าที่ตกอยู่ที่ประตูลาด
 เรียกว่า ผ้าในตลาด ๆ ผ้าที่ผู้ยากได้บุญ ห้างไว้ในตรอกที่ไม่มีลมพัด เรียกว่า
 ผ้าในตรอก ๆ ผ้าที่เขาทิ้งไว้ในที่เหี้ยยากเขื่อ ๆ เรียกว่า ผ้าในกองหยากเขื่อ
 ผ้าที่เขาเช็ดคัมภมลทินแล้วทิ้งไว้ เรียกว่า ผ้าคลอตุลก ๆ ได้ยินมาว่า มารดาของ
 ศัสสอำมาตย์ได้เช็ดคัมภมลทินด้วยผ้าราคาค่างแสน แล้วให้ทิ้งลงทางช่องหน้าต่าง
 ด้วยคิดว่า ภิกษุผู้ถือบิณฑบาตจักถือเอา ๆ ภิกษุทั้งหลายก็ถือเอาซึ่งผ้าขึ้น ๆ คำว่า
 ผ้าในที่อาบนํ้านั้น ได้แก่ผ้าที่พวกหม่อมอาบนํ้าชำระเกล้าให้คนที่เคราะห์ร้ายแล้ว
 ทิ้งไว้ ๆ คำว่า ผ้าที่ทํานํ้านั้น ได้แก่ผ้าเก่า ๆ ที่เขาทิ้งไว้ในที่ลงอาบนํ้า ๆ คำว่า
 ผ้าที่ไปแล้วกลับนั้น ได้แก่ผ้าที่คนทั้งหลายไปทิ้งป่าช้ากลับมาแล้ว อาบนํ้าแล้วก็ทิ้ง ๆ
 คำว่า ผ้าไฟไหม้นั้น ได้แก่ผ้าไฟไหม้ที่เป็นบางส่วน แล้วคนทั้งหลายทิ้งไว้ ๆ
 คำว่า ผ้าโคกคเป็นต้น มีเนื้อความปรากฏอยู่แล้ว แต่ผ้าเหล่านั้น คนทั้งหลาย
 ได้ทิ้งเสียแล้ว ๆ คำว่า ผ้าที่เขานำมาด้วยรงนั้น คือเมื่อคนทั้งหลายลงเรือ ก็ผูกธง
 ขึ้นไว้ในต้นแล้วก็ไป ๆ การจะถือเอาผ้าขึ้น ในเมื่อคนเหล่านั้นลัดดาไปก็สมควร
 คำว่า ผ้าสมณะนั้น ได้แก่ผ้าของภิกษุ ๆ ผ้าสำเร็จด้วยฤทธิ์นั้น ได้แก่ผ้าของ
 เอหิภิกษุ ๆ คำว่า ผ้าริมทางนั้น ได้แก่ผ้าที่ตกอยู่ในระหว่างทาง ๆ ก็ผ้าใดที่
 เจ้าของทำตกไว้ด้วยความเผลอ ภิกษุไปเห็นผ้าขึ้น ควรรักษาอยู่สักครู่หนึ่ง จึงควร
 ถือเอา คำว่า ผ้าที่ลมพัดมานั้น ได้แก่ผ้าที่ลมพัดให้มาตกลงในที่ไกล ๆ ภิกษุผู้
 ไม่เห็นเจ้าของจะถือเอาผ้าขึ้นก็สมควร ๆ คำว่า ผ้าที่เหวดาให้นั้น ได้แก่ผ้าที่
 เหวดาทิ้งหลายถวาย เหมือนกับผ้าของพระอนุรุธเถระเจ้า ๆ คำว่า ผ้าในทะเลนั้น
 ได้แก่ผ้าที่คลื่นซัดขึ้นไปไว้นบนก ๆ ส่วนผ้าใดเขาถวายด้วยคำว่า ข้าพเจ้าขอถวาย
 สงฆ์ ๆ ผ้าขึ้นถึงภิกษุผู้เที่ยวไปเพื่อแสวงหาผ้าได้มาแล้ว ก็ไม่จัดเป็นผ้า
 บัณฑุก เพราะจัดเป็นผ้าภิกษุให้ ผ้าใดที่ภิกษุได้รับแจกตามลำดับพรรษากดี หรือผ้า
 สำหรับเสนาสนะก็ดี ผ้าขึ้นก็ไม่เป็นผ้าบังสุกุล ถึงจะมีผู้ถวายก็ไม่ใช่ผ้าบังสุกุล ๆ
 ผ้าใดที่หายากทั้งหลายนำมาวางไว้ในที่ไกลไहांของภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้นได้วางไว้ที่

ใกล้มือของภิกษุผู้ถือขลุ่ยทุก ๆ คน แล้วให้แก่ภิกษุนั้น ผ่านนั้นชื่อว่า เป็นผ้าบริสุทธิ
โดยส่วนเดียว ๆ ผ้าใดเขาให้แก่ภิกษุแล้ว ภิกษุนั้นวางไว้ในที่ใกล้เท้า ผ่านนั้น
เรียกว่าผ้าบริสุทธิโดยส่วนเดียวเหมือนกัน ๆ ผ้าใดเขาวางไว้ในที่ใกล้เท้าของภิกษุ
ภิกษุนั้นก็ให้ด้วยอาการอย่างเดียวกัน ผ่านนั้นชื่อว่า บริสุทธิทั้ง ๒ ส่วน ๆ ผ้าใดที่
เขาวางไว้ในมือแล้วได้แล้ว แล้ววางไว้ในมือเท่านั้น ผ่านนั้นจัดเป็นผ้าอย่างชั้นสูง
ภิกษุผู้จะถือขลุ่ยจณกัตติกธุดงค์ ควรทราบความแตกต่างขลุ่ยทุก ๆ คน ด้วยประการดังนี้
แล้วจึงนุ่งห่มผ้าขลุ่ยทุก ๆ คน อันเป็นวิธีในการจะถือเอาผ้าขลุ่ยทุก ๆ คน ดังนี้ ของค
เนื้อความในเร่องธุดงค์ไว้เพียงเท่านี้.

เอวี่ กัม ด้วยประการฉะนี้ ๆ

กัณฑ์ที่ ๘๑

คัมภีร์พระปุคคัลบัญญัติ

ว่าด้วยผู้ถือขลุ่ยจณกัตติกธุดงค์ ๕ จำพวก

ตตถ กตเม ขลุ่ยจณกัตติกา มนุหตฺตา โสมุหตฺตา ขลุ่ยจณกัตติกโก
โหติ ปาปิโจโณ อิจฺฉาปโกโต ขลุ่ยจณกัตติกโก โหติติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์พระปุคคัลบัญญัติ กัณฑ์ที่ ๘๑ ว่าด้วยผู้
ถือขลุ่ยจณกัตติกธุดงค์ ๕ จำพวก ตามพระบาลี อรรถกถา สืบต่อไป เพื่อให้เป็น
ประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลายตลอดกาลนาน

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่งเทศนา
นั้นว่า ผู้ถือขลุ่ยจณกัตติกธุดงค์ ๕ จำพวกนั้น คือ จำพวกไหนบ้าง ? คือ
จำพวกที่โง่เขลา ๑ จำพวกที่มีความปรารถนาลามก ตกอยู่ในอำนาจความปรารถนา
ลามก ๑ จำพวกที่เบิ่นบ้า มีจิตฟุ้งซ่าน ๑ จำพวกที่เห็นว่า ธุดงค์นี้เป็นของ

พระพุทธเจ้า และสาวกของพระพุทธเจ้าทั้งหลายสรรพคุณ ๑ จำพวกที่อาศัยความ
 มกน้อย ความสันโดษ ความขัดเกลา ความเห็นว่า สิ่งมีอยู่ ๑ ดังนี้ ๑ ใน ๕
 จำพวกนี้ จำพวกที่อาศัยความมกน้อย ความสันโดษ ความขัดเกลา ความมีอยู่
 จำพวกนั้น เป็นจำพวกที่เลิศ จำพวกที่ประเสริฐ จำพวกที่ออกหน้า จำพวกที่สูงสุด
 จำพวกที่เลือกสรรยิ่งกว่าทุกจำพวก ๑ แมสค แมสम्म เนยขั่น เนยใส ก้อนเนยใส
 ๕ อย่างนี้ มีก้อนเนยใส เป็นอย่างเลิศอันใด ผู้ถือหลักฉนากัตติกธตังค์ ด้วยอาศัย
 ความมกน้อย ความสันโดษ ความขัดเกลา ความมีอยู่ ที่เลิศอันนั้น ดังนี้
 สันเนอความในพระบาลีเพียงเท่านั้น

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไป เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า คำว่า โง่เขลา นั้น ได้แก่ไม่รู้จัก
 การสมาทาน ไม่รู้จักอนิสสส ได้ถือด้วยความโง่เขลา ด้วยความไม่รู้ของตน
 เท่านั้น คำว่า มีความปรารถนาลามก ตกอยู่ในอำนาจแห่งความปรารถนา
 ลามก คือ คิดว่า เมื่อเราถือหลักฉนากัตติกธตังค์ ก็จักมีผู้ทำสักการะด้วย
 บัจจัย ๔ แก่เรา โดยเหตุว่าภิกษุเป็นผู้ถือหลักฉนากัตติกธตังค์ ๑ และด้วย
 คิดว่าจักมีผู้ยกย่องนับถือเรา ด้วยคุณธรรมทั้งหลาย มีคำว่า ภิกษุเป็นแลษช
 เป็นผู้มีความมกน้อยเป็นต้น ๑ ส่วนภิกษุผู้ถือหลักฉนากัตติกธตังค์ ด้วยอำนาจ
 ความบ้า เชื่อว่าผู้เป็นบ้า มีจิตฟุ้งซ่าน ผู้ถือด้วยคิดว่า หลักฉนากัตติกธตังค์
 เป็นของพระพุทธเจ้า และสาวกของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย สรรพคุณ ดังนี้
 เรียกว่าผู้ถือด้วยเห็นว่า เป็นของพระพุทธเจ้า และสาวกของพระพุทธเจ้าสร-
 รพคุณ ๑ ในคำทั้งหลาย เป็นต้นว่า อาศัยความมกน้อย คือ ถือหลักฉนาก-
 กัตติกธตังค์ ด้วยคิดว่า เราจักเป็นผู้มีความมกน้อย ชดงค์จักเป็นไปเพื่อ
 ความมกน้อยแก่เรา เราจักเป็นผู้มีความสันโดษ ชดงค์จักเป็นไปเพื่อความ
 สันโดษแก่เรา เราจักได้ขัดเกลากิเลสด้วยเหตุอัน ชดงค์จักเป็นไปเพื่อความ
 ขัดเกลากิเลสแก่เรา ดังนี้ คำว่า อาศัยความมกน้อยนั้น คือ อาศัยความมี
 อยู่แห่งข้อปฏิบัติอันคณ อีกอย่างหนึ่งว่า อาศัยความมกน้อยด้วยชดงค์ คือ
 ตบได้สิ่งใด ๆ ก็อาศัยเลียงชีพด้วยสิ่งนั้น ๆ ๑ ใน ๕ จำพวกนี้ ที่เรียกว่า ถือ

ลُبงฌาภัตติกธุดงค์เท่านั้น มื้อ ๒ จำพวกเท่านั้น อีก ๓ จำพวก เพียงแต่
ได้ชื่อว่า ถอดคงคนเท่านั้น ตามที่ว่ามัน ว่าตามนัยแห่งอรรถกถา ที่อธิบายถึง
ปณทปาตีกธุดงค์

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไป เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า คำว่า ลُبงฌาภัตติกธุดงค์
ได้แก่การถอดคงค์ ด้วยการห้ามอาหารในภายหลัง คือ เมื่อฉันอาหารแล้วบอก
ว่า พอแล้ว เป็นไม่ฉันอีก ถึงจะได้มากก็ไม่ฉัน ภิกษุผู้ถอดคงค์ บ่มทำตน
เหมือนกับนกที่คาบผลไม้ได้แล้ว เมื่อผลไม้หลุดจากปากไป ก็ไม่กินผลไม้อื่น
อีก ดังนี้ ฯ อันนี้ว่าตามความหมายแห่ง คำว่า ลُبงฌาภัตติกธุดงค์ ฯ การ
สมาทานธุดงค์กณิกิต สมทานธุดงค์กอนิกิต ต้องสมาทานจากพระพุทธเจ้า
เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว ต้องสมาทานจากมหาสาวก เมื่อมหาสาวก
ไม่มี ต้องสมาทานจากพระอรหันต์ หรือพระอนาคามี พระโสดาบัน ผู้ทรง
ไตรปิฎก ผู้ทรงทวีปิฎก ผู้ทรงเอกปิฎก ผู้ทรงเอกสังคิติ ผู้เป็นอรรถกถาจารย์
เมื่อท่านเหล่านั้นไม่มี ต้องสมาทานกับผู้ทรงธุดงค์ เมื่อผู้ทรงธุดงค์ไม่มี ต้อง
กวาดลานพระเจดีย์ให้สะอาดเรียบร้อยแล้ว นั่งของ ๆ สมาทาน เหมือนกับ
สมาทานจากพระพุทธเจ้าฉะนั้น อีกอย่างหนึ่ง จะสมาทานเองก็สมควร ฯ
ถ้าสมาทานนั้นว่า อติริตฺตโกชนํ ปฏิกฺขิปามิ ลُبงฌาภัตติกธุดงค์ สมาธิยามิ ดังนี้
คำใดคำหนึ่งก็ได้ คือ จะสมาทานว่า อติริตฺตโกชนํ ปฏิกฺขิปามิ ซึ่งแปลว่า
ข้าพเจ้าปฏิเสธซึ่งโภชนะที่เหลือ ดังนี้ได้ ลُبงฌาภัตติกธุดงค์ สมาธิยามิ
ข้าพเจ้าขอสมาทาน ซึ่งองค์แห่งผลของการห้ามอาหารในภายหลัง ดังนี้ได้ ฯ
ภิกษุผู้ถอดลُبงฌาภัตติกธุดงค์นั้น เวลาห้ามประเคนแล้ว จะให้ทำโกชนา
ให้เป็นกับปิยะอีกแล้ว ก็ฉันไม่ได้ ฯ เมื่อว่าโดยประเภทแห่งผู้ถอดคงค์ ก็มี
อยู่ ๓ ประเภท คือ อย่างสูง อย่างกลาง อย่างอ่อน ฯ อย่างสูงนั้น คือ เมื่อ
ฉันอาหารคำหนึ่งแล้ว ก็ห้ามอาหารคำอื่น ไม่ฉันอาหารคำที่ ๒ อีก อย่างกลาง
นั้น เมื่อห้ามการประเคนในอาหารใด ก็ฉันอาหารนั้นอีก ฯ อย่างอ่อนนั้น

ยังไม่หลุดจากที่นั่งศรَابโต ก็ฉันอาหารอยู่ตราบนั้น ๆ ในขณะที ๓ องค์นี้
ห้ามการประเคนแล้ว ให้ทำให้เป็นกัมปัสสะตามพระวินัยแล้วฉัน ชุติงค์ย่อมเสีย
ไป ชุติงค์ย่อมแตกไป ๆ ชุติงค์นี้ มีอันสงสออันสำคัญอยู่ ๕ ประการ คือ
ความไกลจากอาบัตติ ในการฉันอาหารที่ไม่เป็นเตนภิกษุใช้ ๑ ความไม่มีแห่ง
อาบัตติ อันเกิดขึ้นด้วยความเห็นแก่ปาก แก่ท้อง ๑ ความไม่สะสมอำิส ๑
ความไม่มีแห่งการแสวงหาอาหารอีก ๑ ความประพฤติเป็นอนโลมแก่ความมก
น้อยเป็นต้น ๑ ดังนี้ เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้จะกำจัดชังโทษเหล่านี้ จึงควรสมาทาน
ชุติงค์ ๑ ชุติงค์เป็นอกุศลกัม เป็นอภัยากฤตกัม ที่เป็นอกุศลนั้นไม่มี
ผู้ใดกล่าวว่า ชุติงค์ที่เป็นอกุศลกัม เพราะพระบาลีว่า ปาปิโจ อิจฺฉापโกโต
อารญฺญโก โหติ เป็นต้น ซึ่งแปลว่า ภิกษุผู้มีความปรารถนาลามก ผุดกอยู่ใน
อำนาจแห่งความปรารถนา ผู้ถืออรัญญิกชุติงค์นั้น ดังนี้ ควรกล่าวกับผู้อื่นว่า เรา
ทั้งหลายไม่กล่าวว่า ผู้นั้นไปอยู่ในป่าด้วยอกุศลจิต เพราะว่า การอยู่ในป่าของ
ภิกษุใด มีอยู่เป็นปกติ ภิกษุนั้นชื่อว่า ผู้ถืออรัญญิกชุติงค์ ภิกษุนั้นจะเป็นผู้
ความปรารถนาลามก หรือมีความมกน้อย ก็ชุติงค์เหล่านี้ เป็นองค์ของภิกษุผู้
ขัดเกลากิเลส ด้วยการสมาทานนั้น ๆ หรืออีกอย่างหนึ่งว่า ความรู้ที่ได้อรรถ
ชุติงค์ ก็เพราะกำจัดกิเลส อีกอย่างหนึ่งว่า ที่เรียกว่าชุติงค์ ก็เพราะกำจัดชัง
สิ่งที่เป็นข้าศึก ธรรมตาอกุศลย่อมไม่กำจัดสิ่งใด คือ อกุศลย่อมไม่กำจัดชัง
ความโลภในจีวรเป็นต้น และไม่เป็นองค์แห่งข้อปฏิบัติ เพราะฉะนั้น จึงว่า
ชุติงค์ไม่เป็นอกุศล ๑ คำว่า ชุติงค์นี้ เมื่อว่าโดยการจำแนกแล้ว ก็ควรทราบ
ว่า เป็นชุตตะ ๑ เป็นชุตตะวาห ๑ เป็นชุตตธรรม ๑ เป็นชุติงค์ ๑ เป็นการแสวงหา
ชุติงค์ ๑ ดังนี้ ๑ คำว่า เป็นชุตตะนั้น หมายความว่า ๒ อย่าง คือ หมาย
บุคคล ๑ หมายธรรม ๑ ๑ ที่หมายบุคคลนั้น คือ ได้แก่บุคคลผู้กำจัดกิเลส
แล้ว ๑ ที่หมายธรรมนั้น คือ ได้แก่ธรรมอันเป็นเครื่องกำจัดกิเลส ๑ คำว่า
ชุตวานั้น มีคำอธิบายว่า ผู้กำจัดกิเลสไม่ชื่อว่า ชุตวา ผู้ไม่กำจัดกิเลส แต่
ชื่อว่าผู้กล่าว ซึ่งนวมกำจัดกิเลสก็มี ผู้ไม่กำจัดกิเลสด้วย ผู้ไม่กล่าวความ
กำจัดกิเลสด้วยก็มี ผู้กำจัดกิเลสด้วย ผู้กล่าวความกำจัดกิเลสด้วยก็มี ๑ ใน
บุคคลเหล่านั้น บุคคลผู้ใดกำจัดกิเลสของตนด้วยชุติงค์ แต่ไม่ว่ากล่าวสั่งสอนผู้

อันในทางตรงกันเหมือนกับพระพาลเถรเจ้า ผู้เรียกว่า ผู้กำจัดกิเลส แต่ไม่ใช่ผู้กล่าวความกำจัดกิเลส ฯ ข้อนั้นท่านกล่าวไว้อย่างไร ท่านกล่าวไว้ว่า พระพาลเถรเป็นผู้กำจัดกิเลส แต่ไม่ใช่ผู้กล่าวความกำจัดกิเลส ฯ ส่วนผู้ใด ไม่กำจัดกิเลสของตนด้วยธตงค์ เป็นแต่กล่าวสั่งสอนผู้อื่น ในทางตรงกันเท่านั้น ผู้นั้นไม่ชื่อว่าผู้กำจัดกิเลส แต่ชื่อว่าผู้กล่าวความกำจัดกิเลส ฯ ผู้ใดไม่ทำทั้ง ๑ อย่าง เหมือนกับพระโฬพาหิ ผู้นั้นชื่อว่า ผู้กำจัดกิเลสด้วย ผู้ไม่กล่าวความกำจัดกิเลสด้วย ฯ ผู้ใดทำทั้ง ๒ อย่าง เหมือนกับพระธรรมเสนาบค ผู้นั้นเรียกว่า ผู้กำจัดกิเลสด้วย ผู้กล่าวความกำจัดกิเลสด้วย ตามที่วามาน เป็นคำอธิบายแห่ง คำว่า ธตงค์ ซึ่งแปลว่า ผู้กำจัดกิเลส กับคำว่า ธตวาท ซึ่งแปลว่า ผู้กล่าวความกำจัดกิเลส ฯ คำว่า ธตธรรม ซึ่งแปลว่า ธรรมเครื่องกำจัดกิเลสนั้น ได้แก่ธรรม ๕ ประการ อันเป็นบริวารแห่งธตงค์เจตนา คือ ความมกน้อย ๑ ความสันโดษ ๑ ความขัดเกลา ๑ ความสงัด ๑ ความมียอยู่ ๑ ฯ ความมกน้อยกับความสันโดษนั้น จัดเข้าในอโลกะ คือ ความไม่โลภ ฯ ความขัดเกลา ความสงัดนั้น จัดเข้าในอโลกะ อโมหะ ส่วนการอาศัยความมียอยู่นั้น จัดเข้าในญาณ ฯ ภิกษุย่อมกำจัดความโลภในวัตถุที่ต้องห้าม ด้วยความไม่โลภ กำจัดความหลง อันเป็นเครื่องปกปิดโทษ ในวัตถุที่ต้องห้ามนั้น ด้วยความไม่หลง ฯ ย่อมกำจัดซึ่งการติดอยู่ในกามสุข ด้วยความไม่โลภ กำจัดซึ่งการติดอยู่ในลัทธิอื่นนอกพระพุทธศาสนา ที่ทำให้ตนลำบากเปล่า ด้วยความไม่หลง ฯ เพราะฉะนั้น ธรรม ๕ ประการนี้ จึงควรทราบว่าเป็นธตธรรม คือ เป็นธรรมเครื่องกำจัด ดังนี้ ฯ องค์แห่งธรรมเครื่องกำจัด ซึ่งเรียกว่า ธตงค์นั้น มียอยู่ ๑๓ มีทั้งสกุลิกธตงค์เป็นต้น ฯ การประพฤติธตงค์นั้น ย่อมเป็นทิสายแก่บุคคลราคจริตด้วย แก่บุคคลโมหจริตด้วย คือ การประพฤติธตงค์ เป็นของทำได้ยากด้วย เป็นของขัดเกลาด้วย ฯ ราคาย่อมสงบไป เพราะอาศัยความประพฤติลำบาก โมหะย่อมละไป เพราะอาศัยความขัดเกลา อริยญิกธตงค์กับรุกขมุสิกธตงค์ เป็นทิสายแก่คนโทสจริต ด้วยว่า เมื่ออยู่โดยไม่มีเครื่องกระทบใจอย่างนั้น โทสะย่อมระงับไป ฯ ขลุปัจจกตติยธตงค์ เป็นของรักษาได้ง่าย ฯ แต่ประพฤติได้เฉพาะภิกษุ กับสามเณร อุบาสกเท่านั้น ส่วนภิกษุณี สามเณรี อุบาสิกา

นั้น ประพฤติไม่ได้ สนับสนุนความตามนัยแห่งคัมภีร์วิสุทธิมรรคเพียงเท่านั้น.

ต่อไป จะได้ว่าตามนัยแห่งพระบาลี ในคัมภีร์พระปกคณบัญญัติ ซึ่งได้
ยกขึ้นแสดงไว้แล้วนั้น พร้อมทั้งนัยแห่งอรรถกถา คือ ตามนัยแห่งพระบาลี
และอรรถกถา ซึ่งได้แสดงมาแล้วนั้นว่า ผู้ถือขลุ่ยจลาภัตติกธุดงค์ มีอยู่ ๕
จำพวก คือ จำพวกที่มีความปรารถนาลามก ตกอยู่ในอำนาจแห่งความปรารถนา
ว่า เมื่อเราถือธุดงค์ จะมีผู้สักการบูชาเราด้วยปัจจัย ๔ โดยเห็นว่า ภิกษุ
เป็นผู้ถือขลุ่ยจลาภัตติกธุดงค์ และด้วยเห็นว่า จะมีผู้ยกย่องนับถือเราว่า เป็น
ลัทธิ เป็นผู้มีคามกนน้อยเป็นต้น ดังนิต เป็นผู้ถือด้วยความบ้า ด้วยความมึ
จิตฟุ้งซ่านกึ่ม เป็นผู้ถือด้วยความโง่เขลา คือ ไม่รู้จักการสมาทาน และไม่รู
จักอ่านสังสัคคิ หง ๓ จำพวกนี้ ไม่เรียกว่า ผู้ถือธุดงค์ข้อนี้ เพราะ ๓ จำพวก
นี้ เป็นจำพวกที่ไม่ดีทั้งนั้น ส่วนอีก ๒ จำพวกเบื่องปลาย คือ จำพวกที่
ถือด้วยเห็นว่า เป็นของที่พระพุทธเจ้า กับสาวกของพระพุทธเจ้า สรรเสริญว่า
เป็นของดี จักพวกที่เห็นว่า เมื่อเราถือธุดงค์ข้อนี้แล้ว เราจักเป็นผู้มีกนน้อย
เป็นผู้สันโดษ เป็นผู้ขัดเกลา เป็นผู้เลียงชีพด้วยอาหารตามมีตามได้กิตติ ๒ จำพวก
นี้ จักว่าเป็นจำพวกถือธุดงค์ข้อนี้ แต่ว่า จำพวกที่ถือด้วยคิดว่า จักทำให้ตน
มีความกนน้อย มีความสันโดษ มีความขัดเกลานั้น เป็นจำพวกที่เลิกละ
ทุกจำพวก โดยเหตุนี้ ผู้ใดจะถือธุดงค์ข้อนี้ ผู้เ็นต้องอย่าเป็นคนโง่ อย่ามี
ความปรารถนาลามก อย่ามีจิตฟุ้งซ่าน จึงจะถือธุดงค์ข้อนี้ได้ ๑ การถือ
ธุดงค์ข้อนี้ได้นั้น จะได้รับอานิสงส์อย่างไร ? แก้วว่า จะได้รับอานิสงส์ ดังที่
แสดงไว้แล้วนั้น ก็อานิสงส์ที่แสดงไว้แล้วนั้น คือ อะไร คือ ความไม่ต้อง
อาบัติ เพราะฉนั้นอาหารที่ไม่เป็นเตนภิกษุใช้ • ความไม่ต้องอาบัติ เกี่ยว
กับความเห็นแก่ปากแก่ท้อง • ความไม่สะสมอามิส • ความไม่แสวงหา
อาหารอีก • ความประพฤติสมควรแก่คุณธรรม เครื่องกำจัดกิเลส มีความ
กนน้อยเป็นต้น • ดังนี้ ๑ เมื่อผู้ใดบิณฑิพซึ่งธุดงค์ข้อนี้ ดังที่แสดง
มาแล้ว อยากจะสมาทานธุดงค์ข้อนี้ ก็ควรจำคำสมาทานไว้ดังที่แสดงมานั้น
ว่า อติริคฺคโกชนํ ปฏิกุชิปามิ ซึ่งแปลว่า เราห้ามโภชนะที่เหลือ ดังนี้ได้ แต่
ให้เข้าใจว่า โโภชนะที่เหลือนั้น ได้แก่อาหารที่เหลือจากตน ห้ามการประเคน

แล้ว คือ ในขณะนั้นอยู่นั้น เมื่อมีผู้ใดนำอาหารสิ่งใด เข้ามาประเคนให้
ได้ลักษณะพระวินัยแล้ว ตนห้ามเสียว่า ไม่รับ หรือไม่ฉัน หรือว่าอย่าเลย
เมื่อห้ามเสียแล้ว อาหารนั้นเรียกว่า อาหารที่เหลือ เมื่อสมათานตรงค้อน
แล้ว จะฉันอาหารที่ตนห้ามนั้น หรืออาหารอื่นนอก นอกจากอาหารที่ตนกำลังฉัน
อยู่นั้นไม่ได้ ถ้าฉันก็ต้องขาดตรงค้อน ๆ จะสมათานด้วย คำว่า ขลุบฉา-
ภตติกังคะ สมานิยามิ ขลุบแปลว่า เราสมათานซึ่งองค์แห่งผู้ถือขลุบฉาภตติกังคะ
ดังนี้ก็ได้ แต่ต้องรู้ว่า เมื่อสมათานแล้ว ห้ามการประเคนแล้ว จะฉันอาหารอื่น
อีกไม่ได้ ๆ การที่ภิกษุห้ามการประเคนแล้ว ไปฉันอาหารอื่นอีกนั้น ไม่ได้
ด้วยเหตุไร ไม่ได้ด้วยเหตุครั้งแรกนั้น มีภิกษุทั้งหลายเข้าไปฉันในที่เข
นมนต์ ขณะนั้นอยู่นั้น มีผู้นำสงฆ์ขึ้นสูงนั้น เข้ามาประเคน ภิกษุเหล่านั้นก็บอก
ว่าพอแล้ว ๆ แต่เมื่อภิกษุเหล่านั้นลุกไปจากที่นั่งแล้ว ก็ไปเยี่ยมญาติโยม
ของตน ได้ไปฉันอาหารที่บ้านญาติโยมของตนนั้นอีก คนเหล่านั้นก็พากัน
คิดเตยนินมนต์ไปกันนั้นว่า ถวายอาหารภิกษุทั้งหลายไม่เพียงพอ เมื่อผนมนต์
ไปนั้นได้ขี้เข้า ก็เกิดความน้อยใจ จึงติเตียนภิกษุทั้งหลายว่า เหตุไรเวลาเราเอา
ของเข้าไปประเคน จึงห้ามว่าพอแล้ว แล้วไปฉันที่อื่นอีก เมื่อฉันจนมาถึง
พระพุทธองค์ พระพุทธองค์จึงทรงบัญญัติสิกขาบทไว้ว่า ภิกษุใดห้ามประเคน
แล้ว ไปฉันอาหารที่อื่นอีก ภิกษุนั้นต้องปาจิตตีย์ ดังนี้ สันเนอความในเทศนา
กณฺธนเพียงเท่านั้น

เอวํ กิมี ด้วยประการฉะนี้ ๆ

กัณฑ์ที่ ๘๒

คัมภีร์พระปกคณบัญญัติ

ว่าด้วยผู้ถือเอกาสนิกชุดงค์ ๕ จำพวก

คตฺถ กตฺเม ปญฺจ เอกาสนิกา ฯ มนุหฺตฺตา โมมุหฺตฺตา เอกาสนิกโก
 โหติ ปาปฺปิจฺฉิ อิจฺฉาปโกโต เอกาสนิกโก โหติ อมฺมาทา จิตฺตวิญญฺปา
 เอกาสนิกโก โหติ วนฺณคิ พุทฺธเชติ พุทฺธสาวเกหิติ เอกาสนิกโก โหติ
 อปฺปิจ อปฺปิจฺฉิเยว นิสฺสาเยว สนฺตญฺชเยว นิสฺสาเยว สนฺเสขฺเยว นิสฺสาเยว
 อหฺมคฺคิตฺตเยว นิสฺสาเยว เอกาสนิกโก โหติติ.

ณ บัณฑิต อาคณฺหาภจฺกสฺสคฺคคัมภีร์พระปกคณบัญญัติ กัณฑ์ที่ ๘๒ ว่าด้วย
 ผู้ถือเอกาสนิกชุดงค์ ๕ จำพวก ตามพระบาลี อรรทกถา อรรถาธิบาย
 สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย
 ตลอดกาลนาน

บาลี

คำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนานี้ว่า
 ผู้ถือเอกาสนิกชุดงค์ ๕ จำพวกนั้น ได้แก่จำพวกไหนบ้าง ? ได้แก่ จำพวก
 ที่ใจเขลา • จำพวกที่มีความปรารถนาลามก ตกอยู่ในอำนาจแห่งความ
 ปรารถนาลามก • จำพวกที่เป็นบ้า มีจิตฟุ้งซ่าน • จำพวกที่เห็นว่า ชุดงค์
 นเป็นของพระพุทธเจ้า สาวกของพระพุทธเจ้าทั้งหลายสรรเสริญ • จำพวก
 ที่ได้อาศัยความมกน้อย ความสันโดษ ความขัดเกลา ความเห็นว่ามีอยู่ •
 ดังนี้ ฯ ใน ๕ จำพวกนี้ จำพวกที่อาศัยความมกน้อย ความสันโดษ ความ
 ขัดเกลา ความเห็นว่ามีอยู่ เป็นจำพวกเลิศ เป็นจำพวกที่ดีที่สุด เป็นจำพวก
 ออกหน้า เป็นจำพวกที่สูงที่สุด เป็นจำพวกที่ประเสริฐ เหมือนกับก้อนเนยใส
 อันเลิศกว่านมสด เลิศกว่านมข้น เลิศกว่าเนยข้น เลิศกว่าเนยใสฉะนั้น
 ดังนี้ สนเนือความในพระบาลี เพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า คำว่า โง่เขลานั้น ได้แก่ไม่รู้จัก
 การสมาทาน ไม่รู้จักอานิสงส์ เพียงแต่ถือด้วยความโง่เขลาของตนเท่านั้น ฯ
 คำว่า มีความปรารถนาลามก ตกอยู่ในอำนาจแห่งความปรารถนานั้น คือ
 คิดว่า เมื่อเราถือโอกาสนักชดงค์ จักมีผลสักการบูชาเราด้วยปัจจัย ๔ จักมีผู้
 ยกย่องนับถือเราด้วยคุณธรรมทั้งหลาย มีคำว่า ภิกษุเป็นลัชช เป็นผลมีความ
 มกน้อยเป็นต้น ฯ คำว่า เป็นบ้า มีจิตฟุ้งซ่านนั้น คือ ถือชดงค์ด้วยเห็นว่า เป็น
 ของเทพะพุทธเจ้า และสาวกของพระพุทธเจ้าทั้งหลายยกย่องสรรเสริญ ฯ
 คำว่า อาศัยความมกน้อยเป็นต้นนั้น มีคำอธิบายว่า ภิกษุนั้นถือชดงค์ด้วย
 คิดว่า เราจักเป็นผู้สันโดษด้วยชดงค์ ชดงค์นั้นจักเป็นไปด้วยความสันโดษ
 ของเรา เราจักขุดเกลากิเลสได้ด้วยชดงค์ ชดงค์นั้นจักเป็นไปเพื่อความขุด
 เกลากิเลสของเรา ดังนี้ ฯ คำว่า อาศัยความมกน้อยนั้น คือ อาศัยความมก
 แห่งข้อปฏิบัติอันตั้งมานั้น หรืออาศัยความมกด้วยชดงค์ ใจความก็คืออาศัย
 ความเป็นไปแห่งชดงค์ ฯ ใน ๕ จำพวกนี้ ชื่อว่า ถือชดงค์ซ้อนเพียง ๒
 จำพวกเท่านั้น อีก ๓ จำพวกนั้น ไม่ชื่อว่าถือชดงค์ซ้อน

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า คำว่า ไม่รู้จักการสมาทาน
 ไม่รู้จักอานิสงส์นั้น คือ ไม่รู้จักการสมาทานชดงค์ซ้อนว่าอย่างไร อานิสงส์
 ชดงค์ซ้อนมีอย่างไร ? การไม่รู้อย่างนี้ เรียกว่าโง่เขลา ฯ ผู้ถือชดงค์ซ้อน
 นี้ ด้วยความโง่เขลาอย่างหนัก ผู้ถือด้วยความปรารถนาลามก ถือด้วยความ
 อยากได้ลาภสักการ ความยกย่องสรรเสริญก็ดี ผู้ถือด้วยความเป็นบ้า ความ
 ฟุ้งซ่านก็ดี ๓ จำพวกนี้ ไม่จัดว่าถือ ส่วนอีก ๒ จำพวก คือ จำพวกที่เห็นว่า
 ชดงค์ซ้อน เป็นของเทพะพุทธเจ้า และสาวกพระพุทธเจ้าทั้งหลายยกย่องสรรเสริญ

กับจำพวกที่เห็นว่า จักทำให้เกิดความมกน้อย ความสันโดษ ความขัดเกลา
ความมียอแห่งข้อปฏิบัติอันดี เรียกว่าเป็นผู้ถือธุดงค์ข้อนี้

ก็ธุดงค์ข้อนี้ ได้แก่อะไร ? มีวิเคราะห์ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคว่า เอกาสน
โภชนํ เอกาสนํ แปลว่า การฉันในที่นั่งอันเดียวเรียกว่า เอกาสนะ ๑
คัม สัลมสฺสาติ เอกาสนิกโก การฉันในที่นั่งอันเดียวนั้น ของภิกษุนี้เป็นปกติ
ภิกษุนี้ชื่อว่า เอกาสนิกะ ๑ องค์แห่งภิกษุนี้เรียกว่า เอกาสนิกังคะ ดังนี้ ๑
ได้ความตามนั้นว่า เอกาสนิกธุดงค์นั้น ได้แก่การฉันอาหาร หรือการบริโภคอาหาร
ในที่นั่งอันเดียวเท่านั้น เมื่อลุกจากที่นั่งนั้นแล้ว ไม่ฉันอาหารในที่อื่นอีก
ดังนี้ ๑ แต่การทำอย่างนี้ ถ้าไม่ทำด้วยการตั้งใจสมาทาน ก็ไม่เป็นอันถือ
ธุดงค์ข้อนี้ คือเมื่อทำด้วยการตั้งใจสมาทาน จึงเป็นอันถือ

ก็ธุดงค์ข้อนี้ เมื่อว่าโดยลักษณะ ได้แก่เจตนาเครื่องสมาทาน ๑ เมื่อ
ว่าโดยรส คือ โดยหน้าที่ ได้แก่หน้าที่กำจัดความละโมภ ๑ เมื่อว่าโดยเครื่อง
ปรากฏ ก็ได้แก่ความไม่ละโมภ เป็นเครื่องปรากฏ ๑ เมื่อว่าโดยที่ตั้ง ก็
ธรรมของพระอริยเจ้า อันมีความมกน้อยเป็นต้น เป็นที่ตั้ง ๑ เมื่อว่าโดย
การสมาทาน ก็ได้แก่การสมาทานในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้า เวลาพระผู้มีพระ
ภาคเจ้าปรินิพพานแล้ว ก็สมาทานในสำนักพระมหาสาวก เมื่อพระมหาสาวก
ไม่มี ก็สมาทานในสำนักพระขีณาสพ พระอนาคามี พระสกทาคามี
พระโสดาบัน ผู้ทรงไตรปิฎก ผู้ทรงทวีปิฎก ผู้ทรงเอกปิฎก ผู้ทรงเอกสังคต
ผู้เป็นอรรถกถาจารย์ เมื่อท่านเหล่านั้นไม่มี ก็สมาทานในสำนักของผู้ทรงธุดงค์
เมื่อผู้ทรงธุดงค์ไม่มี ก็ต้องบิณฑบาตลานพระเจดีย์ให้สะอาด แล้วนั่งของ ๆ
สมาทานในสำนักของพระพุทธเจ้า

อีกอย่างหนึ่งว่า จะสมาทานเองก็สมควร ๑ คำสมาทานนั้นว่า นานา-
สนโภชนํ ปฏิกิจฺจามิ ซึ่งแปลว่า เราห้ามซึ่งการฉันในอาสนะต่าง ๆ ดังนี้ ๑
เอกาสนิกังคะ สมาธิขามิ เราสมาทานซึ่งองค์ของผู้ถือการฉันอาหารในที่อัน
เดียว ดังนี้ ๑ สมาทานด้วยคำใดคำหนึ่ง ซึ่งว่าแล้วก็ได้ ๑ ภิกษุผู้สมาทาน
เอกาสนิกธุดงค์นั้น เมื่อนั่งอยู่ในหอฉัน หรือในโรงฉัน หรือในศาลาแห่งใด
แห่งหนึ่งก็ดี อย่าได้นั่งที่อาสนะ สำหรับภิกษุผู้แก่กว่า ต้องสังเกตอาสนะที่

สมควรแก่ตนว่า อาสนะนี้จะถึงแก่เรา ดังนี้ แล้วจึงควรนั่ง ถ้ากำลังนั่ง ค้างอยู่ มีอาจารย์เดินมา หรืออุปัชฌาย์เดินมา จะลุกขึ้นต้อนรับก็สมควร

พระปฏิภนจุฬาทักขิณเถระเจ้า กล่าวไว้ว่า จะควรรักษาอาสนะ หรือควรรักษา การฉัน ก็ภิกษุยังฉันค้างอยู่ เพราะฉะนั้น จึงลุกขึ้นรับเถิด อย่าได้ฉัน ดังนี้ ฯ ธุดงค์ข้อนี้ เมื่อว่าโดยประเภทผู้ถือแล้ว ก็มีอยู่ ๓ ประเภท คือ ชั้น สูง ชั้นกลาง ชั้นต่ำ ฯ ชั้นสูงนั้น อาหารจะน้อยหรือมากก็ตาม เมื่อหย่อน มือลงในอาหารใดก็ไม่ได้ เมื่อจะถือเอาอาหารอื่นจากที่นั้น ถึงแม้ว่าคนทั้งหลาย จะกล่าวว่า ท่านยังไม่ได้ฉันอะไร แล้วจะนำเนยใสเป็นต้น เข้ามาถวาย จะรับเพื่อเป็นเภสัชก็สมควร แต่จะรับเพื่อเป็นอาหารไม่สมควร คือ ถ้านั่ง ลงฉันในที่ใดแล้ว หย่อนมือลงในอาหารใด หากฉันอาหารนั้นไม่ได้ จะรับ อาหารอื่นมาฉันก็ไม่ได้ มีผู้นำอาหารอื่นเข้ามาถวายก็รับฉันไม่ได้ ฉันได้เฉพาะ อาหารที่ตั้งใจว่าจะฉัน ในที่นั้นเท่านั้น อันนี้เป็นจำพวกชั้นสูง คือ จำพวก ชั้นสูงต้องทำอย่างนี้ ฯ อธิบายอีกที่หนึ่งว่า จำพวกชั้นสูงนั้น ต้องตั้งใจว่า เราจะนั่งฉันอาหารใด ในที่ใดแล้ว ก็ต้องฉันอาหารนั้นในที่นั้น จะฉันอาหาร ในที่อื่นนั้นไม่ได้

ชั้นกลางนั้น เมื่ออาหารในบาตรของตนยังไม่สั่นไปตราบใด ก็ได้เพื่อ จะถือเอาอาหารอื่นอยู่ตราบนั่น ฯ จำพวกนี้ มีคำอธิบายว่า ผู้ใดจะถือ เอก- สนิทธุดงค์ เป็นชั้นกลางก็ต้องตั้งใจว่า เมื่อเรานั่งลงฉันในที่ใด อาหารใน บาตรของเรายังไม่สั่นไปตราบใด เวลาผู้นำอาหารอื่นมาถวาย เราก็จักฉันอยู่ ตราบนั่น ต้องตั้งใจอย่างนี้ด้วย

ชั้นต่ำนั้น คือ ยังไม่ลุกจากที่นั้นไปตราบใด ก็ฉันอาหารที่ผู้นำมาถวาย ได้อยู่ตราบนั่น จำพวกนี้ มีคำเป็นที่สุด คือ ถ้ายังไม่ได้รับน้ำล้างบาตรอยู่ ตราบใด ก็ยังฉันได้อยู่ตราบนั่น เมื่อมีผู้นำน้ำล้างบาตรเข้ามาถวาย แล้วรับน้ำ ล้างบาตร จึงจะฉันไม่ได้ ส่วนผู้มีอาสนะ คือ ทนเป็นที่สุดนั้น ยังไม่ลุกจาก ที่นั่งตราบใด ก็ฉันได้ตราบนั่น

รุดงค์ข้อนี้ เมื่อผู้ใดได้อแล้ว หากผู้นั้นฉันอาหารในอาสนะต่างกัน คือ
ในที่นี้หลายแห่ง ก็เป็นอันเสียรุดงค์ข้อนี้ ฯ โดยเหตุนี้ เอกาสนิกรุดงค์นี้ จึง
ได้ใจความว่า ได้แก่ การตั้งใจถือการฉันอาหาร หรือบริโภคอาหารในอาสนะ
อันเดียว คือ ในที่นี้แห่งเดียวเท่านั้น เมื่อลุกจากที่นั้นแล้ว ไปจับที่อื่นอีก
ไม่ได้ ดังนี้ ฯ ก็รุดงค์ข้อนี้มีอันสงสัยอย่างไร

รุดงค์ข้อนี้ มีอันสงสัย ๘ ประการ คือ ความมีอาพาธ คือ โรคภัยไข้
เจ็บน้อย ๑ ความลำบากกายลำบากใจน้อย ๑ มีความเบากายเบาใจ ๑ มี
กำลังดี ๑ อยู่สบาย ๑ ไม่ต้องอาบตีเพราะอาหารที่ไม่เป็นเดรภิกษุไข้ ๑ กำจัด
รสตัณหาได้ ๑ เป็นเหตุให้เกิดความมักน้อยเป็นต้น ๑ เพราะฉะนั้น ผู้ที่ต้อง
การอ่านสงสัยเหล่านี้ ก็ควรถือรุดงค์ข้อนี้ ฯ ผู้ถือรุดงค์ข้อนี้ จักถือรุดงค์ข้อ
นี้ติดบั้นใจถึงกะ และข้อขลุบัจฉากัตติถึงกะก็ได้โดยง่าย ฯ รุดงค์ข้อนี้ ถือได้
ทั้งอุบาสก อุบาสิกา ไม่เฉพาะถือได้แต่ภิกษุสามเณรเท่านั้น

ก็เหตุไร การถือรุดงค์ข้อนี้ จึงว่า ได้อันสงสัย ๘ ประการ มีความมี
อาพาธน้อยเป็นต้น ขอนมคำแก้ไขว่า ผู้ถือการบริโภคอาหาร ในอาสนะอัน
เดียว คือ ในที่นี้อันเดียวด้วยตั้งใจว่า เราลุกจากที่นั้นแล้ว จักไม่บริโภค
อาหาร หรือจะไม่ฉันอาหารในที่นั้นนั้น เป็นลักษณะของผู้ไม่ละโมภในอาหาร
เป็นลักษณะของผู้ไม่ตะกละในอาหาร ฯ อันผู้ไม่ละโมภในอาหาร ผู้ไม่ตะกละ
ในอาหารนั้น ย่อมเป็นธรรมดาอยู่เองที่จะมีโรคภัยไข้เจ็บน้อย ๑ ถ้ายิ่งในสมัย
ที่เกิดโรคติดต่อ คือ อหิวาตกโรคด้วยแล้ว ก็ยิ่งเป็นการดีมาก คือ ยิ่งทำให้
ปลอดภัยจากโรคภัยไข้เจ็บขึ้นได้อีกมาก ด้วยว่าถ้าบริโภคอาหารในที่นั้นที่น้อย ๆ ซึ่ง
เป็นเหตุให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บได้ง่าย ด้วยว่าอาหารที่บริโภคในที่ต่าง ๆ กันนั้น
ย่อมเป็นอาหารเลวก็มี ดีก็มี คือ ถ้าตะกละในอาหารมากเท่าไร ก็มักจะได้พบ
อาหารที่มีเชื้อโรคมามากขึ้นเท่านั้น ฯ ถ้าไม่ตะกละในอาหาร ก็จะไม่สุ่พบอาหาร
ที่มีเชื้อโรค ฯ ถึงแม้ว่าอาหารจะไม่มีเชื้อโรคก็ตาม แต่ถ้ามบริโภคเกินประมาณ
ก็เป็นเหตุให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บได้ โดยเหตุนี้ ถ้าผู้ใดตั้งใจลงไปอย่างเด็ดขาดว่า
เราจักบริโภคอาหารเฉพาะที่เราน้อย หรือเฉพาะในที่นี้แห่งเดียวเท่านั้น เมื่อ
ลุกจากที่นั้นแล้ว จะไม่บริโภคอาหารเป็นอันขาด เมื่อตั้งใจอย่างนั้นแล้ว ก็ทำ

ได้อย่างตั้งใจ ผู้นั้นก็เป็นอย่างนั้นว่า ไม่ได้ไปเที่ยวบริโภคอาหารในที่โน้นบ้าง ที่นั่นบ้าง
เมื่อเป็นอย่างนั้น ก็เป็นธรรมดาอยู่เอง ที่จะมิโรคภัยไข้เจ็บน้อย

เมื่อมิโรคภัยไข้เจ็บน้อย ก็ต้องมีความลำบากกายลำบากใจน้อย เมื่อ
มีความลำบากกายลำบากใจน้อย ก็จะต้องเบากายเบาใจ เมื่อเบากายเบาใจอยู่
เสมอแล้ว ก็ต้องมีกำลังกายกำลังใจดีขึ้น เมื่อมีกำลังกายกำลังใจดีขึ้นแล้ว ก็
ต้องอยู่สบาย อยู่ด้วยความไม่ทรนทราย เมื่ออยู่สบายกายสบายใจแล้ว ถ้าเป็น
ภิกษุก็จะไม่ต้องอาบตี ในการที่ฉันอาหารซึ่งไม่เป็นเดนภิกษุใช้ในท้องถิ่น ทั้ง
จักกำจัดความติดรสอาหารได้ จักเป็นเหตุให้มีความมกน้อย มีความสันโดษ
มีความขัดเกลากิเลสขึ้นได้โดยแท้

โดยเหตุนี้ ภิกษุ ภิกษุณี สามเณร สามเณรี นางสิกขมานา ตลอด
ถึงอุบาสกอุบาสิกา ในครั้งก่อนโน้น จึงนิยมถือเอกาสนิกธุดงค์ขึ้น อยู่มา
แต่ต่อมาทว่านนมผู้น้อย ด้วยเหตุว่ามีผู้เข้าใจน้อย ๆ ทว่าผู้เข้าใจน้อย
นั้น ก็เพราะว่า เรื่องธุดงค์นั้นอยู่ในคัมภีร์สูง คือ คัมภีร์วิสุทธิมรรค อันเป็น
หลักสูตรประโยค ๔ ทั้งเป็นคัมภีร์ที่มีเนื้อความละเอียดพิสดารด้วย อีกประการ
หนึ่ง พระภิกษุสามเณร หรืออุบาสกอุบาสิกา ในสมัยนี้ ก็นิยมแต่การศึกษา
เล่าเรียน ในทางคัมภีร์ระกันมาก ส่วนที่นิยมในวิปัสสนาธุระนั้นน้อย ๆ
การถือธุดงค์เป็นวิปัสสนาธุระ ผู้จะถือวิปัสสนาธุระในสมัยนี้นั้น หายากแล้ว
เพราะฉะนั้น ถ้าผู้ใดเห็นว่า เป็นของหายาก ทั้งเป็นของดี ผู้นั้นก็ควรจะถือ
ธุดงค์ขึ้น ในเวลาใดเวลาหนึ่งให้ได้ ธุดงค์ขึ้น จะแตกไปเสียไป ก็ด้วย
การบริโภคอาหารในที่ต่าง ๆ กัน ไม่ใช่ในที่หนึ่งแห่งเดียว สำหรับในวันหนึ่งเท่านั้น

แต่ว่าผู้ที่เป็นอุบาสกอุบาสิกาจะถือธุดงค์ขึ้นให้ได้นั้น ก็เห็นจะถือได้เฉพาะ
ผู้ไปรักษาศูโต หรือมารักษาศูโตทั่ววัด แล้วตั้งใจฟังธรรมเหมือนเทศนาธรรมอยู่
ในวัด ตลอดวันหนึ่งคนหนึ่งเท่านั้นจึงจะถือได้ ผู้นั้นยากที่จะถือได้ โดยเหตุนี้
ถ้าอุบาสกอุบาสิกาผู้ใดจะถือธุดงค์ขึ้น ให้อุบาสกอุบาสิกาผู้นั้น ตั้งใจว่าคำ
สมาทาน กับมนุษย์ผู้ถือธุดงค์ว่า นานาสนโภชนํ ปฏิกุจีปามิ ซึ่งแปลว่า
ข้าพเจ้าปฏิเสธการบริโภคอาหารในอาสนะต่าง ๆ ดังนี้ก็ได้ หรือจะว่า เอกา-

กาสนิกงค์ สมายามิ จ้าพเจ้าขอถ้องค้ำของผู้ถือเอกาสนิกงค์ดงค์ ดังนี้ ก็ได้

เมื่อว่าคำสมาทานอย่างนั้นแล้ว ควรบริโภคอาหาร เฉพาะในที่หนึ่งแห่งเดียว ในวันนั้นเท่านั้น คือ ในวันนั้น บริโภคอาหารได้เพียงหนึ่งเดียว ในที่หนึ่งอันเดียวเท่านั้น บริโภคอาหารหลายหนไม่ได้ บริโภคอาหารหลายที่หนึ่งไม่ได้ คือ ขณะที่บริโภคอาหารนั้น เมื่อบริโภคอาหารยังไม่อิ่ม จะลุกจากที่นั้นไปบริโภคในที่อื่น ก็เป็นอันเสียรชงค์ในข้อนี้ ดังนี้ หังจนกว่า รชงค์ข้อนี้ เป็นของที่พระพุทธเจ้า และสาวกของพระพุทธเจ้า ทรงสรรเสริญว่า เป็นของดีด้วย เป็นของจักให้เกิดความมกน้อย ความสันโดษ ความขัดเกลาด้วย เป็นของมีอานิสงส์ถึง ๔ ประการ มีโรคภัยไข้เจ็บน้อยเป็นต้นด้วย ดังนี้ สันเนอความในเทศนา กัณชัณเพียงเท่านั้น

เอวံ กัมมํ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณชัณที่ ๘๓

คัมภีร์พระปกคัลลบัญญัติ

ว่าด้วยผู้ถือบั้งสกุล ๕ จำพวก

คคฺค กคเม ปญจ ปัสสูลิกา ฯ มนทตฺตา โมมฺหตา ปัสสูลิโก โหติ ปาณิจฺฉิ อิจฺฉาปกโต ปัสสูลิโก โหติ อมฺมาหา จิตฺตวิกฺเขโป ปัสสูลิโก โหติ วณฺณิตํ พุทฺธเชหิ พุทฺธสาวเกหิติ ปัสสูลิโก โหติ อปฺปิจ อปฺปิจจํเขว นิสฺสาข สนฺตญฺจเขว นิสฺสาข สลฺลเขว นิสฺสาข อิทฺมตฺถิตฺตเขว นิสฺสาข ปัสสูลิโก โหติคฺคิ

ณ บัดนี้ อาคตภาพจักได้แสดงคัมภีร์พระปกคัลลบัญญัติ กัณชัณที่ ๘๓ ว่าด้วยผู้ถือบั้งสกุล ๕ จำพวก ตามพระบาลี อรรถกถา อรรถาธิบาย สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลายตลอดกาลนาน

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่งเทศนานั้นว่า ผู้ถือบั้งสกุล ๕ จำพวกนั้น คือ จำพวกไหนบ้าง ? คือ จำพวกโง่เขลา ๑ จำพวก มีความปรารถนาลามก ๑ จำพวกขี้ ๑ จำพวกเห็นว่าเป็นขอรพระพุทธรเจ้าสาวกพระพุทธรเจ้าสรุเสริญ ๑ จำพวกที่อาศัยความมกน้อย ความสันโดษ ความขัดเกลา ความม้อย ดั่งนี้ ๑ ใน ๕ จำพวกนี้ จำพวกที่อาศัยความมกน้อย ความสันโดษ ความขัดเกลา ความม้อยนั้น เป็นจำพวกเลิศ เป็นจำพวก ประเสริฐ เป็นจำพวกออกหน้า เป็นจำพวกสูงสุด เป็นจำพวกที่นักปราชญ์เลือกสรร เหมือนกันกับก่อนนยโสที่ดกว่านมสด ดีกว่านมส้ม ดีกว่าเนยข้น ดีกว่าเนยใสฉะนั้น สันเนือความในพระบาลีเพียงเท่านั้น.

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความตามนัยแห่งอรรถกถาว่า คำว่า จำพวกโง่เขลานั้น ได้แก่ จำพวกไม่รู้จักรการสมาทาน ไม่รู้จักอานิสงส์ เป็นแต่ถือไปด้วยความโง่เขลาของตนเท่านั้น ๑ จำพวกที่มีความปรารถนาลามกนั้น ได้แก่จำพวกที่คิดว่า เมื่อเราถือบั้งสกุลใดครั้งใด ก็จักมีผู้มาสักการบูชาเราด้วยปัจจัย ๔ จักมีผู้ยกย่องนับถือเราว่าเป็นลัชช เป็นผมความมกน้อยเป็นต้น ๑ จำพวกที่เห็นบ้านั้น ได้แก่ จำพวกที่ถือ ซึ่งบั้งสกุลใดครั้งใด ด้วยความเป็นบ้า ๑ จำพวกที่เห็นว่า พระพุทธรเจ้าทรงสรุเสริญนั้น ได้แก่ พวกที่ถือว่า บั้งสกุลใดครั้งใด เป็นของทพระพุทธรเจ้า และสาวกของพระพุทธรเจ้าสรุเสริญ ๑ จำพวกที่อาศัยความมกน้อยเป็นต้นนั้น ได้แก่ จำพวกที่เห็นว่าเราจักมีความมกน้อย ด้วยการถือธุดงค์ข่อน ธุดงค์ข่อนแจกเป็นไปเพื่อความมกน้อยของเรา เราจักเป็นผู้สันโดษ ด้วยการถือธุดงค์ข่อน การถือธุดงค์ข่อน จักเป็นไปเพื่อความสันโดษของเรา เราจักขัดเกลากิเลสได้ด้วยการถือธุดงค์ข่อน การถือธุดงค์ข่อน จักเป็นไปเพื่อ ความขัดเกลากิเลสของเรา ๑ คำว่า อาศัยความมกน้อยนั้น คือ เห็นว่า ข้อปฏิบัติอันดีม้อย เห็นว่าความมกน้อยด้วยเหตุสักว่าธุดงค์ข่อน หรือเห็นว่า ความให้

ร่างกายเป็นไปด้วยชดงคฺขอนเป็นของมอญ ดังน ๗ ใน ๕ จำพวกนี้ ๒ จำพวก
เท่านั้นชื่อว่าถ้อยบังสกุลิกชดงคฺ อีก ๓ จำพวกไม่ชื่อว่าถ้อยบังสกุลิกชดงคฺ ดังน
สนนัยแห่งอรรถกถาเพียงเท่านั้น

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า คำว่า บังสกุลิกชดงคฺ นี้ ได้แก่
การทรงไว้ซึ่งผ้าอันตั้งอยู่บนพื้นในที่ใดที่หนึ่ง มีตรอกหรือป่าช้า หรือกองหยากเยื่อ
เป็นต้น ฯ จักอย่างหนึ่งว่า ผูกซึ่งการใช้ผ้าอันถึงซึ่งความเป็นของน่าเกลียด
เหมือนกับฝุ่นฝอย ดังน ๗ ภิกษุใด ใช้แต่ผ้าตั้งที่วางน้อยเป็นปกติ ภิกษุ
นั้นชื่อว่าถ้อยบังสกุลิกชดงคฺ ฯ คำสมาทานชดงคฺขอนว่า หตฺปทานจิวรี ปฏิภ-
จิปามิ ซึ่งแปลว่า ข้าพเจ้าไม่รับซึ่งจิวรีที่ถุกหาคิให้ ดังน ๑ ปัสกุลิกคฺ
สมาทียามิ ซึ่งแปลว่า ข้าพเจ้าขอลือซึ่งองค์แห่งถ้อยบังสกุล ดังน ๑ ฯ เมื่อ
ว่าอย่างนี้ในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้า หรือในสำนักพระมหาสาวก ในสำนักพระ
จินาสพ พระอนาคามิ พระสกทาคามิ พระโสดาบัน ผู้ทรงไตรปิฎก
ผู้ทรงทวีปิฎก ผู้ทรงเอกปิฎก ผู้ทรงเอกสังคคฺ ผู้เป็นอรรถกถาจารย์ ผู้
ทรงชดงคฺ เมื่อท่านเหล่านั้นไม่มี ก็ต้องบดกวาดลานพระเจดีย์ ให้ดีแล้วนั่ง
ยอง ๆ สมาทาน เหมือนกับว่า คำสมาทานในสำนักพระพุทธเจ้าฉะนั้น ภิกษุผู้
สมาทาน บังสกุลิกชดงคฺอย่างนี้แล้ว เมื่อได้ผ้าทาบ้า หรือที่ตลาด หรือที่ตรอก
เล็กตรอกน้อย หรือที่กองหยากเยื่อ หรือผ้าเช็ดคัพภมถนิน ผ้าอาบน้ำ ผ้า
ทำน้ำ ผ้าที่เขาไปกลับมา ผ้าที่ไฟไหม้ ผ้าที่ไถกัด ผ้าที่ปลวกกัด ผ้าที่หนูกัด
ผ้าที่เขาตัดในที่สุด ผ้าที่เขาตัดขาย ผ้ารง ผ้าที่พระสกล ผ้าสมณะ ผ้าอภิเชต
ผ้าสำเร็จด้วยฤทธิ์ ผ้าหนทาง ผ้าถมพัตมา ผ้าเทวดาให้ ผ้าทะเล
อย่างใดอย่างหนึ่ง แล้วมาฉีกตัดเย็บซ่อมให้ดีแล้วจึงสละผ้าคฤแบบคิถวาบ ซึ่ง
เป็นผ้าเก่าของตน แล้วจึงนั่งห่มผ้านั้น ฯ คำว่า ผ้าบ้าขานัน ได้แก่ ผ้าตก
อยู่ทาบ้า ฯ คำว่า ผ้าตลาดนัน ได้แก่ ผ้าตกอยู่ที่ประตูตลาด ฯ คำว่า ผ้า
ที่ตรอกนัน ได้แก่ ผ้าที่ผู้อยากได้บุญตั้งไว้ในตรอกซึ่งไม่มีลมพัด ฯ ผ้าที่กอง

หยาบเขื่อนั้น ได้แก่ ผ้าที่เขาทิ้งไว้ในกองหยาบเขื่อน ๑ ผ้าเช็ดคัพภมลทินนั้น ได้แก่ ผ้าที่เขาเช็ดคัพภมลทินในเวลาคลอคลุ้งแล้วทิ้งเสีย

ได้สดับมาว่า มารดาของตีสอำมาตย์ ให้เขาเช็ดคัพภมลทินด้วยผ้าราคา
 คงแสน แล้วให้ทิ้งเสียด้วยคิดว่า พวกภิกษุหตือบงสกุลจะถือเอา ๑ ภิกษุ
 ทงหลาย ถือเอาซึ่งผ้านั้น ๑ คำว่า ผ้าอาบนานนั้น ได้แก่ ผ้าที่พวกหมอมฤตรตนา
 มนต์ ให้แก่คนเคราะห์ร้าย แล้วทิ้งเสีย ๑ คำว่า ผ้าทาทานานนั้น ได้แก่ ผ้าซึ่ง
 เขาทิ้งไว้ในที่อาบนาน ๑ คำว่า ผ้าที่เขาไปกลับมา นั้น ได้แก่ ผ้าที่พวกคนกลับมา
 จากป่าช้าแล้วทิ้งเสีย ๑ คำว่า ผ้าไฟไหม้นั้น ได้แก่ ผ้าที่ไฟไหม้เป็นบางส่วนแล้ว
 เขาทิ้งเสีย ๑ คำว่า ผ้าโคกตเป็นต้นนั้น มีเนื้อความแฉ่มแฉ่งแล้ว ๑ คำว่า
 ผ้างั้น คือ เวลาคนทงหลาย จะลงเรือเขาได้ผูกธงไว้ในที่ลงเรือนั้น เวลาเขา
 ไปกลับแล้ว ภิกษุจะถือเอาผ้านั้น ก็สมควร หรือธงที่ปักอยู่ในสนามรบ
 เมื่อเขาเลิกรบกันแล้วภิกษุจะถือเอาผ้านั้นก็สมควร ๑ คำว่า ผ้าที่สญปนนั้น ได้แก่ ผ้า
 ที่เขาไปวงรอบจอมปลวก แล้วทำพิธีกรรม แล้วทิ้งไว้ ๑ คำว่า ผ้ามณเฑาะนั้น
 ได้แก่ ผ้าของภิกษุ ๑ คำว่า ผ้ามณเฑาะนั้น ได้แก่ ผ้าที่เขาทิ้งไว้ในที่มณเฑาะพระ
 ราชา คำว่า ผ้ามสำเร็จด้วยฤทธิ์นั้น ได้แก่ ผ้าของเอหิภิกษุ ๑ คำว่า ผ้าที่หนทางนั้น
 ได้แก่ ผ้าที่ตกอยู่ตามระหว่างทาง ๑ ผ้าใดตกอยู่ในระหว่างทางด้วยความเผอเรอแห่ง
 เจ้าของ ผ้านั้นภิกษุจะรักษาอยู่สักครู่หนึ่ง แล้วจึงถือเอาก็สมควร ๑ คำว่า ผ้า
 ลมพัดมานั้น ได้แก่ ผ้าที่ลมพัดมาจากที่ไกล ๑ เมื่อไม่เห็นเจ้าของจะถือเอาผ้า
 นั้นก็สมควร ๑ คำว่า ผ้าที่เทวดาให้นั้น ได้แก่ ผ้าที่เทวดาถวาย เหมือนกับ
 ถวายพระอนรุทธเถระเจ้า ๑ คำว่า ผ้าทะเลานั้น คือ ผ้าที่คลื่นทะเลพัดขึ้นไปบนบก ๑
 ส่วนผ้าใดที่ผดวาย แก่สงฆ์ก็ดี ภิกษุอื่นให้ก็ดี สงฆ์แจกให้ก็ดี ผ้านั้น
 ไม่จัดเป็นผ้าบงสกุล ๑ ผ้าใดที่หายกทั้งหลายวางไว้ในใกล้ที่เท้าภิกษุ แล้วภิกษุ
 นั้นถวายภิกษุผู้หตือบงสกุล ผ้านั้นชื่อว่าบริสัทธโดยส่วนเดียวโดยแท้ ๑ ผ้าใดที่
 เขาถวายภิกษุ แล้วภิกษุนั้นทิ้งไว้ในที่ใกล้เท้า ถึงแม้ผ้านั้นจะเป็นผ้าบริสัทธผ้าย
 เดียว ๑ ส่วนผ้าใดที่เขาวางไว้ในที่ใกล้เท้าของภิกษุ ภิกษุนั้นก็ให้ด้วยอาการ
 อย่างนั้น ผ้านั้นเรียกว่าบริสัทธ ๒ ส่วน ๑ ผ้าใดที่ได้เพราะเขาวางไว้ใน
 มือ แล้วคนวางไว้ที่มืออีก ผ้านั้นไม่ชื่อว่าผ้าอย่างสูง ๑ ภิกษุผู้จะถือผ้า

บังสกุลควรทราบความแตกแ่งบังสกุล ดังนี้ แล้วจึงควรถือ ๑ ผู้ถือบังสกุล-
 ๓ ชุติกัน มีอยู่ ๓ จำพวก คือ อย่างสูง อย่างกลาง อย่างต่ำ ๑ อย่างสูงนั้น ได้
 แก่ผู้ถือเอาผ้าในป่าช้าแ่งเดียวเท่านั้น ๑ อย่างกลางนั้น ได้แก่ ผู้ถือเอาผ้าซึ่ง
 เขาวางไว้ด้วยคิดว่า บรรพชิตจักถือเอา ๑ อย่างต่ำนั้น ได้แก่ ผู้ถือเอาผ้าซึ่ง
 เขาวางถวายในที่ใกล้เท้า ๑ ชุติกันชั้น ข้อมแตกไปในขณะยินดีต่อผ้าที่คฤหัสถ์
 ถวายตามความชอบใจของตน

ชุติกันชั้น มีอานิสงส์ ๑๐ ประการ คือ เป็นข้อปฏิบัติอันสมควรแก่นิสัย
 ที่เป็นอุปัชฌาย์อาจารย์ได้สอนไว้แต่เมื่อบรรพชาอุปสมบทว่า ปัสกุลจีวร นิสาย
 ปัพพชชา ดังนี้ ๑ เป็นที่ตั้งในอริยวงศ์ข้อแรก ๑ ไม่มีทุกข์ในการรักษา ๑ ไม่
 เกี่ยวข้องด้วยเรื่องผ้ากับผู้อื่น ๑ ไม่ต้องกลัวโจรขโมยผ้า ๑ ไม่มีค้นหาในการใช้
 ผ้า ๑ เป็นบริวารที่สมควรแก่สมณะ ๑ มีผ้าน้อย ๑ ง่าย ๑ เป็นของไม่มีโทษ ๑
 ดังนี้ เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้ถึงคำปฏิญาณของตน ที่ได้ให้แก่อุปัชฌาย์อาจารย์
 ในเวลาที่บรรพชาอุปสมบทว่า อาม ภนฺเต ในเวลาที่อุปัชฌาย์อาจารย์สอนว่า
 ปัสกุลจีวร นิสาย ปัพพชชา คตฺถ เต ขาวจีวฺ อุตฺสาโห กรณฺโฆ ดังนี้
 แล้วก็รับว่า อาม ภนฺเต นั้น ควรจะถือบังสกุลกฐินให้ได้ ๑ บังสกุลกฐิน
 นี้ ข้อมสมควรแก่ภิกษุและภิกษุณีเท่านั้น

ผู้ถือบังสกุลกฐิน ดังนี้ว่ามานั้น ข้อมได้รับอานิสงส์ ซึ่งแสดงมาแล้ว
 นั้น โดยเที่ยงแท้ไม่สงสัย ๑ ก็อานิสงส์ที่แสดงมาแล้วนั้น ยังมีข้อควร
 ขกษณอธิบายอีกข้อหนึ่ง คือ ข้อว่าที่ตั้งในอริยวงศ์ข้อแรก ข้อมมีคำอธิบายว่า
 ข้อปฏิบัติที่เป็นองค์ของพระอริยเจ้าทั้งหลาย เรียกว่าอริยวงศ์ปฏิบัติ ๑ อริยวงศ์
 ปฏิบัติข้อแรกนั้น ได้แก่ ความสันโดษในจีวร คือ ในผ้าเครื่องนุ่งห่มตามมี
 ตามได้ เพราะฉะนั้น ท่านจึงว่าอานิสงส์แห่งชุติกันชั้น เป็นที่ตั้งในอริยวงศ์ข้อ
 แรก ๑ เพราะภิกษุทั้งหลาย ในครั้งก่อนโน้น ข้อมหาผ้าสบง จีวร สังฆาฏิ ได้
 ยาก ไม่เหมือนทุกวันนี้ เมื่อพระพุทธเจ้ายังไม่ทรงบัญญัติผ้าบังสกุลขึ้นก็
 ภิกษุทั้งหลายก็เที่ยวแสวงหาผ้าซึ่งเขาทิ้งไว้ ในที่ต่าง ๆ มีป่าช้าเป็นต้น มาทำ
 เป็นสบง จีวร สังฆาฏิ นุ่งห่มอยู่แล้ว แต่เมื่อพระพุทธเจ้า ทรงบัญญัติผ้าบังสกุล
 ขึ้น ก็เลิกละเป็นแบบปฏิบัติกันต่อมา ๑ ภิกษุองค์ใดไม่ได้ถือผ้าบังสกุล ภิกษุ

องค์นั้นก็ต้องนุ่งหม้อผ้าทาทายกาถวาย ส่วนภิกษุที่ถือผ้าบังสกุลนั้น ก็ต้องนุ่ง
หม้อผ้าทเกบมาได้จากที่ต่าง ๆ ดังที่แสดงมาแล้วนั้น

อานิสสแห่งการถือผ้าบังสกุล ซึ่งแสดงมาแล้วนั้น ล้วนแต่เป็นอานิสส
กัตถ์นั้น คือ อานิสสข้อที่ ๑ ซึ่งว่าเป็นข้อปฏิบัติสมควรแก่ภิกษุทั้งหลาย ก็ดีมาก
สำหรับภิกษุทั้งหลาย ซึ่งข้อนี้ ๔ มีถือการนุ่งหม้อผ้าบังสกุลเป็นต้น ๆ ข้อ
ที่ว่านุ่งหม้อในอริยวงศ์ข้อแรกนั้น ก็ดีมากสำหรับภิกษุทั้งหลาย ด้วยว่าอริยวงศ์
ข้อแรกนั้น ก็เป็นข้อทำให้มีความมกน้อย มีความสันโดษ ในเรื่อง
ข้อว่าไม่มีความทุกข์ในการรักษานั้น ก็เป็นของดีมากสำหรับภิกษุทั้งหลาย ด้วย
ว่าภิกษุทั้งหลายผดุงหม้อผ้าทงาม บ่มลำบากในการรักษา เมื่อนุ่งหม้อที่ไม่ดี
ไม่งาม คือ ผ้าทเกบมาได้จากที่ต่าง ๆ มีเกบมาจากป่าช้าเป็นต้น ก็ไม่ลำบาก
ในการรักษา ฯ เมื่อไม่ลำบากในการรักษา ก็ให้มีเวลาเจริญสมณธรรมได้
โดยสะดวก จะไปในที่ใดก็ไม่ต้องรักษาใครจ্বরให้ลำบาก ฯ ข้อที่ว่าไม่เกี้ยว
ข้องกับผู้อื่นด้วยเรื่องผ้านั้น ก็ดีมากสำหรับภิกษุทั้งหลาย ด้วยเหตุว่าภิกษุ
ทั้งหลาย ไม่ได้ทำมาค้าขายเหมือนกับชาวบ้าน ถ้ามีเกี้ยวข้องกับผู้อื่นด้วย
เรื่องผ้านุ่งผ้าห่มแล้ว ก็ย่อมให้โทษแก่ตน ด้วยผู้อื่นจะติเตียนว่า เป็นผู้ยังยาก
ในเรื่องผ้านุ่งผ้าห่ม โดยเหตุนี้ ถ้าภิกษุองค์ใดถือผ้าบังสกุลเสียแล้ว ภิกษุองค์นั้น
ก็ไม่ต้องยังยากกับผู้อื่น ฯ ข้อที่ว่าไม่กลัวโจรภัยนั้น ก็ดีมากสำหรับภิกษุทั้งหลาย
ด้วยเหตุว่า ภิกษุทั้งหลาย บ่มไม่มีสาคราวธอันใดจะเป็นที่เกรงขามของโจร
ผู้ร้าย เมื่อภิกษุองค์ใดมีผ้านุ่งผ้าห่มหัตถ์ ภิกษุองค์นั้นก็ต้องกลัวโจรผู้ร้าย
ที่จะมาแย่งชิง เพราะฉะนั้น ถ้าภิกษุองค์ใดถือผ้าบังสกุลเสียแล้ว ภิกษุองค์นั้นก็
ไม่ต้องกลัวโจรผู้ร้าย ฯ ข้อที่ว่าไม่มีคณา ในการนุ่งหม้อนั้น ก็ดีมากสำหรับ
ภิกษุทั้งหลาย ด้วยเหตุว่า ถ้าภิกษุทั้งหลายนุ่งหม้อผ้าบังสกุล ซึ่งเป็นผ้าที่ไม่
ดีแล้ว ก็ไม่มีคณา คือความทะเขือทะยานในเรื่องผ้า ก็จัดได้ตั้งหน้าเจริญสมณ-
ธรรม ฯ ข้อว่า เป็นบริวารสมควรแก่สมณะนั้น อธิบายว่า ผ้าบังสกุลนั้น เป็น
ผ้าที่สมควรแก่สมณะผู้ระงับกิเลสบาปธรรมทั้งปวง ด้วยเหตุว่า ถ้าสมณะยังใช้
ผ้าที่ดีอยู่ ก็คล้ายกับว่ายังห่วงใยด้วยกิเลสกามวัตถุกำอยู่ ฯ ข้อว่าน้อย

นั้น คือ เมื่อถือผ้าสกุลแล้ว ก็มีผ้าได้เพียง ๓ ผืน คือ ผ้าสังฆาฏิ ผ้าอุตราสงค์
อันได้แก่ ผ้าจีวร ผ้าอังตราวาสก อันได้แก่ ผ้าสบงเท่านั้น จะมีมากกว่า
ไม่ได้ ฯ ข้อนี้อาหาได้ง่ายนั้น คือ ผ้าบังสกุลนั้น เป็นอาหาได้ง่าย ด้วยเหตุว่า
ผ้าที่เขาทิ้งไว้ในที่ต่าง ๆ มีบ้างเป็นต้น ในสมัยโน้นย่อมหาได้ง่าย ฯ เมื่อ
หาได้ง่าย ก็สะดวกแก่ภิกษุทั้งหลาย ฯ พระพุทธเจ้าทรงมุ่งหมายอยากให้เกิด
ความสะดวกแก่ภิกษุทั้งหลาย จึงได้ทรงบัญญัติผ้าบังสกุลนั้น ฯ ข้อนี้อันไม่มี
โทษนั้น คือ การถือผ้าบังสกุลนั้น เป็นของไม่มีโทษในทางธรรมวินัยอันใด ถึง
แม้ทางโลกก็ไม่มีโทษ ด้วยเหตุว่า ผู้ที่ไปเก็บเอาผ้าซึ่งเขาทิ้งไว้ในที่ต่าง ๆ มี
บ้างเป็นต้น ดังที่แสดงมาแล้วนั้น ย่อมไม่มีใครลงโทษประการใด เพราะ
ฉะนั้น จึงได้ใจความว่า อาณิสสแห่งบังสกุลภิกษุตั้งคั้งนั้น ล้วนแต่เป็นของดีมี
ประโยชน์สำหรับภิกษุทั้งหลายทั้งนั้น ฯ แต่ในสมัยนี้ ผู้ถือบังสกุลภิกษุตั้งคั้ง มี
น้อย มีแต่ผู้ไม่ถือเสียมาก การที่ไม่ถือนั้น ก็เพราะในสมัยนี้มีการนิยมซึ่งการ
ศึกษาเล่าเรียนทางคัมภีระมากกว่าทางวิปัสสนาธุระ หากผู้ใดจะถือบังสกุลย่อม
ในบางครั้งบางคราวได้ ก็ยังเป็นการประเสริฐ ไม่เสียที่ให้เกิดมาเป็นมนุษย์แล้ว
ได้บวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา สันเนอความในเทศนาภิกษุทั้งหลายเพียงเท่านั้น
เอว ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฐาทิ ๘๔

คัมภีร์พระปกคณบัญญัติ

ว่าด้วยผู้ถือเตจวิริกขุดงค์ ๕ จำพวก

ตศฺถ กตฺเม ปญฺจ เตจฺวิริกา ฯ มนุหฺตฺตา โมมุหฺตฺตา เตจฺวิริโก โหติ
ปาปฺปฺจฺโจ อจฺฉาปโก เตจฺวิริโก โหติ อุมฺมาทา จิตฺตฺวิกฺเขปา เตจฺวิริโก โหติ
วณฺณิตํ พุทฺเธหิ พุทฺธสวเกหิติ เตจฺวิริโก โหติ อปฺปํ อปฺปํจฺฉเว
นิสฺสาชาติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์พระปกคณบัญญัติ กัณฑ์ที่ ๔๔ ว่าด้วย
ผลอเทจวิกรตงค์ ๕ จำพวก ตามวาระพระบาลี อรรถกถา ชัมมกถาธิบาย
สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย
ตลอดกาลนาน

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่งเทศนานั้นว่า
ผลอเทจวิกรตงค์ ๕ จำพวกนั้น คือจำพวกใดบ้าง ? คือ จำพวกโง่เขลา •
จำพวกมีความปรารถนาลามก ตกอยู่ในอำนาจแห่งความปรารถนาลามก • จำพวก
บ้า ทัมจิตฟุ้งซ่าน • จำพวกที่เห็นว่า เป็นของที่พระพุทธเจ้า สวากของ
พระพุทธเจ้าสรรเสริญ • จำพวกที่อาศัยความมกน้อย ความสันโดษ ความ
ขัดเกลา ความมียุ • รวมเป็น ๕ จำพวกด้วยกัน ดังนี้ ฯ ใน ๕ จำพวก
นี้ จำพวกที่อาศัยความมกน้อย ความสันโดษ ความขัดเกลา ความมียุ
เลิศกว่าทุกจำพวก ประเสริฐกว่าทุกจำพวก ออกหน้ากว่าทุกจำพวก สูงกว่า
ทุกจำพวก ดีที่สุดกว่าทุกจำพวก เปรียบเหมือนกับก้อนเนยใส อันดีกว่า
นมสด นมข้น เนยใส ฉะนั้น สันเนือความในพระบาลีเพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถา คำว่า จำพวกโง่เขลานั้น ได้แก่
จำพวกที่ไม่รู้จักการสมาทาน ไม่รู้จักอานิสงส์ ได้ถือด้วยความโง่เขลาของ
ตนเท่านั้น ฯ จำพวกที่มีความปรารถนาลามก ที่ตกอยู่ในอำนาจความปรารถนา
นั้น ได้แก่ จำพวกที่เห็นว่า จักมีผลทำสักการบูชาเรา ผลอเทจวิกรตงค์ ด้วย
ปัจจัย ๔ โดยเห็นว่าภิกษุเป็นผลอเทจวิกรตงค์ และเห็นว่าจักมีผู้ยกย่อง
นับถือเราว่า ภิกษุเป็นลัทธิ เป็นผู้มกน้อยเป็นต้นเหตุ ฯ จำพวกบ้านั้น ได้แก่
จำพวกที่ถือด้วยอำนาจความบ้า ด้วยอำนาจความฟุ้งซ่าน จำพวกที่เห็นว่า
เป็นของที่พระพุทธเจ้า สวากของพระพุทธเจ้าสรรเสริญนั้น ได้แก่ จำพวกที่

เหตุว่าเตจวริกขุดงค์^{๔๕} เป็นของพระพุทธเจ้า สาวกของพระพุทธเจ้าสรรเสริญ
 ว่าเป็นของดี จำพวกที่อาศัยความมกน้อยเป็นต้นนั้น ได้แก่ จำพวกที่เห็นว่า
 เราจักเป็นผู้มีความมกน้อยด้วยการถือขุดงค์^{๔๖} การถือขุดงค์จักเป็นไปเพื่อความ
 มกน้อยแก่เรา เราจักเป็นผู้มีความสันโดษด้วยขุดงค์^{๔๗} ขุดงค์จักเป็นไปเพื่อ
 ความสันโดษแก่เรา เราจักขัดเกลากิเลสได้ด้วยขุดงค์^{๔๘} ขุดงค์จักเป็นไป
 เพื่อความขัดเกลากิเลสแก่เรา ดังนี้ คำว่า มกน้อย^{๔๙} หมายความว่า มกอยู่แห่งข้อปฏิบัติ
 อันนั้น ในบทกล ๕ จำพวกนี้ หักความเป็นผู้ถือเตจวริกขุดงค์^{๕๐} ก็มีอยู่ ๒ จำพวก
 เท่านั้น อีก ๓ จำพวกนั้นไม่ชื่อว่า ผู้ถือเตจวริกขุดงค์^{๕๑} สันเนอความในอรรถกถา
 เพียงเท่านั้น

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า คำว่า เตจวริกขุดงค์^{๕๒} นั้น ได้แก่
 การถือไตรจวร คือสังฆาฏี อุตสาสงค์ อันตราสก ๓ ผืนเท่านั้น เป็นปกติ ๔
 ภิกษุใดตั้งใจถือผ้า ๓ ผืน เป็นปกติ ภิกษุนั้นเรียกว่า ผู้ถือเตจวริกขุดงค์^{๕๓}

เตจวริกขุดงค์^{๕๔} เมื่อจะว่าโดยลักษณะแล้ว ก็ได้แก่ เจตนาเครื่องสมาทาน ๔
 เมื่อจะว่าโดยหน้าที่แล้ว ก็ได้แก่ การกำจัดความโลภ เมื่อจะว่าโดยเครื่องปรากฏแล้ว
 ก็มีสามไม่มีความโลภเป็นเครื่องปรากฏ เมื่อจะว่าโดยที่ตั้งแล้ว ก็มีธรรมของพระ
 อริยเจ้า ซึ่งมีความมกน้อยเป็นต้น เป็นที่ตั้ง

การสมาทานขุดงค์^{๕๕} ต้องสมาทานในสำนักของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า
 เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าปรินิพพานแล้ว ก็ต้องสมาทานในสำนักของพระ
 รรทาสวาก เมื่อไม่มีพระมหาสาวก ก็ต้องสมาทานในสำนักของพระอรหันต์
 พระอนาคามี พระสกทาคามี พระโสดาบัน พระผู้ทรงไตรปิฎก ผู้ทรงเวฬุ
 ผู้ทรงเอกปิฎก ผู้ทรงเอกสังคต ผู้เป็นอรรถกถาจารย์ เมื่อท่านเหล่านั้นไม่มี ก็
 ต้องสมาทานในสำนักของผู้ทรงขุดงค์^{๕๖} เมื่อผู้ทรงขุดงค์^{๕๗} ไม่มี ก็ต้องปักกวาสถาน
 พระเจดีย์ให้เรียบร้อย แล้วนั่งของ ๆ กล่าวคำสมาทาน เหมือนกับสมาทานใน
 สำนักของพระพุทธเจ้า ฉะนั้น ๔ อย่างหนึ่ง จะสมาทานด้วยตัวเองก็สมควร

คำสมาทานนั้นว่า จตตจัวร์ ปฏิภุจปามิ ซึ่งแปลว่า ข้าพเจ้าปฏิเสธ
ผ่านที่ ๔ ดังนั้นก็ ได้ ว่า เตจวริกชดงค์ สมาธิยามิ ซึ่งแปลว่า ข้าพเจ้าสมาทาน
ซึ่งองค์ ของภิกษุผู้ถือผ้า ๓ ผืนเป็นปกติ ดังนั้นก็ ได้ ๑ เมื่อสมาทานอย่างนั้นแล้ว
เรียกว่า ผู้ถือเตจวริกชดงค์ ภิกษุผู้ถือเตจวริกชดงค์นั้น ได้ผ้าสำหรับทำไตรจีวร
มาแล้ว ยัวไม่อาจที่จะทำโดยความไม่สบาย หรือยังไม่ได้ผู้ช่วยทำ หรือ
ยังไม่ได้เครื่องทำ มีเข็มเป็นต้น อยู่ตราบใด ก็ต้องเก็บไว้ได้ตราบนั้น ๑ ไม่มี
โทษ เพราะเหตุที่เก็บไว้นั้น ๑ แต่จำเดิมแต่ข้อมไปแล้ว จะเก็บไว้ข้อมไม่
สมควร ๑ ถ้าเก็บไว้ก็ชื่อว่า ชดงค์โจร ก็ชื่อว่า ขโมยชดงค์

ผู้ถือเตจวริกชดงค์นั้น เมื่อว่าโดยประเภทแล้ว ก็มีอยู่ ๓ ประเภท คือ
ประเภทสูง ประเภทกลาง ประเภทต่ำ ๑ ประเภทสูงนั้น ต้องข้อมผ้าอันตร-
วาสก หรือผ้าอุตราสงค์เสียก่อน แล้วนั่งห่มผ้านั้นแล้ว จึงข้อมผืนอื่นได้ ๑
เวลาห่มผ้าอุตราสงค์แล้ว จึงข้อมผ้าสังฆาฏิได้ แต่จะเอาผ้าสังฆาฏินั้นข้อม
ไม่สมควร ๑ ข้อมเป็นธรรมเนียมของภิกษุซึ่งอยู่ในแสนาสนะใกล้บ้าน ๑ ส่วน
ภิกษุที่อยู่ในบ้านนั้น จะชักพร้อมกัน ๒ ผืน แล้วข้อมก็สมควร ๑ แต่ควรนั่งใน
ที่ใกล้แห่งที่ซึ่งตนจะคว้าเอาผ้ามาคลุมร่างกายได้ ในเมื่อเห็นคนมา ๑ สำหรับ
ชั้นกลางนั้น จะนั่ง หรือจะห่มซึ่งสบง หรือจีวรผืนใดผืนหนึ่งเสียก่อน แล้วจึง
ทำการข้อมผืนที่ยังไม่ได้ข้อม ในโรงน้ำข้อมก็ได้ ๑ สำหรับชั้นต่ำนั้น ต้องนั่ง
หรือห่มซึ่งสบงจีวรของภิกษุที่ขอบพอกันแล้วจึงข้อมสบงจีวร หรือสังฆาฏิของตน
ก็ได้ ๑ จะนั่ง หรือห่ม ซึ่งผ้าปูพื้นซึ่งมียอยู่ในที่นั้น ก็สมควร แต่จะนั่ง
หรือห่มผ้านั้นในท่อนนั้นไม่ได้ ๑ จะใช้ผ้าของภิกษุที่ขอบพอกันเป็นคราว ๆ ไปนั้น
ไม่ได้ ๑ ผ่านที่ ๔ ถ้าเป็นผ้าอังสะ ก็สมควรแก่ภิกษุผู้ถือเตจวริกชดงค์ ๑
ผ้าอังสะนั้นกว้างเพียง ๑ คืบ ยาว ๓ คืบ เท่านั้นจึงสมควร

เตจวริกชดงค์นั้น ข้อมแต่ในขณะที่ยืนต่อผ่านที่ ๔ สำหรับภิกษุผู้ถือ
ชดงค์ซ้อน

ส่วนอานิสงส์แห่งชดงค์ซ้อน มีอยู่หลายประการ เป็นต้นว่า ความสั่นโดย
ด้วยผ้าพอรักษากาย เมื่อจะไปทางไหนก็ถือไปได้เหมือนกับบนกจะนั้น ๑ มี
ความริเริ่มน้อย ๑ เว้นจากการสะสมผ้า ๑ ไปมาให้คล่องแคล่ว ๑ ละความ

โลกในผ้าที่เกินกว่า ๓ ผืน ๑ รัดประมาณในผ้าที่สมควรแก่สมณะ ๑ ประพฤติ
ขัดเกลากิเลส ๑ เกิดความมกน้อยเป็นต้น ๑ ดังนี้ ๑ ผู้มีบุญญาละซึ่งความ
หะเขยหะยานในผ้าที่เกินไปกว่า ๓ ผืน แล้วก็เว้นจากการสะสม เป็นผู้รู้จักรส
คือ ความสงบสุข เป็นผู้ใช้ผ้า ๓ ผืน เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้ประกอบความเพียร
กรรมเฉพาะผ้า ๓ ผืน เหมือนกับนกที่มก ซึ่งบินไปได้ในที่ตนประสงค์ ฉะนั้น
ผู้ประสงค์จะไปไหนได้สะดวก ควรยินดีเฉพาะผ้า ๓ ผืนเท่านั้น

แต่จิวริกขุดค้น บ่อมสมควรแก่ภิกษุ หรือภิกษุเท่านั้น สิ้นข้อใหญ่
ใจความในขุดค้นข้อนี้เพียงเท่านี้

ต่อไปนี้ จักได้อธิบายในอานิสงส์แห่งขุดค้นนี้ให้กว้างขวางต่อไป กล่าว
คือ ข้อที่ว่า อานิสงส์แห่งขุดค้น คือ ความสันโดษด้วยจิวรพหุห่อหุ้มร่าง
กายนั้น อธิบายว่า ภิกษุใดมกใจอยู่ในขุดค้นแล้ว ภิกษุนั้นจะเป็นผู้สันโดษ
ในจิวรเฉพาะ ๑ ผืนเท่านั้น ถึงจะไม่มกสันโดษ ก็จะต้องสันโดษขึ้น
เพราะถ้าไม่สันโดษ ก็จะเสียขุดค้น เท่ากับว่าขุดค้นเป็นเครื่อง
บังคับให้ภิกษุมีความสันโดษด้วยผ้าเฉพาะ ๑ ผืนเท่านั้น ๑ แต่คำว่า สันโดษ
ด้วยผ้านั้น ยังมีคำอธิบายกว้างขวางอยู่อีก ตามลักษณะแห่งสันโดษนั้น ๆ ท่าน
กล่าวไว้หลายประการ แต่ขอให้เข้าใจคำว่า สันโดษเสียก่อน จึงจะเข้าใจ
อย่างอื่นได้ คือ คำว่า สันโดษนั้น แปลว่า ยินดีด้วยของ ๆ ตน หรือยินดี
ด้วยของที่มีอยู่เท่านั้น สิ่งใดเป็นของ ๆ ตน สิ่งนั้นจะดีชั่วอย่างไรก็ตาม ก็
ยินดี ของ ๆ ตนนั้นจะมกน้อย หรือมากอย่างไรก็ตาม เมื่อยินดีแล้ว ก็เรียกว่า
สันโดษทั้งนั้น ๑ สันโดษนั้น ท่านกล่าวไว้ในคัมภีร์ต่าง ๆ คือ ในอรรถกถา
ต่าง ๆ อันได้แก่ อรรถกถาแห่งสามัญญผลสูตร ๑ อรรถกถาแห่งรวิณิตสูตร ๑
อรรถกถาแห่งกัสสปสังขัต ๑ อรรถกถาแห่งเอกนิบาต ๑ อรรถกถาแห่งมกค
สูตร ๑ เหล่านี้ ว่ามี ๑๒ ประการ เรียกว่า สันโดษ ๑๒ ประการ ก็สันโดษ
๑๒ ประการ คืออย่างไร คือ บังคับ ๔ นั้น มีสันโดษอย่างละ ๓ ๆ คือ ยถา
ลาภสันโดษ ๑ ยถาพลสันโดษ ๑ ยถาสารูปสันโดษ ๑ ดังนี้ ๑ ยถาลาภ
สันโดษนั้น คือ ยินดีในของ ๆ ตน ตามที่ตนได้มา ยถาพลสันโดษนั้น คือ

อธิบายว่า ภิกษุได้ผัด หรือไม่คกตาม ก็นั่งห่มผ้าขึ้น ไม่ต้องการผัดอื่น ถึงได้มากก็ไม่รับ อันนี้เรียกว่า ขันติตามที่ได้ในจัวร์ คือ เรียกว่า ขณาลากสันโดษในจัวร์ ฯ แต่ถ้าภิกษุนั้นเกิดเจ็บไข้ เมื่อห่มผ้าหนักก็ลำบากกาย จึงขอเปลี่ยนเอาผ้าเบา กับเพื่อนภิกษุที่ขอพอกันมาห่ม เรียกว่า ขณาลพลสันโดษ คือ ขันติตามที่กล่าวในเรื่องผ้า ฯ ภิกษุที่บริบูรณ์ด้วยปัจจัยอันประณีต ได้ผ้าห่มค่ามาก อย่างใดอย่างหนึ่งมาแล้ว คิดว่า ผ่านสมควรแก่ภิกษุผู้บริบูรณ์ สมควรแก่ภิกษุผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนมาก แล้วก็นำผ้าไปให้แก่ภิกษุเหล่านั้นเสีย ส่วนตนไปเที่ยวหาผ้าอย่างใดอย่างหนึ่งมาจากกองหยากเขื่อ หรือจากป่าช้า มาทำเครื่องนุ่งห่ม อันนี้เรียกว่า ขณาสารุปสันโดษ คือ ขันติตามที่สมควรแก่ตนในเรื่องผ้า ฯ เป็นอันว่า ในเรื่องผ้ามีสันโดษอยู่ ๓ ดังที่กล่าวแล้ว ฯ ส่วนในบิณฑบาตและเสนาสนะ ก็ตามปัจจัยนั้น ก็มีสันโดษอย่างละ ๓ เหมือนกัน

กล่าวคือ สันโดษในบิณฑบาต ๓ อย่างนั้น ก็คือ ขณาลากสันโดษ อันได้แก่ ความขันติในอาหารตามที่ตนได้มา ๑ ขณาลพลสันโดษ ได้แก่ ความขันติในอาหารตามกำลังของตน ๑ ขณาสารุปสันโดษนั้น ได้แก่ ความขันติตามสมควรในอาหาร ฯ สันโดษ ๓ อย่างในบิณฑบาตนี้ มีคำอธิบายว่าอย่างไร ? มีคำอธิบายว่า ภิกษุได้อาหารบิณฑบาตที่ดี หรือไม่ดีอย่างไร มาแล้วก็ตาม ก็ฉันอาหารนั้น ไม่ต้องการอาหารอื่น ถึงจะมีผู้นำมาประเคนก็ไม่รับ อันนี้เรียกว่า ขณาลากสันโดษ คือ ขันติตามที่ได้ในเรื่องอาหาร ฯ ถ้าภิกษุนั้นเกิดอาพาธ ฉันอาหารที่ไม่ดี โรคก็หนักลง จึงให้อาหารที่ไม่ดีนั้นแก่ภิกษุที่ชอบกัน แล้วรับอาหารที่ดี มีเนยใส นมสด น้ำผึ้ง นมสด เป็นต้น ของภิกษุนั้นมาฉัน ฉันแล้วก็ทำสมณธรรมไป อันนี้เรียกว่า ขณาลพลสันโดษ คือ ขันติตามที่กล่าวในเรื่องบิณฑบาต ฯ ภิกษุผู้ได้บิณฑบาตอันประณีตแล้ว คิดว่า บิณฑบาตนี้ ข้อมสมควรแก่ภิกษุทั้งหลาย ผู้เป็นพระเถระเจ้า ผู้บรรพชามานาน ซึ่งเว้นจากบิณฑบาตอันประณีตอย่างอื่น แล้วก็เก็บไปไม่ได้ คิดดังนี้แล้วก็ยกบิณฑบาตอันประณีตนั้นให้แก่ภิกษุเหล่านั้นเสีย ส่วนตนเองก็ไปเที่ยวบิณฑบาต ฉันอาหารที่ปะปนกันในภายหลัง อันนี้เรียกว่า ขณาสารุปสันโดษ คือ ขันติตามที่สมควรในเรื่องบิณฑบาต

สำหรับในเสนาสนะ ท่อยุอาศัย ทนึ่งทนอน ก็มีสันโดษ ๓ ประการ เหมือนกัน คือ เสนาสนะ ข้อมถึงแก่ภิกษุองค์ใด ภิกษุองค์นั้นก็ยินดีด้วย เสนาสนะนั้น ไม่ขอมรับเสนาสนะที่ดีกว่านั้น แม้อย่างอื่นซึ่งมาถึง อันนี้ เรียกว่า ขกาลาสันโดษ คือ ยินดีตามได้ในเรื่องเสนาสนะ ฯ ถ้าภิกษุนั้นอาพาธ อยู่ในเสนาสนะที่ไม่มีลม ขอมทรนทรายด้วยโรคที่กำลังเป็นต้น แล้วภิกษุนั้น ยกเสนาสนะนั้นให้แก่ภิกษุที่ชอบพากัน แล้วไปอยู่ในเสนาสนะที่มีลมพัดเชือกเย็น แทนภิกษุนั้น แล้วตั้งใจเจริญสมณธรรมต่อไป อันนี้เรียกว่า ขกาลาสันโดษ คือ ยินดีตามกำลังในเรื่องเสนาสนะ ฯ ภิกษุอีกองค์หนึ่งไม่รับเสนาสนะที่ดีซึ่งเกิด แก่ตน ถวายเห็นว่า อันเสนาสนะที่ดี ข้อมเป็นเหตุแห่งความประมาท ผู้ที่อยู่ในเสนาสนะดี ข้อมมีแต่ความง่วงเหงา ตื่นขึ้นแล้ว ก็มาถึงแต่สิ่งที่ไม่ดี ภิกษุนั้นก็ไม่รับเสนาสนะที่ดีนั้น ไปอยู่เสียในที่อื่น ที่มีแจ้ง หรือโคนต้นไม้ กระท่อมใบไม้เป็นต้น อันนี้เรียกว่า ขกาลารูปสันโดษ คือ ยินดีตามสมควร แก่ตนในเรื่องเสนาสนะ ดังนี้

กิลานเภสัช มีสันโดษ ๓ ประการเหมือนกัน คือ ภิกษุได้กิลานเภสัช เลวหรือคืออย่างไรก็ตาม ก็ไม่ต้องการเภสัชอื่น ถึงแม้ว่าจะได้ก็ไม่ขอมรับ อันนี้เรียกว่า ขกาลาสันโดษ คือ ยินดีตามที่ได้ในกิลานบิณฑิย ฯ ถ้าภิกษุนั้น เกิดอาพาธ ต้องการน้ำมัน แต่ว่าได้น้ำอ้อย ภิกษุนั้นก็ขอเอาน้ำอ้อย แลกเอาน้ำมัน กับภิกษุอื่น อันนี้เรียกว่า ขกาลาสันโดษ คือ ยินดีตามกำลังของตนในกิลานบิณฑิย ฯ ภิกษุอีกองค์หนึ่ง เมื่อมีผู้วางสมอดองด้วยน้ำมูตรไว้ในภาชนะ ๑ วางจตุมธุรสไว้ในภาชนะ ๑ แล้วบอกว่า ท่านต้องการสิ่งใด ของรับสิ่งนั้น เกิด ดังนี้ ถ้าความเจ็บไข้ของภิกษุนั้นจะระงับไปด้วยเภสัช อย่างใดอย่างหนึ่งใน ๒ อย่างนั้นแล้ว ภิกษุนั้นก็คิดถึงคำที่กล่าวไว้ว่า อันสมอดองด้วยน้ำมูตร ข้อมเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงหลายทรงสรรเสริญ อันการบรรพชานต้องอาศัยยาของ ด้วยน้ำมูตรแท้ เธอควรทำความอุทสาหะในยาของด้วยน้ำมูตรแท้จนตลอดชีวิต ดังนี้ แล้ว ก็ไม่รับจตุมธุรส รับแต่ยาของด้วยน้ำมูตรแท้ อันนี้เรียกว่า ขกาลารูปสันโดษ คือ ยินดีตามสมควรในกิลานเภสัช ดังนี้

ได้ใจความว่า ในบั้งจัย ๔ ข้อมมีสันโดษอย่างละ ๓ ๆ ดังที่แสดงมาแล้ว^๕ ส่วน
สันโดษในจัวร์ ๓ ประการนั้น จัดเป็นอานิสงส์แห่งภิกษุผู้ถือเตจัวร์กชุดงค์ ๑ คือ
ผู้ถือเตจัวร์กชุดงค์ ข้อมจำเป็นที่จะต้องมีสันโดษ ๓ ประการนั้น ในจัวร์ เพราะ
เหตุว่า ถ้าไม่ยินดีก็จะต้องเสียชุดงค์ขึ้นไป ๑ เมื่อยินดีในไตรจัวร์ด้วยความจริงใจ
โดยไม่ต้องบังคับใจแล้ว ก็เรียกว่า สันโดษในเรื่องไตรจัวร์ได้โดยแท้ เมื่อสันโดษ
ในเรื่องไตรจัวร์ได้ดีแล้ว ก็ไม่ต้องเป็นทุกข์ด้วยเรื่องไตรจัวร์ ไม่ต้องแสวงหาไตรจัวร์
ให้มาก จะแสวงหาก็กี่เพียงแต่ในเมื่อจำเป็นที่ไม่มีการบไตรจัวร์เท่านั้น เมื่อเป็น
อย่างนั้น ก็จักต้องไม่มีการสะสมผ้า จะไปไหนมาไหนก็สะดวก จะละความโลภ
ในเรื่องผ้าเสียได้ จะรู้จักพอดีในเรื่องผ้า จะมีความมกน้อยในเรื่องผ้าโดยแท้ เพราะ
ฉะนั้น พระภิกษุทั้งหลายในครั้งพระพุทธเจ้าโน้น หรือหลังจากพระพุทธเจ้ามาแล้ว
ไม่นานนั้น จึงยินดีถือเตจัวร์กชุดงค์ อันมีอานิสงส์ดังแสดงมา สันเนื้อความ
ในเทศนากัณฐกัน^๕ เพียงเท่านั้น.

เอว^{๕๔} ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ๑

กัณฐกั ๘๕

คัมภีร์พระปุกคณบัญญัติ

ว่าด้วยผู้ถืออารัญญิกชุดงค์ ๕ จำพวก

คตถ กตเม ปณจ อารญญิกา ๑ มนุหคตา โมมุหคตา อารญญโก
โหติ ปาปัจจโน อิจฉาปกโต อารญญโก โหติติ.

ณ บัณฑิต^๕ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์พระปุกคณบัญญัติ กัณฐกั ๘๕ ว่าด้วย
ผู้ถืออารัญญิกชุดงค์ ๕ จำพวก ตามพระบาลี อรรถกถา อรรถาธิบาย สืบต่อไป
เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอด
กาลนาน

บาลี

คัมภีร์ความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่งเทศนานั้นว่า ผู้ถืออรรถกถาธรรมคัมภีร์ ๕ จำพวกนั้น ได้แก่จำพวกไหนบ้าง ? แก้วว่า ได้แก่จำพวก ไฉนเวลา ๑ จำพวกมีความปรารถนาลามก ตกอยู่ในอำนาจแห่งความปรารถนา ๑ จำพวกบ้า ๑ หมิจิตฟุ้งซ่าน ๑ จำพวกที่เห็นว่าอรรถกถาธรรมคัมภีร์เป็นของที่พระพุทธเจ้า และสาวกของพระพุทธเจ้าสรรเสริญ ๑ จำพวกที่เห็นแก่ความมกน้อย ความสันโดษ ความขัดเกลา ความเห็นว่ามีอยู่ ๑ รวมเป็น ๕ จำพวกด้วยกัน ดังนี้ ๑ ใน ๕ จำพวกนี้ จำพวกที่เห็นแก่ความมกน้อย เห็นแก่ความสันโดษ เห็นแก่ความขัดเกลา เห็นว่าเป็นของมีอยู่นั้น เป็นจำพวกที่เลศ เป็นจำพวกที่ประเสริฐ เป็นจำพวกที่ ออกหน้า เป็นจำพวกสูงสุด เป็นจำพวกถูกเลือกสรรกว่า ๔ จำพวกข้างต้นนั้น เหมือนกับก้อนเนยใสอันดีกว่านมสด ดีกว่านมข้น ดีกว่าเนยข้น ดีกว่าเนยใสฉะนั้น สันเนือความในพระบาลีเพียงเท่านั้น.

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า จำพวกที่ไฉนเวลานั้น ได้แก่จำพวก ที่ไม่รู้จักรการสมาทาน ไม่รู้จักอนิสังส กิ้ออรรถกถาธรรมคัมภีร์ไปด้วยความไม่รู้ ๑ จำพวกที่มีความปรารถนาลามก ตกอยู่ในอำนาจแห่งความปรารถนานั้น ได้แก่ จำพวกที่เห็นว่าเมื่อเราถืออรรถกถาธรรมคัมภีร์ ก็จักมีผู้สักการบูชาเราด้วยปัจจัย ๔ ว่า ภิกษุ เป็นผู้ถืออรรถกถาธรรมคัมภีร์ จักมีผุยก่องนั้บถือเราว่า ภิกษุเป็นลัทธิ เป็นสมความมกน้อยเป็นต้น ๑ จำพวกนี้นั้น ได้แก่จำพวกที่ถืออรรถกถาธรรมคัมภีร์ ด้วยอำนาจบ้า ด้วยอำนาจจิตฟุ้งซ่าน ๑ คำว่า สรรเสริญนั้น ก็ ได้แก่จำพวก ที่เห็นว่าอรรถกถาธรรมคัมภีร์เป็นของที่พระพุทธเจ้า สาวกของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย สรรเสริญ ๑ จำพวกที่เห็นแก่ความมกน้อยเป็นต้นนั้น ได้แก่จำพวกที่เห็น ว่า เราจักเป็นผู้มีความมกน้อยด้วยการถืออรรถกถาธรรมคัมภีร์ ๑ อรรถกถาธรรมคัมภีร์ จักเป็นไปเพื่อความมกน้อยของเรา เราจักมีความสันโดษด้วยอรรถกถาธรรมคัมภีร์

อภิญญารัตนคัมภีร์ จักเป็นไปเพื่อความสันโดษแก่เรา เราจักได้ขัดเกลากิเลสด้วย
อภิญญารัตนคัมภีร์ อภิญญารัตนคัมภีร์ จักเป็นไปเพื่อความขัดเกลากิเลสของเรา ฯ
คำว่า อาสยความมียอนั้น ได้แก่เห็นว่าข้อปฏิบัติอันตนมียอนี้ ดังนี้ ฯ ใน ๕
จำพวกนี้ ๒ จำพวกเบี่ยงปลายเท่านั้น เรียกว่าเป็นผู้ผลอภิญญารัตนคัมภีร์ ส่วน
๓ จำพวกนี้นั้น เียงแต่ได้ชื่อว่าผู้ผลอภิญญารัตนคัมภีร์เท่านั้น ดังนี้

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า คำว่า อภิญญารัตนคัมภีร์นั้น ได้แก่
การตั้งใจอยู่ในป่าเป็นปกติ ภิกษุใดตั้งใจอยู่ในป่าเป็นปกติแล้ว ก็อยู่ในป่าเป็น
ปกติ ภิกษุนั้นเรียกว่าผู้ผลอภิญญารัตนคัมภีร์ ฯ ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคว่า อรรถ
นิวาโส อรรถนิ การอยู่ในป่าเรียกว่าอรรถนิ ฯ ตี สลสมุสสาติ อรรถนิโก
อรรถนิคือนั้นเป็นปกติของมนุษย์นั้น ภิกษุนั้นชื่อว่าอภิญญิกะ ฯ ตสฺส องค์
อภิญญิกะ องค์ของภิกษุผู้ผลอภิญญิกะนั้นเรียกว่า อภิญญิกังคะ ดังนี้ ฯ มีคำ
อธิบายตามนัยนี้ว่า การอยู่ในป่าของภิกษุใดมียอนเป็นปกติ ภิกษุนั้นชื่อว่า ผู้
อภิญญารัตนคัมภีร์

ที่อภิญญารัตนคัมภีร์ เมื่อว่าโดยลักษณะแล้ว ก็ได้แก่เจตนาเครื่องสมาทาน ฯ
เมื่อว่าโดยหน้าที่แล้ว ก็มีหน้าที่กำจัดความละโมภ ฯ เมื่อว่าโดยเครื่องปรากฏแล้ว
ก็มีความไม่ละโมภเป็นเครื่องปรากฏ ฯ เมื่อว่าโดยที่ตั้งแล้ว ก็มีพระอริยเจ้าอันมี
ความน้อมเป็นคัมภีร์เป็นตง

อภิญญารัตนคัมภีร์ เมื่อว่าโดยการสมาทาน ต้องสมาทานกับสมเด็จพระผู้
มีพระภาคเจ้า เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าปรินิพพานแล้ว ก็ต้องสมาทาน
กับพระมหาสาวก เมื่อพระมหาสาวกไม่มี ก็ต้องสมาทานกับพระปัจเจกสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือ
พระอนาคามี พระสกทาคามี พระโสดาบันผู้ทรงไตรปิฎก ผู้ทรงทวีปิฎก
ผู้ทรงเอกปิฎก ผู้ทรงเอกสังคัตติ ผู้เป็นอรรถกถาจารย์ ผู้ทรงอรรถกถา เมื่อท่าน
เหล่านั้นไม่มี ก็ต้องบดกวาดลานพระเจดีย์ให้ดี แล้วนั่งของๆ กล่าวคำสมาทาน ด้วย
อาการเคารพ เหมือนกับสมาทานกับพระพุทธเจ้าฉะนั้น อีกอย่างหนึ่ง จะสมาทาน
ด้วยตัวเองก็สมควร

คำสมาทานอรัญญิกธุดงค์นั้น มีอยู่ ๒ คำ คือ คำว่า คามนุตเสนาสน์
 ปฏิกิจปามิ ซึ่งแปลว่า ข้าพเจ้าปฏิเสธซึ่งเสนาสนะใกล้บ้าน ดังนี้ ๑ อรัญญิกงค
 สมาธิขามิ ซึ่งแปลว่า ข้าพเจ้าสมาทานองค์ของผู้อยู่ในป่าเป็นปกติ ดังนี้ ๑ เมื่อ
 สมาทานด้วยคำใดคำหนึ่งแล้ว ก็เป็นอันสมาทาน เป็นอันถืออรัญญิกธุดงค์ ฯ
 ภิกษุผู้ถืออรัญญิกธุดงค์นั้นต้องละเสนาสนะใกล้บ้าน ต้องให้อรณขน์ในป่า ฯ บ้าน
 พร้อมทั้งอุปจารบ้าน เรียกว่าเสนาสนะใกล้บ้าน ฯ อันบ้านนั้นนับเรือนหลังเดียวก็มี
 หลายหลังก็มี มีรั้วล้อมก็มี ไม่มีรั้วล้อมก็มี มีมนุษย์ก็มี ไม่มีมนุษย์ก็มี โดยที่สุด
 แม้แต่ที่พักของพ่อค้าเกวียนซึ่งพักอยู่เกินกว่า ๔ เดือน ก็เรียกว่าบ้าน ฯ อุปจาร
 บ้านนั้น ถ้าเป็นบ้านมีรั้วล้อม ก็หมายซึ่งกว้างก่อนคินตกแห่งบุรุษผู้กำลังปานกลาง
 ซึ่งอยู่ภายในประตู ฯ พระวินัยทรงทั้งหลายกล่าวว่า คนหนุ่ม ๆ ซึ่งแสดงกำลังของตน
 ได้กว้างก่อนคินไปตกในที่ใด ในภายในก่อนคินตกนั้นแหละ เรียกว่าอุปจารบ้าน ฯ
 ส่วนพระสุตตันตปิฎกที่แตกฉานในพระสูตร ได้กล่าวไว้ว่า ภายในแห่งก่อนคินตก
 ซึ่งกว้างไปด้วยประสงค์จะไล้กา ดังนี้ ฯ สำหรับบ้านที่มีรั้วนั้น มีคำวินิจฉัยว่า
 มาตุคามยืนอยู่ที่ประตูเรือนหลังนอกที่สุด แล้วเหล่าน้าออกไปด้วยภาชนะ นำน้าตก
 ในที่ใด ที่นั้นแหละ เรียกว่าอุปจารแห่งเรือน ฯ ชั่วก่อนคินตกก่อนแรกตามนัย
 ที่ว่านี้ เรียกว่าบ้าน ชั่วก่อนคินตกก่อนที่ ๒ เรียกว่าอุปจารแห่งบ้าน ฯ ท่านกล่าว
 คำว่าป่า ตามวินัยปริยาบายว่า ยกบ้านและอุปจารแห่งบ้านเสียแล้ว เรียกว่าป่าทั้งนั้น
 ดังนี้ ฯ เมื่อว่าตามอภิธรรมปริยาบาย ก็ว่าภายนอกเสาเขื่อนประตูบ้านออกไปเรียกว่า
 ป่าทั้งนั้น ส่วนคำที่หาด้วยสุตตันตปิฎกปริยาบายว่า เสนาสนะซึ่งกำหนดอย่างต่ำที่สุด
 ๕๐๐ ชั่วธนู เรียกว่าป่า ฯ อันนี้เป็นลักษณะในคำว่าบ้าน ฯ ต้องกำหนดตั้งแต่
 เขาเขื่อนประตูบ้านห่มรว ถ้าบ้านไม่มีรั้วก็ต้องกำหนดตั้งแต่ชั่วก่อนคินก่อนแรกตกจน
 กระทั่งถึงรววัด แล้วจึงนำด้วยธนูอาจารยทชนสายแล้วให้ได้ถึง ๕๐๐ ชั่วธนู ฯ แต่
 ถ้าวัดไม่มีรั้ว ก็ต้องกำหนดตั้งแต่เสนาสนะ หรือหอฉัน หรือหอประชุม หรือ
 ต้นโพธิ์ หรือเจดีย์หลังแรกเป็นต้นไป คำนี้ เป็นคำที่ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถาแห่ง
 พระวินัยทั้งหลาย ฯ ส่วนในอรรถกถาแห่งคัมภีร์มัชฌิมนิกายว่า ต้องกำหนดใน
 ระหว่างชั่วก่อนคินตก ๒ ก่อน อันออกไปจากอุปจารแห่งวิหารหรือแห่งบ้าน ฯ อันนี้

เป็นข้อสำคัญในคำว่ำ ๑. ถึงแม้ว่าบ้านมีอยู่ในที่ไกล ได้ยินเสียงของคนทั้งหลาย
ในเวลาที่ขึ้นอยู่ในวัดก็ดี แต่ไม่อาจไปมาถึงกันโดยตรงได้ ด้วยเหตุที่มีภูเขาหรือ
แม่น้ำเป็นคั่น คั่นเสีย หนทางใดเป็นหนทางปกติ ถ้าต้องไปด้วยเรือ ก็ต้องถือ
เอากำหนด ๕๐๐ ชั่วชนด้วยหนทางนั้น ๑. ส่วนภิกษุใดมีคทางที่จะไปนั้นๆ เสีย
เพื่อให้สมบูรณ์ด้วยองค์แห่งบ้านไกล ภิกษุนั้นชื่อว่าขโมยชุดงค์ ๑. แต่ถ้าอุบิชนาย
หรืออาจารย์ของภิกษุที่ถืออารญญิกชุดงค์นั้นเป็นไซ้ เมื่อภิกษุนั้นไม่ได้รับความสบาย
ในป่า จะนำไปปฏิบัติอยู่ในเสนาสนะใกล้บ้านก็สมควร ๑. แต่ควรออกไปรับอรุณ
ในที่ประกอบด้วยองค์เสียแต่เช้า ๑. ถ้าในเวลาที่จะออกไปรับอรุณนั้น อาพาธกำเริบ
ขึ้น ก็ควรทำกิจแก่ไขอาพาธนั้น ไม่ควรเป็นผู้บริสุทธิ์ด้วยชุดงค์

ถืออารญญิกชุดงค์นี้ เมื่อว่าโดยประเภทผู้ถือแล้ว ก็มีอยู่ ๓ ประเภทด้วยกัน
คือ อย่างสูง อย่างกลาง อย่างต่ำ ๑. ประเภทสูงนั้น ต้องให้อรุณขึ้นในป่าตลอด
กาลทั้งปวง ๑. ประเภทกลางนั้น อยู่ในเสนาสนะใกล้บ้านได้ตลอดฤดูฝน ๔ เดือน ๑.
ประเภทต่ำนั้น อยู่ในเสนาสนะใกล้บ้านได้ตลอดฤดูฝน ๔ เดือนด้วย ตลอดฤดู
หนาว ๔ เดือนด้วย

สำหรับผู้ถืออารญญิกชุดงค์ ๓ จำพวกนี้ ในเวลาที่จะออกจากป่าตามเวลาที่
กำหนดไว้แล้ว มาพึงธรรมอยู่ในเสนาสนะใกล้บ้านจนตลอดอรุณขึ้นก็ไม่เสียชุดงค์ ๑.
ครั้นพึงแล้วเดินกลับไป ถึงแม้ว่าอรุณขึ้นแต่ในระหว่างทางก็ดี ชุดงค์ก็ยังไม่เสีย ๑.
แต่ถ้าพระธรรมกถึกถูกไปแล้ว ไปนอนหลับเสียด้วยคิดว่า จักนอนสักครู่ แล้วก็
นอนหลับไปจนกระทั่งอรุณขึ้น หรือให้อรุณขึ้นในเสนาสนะใกล้บ้านตามความชอบใจ
ของคน จึงเสียชุดงค์ ๑. อารญญิกชุดงค์นี้มีอันสงฆ์หลายประการ คือ ภิกษุผู้
ถืออารญญิกชุดงค์ เมื่อนักถึงป่าเป็นอารมณ์ ก็อาจได้สมาธิที่ยังไม่ได้ อาจ
รักษาสมาธิที่ได้ไว้แล้ว ถึงแม้ว่าพระพุทธเจ้าก็ทรงดีพระทัย เพราะพระองค์ได้ตรัส
ไว้แก่พระนาคคฤหว่า ดูก่อนนาคิตะ เราดีใจต่อภิกษุผู้อยู่ในป่า ดังนี้ ๑.
อารมณ์อันไม่เป็นที่สบายใจต่างๆ มีรูปเป็นต้น ย่อมไม่รบกวนจิตของภิกษุ
ผู้อยู่ในเสนาสนะที่สงัด ๑. ภิกษุนั้นย่อมปราศจากความสะอึด ๑. ย่อมละความ
ห่วงใยในชีวิต ๑. ย่อมยินดีต่อรส คือ ความสุขอันเกิดจากวิเวก ๑. ความเป็น

เมื่อผ่านทั้งสกุลเป็นต้น ย่อมเหมาะแก่ภิกษุอื่น ๆ ดังนี้ ๆ ท่านผู้รู้ได้กล่าวไว้ว่า
ภิกษุผู้สงัด ผู้ไม่คลุกคลีกับคฤหัสถ์หรือบรรพชิต ผู้ยินดีในเสนาสนะสงัด ผู้ทำให้
ถูกพระหฤทัยของพระพุทธเจ้า ผู้อยู่ในป่าแต่ผู้เดียว ย่อมได้ความสุขอันใด ความ
สุขอันนั้น ถึงแม้ว่าเทพดาอินทร์พรหมก็ไม่ได้ ๆ ภิกษุผู้อยู่ในบ้านนั้น จะถือ
บงสกุลจิวรด้วยก็ได้ ภิกษุผู้อยู่ในบ้านนั้นเท่ากับเข้าสู่สงคราม เท่ากับสู้รบกับข้าศึก
แต่ไม่ซำกัจจสามารถกำจัดข้าศึก คือ ก็เลสมารพร้อมทั้งพลพาหนะได้ เพราะฉะนั้น
จึงควรที่บัณฑิตจะยินดีในการอยู่ป่า ๆ อันการอยู่บ้านย่อมสมควรแก่ภิกษุ หรือ
อุบาสกเท่านั้น ย่อมไม่สมควรแก่ภิกษุณี หรืออุบาสิกา สันข้อสำคัญที่ว่าด้วย
อารัณญิกธุดงค์เพียงเท่านี้

ก็แลอรรถาธิบายธุดงค์ ซึ่งมีอันสงสัยว่าอาจได้สมาธิที่ยังไม่ได้ หรืออาจ
รักษาสมาธิได้ไวแล้วนั้น มีคำอธิบายว่า ภิกษุผู้อยู่ป่าด้วยความตั้งใจเจริญสมณ-
ธรรมนั้น ย่อมรู้สึกสบายใจ เมื่อสบายใจ ใจก็เป็นสมาธิ เมื่อใจเป็นสมาธิอยู่
แล้ว ก็เป็นสมาธิอยู่เรื่อยไป เพราะเหตุว่า อารมณ์ต่าง ๆ ที่จะให้เสียสมาธิ
คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะนั้น ย่อมไม่มีในป่า ๆ การอยู่ป่า เป็น
การว่างจากรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ก็จักทำให้เสียสมาธิ เพราะฉะนั้น
พระภิกษุทั้งหลายในพระพุทธศาสนา จึงมุ่งหมายคุณวิเศษ คือ สมาธิ สมบัติ
มรรค ผล นิพพาน จึงนิยมการอยู่ป่า ถือการอยู่ป่าเป็นสำคัญ ดังพระมหากัสสป
เถระเจ้า กับภิกษุทั้งหลายเป็นอาทิ แต่ภิกษุทั้งหลายในบัดนี้ ย่อมอยู่ใน
เสนาสนะใกล้บ้านโคกมาก การที่เป็นอย่างนี้ ก็เพราะภิกษุทั้งหลายในบัดนี้ นิยม
คันถธุระมากกว่าวิปัสสนาธุระ คือ มุ่งการศึกษาเล่าเรียนในทางธรรมวินัยให้ได้ให้
เข้าใจ มากกว่ามุ่งหมายมรรคผลนิพพาน โดยเหตุนี้ คุณวิเศษชั้นสูง คือ อภิญญา ๕
สมบัติ ๘ เป็นต้นนั้น จึงไม่สัมปปรากฏในหมู่ภิกษุทั้งหลาย ด้วยเหตุว่า คุณวิเศษ
ชั้นสูง ซึ่งเรียกว่าอัครวิมุตตธรรม มีอภิญญา ๕ สมบัติ ๘ เป็นต้นนั้น ย่อมมี
ขึ้นได้ด้วยอำนาจสมาธิ ส่วนสมาธิก็มีขึ้นได้ด้วยอำนาจวิปัสสนาธุระ ฯ วิปัสสนาธุระ
ก็มีขึ้นได้ด้วยอำนาจภิกษุทั้งหลายมีความมุ่งหมายจะได้สำเร็จมรรค ผล นิพพาน แต่
ว่าคุณวิเศษชั้นสูง คือ อภิญญา ๕ สมบัติ ๘ อันเป็นฝ่ายโลกีย์นั้น ย่อมมี

ได้แก่ฤษัษัไพร่ก็มี ไม่ใช่มีแต่ภิกษุเท่านั้น ฯ อันฤษัษัไพร่^{๕๗๗}นั้นก็เป็นผู้อยู่บำเพ็ญ
กัน ฯ การที่จะให้ได้อภิญญา ๕ สมบัติ ๘ อันเป็นโลกีย์นั้น ถึงแม้ว่าไม่ใช่ภิกษุ
จะเป็นแต่คฤหัสถ์ผู้รักษาศีล ๕ อยู่ในป่าเท่านั้น ก็ทำให้เกิดขึ้นได้ โดยเหตุนี้ พวก
คาสฤษัษั ซึ่งได้ทำอภิญญา ๕ สมบัติ ๘ ให้เกิดขึ้นได้ ด้วยอำนาจเจริญกุศล
ดังที่ท่านทั้งหลายเคยได้ฟังมาเสมอ ส่วนพุทธศาสนิกชนทุกวันนี้^{๕๗๘} ถ้าผู้ใด
ต้องการอยากให้อใจเป็นสมาธิ จนถึงกับเกิดอภิญญา ๕ สมบัติ ๘ มีหัตถ์ปาหิ^{๕๗๙}
เหาะเหินเดินอากาศ ดำดินบินบนได้แล้ว ก็จงหลีกออกจากหมู่ไปอยู่เจริญกรรมฐาน
ในป่าแต่ผู้เดียว ก็จักได้ถึงความปรารถนา แต่ว่าจะได้ช้าหรือได้เร็ว^{๕๘๐}นั้น ก็แล้วแต่
วาสนาบารมี ถึงอย่างไรก็ดี การอยู่ในป่าก็ทำให้อใจเป็นสมาธิได้ดีกว่าการอยู่ในบ้าน
เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงบัญญัติอารัญญิกขุดงค์ขึ้นสำหรับภิกษุทั้งหลาย
แต่ผู้ที่จะถืออารัญญิกขุดงค์ ต้องรู้ว่าป่า คำว่า ป่า นั้น ดังแสดงมา หังต้องรู้ข้อวัตร
เป็นพิเศษอีกด้วยจึงจักเป็นการดี ข้อวัตรพิเศษนั้น คือ เมื่อไปอยู่ในป่า ต้องตักน้ำไว้
ต้องก่อไฟไว้ ต้องหาที่อยู่อาศัยพอสมควรแก่การเจริญสมณธรรม แต่ถ้าอยู่ในป่า
ไม่ประจำ ก็ไม่จำเป็นที่จะต้องก่อไฟไว้หรือตักน้ำไว้ การก่อไฟไว้หรือตักน้ำไว้^{๕๘๑}
ย่อมมีประโยชน์แก่ตนด้วย แก่ผู้อื่นที่ไปพบด้วย ดังนี้ สันเนอความในเทศนาภิกษุ
เพียงเท่านั้น.

เอวี่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฐัทธิ ๘๖

คัมภีร์พระบุคคลบัญญัติ

ว่าด้วยบุคคลผู้ถูกรุกขมุสิกขุดงค์ ๕ จำพวก

คตฤ กตเม ปณจ รุกขมุสิก ๑ มนุหตฤตา โมมูหตฤตา รุกขมุสิกโก
โหติ ปาปัสสัโจ อิจฺฉาปโกโต รุกขมุสิกโก โหติติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์พระปกคณบัญญัติ กัณฑ์ที่ ๘๖ ว่าด้วย
บุคคลผู้ถืออุกขมุขลิกขุตงค์ ๕ จำพวก ตามพระบาลี อรรถกถา อรรถาธิบาย
สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย
ตลอดกาลนาน

บาลี

คำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่งเทศนานี้ว่า
บุคคลผู้ถืออุกขมุขลิกขุตงค์ ๕ จำพวกนั้น คือ จำพวกไหนบ้าง ? คือ จำพวกโง่เขลา
จำพวกปรารถนาลามก ตกอยู่ในอำนาจแห่งความปรารถนา ๑ จำพวกมีจิตฟุ้งซ่าน
จำพวกที่เห็นว่า ชุตงค์ข้อนี้เป็นของที่พระพุทธเจ้า สวากพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
สรรเสริญ ๑ จำพวกที่อาศัยความมกน้อย อาศัยความสันโดษ อาศัยความขัดเกลา
อาศัยความมื่อยุ ๑ รวมเป็น ๔ จำพวกด้วยกัน ดังนี้ ๑ ใน ๔ จำพวกนี้ จำพวก
ที่อาศัยความมกน้อย อาศัยความสันโดษ อาศัยความขัดเกลา อาศัยความมื่อยุ
เป็นจำพวกเลิศ เป็นจำพวกประเสริฐ เป็นจำพวกออกหน้า เป็นจำพวกสูงสุด
เป็นจำพวกเลือกสรร เหมือนกับก้อนเนยใสที่เลิศกว่านมสด เลิศกว่านมข้น เลิศกว่า
เนยข้น เลิศกว่าเนยใสฉะนั้น สันเนือความในพระบาลีเพียงเท่านั้น.

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า จำพวกโง่เขลานั้น ได้แก่จำพวก
ที่ไม่รู้จักการสมาทาน ไม่รู้จักอธิสังส ได้ถืออุกขมุขลิกขุตงค์ด้วยความโง่เขลา
ของตนเท่านั้น ๑ จำพวกมีความปรารถนาลามก ตกอยู่ในอำนาจแห่งความ
ปรารถนานั้น ได้แก่จำพวกที่คิดว่า เมื่อเราถืออุกขมุขลิกขุตงค์นี้ จักมีผู้สักการะ
บูชาเราด้วยปัจจัย ๔ จักมีผู้ยกย่องเราว่าเป็นลัทธิ มีความมกน้อย ดังนี้ ๑
จำพวกบ้านั้น ได้แก่จำพวกถืออุกขมุขลิกขุตงค์ด้วยอำนาจบ้า ด้วยอำนาจมีจิตฟุ้ง
ซ่าน ๑ คำว่า สรรเสริญนั้น คือ ได้แก่จำพวกที่ถืออุกขมุขลิกขุตงค์ด้วยเห็นว่า เป็น

ของพระพุทธเจ้า สาวกของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ยกย่องสรรเสริญ ๑ จำพวก
 ท้อสยความมักน้อยเป็นต้นนั้น ได้แก่ จำพวกที่ถูกธุดงค์ ด้วยคิดว่า
 เราจักเป็นผู้มักน้อยด้วยธุดงค์ และธุดงค์ จักเป็นไปเพื่อความมักน้อยแก่เรา
 เราจักเป็นผู้สันโดษด้วยธุดงค์ และธุดงค์จักเป็นไปเพื่อความสันโดษของเรา
 เรายังได้ขัดเกลากิเลสด้วยธุดงค์ ธุดงค์จักเป็นไปเพื่อความขัดเกลากิเลสแก่เรา
 หวังเห็นว่าข้อปฏิบัติอันตนมอญ ดังนี้ ๑ ใน ๕ จำพวกนี้ ที่เรียกว่า ผู้ถูกรุกขมุข-
 ลิกธุดงค์นั้น มอญ ๒ จำพวกเบี่ยงปลายเท่านั้น ส่วน ๓ จำพวกเบี่ยงคั่นนั้น
 เพียงแต่ได้ชื่อว่าผู้ถูกรุกขมุขลิกธุดงค์เท่านั้น สันเนอความในอรรถกถาเพียงเท่านั้น

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า คำว่า รุกขมุขลิกธุดงค์นั้น ได้แก่
 การอยู่ที่โคนต้นไม้เป็นปกติเสมอ ๑ ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคว่า รุกขมุ-
 ฬิวาโส รุกขมุลฺ แปลว่า การอยู่ที่โคนต้นไม้เรียกว่า รุกขมุล ๑ คัมภีร์ สัมม-
 สาคี รุกขมุลโก การอยู่ที่โคนต้นไม้ของภิกษุนี้เป็นปกติ ภิกษุนั้นชื่อว่า
 ผู้ถูกรุกขมุขลิกธุดงค์ ดังนี้

รุกขมุขลิกธุดงค์ มีเจตนาเครื่องสมาทานเป็นลักษณะ มีการกำจัดความ
 โลกเป็นหน้าที่ มีการไม่มีความโลกเป็นเครื่องปรากฏ มีธรรมของพระอริยเจ้า
 เป็นที่ตั้ง

รุกขมุขลิกธุดงค์นี้ เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ ต้องสมาทาน
 ในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าปรินิพพานแล้ว ต้อง
 สมาทานในสำนักพระมหาสาวก เมื่อพระมหาสาวกไม่มี ต้องสมาทานใน
 สำนักพระขีณาสพ หรือพระอนาคามี พระสกทาคามี พระโศคาบัน ผู้ทรงไตรปิฎก
 ผู้ทรงทวิปิฎก ผู้ทรงเอกปิฎก ผู้ทรงสังคิต ผู้เป็นอรรถกถาจารย์ ผู้ทรงธุดงค์
 เมื่อท่านเหล่านั้นไม่มี ก็ต้องปักกวาดลานพระเจดีย์ให้สะอาด แล้วนั่งยอง ๆ กล่าว
 คำสมาทานโดยเคารพ เหมือนกับสมาทานในสำนักพระพุทธเจ้าฉะนั้น

คำสมาทานรกขมุลิกธุดงค์นั้นว่า ฉนฺนํ ปฏิกฺขิปามิ ซึ่งแปลว่า ข้าพเจ้า ปฏิเสธซึ่งหมิงบัง คังนํ ๑ รกขมุลิกงคํ สมาทิมามิ ซึ่งแปลว่า ข้าพเจ้า สมาทานซึ่งองค์ของผ้อยที่โคนต้นไม้ คังนํ ๑ । เมื่อสมาทานด้วยคำทั้ง ๒ นี้ คำใดคำหนึ่ง ก็เป็นอันสมาทาน แล้วต่อนั้นไปก็เรียกว่า ผู้ถือรกขมุลิกธุดงค์ ๑ ภิกษุผู้ถือรกขมุลิกธุดงค์นั้น ต้องอยู่ที่ต้นไม้อันอยู่ริมวัด งดต้นไม้เหล่านั้น เสีย คือ งดต้นไม้ที่อยู่ในระหว่างเขตแดน ๑ ต้นไม้ที่เป็นเจดีย์ ๑ ต้นไม้ที่มียาง ๑ ต้นไม้ที่มีผล ๑ ต้นไม้ที่มีดอก ๑ ต้นไม้ที่มีลำคาว ๑ ต้นไม้ที่เป็นโพรง ๑ ต้นไม้ที่อยู่กลางวัด ๑

ผู้ถือรกขมุลิกธุดงค์นั้น เมื่อว่าโดยประเภท ก็มีอย่างสูง อย่างกลาง อย่างต่ำ ๑ อย่างสูงนั้น คือ ไม่ได้เพื่อจะถือเอาต้นไม้ตามที่ตนชอบใจ แล้ว บัดควาควา ไบไม้หยากเขียดด้วยเท้าแล้วอยู่ คือ จำพวกนี้ จะให้ผู้อื่น บัดควาควาโคนต้นไม้ที่ตนประสงค์จะอยู่นั้นไม่ได้ ต้องบัดควาควาไบไม้หรือหยากเขียดด้วยเท้าของตนเท่านั้นแล้วอยู่ ๑ ผู้ทำได้อย่างนี้ จัดเป็นจำพวกสูง ๑ จำพวกกลางนั้น ให้ผู้อื่นบัดควาควาแทนได้ ๑ จำพวกต่ำนั้น เรียกคนวัดหรือ สามเณรมาให้บัดควาควาให้สะอาดทำให้ส่ำมาเสมอ ให้โรยทราย ให้กันรว ให้มี ประคณแล้วจึงจะอยู่ก็ได้ ๑ แต่ว่าในวันมหรสพหรือในวันมีการทำบุญ ผู้ที่อยู่โคน ต้นไม้นั้นจะไม่นั่งอยู่ในที่นั้น จะไปนั่งอยู่ในที่กำบังแห่งอื่นก็ได้ ๑ ภิกษุทั้ง ๓ จำพวกนี้ ได้ใจความว่า ต้องนั่งนอนอยู่ที่โคนต้นไม้เท่านั้น ฝนจะตกหรือแดด จะออก จะเย็นร้อนอย่างไรก็ตาม ก็ต้องอยู่ที่โคนต้นไม้ซึ่งตนตั้งใจไว้ในวัน การอยู่นั้นไม่ใช่อยู่เปล่า อยู่ด้วยการเจริญกรรมฐานบทใดบทหนึ่ง มีอานาปานสติ กรรมฐานเป็นคัมภีร์

เมื่อภิกษุทั้ง ๓ จำพวกนี้ ไปอยู่ในที่มีเครื่องมุงในขณะใด ก็เสียบธุดงค์ ในขณะนั้น ๑ ส่วนอาจารย์ทั้งหลาย ผู้กล่าวอังคตครุณิกายได้กล่าวไว้ว่า รู้แล้ว ปลอຍให้อรุณขึ้นในที่มีเครื่องมุงจึงเสียบธุดงค์ คังนํ ๑ หมายความว่า ภิกษุ ๓ จำพวกนี้ เมื่อเข้าไปอยู่ในที่มีเครื่องมุง คือ มีหลังคาจนตลอดคืนยังรุ่ง ก็เป็นอัน ขาดธุดงค์ข้อนี้ เมื่อขาดแล้วก็ต้องสมาทานใหม่

ธุดงค์ข้อนมอันสงฆ์หลายประการ คือ ประการที่ ๑ เป็นข้อปฏิบัติอันสมควรแก่นิสัยซึ่งอุบาสกเถาหรืออาจารย์ บอกไว้ในเวลาบรรพชาว่า รักษามฤกเสนาสน์ นิสฺสาบ ปุพฺพชฺชา ซึ่งแปลว่า การบรรพชาต้องอาศัยที่นั่งนอน โคนต้นไม้ ดังนี้ ๑ เป็นของมีน้อย ๑ เป็นของหาง่าย ๑ เป็นของไม่มีโทษ ๑ ทำให้เกิดอนิจจสัญญา คือ ความไม่เที่ยงด้วยได้เห็นความเปลี่ยนแปลงแห่งใบไม้เนื่อง ๆ ๑ ไม่มีความตระหนี่เสนาสนะ ๑ ไม่มีความยินดีในการทำงาน ๑ ได้อยู่ร่วมกับเทวดาทั้งหลาย ๑ เป็นข้อปฏิบัติที่อนุโลมแก่ธรรมของพระอริยเจ้าซึ่งมีความมีน้อยเป็น ดังนี้ ๑ ในอันสงฆ์เหล่านั้น มีคำอธิบายว่า ข้อว่า การอยู่ที่โคนต้นไม้ เป็นข้อปฏิบัติอันสมควรแก่นิสัยนั้น คือ นิสฺสยอันได้แก่เครื่องอาศัยของบรรพชิตนั้นย่อมมีอยู่ ๔ ประการ คือ จีวร ๑ บิณฑบาต ๑ เสนาสนะ ๑ กิลานปัจจัย ๑ ๑ เสนาสนะนั้น สำหรับบรรพชิตต้องอาศัย โคนต้นไม้ เมื่อภิกษุใดตั้งใจอยู่โคนต้นไม้เป็นปกติไป ภิกษุนั้นก็เรียกว่าปฏิบัติสมควรแก่บรรพชิต เพราะเหตุว่า บรรพชิตย่อมไม่มีเหย้าเรือนสถานที่ไม่มีการปลูกสร้างที่อยู่อาศัย มีแต่หาอาศัยอยู่ในที่ต่าง ๆ เช่น โคนต้นไม้ หรือถ้ำเป็นต้น ๑ ข้อว่า มีน้อยนั้น อธิบายว่า ผู้ที่อยู่โคนต้นไม้ นั้น ย่อมมีน้อยคำว่า หาง่ายนั้น คือ โคนต้นไม้ นั้น ย่อมหาง่าย หาได้สะดวก ข้อว่า ไม่มีโทษนั้น คือ การอยู่ที่โคนต้นไม้ นั้น เป็นของที่ไม่มีโทษที่ควรคิดเคียดอย่างไร ๑ ข้อว่า ทำให้เกิดอนิจจสัญญา ด้วยได้เห็นความเปลี่ยนแปลงแห่งต้นไม้ใบไม้เนื่อง ๆ นั้น อธิบายว่า เมื่อภิกษุที่อยู่โคนต้นไม้ ได้เห็นต้นไม้เปลี่ยนแปลงไปเสมอ เช่น ที่เบ้นต้นเล็กก็เบ้นต้นใหญ่ขึ้น เบ้นต้นใหญ่ก็แก่ขึ้น ที่มีใบเขียว ก็มีใบเหลืองแล้วก็หล่นลง เมื่อได้เห็นอย่างนี้เนื่อง ๆ ก็จะทำให้เกิดอนิจจสัญญา คือ ความจตุจํ ซึ่งสิ่งทั้งปวงว่าเป็นของไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน เมื่อเกิดอนิจจสัญญาขึ้นดังนี้แล้ว ก็เป็นหนทางเพื่อจะให้สำเร็จมรรค ผล นฤพาน ๑ ข้อว่า ไม่ตระหนี่เสนาสนะนั้น คือ ภิกษุผู้ที่อยู่โคนต้นไม้ นั้น ย่อมไม่รู้จักตระหนี่เสนาสนะ กุฎี วิหาร เหมือนกับภิกษุผู้อยู่ในเสนาสนะ กุฎี วิหาร ๑ ข้อว่า ไม่ยินดีต่อการทำงานนั้น อธิบายว่า ภิกษุผู้อยู่ในเสนาสนะ คือ กุฎี วิหารทั้งหลายนั้น ต้องการมีของซ่อมแซมเสนาสนะ ส่วนภิกษุผู้อยู่ตามโคนต้นไม้ นั้น ไม่ต้องการซ่อมแซมเสนาสนะนั้น

แต่ประการใด ฯ ขี้ว่าได้ออกกับเหวตาทองหลายนั้น อธิบายว่า ภิกษุผู้อยู่โคน
ต้นไม้ นั้น เท่ากับได้ออกร่วมกับเหวตาทอง โดยเหตุที่ต้นไม้ใหญ่ ๆ โดยมาก
ย่อมมีเหวตาทองอยู่ทั้งนั้น แต่เหวตาทองเลื่อมใสมันก็ ซึ่งพระพุทธานุภาพ
ย่อมไม่กล่าวอย่างสูงกว่าภิกษุ เหมือนอย่างพวกเหวตาทอง ที่กล่าวไว้ในคัมภีร์พระ-
ธรรมบทเป็นตัวอย่างฉะนั้น แต่ถึงเหวตาทองเหล่านั้นจะอยู่บนต้นไม้ ก็ต้องอยู่
ด้วยความเคารพนับถือ ฯ ขี้ว่า เป็นข้อปฏิบัติสมควรแก่ธรรมของพระอรหันต์
มีความมกน้อยเป็นต้นนั้น อธิบายว่า ธรรมของพระอรหันต์ซึ่งมีความมกน้อย
มีความสันโดษ มีความขัดเกลาเป็นต้น ย่อมเกิดขึ้นด้วยข้อปฏิบัติอันสมควร
มีการอยู่ที่โคนต้นไม้เป็นต้น ฯ การอยู่ที่โคนต้นไม้ นั้นย่อมสมควรแก่ภิกษุ หรือ
อุบาสก หรือสามเณรเท่านั้น ไม่สมควรแก่ภิกษุณี หรือสามเณรี นางสิกขมานา
อุบาสิกา เพราะถ้าพวกนั้นจะอยู่ที่โคนต้นไม้ ก็จะต้องมีเพื่อนจึงจะอยู่ได้
หากไม่อย่างนั้นก็จักอยู่ไม่ได้ สันข้อความสำคัญในธรรมข้อนี้เพียงเท่านี้
ต่อไป จะได้ยกเรื่องเหวตาทองหลาย ซึ่งอยู่ที่โคนไม้ อันจัดว่าเป็นการอยู่
กับภิกษุทั้งหลาย ซึ่งกล่าวไว้ในคัมภีร์พระธรรมบทนั้นต่อไป กล่าวคือ ใน
คัมภีร์พระธรรมบทว่า มีภิกษุ ๕๐๐ องค์ พากันเรียนกรรมฐานในสำนักพระพุทธ-
องค์จนตลอดแล้ว ก็พากันทูลลาไปหาที่เจริญกรรมฐาน ได้พากันเดินทางไปสู่
ระยะทาง ๑๐๐ โยชน์ ก็ไปถึงบ้านในตำบลหนึ่ง ฯ คนทั้งหลายในบ้านนั้น
ก็ยินยอมให้เข้าไปฉันที่ในบ้านนั้น แล้วถามว่า ท่านทั้งหลายจะพากันไปที่ไหน
เมื่อภิกษุเหล่านั้นตอบว่า จะไปหาที่สบาย ก็อันวอนว่า ขอท่านทั้งหลายจงจำ
พรรษาอยู่ในที่นี้เถิด พวกกระผมจะได้ตั้งอยู่ในพระไตรสรณคมน์ จักได้รักษาศีล
แล้วภิกษุเหล่านั้นก็รับคำนิมนต์ของคนเหล่านั้น คนเหล่านั้นก็บอกว่า ในที่
โน้นมีน้ำใหญ่อยู่บ้านหนึ่ง ขอท่านทั้งหลายจงไปอยู่ที่บ้านนั้นเถิด แล้วส่งภิกษุ
เหล่านั้นไป ฯ ภิกษุเหล่านั้นก็พากันเข้าไปที่บ้านนั้น พวกเหวตาทองซึ่งอยู่ที่บ้านนั้น
ก็กล่าวกันว่า พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายผู้มั่งคั่ง ได้พากันเข้ามาที่บ้านแล้ว เมื่อ
พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายอยู่ที่บ้าน การที่พวกเราจะพาลูกหลานขึ้นอยู่บนต้นไม้
ย่อมไม่สมควร กล่าวดังนี้แล้ว ก็พากันลงจากต้นไม้ ไปอาศัยอยู่ตามพื้นดิน
แล้วคิดกันว่า พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายจักพักอยู่ในที่นี้สักราตรีหนึ่งเท่านั้น พรุ่ง

นเช่า ก็จักไป^{๔๔}ก่อนเช่นนั้น รุ่งขึ้นภิกษุทั้งหลายก็พากันไปบิณฑบาตในบ้าน แล้วก็พากันกลับไป^{๔๕}ที่บ้านนอก ๆ เหวตาท้องหลายก็กล่าวกันว่า คงจักมี^{๔๖}ผืนมณฑิ พระภิกษุเหล่านั้นไว้ให้ฉันในวันพรุ่งนี้ ท่านจึงได้กลับมาอีก วันนั้นท่านคงจักไม่ไป คงจักไปวันพรุ่งนี้ แต่รุ่งเช้าชนภิกษุเหล่านั้นก็พากันไปบิณฑบาต แล้วก็กลับมา เหวตาทเหล่านั้นก็คดอย่างนั้นอีก แต่เป็นอย่างนั้นอยู่ตลอดทั้งเดือน ลำดับนั้น เหวตาทเหล่านั้นจึงคิดกันว่า พระผู้มีเจ้าทั้งหลาย เห็นจักจำพรรษาอยู่ใน^{๔๗}ที่นั้น เมื่อพระผู้มีเจ้าทั้งหลายจำพรรษาอยู่ใน^{๔๘}ที่นั้น พวกเราจะพากันขึ้นนั่งนอนอยู่บน^{๔๙}คันไม้ก็เป็นการไม่สมควร แต่พวกเราจะพากันอุ้มลูกของเหล่านั้นนั่งอยู่ตามพื้นดิน จนตลอด ๓ เดือน ข้อมเป็นการลำบาก ควรที่พวกเราจะออกอุบายให้ภิกษุเหล่านั้นไปเสีย เมื่อกล่าวกันอย่างนั้นแล้ว ก็ได้แสดงให้ภิกษุเหล่านั้นเห็น^{๕๐}ผิหวัชาต ในที่อยู่กลางคัน กลางวันบ้าง ในที่สุดแห่งท้องกรมบ้าง ให้ได้ยินเสียง อมนุษย์ร้องบ้าง ๆ โรคต่าง ๆ มีโรคไอเป็นต้น ก็เกิดขึ้นแก่ภิกษุทั้งหลาย ๆ ภิกษุทั้งหลายก็ถามกันว่า ท่านเป็นอย่างไร ก็ได้รับตอบว่า ข้าพเจ้าเป็นโรคไอ ข้าพเจ้าเป็นโรคจาม ข้าพเจ้าได้เห็น^{๕๑}ผิหวัชาต ในที่สุดของกรม ข้าพเจ้าได้ยินเสียงอมนุษย์ คัง^{๕๒}นี้ แล้วก็ปรึกษากันว่า พวกเราอยู่ใน^{๕๓}ที่นั้นไม่สบายเสียแล้ว ควรที่พวกเราจักกลับไปเฝ้าพระพุทธองค์ แล้วภิกษุเหล่านั้น ก็ออกจากบ้านนั้น กลับไปเฝ้าพระพุทธองค์ ๆ พระพุทธองค์ตรัสถามว่า พวกเธอไม่สามารถจะอยู่ใน^{๕๔}ที่นั้นได้หรือ ? ภิกษุเหล่านั้นก็กราบทูลว่า ไม่สามารถพระเจ้าข้า ด้วยว่า เมื่อข้าพระองค์ทั้งหลายอยู่^{๕๕}ที่บ้านนั้น ได้ปรากฏเห็นสิ่งที่น่ากลัวต่าง ๆ แล้วเล่าถวาย ดังที่ได้แสดงมา ๆ พระพุทธองค์ตรัสว่า พวกเธอควรจะไปอยู่ที่^{๕๖}บ้านอื่น ๆ ภิกษุเหล่านั้นก็ทูลว่า ไม่อาจอยู่ได้ พระเจ้าข้า จึงตรัสว่า พวกเธอไม่พากัน^{๕๗}ถืออาวธูไป คราวนี้จงพากันถืออาวธูไป ๆ ภิกษุเหล่านั้นก็ทูลถามว่า อาวธูอะไร พระเจ้าข้า จึงตรัสว่า เราจักให้อาวธูแก่พวกเธอ พวกเธอจงถือเอา อาวธูที่เราให้แล้วไปเถิด ตรัสดังนั้นแล้วก็ทรงบอกเมตสูตร^{๕๘}ทั้งสั้นว่า กรณียเมตตกุสเลน ขนดี สุนดี ปที อภิสเมจ เป็นต้น แล้วตรัสบอกว่า พวกเธอจงพากัน^{๕๙}สาธยายก่อนที่จะเข้าไปใน^{๖๐}บ้านนั้น ตรัสดังนั้นแล้ว ก็ให้ภิกษุเหล่านั้นไป ๆ ภิกษุเหล่านั้นก็ได้พากันออกเดินทางไปโดยลำดับ จนกระทั่งถึงบ้านนั้น แล้วก็พร้อมกัน

จำพวกที่มีความปรารถนาลามก ตกอยู่ในอำนาจแห่งความปรารถนา ๑ จำพวกที่เป็นบ้า มีจิตฟุ้งซ่าน ๑ จำพวกที่เห็นว่าอัพโกกาสิกขุดงค์ เป็นของที่พระพุทธเจ้าสาวกของพระพุทธเจ้าทั้งหลายสรรเสริญ ๑ จำพวกที่อาศัยความมกน้อย ความสันโดษ ความขัดเกลา ความมื่อย ๑ ๑ ใน ๕ จำพวกนี้ มีจำพวกที่ ๕ คือ จำพวกที่อาศัยความมกน้อย ความสันโดษ ความขัดเกลา ความมื่อย เป็นจำพวกเลิศ เป็นจำพวกประเสริฐ เป็นจำพวกออกหน้า เป็นจำพวกสูงสุด เป็นจำพวกเลือกสรร คำนี ๑ สันเนอความในพระบาลีเพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า จำพวกโง่เขลานั้น ได้แก่จำพวกที่ไม่รู้จักการสมาทาน ไม่รู้จักอธิษฐาน ๑ จำพวกนี้ ถืออัพโกกาสิกขุดงค์ด้วยความไม่รู้ของตนเท่านั้น ๑ จำพวกที่มีความปรารถนาลามก ตกอยู่ในอำนาจแห่งความปรารถนานั้น ได้แก่จำพวกที่เห็นว่า จะมีผู้สักการบูชาเราด้วยปัจจัย ๔ ด้วยเห็นว่าภิกษุเป็นผู้ถืออัพโกกาสิกขุดงค์ คนทั้งหลายจักยกย่องเราด้วยคุณธรรมทั้งหลาย มีคำว่า ภิกษุเป็นสัชช เป็นผู้มีความมกน้อยเป็นต้น ๑ จำพวกนี้นั้น ได้แก่จำพวกที่ถืออัพโกกาสิกขุดงค์ ด้วยอำนาจบ้า ด้วยอำนาจจิตฟุ้งซ่าน ๑ คำว่า สรรเสริญ ได้แก่ จำพวกที่เห็นอัพโกกาสิกขุดงค์ เป็นของที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายสรรเสริญ ๑ จำพวกที่อาศัยความมกน้อยเป็นต้นนั้น ได้แก่ จำพวกที่เห็นว่า เราจักเป็นผู้มีความมกน้อยด้วยการถือชุดงค์ ชุดงค์จักเป็นไปเพื่อความมกน้อยของเรา เราจักเป็นผู้สันโดษด้วยชุดงค์ ชุดงค์จักเป็นไปเพื่อความสันโดษแก่เรา เราจักได้ขัดเกลากิเลสด้วยชุดงค์ ชุดงค์จักเป็นไปเพื่อความขัดเกลากิเลสแก่เรา คำนี ๑ คำว่า อาศัยความมกน้อยนั้น คือ อาศัยความมกน้อยแห่งข้อปฏิบัติอันดั้น ๑ ใน ๕ จำพวกนี้ชื่อว่า เป็นผู้ถืออัพโกกาสิกขุดงค์ อยู่ ๒ จำพวกเบื้องปลายเท่านั้น อีก ๒ จำพวกเบื้องต้นนั้น ไม่ชื่อว่า ผู้ถืออัพโกกาสิกขุดงค์ เป็นแต่เพียงได้แต่ชื่อเท่านั้น สันเนอความในอรรถกถาเพียงเท่านั้น

สาธยายซึ่งกรณียเมตตสูตร แล้วก็พากันเข้าไป เหวคาในป่าใหญ่นั้นทั้งสน
ก็กลับมิจิตเมตตา พากันออกไปต้อนรับภิกษุเหล่านั้น บ้างก็รับบาตร บ้างก็รับจวร
แล้วขอมวดพื้นให้ ฯ ตั้งแต่นั้นไป เหวคาเหล่านั้นก็พากันนั่งพิทักษ์รักษา
ภิกษุเหล่านั้นอยู่เป็นอันดี ภิกษุเหล่านั้นก็มัจฉาเป็นสมาธิ ตั้งใจเจริญวิปัสสนา
เมื่อพระพุทธองค์ทรงทราบดังนี้ จึงทรงแนะพระรัศมีไปให้ปรากฏ เหมือนพระองค์
อยู่ในที่เฉพาะหน้า แล้วทรงแสดงธรรม ให้ภิกษุเหล่านั้นได้สำเร็จประโยชน์อันสูง
สุด คือ เป็นพระอรหันต์สิ้นทั้ง ๕๐๐ องค์ แล้วภิกษุเหล่านั้นก็กลับมาถวายบังคม
ซึ่งพระพุทธองค์ในเวลาออกพรรษาแล้ว ดังนี้ จบเรื่องของภิกษุที่อยู่กับเหวคาในป่า
ใหญ่เพียงเท่านั้น เพราะฉะนั้น ท่านจึงว่า การอยู่ที่โคนต้นไม้ได้อานิสงส์ คือ ได้อยู่
กับเหวคาทั้งหลายดังแสดงมา.

เอวํ กัมมํ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๘๗

คัมภีร์พระปกคัลลบัญญัติ

ว่าด้วยผู้ถืออัมพโกกาสิกขุวงศ์ ๕ จำพวก

คตฺถ กคฺเม ปณฺจ อพฺโฆกาสิกา ฯ มนุหฺตฺตา โมมุหฺตฺตา อพฺโฆ-
กาสิโก โหติ ปาปฺปิณฺโณ อิจฺฉาปคฺโต อพฺโฆกาสิโก โหติติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักแสดงคัมภีร์พระปกคัลลบัญญัติ กัณฑ์ที่ ๘๗ ว่าด้วย
ผู้ถืออัมพโกกาสิกขุวงศ์ ๕ จำพวก ตามพระบาลี อรรถกถา ขัมมัตถาธิบาย
สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย
ตลอดกาลนาน

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่งเทศนานั้นว่า
ผู้ถืออัมพโกกาสิกขุวงศ์ ๕ จำพวกนั้น คือ จำพวกไหนบ้าง คือ จำพวกที่โง่เขลา ๑

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไป เป็นเนื้อความในธรรมาธิบายว่า คำว่า อัฟโภกาสิกขตงค์นั้น ได้
แก่การตั้งใจอยู่ในที่แจ้งเป็นปกติ ฯ ภิกขุใดอยู่ในที่แจ้งเป็นปกติ ภิกขุนั้นชื่อว่า
ผู้ถืออัฟโภกาสิกขตงค์

อัฟโภกาสิกขตงค์นี้ เมื่อว่าโดยลักษณะแล้ว ก็ได้แก่เจตนาอันตั้งใจสมา-
ทาน ฯ เมื่อว่าโดยรส ก็โดยหน้าที่แล้ว ก็มีหน้าที่กำจัดความละโมภ ฯ เมื่อว่า
โดยเครื่องปรากฏแล้ว ก็มีความไม่มีความละโมภเป็นเครื่องปรากฏ ฯ เมื่อว่า
โดยที่ตั้งแล้ว ก็มีธรรมของพระอริยเจ้าซึ่งมีความมักน้อยเป็นต้น เป็นที่ตั้ง ฯ
อธิบายว่า อัฟโภกาสิกขตงค์นี้ มีเจตนาที่ตั้งใจถือเป็นสำคัญ ถ้าไม่ตั้งใจถือ ถึงแม้
ว่าจะอยู่ในที่แจ้ง นอนในที่แจ้ง คือ ในที่ไม่มีไฟไม่มีหลังคา ไม่ใช่ร่มไม้ ไม่ใช่ถ้ำ
เป็นต้น ก็ไม่เรียกว่าถืออัฟโภกาสิกขตงค์ ฯ คำว่า อัฟโภกาสิกขา ก็มาจากคำว่า
อัฟโภกาส ฯ คำว่า อัฟโภกาส ก็แปลงมาจากคำว่า อภิโโอกาส ฯ คำว่า โโอกาส
ก็แปลว่า ทว่าง คำว่า อภิ ก็แปลว่า เฉพาะ ฯ หมายความว่าเฉพาะพออาศัย
อยู่เท่านั้น ฯ ธตงค์ข่อนกต ข่อนกต ก็มีหน้าที่กำจัดความละโมภ คือ กำจัด
โลภะเหมือนกันทั้งนั้น ความไม่มีโลภะ เป็นเครื่องปรากฏเหมือนกันทั้งนั้น มี
ธรรมของพระอริยเจ้าเป็นที่ตั้งเหมือนกันทั้งนั้น ฯ ภิกษุทั้งหลายที่เจริญกรรมฐาน
ข้อมหาอยู่ในที่ต่าง ๆ กัน บางองค์ก็หาอยู่ที่โคนต้นไม้ บางองค์ก็หาอยู่ที่ป่า บาง
องค์ก็หาอยู่ในที่แจ้ง แล้วแต่องค์ใดเห็นว่าอย่างไรดี องค์ที่อาศัยตามโคนต้นไม้
เรียกว่า ผู้ถือรกขมลักขตงค์ ฯ องค์ที่อาศัยตามบ้านนี้ เรียกว่า ผู้ถืออารัญญิกขตงค์
องค์ที่อยู่ในที่แจ้ง เรียกว่า ผู้ถืออัฟโภกาสิกขตงค์ ดังนี้

ธตงค์ข่อนกต ข่อนกต เป็นของผู้ที่จะถือ ควรจะกล่าวคำสมาทาน คือ
กล่าวคำถือ ในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าปรินิพพานแล้ว
ก็ต้องสมาทานในสำนักพระมหาสาวก เมื่อพระมหาสาวกไม่มี ก็ควรสมาทาน
ในสำนักพระขีณาสพ หรือพระอนาคามี พระสกทาคามี พระโสดาบัน ผู้ทรง
ไตรปิฎก ผู้ทรงทวีปิฎก ผู้ทรงเอกปิฎก ผู้ทรงสังคิติ ผู้เป็นอรรถกถาจารย์
ผู้ทรงธตงค์ เมื่อท่านเหล่านั้นไม่มี ก็ควรบิณฑบาตลานพระเจดีย์ให้ดีแล้วนั่งของ ๆ
กล่าวคำสมาทาน เหมือนกับคำสมาทานในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้าฉะนั้น ฯ

อีกอย่างหนึ่ง จะสมათานด้วยตนเองก็สมควร ฯ โดยเหตุนี้ ภิกษุองค์ใด หรือผู้ใด จะถือตงค์ข้อนี้ ก็ควรปฏิบัติตั้งแต่วันแล้ว

คำสมათานอัพโกกาลิกตงค์นี้ ก็มีอยู่ ๒ คำ เหมือนกับตงค์ข้ออื่น ๆ ใน ๒ คำนั้น จะสมათานด้วยคำใดก็เป็นอันใช้ได้ คือ จะสมათานว่า ฉินฺนญจ รุกขมุลญจ ปฏิกิจิปามิ ซึ่งแปลว่า ข้าพเจ้าปฏิเสธ ซึ่งมุ้งบังคัว ซึ่งโคนต้นไม้ ด้วย ดังนี้ก็ได้ อัพโกกาลิกตงค์ สมัทธามิ ซึ่งแปลว่า ข้าพเจ้าสมათานซึ่งองค์แห่ง ผู้ถือการอยู่ในที่แจ้งเป็นปกติ ดังนี้ก็ได้ ฯ ภิกษุผู้ถือตงค์ข้อนี้จะเข้าไปสู่โรงอุโบสถ เพื่อฟังธรรมหรือเพื่อทำอุโบสถก็ได้ ฯ ถ้าเมื่อภิกษุนั้นเข้าไปที่โรงอุโบสถนั้นแล้ว มีฝนตกลงมา เมื่อฝนยังตกอยู่ จะไม่ออกไปก็ได้ หรือจะออกไปก็ได้ ฯ ภิกษุผู้ถือตงค์ข้อนี้จะเข้าไปที่หอฉัน ที่โรงไฟ เพื่อทำวัตรอย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ จะขอให้ ภิกษุทั้งหลายผู้แก่กว่า ซึ่งอยู่ที่หอฉัน ฉันทาหารของตนก็ได้ จะเข้าไปสู่ที่มุ้งบังคัว การสอนพระธรรมแก่ผู้อื่น หรือคัวให้ผู้อื่นสอนพระธรรมให้แก่ตนก็ได้ จะหาบ เทียงตังเป็นต้น ซึ่งผู้อื่นเก็บไว้ในภายนอกเข้าไปไว้ในภายในก็ได้ ฯ ถ้าเมื่อเดิน ไปตามทางเก็บบริขารของภิกษุผู้แก่กว่าได้ เมื่อฝนกำลังตก จะเข้าไปอาศัยศาลา ซึ่งอยู่ในกลางทางก็ได้ ฯ แต่ถ้าไม่ได้เก็บสิ่งใด จะรีบเข้าไปในศาลานั้นไม่สมควร ฯ ภิกษุผู้จะเดินไปตามปกติ แล้วเข้าไปที่ศาลาเป็นต้น ควรอยู่ที่ศาลานั้นจนกระทั่ง ฝนหยุดจึงไป ฯ ตงค์ข้อนี้มีคำอธิบายว่า เหมือนกับรุกขมุลิกตงค์ ๕ ในตอนนั้น ให้เห็นชัดว่า ผู้ถืออัพโกกาลิกตงค์ จะเข้าไปในที่มุ้งที่บัง หรือโคนต้นไม้แห่งใด แห่งหนึ่งเพียงชั่วคราวนั้น ก็ได้ทั้งนั้น แต่จะเข้าไปนั่งนอนอยู่บนนั้นไม่ได้

ผู้ถือตงค์ข้อนี้ ก็มีทั้งอย่างต่ำ อย่างกลาง อย่างสูง เหมือนกับข้ออื่น ๆ คือมีทั้งชั้นสูง ชั้นกลาง ชั้นต่ำ เหมือนกับข้ออื่น ๆ ฯ จำพวกชั้นสูงนั้น จะเข้าไป อาศัยต้นไม้ หรือภูเขา หรือบ้านเรือนนั้น ย่อมไม่สมควร ควรทำสังกระหม่อม จีวร คือกระหม่อมผ้า ไว้ในที่แจ้งแล้วอยู่เท่านั้น ฯ จำพวกชั้นกลางนั้น จะเข้าไปอาศัยต้นไม้ ภูเขา บ้านเรือน แต่ไม่ได้เข้าไปในภายใน แล้วอยู่ก็สมควร ฯ จำพวกชั้นต่ำนั้น จะเข้าไปอาศัยตามเงอมภูเขาที่ไม่ได้มุงก็สมควร จะเข้าไป

อาศัยตามประรำกิ่งไม้ก็สมควร จะไปอาศัยกระถ่อมหน้าแล้งที่เพิง ขาวนาบนต้น
 หงไวก็สมควร ฯ อธิบายว่า ถ้าผู้ใดจะถืออัฟโลกาสิกขุดงค์ไว้ยิ่ง ผู้นั้นไม่
 ควรเข้าไปอาศัยข่อยตามต้นไม้ หรือภูเขา หรือบ้านเรือน ควรอยู่แต่ในกระถ่อม
 มุงด้วยงาในที่แจ้งเท่านั้น ผู้ที่จะถือแท่นขามกลางนั้น จะเข้าไปอาศัยข่อยตามต้นไม้
 หรือภูเขา หรือเรือน แต่ไม่ได้เข้าไปอยู่ในภายในร่มไม้ นั้น หรือภายในภูเขา
 หรือภายในเรือนก็สมควร ฯ ผู้จะถือเป็นอย่างต่ำนั้น จะเข้าไปอาศัยข่อยตาม
 ภูเขาที่ไม่มีหลังคา หรือตามประรำเหงาขามด้วยกิ่งไม้ หรือตามผ้าที่เขาคลุมตัว
 หรือตามกระถ่อมหน้าแล้ง ซึ่งพวกชาวไร่ชาวนาหงไวก็สมควร

ทั้ง ๓ จำพวกนี้ เมื่อเข้าไปอยู่ในที่มุงบัง หรือโคนต้นไม้ด้วยตั้งใจจะอาศัย
 อยู่ในขณะใด ก็เป็นอันเสียขุดงค์ซ้อนในขณะนั้น แต่ข้อนี้หมายความว่า อยู่จน
 สว่าง ถ้าอยู่ยังไม่ตลอดคืนก็ไม่เสียขุดงค์ซ้อน

อานิสงส์แห่งขุดงค์ซ้อน มีอยู่หลายประการ คือ ประการที่ ๑ ได้แก่
 การตัดความกังวลด้วยท่อย ประการที่ ๒ ได้แก่ การกำจัดความง่วงเหงาหาวนอน
 ประการที่ ๓ ได้แก่ ไม่อยู่ไม่เกี่ยวข้องกับผู้อื่น ประการที่ ๔ ได้แก่ การไม่
 อาลัยในเรื่องท่อย ประการที่ ๕ ได้แก่ ทำให้สมควรแก่ความสรรเสริญ ประการ
 ที่ ๖ ได้แก่ ไม่มีความเกี่ยวข้องกับผู้อื่นในเรื่องท่อย ประการที่ ๗ ได้แก่ สละท่อย
 เพื่อภิกษุอื่นที่มาจากทิศทั้ง ๕ ประการที่ ๘ ได้แก่ เป็นเหตุให้เกิดความมักน้อย
 เป็นต้น เพราะฉะนั้น ท่านจึงได้กล่าวไว้ว่า ภิกษุผู้อยู่ในอัฟโลกาส คือ ที่แจ้งซึ่ง
 เป็นที่สมควรแก่บรรพชิต เป็นของที่หาได้ไม่ยาก เป็นของที่ขึงด้วยเพดานแก้ว กล่าว
 คือ ดวงดาวในท้องฟ้า เป็นของที่สว่างด้วยแสงจันทร์ ก็บรรเทาความง่วงเหงา
 หาวนอนเสียได้ ทำให้ใจยินดีในการเจริญสมณธรรม ในไม่ช้าก็จักได้เสวยรส
 แห่งวิเวก เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้มีปัญญาควรยินดีอยู่ในที่แจ้ง ดังนี้ สันชื่อความ
 อันสำคัญในขุดงค์ซ้อนเพียงเท่านั้น ฯ ในอานิสงส์แห่งขุดงค์ซ้อน มีคำอธิบายว่า
 บรรพชิตย่อมเป็นผู้ไม่มีเหยาเรือน เกลสกาณ จำเป็นที่จะต้องอาศัยอยู่ในที่ไม่
 ต้องการก่อสร้าง มีโคนต้นไม้ และป่าที่แจ้งเป็นต้น ฯ การอยู่ในที่แจ้งนั้น เวลา
 เจริญสมณธรรมในกลางคืน ย่อมมีใจเยือกเย็นสบาย ด้วยเหตุว่าเป็นที่โล่งโปร่ง
 เป็นที่เยือกเย็น เมื่อแหงนขึ้นไปดูในท้องฟ้า ก็ประหนึ่งว่ามีเพดานแก้วใน

ปราสาทอันประเสริฐ เป็นที่สว่างด้วยแสงดวงจันทร์ ผู้ที่เจริญภาวนาอยู่ในที่แจ้ง
 ย่อมไม่สู้จะว่างเหงาหาชวนเหมือนผู้เจริญภาวนาอยู่ในที่มืด มีหลังคา หรือในถ้ำ
 ในจอมฟาง เพราะเหตุว่าจะแลไปทางไหนก็สว่างไสว เมื่อใจสว่าง ตาสว่าง
 ความคิดก็สว่าง เวลาอยู่ไปนานก็จะเห็นว่าดีกว่าปราสาท เพราะปราสาทนั้นเป็นของ
 ที่มิได้สุขไปด้วยเครื่องร้อนใจ คือกามคุณ ๕ ฯ ผู้ที่มิได้สมาบัติแม้จะกล่าวชมเห็นว่า
 ปราสาทอันบริบูรณ์ด้วยสมบัติ และผู้คนบริวารนั้น เป็นที่ร้อน เป็นที่วนวาย
 เหมือนอย่างขสกลบุตรเป็นอุทาหรณ์ ส่วนผู้ที่สมาบัติยังอ่อนอยู่นั้น ย่อมเห็นว่า
 ปราสาท เป็นทำให้เกิดสุขอย่างสวรรค์ ความเห็นนั้นจะทำให้เขาตกนรกทั้งเป็น คือ
 จักทำให้เขาเดือดเนื้อร้อนใจด้วยเหตุการณ์ต่าง ๆ อันมีกามารมณ์เป็นต้นเหตุ โดย
 เหตุนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้ทรงบัญญัติ อัฟโภกาสิกขตงค์ไว้แก่ภิกษุ
 ทั้งหลาย ฯ ภิกษุองค์ใดต้องการถืออัฟโภกาสิกขตงค์ ก็ถือได้ เมื่อถืออัฟโภกาสิก-
 ขตงค์แล้ว ใจก็จักผ่องแผ้วเบิกบานดีกว่าอยู่ในปราสาทหลายเท่า

ข้อที่ว่า ผู้สมาบัติแม้จะกล่าวชมเห็นว่าปราสาทเป็นที่วนวาย เป็นที่เร่าร้อน
 เหมือนกับขสกลบุตรนั้น คือ อย่างไร คือ ในครั้งมหาเวรคชัตถ์แห่งพระวินัย
 บัญญัติว่า เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสรู้ในเดือน ๖ เพ็ญ แล้วเสด็จไป
 จำพรรษาที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน อันมีในที่ใกล้กับเมืองพาราณสีนั้น พอมิ
 พระอรหันต์เกิดขึ้นในโลกได้ ๖ องค์ กับทั้งพระพุทธองค์แล้วนั้น ก็มีขสกลบุตร
 คนหนึ่งมีชื่อว่าขสกลบุตร อยู่ในเมืองพาราณสี เป็นบุตรเศรษฐี มีความสุขมา
 แต่กำเนิด มีปราสาทอันประเสริฐสำหรับอยู่ ๓ หลัง สมควรแก่ฤกษ์ทั้ง ๓ ที่
 ปราสาทนั้นมีแต่สตรีสำหรับขับรำบำเรอ ให้มีความสุขเท่านั้น ไม่มีบุรุษปะปน
 แม้แต่คนเดียวนั้น ขสกลบุตรนั้นอยู่ในปราสาทหลังละ ๔ เดือน โดยไม่ได้ลงไปภาย
 ใต้ปราสาท มีที่กิน ที่นอน ที่เล่น ที่เที่ยวอยู่ในปราสาทนั้นทั้งสิ้น ปราสาททั้ง ๓
 หลังนั้น ล้วนแต่เป็นปราสาทอันกว้างใหญ่หลายชั้นทั้งสิ้น ฯ ในคราวนั้น
 ขสกลบุตรอยู่ในปราสาทสำหรับฤดูฝน บำเรอตนให้มีความสุขอยู่ด้วยกามคุณ ๕
 อยู่มาในคืนวันหนึ่ง ซึ่งเป็นวันที่สมาบัติแม้จะกล่าวชมเห็นว่า เวลาขสกลบุตรนอนตื้นซ้น ก็ได้
 เห็นพวกนางขับกล่อมบำเรอ นอนหลับมีอาการน่าเกลียดน่าชัง บางคนก็มีพิษ

ตกอยู่ทั่วแล้ว บางคนก็มีตะโพกอยู่ทื่อ บางคนก็มีเบ้งมางอยู่หน้าอก บางคนก็นอน
 สยายผม บางคนก็นอนมาลายไหล บางคนก็นอนละเมอบ่นเพ้อ ขสกลบุตร
 ได้เห็นแล้ว ก็เกิดความสลดใจคล้ายกับเห็นป่าช้าผดบังนั้น เมื่อเกิดความสลดใจ
 ก็เปล่งวาจาขึ้นว่า วุ่นวายแท้ ชัดชองแท้ เมื่อเปล่งวาจาอย่างนี้ แล้วก็ได้สวมรองเท้า
 ทองคำ เดินออกไปที่ประตูบ้าน พวกอมนุษย์ก็ได้เปิดประตูให้ ด้วยคิดว่า
 อย่าให้เป็นอันตรายแก่การบรรพชาของขสกลบุตร ผู้บารมีแก่กล้า ๆ พอขสกลบุตร
 ออกจากประตูบ้านไปแล้ว ก็เดินไปจนกระทั่งถึงประตูเมือง พวกอมนุษย์ก็เปิด
 ประตูเมืองให้ แล้วก็เดินตรงไปทางบ่อสิปคณมิกทายวัน โดยลำดับมรรคา

ในเวลานั้น เป็นเวลาจวนใกล้รุ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ทรงมุ่ง
 ประโยชน์ให้แก่สัตว์โลก ได้เสด็จจงกรมอยู่ในอิฬวกาส คือในที่แจ้ง ได้ทอด
 พระเนตรเห็นขสกลบุตรนั้นเดินมาแต่ไกล ก็เสด็จไปประทับนั่ง ๆ ขสกลบุตร
 ได้เดินเปล่งวาจาไปว่า ทนวิญญู ทนชัดชองแท้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัส
 ขึ้นว่า มานันแนยะสะ ทนไม่วิญญู ทนไม่ชัดชอง เธอจงมานั่งในที่นี้ เราจัก
 แสดงธรรมให้เธอฟัง ๆ เมื่อขสกลบุตรได้ยินว่า ทนไม่วิญญู ทนไม่ชัดชอง ก็มี
 ใจฟุ้งขึ้น ได้ถอดรองเท้าทองคำออกวางไว้แล้วก็เข้าไปเฝ้า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า
 ก็ได้ทรงแสดงธรรม ให้ได้สำเร็จพระโสดาปัตติผล แล้วให้สำเร็จพระอรหัตผล
 จนถึงกับให้บรรพชาอุปสมบทเป็นพระภิกษุ ในพระพุทธศาสนา ดังนี้ ๆ เรื่อง
 ขสกลบุตรนี้ เป็นเรื่องซึ่งให้เห็นว่า การอยู่ในอิฬวกาส คือในที่แจ้ง ด้วยการตั้งใจเจริญ
 กรรมฐาน ย่อมเป็นการดีกว่าอยู่ในปราสาท เพราะการปราศจากเครื่องวิญญู
 ชัดชองดังแสดงมาฉะนั้น.

เอวี่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๘๘

คัมภีร์พระปกคณบัญญัติ

ว่าด้วยผู้ถือเนสัชชิกธุดงค์ ๕ จำพวก

ตตถ กตเม ปณฺเญ เนสัชชิกา ฯ มนฺทตฺตา โมมฺหตฺตา เนสัชชิโก
โหติ ปาปิจฺฉโณ อิจฺฉาปกโต เนสัชชิโก โหติติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์พระปกคณบัญญัติ กัณฑ์ที่ ๘๘ ว่าด้วย
ผู้ถือเนสัชชิกธุดงค์ ๕ จำพวก ตามพระบาลี อรรถกถา อรรถาธิบาย สืบต่อไป เพื่อ
ให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน

บาลี

ดำเนนความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่งเทศนานั้นว่า
ผู้ถือเนสัชชิกธุดงค์ ๕ จำพวกนั้น คอ จำพวกไหนบ้าง ? คือ จำพวกโง่เขลา ๑
จำพวกมีความปรารถนาลามก ตกอยู่ในอำนาจแห่งความปรารถนานั้น ๑ จำพวกเป็นบ้า
มีจิตฟุ้งซ่าน ๑ จำพวกที่เห็นว่าเป็นของพระพุทธรเจ้า สวาทของพระพุทธรเจ้าทั้งหลาย
สรรเสริญ ๑ จำพวกที่อาศัยความมกน้อย ความสันโดษ ความขัดเกลา ความมีอยู่
แห่งสิ่ง ๑ รวมเป็น ๕ จำพวกด้วยกัน ดังนี้

ใน ๕ จำพวกนี้ จำพวกที่อาศัยความมกน้อย อาศัยความสันโดษ อาศัย
ความขัดเกลา อาศัยความมีอยู่แห่งสิ่ง เป็นจำพวกเลิศ จำพวกประเสริฐ จำพวก
ออกหน้า จำพวกสูงสุด จำพวกเลือกสรร ยิ่งกว่าทุกจำพวก เหมือนกับเนยใส
อันเลิศกว่านมสด เลิศกว่านมข้น เลิศกว่าเนยข้น เลิศกว่าเนยใส ฉะนั้น
สิ้นเนื้อความในพระบาลีเพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า จำพวกโง่เขลา^๕ ได้แก่ จำพวก
 ไม่รู้จักการสมาทาน ไม่รู้จักอานิสงส์ ได้ถือเนสัชชิกุธงค์ด้วยความโง่เขลา คือ
 ด้วยความไม่รู้^๕จักของตนเท่านั้น ฯ ประเภทที่มีความปรารถนาลามก ตกอยู่ใน
 อำนาจแห่งความปรารถนา^๕ ได้แก่ จำพวกที่คิดว่า จักมีผู้สักการบูชาเรา
 ด้วยบัจฉิย ๔ ด้วยเห็นว่า ภิกษุ^๕เป็นผู้ถือเนสัชชิกุธงค์ จักมีผู้ยกย่องนับถือเรา
 ด้วยคุณธรรมทั้งหลายเป็นต้นว่า ภิกษุ^๕เป็นลัชช เป็นผู้มีความมกน้อย ฯ จำพวก
 บำ^๕นั้น ได้แก่ จำพวกที่ถือเนสัชชิกุธงค์ด้วยอำนาจบ้า ด้วยอำนาจจิตฟุ้งซ่าน ฯ
 คำว่า สรรเสริญ^๕นั้น ได้แก่ จำพวกที่คิดว่า เนสัชชิกุธงค์^๕เป็นของที่พระพุทธเจ้า
 และสาวกของพระพุทธเจ้าทั้งหลายสรรเสริญ ฯ จำพวกที่อาศัยด้วยความมกน้อย
 เป็นต้นนั้น ได้แก่ จำพวกที่เห็นว่า เราจักเป็นผู้มีความมกน้อยด้วยการถือธุดงค์^๕
 ธุดงค์^๕ จักเป็นไปเพื่อความมกน้อยของเรา เราจักเป็นผู้สันโดษด้วยธุดงค์^๕
 ธุดงค์^๕จักเป็นไป เพื่อความสันโดษแก่เรา เราจักได้ขัดเกลากิเลสด้วยธุดงค์^๕
 ธุดงค์^๕จักเป็นไปเพื่อการขัดเกลากิเลสของเรา ธุดงค์^๕จักเป็นข้อปฏิบัติ^๕ เป็น
 ของมอญ คัจฉ

ใน ๕ จำพวกนี้ จำพวกที่ชื่อว่า ถือเนสัชชิกุธงค์^๕นั้น มอญ ๒ จำพวก
 เบื่องปลายเท่านั้น อีก ๓ จำพวกนี้ ไม่ชื่อว่าพวกเนสัชชิกุธงค์ สันเนื้อความ
 ในอรรถกถาเพียงเท่านี้

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า ภิกษุ^๕ถือเนสัชชิกุธงค์^๕นั้น มอญ
 ๕ จำพวกด้วยกัน เป็นจำพวกที่โง่เขลา เป็นจำพวกที่ไม่รู้จักสมาทาน ไม่รู้จัก
 อานิสงส์ ฯ ก็คำสมาทานและอานิสงส์แห่งเนสัชชิกุธงค์^๕นั้น มอญ^๕อย่างไร
 จักได้แสดงไปในภายหลัง ฯ จำพวกที่ ๒ คือ จำพวกที่มีความปรารถนาลามก
 จำพวกที่ ๓ คือ จำพวกบ้า ทั้ง ๓ จำพวกนี้ มีเนื้อความชัดเจนอยู่แล้ว จำพวกที่ ๔

ที่ ๕ ก็มีเนื้อความชัดเจนอยู่แล้วเหมือนกัน แต่ข้อความยกขึ้นอธิบายว่า ที่ว่า ๒ จำพวก
 ชั่วว่าผู้ถือเนสัชชิกชดงค์ อีก ๓ จำพวกไม่เชื่อว่าผู้ถือเนสัชชิกชดงค์นั้น คือ
 จำพวกไหน คือ ๓ จำพวกนั้น อันได้แก่ จำพวกโง่เขลา กับจำพวกมีความปรารถนา
 ลามก จำพวกบ้า ไม่เชื่อว่าผู้ถือเนสัชชิกชดงค์ ถึงจะถือก็ไม่เชื่อว่าผู้ถือ เพราะ
 ไม่เข้าลักษณะแห่งคำว่าชดงค์ ๆ ส่วนอีก ๒ จำพวกเบื่องปลาย คือ จำพวกที่เห็นว่า
 เป็นเนสัชชิกชดงค์ เป็นของพระพุทธเจ้า กับสาวกพระพุทธเจ้าสรรพเสริญ กับ
 จำพวกอาศัยความมกน้อย ความสันโดษ ความขัดเกลา ความเห็นว่าเป็นข้อปฏิบัติ
 ได้ชื่อว่าผู้ถือเนสัชชิกชดงค์ เพราะเข้าลักษณะแห่งคำว่าชดงค์โดยแท้

ก็ลักษณะแห่งชดงค์นั้น คืออย่างไร ? คือ คำว่า ชดงค์ แปลว่า กำจัด
 หมายความว่า กำจัดกิเลสบาปกรรมทั้งปวง ๆ คำว่า ชดงค์นั้นแยกออกเป็น ๒ คำ
 คือ ชตะ คำ ๑ ๆ ชตะนั้น แปลว่า กำจัด แปลงตะ เป็น ตะ องค์
 นั้น แปลว่า เครื่องกำหนด หรือแปลว่าเหตุ รวมกันเข้ากับชตะ ก็เป็นชดงค์ จึงได้
 ความว่า องค์แห่งผู้กำจัด ๑ องค์แห่งธรรมอันเป็นเครื่องกำจัด ๑ ๆ แต่คำว่า ชตะ
 ซึ่งแปลว่าผู้กำจัด หรือเครื่องกำจัดนั้น แยกออกไปเป็นหลายอย่าง คือ เป็นชตะ ๑
 เป็นชุตธรรม ๑ เป็นชุตวาท ๑ เป็นชดงค์ ๑ แต่มีคำถามว่า การแสวงหาชดงค์เป็น
 ที่สบายแก่ใคร ดังนี้

คำว่า ชตะ ซึ่งแปลว่าผู้กำจัดนั้น ได้แก่ บุคคลผู้กำจัดกิเลส ๆ ที่แปลว่า
 เครื่องกำจัดกิเลสนั้น ได้แก่ ธรรมอันเป็นเครื่องกำจัดกิเลส ๆ ที่แปลว่า ผู้กำจัดนั้น
 มีคำบาลีว่า ชุตกิเลโส ปุคฺคโล ๆ ที่แปลว่า เครื่องกำจัดนั้น มีคำบาลีว่า กิเลสฺขุนโน
 ธมฺโม คำว่า ชุตวาทนั้น แปลว่า ผู้กล่าวเครื่องกำจัด คือผู้แสดงธรรมสำหรับให้กำจัด
 กิเลส แต่ตัวเองไม่ได้กำจัดกิเลส ด้วยเหตุว่า มีบุคคลอยู่หลายจำพวก คือ จำพวกหนึ่ง
 เชื่อว่าผู้กำจัดกิเลส แต่ไม่ได้กล่าวเครื่องกำจัดกิเลส อีกจำพวกหนึ่งไม่ใช่ผู้กำจัด
 กิเลส แต่ได้กล่าวด้วยเครื่องกำจัดกิเลส อีกจำพวกหนึ่ง ไม่ได้กำจัดกิเลสด้วย
 ไม่ได้กล่าวด้วยเครื่องกำจัดกิเลสด้วย อีกจำพวกหนึ่ง กำจัดกิเลสด้วย กล่าวเครื่อง
 กำจัดกิเลสด้วย รวมเป็น ๔ จำพวกด้วยกัน

ใน ๔ จำพวกนี้ จำพวกใดก่การจัดกิเลสของตนด้วยรูปตงค์ แต่ไม่ได้ว่ากล่าว
สั่งสอนผู้อื่นในทางรูปตงค์ เหมือนกับพระพาลเถรเจ้า จำพวกนั้นชื่อว่าผู้ก่จัด
กิเลส แต่ไม่ชื่อว่าผู้กล่าวธรรมเครื่องก่จัดกิเลส ฯ ส่วนจำพวกใดไม่ได้ก่จัดกิเลส
ของตนด้วยรูปตงค์ แต่ว่ากล่าวสั่งสอนผู้อื่นในทางรูปตงค์ เหมือนกับพระอุปนันท-
เถรเจ้า จำพวกนั้นชื่อว่าผู้ไม่ก่จัดกิเลส เป็นแต่ผู้กล่าวธรรม เครื่องก่จัดกิเลส
เท่านั้น ฯ จำพวกใดวิบัติทั้ง ๒ อย่าง เหมือนกับพระโลพูทายี จำพวกนั้นไม่ชื่อว่า
ผู้ก่จัดกิเลสด้วย ไม่ชื่อว่าผู้กล่าวธรรมเครื่องก่จัดกิเลสด้วย ฯ จำพวกใดสมบูรณ์
ทั้ง ๒ อย่าง เหมือนกับพระสารีบุตรเถรเจ้า จำพวกนั้นชื่อว่าผู้ก่จัดกิเลสด้วย
ชื่อว่าผู้กล่าวธรรมอันเป็นเครื่องก่จัดกิเลสด้วย

กัฏฐมอันเป็นเครื่องก่จัดกิเลสเนน มื่อยกัฏฐการ มีคำแก้ไขตามพระ
พุทธบรรหารที่ได้ยกขึ้นแสดงว่า อาศัยความมกน้อย ความสันโดษ ความ
ขัดเกลา ความมอยุ่แห่งสิ่งนั้น ก็มีธรรมอยู่ ๕ ประการ คือ ความมกน้อย ๑
ความสันโดษ ๑ ความขัดเกลา ๑ ความสัจ ๑ ความถือข้อปฏิบัติอันดี ๑ ดังนี้ ฯ
ธรรม ๕ ประการนี้แล ชื่อว่าธุดธรรม ซึ่งแปลว่า ธรรมเครื่องก่จัดกิเลส ฯ ที่ความ
มกน้อย ความสันโดษนั้น ก่จัดกิเลสอะไร ความขัดเกลา ความสัจตนน ก่จัด
กิเลสอะไร ความเห็นว่าข้อปฏิบัติอันดีมีอยู่นั้น ก่จัดกิเลสอะไร ? แก้วว่า ความ
มกน้อย ก็ก่จัดความมกมาก ฯ ความสันโดษ ก่จัดความไม่สันโดษ ฯ
ความไม่มกน้อย และความไม่สันโดษนั้น ก็คือความมกมาก ความโลภ ส่วน
ความขัดเกลา ก็ก่จัดความไม่ขัดเกลา ฯ ความสัจ ก็ก่จัดความไม่สัจ ฯ
ความขัดเกลานั้น ก่จัดความไม่ขัดเกลาอย่างไร ก่จัดความไม่ขัดเกลาอย่างนี้
คือ เมื่อความขัดเกลาเกิดขึ้นแล้ว ก็ล้างเสียซึ่งความไม่ขัดเกลา ให้หายไป ฯ
ความสัจนั้น ก่จัดความไม่สัจอย่างไร ? แก้วว่า เมื่อมีความสัจเกิดขึ้นแล้ว
ความไม่สัจก็หายไป ฯ ความมกน้อย ความสันโดษ ทั้ง ๒ นี้ ได้แก่ อโลภะ
คือได้แก่ ความไม่โลภ ฯ ความขัดเกลา ความสัจทั้ง ๒ นี้ ได้แก่ อโลภะ
อโมหะ

ส่วนความเห็นว่ ข้อปฏิบัติอันด้นมอญ เป็นเครื่องขัดเกลา ซึ่งความไม่
เห็น ๆ คือ บุคคลย่อมกำจัดซึ่งความโลภ ด้วยความไม่โลภ กำจัดซึ่งความหลง
กำจัดซึ่งการติดอยู่ในกามสุขด้วยขอลโภคะ กำจัดการติดอยู่ในข้อปฏิบัตินอกพระพุทธ-
ศาสนาด้วยขอลโมหะ เพราะฉะนั้น ธรรม ๔ ประการ คือ ความมกน้อย ความสันโดษ
ความสงัด ความขัดเกลา ความเห็นอันถูกต้องนี้ จึงเรียกว่าเป็นธตธรรม คือ เป็น
ธรรมเครื่องกำจัดกิเลส ๆ องค์แห่งธรรมเครื่องกำจัดกิเลสนั้น มีอยู่ ๑๓ ซึ่งเรียกว่า
ธุดงค์ ๑๓

การปฏิบัติธุดงค์ ๑๓ นั้น เป็นที่สบายแก่ใคร แก้วว่า เป็นที่สบายแก่บุคคล
ราคะจริต โมหะจริต ด้วยว่าการปฏิบัติธุดงค์เป็นการปฏิบัติลำบากด้วย เป็นธรรม
เครื่องขัดเกลาด้วย ๆ ราคะย่อมสงบไป เพราะอาศัยการปฏิบัติลำบาก โมหะ
ย่อมหายไป เพราะอาศัยความขัดเกลา ส่วนการปฏิบัติในอารัญญิกธุดงค์ และ
รุกขมูลิกธุดงค์นั้น เป็นที่สบายแก่ผู้เป็นโสจจริต ๆ ด้วยเหตุว่า ผู้อยู่ในป่าและ
โคนต้นไม้ นั้น โสยะย่อมสงบไป ๆ ข้อว่าการปฏิบัติธุดงค์ซึ่งเป็นการลำบากทำให้
ราคะสงบไป ทำให้โมหะหายไปนั้น คือ ธรรมดาราคะย่อมกำเริบขึ้นด้วยความ
สุขสบาย คนเราเมื่อมีความสุขสบายด้วยที่อยู่กิน เครื่องใช้ไม่สอย ข้าวของ
เงินทองแล้ว ราคะย่อมกำเริบขึ้น โมหะย่อมกำเริบขึ้น เมื่อได้รับความทุกข์ด้วย
ที่อยู่กิน หรือด้วยข้าวของเงินทอง หรือด้วยปัจจัย ๔ คือ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร
ที่อยู่อาศัย ยาแก้โรคภัยไข้เจ็บแล้ว ราคะ และ โมหะ ย่อมสงบอยู่ ขอให้คิด
ดูในเวลาเราทำงานลำบาก หรือในเวลาหิวอาหารเกิด เราจะเห็นว่าเราไม่มีราคะ
กำเริบเลย แต่เมื่อเราหายเหนื่อยจากทำงานแล้ว บริโภคอาหารอิ่มหน้าสำราญ
แล้ว พักผ่อนสบายแล้วนั้นแหละ ใจของคนเราจึงจะยินดี ในกามารมณ์ ๔
ประการ เมื่อใจยินดีในกามารมณ์ ๔ ประการ ราคะก็กำเริบ โดยเหตุว่า โมหะ
เป็นกิเลสอันเป็นรากเหง้าแห่งราคะและโทสะ เรืองนี้ควรเห็นเสือโคร่งที่ตกเหว
เป็นตัวอย่าง หรือควรเห็นสุนัขจิ้งจอกที่เข้าไปลำบากอยู่ในท้องช้างเป็นตัวอย่าง
กล่าวคือ ในชาติกว่า ในอดีตกาลล่วงมาแล้ว มีเสือตัวหนึ่งตกอยู่ในเหว ลำบาก
ด้วยอาหารอยู่หลายวัน จนมีร่างกายซูบผอม เสือตัวนั้นก็ไม่มีราคะโทสะกำเริบ

ต่อเมื่อมีสวชยเสื่อตัวนั้นให้ขึ้นจากแหวนแล้ว เอาอาหารให้กิน เสื่อตัวนั้นเมื่อกำลังขึ้น จึงได้เกิดโลภะ คือ ความอยากกินคน ๆ นั้นขึ้น เกิดโทสะ คือ ความอยากฆ่าคน ๆ นั้นขึ้น สุนัขจึงจอกที่ไปติดอยู่ในห้องข้างนั้นก็เหมือนกัน คือ ในชาติก่อนนั้นว่ามีสุนัขจอกตัวหนึ่งไปพบช้างตายตัวหนึ่ง ก็เข้าไปทางทวารหนักของช้างตัวนั้น ไปกินเครื่องในของช้างตัวนั้น อยู่หลายวัน เวลาช้างตัวนั้นตกแดดแผดเผา ก็ มีทวารหนักปิดเสีย มีร่างกายเหี่ยวแห้งเข้า สุนัขจอกตัวนั้นก็ไม่อาจจะออกได้ ได้ทนลำบากอยู่ในห้องช้างตัวนั้นหลายวัน ต่อเมื่อฝนตกลงมาในวันหนึ่ง ช่อง ทวารหนักของช้างนั้นอ่อนลงจึงตะกายออกมาได้ เรื่องนี้ขอให้คิดว่า เมื่อสุนัขจอกตัวนั้นอยู่ในห้องช้างนั้น จะมีราคะกำเริบหรือไม่ เราคงเห็นว่าไม่มีราคะกำเริบ ด้วยเหตุนี้ จึงว่าราคะย่อมสงบไป เพราะอาศัยการปฏิบัติลำบาก โมหะย่อมหายไป เพราะอาศัยความขัดเคือง ส่วนผู้ที่อยู่ในป่าหรือตามโคนต้นไม้ นั้น โดยมากก็ไม่มีเครื่องกระทบใจ เมื่อไม่มีเครื่องกระทบใจ ก็ย่อมไม่เกิดโทสะ เพราะฉะนั้น การอยู่ในป่า หรือโคนต้นไม้ จึงเป็นที่สบายแก่ผู้เป็นโอสจจริต ดังนี้

ที่เนสัชชกธตังคณ ได้แก่สิ่งใด แก้ว ได้แก่การนั่ง ๆ ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ว่า สยบ ปฏิยุจปีตวา นิสชชชช วิหริต สิลมสสชาติ เนสัชชโก แปลว่า การ ปฏิเสธซึ่งการนอนแล้วอยู่ด้วยการนั่งเป็นปกติของภิกษุ นั้น ภิกษุนั้นชื่อว่าเนสัชชกธตังคณ ดังนี้ ๆ ผู้นั้นด้วยความตั้งใจนั้น เรียกว่าผู้ถือเนสัชชกธตังคณ คือ ผู้ถือ องค์แห่งธรรมเครื่องกำจัดกิเลส อันได้แก่การนั่ง ดังนี้

เนสัชชกธตังคณกคิ ธตังคณอนกคิ เมื่อว่าโดยลักษณะแล้ว ก็มีเจตนาอัน เป็นเครื่องสมาทานเป็นลักษณะ ๆ เมื่อว่าโดยรส คือ โดยหน้าที่แล้ว ก็มีการกำจัด ความโลภหรือความโลเลเป็นหน้าที่ เมื่อว่าโดยเครื่องปรากฏแล้ว ก็มีความไม่โลเลเป็น เครื่องปรากฏ เมื่อว่าโดยที่ตั้งแล้ว ก็มีธรรมของพระอริยเจ้าเป็นที่ตั้ง

เนสัชชกธตังคณกคิ ธตังคณอนกคิ ควรสมาทานในสำนักสมเด็จพระผู้ พระภาคเจ้า เมื่อสมเด็จพระผู้พระภาคเจ้าปรินิพพานแล้ว ก็ควรสมาทานในสำนัก พระมหาสาวก เมื่อพระมหาสาวกไม่มี ก็ควรสมาทานกับพระปัจเจกพระพุทธ หรือพระ อนาคามี พระสกทาคามี พระโสดาบัน ผู้ทรงไตรปิฎก ผู้ทรงทวิปิฎก ผู้ทรงเอกปิฎก ผู้ทรงสังคคิ ผู้เป็นอรรคกถาจารย์ ผู้ทรงธตังคณ เมื่อท่านเหล่านั้นไม่มี ก็ควรนับ

กวาดลานพระเจดีย์ แล้วยั่งของๆ สมาทาน เหมือนกับสมาทานในสำนักพระ
พุทธเจ้าฉะนั้น ๑ อีกอย่างหนึ่ง จะสมาทานแม้ด้วยตัวเองก็สมควรโดยแท้

คำสมาทานนั้นมีอยู่ ๒ คำ คือ คำว่า เสขยิ ปฏิกฺขิปามิ ซึ่งแปลว่า
ข้าพเจ้าปฏิเสธการนอนตั้ง ๑ เนสัชชิกังคิ สมาทียามิ ซึ่งแปลว่า ข้าพเจ้าสมาทาน
ซึ่งองค์แห่งธรรมอันเป็นเครื่องกำจัดกิเลสคือการนั่ง ๑ ดังนี้ เมื่อสมาทานด้วยคำ
ทั้ง ๒ นี้ คำใดคำหนึ่งก็ดี ก็เป็นอันสมาทาน ๑ เมื่อสมาทานแล้วเรียกว่า ผู้ถือ
เนสัชชิกธุดงค์ ๑ ผู้ถือเนสัชชิกธุดงค์นั้น ควรลุกขึ้นในยามใดยามหนึ่ง ซึ่งมีใน
จำพวก ๓ ยามแห่งราตรีนั้น ๑ เพราะจะนอนในอิริยาบถทั้งหลายย่อมไม่สมควร

เมื่อว่าโดยประเภท ผู้ถือธุดงค์ชั้น ก็มีอยู่ ๓ ประเภท คือ ประเภทสูง
ประเภทกลาง ประเภทต่ำ ๑ ประเภทสูงนั้น จะนั่งพิงก็ไม่สมควร จะนั่งรัดเข้า
ด้วยผ้าก็ไม่สมควร จะนั่งเอนกายในสายโยกก็ไม่สมควร ๑ ประเภทกลางนั้น ย่อม
สมควรจะนั่งพิงก็ได้ จะนั่งรัดเข้าด้วยผ้าก็ได้ จะนั่งเอนกายในสายโยกก็ได้ ๑
ประเภทต่ำนั้น นั่งพิงก็ได้ นั่งรัดเข้าก็ได้ นั่งในสายโยกก็ได้ พิงหมอนก็ได้ เอน
กายที่ตั้งหมองค์ ๕ คือ นั่งที่ตั้งมีพนักพิงข้างหลังก็ได้ นั่งที่ตั้งซึ่งหมองค์ ๑ คือ พนักพิง
ข้างหลัง ๑ มีพนักพิงข้างซ้ายขวา ๑ ก็ได้ ๑ ตั้งชนิดนี้ ได้มีผู้ทำถวาย
พระศตบุฏฺฐจากุญชรเจ้า ซึ่งเป็นพระอนาคามี ท่านนั่งที่ตั้งนั้นปรินิพพาน ทั้ง ๓
จำพวกนี้ พอเอนกายนอนเมื่อใด ก็เสียดูตงค์ซ้อนเมื่อนั้น ๑ ได้ใจความใน
ตอนนั้นว่า ผู้ที่สมาทานธุดงค์ซ้อนแล้ว นอนไม่ได้เป็นอันขาด ถ้านอนเมื่อใด
ก็เสียดูตงค์ซ้อนเมื่อนั้น ได้แต่นั่งกับดินและยืนเท่านั้น ๑ แต่คำว่านอนไม่ได้
นั้น คือ หมายความว่านอนกลางคืนจนตลอดคืนไม่ได้ ต้องลุกขึ้นเดินจงกรมในยาม
ใดยามหนึ่งจึงจะได้ ในเวลาที่เดินจงกรมหรือนั่งขึ้นก็ดี จะหลับก็ไม่ได้ ส่วนใน
กลางวันนั้นเข้าใจว่านอนได้ เพราะในคัมภีร์วิสุทธิมรรคว่า ภิกษุผู้ถือเนสัชชิก-
ธุดงค์นั้น ต้องลุกขึ้นเดินจงกรมในยามหนึ่ง ซึ่งมีในยามทั้ง ๓ แห่งราตรี ดังนี้ ๑
การที่ตั้งใจไม่นอนนั้น เป็นการตั้งใจของผู้มุ่งเจริญสมณธรรม ๑ คือ มีภิกษุบางองค์
มุ่งเจริญสมณธรรม โดยตั้งใจไว้ว่า ถ้ายังไม่สำเร็จ ก็จักไม่นอนเป็นอันขาด
ดังนั้นก็

อานิสงส์แห่งธุดงค์ข้อนี้^{๕๔}มีย่อว่า ไม่ติดอยู่ในความสุขในการนอน ๑ เป็นที่
สบายแก่การประกอบกรรมฐานทั้งปวง ๑ มีอิริยาบถน่าเลื่อมใส ๑ มากไปด้วยความ
เพียร ๑ มีข้อปฏิบัติชอบดี ๑ ดังนี้ เพราะฉะนั้น ผู้มีปัญญาจึงควรถือเนสัชชิกธุดงค์
ข้อนี้ให้จงได้ เพราะเมื่อถือได้แล้ว ก็จักได้รับอานิสงส์ ถือความไม่เห็นแก่่นอน
ความประกอบกรรมฐานได้สะดวก ความมีอิริยาบถน่าเลื่อมใส ความพากเพียรมาก
ความเจริญขึ้นแห่งข้อปฏิบัติดังที่แสดงมา ส่วนตัวอย่างนั้น มีพระจักขุบาลเถระเจ้า
ซึ่งกล่าวไว้ในคัมภีร์พระธรรมบท เป็นอุทาหรณ์ สันเนอความในเทศนาภังค^{๕๕}
เพียงเท่านั้น.

เอวံ กัมมํ คัวยประการณ^{๕๖} ๓

กัณฑ์ที่ ๘๔

คัมภีร์พระปกคัลลบัญญัติ^{๕๗}
ว่าด้วยผู้ถือขณิกธุดงค์ ๕ จำพวก

คตฺถ กคฺคเม ปญฺจ ขณิกนุตติกา ๓ มนุหคฺคตา โมมุหคฺคตา ขณิกนุตติโก
โหติ ปาณฺโงโฉ อิจฺฉาปกโต ขณิกนุตติโก โหติติ.

ณ บัณฑิต^{๕๘} อรรถภาพจักได้แสดงคัมภีร์พระปกคัลลบัญญัติ กัณฑ์ที่ ๘๔ ว่าด้วย
ผู้ถือขณิกธุดงค์ ๕ จำพวก ตามพระบาลี อรรถกถา ฐัมมัตถาธิบาย สืบต่อไป
เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอด
กาลนาน

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่งเทศนานี้ว่า
ผู้ถือขณิกธุดงค์ ๕ จำพวกนั้น ๓ คือ จำพวกไหนบ้าง คือ จำพวก
โง่เขลา ๑ จำพวกมีความปรารถนาลามก มีความปรารถนาครอบงำ ๑ จำพวก

บ้า มีจิตโง่ซ่าน ๑ จำพวกที่เห็นว่าเป็นของพระพุทธเจ้า สาวกพระพุทธเจ้า
สรรเสริญ ๑ จำพวกที่อาศัยความมกน้อย อาศัยความสันโดษ อาศัยความ
ขัดเกลา อาศัยความมีย่อมแห่งข้อปฏิบัติอันดี ๑ ๗ ใน ๕ จำพวกนี้ มีจำพวก
ที่ ๕ คือ จำพวกที่อาศัยความมกน้อย อาศัยความสันโดษ อาศัยความขัดเกลา
อาศัยความมีย่อมแห่งข้อปฏิบัติอันดี เป็นจำพวกเลิศ เป็นจำพวกประเสริฐ
จำพวกออกหน้า จำพวกสูงสุด จำพวกเลอกรรกว่าทุกจำพวก เปรียบเหมือน
กับก้อนเนยใส อันเลอกว่านมสด เลอกว่านมข้น เลอกว่าเนยข้น เลอกว่า
เนยใสฉะนั้น สันเนอความในพระบาลีเพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า จำพวกโง่เขลานั้น ได้แก่จำพวก
ที่ไม่รู้จักการสมาทาน ไม่รู้จักอานิสงส์ ได้ถืออรรถคั่น ด้วยความโง่เขลา
ถือด้วยความไม่รู้ของตนเท่านั้น ๗ จำพวกที่มีความปรารถนาลามก มีความ
ปรารถนาครอบงำนั้น ได้แก่จำพวกที่คิดว่า จักมีผู้สักการบูชาเรา ด้วยปัจจัย ๔
ในเมื่อเราถืออรรถคั่น จักมีผู้ยกย่องนับถือเรา ด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เป็นต้นว่า
ภิกษุเป็นลัชช เป็นผู้มีคามมกน้อย ๗ จำพวกนั้น ได้แก่จำพวกที่นับถือ
อรรถคั่นด้วยอำนาจบ้า ด้วยอำนาจจิตโง่ซ่าน ๗ คำว่า สรรเสริญนั้น ได้แก่ คิดว่า
อรรถคั่น เป็นของพระพุทธเจ้า สาวกของพระพุทธเจ้าทั้งหลายสรรเสริญ ผู้ที่คิด
อย่างนี้ จัดเป็นจำพวกหนึ่ง ๗ ในจำพวกที่อาศัยความมกน้อยเป็นต้นนั้น ได้แก่
จำพวกที่ถืออรรถคั่นด้วยเห็นว่า เราจักเป็นผู้มีความมกน้อยด้วยการถืออรรถคั่น
การถืออรรถคั่น จักเป็นไปเพื่อความมกน้อยแก่เรา เราจักเป็นผู้มีความสันโดษ
ด้วยอรรถคั่น อรรถคั่น จักทำให้เกิดความสันโดษแก่เรา เราจักได้ขัดเกลากิเลส
ด้วยการถืออรรถคั่น การถืออรรถคั่น จักทำให้เราขัดเกลากิเลส อรรถคั่นเป็น
ข้อปฏิบัติที่ดี ดังนี้ ๗ ใน ๕ จำพวกนี้ ๒ จำพวกชื่อว่าผู้ถือยถาสันตติกสูตร อีก
๓ จำพวกไม่ชื่อว่าผู้ถือยถาสันตติกสูตร เพียงแต่ได้ชื่อว่าผู้ถืออรรถคั่นเท่านั้น ๗
สันเนอความในอรรถกถาเพียงเท่านั้น

ธัมมัตถาธิบาย

ก่อนไป เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า คำว่า ๒ จำพวกที่ได้ชื่อว่า ผู้ถ้อย
ยถาสันตติกตฺตังคํ นั้น ได้แก่ ๒ จำพวกปลาย ๆ คำว่า ๓ จำพวกไม่ชื่อว่า พวกถ้อย
ยถาสันตติกตฺตังคํ นั้น ได้แก่ ๓ จำพวก เบื้องต้น ๆ เหตุไร ๓ จำพวกเบื้องต้น
จึงไม่ชื่อว่าผู้ถ้อยยถาสันตติกตฺตังคํ เหตุว่า ๓ จำพวกเบื้องต้นนั้น เป็นจำพวกที่ไม่เข้า
ลักษณะแห่งตฺตังคํ คือ จำพวกที่ ๑ ก็เป็นจำพวกโง่เขลา ไม่รู้จักการสมานานตฺตังคํ
ไม่รู้จักอ่านสังสฺตฺตังคํ ๆ จำพวกที่ ๒ ก็เป็นจำพวกอยากได้ลาภสักการบูชา ซึ่งเป็น
ตัวกิเลส ๆ จำพวกที่ ๓ ก็เป็นจำพวกบ้า จำพวกจิตโง่เขลา ๆ ส่วนจำพวกที่ ๔ คือ
จำพวกที่เห็นว่า เป็นของที่พระพุทธเจ้า กับสาวกพระพุทธเจ้าทั้งหลายสรรเสริญว่า
เป็นของดีมีคุณค่า จำพวกที่ ๕ คือ จำพวกที่เห็นว่า เราจักเป็นผู้มีความมกน้อย มีความ
สันโดษ มีความขัดเกลากิเลสด้วยการถือตฺตังคํข้อนี้ เห็นว่าการถือตฺตังคํข้อนี้
จักทำให้เกิดความมกน้อย ทำให้เกิดความสันโดษ ทำให้เกิดความขัดเกลากิเลส
เห็นว่า ตฺตังคํข้อนี้เป็นข้อปฏิบัติที่ดีตงนิกตฺ ๒ จำพวก เข้าลักษณะตฺตังคํแท้
ด้วยว่า คำว่า ตฺตังคํนั้น แปลว่า องค์แห่งธรรมอันเป็นเครื่องกำจัดกิเลส ซึ่งมีแต่
ไว้เป็น ๓๓ ประการ อันเรียกว่าตฺตังคํ ๓๓

ก็คำว่าตฺตังคํนี้ เมื่อว่าโดยวิภาค ก็ว่าโดยจำแนกแล้ว ก็มีอยู่ ๕ ประการ
คือ ตฺตะ ๑ ตฺตวาท ๑ ตฺตธรรม ๑ ตฺตังคํ ๑ การปฏิบัติตฺตังคํ ๑ ดังนี้ ๆ ตฺตะนั้น
แปลว่า กำจัด ๆ ตฺตวาทนั้น แปลว่า ผู้กล่าวเครื่องกำจัด ๆ ตฺตธรรมนั้น
แปลว่า ธรรมเครื่องกำจัด ๆ ตฺตังคํนั้น แปลว่า องค์แห่งธรรมเครื่องกำจัด ๆ การ
ปฏิบัติตฺตังคํนั้น ข้อมเป็นทิสาย แก่บุคคลที่เป็นราคจริต โทสจริต โมหจริต
ดังนี้ ๆ คำว่า ตฺตะ ซึ่งแปลว่า กำจัดนั้น หมายบุคคลอย่างหนึ่ง หมายธรรม
อย่างหนึ่ง ที่หมายบุคคลนั้น แปลว่า บุคคลผู้กำจัดกิเลส ๆ ที่หมายธรรมนั้น
แปลว่า ธรรมเครื่องกำจัดกิเลส ๆ คำว่า ตาตฺตวาทนั้น แปลว่า ผู้กล่าวเครื่อง
กำจัดกิเลส ๆ ในข้อนี้มีบุคคลอยู่ ๕ จำพวก คือ จำพวกหนึ่ง เป็นผู้กำจัดกิเลส

ได้แล้ว แต่ไม่เชื่อว่าผู้กล่าวเครื่องกำจัดกิเลสก็มี ฯ จำพวกหนึ่ง ไม่ใช่ผู้กำจัดกิเลส แต่เป็นผู้กล่าวเครื่องกำจัดกิเลสก็มี จำพวกหนึ่งไม่กำจัดกิเลสด้วย ไม่กล่าวเครื่องกำจัดกิเลสด้วยก็มี จำพวกหนึ่ง กำจัดกิเลสด้วย กล่าวเครื่องกำจัดกิเลสด้วยก็มี ฯ จำพวกใด กำจัดกิเลสของตนด้วยชุตังค์ แต่ไม่ได้ว่ากล่าวสั่งสอนผู้อื่น เพื่อให้กำจัดกิเลสด้วยชุตังค์ ก็เหมือนกับพระพากุลเถรเจ้า จำพวกนั้นเรียกว่าผู้กำจัดกิเลส แต่ไม่เรียกว่าผู้กล่าวเครื่องกำจัดกิเลส ข้อนั้นในพระบาลีว่า พระพากุลเถรเจ้า เป็นผู้กำจัดกิเลส แต่ไม่ได้กล่าวเครื่องกำจัดกิเลส ดังนี้ ฯ ส่วนผู้ใดไม่ได้กำจัดกิเลสของตนด้วยชุตังค์ เป็นแต่ว่ากล่าวสั่งสอนผู้อื่นด้วยชุตังค์ จำพวกนั้นเชื่อว่าผู้ไม่กำจัดกิเลส แต่เป็นผู้กล่าวเครื่องกำจัดกิเลส เหมือนกับพระอุปนันทเถรเจ้านั้น ฯ จำพวกใด ไม่ได้ทำทั้ง ๒ อย่าง เหมือนกับพระโลพูทายี จำพวกนั้นไม่เชื่อว่าผู้กำจัดกิเลสด้วย ไม่เชื่อว่าผู้กล่าวเครื่องกำจัดกิเลสด้วย ฯ จำพวกใดได้ทำทั้ง ๒ อย่าง เหมือนกับพระสารีบุตรเถรเจ้า จำพวกนั้นเรียกว่า ผู้กำจัดกิเลสด้วย เรียกว่าผู้กล่าวเครื่องกำจัดกิเลสด้วย

ก็เครื่องกำจัดกิเลสนั้น มีอยู่ประการ เมื่อว่าตามพระบาลี ทว่าอาศัยความมกน้อยเป็นต้นนั้น ก็มีอยู่ ๕ ประการ คือ ความมกน้อย ๑ ความสันโดษ ๑ ความขัดเกลา ๑ ความสัจ ๑ ความมียอยู่แห่งข้อปฏิบัติอันดี ๑ ฯ ชรรณ ๕ ประการนี้ เรียกว่าชุตชรรณ ซึ่งแปลว่า ชรรณเครื่องกำจัดกิเลส ฯ ความมกน้อย ความสันโดษ รวมอยู่ในอโลกะ คือ รวมอยู่ในความไม่โลก ฯ ความขัดเกลา ความสัจ รวมอยู่ในอโลกะ อโมหะ คือ รวมอยู่ในความไม่โลก รวมอยู่ในความไม่หลง ส่วนความมียอยู่แห่งข้อปฏิบัติอันดี เป็นตัวญาณโดยแท้ ฯ บุคคลย่อมกำจัดความโลภในวัตถุที่ต้องห้าม ด้วยความไม่โลก ย่อมกำจัดความหลงอันเป็นเครื่องปกปิดโทษในวัตถุที่ต้องห้ามนั้น ด้วยความไม่หลง ฯ ย่อมกำจัด กามสุขัลลิกานุโยค คือ การติดอยู่ในกามสุขด้วยความไม่โลก ย่อมกำจัด ฆิงอิตถกิลมกานุโยค คือ การทำให้ลำบากด้วยข้อปฏิบัติของพวกเดียรถีย์ ด้วยความไม่หลง ฯ เพราะฉะนั้น ชรรณ ๕ ประการนี้ จึงเรียกว่าชุตชรรณ คือ เชื่อว่าชรรณเครื่องกำจัดกิเลส ฯ ก็คำว่า ชุตังค์นั้น แปลว่า องค์แห่งชรรณเครื่อง

กัจจกิลเลส หรือองค์แห่งภิกขุผู้กัจจกิลเลส ชุติกันนั้น เมื่อว่าโดยประเภท ก็มี ๑๓ ประการ

การปฏิบัติชุตังคณนั้น ย่อมเป็นที่สบายของบุคคลราคะจริต โทสจริต โมหจริต คือ เป็นที่สบายของผู้มีราคะ โทสะ โมหะ เป็นปกติ ฯ ผู้ใดมีราคะเป็นปกติ คือ เป็นคนชอบสวย ชอบงามอยู่เสมอ ผู้นั้นเรียกว่าคนรจจริต ฯ ผู้ใดมีโทสะเป็นปกติ คือ เป็นคนโกรธเคืองง่าย ผู้นั้นเรียกว่า คนโทสจริต ฯ ผู้ใดมีโมหะเป็นปกติ คือ เป็นคนโง่งมง่าย ผู้นั้นเรียกว่าโมหจริต ฯ ชุตังค ๑๑ ข้อ ย่อมเป็นที่สบายของคนราคะจริต โมหจริต ส่วนชุตังคอีก ๒ ข้อ คือ อารยญญิกชุตังค รุกขมูลิกชุตังค ย่อมเป็นที่สบายใจของคนโทสจริต ฯ การปฏิบัติชุตังคเป็นการลำบากด้วย เป็นธรรมเนียมของผู้ชดแลกิลเลสด้วย ฯ ราคะย่อมสงบไป เพราะอาศัยการปฏิบัติลำบาก โมหะย่อมหายไป เพราะอาศัยความชดแล โทสะย่อมดับไป เพราะอาศัยการอยู่ในป่า หรือที่โคนต้นไม้

ก็คำว่า ขณาสันตติกชุตังคนี้ แปลว่าอะไร มีคำแก้ไขว่า แปลว่า การอยู่ในที่ตามที่เขาปูไว้แล้วเป็นปกติ ฯ ภิกษุใดถือการอยู่ในที่ตามที่เขาปูไว้แล้ว หรือตามที่เขาจัดไว้แล้วเป็นปกติ คือ เขาจัดไว้อย่างไรก็อยู่อย่างนั้น นอนอย่างนั้น จะเคลื่อนไหวอย่างไรก็ตาม ก็ไม่เดือดร้อน ภิกษุนั้นก็เรียกว่าผู้ถือขณาสันตติกชุตังค ดังนี้

กชุตังคช่อนกคิ ข่อนกคิ เมื่อว่าโดยลักษณะแล้ว ก็มีเจตนาคือความตั้งใจสมาทานเป็นลักษณะ ฯ เพราะฉะนั้น ถ้าไม่ตั้งใจสมาทาน คือ ไม่ตั้งใจถือซึ่งชุตังคข้อใด ก็ไม่เรียกว่าถือชุตังคข้อนั้น เมื่อว่าโดยรส คือ โดยหน้าที่แล้ว ชุตังคช่อนกคิ ข่อนกคิ ก็มีหน้าที่กำจัดความโลเล เมื่อว่าโดยเครื่องปรากฏแล้ว ก็มีความไม่โลเลเป็นเครื่องปรากฏ เมื่อว่าโดยที่ตั้งแล้ว ก็มีธรรมของพระอริยเจ้าเป็นที่ตั้ง ฯ ธรรมของพระอริยเจ้านั้น มีอยู่หลายประการ มีความมักน้อยเป็นต้น ฯ ความมักน้อยเป็นต้นนั้นแหละ เป็นที่ตั้งแห่งชุตังคทั้งปวง คือ เมื่อไม่มีความมักน้อยเป็นต้นแล้ว ชุตังคทั้งปวงก็ย่อมไม่ตั้งอยู่ได้ ฯ ภิกษุหรือบุคคลที่จะปฏิบัติชุตังคได้นั้น ก็ต้องอาศัยธรรมของพระอริยเจ้า มีความมักน้อยเป็นต้น ถ้าขาดความมักน้อยเป็นต้นแล้ว ก็ปฏิบัติไม่ได้

ชดงค์ชอนกค ขอนกค ควรสมาทานกับสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า
เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าปรินิพพานแล้ว ก็ควรสมาทานกับพระมหาสาวก เมื่อ
พระมหาสาวกไม่มี ก็ควรสมาทานกับพระขีณาสพ หรือพระอนาคามี พระสก-
ทาคามี พระโสดาบัน ผู้ทรงไตรปิฎก ผู้ทรงทวีปิฎก ผู้ทรงเอกปิฎก ผู้ทรงเอก-
สังคค ผู้เป็นอรรคกถาจารย์ ผู้ทรงชดงค์ เมื่อท่านเหล่านั้นไม่มี ก็ต้องบดกวาด
ลานพระเจดีย์ให้ดี แล้วจึงนั่งของ ๆ กล่าวคำสมาทานเหมือนกับสมาทานกับพระผู้
มีพระภาคเจ้า ๑ อีกอย่างหนึ่ง ก็จงสมาทานด้วยตนเอง คือ สมาทานในที่ใด
ที่หนึ่งโดยลำพังตนเองก็ได้

ก็คำสมาทานนั้นว่าอย่างไร ? คำสมาทานนั้นว่า เสนาสนะโลภูป-
ปฏิกิจปามี ซึ่งแปลว่า ข้าพเจ้าปฏิเสช ซึ่งความโลภในเสนาสนะ ๑ ขณาสณ-
ติกังค สมัทธามิ ซึ่งแปลว่า ข้าพเจ้าสมาทาน ซึ่งองค์แห่งผลอสังขตามที่เข-
ดกแต่งไว้ ๑ ดังนี้ เมื่อสมาทานด้วยคำใดคำหนึ่ง ในคำทั้ง ๓ นี้ ก็เป็นอัน
สมาทาน ๑ เมื่อเป็นอันสมาทานแล้ว ก็เรียกว่า ผลของภาสณิกติกชดงค์ ๑
เสนาสนะใด คือ ที่นั่งที่นอนอันใด ถึงแก่ภิกษุหนึ่ง ก็แจกให้แก่ภิกษุหนึ่ง
ว่าเสนาสนะนี้ ย่อมถึงแก่ท่าน ภิกษุหนึ่งต้องยินดีด้วยเสนาสนะนั้น ภิกษุหนึ่งให้ผู้น-
อกจากเสนาสนะแล้วไปอยู่แทนที่นั้นไม่ได้ ๑ ข้อเมื่อกำอธิบายว่า ภิกษุผล
ของภาสณิกติกชดงค์ คือ ถอดซึ่งเสนาสนะ อันได้แก่ ที่นั่ง ที่นอน ที่อยู่ ที่อาศัย
ตามแต่จะมีจะได้ เมื่อมีอย่างใดก็ยินดีอย่างนั้น เมื่อสงฆ์แจกที่อยู่หรืออาศัยอย่างไรให้
ภิกษุหนึ่งอย่างนั้น กล่าวคือ ในครั้งก่อนโน้น ย่อมมีการแจกเสนาสนะ มีกุฏิ วิหาร ที่
อยู่หรืออาศัยให้แก่ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุใดได้รับแจกอยู่ในที่ใด ก็ต้องอยู่ในที่นั้น
แต่การแจกเสนาสนะนั้น ย่อมมีนิยมนแจกในเวลาเช้าพรรษา แต่บางทีออกพรรษา
แล้ว ก็มีการแจกเสนาสนะอีก ส่วนภิกษุในทุกวันนั้น ย่อมได้รับอนุญาตแทนการ
แจก คือ เมื่อเจ้าวัด หรือเจ้าคณะอนุญาตให้อยู่ในเสนาสนะใด ก็เป็นอันว่าได้รับ
แจกเสนาสนะนั้น แต่ว่าผู้ได้รับอนุญาตให้อยู่ในเสนาสนะดังที่วาน ย่อมเปลี่ยน
เสนาสนะอื่นได้ ส่วนภิกษุผู้ตั้งใจสมาทานซึ่งขณาสณิกติกชดงค์ ย่อมเปลี่ยน
ไม่ได้ เมื่อได้อยู่ในที่ใด ก็ต้องขืนอยู่ในที่นั้น ๑ ชดงค์ชอน เป็นอุบายอันดี

ที่จะไม่ให้ภิกษุทั้งหลายละโมบเสนาสนะ หรือเลิกละเสนาสนะ ตามใจประสงค์

ผู้ถือธุดงค์ข้อนี้ มีอยู่ ๓ ประเภท คือ ประเภทสูง ประเภทกลาง ประเภทต่ำ เหมือนกับธุดงค์ข้ออื่น ๆ ดังแสดงมา ประเภทสูงนั้น ข้อมตามผู้แจก ไม่ได้ว่า เสนาสนะที่แจกให้แก่ข้าพเจ้านั้น อยู่ไกล อยู่ใกล้ ลำบากด้วยขมมุนษย์ หรือสัตว์ร้ายต่าง ๆ ร้อนหรือเย็นเป็นประการใด ๆ ผู้จะถือให้เป็นอย่างสูง ก็ต้องไม่ตามเหมือนอย่างนั้น จึงจัดเป็นอย่างสูงได้ ๆ ส่วนประเภทกลางนั้น ตามได้ คือ เมื่อได้รับแจกเสนาสนะแล้วตามได้ว่า เสนาสนะนั้น อยู่ไกล หรืออยู่ใกล้ ลำบากหรือไม่ลำบาก มีสิ่งใดรบกวนหรือไม่รบกวน ร้อนหรือเย็นเป็นประการใด แต่จะไปคนนั้นไม่ได้ ได้แต่ตามเท่านั้น ๆ ประเภทต่ำนั้น ไปไม่ได้ แต่ถ้าไม่ชอบใจ ซึ่งเสนาสนะนั้น จะถือเสนาสนะอื่นก็ได้ ๆ จำพวกต่ำนี้ เป็นจำพวกที่อ่อนเกินไป อ่อนเกินจนเสียความตั้งใจตามคำสมาทานว่า เสนาสนะโลภูปปฏิภักขิปามิ ซึ่งแปลว่า ข้าพเจ้าปฏิเสธซึ่งความโลภในเสนาสนะ หรือว่า ขณาสนุคคิกงคิ สมทียามิ ซึ่งแปลว่า ข้าพเจ้าสมาทานซึ่งองค์ของผู้ถือเสนาสนะตามนี้ตามได้ ดังนี้ ๆ ถ้าเมื่อได้รับแจกเสนาสนะแล้วไม่ชอบใจ จะขอเปลี่ยนเสนาสนะอื่นนั้น จะมีเสียบสันโดษไปหรือไม่? แก้วว่า ไม่เสียบ เพราะเหตุว่าสันโดษ ข้อมมีอยู่ ๓ ประการ คือ ขณาลาภสันโดษ ๑ ขณาลาภสันโดษ ๑ ขณาสารูปสันโดษ ๑ ขณาลาภสันโดษนั้น คือ ขันดีตามมีตามได้ ๆ ขณาลาภสันโดษนั้น คือ ขันดีตามกำลังแห่งร่างกายของตน เช่น ตนเป็นโรคค้ำเร็บเป็นต้น เมื่ออยู่ในเสนาสนะที่ไม่มีลม โรคค้ำเร็บ ต้องอยู่ในเสนาสนะที่มีลม โรคจึงจักไม่ค้ำเร็บ ดังนี้ ๆ ขณาสารูปสันโดษนั้น แปลว่า ความขันดีตามสมควรแก่ตน คือ ตนเห็นว่าสมควรแก่ตนอย่างไร ? ก็ขันดีอย่างนั้น เช่น ตนเห็นว่า เสนาสนะนี้เป็นเสนาสนะดีไม่สมควรแก่ตน สมควรแก่ภิกษุผู้แก่กว่า หรือภิกษุผู้เป็นพหูสูตร ผู้ทรงธรรมวินัยเป็นต้น ตนก็ขอเปลี่ยนเสนาสนะที่เลวจากภิกษุอื่นได้

ภิกษุผู้ถือธุดงค์ข้อนี้ ทั้ง ๓ จำพวกนั้น พอเกิดความโลภในเสนาสนะในขณะใด ก็เสียบธุดงค์ข้อนี้ในขณะนั้น ๆ คำว่า ความโลภในเสนาสนะนั้น คืออย่างไร ? คือ ความเห็นว่า มีเสนาสนะอื่นดีกว่าเสนาสนะของตนรำไป แล้วอยากได้รำไป หรืออยากได้ให้มาก เมื่อเป็นอย่างนั้นในขณะใด ก็เสียบธุดงค์ข้อนี้ในขณะนั้น

ชดงค์ชั้น มีอาสังสอหลายประการ คือ ทำให้มีความเกือกแก่เพื่อน
พรหมจรรย์ด้วยกัน ๑ สละความดำริในเรื่องที่อยุ่ที่อาศัย ได้ที่อย่างเลวอย่างดี ๑
สละความยินดีในร้าย ในเรื่องที่ยุ่ที่อาศัยได้ ๑ ไม่มีความอยากได้เกินไป ๑
ประพฤติให้สมควรแก่ธรรมของพระอรหันต์ มีความมักน้อยเป็นต้น ๑ ๑ ภิกษุ
ใดยินดีในเสนาสนะตามมีตามได้ ถึงแม้ว่าที่นั้นจะปญฺญากก็ตาม เมื่อตนได้
แล้วก็พอใจทั้งนั้น เวลาตนได้เสนาสนะที่ใดก็มีความห่วงแหน ความมัวเมา
ความดีใจ เวลาได้เสนาสนะที่ใดก็ไม่เสียใจ ไม่โกรธ ไม่เกลียด ภิกษุนั้นชื่อว่า
อนุเคราะห์เพื่อนพรหมจรรย์ด้วยจิตเมตตา

ตสฺมา อริยอาจินฺต

มุนิปุํภควณฺณิํ

อนุชฺฌเชถ เมธาวิ

ขณาสนฺตรามตํ

เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้มีความคิดจึงควรยินดีต่อบุคคลที่ชดงค์ ๕
พระอรหันต์ได้สะสม ห้องที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงสรรเสริญ ดังนี้ สมนะ
ความในเทศนาที่ตนฟังเท่านั้น.

เอวํ กิํ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณท์ที่ ๕๐

คัมภีร์พระปกคณบัญญัติ

ว่าด้วยผู้ถือโสสานิกชดงค์ ๕ จำพวก

คตฺถ กตฺเม ปญฺจ โสสานิกา ฯ มนุสฺสตา โมมฺหคฺคา โสสานิกอ
โหติ ปาปิจฺฉโ อิจฺฉापโก โสสานิกอ โหติติ.

ณ บัดนี้ อาคมภาพักแสดงคัมภีร์พระปกคณบัญญัติ กัณท์ที่ ๕๐ ว่าด้วย
ผู้ถือโสสานิกชดงค์ ๕ จำพวก ตามพระบาลี อรรถกถา ฐัมมัตถาธิบาย สืบต่อไป
เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอด
กาลนาน

บาลี

คำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่งเทศนา นั้นว่า ผู้ถือโสสานิกชุตงค์ ๕ จำพวกนั้น คือจำพวกไหนบ้าง ? คือ จำพวก โง่เขลา ๑ จำพวกมีความปรารถนาลามก มีความปรารถนาครอบงำ ๑ จำพวก บ้า ซึ่งมีจิตฟุ้งซ่าน ๑ จำพวกที่เห็นว่า โสสานิกชุตงค์นั้น เป็นของที่พระพุทธ-เจ้า สวากพระพุทธเจ้าสรรเสริญ ๑ จำพวกที่อาศัยความมกน้อย ความสันโดษ ความขัดเกลา ความมียอแห่งสิ่ง ๑ ๑ ใน ๕ จำพวกนี้ จำพวกที่อาศัยความ มกน้อย อาศัยความสันโดษ อาศัยความขัดเกลา อาศัยความมียอแห่งสิ่ง ดังนี้นั้น เป็นจำพวกเลิศ เป็นจำพวกประเสริฐ เป็นจำพวกออกหน้า เป็น จำพวกสูงสุด เป็นจำพวกที่ถูกเลือกกว่า เป็นจำพวกดียิ่งกว่าจำพวกอื่น เปรียบ เหมือนแห่งเนยใส อันเลิศกว่านมสด เลิศกว่านมข้น เลิศกว่าเนยข้น เลิศ กว่าเนยใสฉะนั้น สันเนือความในพระบาลีเพียงเท่านี้.

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า จำพวกโง่เขลานั้น ได้แก่ จำพวก ไม่รู้จักการสมาทาน ไม่รู้จักอันิสงส์ ๑ จำพวกนี้ ได้ถือชุตงค์ขึ้นด้วยความ โง่ ถือด้วยความไม่รู้ของตนเท่านั้น เมื่อเห็นเขาถือก็ถือไปตามเขา ๑ จำพวก ที่มีความปรารถนาลามก มีความปรารถนาครอบงำนั้น ได้แก่ จำพวกที่เห็นว่า จักมี ผู้สัการะเรา ด้วยปัจจัย ๔ ในเมื่อเราถือชุตงค์ขึ้น จักมีผู้ยกย่องเราว่าเป็น ฤทธิ มีความละเอียดอีกเลสบาปธรรม ว่ามีความมกน้อยเป็นต้น ๑ จำพวก ที่เป็นบ้านั้น ได้แก่ จำพวกที่ถือชุตงค์ขึ้น ด้วยอำนาจบ้า ด้วยอำนาจจิต ฟุ้งซ่าน ๑ จำพวกที่เห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญนั้น ได้แก่ จำพวกที่เห็นว่า ชุตงค์ขึ้น เป็นของที่พระพุทธเจ้า กับสาวกของพระพุทธเจ้าสรรเสริญ ๑ จำพวก ที่อาศัยความมกน้อยเป็นต้นนั้น ได้แก่ จำพวกที่เห็นว่า เราจักเป็นผู้มีความ มกน้อยด้วยเหตุอันนี้ การถือชุตงค์ขึ้น จักเป็นไปเพื่อความมกน้อยแก่เรา

จักทำให้เราเกิดความมักน้อย เราจักมีความสันโดษด้วยเหตุอันนี้ การถือชดงค์
 ข้อนั้น จักเป็นเหตุให้เกิดความสันโดษแก่เรา เราจักได้ขัดเกลากิเลสด้วยเหตุ
 อันนี้ คือ ด้วยชดงค์ข้อนั้น ชดงค์ข้อนี้จักเป็นไปเพื่อความขัดเกลากิเลสแก่เรา คือ
 จักทำให้เกิดความขัดเกลากิเลสแก่เรา ชดงค์ข้อนี้เป็นข้อปฏิบัติอันดี ดังนี้ ฯ
 ใน ๕ จำพวกนั้น ข้อว่าผู้ถือชดงค์ข้อนั้น เพียง ๒ จำพวกเบื้องปลายเท่านั้น ส่วน
 ๓ จำพวกเบื้องต้นนั้น ไม่จัดว่าผู้ถือชดงค์ข้อนั้น สนทนอความในอรรถกถา เพียง
 เท่านั้น

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า คำว่า โศสานิกชดงค์นั้น ได้แก่
 การอยู่ในป่าช้าเป็นปกติ ฯ ภิกษุใดอยู่ในป่าช้าเป็นปกติ ภิกษุนั้นชื่อว่า
 ผู้ถือโศสานิกชดงค์ ฯ แต่ต้องอยู่ด้วยเจตนาสมาทาน อยู่ให้ถูกต้องตามลักษณะ
 แห่งชดงค์ ฯ การอยู่นั้น ก็อยู่เพื่อเจริญกรรมฐาน ไม่ใช่อยู่เพื่อประโยชน์อย่างอื่น
 ชดงค์ข้อนี้ ก็น่าคิด มีกามตั้งใจสมาทานเป็นลักษณะ มีการ
 กำจัดความโลภเป็นรส มีความไม่มีความโลภเป็นเครื่องปรากฏ มีธรรมของ
 พระอริยเจ้าเป็นທတံ

การสมาทานชดงค์ข้อนี้ ก็น่าคิด ต้องสมาทานในสำนักสมเด็จ
 พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าปรินิพพานแล้ว ก็ควรสมา
 ทานในสำนักของพระมหาสาวก เมื่อพระมหาสาวกไม่มี ก็ควรสมาทานใน
 สำนักพระชีนาสพ หรือพระอนาคามี พระสกทาคามี พระโสดาบัน ผู้ทรงไตรปิฎก
 ผู้ทรงทวีปิฎก ผู้ทรงเอกปิฎก ผู้ทรงเอกสังคิติ ผู้เป็นอรรถกถาจารย์ ผู้ทรงชดงค์
 เมื่อท่านเหล่านั้นไม่มี ก็ควรนับถวายเป็นที่เคารพ ให้สะอาดเรียบร้อยดีแล้ว
 ครอบงำของ ๆ สมาทาน เหมือนกับสมาทานในสำนักสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ฯ
 อีกอย่างหนึ่ง จะสมาทานโดยลำพังผู้เดียวเท่านั้นก็ควร

ถ้าสมาทานชดงค์ข้อนี้ว่า น สฺสานํ ปฏิทฺธิปามิ ซึ่งแปลว่า ข้าพเจ้า
 ปฏิเสธซึ่งไม่ใช่ป่าช้า ดังนี้ โศสานิกํ สมทฺธิปามิ ซึ่งแปลว่า ข้าพเจ้า

สมาทานซึ่งองค์ของผู้อยู่ในป่าช้า ดังน ๑ เมื่อสมาทานด้วยคำใดคำหนึ่งแล้ว
 ก็เป็นอันสมาทาน ฯ ภิกษุผู้สมาทานโสสานิกธุดงค์ คือ ตั้งใจว่าจะอยู่
 ในป่าช้านั้น ไม่ควรอยู่ในที่ซึ่งชาวบ้านกำหนดไว้ว่า หนเป็นป่าช้า ฯ ด้วยว่า
 ที่ซึ่งไม่มีผีเฝ้าศพนั้น ไม่ชื่อว่า ป่าช้า ฯ จำเดิมแต่เขาเผาศพแล้ว หนนั้นจึง
 เรียกว่า ป่าช้า ถึงแม้ว่า เขาจะทิ้งไว้ถึง ๑๒ ปี ก็ยังเรียกว่า ป่าช้า ถ้าเพียงแต่
 ชาวบ้าน ซึ่งตั้งบ้านใหม่กำหนดไว้ว่า หนเป็นป่าช้า แต่ว่าเขายังไม่ได้เผาศพ
 ไว้ที่นั่น ก็ไม่เรียกว่า ป่าช้า ต่อเมื่อเขาได้เผาศพในที่นั้นแล้ว จึงเรียกว่า
 ป่าช้า ฯ ภิกษุผู้จะอยู่ในป่าช้านั้น ไม่สมควรให้คนอื่นทำที่จงกรม และปะรำ
 เป็นต้น ไม่ควรให้อัดเตียง ตั้ง น้ำฉ้น น้ำใช้ไปไว้ ไม่ควรแสดงธรรมอยู่ใน
 ที่นั้น ฯ เพราะธุดงค์คนเป็นธุดงค์ข้อสำคัญ ฉะนั้น ภิกษุผู้ถือธุดงค์ข้อนี้ ควร
 ให้พระเถระเจ้าผู้เป็นใหญ่ในสงฆ์ หรือผู้เป็นราชบุตรทราบ เพื่อบ่งกันภัยอัน
 จักเกิดขึ้น แล้วจึงอยู่ด้วยความไม่ประมาท ฯ เมื่อจะจงกรม ควรเดินจงกรม
 ให้แลเห็นที่เผาศพ ด้วยตาครั้งหนึ่ง ฯ เมื่อจะไปป่าช้า ควรหลีกออกมาจาก
 ทางใหญ่ ควรไปนอกทาง ฯ ควรกำหนดอารมณ์ไว้เสียแต่ในเวลากลางวัน ฯ
 เพราะความกลัวจักไม่เกิดขึ้น ในเวลากลางคืน ฯ อมนุษย์ทั้งหลาย เมื่อเที่ยว
 ร้องด้วยเสียงอันน่ากลัว ในเวลากลางคืน ก็ไม่ควรประหารด้วยสิ่งใด ๆ ฯ
 จะไม่ไปที่ป่าช้าอยู่ตลอดวันนั้น ไม่สมควร ฯ จะให้มัชฌิมยามสิ้นไปใน
 ป่าช้าแล้ว จึงกลับไปในปัจฉิมยาม ก็สมควร ฯ การไม่ฉ้นขิงงา แม้ กัวทอง
 ข้าว ปลา เนื้อ นมสด น้ำมัน น้ำอ้อยขบ เป็นต้น ข่อมเป็นทรัพย์สินของ
 อมนุษย์ทั้งหลาย ฯ ภิกษุผู้ถือธุดงค์ข้อนี้ ไม่ควรเข้าไปสัเรณแห่งตระกูล ฯ
 ขื่อว่า ควรให้พระเถระเจ้าผู้เป็นใหญ่ หรือให้ราชบุตรรู้ เพื่อบ่งกันอันอันตรายที่จะ
 เกิดขึ้นนั้น อธิบายว่า ภิกษุผู้จะไปเจริญกรรมฐาน อยู่ในป่าช้านั้น ฯ เวลา
 จะไปต้องลาพระเถระเจ้า ผู้เป็นใหญ่ในวัดของตน หรือไม่อย่างนั้น ก่อนแต่จะไป
 เจริญกรรมฐาน อยู่ในป่าช้านั้น ควรให้เจ้านายหรือผู้ปกครองบ้านเมือง ในที่
 นั้นทราบแล้วจึงไปอยู่ เพราะเหตุว่า ถ้าไปอยู่โดยไม่บอกให้พระผู้ใหญ่ทราบ
 หรือไม่บอกให้ผู้เป็นใหญ่ในบ้านเมืองทราบ เวลาเขาไล่โจรผู้ร้ายไปทางนั้น เขา
 ก็จักเข้าใจว่าเป็นพวกโจร แล้วจักทำร้ายภิกษุนั้นเสีย จะเป็นเหมือนอย่างฤาษี

คนหนึ่ง ซึ่งกล่าวไว้ในชาดกว่า ถูกพวกชาวบ้านหาว่าเป็นโจร แล้วไปกราบ
ทูลพระราชา พระราชาไม่ได้ทรงไต่สวนให้รอบคอบ ได้ตรัสสั่งให้นำดาญีคนนั้น
ไปเสียบหลาวไว้เสียบที่บ่าซ้าย ๗ เรื่องดาญีนั้นมีอยู่ในนิบาตชาดก คัมภีร์พระ-
เจ้า ๕๐๐ ชาติโน้น

ชื่อว่า เมื่อจะเดินจงกรม ควรเดินให้แลเห็นที่เผาศพด้วยตาครึ่งหนึ่งนั้น
อธิบายว่า เวลาเดินจงกรมอยู่ในป่าช้านั้น ต้องชำเลืองตาดูที่เขาเผาศพไปด้วย
เพราะจะได้ถือเอาศพที่เขาเผานั้นเป็นอารมณ์ เพื่อให้บังจิตใจในทางอสุภกรรมฐาน
หรือในทางภวนานุสสติกรรมฐาน หรือในทางกายคตาสติกรรมฐาน ให้เจริญขึ้น
เมื่ออสุภกรรมฐาน หรือภวนานุสสติกรรมฐาน หรือกายคตาสติกรรมฐานเจริญขึ้น
ขึ้นแล้ว ก็จะเป็นที่สบายใจ ด้วยจะไม่มีโรคะ คือ ความรักใคร่ยินดีในคนและสัตว์
ทำขึ้น หากกรรมฐานแก่กล้าขึ้น ก็จักได้สำเร็จมรรค ผล นฤพาน เหมือนดังพระ-
ภิกษุทั้งหลาย ในครั้งพุทธกาล หรือหลังพุทธกาลนั้น มีพระมหากาลเป็นต้น
เป็นอุทาหรณ์

ชื่อว่า เมื่อจะไปทบ้ำซ้าย ควรหลีกเลี่ยงจากทางใหญ่ เดินไปนอกทางนั้น
อธิบายว่า เมื่อภิกษุผู้ถือชดงค์ข้อนี้ จะไปเจริญกรรมฐานที่บ่าซ้าย อย่าได้เดินไป
ตามทางที่คนทั้งหลายไปมา ให้เดินไปเสียนอกทาง ข้อนี้เพราะมีความประสงค์
อย่างไร ในคัมภีร์มิได้ไว้ไว้ แต่เข้าใจว่า เพราะมีความประสงค์จะไม่ให้ได้พบคน
ทั้งหลาย ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดอันตรายอย่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้น

ชื่อว่า ควรกำหนดอารมณ์ไว้แต่ในเวลากลางวันนั้น อธิบายว่า ภิกษุผู้
จะไปเจริญกรรมฐาน อยู่ทบ้ำซ้ายนั้น ควรสังเกตสิ่งทมนได้เห็นได้ยิน ในป่าช้านั้น
ตลอดถึงในทางที่จะไปมาว่า สิ่งใดเป็นสิ่งใด คือ สังเกตให้รู้ว่า ทางนั้นคันไม้
อย่างนั้น ไม้กอไม้อย่างนั้น หรือมีหลักตออย่างนั้น ที่ให้สังเกตอย่างนั้นไว้ ก็เพื่อจะได้
ถลัวในเวลากลางคืน ด้วยว่าเมื่อไปในเวลากลางคืน ก็จะไม่หลงเข้าใจผิดว่า
คันไม้ หรือกอไม้ หรือตอไม้เป็นผี เมื่อไม่หลงเข้าใจผิดก็จะไม่กลัว

ชื่อว่า เมื่ออมมนุษย์ทั้งหลายเดินร้องไปในกลางคืน ไม่ควรประหารด้วย
สิ่งใด ๆ นั้น อธิบายว่า เมื่อภิกษุนั้น ได้ยินเสียงมนุษย์ร้องทบ้ำซ้ายนั้น หรือที่
ใดก็ตาม ก็ไม่ควรทุบตสิ่งใด เช่น ไม่ควรตีพุ่มไม้เป็นต้น

ชื่อว่า จะไม่ไปในป่าช้าจนตลอดวันนั้น ย่อมไม่สมควร ข้อนี้อธิบายว่า ภิกษุผู้ถือโศสานิกธุดงค์ข้อนี้แล้ว ในเวลากลางวันก็ควรไปทำป่าช้า จะไม่ไปทำป่าช้า นั้นย่อมไม่สมควร ฯ แต่พระเถระเจ้าทั้งหลาย ผู้กล่าวคัมภีร์อังคตตรนิกาย อธิบายไว้ว่า จะให้มัชฌิมยามกันไปทำป่าช้าแล้ว จะกลับไปในปัจฉิมยาม ก็สมควร ดังนี้ คำที่ว่านี้ อธิบายว่า ภิกษุนั้นจะอยู่ที่ป่าช้า ตั้งแต่หัวค่ำไปจนถึง ๒ ยาม คือ เที่ยงคืนแล้ว จักกลับไปวัดในเวลาปัจฉิมยามก็สมควร

ชื่อว่า การไม่ฉันซึ่งงาเป็นต้น ย่อมเป็นที่รักของอมนุษย์ทั้งหลายนั้น อธิบายว่า ภิกษุผู้จะไปเจริญกรรมฐานอยู่ที่ป่าช้านั้น ไม่ควรฉันงา ไม่ควรฉัน เบ้ง ไม่ควรฉันถั่วเหลือง ไม่ควรฉันปลา เนื้อ กับข้าว ไม่ควรฉันนมสด ไม่ควรฉันน้ำมัน ไม่ควรฉันน้ำอ้อยเป็นต้น เพราะถ้าฉันก็จะเป็นที่เกลียดชังของอมนุษย์ทั้งหลาย อมนุษย์ทั้งหลายอาจทำร้ายภิกษุนั้น

ชื่อว่า ภิกษุนั้นไม่สมควรเข้าไปสู่เรือนแห่งตระกูล อธิบายว่า ภิกษุ ที่ไปเจริญกรรมฐานอยู่ที่ป่าช้านั้น ไม่ควรเข้าไปที่เรือนใดเรือนหนึ่ง นอกจาก วิปัสสขบาตเท่านั้น การที่เป็นอย่างนี้ ก็เพราะกลัวชาวบ้านจะรังเกียจเท่านั้น ด้วยเหตุว่า ชาวบ้านย่อมรังเกียจซึ่งผู้ที่ไปเกี่ยวข้องกับป่าช้า

ผู้ถือธุดงค์ข้อนี้ ก็มีทั้งชั้นต่ำ ชั้นกลาง ชั้นสูง เหมือนกับธุดงค์ข้ออื่น ๆ ดังที่แสดงมา ผู้ถือชั้นสูงนั้น ควรอยู่เฉพาะในที่ที่มีการเผาศพประจำ หรือในที่ที่มีศพอยู่ประจำ หรือในที่ที่มีการร้องไห้ประจำ เมื่อที่ใดเขาเผาศพอยู่ เสมอ ควรอยู่ในที่นั้น หรือที่ใดเขาเก็บศพไว้เสมอ ก็ควรอยู่ในที่นั้น ที่ใดมี พวกคนร้องไห้ถึงคนตายอยู่เสมอ ก็ควรอยู่ในที่นั้น ฯ ชั้นกลางนั้น ย่อมควร อยู่ในที่หนึ่งเดียว คือ จะเป็นที่พักศพประจำ หรือจะเป็นที่เก็บศพ จะเป็นที่ ร้องไห้ ก็สมควร ฯ อย่างต่ำนั้น ควรอยู่ในที่จัดว่า เข้าอยู่ในลักษณะแห่ง ป่าช้าเท่านั้น ฯ ภิกษุทั้ง ๓ จำพวกนี้ ย่อมเสียบธุดงค์ไปด้วยการตั้งใจอยู่ในที่ ไม่ใช่ป่าช้า หรือในวันที่ไม่ไปป่าช้า ฯ ที่ใดไม่ใช่ป่าช้า ถ้าตั้งใจอยู่ในที่นั้น ในขณะใด ก็เสียบธุดงค์ข้อนี้ในขณะนั้น หรือในวันที่ไม่ได้ไปป่าช้า ด้วยความ ไม่จำเป็น มีความจำเป็นเป็นต้น ในวันนั้นก็เสียบธุดงค์ในข้อนี้

ธตงค์ข้อนี้ มีอันสงสยอยู่ ๑๐ ประการ คือ การได้มรณสติ ๑ การอยู่
 ด้วยความไม่ประมาท ๑ การได้อสุกนิมิต ๑ การกำจัดชังการมราคะ ๑ การได้
 เห็นสภาวะแห่งร่างกายเนื่อง ๆ ๑ การมากไปด้วยความสลตใจ ๑ การละความ
 มัวเมา ๑ การทนได้ซึ่งสิ่งที่น่ากลัว ๑ การเป็นทศเคารพของอมนุษย์ทั้งหลาย ๑
 การประพฤติดันสมควรแก่ความมกน้อย ๑ เป็นต้น ดังนี้ ฯ ข้อว่า การได้มรณสตินั้น
 คือ การถือธตงค์ข้อนี้ เป็นเหตุให้ผู้ถือนั้น นึกถึงความตายอยู่เสมอ ฯ ข้อว่า
 การอยู่ด้วยความไม่ประมาทนั้น คือ ผู้ถือธตงค์ข้อนี้ ย่อมอยู่ด้วยความไม่ประมาท
 คือ ความไม่คิดแสไปในทางที่เป็นบาปอกุศล ซึ่งเรียกว่า ความวิตก พยาบาท-
 วิตก วิหิงสาวิตก ฯ ข้อว่า ได้อสุกนิมิตนั้น คือ ภิกษุผู้ถือธตงค์ข้อนี้
 ย่อมได้เห็นสิ่งที่ไม่สวยงามในร่างกายเสมอ คือ ในเวลาใดได้เห็นซากศพที่เขา
 กำลังเผา หรือยังไม่ได้เผาก็ตาม ในเวลานั้นก็นึกได้ว่า ร่างกายนี้ย่อมเป็น
 ของไม่สวยงาม ย่อมเป็นของน่าเกลียดน่าชัง ฯ ข้อว่า กำจัดการมราคะนั้น คือ
 ภิกษุผู้ถือธตงค์ข้อนี้ ย่อมกำจัดการมราคะได้ง่าย คือ กำจัดความรักใคร่ยินดีใน
 การารมณ์ได้ง่าย ด้วยเหตุว่า ได้เห็นสิ่งที่น่าเกลียดโสโครก ในร่างกายเสมอ ฯ
 ข้อว่า ได้เห็นสภาวะแห่งร่างกายเนื่อง ๆ นั้น คือ ได้เห็นความเป็นเองแห่งร่างกาย
 อยู่เนื่อง ๆ ก็ความเป็นเองแห่งร่างกายนั้น ได้แก่สิ่งใด ได้แก่ ความเป็น
 ของน่าเกลียด ความเป็นของโสโครก ความไม่เที่ยง ความไม่ยั่งยืน ความ
 ไม่สวยงาม ความไม่เป็นสุข ความไม่เป็นตัวตน ฯ ส่วนความนารักน่าใคร่นั้น
 ไม่ใช่ความเป็นเองแห่งร่างกาย เป็นความตกแต่งขึ้นของบุคคลเท่านั้น เมื่อ
 ไม่มีผู้ตกแต่งซึ่งร่างกายนี้ในเวลาใด ร่างกายนี้ก็น่าเกลียดน่าชังในเวลานั้น เมื่อ
 ตกแต่งร่างกายนี้ ด้วยเครื่องตกแต่งต่าง ๆ แล้ว ก็ทำให้ผู้เห็นคิดว่า เป็นของ
 สวยงาม เปรียบเหมือนกับหีบศพ หรือโลงใส่ศพ ซึ่งเขาประดับประดาให้สวย
 งามแต่ภายนอกฉะนั้น ผู้ที่ไปพิจารณาตอสุก คือ ดูซากศพ ที่บ้านชำเนื่อง ๆ ก็จะ
 เข้าใจได้ว่า ตามสภาพของร่างกายนี้ เป็นของไม่สวยงาม เป็นของไม่ยั่งยืน
 เป็นของไม่สุข เป็นของไม่ใช่ตัวเอง คือเป็นของบังคับไม่ได้โดยแท้ ฯ ข้อ
 ว่า มากไปด้วยความสลตใจนั้น คือ ภิกษุผู้ที่อยู่ในป่าชำนั้น เมื่อได้เห็นป่าช้า

หรือได้เห็นซากศพอยู่เนือง ๆ แล้ว ก็ต้องมีความสลดใจ ในร่างกายสังขารมาก
 ข่มนึกถึงความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ ความไม่สวยงาม ความไม่เป็นตัวตน
 แห่งร่างกายได้มาก ๆ ข้อนี้อะไรความมัวเมาเนิ่น อธิบายว่า ภิกษุผู้ท้อ
 ในป่าช้าเนิ่น ข่มละความมัวเมาต่าง ๆ ได้ดี ความเมด้วยความไม่มีโรค
 หรือด้วยชีวิต หรือด้วยอายุวัย หรือด้วยสิ่งใด ๆ ก็ละได้ง่าย การที่ละได้ง่ายนี้
 ก็เพราะได้พิจารณา ซึ่ง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ในร่างกายด้วยได้เห็นซากศพ
 เสมอ ๆ ข้อนี้ออกทนต่อสิ่งที่น่ากลัวได้เนิ่น คือ ภิกษุผู้ท้อในป่าช้า ข่มไม่
 กลัวผี หรือข่มไม่กลัวสิ่งใด ๆ ๆ ข้อนี้อาจเป็นเหตุแห่งการพของอภินิหารทั้งหลาย
 คือ ภิกษุผู้ท้อในป่าช้า ด้วยตั้งใจเจริญกรรมฐานเนิ่น ข่มเป็นเหตุแห่งการพนัก
 ของอภินิหารทั้งหลาย มีภัยเป็นต้น ๆ ข้อนี้อาจประพาศสมควรแก่ธรรมของ
 พระอริยเจ้า มีความมกน้อยเป็นต้นเนิ่น อธิบายว่า การไปเจริญกรรมฐานอยู่
 ในป่าช้าเนิ่น เป็นการปฏิบัติอันสมควร แก่ความมกน้อย ความสันโดษ ความ
 จิตเกลา ความสงัดจากกิเลสบาปธรรมทั้งปวง ดังนี้ โดยเหตุนี้ สมเด็จพระ
 พระภาคเจ้า จึงได้ทรงบัญญัติโสสานิกชุกตังค คือ การอยู่ในป่าช้าขึ้นไว้สำหรับ
 พระภิกษุทั้งหลาย ในพระพุทธศาสนา ภิกษุผู้ท้อในป่าช้า อาจถือชุกตังคช้อย
 ในที่แจ้ง ช้อยในป่าได้ด้วย ๆ ชุกตังคช้อย เป็นข้อที่ถือได้ยาก สำหรับ
 ภิกษุณี หรือสามเณรี นางสิกขมานา อุบาสิกา แต่เป็นข้อที่ถือได้ง่าย สำหรับ
 ภิกษุ สามเณร กับอุบาสกเท่านั้น ๆ ผู้ที่อื่นก็มีอยู่ ๕ จำพวก ดังที่แสดงมา
 สุนวาระเทศนาภิกษุทั้งหลายเพียงเท่านั้น เอิ๊ว ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฐะที่ ๕๑

คัมภีร์พระปุคคัลลบัญญัติ

ว่าด้วยพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในบุคคล ๖ จำพวก

ตถุร ขวาวัย ปุคคโล ปุพเพ อนนุสสุเตสฺ ธมฺเมสฺ สามิ สจฺจานิ อติสมฺมุชฺชติ
 ตถฺก จ สหฺพณฺณติ ปาปฺปณฺณติ พลฺเลสฺ จ วสิทวํ สมฺมาสมฺมุชฺชติ เตน ญฺเญพฺโพติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์พระปกเกล้าบัญญัติ กัณฑ์ที่ ๕๑ ว่าด้วยพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในบุคคล ๖ จำพวก ตามพระบาลี อรรถกถา ฐัมมัตถาธิบาย สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน

บาลี

คำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่งเทศนาเห็นว่า ในบุคคล ๖ จำพวกนั้น บุคคลจำพวกใด รู้ซึ่งสิ่งที่จะทั้งหลายด้วยตนเอง ในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ยินได้ฟังมาในปางก่อนด้วย ถึงซึ่งความรู้ซึ่งสิ่งทั้งปวงด้วย ถึงซึ่งความชำนาญในกำลังทั้งหลายด้วย บุคคลผู้นั้นควรเห็นว่า ได้แก่ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังนี้ สันเนอความในพระบาลีเพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า คำว่า บุคคลผู้นั้น ควรเห็นว่า เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น คือ ควรเห็นว่า บุคคลนั้นเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ด้วยพระสัพพัญญุตญาณ ที่ได้เกิดขึ้นด้วยตนเองโดยไม่มีอาจารย์ ดังนี้

ฐัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า คำว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น แปลว่า ผู้รู้ดีเอง คือ คำว่า สัมมานั้น แปลว่า ดี ๆ สัม นั้น แปลว่า เอง ๆ พุทธเจ้านั้น แปลว่า รู้ ๆ รวมกันเข้าทั้ง ๓ คำนี้ ก็แปลว่า รู้ดีเอง อธิบายว่า รู้ดีด้วย รู้เองด้วย ๆ คำว่า รู้ดีนั้น คือ รู้ถูกต้องดีทุกประการ ๆ คำว่า รู้เองนั้น คือ รู้โดยไม่มีครูบาอาจารย์แนะนำสั่งสอน ๆ ความรู้ซึ่งรู้ดีเองโดยไม่มีครูบาอาจารย์แนะนำสั่งสอนนั้น ได้แก่ ความรู้ในสังขธรรม ๔ ประการ ๑ ความรู้ในสิ่งทั้งปวง ๑ ความชำนาญในกำลังทั้งหลาย ๑ ๆ สังขธรรมทั้ง ๔ ประการนั้น เรียกว่า อริยสัจ ๔ ๆ ความรู้สิ่งทั้งปวงนั้น เรียกว่า สัพพัญญุตญาณ ๆ กำลังทั้งหลายนั้น เรียกว่า ทศพลญาณ ๆ ท่านผู้ใดรู้ดีด้วยตนเองซึ่งอริยสัจ ๔ ด้วย สำเร็จ

สัพพัญญุตญาณ คือ รู้สิ่งทั้งปวงด้วยตนเอง สมบูรณ์ด้วยสหเสถญาณด้วยตนเองด้วยบุคคลผู้นั้นเรียกว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ก็คำว่า รู้ด้วยตนเองซึ่งอริยสัจ ๔ นั้น คือ รู้ว่าอย่างไร ? การรู้
อริยสัจ ๔ นั้น มีอยู่ที่ประการ ? อริยสัจ ๔ นั้น คือ สิ่งใดบ้าง ? อริยสัจ ๔ นั้น
แปลว่าอะไรบ้าง ? ปัญหาเหล่านี้ เป็นปัญหาอันสำคัญในเรื่องอริยสัจ ๔ นี้ เพราะ
ฉะนั้น ขอตานทั้งหลายจงตั้งใจฟังคำวิสัชนาต่อไป เพื่อให้เข้าใจว่า การรู้ด้วย
ซึ่งอริยสัจ ๔ ด้วยตนเองนั้น คือ รู้อย่างไร รู้ว่าอย่างไรทุกวันนั้น จัดเป็นการรู้
อย่างไรหรือไม่ ? เมื่อใส่ใจอย่างนั้นก่อนแล้ว จึงจักได้ความเข้าใจแจ่มแจ้ง ในคำ
ที่จะแสดงต่อไป กล่าวคือ ในปัญหาข้อที่ ๑ ว่า คำว่า รู้ด้วยตนเอง
ซึ่งอริยสัจ ๔ นั้น คืออย่างไร ? มีคำแก้ไขว่า คือ รู้ด้วยองค์ ๓ อันเรียกว่า
ปรีชาญาณ ๓ องค์ ๓ อันเรียกว่าปรีชาญาณ ๓ นั้น ได้แก่สิ่งใด ? มีคำวิสัชนา
แก้ไขตามคำของพระพุทธเจ้า ซึ่งมีในพระธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ปฐมเทศนา
นั้นว่า ได้แก่ ปรีชาญาณ ๓ ในอริยสัจ ๔ ฯ ปรีชาญาณ ๓ ในอริยสัจ ๔ นั้น ได้แก่
ธรรมจักขุ คือ ดวงตาอันเห็นธรรม ได้แก่ ญาณ ปัญญา วิชชา แสงสว่าง อันเกิด
ขึ้นว่า อันนั้นเป็นทุกขอริยสัจ ดังนี้ ๑ จักขุ ญาณ ปัญญา วิชชา แสงสว่าง
อันเกิดขึ้นในธรรมที่ไม่เคยได้ยินได้ฟังมาแต่เมื่อก่อนว่า ทุกขอริยสัจนั้น เป็นของ
ควรรอบรู้ ๑ ได้แก่ จักขุ ญาณ ปัญญา วิชชา แสงสว่าง ซึ่งเกิดขึ้นในธรรม
ที่ไม่เคยได้ยินได้ฟังมาแต่ก่อนว่า ทุกขอริยสัจนั้นเราทราบแล้ว ๑ อันนั้นเรียกว่า
ปรีชาญาณ ๓ ในทุกขอริยสัจ เมื่อพร้อมด้วยปรีชาญาณ ๓ ในทุกขอริยสัจ คือ รู้ว่า
อันนั้นเป็นทุกขอริยสัจ ทุกขอริยสัจนั้นเป็นของควรรอบรู้ ทุกขอริยสัจนั้นเราก็ได้
รู้แล้ว ดังนี้ จึงเรียกว่า รู้ด้วยตนเองซึ่งทุกขอริยสัจ ฯ ถ้าแต่เพียงว่า
อันนั้นเป็นทุกขอริยสัจ หรือรู้แต่เพียงว่า ทุกขอริยสัจนั้นเป็นของควรรอบรู้ แต่ยังไม่
ได้รอบรู้ ก็ไม่เรียกว่า รู้ด้วย ต่อเมื่อพร้อมด้วยปรีชาญาณ ๓ คือ องค์ ๓ ในเรื่อง
ทุกขุ ดังที่มานี้ จึงเรียกว่า รู้ด้วยซึ่งทุกขอริยสัจ ฯ ถ้าปรีชาญาณ ๓ นั้นทำให้เกิด
ขึ้นด้วยตนเองโดยไม่มีผู้ใดเป็นครูเป็นอาจารย์ ก็เรียกว่า รู้ด้วยตัวเอง ฯ ผู้ที่
รู้แต่เพียงว่า สิ่งนั้นเป็นทุกขุ หรือทุกขนั้นเป็นของควรรอบรู้ ดังนี้ ด้วยได้ยินได้ฟัง
จากผู้อื่นนั้นย่อมมีมากที่สุด ส่วนผู้ที่รู้จากผู้อื่นว่า อันนั้นเป็นทุกขอริยสัจ ทุกข-

อริยสัจเป็นของควรรอบรู้ แต่ยังไม่ได้อบรมนั้นก็มีมากที่สุด ส่วนผู้ที่ได้ยินได้ฟังจากผู้อื่นแล้วว่า อันนี้เป็นทุกขอริยสัจ รู้ว่าทุกขอริยสัจเป็นของควรรอบรู้ รู้ว่าทุกขอริยสัจนี้ เราได้รอบรู้แล้วนั้น ก็มีอยู่บ้าง ส่วนผู้ที่ไม่ได้ยินได้ฟังจากผู้อื่นเลย รู้ขึ้นด้วยตนเองว่า อันนี้เป็นทุกขอริยสัจ รู้ว่าทุกขอริยสัจเป็นของควรรอบรู้ รู้ว่าทุกขอริยสัจนี้ เราได้รอบรู้แล้วนั้น บ่อมน้อยที่สุด คือ ดังเลาโยโกฏิ^{๕๗} หลายกัลป์จึงจักมีแต่ละคน อย่างมากในกัลป์หนึ่ง ๆ ก็มีเพียง ๕ คน ซึ่งเรียกว่าพระพุทธรเจ้า ๕ พระองค์ อย่างในภัททกัลป์^{๕๘} เท่านั้น

องค์พระสมณโคตม ซึ่งเดิมเรียกว่า พระสัทธัตถราชกุมาร ซึ่งโบราณเราเรียกว่า พระสัทธัตถราชกุมาร^{๕๙} นั้น พระองค์ได้ทรงฟังทุกขอริยสัจทั้ง ๓ รอบ^{๖๐} นี้ ด้วยพระองค์เอง พระองค์จึงได้เป็นพระพุทธรเจ้า ๆ คำว่า ความรอบรู้นั้น ได้แก่ อะไร คำว่า เราได้รอบรู้แล้วนั้น ได้แก่ อะไร ? แก้ว คำว่า ความรอบรู้นั้น ได้แก่ ควรทำให้สิ้น ๆ คำว่า เราได้รอบรู้แล้วนั้น ได้แก่ เราได้ทำให้สิ้นแล้ว ๆ โดยเหตุนี้ จึงได้ใจความว่า ที่ว่าพระพุทธรเจ้าทรงด้วยพระองค์เองซึ่งทุกขอริยสัจนั้น ก็คือ พระองค์รู้ชัดเจนแจ่มแจ้งด้วยพระองค์เองว่า ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ความเศร้าใจ ความรำพัน ความไม่สบายกาย ความไม่สบายใจ ความคับใจ ความประจวบด้วยของอันไม่เป็นที่รัก ความพลัดพรากจากของอันเป็นที่รัก ความต้องการไม่สมหวัง และสิ่งอื่น ๆ ทั้งสิ้นซึ่งเกี่ยวข้องกับขันธ ๕ เป็นทุกข์ทั้งนั้น ทุกข์นั้นมีมากมายที่สุด แต่ก็รวมลงด้วยทุกข์ในขันธ ๕ ทั้งหมด ดังนั้น การร่ำร้อง^{๖๑} ก็เป็นปรีวิฏฐ^{๖๒} อันหนึ่งในทุกขอริยสัจ พระองค์ทรงร้องว่า ทุกข์แล้ว ๆ ดังว่ามานา เป็นของควรทำให้สิ้นไป ดังนั้น ก็เป็นปรีวิฏฐ^{๖๓} อันหนึ่งในทุกขอริยสัจ ๆ พระองค์ทรงร้องว่า ทุกข์ต่าง ๆ ซึ่งเรียกว่า ทุกขอริยสัจนั้น เราได้ทำให้สิ้นแล้ว ดังนั้น ก็เป็นปรีวิฏฐ^{๖๔} อันหนึ่งในทุกขอริยสัจ เมื่อพระองค์มีความรู้ในทุกขอริยสัจได้ ๓ อย่าง ดังนั้นแล้ว จึงเรียกว่า พระองค์ทรงด้วยตนเองซึ่งทุกขอริยสัจ

ในตอนนั้น ท่านผู้ฟังทั้งหลายพอจะจับใจความได้ว่า ที่ว่าทรงด้วยทุกขอริยสัจนั้น ต้องพร้อมด้วยองค์ ๔ คือ ตอ^{๖๕} รัจจ^{๖๖} ทก^{๖๗} ๑ ต้องรู้จักว่าทุกข์เป็นของควรทำให้สิ้น ๑ แล้วทำให้ทุกข์สิ้นไปได้ดังที่คิดไว้ ๑ ดังนั้น เมื่อทำองค์ ๓ ดังนั้น ทำให้เกิด

ขึ้นด้วยตนเองในทุกขอธิสัจ ก็เรียกว่า รู้ด้วยตัวตนเองซึ่งทุกขอธิสัจ ส่วนสมุทัย-
 สัจ ก็มีความรู้พร้อมด้วยองค์ ๓ เหมือนกัน จึงเรียกว่า รู้ด้วย คือ รู้ว่า ต้นเหตุ
 ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ เรียกว่า ทุกขสมุทัยอธิสัจ ฯ รู้ว่าทุกขสมุทัยอธิสัจนี้เป็น
 ของควรละ รู้ว่าทุกขสมุทัยอธิสัจนี้เรารู้ได้ละแล้ว ดังนี้ เมื่อพร้อมด้วยองค์ ๓ นี้
 จึงเรียกว่า รู้ด้วยซึ่งทุกขสมุทัยอธิสัจ ถ้ารู้ด้วยตัวตนเอง ก็เรียกว่า รู้ด้วยตัวตนเอง
 ในทุกขสมุทัยอธิสัจ พระพุทธเจ้าพระองค์ทรงรู้ด้วยพระองค์เองในทุกขสมุทัย
 อธิสัจ คือ พระองค์ทรงรู้ว่า อันนี้เป็นทุกขสมุทัยอธิสัจ ทุกขสมุทัยอธิสัจนี้เป็น
 ของควรละ ทุกขสมุทัยอธิสัจนี้ เรารู้ได้ละแล้ว ดังนี้

ในตอนนี้ ได้ใจความว่า พระพุทธเจ้าทรงรู้ด้วยพระองค์เองในทุกขสมุทัย
 คือ สิ่งทำให้เกิดทุกข์ขึ้นว่า สิ่งใดเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดทุกข์ สิ่งทำให้เกิดทุกข์นั้นเป็นของควรละ
 พระองค์ก็รู้ได้ละแล้ว ดังนี้ ฯ ผู้นั้นรู้แต่เพียงสิ่งที่ทำให้เกิดทุกข์ หรืออย่างสงกักรแต่
 เพียงว่า สิ่งทำให้เกิดทุกข์นั้นเป็นของควรละเท่านั้น ที่จะได้รู้ด้วยตนเองนั้นเป็นอันไม่มี
 ส่วนพระพุทธเจ้ารู้ได้ว่า สิ่งใดเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ รู้ได้ว่า เหตุให้เกิดทุกข์นั้นเป็น
 ของควรละ รู้ได้ว่าพระองค์ก็รู้ได้ละแล้ว เมื่อพระองค์ทรงรู้สึกได้อย่างนั้นในเวลาใด
 พระองค์ก็ทรงเห็นว่า พระองค์เป็นผู้มีความรู้อย่างเยี่ยมในโลกเมื่อนั้น ฯ นิโรธสังขนั้น
 พระพุทธเจ้าทรงรู้ด้วยพระองค์เอง คือ พระองค์ทรงรู้ว่า อันนี้เป็นทุกขนิโรธสัง
 ขทุกขนิโรธสังขเป็นของควรทำให้แจ้ง คือ เป็นของควรทำให้สำเร็จ เราก็ได้ทำให้แจ้ง
 แล้ว คือ เราได้ทำให้สำเร็จแล้ว ดังนี้ ฯ ได้ใจความว่า พระองค์ทรงรู้จักทุกขนิโรธ
 คือ ความดับทุกข์ว่า สิ่งใดเป็นความดับทุกข์ ทรงรู้จักว่า ความดับทุกข์นั้นเป็นของ
 ควรทำให้สำเร็จ พระองค์ก็ทำให้สำเร็จแล้ว เมื่อพร้อมด้วยองค์ ๓ อย่างนั้นแล้ว จึง
 เรียกว่า พระองค์รู้ด้วยพระองค์เองซึ่งทุกขนิโรธอธิสัจ ฯ ผู้นั้นซึ่งจะรู้ได้เองให้พร้อม
 ด้วยองค์ ๓ ดังที่วาทมานี้ ไม่มีเป็นอันขาด คือ ผู้นั้นนอกจากพระพุทธเจ้าแล้วที่จะรู้ได้
 เอง ทำได้เอง สำเร็จได้เองอย่างพระพุทธเจ้านั้นเป็นอันไม่มี มีแต่เพียงว่ารู้อย่างเล็ก
 น้อยว่า สิ่งเป็นความดับทุกข์เท่านั้น ที่จะรู้ต่อไปว่า ความดับทุกข์นั้นเป็นของควร
 ทำให้สำเร็จ ทั้งได้ทำให้สำเร็จแล้วนั้น เป็นอันไม่มี มีอยู่แต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า

จำพวกเท่านั้น ๆ ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ คือ ข้อปฏิบัติอันให้ถึงซึ่งความดับทุกข์นั้น พระพุทธเจ้าทรงรู้ด้วยพระองค์เอง คือ พระองค์ทรงรู้ว่าทางนั้นเป็นทางไปให้ถึงความดับทุกข์ ทางไปให้ถึงความดับทุกข์นั้น เป็นของควรทำให้เกิดขึ้น เรา ก็ได้ทำให้เกิดขึ้นแล้ว ดังนี้ ได้ใจความว่า พระพุทธเจ้าทรงรู้จักทางไปถึงความดับทุกข์ด้วยพระองค์เองด้วย ทรงรู้จักว่าทางไปถึงความดับทุกข์นั้นเป็นของควรทำให้เกิดมี ทั้งได้ทำให้เกิดมีแล้วด้วย ดังนี้ ๆ เมื่อพระองค์ทรงมีความรู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจดังที่ว่านี้ พระองค์จึงทรงรู้สึกพระองค์ว่ามีความรู้อันดั่ง ซึ่งไม่มีความรู้อันใดในมนุษยโลก เทวโลก พรหมโลก ทั้งสิ้นจะเสมอเหมือน แล้วพระองค์จึงได้ทรงยืนยันว่า ได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังนี้

ตามที่ว่ามานี้ได้ใจความว่า ผู้ทรงถึงซึ่งอริยสัจ ๔ ด้วยตนเองนั้นแล เรียกว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๆ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าซึ่งรู้ด้วยตนเองในอริยสัจ ๔ ซึ่งว่ามีปรีชาญาณ ๓ ดังที่ว่ามานั้นแล เรียกกันโดยย่อว่า พระพุทธเจ้า สันคำแก้ปัญหาในข้อที่ ๑ เพียงเท่านั้น ๆ การรู้อริยสัจ ๔ มีอยู่ ๒ ระการนั้น มีคำวิสัชนาว่า มีอยู่ ๒ ประการ คือ รู้เป็นโลกีย์ ๑ รู้เป็นโลกุตตระ ๑ ๆ รู้เป็นโลกีย์นั้น ได้แก่ รู้ด้วยการได้ยินได้ฟัง ได้ศึกษาเล่าเรียนเท่านั้น ๆ รู้เป็นโลกุตตระนั้น ได้แก่ รู้พร้อมด้วยปรีชาญาณ ๑ ในอริยสัจ ๔ ดังที่แสดงมาแล้วนั้น ๆ อีกอย่างหนึ่งว่า ได้แก่ รู้ตาม ๑ รู้เอง ๑ ๆ คือ รู้ตามนั้น ได้แก่ รู้ซึ่งอริยสัจ ๔ ตามที่ได้ยินได้ฟังมาจากผู้อื่น ๆ รู้เองนั้น ได้แก่ รู้ซึ่งด้วยตนเอง โดยไม่ได้ยิน ได้ฟังมาจากผู้ใด ดังนี้

ในปัญหาข้อที่ ๓ ว่า อริยสัจ ๔ ได้แก่ สิ่งใดนั้น แก้วว่า ได้แก่ ทุกขอริยสัจ ๑ ทุกขสมุทัยอริยสัจ ๑ ทุกขนิโรธอริยสัจ ๑ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ ๑ พุคโดยย่อว่า ได้แก่ ทุกข์ ๑ สมุทัย ๑ นิโรธ ๑ มรรค ๑ หรือย่อลงไปอีกที่ว่า ได้แก่ ทุก ส. นิ. ม. ซึ่งเรียกว่า หัวใจอริยสัจ ๔ ดังนี้

ในปัญหาข้อที่ ๔ ว่า อริยสัจ ๔ นั้น แปลว่า อะไรบ้าง ขอน้อมคำแก้ว่า อริยสัจ ๔ นั้น แปลว่า ความจริงของพระอริยะ ๑ ความจริงของพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นพระอริยะ ๑ ความจริงที่ถูกต้อง ๑ ความจริงที่ให้สำเร็จเป็นพระอริยะ ๑ ความ

จริงที่โลกควรทำให้ได้ ๑ คัมภีร ๑ คำว่า ความจริงของพระอริยเจ้านั้น อธิบายว่า สิ่ง
ทั้ง ๔ คือ ความเกิดเป็นต้นเป็นทุกข์ ๑ ตัณหาเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ๑ ความดับตัณหา
เป็นความดับทุกข์ ๑ ทางปฏิบัติพร้อมด้วยองค์ ๘ เป็นทางปฏิบัติให้ถึงซึ่งความดับ
ทุกข์ ๑ เหล่านี้ เป็นความจริงของพระอริยเจ้าทั้งนั้น คือ พระอริยะเห็นว่า สิ่งทั้ง ๔
นี้เป็นของจริง เป็นของแท้ คำว่า ความจริงของพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นพระอริยะนั้น
อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงรู้ด้วยพระองค์เอง ซึ่งความจริงทั้ง ๔ นั้นด้วย
ได้ทรงแสดงให้เทพยตามนุษย์รู้ตามด้วย จึงเรียกว่า สิ่งทั้ง ๔ นั้น เป็นความจริงของ
พระผู้มีพระภาคเจ้า ๑ คำว่า ความจริงที่สำเร็จเป็นพระอริยะนั้น คือ ความรู้พร้อม
ด้วยองค์ ๓ ในสิ่งทั้ง ๔ นั้น เป็นของทำให้สำเร็จเป็นพระอริยะ ๑ ผู้ใคร่ของทั้ง ๔
นั้น พร้อมด้วยองค์ ๓ ทุกข้อแล้ว ผู้นั้นก็สำเร็จเป็นพระอริยะ

คำว่า ความจริงที่โลกควรทำให้ได้นั้น คือ สิ่งทั้ง ๔ อันได้แก่ ทุกข์ เหตุ
ให้เกิดทุกข์ ความดับทุกข์ ทางให้ถึงความดับทุกข์นั้น เป็นของที่โลกทั้งสัน
ควรทำให้ได้ เมื่อผู้ใดยังทำไม่ได้ ผู้นั้นก็ยังไม่ได้เป็นพระอริยะ เมื่อยังไม่ได้เป็น
พระอริยะ ก็ยังเต็มไปด้วยทุกข์ เต็มไปด้วยสิ่งที่ทำให้เกิดทุกข์ ต่อเมื่อใดได้เป็น
พระอริยะแล้ว ก็จะหมดทุกข์ ก็จะหมดสิ่งที่ทำให้เกิดทุกข์ ๑ เทพยตามนุษย์ซึ่ง
ยังไม่เป็นพระอริยะทั้งสัน ก็ยังเต็มไปด้วยทุกข์ทั้งนั้น เต็มไปด้วยสิ่งที่ทำให้เกิดทุกข์
ทั้งนั้น พวกเราที่เป็นทุกข์อยู่ทุกวันนี้ ก็เพราะยังไม่ได้เป็นพระอริยะ ยังเป็นปุถุชน
อยู่ เมื่อได้เป็นพระอริยะแล้ว พวกเราก็ไม่มีทุกข์ ๑ คนที่อยากจนเจริญใจซึ่งบ่นว่า
เป็นทุกข์อยู่เสมอนั้นก็คิด คนที่เจ็บไข้ซึ่งบ่นว่า ไม่สบายใจนั้นก็คิด คนที่พลัดพราก
จากผู้ที่ตนรักใคร่ชอบใจ ซึ่งมีใจโศกเศร้าถึงนั้นก็คิด ก็เพราะยังไม่ได้เป็นพระ
อริยะ เมื่อได้เป็นพระอริยะแล้ว ทุกข์อย่างที่ว่านั้นก็ไม่มี ถึงจะจนทรัพย์สิ้นเงิน
ทองสักเท่าไรก็ตาม เมื่อได้เป็นพระอริยเจ้าแล้ว ก็เป็นอันไม่จน ก็เป็นอันหมด
ความจน ถึงจะเจ็บไข้หรือพลัดพรากจากของรักของชอบใจอย่างไรก็ตาม เมื่อได้
เป็นพระอริยเจ้าแล้ว ก็เป็นอันไม่ทุกข์ เพราะฉะนั้น ของทั้ง ๔ คือ ทุกข์ เหตุ
ให้เกิดทุกข์ ความดับทุกข์ ทางให้ถึงความดับทุกข์นั้น จึงเรียกว่า เป็นความจริง
ที่โลกควรทำให้ได้ ๑ คำว่า เป็นความจริงที่ถูกต้องแท้ นั้น อธิบายว่า ของทั้ง ๔ นั้น

เป็นของถูกแท้ คือความทุกข์ก็เป็นทุกข์แท้ เหตุให้เกิดทุกข์ อันได้แก่ตัณหา
ก็เป็นเหตุให้เกิดทุกข์แท้ ความดับตัณหาเป็นความดับทุกข์แท้ ส่วนความดับ
อย่างอื่นนั้นไม่เป็นความดับทุกข์แท้ ทางปฏิบัติอันประกอบด้วยองค์ ๘ มีสัมมาทิฐิ
เป็นต้น มีสัมมาสมาธิเป็นปริโยสานนั้น ก็เป็นทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์แท้ ดังนี้
บุคค ๖ ใ้รับด้วยตนเองซึ่งอริยสัจ ๔ อันมีคำแปลและคำอธิบายดังที่ว่า
มาแล้ว ผู้ที่เรียกว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ฯ พระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ยัง
ทรงสมบูรณ์ด้วยสัพพัญญุตญาณ คือ ความรู้ซึ่งสิ่งทั้งปวงด้วย สมบูรณ์ด้วย
ทศพลญาณ คือความรู้ ๑๐ ประการ มีฐานาฐานญาณ อันได้แก่ ความรู้ที่สิ่งใด
จะมีขึ้นได้ จะเป็นไปได้ สิ่งใดจะมีขึ้นไม่ได้ จะเป็นไปไม่ได้เป็นต้นด้วย เพราะ
ฉะนั้น โลกทั้งสงัดจึงได้ยกให้ว่า เป็นผู้เลิศไม่มีผู้ใดเทียมถึง การที่จะเป็นพระ
พุทธเจ้าผู้เลิศไม่มีผู้ใดจะเทียมถึงนั้น ก็เป็นด้วยสมมติสภารมทั้ง ๑๐ ประการ มี
ทานบารมเป็นต้น ที่ท่านผู้นั้นได้อบรมสะสมมาแล้วแต่ในอดีตชาติ เป็นอเนก
ประมาณ อย่างพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายเป็นต้นเป็นอทิพรณ์ สิ้นเนื้อความใน
เทศนาภินันท์เพียงเท่านั้น. เอวัง ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๕๒

คัมภีร์พระปุกคณบัญญัติ

ว่าด้วยพระบิณฑเจกพุทธเจ้า ในบุคค ๖ จำพวก

คตฺร ขวาชํ ปุกคโต ปุพฺเพ อนนุสฺสฺสฺเตสฺส ชมฺเมสฺส สามํ สจฺจานิ
อภิสมฺพชฺเณติ น จ ตตฺถ สพฺพญฺญตํ ปาปฺณาติ น พลฺเลสฺส อวสํภาวํ ปจฺเจกสมฺพทฺโธ
เตน ทญฺจพฺโพติ.

ณ บัณฑิต อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์พระปุกคณบัญญัติ กัณฑ์ที่ ๕๒ ว่าด้วย
พระบิณฑเจกพุทธเจ้า ในบุคค ๖ จำพวก ตามพระบาลี อรรถกถา อรรถาธิบาย
สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย
ตลอดกาลนาน

บาลี

คำเนนความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่งเทศนานั้นว่า บุคคลผู้ใคร่ขบงของจริงทั้งหลายด้วยตนเอง ในธรรมทั้งหลาย ที่ไม่เคยได้ยิน ได้ฟังมาแต่ก่อน แต่ไม่ถึงซึ่งความรู้ทั้งปวงในธรรมนั้น ๆ ด้วย ไม่ถึงซึ่งความชำนาญ ในกำลังทั้งหลายด้วย ควรเห็นว่า บุคคลผู้นั้น เป็นพระบิณฑุสสัมพุทธเจ้า ดังนี้ สันเนอความในพระบาลีเพียงเท่านั้น.

อรรถกถา

เนื้อความในอรรถกถา มีอยู่แต่เพียงว่า ความเห็นว่า บุคคลผู้นั้นเป็นพระ บิณฑุสสัมพุทธเจ้า ด้วยบิณฑุสสัมโพธิญาณนั้น ดังนี้เท่านั้น ไม่มีคำอธิบาย ประการใด เพราะฉะนั้น ต่อไป จึงจักอธิบายให้กว้างขวางพิสดาร

กล่าวคือ คำว่า บิณฑุสสัมพุทธเจ้านั้น แยกเป็น ๒ คำ คือ บิณฑุ- คำหนึ่ง สัมพุทธเจ้า คำหนึ่ง ฯ บิณฑุเจ้านั้น แปลว่า เฉพาะตัว ฯ สัมพุทธเจ้า นั้น แปลว่า รู้อย่างหนึ่ง เมื่อรวมกันเข้าทั้ง ๒ คำ ก็แปลว่า รู้อย่างเฉพาะตัว ซึ่ง หมายความว่า รู้อย่างเฉพาะตัวของตัวเท่านั้น สั่งสอนผู้อื่นให้ทำตามตัวไม่ได้ ที่ สั่งสอนผู้อื่นให้ทำตามตัวไม่ได้ นั้น ก็เพราะตัวไม่ถึงความรู้สิ่งทั้งปวงด้วย ไม่ถึง ความชำนาญในกำลังทั้งหลายด้วย ฯ คำว่า สิ่งทั้งปวงนั้น ได้แก่ ธรรมทั้งหมด คำว่า ตามกำลังทั้งหลายนั้น ได้แก่ ทศพลญาณ ๑๐ ประการ ฯ ความรู้ทั้งปวง นั้น เรียกว่า สัพพัญญุตญาณ ฯ พระบิณฑุสสัมพุทธเจ้านั้น ไม่มีสัพพัญญุตญาณ ด้วย ไม่มีความชำนาญในทศพลญาณ ๑๐ ประการด้วย มีแต่รู้เองอย่างขบง ขงของจริงทั้งหลาย ในธรรมทั้งหลาย ที่ยังไม่เคยได้ฟังมาจากผู้อื่นแต่เมื่อก่อน เท่านั้น คือ เพียงแต่ตรัสรู้ซึ่งอริยสัจ ๔ ด้วยตนเอง โดยไม่มีผู้ใดสั่งสอนเท่านั้น ไม่มีสัพพัญญุตญาณ คือ การรู้สิ่งทั้งปวงด้วย โดยไม่มีความชำนาญในทศพลญาณ ๑๐ ประการด้วย เพราะฉะนั้น พระบิณฑุสสัมพุทธเจ้านั้น จึงสอนผู้อื่นให้ตรัสรู้ ตามคนไม่ได้ ฯ พระบิณฑุสสัมพุทธเจ้านั้น มีคำเรียกโดยมากกว่า พระบิณฑุ-

พุทธเจ้า หรือพระบิณฑกโพธิ์เท่านั้น ๑ ส่วนพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น มีคำเรียก
 หลายอย่าง ซึ่งเรียกว่า มีพระนามหลายอย่าง คือ มีพระนามว่า ภควา ซึ่งแปล
 ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าก็มี มีพระนามว่า อรหัง สมมาสมพุทโธ ซึ่งแปลว่า
 พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าก็มี มีพระนามว่า วิชชาจระณสมุปันโน ซึ่งแปลว่า
 พระผู้สมบูรณ์ด้วยวิชาจระณะก็มี มีพระนามว่า สุกโต ซึ่งแปลว่า พระสุกตเจ้า
 หรือพระศรีสุกตเจ้าก็มี มีพระนามว่า โลกวิทู ซึ่งแปลว่า พระผู้แจ้งโลก
 ก็มี มีพระนามว่า อนุตตโร ปุริสทมมสารถิ ซึ่งแปลว่า พระผู้ฝึกหัดบุคคลที่
 ควรฝึกหัดอย่างเยี่ยมก็มี มีพระนามว่า สดถา เทวมนุสฺसानิ ซึ่งแปลว่า
 พระบรมศาสดาก็มี มีพระนามว่า พุทฺโธ ซึ่งแปลว่า พระพุทธเจ้าก็มี ดังนี้
 เป็นต้น

ส่วนพระบิณฑกสัมพุทธเจ้านั้น มีแต่เพียงพระนามว่า พระบิณฑกพุทธเจ้า
 หรือพระบิณฑกโพธิ์เท่านั้น ๑ พระบิณฑกพุทธเจ้า ซึ่งรู้ดีด้วยพระองค์เองใน
 อริยสัจ ๔ แต่ไม่มีพระสัพพัญญุตญาณ ไม่มีความชำนาญในเทศพละญาณนั้น
 เป็นผู้วิเศษที่ ๒ ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๑ คือ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นผู้
 วิเศษที่ ๑ ในสากลโลก ๑ ยาวตา สดธา อปทา วา บรรดาสัตว์โลกในโลก
 ทั้งสิ้น จะเป็นมนุษย์ หรือเทพบุตร เทพธิดา มาร พรหม ยักษ์ นาค ครุฑ
 คันธัพพะ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ไม่วิเศษเหมือนพระพุทธเจ้าเลย สัตว์โลก
 ทั้งสิ้น จะเป็นสัตว์ไม่มีเท้าก็ดี หูปีทา วา จะเป็นสัตว์ ๒ เท้า ก็จะเป็น
 มนุษย์เป็นต้นก็ดี จตูปปทา วา จะเป็นสัตว์ ๔ เท้า มีราชสีห์เป็นต้นก็ดี พหุปปทา
 วา จะเป็นสัตว์มีเท้ามากก็ดี รูปิโน วา จะเป็นผู้มีรูปร่างปรากฏ เช่น เป็น
 เทพบุตร เทพธิดา หรือเป็นรูปพรหม ที่มีรูปร่างปรากฏก็ดี อรูปิโน วา จะเป็น
 ผู้ไม่มีรูปร่างปรากฏ ดังอรูปพรหมก็ดี สลฺยิโน วา จะเป็นผู้มีปัญญา คือ
 ความจดจำสิ่งใดได้ก็ดี อสลฺยิโน วา จะเป็นผู้ไม่มีปัญญา คือ ความจดจำสิ่งใด
 ไม่ได้ เหมือนดังพวกอสัญญีพรหมในพรหมโลกก็ดี เนวสลฺยิโนสลฺยิโน วา จะ
 เป็นผู้มีปัญญาที่ไม่ใช่ ไม่มีปัญญาที่ไม่ใช่ เหมือนดังพวกพรหมจำพวกที่มี
 ญาณที่ไม่ใช่ ไม่มีญาณที่ไม่ใช่ก็ดี ก็ไม่วิเศษเท่าพระพุทธเจ้าทั้งนั้น
 ไม่เป็นที่ ๒ ของพระพุทธเจ้าทั้งนั้น ผู้เป็นที่ ๒ ของพระพุทธเจ้านั้น ก็คือพระ

บั้งเจกพุทธเจ้า ฯ พระบั้งเจกพุทธเจ้านั้น ต้องได้สะสมบารมีมาตลอด ๒ อสงไขย
กลับ จักว่าเป็นที่ ๒ ของพระพุทธเจ้า จึงได้เป็นพระบั้งเจกพระพุทธเจ้า ฯ ผู้ได้
เป็นพระบั้งเจกพุทธเจ้านั้น โดยมากที่สุดต้องได้ไปอยู่ที่ภูเขาคันธมาทน์ ในป่า
หิมพานต์นั้น เหมือนดังพระบั้งเจกพุทธเจ้า ๕๐๐ พระองค์ ที่เป็นพระโอรสของ
พระนางปทุมวดี เป็นตัวอย่างฉะนั้น

อดีต พารานสิขี เอกสมิ์ คามเก กล่าวคือ ในอรรถกถาแห่งคัมภีร์
อปทาน เป็นต้น ได้กล่าวไว้ว่า ในอดีตกาลล่วงแล้วมา มีหญิงคนหนึ่งอยู่ที่หมู่บ้านเล็ก ๆ ตำบลหนึ่ง ได้ทำการงานเลี้ยงชีวิตด้วยตนเองในทางทำนา อยู่มาวันหนึ่ง เมื่อหญิงคนนั้นจะไปที่กระท่อมนา ได้ไปพบดอกปทุม ซึ่งบานแต่เช้า อยู่ในสระแห่งหนึ่ง ซึ่งมีในระหว่างมรรคา ก็ลงไปสระนั้น ไปเก็บเอาดอกบัวนั้นด้วย เก็บเอาใบบัวเพื่อมาห่อข้าวตอกด้วย แล้วก็ไปเด็ดเอารวงข้าวสาลีที่นา ไปนึ่งควักข้าวตอกถึงหาร้อยเมล็ดอยู่ที่กระท่อมนา ฯ ในขณะนั้น ก็มีพระบั้งเจกพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ออกจากนิโรธสมบัติในภูเขาคันธมาทน์ ได้เสด็จมายืนอยู่ที่ใกล้หญิงนั้น ฯ หญิงนั้นได้เห็นแล้ว ก็ถือเอาดอกปทุมกับข้าวตอก ลงไปจากกระท่อมนา เอาข้าวตอกใส่บาตรพระบั้งเจกพุทธเจ้า แล้วปิตบาตรพระบั้งเจกพุทธเจ้าด้วยดอกปทุม เมื่อพระบั้งเจกพุทธเจ้าเดินไปได้สักครู่ หญิงนั้นก็คิดขึ้นมาว่า ชรรณดาบรรพชิตทั้งหลาย บ่อไม่ต้องการด้วยดอกไม้ เราจักต้องไปเอาดอกบัวกลับคืนมาประทับในบัดนี้ จึงได้ไปขอดอกบัวคืนมาจากพระบั้งเจกพุทธเจ้า แต่แล้วก็คิดขึ้นได้ว่า ถ้าพระผู้เป็นเจ้าไม่ต้องการดอกไม้ ท่านก็คงไม่ให้วางไว้นบนบาตรของท่าน ท่านคงจักต้องการเป็นแน่ คิดดังนี้แล้ว จึงได้เข้าไปขอขมาโทษ แล้วถวายดอกบัวอีก ในคราวนี้ ได้ตั้งความปรารถนาไว้ว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ขอให้ข้าพเจ้าได้บุตรนับด้วยเม็ดข้าวตอก ด้วยอานิสงส์ที่ได้ถวายข้าวตอกนี้เถิด ทั้งขอให้เมล็ดดอกบัวผุดขึ้นรองรับเท้าของข้าพเจ้าในชาติหน้า ด้วยอานิสงส์ที่ข้าพเจ้าได้ถวายดอกบัวนี้เถิด ดังนี้

พระบั้งเจกพุทธเจ้าทรงอนุโมทนาว่า จงสำเร็จดังปรารถนา แล้วก็พาไปสู่ภูเขาคันธมาทน์คือหน้าหญิงนั้น ได้ทำดอกปทุมนั้นให้เป็นเครื่องเช็ดเท้า ในที่ใกล้บันไดของพระบั้งเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย ซึ่งมีในเงื้อมอันชื่อว่า นันทมูลกะ ที่

ภูเขาคันธมาทน์นั้น ๆ ส่วนหญิงนั้นก็ได้ขึ้นไปเกิดในเทวโลก ด้วยอานิสสง
อันนั้น ๆ จำเดิมแต่ได้เกิดในเทวโลกแล้วไป เมื่อนางนั้นไปในที่ใด ก็มีดอกปทุม
ใหญ่ผุดเกิดขึ้นรับเท้าทุกก้าวไป ๆ เวลานางนั้นจติจากเทวโลกแล้ว ก็ได้ลงมาเกิด
ในดอกปทุม ที่สระปทุมแห่งหนึ่ง ซึ่งมีท้าวเชษฐา ๆ มีดาบสองคี่หนึ่ง อยู่ใน
ที่ใกล้สระนั้น ดาบสองคี่นั้นได้ลงไปสระเพื่อจะล้างหน้าแต่เช้า ก็ได้เห็น
ดอกปทุมดอกนั้น จึงคิดว่า ดอกปทุมดอกนี้ใหญ่กว่าดอกอื่น ๆ ทั้งดอกอื่น ๆ ได้
บานแล้ว ดอกปทุมดอกนั้นก็ยังไม่บาน คงจะมีเหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งเป็น
แน่ จึงได้ลงไปเก็บเอาดอกปทุมนั้น ๆ แต่พอดาบสนั้น เก็บเอาดอกปทุมดอก
นั้นแล้ว ดอกปทุมดอกนั้นก็จึงได้บาน ดาบสนั้น ก็ได้ทศนาการเห็นท้าว
คนหนึ่ง นอนอยู่ในดอกปทุมนั้น ก็เกิดความเมตตาดังประหนึ่งเป็นธิดาของตน
จึงได้นำไปเลี้ยงไว้ที่บรรณศาลา พร้อมด้วยดอกปทุมนั้น

ด้วยบุญฐานภาพแห่งท้าวทศนนั้น ก็มิช้านมออกมาจากหัวแม่มือ สำหรับ
ได้ดุดคัมแทนนมมารดา ๆ เมื่อดอกปทุมดอกนั้นเหี่ยวแห้ง ดาบสนั้นก็ไป
นำดอกปทุมดอกอื่นมาให้ท้าวทศนนอนอีก ทำอย่างนั้นเป็นลำดับไป จนกระทั่ง
ท้าวทศนเติบโตใหญ่ พอวิ่งเล่นไปมาได้ ๆ นับแต่ท้าวทศนวิ่งเล่นไปมาได้ ก็มี
ดอกปทุมใหญ่ผุดขึ้นรองรับเท้าทุกก้าวไป ๆ ดาบสนั้นจึงได้ตั้งชื่อว่า นางปทุมวดี ๆ
นางปทุมวดีนั้น มีศมมิตังประหนึ่งว่าเปลวเพลิง เป็นผู้สวยงามยิ่งกว่ามนุษย์
ทั้งปวง แต่ไม่ถึงกับเทพธิดาในสวรรค์ ๆ อยู่มาเวลาอายุได้ ๑๖ ปี ก็มีนายพราน
ของพระเจ้าพาราณสีไปพบ แล้วก็ไปกราบทูลพระเจ้าพาราณสีให้ทรงทราบ ๆ
พระเจ้าพาราณสีได้ทรงทราบแล้ว ก็ทรงยกจากตรงคเสนาไปขอดูดาบสนั้น เวลา
ดาบสนั้นยกให้แล้ว ก็ได้อภิเษกนางปทุมวดีบนกองเงินกองทองแล้ว นำไปตั้งให้
เป็นอัครมเหสีของท้าวเธอในกรุงพาราณสี

ต่อมา นางปทุมวดีนั้น ก็มีครรภ์แก่ขึ้น แล้วก็คลอดพระราชโอรสออกมา
มีพระนามว่า มหาปทุมกุมาร ๆ พอมหาปทุมกุมารคลอดออกมาแล้ว ก็มีกุมาร
อีก ๕๐๐ หย่อน ๑ องค์ เกิดขึ้นด้วยเหงื่อไคลของนางปทุมวดีในทันที เพื่อให้
สมกับความรักที่นางได้ตั้งไว้ แต่ในชาติถวายข้าวตอกนั้น เป็นอันว่า
นางปทุมวดีนั้น ได้มีพระราชโอรสถึง ๕๐๐ พระองค์

เมื่อพระราชโอรส ๕๐๐ องค์นั้น เติบโตมีอายุได้ ๑๖ ปี ก็พากันไปเที่ยว
เล่นที่สระมณฑลโบกขรณอันมีดอกปทุมดารดาษในพระราชอุทยาน ได้เห็นดอกปทุม
ทั้งที่กำลังเบิกบาน ทั้งที่กำลังหล่นจากขั้ว ก็ถือเป็นอารมณ์ว่า ของที่ไม่มัจจุ
วิญญานนั้น ก็ยังรู้จักมีความแก่ความชรา สรรกายของเราซึ่งมัจจุวิญญาน จัก
ไม่แก่ ไม่ชราอย่างไร สรรกายของเรา ก็จักเป็นเหมือนดอกไม้เหล่านี้ พอ
คิดคำนึงแล้ว ก็ได้สำเร็จเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า แล้วได้เหาะไปอยู่ที่เจอม
นันทมฤกะ ในภเวศันธมาทน์ อันมีในป่าหิมพานต์ ส่วนนางปทุมวดีนั้น เมื่อ
ตายจากชาตินั้นแล้ว ก็ได้ไปเกิดในมนุษย์ และสวรรคตตลอดกาลนาน ครั้นมา
ถึงครั้งพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายได้เกิดขึ้นนี้ นางปทุมวดีนั้น ก็ได้มาเกิด
เป็นนางอบลวณณาเถรี อันเป็นองค์อรหันตเถรี ดังนี้ ฯ เรื่องนี้เพียงแต่ชี้ให้เห็นว่า
พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายนั้น ย่อมไปอยู่ที่เจอมเขานันทมฤกะ ในภเวศันธมาทน์
ป่าหิมพานต์แทบทั้งสิ้น ถึงแม้ว่า ในเรื่องอื่นก็กล่าวว่า พระปัจเจกพุทธเจ้า
ทั้งหลาย ไปอยู่ที่ภเวศันธมาทน์แทบทั้งสิ้น

ส่วนบารมีที่พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย ได้สะสมอบรมมานั้น ก็มีอยู่เป็น
อันมาก คล้ายกันกับบารมีของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย แต่บางเรื่องก็คล้ายกันว่า
พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย ได้สร้างบารมีไว้เพียงเล็กน้อย ดังเรื่องนกเค้าที่จะได้
เป็นพระปัจเจกพุทธเจ้าในอนาคตเป็นต้น ฉะนั้น แต่ความจริงนั้น ต้องสร้าง
บารมีอยู่นาน จึงจักได้เป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า

ภควา กิร เวทียกปัพพเต กล่าวคือ ในเรื่องนกเค้านั้นมีมาว่า เมื่อ
พระพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย ประทับอยู่ที่ถ้ำอินทสาละคูหา ในภเวศเวทียกบรรพต
นั้น ได้มีนกเค้าตัวหนึ่ง เกิดความเลื่อมใสนับถือ เวลาพระพุทธเจ้าเสด็จไป
บิณฑบาต ก็บินตามไปส่งจนถึงครึ่งทางทุกวัน เวลาพระพุทธเจ้าเสด็จกลับมาจาก
บิณฑบาต ก็บินไปรับจนถึงครึ่งทางทุกวันไป ฯ อยู่มาวันหนึ่ง นกเค้าตัวนั้น
ได้บินลงมาจากภูเขา ขกบกทั้ง ๒ ขันให้พระพุทธเจ้า ซึ่งประทับนั่งอยู่ในท่าม
กลางพระสงฆ์ ทปากราในเวลาเย็น แล้วก็นั่งลงถวายบังคม ฯ สมเด็จพระผู้
มีพระภาคเจ้าได้ทอดพระเนตรเห็นแล้ว ก็ทรงขมขื่น ฯ พระอานนทเถระเจ้าจึงทูล
ถามขึ้นว่า เพราะเหตุไร พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้ทรงขม พระเจ้าข้า ฯ ตรัส

ตอบว่า อาเนห์ จงดูนกกะตัวนั้น นกเค้าตัวนั้นได้ทำจิตให้เลื่อมใสต่อเราศกาคตด้วย เลื่อมใสต่อพระภิกษุสงฆ์ด้วย นกเค้าตัวนั้นจักได้เวียนตายเวียนเกิดอยู่เฉพาะเทวโลก มนุษยโลกเท่านั้น อยู่ตลอดแสนกัลปาวสาน แล้วจะได้สำเร็จเป็นพระบิณฑกพุทธเจ้า มีพระนามว่า พระโสมนัสบิณฑกพุทธเจ้า ดังนี้ ฯ เรื่องนี้ท่านผู้มีปัญญาทั้งหลายจักเห็นได้ว่า นกเค้าตัวนั้น ได้สะสมบารมีมาแต่ก่อนแล้วเป็นอันมาก จึงได้มาเกิดเป็นนกเค้า มีความเลื่อมใสต่อพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ดังที่แสดงมาแล้วนั้น

ในคัมภีร์พระธรรมบท ซึ่งกล่าวถึงพระเทวทัตนั้น ก็ว่าพระเทวทัตจักได้สำเร็จเป็นพระบิณฑกพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ในอนาคตกาลภายภาคหน้า ด้วยอำนาจมโนจิตเลื่อมใสศรัทธาต่อพระพุทธเจ้า ในเวลาใกล้จะตาย ดังที่ท่านทั้งหลายได้ฟังเสมอมา แต่ขอให้ท่านทั้งหลายเข้าใจว่า พระเทวทัตนั้นก็ได้สร้างบารมีมาแล้วเป็นอันมาก จึงได้มาเกิดเป็นพระเทวทัต มีความมกใหญ่ไม่สูง อยากจะปกครองภิกษุสงฆ์แทนองค์พระพุทธเจ้า

พระบิณฑกพุทธเจ้า บางพระองค์นั้น ได้อาศัยอยู่ใกล้บ้านเมืองของมนุษย์ก็มี ดังที่ท่านกล่าวไว้ในเรื่องอติโนบพพกรรม ในคัมภีร์พระธรรมบทนั้น กล่าวคือ ในคัมภีร์พระธรรมบทนั้น ได้กล่าวถึงพุพพกรรมของพระพุทธเจ้า ซึ่งบันดาลให้มีดอกไม้อัน ๕ ประการ เกิดขึ้นบูชาพระพุทธเจ้าเต็มแม่น้ำคงคา ในเวลาที่เสด็จไปทรงระงับทุกข์ภัยอันใหญ่ ๓ ประการ ในเมืองเวสาลีนั้นว่า ในอดีตกาลล่วงแล้วมา มีพราหมณ์คนหนึ่งชื่อว่า สังขพราหมณ์ อยู่ในเมืองคักกสิลา ฯ สังขพราหมณ์นั้น มีบุตรคนหนึ่งชื่อว่า สุติมะ ฯ เวลาบุตรนั้นมีอายุได้ ๑๖ ปี ก็ลาไปศึกษาศิลปวิทยา ที่เมืองพาราณสี อยู่มาภายหลัง เมื่อได้เรียนศิลปวิทยาจากอาจารย์ได้หมดแล้ว ก็ไม่เห็นที่สุดแห่งศิลปวิทยานั้น จึงได้ถามอาจารย์ว่า ที่สุดแห่งศิลปวิทยานี้อยู่หรือไม่ ? เมื่ออาจารย์ตอบว่า เราก็กไม่เห็น จึงถามว่า ใครจะรู้จักที่สุดแห่งศิลปวิทยานี้ เมื่ออาจารย์บอกว่า พวกฤๅษีที่อยู่ภายในป่าอิสิปตนะนันทกต้องรู้ เจ้าจงไปถามท่านเถิด มาณพนั้นก็ได้ไปถามพระบิณฑกพุทธเจ้าทั้งหลายว่า ท่านทั้งหลายรู้จักที่สุดหรือไม่ ? พระบิณฑกพุทธเจ้าทั้งหลายก็ตอบว่า รู้จัก มาณพนั้นจึงขอเรียน พระบิณฑกพุทธเจ้าทั้งหลาย ก็ให้บรรพชา

แล้วมานพนั้นก็ได้รับพรพา พอได้รับพรพาแล้ว ก็ได้ศึกษาข้อวัตรต่าง ๆ อัน
เป็นเบื้องต้นแห่งพระพรหมจรรย์ เป็นต้นว่า ศึกษาวิถีนั่งห่มตามแบบบรรพชิต เมื่อ
ศึกษาอยู่ไม่ช้า ก็ได้สำเร็จเป็นพระบิณฑุกะฤทธเจ้า เพราะสมบูรณ์แล้วด้วยอุป-
นิสสัย แล้วก็ถึงซึ่งความเป็นผู้เลิศด้วย ลาภ ยศ บริวาร ปานประหนึ่งว่า
พระจันทร์เพ็ญ อันเด่นอยู่ในท้องฟ้า ฉะนั้น ๆ ต่อมาไม่ช้าก็ได้ปรินิทพานไป
เพราะพระบิณฑุกะฤทธเจ้าพระองค์นั้น ได้ทำกรรมที่จะทำให้มีอายุยืนยาวไว้ แต่
ในชาติปางหลัง ๆ ครั้นนั้น พระบิณฑุกะฤทธเจ้าทั้งหลาย กับมหาชนชาวเมืองพาราณสี
ก็ตั้งพิธีทำการถวายพระเพลิง แล้วก็เก็บพระอัฐิธาตุไปก่อเป็นพระสถูปไว้ที่ประตูเมือง
พาราณสี ดังนั้น ๆ เรื่องนี้เป็นเรื่องแสดงให้เห็นว่า พระบิณฑุกะฤทธเจ้าทั้งหลาย เป็น
ผู้สมบูรณ์ด้วยอุปนิสสัยมาแล้วทั้งนั้น พระบิณฑุกะฤทธเจ้าบางจำพวก ก็ได้อาศัยอยู่
ในที่ไกลห่มมนุษย์ ดังเรื่องนี้เป็นต้น

บารมี และที่อยู่ของพระบิณฑุกะฤทธเจ้าทั้งหลายนั้น ก็ได้แสดงมาแล้ว
พอสมควร เพราะฉะนั้น จึงจักได้กล่าวซ้ำอีกว่า บุคคลผู้ใดตั้งด้วยตนเองใน
อริยสัจ ๔ อย่างเดียวเท่านั้น ไม่มีพระสัมพัญญัตตญาณ ไม่มีหสพลญาณ บุคคล
จำพวกนั้น สมเด็จพระสรเพชญ์พุทธเจ้า ทรงเรียกว่า พระบิณฑุกะฤทธเจ้า
ดังนี้ สันเนอความในเทศนาภคินั้นเพียงเท่านี้

เอวํ กัมมํ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๔๓

คัมภีร์พระปกคัลลบัญญัติ

ว่าด้วยเรื่องพระสารีบุตรโมคคัลลาน์ อันมีในจำนวนบุคคล ๖ จำพวก

คตฺตฺร ยวาชํ ปุคฺคโลกํ ปุพฺเพ อนนุสฺสฺสฺเตสฺส ชมฺเมสฺส สามํ สจฺจานิ
วนภิสมฺพุชฺชณฺติ ทิฏฺฐเชว ชมฺเม หุทฺธสฺสสนฺตโกโร โหติ สวากปารมฺมัญจ ปาปฺณาติ
สารีปุตฺตโมคคัลลานา เต หุทฺธพฺพาติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์พระปกเกล้าบัญญัติ กิตติศัพท์ ๔๓ ว่าด้วยเรื่องพระสารีบุตรโมคคัลลาน์ อันมีในจำนวนบุคคล ๖ จำพวก ตามพระบาลี อรรถกถา อรรถาธิบาย สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลายตลอดกาลนาน

บาลี

ดำเนนความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่งเทศนานั้นว่า บุคคลผู้ใดไม่รู้คัมภีร์ ซึ่งสัจจะทั้งหลายด้วยตนเอง ในธรรมทั้งหลายที่ยังไม่เคย ได้ยินได้ฟังมาแต่ก่อน แต่ทำให้สันทกข์ในอรรถาพจน์ได้ด้วย ถึงซึ่งสาวกบารมีญาณ ด้วย ควรเห็นว่า บุคคลนั้นได้แก่พระสารีบุตรโมคคัลลาน์ ดังนี้ สันเนอความ ในพระบาลีเพียงเท่านั้น.

อรรถกถา

ส่วนเนื้อความในอรรถกถา ก็มีแต่เพียงว่า บุคคลเหล่านั้น คือ พระสารีบุตร โมคคัลลาน์ ซึ่งสำเร็จสาวกบารมีญาณ ดังนี้เท่านั้น

เพราะฉะนั้น จึงจักได้อธิบายให้พิสดารออกไป เพื่อให้เป็นที่เข้าใจ กว้างขวาง แก่ผู้สดับฟังทั้งหลาย กล่าวคือ คำว่า สาวกบารมีญาณนั้น ได้แก่ความ ร้อนเกิดขึ้นด้วยสาวกบารมี ฯ คำว่า สาวกบารมีนั้น ได้แก่บารมีแห่งพระสาวก ฯ คำว่า พระสาวกในที่นี้ หมายพระสาวกขวาช้าย ซึ่งเรียกว่าอัครสาวก เพราะ ฉะนั้น ในพระบาลี อรรถกถา จึงบอกว่า ได้แก่พระสารีบุตรโมคคัลลาน์ ก็พระสารีบุตรโมคคัลลาน์นั้น ได้บำเพ็ญบารมีมาอย่างไร มีคำแก้ไขว่า ได้ บำเพ็ญบารมี ๑๐ คือ ทานบารมี สัจบารมี เนกขัมมบารมี ปัญญาบารมี วิริยบารมี ขันติบารมี สัจจบารมี อหิงสาบารมี เมตตาบารมี อุเบกขา บารมี มาตลอด ๑ อสงไขยแสนกัลป์ จึงได้สำเร็จสาวกบารมีญาณ ๑ ปุพพ- ประโยคแห่งการปรารภนา เป็นพระอัครสาวกขวาช้ายนั้นย่อมมีอยู่ จึงได้เป็น

พระอัครสาวกขวาซ้าย ถ้าลำพังแต่บำเพ็ญบารมีเท่านั้น ไม่มีความปรารถนา ด้วยแล้ว ก็ไม่ได้เป็นอย่างนั้น ฯ ถ้าอย่างนั้นในชาติที่พระสารีบุตรโมคคัลลาน์ ได้ปรารถนาเป็นอัครสาวกขวาซ้ายนั้นมีมาอย่างไร ?

มีคำแก้วว่า ในคัมภีร์มโนรทปฺปณิ อรรถกถาแห่งคัมภีร์เอกนิบาตว่า ในที่สุดแห่งอสงไขยกัลป์ อันยิ่งด้วยแสนกัลป์ นับแต่กัลป์นี้ถอยหลังไปนั้น พระสารีบุตรได้เกิดในตระกูลพราหมณ์มหาศาล มีนามขนานว่า สรทมานพ ฯ พระมหาโมคคัลลาน์ได้เกิดในตระกูลกฤหบดีมหาศาล มีนามว่า สิริวัชฌกกุฏุมหิ คนทั้งสองนั้นได้เป็นสหายกันมา เริ่มแต่ยังเป็นทารกด้วยกัน ฯ ครั้นเติบโตขึ้นก็ได้ศึกษาศิลปวิทยาด้วยกันอีก เมื่อมารดาบิดาล่วงลับไปแล้ว สรทมานก็ได้รับมรดกเป็นอันมาก อยู่มาวันหนึ่ง จึงคิดอยู่ในที่สงัดว่า เราจักก่ออัฏฐาภใน โลกนี้เท่านั้น เราไม่รู้จักอัฏฐาภในโลกหน้า ธรรมดาความตายของสัตว์โลก หักสลาย ย่อมเป็นของยั่งยืน เราควรบรรพชาแสวงหาโมกขธรรมเกิด ฯ คิดดังนี้แล้ว ก็ไปหาสหายบอกว่า นี่แน่ะเพื่อนสิริวัชฌกะ เราจักบรรพชาแสวงหา โมกขธรรม เธอจักบรรพชาด้วยเราได้หรือไม่ ? สิริวัชฌกะตอบว่า เราไม่อาจ บรรพชาด้วยเธอได้ ฯ สรทมานพจึงคิดว่า ผู้จะไปสู่โลกหน้ามิใช่จะพาลญาติ มิตรสหายไปด้วย พาไปด้วยแต่กรรมที่ตนทำไว้เท่านั้น คิดดังนี้แล้วจึงกลับมาสั่ง ให้เปิดฉางทอง และฉางสิ่งของต่างๆ ออกจำแนกแจกทาน ให้แก่คนกำพร้า คนเดินทางไกล คนขอทาน อยู่จนสิ้นแล้ว จึงได้ออกไปบรรพชาเป็นฤๅษี

เมื่อสรทมานพออกไปบรรพชาเป็นฤๅษีแล้ว ก็มีผู้ตามออกไปบวชด้วย ทีละคน ๒ คน ๓ คนจนมีมากขึ้นถึง ๑ หมื่น ๔ พันคน ฯ สรทฤๅษีนั้นก็ได้ทำ อภิญญา ๕ สมาบัติ ๘ ให้เกิดขึ้น แล้วก็บอกการเจริญกุศลให้แก่ฤๅษี ๑ หมื่น ๔ พันคน ซึ่งเป็นบริวารของตนนั้น ฯ ฤๅษีเหล่านั้นทั้งสนกก็ได้ทำอภิญญา ๕ สมาบัติ ๘ ให้เกิดขึ้นเหมือนกัน ฯ ก็อภิญญา ๕ สมาบัติ ๘ นั้น ได้แก่สิ่งใด ? อภิญญา ๕ นั้น ได้แก่การแสดงอิทธิฤทธิ์ได้ ๑ การมีหูทิพย์ ๑ การมีตาทิพย์ ๑ การรู้จักใจผู้อื่น ๑ การระลึกชาติหนหลังได้ ๑ ส่วนสมาบัติ ๘ นั้น ได้แก่ รูปกาม ๔ อรูปกาม ๔ ฯ การแสดงฤทธิ์ได้นั้น คือ แสดงอย่างไร ก็

แสดงอย่างไหนก็ได้ เช่น คนเดียวจะทำให้เป็นหลายคนก็ได้ หลายคนจะทำให้เป็นคนเดียวก็ได้ ตลอดถึงดำเนินกันได้ทุกประการ ต้องการจะให้เป็นอย่างไร ก็เป็นได้สิน เป็นอันว่า อิทธิฤทธิ์นั้น ได้แก่การทำให้สำเร็จได้ดังใจประสงค์ทุกประการ ฯ ฤษัทั้งหลายมีสรทฤษัเป็นต้น ในคราวนั้น ก็ได้สำเร็จฤทธิดังที่วณสน

ในคราวนั้น เป็นคราวที่พระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า อโนมทสส์เกิดขึ้นในโลก ฯ พระนครแห่งพระอโนมทสส์พุทธเจ้านั้น ชื่อว่าจันทวคินคร ฯ พระบิดาทรงพระนามว่า พระเจ้ายสวัตรมหาราช ฯ พระมารดาทรงพระนามว่า พระนางยโสธรราชเทวี ฯ ไม้โพธิ์ชื่อว่าไม้รกฟ้า ฯ พระอัครสาวกขวาชื่อว่า พระนิสภเถรเจ้า พระอัครสาวกซ้ายชื่อว่า พระอโนมเถรเจ้า ฯ พระภิกษุที่ปฏิบัติชื่อว่า พระอรุณเถรเจ้า ฯ พระอัครสาวิกขวาชื่อว่า พระสุนทราเถรี ฯ พระอัครสาวิกซ้ายชื่อว่า พระสุมนาเถรี ฯ พระอโนมทสส์พุทธเจ้านั้น มีพระชนมายุแสนปี มีพระกายสูง ๘๘ ศอก มีพระรัศมีประจำพระกาย ๑๒ โยชน์ มีภิกษุองค์อรหันต์ที่เป็นบริวารแสนองค์

อยู่มาวันหนึ่ง เมื่อพระอโนมทสส์พุทธเจ้าเสด็จออกจากพระมหากรุณาสมบัติ ในเวลาจวนใกล้รุ่ง แล้วทอดพระเนตรดูสัตว์โลก ก็ได้เห็นสรทดาบส จึงทรงพระดำริว่า วันนี้อกมีธรรมเทศนาใหญ่ ด้วยเหตุที่เราไปยังสำนักของสรทดาบส สรทดาบสนั้น จักได้ปรารภนาเป็นพระอัครสาวก ส่วนสิริวัชฌมกกุฎุมพัญเป็นสหાયของสรทดาบสนั้น จักได้ปรารภนาเป็นพุทธีสาวก ในเวลาจบเทศนา ดาบส ๗ หมื่น ๔ พันคน ซึ่งเป็นบริวารของสรทดาบสนั้น ก็จักได้สำเร็จพระอรหัต กวรวาจะไปในที่นั้น ทรงพระดำริดังนี้แล้ว ก็ทรงครองบาตรจีวรเสด็จไปโดยลำพังผู้เดียว ประหนึ่งว่า ราชสีห์อันเที่ยวไปแต่ตัวเดียวจะนั้น ในเวลาที่เสด็จไปถึงนั้น เป็นเวลาที่พวกลิขย์ของสรทดาบสออกไปหาผลไม้ในป่า จึงทรงพระดำริว่า จงให้สรทดาบสนี้รู้จักความเป็นพระพุทธเจ้าของเรา แล้วก็เสด็จลงมาจากอากาศต่อหน้าสรทดาบส แล้วประทับยืนอยู่บนพื้นปฐพี

สรทดาบสได้เสด็จเห็นพุทธานุภาพ และพระสรีรกายของพระอโนมทสส์พุทธเจ้า แล้วก็พิจารณาคุณลักษณะตามตำรา ก็เห็นได้ว่า ผู้ประกอบด้วย

ลักษณะเหล่านั้น เมื่ออยู่ในรเวทาสวิสัยก็จักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ เมื่อออก
บรรพชาก็จักได้เป็นพระสัมพันธูปุทธเจ้า มหาบุรุษผู้ต้องเป็นพระพุทธเจ้าเป็นแน่
เมื่อแน่วใจอย่างนั้นแล้ว จึงได้ออกจากบรรณศาลาไปกราบลงแทบพระบาท แล้ว
จัดปูอาสนะถวาย นิมนต์ให้ขึ้นไปประทับนั่งที่อาสนะศาลา

เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งแล้ว สรทตาสก็ได้นั่งลงบนอาสนะ
ต่ำอันสมควรแก่ตน ๆ พอดีในคราวนั้น ดาบส ๑ หมั่น ๔ พันตน ก็ได้นำผลไม้
ที่ประณีตโอชะรสมาถึงสำนักอาจารย์ ได้แลเห็นอาสนะของพระพุทธเจ้ากับของ
อาจารย์ แล้วกล่าวขึ้นว่า พวกเราเข้าใจว่า ในโลกนี้ไม่มีผู้จะใหญ่กว่าอาจารย์แล้ว
แต่บุรุษผู้นั้นปรากฏใหญ่กว่าอาจารย์ ๆ สรทตาสจึงบอกว่า ลูกเอ๋ย เจ้าทั้งหลาย
หุตะอะไรอย่างนี้ เจ้าทั้งหลายมีความประสงค์จะทำกุเขาสิเนรุ อันสูงได้ ๖ ล้าน
๘ แสนโยชน์ ให้เสมอกันกับเมฆคณคกาดเสียแล้ว ลูกเอ๋ย เจ้าอย่าเปรียบเรากับ
พระสัมพันธูปุทธเจ้า ๆ ดาบสเหล่านั้นได้ฟังดังนี้ จึงคิดว่า ถ้าท่านผู้นี้จักเป็นผู้
พอดีพอร้ายแล้ว อาจารย์ของพวกเราคงไม่เปรียบเทียบอย่างนี้ ท่านผู้นั้นคงเป็น
ผู้ใหญ่นั่น แล้วจึงได้พากันกราบลงด้วยความเคารพเป็นอันดี ๆ ในลำดับนั้น
อาจารย์จึงบอกว่า ลูกเอ๋ย สิ่งไม่ควรถวายซึ่งสมควรแก่พระพุทธเจ้าทั้งหลายของพวก
เราก็ไม่มี เวลานี้ องค์พระชินศรีศาสดาก็ได้เสด็จมาในเวลาภิกขาจาร พวกเราจัก
ต้องถวายของที่ควรถวายตามกำลัง พวกเจ้าได้นำผลไม้ที่ประณีตใด ๆ มาเพื่อให้แก่
เรา จงนำผลไม้เหล่านั้นมา เมื่อบอกศิษย์นำผลไม้เหล่านั้นมาแล้ว สรทตาสนั้นก็ล้างด้วย
มือของตน แล้วจัดใส่บาตรขององค์พระศาสดา

พ้ององค์พระศัพทศาสดาทรงรับผลไม้แล้ว เทวดาทั้งหลายก็พากันไปรยลง
ซึ่งทิพยโอชา ๆ สรทตาสก็ได้อวดกรอน้ำถวายด้วยตนเอง ลำดับนั้น เมื่อองค์
พระศาสดาเสวยผลไม้เสร็จแล้ว สรทตาสก็ได้ประชุมพวกศิษย์มาฟังถ้อยคำอันควร
จดจำในสำนักของพระพุทธเจ้า

ในลำดับนั้น พระอโนมทัสสีพุทธเจ้าก็ทรงพระดำริว่า อัครสาวกทั้ง ๒ จง
มาพร้อมกันภิกษุสงฆ์ ๆ อัครสาวกทั้ง ๒ นั้น ก็จักพระดำรินั้นจึงได้พาพระ
อรหันต์แสนองค์นั้นเหาะมาถวายบังคม แล้วก็นั่งอยู่เป็นลำดับกัน ๆ ใน

คราวนั้น สรทดาบสจึงบอกพวกศิษย์ว่า ถึงแม้ว่า อาสนะของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ก็ยังต่ำอยู่ ทั้งอาสนะสำหรับสมณะแสนองค์นั้นก็ยังมี ควรที่พวกเราจะทำสักการบูชาพระพุทธเจ้าให้ยิ่งในวันนี้ เพราะฉะนั้น พวกเราจึงไปนำดอกไม้ที่สมบูรณ์ด้วยสีและกลิ่นมาจากเชิงภูเขานี้บัดนี้ ๑ เวลาพูดเท่านั้นก็ดูเหมือนช้ากว่าเวลาที่ฤๅษีเหล่านั้นนำดอกไม้ทั้งหลายมา ข้อนั้นเป็นวิสัยแห่งผู้มีฤทธิ์ทั้งหลาย กล่าวคือ ดาบสเหล่านั้นได้นำดอกไม้ที่สมบูรณ์ด้วยสีและกลิ่น มาจัดเป็นอาสนะดอกไม้ กว้างใหญ่ ๑ โยชน์ ถวายพระพุทธเจ้าในครุเดียว ๑ ส่วนอาสนะของพระอัครสาวกทั้ง ๒ นั้น กว้างใหญ่ ๓ ร้อยเส้น อาสนะของพระอรหันต์นอกนั้น กว้างใหญ่ ๒ ร้อยเส้น อาสนะของพระอรหันต์องค์ใหม่ที่สุด กว้างใหญ่ ๒๕ เส้น

เมื่อดาบสเหล่านั้น จัดอาสนะดังที่วานเสร็จแล้ว สรทดาบสก็ขึ้นประณมมือขึ้นกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ขอพระองค์จงเสด็จขึ้นประทับนั่งบนอาสนะดอกไม้อันนี้ เพื่อประโยชน์สุขแก่ข้าพระองค์ตลอดกาลนานเกิด พระเจ้าข้า ๑ ในลำดับนั้น องค์พระศาสดา ก็ได้เสด็จขึ้นประทับนั่งตามคำอาราธนาฝ่ายพระอัครสาวกทั้ง ๒ กับพระอรหันต์อื่น ๆ ก็ได้ขึ้นนั่งบนอาสนะของตน ๆ ๑ สรทดาบสนั้น ได้ขึ้นกั้นเศวตฉัตรดอกไม้อันใหญ่ถวายองค์พระอโนมทัสสี ๑ องค์พระอโนมทัสสีก็ทรงดำริว่า เครื่องสักการะของชฎิลทั้งหลายนี้ จะมีผลมาก ดังนั้นแล้วก็เสด็จเข้านิโรธสมาบัติ ๑ ฝ่ายพระสาวกทั้ง ๒ กับพระอรหันต์ทั้งหลายรู้ว่า องค์พระอโนมทัสสีเสด็จเข้านิโรธแล้ว ก็พร้อมกันเข้านิโรธสมาบัติด้วย ๑ เมื่อพระศากยเจ้านั่งเข้านิโรธสมาบัติอยู่ตลอด ๗ วันนั้น พอถึงเวลาไปเที่ยวภิกขาจาร พวกดาบสที่เป็นบริวาร ก็ไปหาลูกไม้ห่มันมาฉนั้น แล้วก็มาประณมมือไหว้พระพุทธเจ้ากับเหล่าพระสาวกทั้งหลายต่อไป ๑ ส่วนสรทดาบสนั้นไม่ได้บริโภคสิ่งใดเลย ได้ขึ้นกั้นเศวตฉัตรดอกไม้ถวายพระพุทธเจ้าอยู่ด้วยปีติสุข จนตลอด ๗ วัน

พอตลอด ๗ วันแล้ว องค์พระอโนมทัสสีก็เสด็จออกจากนิโรธ จึงตรัสสั่งพระนิสภเถรเจ้า ซึ่งเป็นอัครสาวกเบื้องขวาที่นั่งอยู่ข้างขวาว่า นี่แน่ะนิสภะ เธอจงอนุโมทนาซึ่งอาสนะดอกไม้ของดาบสทั้งหลาย ๑ พระนิสภเถรเจ้า

ก็ตั้งใจประหนึ่งว่า มหาโยธาที่ได้รับพระราชทานซึ่งรางวัลจาก พระเจ้าจักรพรรดิ ฉะนั้น พระนิสภเถรเจ้า ตั้งอยู่ในสาวกบารมีญาณแล้วกล่าวคำอนุโมทนา ซึ่งอาสนะ ดอกไม้ ฯ เวลาพระเถรเจ้าองค์นั้นกล่าวคำอนุโมทนาจบลงแล้ว องค์พระอโนมทัสสี จึงตรัสสั่งหุติยสาวกว่า เธอจงแสดงธรรม ฝ่ายพระอโนมเถรเจ้าผู้เป็นหุติยสาวก ก็พิจารณาพระพุทธรูปพระโคตมปิฎกแล้วก็แสดงธรรม ฯ การตรัสรู้ธรรมไม่มีแก่ ดาบสแม้แต่เพียงองค์เดียว ด้วยการแสดงธรรมของพระอัครสาวกทั้ง ๒ ฯ ใน ลำดับนั้น องค์พระศาสดาจึงทรงตั้งอยู่ในพุทธวิสัย อันหาปริมาณมิได้ แล้วก็ทรง เริ่มธรรมเทศนา ฯ ในเวลาจบพระธรรมเทศนาลง ดาบส ๑ หมีน ๔ พันตนยก แด่สรทดาบสเสียบ ก็ได้สำเร็จพระอรหัตต์ด้วยกันสิ้น ฯ องค์พระมุนิทรศาสดา จึงทรงเหยียดพระหัตถ์ออกตรัสว่า เอถ ภิกขโว เธอทั้งหลายจงมาเป็นภิกษุเถิด ดังนี้

พอตรัสเท่านั้นแล้ว ผมและหนวดของดาบสเหล่านั้นก็อันตรธานหายไป ฯ บริหาร ๔ ก็มาสวมลงในกาย ฯ มีคำถามว่า สรทดาบสไม่ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ เพราะเหตุไร ? มีคำตอบไขว่ เพราะมีจิตฟุ้งซ่าน ฯ หมีจิตฟุ้งซ่านนั้น คือ สรทดาบสนั้นคิดอยู่ว่า ถึงเราควรจักได้รับถ้อยคำอันไพเราะเหมือนกับพระสาวก ขวาทที่ได้รับสั่งให้แสดงธรรมเมื่อก่อน ถึงอย่างไรก็ดี เราควรจักเป็นอัครสาวกขวา ของพระพุทธเจ้าในอนาคตกาล ดังนี้ ฯ สรทดาบสไม่อาจได้สำเร็จมรรคผลด้วยความ คิดอันนี้ แต่สรทดาบสได้กราบทูลพระอโนมทัสสีขึ้นว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ภิกษุซึ่งนั่งอยู่ท่าอาสนะต่อจากพระองค์นี้ เป็นอะไรในศาสนาของพระองค์ พระ เจ้าข้า

องค์พระอโนมทัสสีก็ตรัสบอกว่า ภิกษุองค์นี้เป็นอัครสาวกในศาสนาของเรา เป็นผู้ถึงซึ่งที่สุดแห่งสาวกบารมีญาณ อาจประกาศพระธรรมจักรตามเราได้ เป็นผู้ ได้รับแจ้งแห่งตลอดซึ่งโสฬสบัญญัติ มีนามว่าพระนิสภเถรเจ้า ฯ สรทดาบสจึงตั้ง ความปรารถนาขึ้นว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยผลที่ข้าพระองค์ ได้กิน เสวตฉัตรดอกไม้อยู่ตลอด ๗ วันนี้ ข้าพระองค์ไม่ปรารถนาความเป็นพระอินทร์ หรือ ความเป็นพรหมแม้แต่อย่างใด แต่ขอให้ข้าพระองค์ได้เป็นอัครสาวกของพระพุทธเจ้า พระองค์หนึ่ง เหมือนกันกับพระนิสภเถรเจ้าองค์นี้ ในอนาคตกาลเถิด พระเจ้าข้า

องค์พระอโนมทัสสีศาสดา ก็ทรงส่งอนาคตังสญาณไปว่า ความปรารถนาของตาบสนจักสำเร็จหรือไม่ ก็ได้ทรงเห็นว่า เมื่อได้ล่วงไป ๑ อสงไขยกับแสนกัลป์ ก็จักได้สำเร็จ จึงตรัสขึ้นว่า ความปรารถนาของเธोजักไม่เป็นโมฆะ เมื่อล่วง ๑ อสงไขยกับแสนกัลป์ข้างหน้า จักมีพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า พระโคตม มาเกิดในโลกนี้ พระโคตมผู้นั้น มีพระมารดาทรงพระนามว่า พระมหามายาราชเทวี พระบิดาทรงพระนามว่า สุทโธทมมหาราช พระโอรสทรงพระนามว่า ราชุล ภิกษุอุปัฏฐากชื่อว่า อานนท์ สาวกที่ ๒ ชื่อว่า โมคคัลลาน์ ตัวเธอจักได้เป็นอัครสาวก ชื่อว่า พระธรรมเสนาบคีสารีบุตร ดังนี้ กรณัตรัสดังนี้แล้ว ก็ได้พาพระภิกษุสงฆ์เหาะกลับไปพระอาราม โดยทางอากาศวิถิ

ฝ่ายสรทฤณก็ได้ส่งไปถึงสิริวัชฌกกุฎุมพี ผู้เป็นสหาย กับพระเถรเจ้าทั้งหลายที่เป็นศิษย์ให้ทราบว่า ตนได้ปรารถนาเป็นอัครสาวก จงให้สิริวัชฌกกุฎุมพีนั้นปรารถนาเป็นทุติยสาวก แต่พอส่งแล้วก็ได้ล่วงหน้าไปถึงบ้านของสิริวัชฌกกุฎุมพี ก่อนพระอรหันต์เหล่านั้น ๆ สิริวัชฌกกุฎุมพีก็ออกไปต้อนรับ แล้วถามถึงพวกศิษย์ว่า ไปไหน ก็ได้ทราบว่า ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์หมดแล้ว แล้วสรทฤณก็เล่าให้ฟังถึงอาการที่ตนปรารถนา ตำแหน่งอัครสาวก แล้วบอกให้สิริวัชฌกกุฎุมพีปรารถนาตำแหน่งทุติยสาวก ๆ สิริวัชฌกกุฎุมพีก็ให้คนปราบพื้นที่อันกว้างใหญ่ที่บ้านของตน แล้วให้โปรยทรายโปรยข้าวทอดดอกไม้ ให้ตั้งประรำอันมุงด้วยดอกบัวเขียวขึ้น จัดอาสนะสำหรับพระพุทธเจ้าและพระภิกษุสงฆ์ไว้ให้พร้อม แล้วแจ้งให้สรทดาบสทราบ ๆ สรทดาบสก็ไปนิมนต์องค์พระอโนมทัสสีกับพระภิกษุสงฆ์เข้าไปฉันจังหันที่ประรำใหญ่ของสิริวัชฌกกุฎุมพีนั้น อยู่ถึง ๑ วัน แล้วสิริวัชฌกกุฎุมพี จึงได้ขึ้นประณมมือขึ้นกราบทูลองค์พระอโนมทัสสีว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า สรทดาบสผู้เป็นสหายของข้าพระองค์ ได้ปรารถนาเป็นอัครสาวกของพระพุทธเจ้าพระองค์ใด ขอให้ข้าพระองค์ได้เป็นทุติยสาวกของพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นด้วยเถิด พระเจ้าข้า

องค์พระอโนมทัสสีศาสดา ก็ทรงพยากรณ์ว่า นับแต่บัดนี้ไป ๑ อสงไขยกับแสนกัลป์ เธอจักได้เป็นทุติยสาวกของพระโคตมพุทธเจ้า ทรงพยากรณ์ดังนี้

ควรเห็นว่า บุคคลผู้นั้น ได้แก่พระอรหันต์นอกจากพระอัครสาวก ดังนี้ สันเนือความ
ในพระบาลีเพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ต่อไป เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า ควรเห็นว่าบุคคลผู้นั้น ได้แก่พระ
อรหันต์อื่น ๆ นอกจากพระอัครสาวกซ้ำขาวด้วยการทำให้สันทุกขนั้น ดังนี้

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไป เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า พระอรหันต์อื่น ๆ นอกจาก
พระอัครสาวกซ้ำขาวแล้ว เพียงแต่ทำให้สันทุกขในอรรถาธิบายเท่านั้น ไม่ได้สำเร็จ
สาวกบารมีญาณ ฯ คำว่า ทำให้สันทุกขในอรรถาธิบายนั้น ได้แก่ทำให้สันทุกขใน
วิญญูสงสาร ด้วยการได้สำเร็จพระอรหันต์ แต่การได้สำเร็จพระอรหันต์นั้น ก็ได้
สำเร็จด้วยตนเองด้วย ไม่ได้สำเร็จด้วยสาวกบารมีญาณด้วย ได้สำเร็จด้วยบารมี
ธรรมตาเท่านั้น ฯ บารมีธรรมตานี้ ได้แก่อะไร ? ได้แก่บารมี ๑๐ มีทานบารมี
เป็นต้น อย่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้น ทั้งการบำเพ็ญบารมีนั้น ก็ไม่นานเหมือนกับพระ-
อัครสาวกบำเพ็ญอยู่อย่างนาน ก็เพียงแสนกัลป์เท่านั้น ฯ ที่บำเพ็ญอยู่ถึงแสนกัลป์
นั้น ก็ปรากฏมีแต่พระอรหันต์ที่เป็นพระอสีติมหาสาวกเท่านั้น ส่วนพระอรหันต์นอก
นั้นไม่มีกำหนดกาลช้าเร็วอย่างไร ที่มีปรากฏสร้างพระบารมีถึงแสนกัลป์นั้น ก็มีแต่
พระอสีติมหาสาวกเท่านั้น ฯ คือ พระมหากัสสป พระอนูรุท พระภททิยะ พระ
ลกุณณะ พระปิณโฑลภารทวชะ พระปุณณะ พระมหากัจจายนะ พระมหาปันณกะ
พระอุพปันณกะ พระสุภูติ พระเวตะ พระกังขาเรวตะ พระโกฬวิสโสณะ พระ
กุฏิกณณโสณะ พระสิวลิ พระวัคคลี พระราหุ พระฐบาล เป็นต้น ท่านเหล่านั้น
ล้วนแต่เป็นพระอรหันต์ซึ่งจัดเข้าในอสีติมหาสาวกทั้งสิ้น ฯ ท่านเหล่านั้นสร้าง
บารมีมากกำหนดได้ ๑ แสนกัลป์ทั้งสิ้น

ก็ท่านสร้างบารมีอย่างไร เป็นข้อที่ท่านทั้งหลายควรจักได้สดับไว้ เพื่อ
จะได้บำรุงใจของตนให้อยากสร้างบารมีเหมือนกับพระอรหันต์ทั้งหลายนั้น แต่ว่า
จักได้ฟังในกัณฑ์นี้เพียงแต่เรื่องพระมหากัสสปเถระเจ้าเท่านั้น ฯ ก็เรื่องพระ
มหากัสสปเถระเจ้านั้น มีกล่าวไว้ในคัมภีร์มโนรทปฤถิวา เป็นผู้เลิศในทางธุดงค์
แล้วได้แสดง เรื่องในอดีตของท่านไว้ว่า ในที่สุดแห่งแสนกัลป์ ตั้งแต่กัลป์
นี้ถอยหลังลงไปนั้น มีพระพุทธรูปองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่าพระปทุมุตตระ
เกิดขึ้นในโลก

เมื่อพระปทุมุตตระประทับอยู่ที่มคทายวัน อันชื่อว่าเขมมิกทายวันใกล้กัน
กับเมืองหงสวดีนั้น มีกฤตุมพิกคนหนึ่งชื่อว่าเวทกฤตุมพ เป็นผู้มีสมบัติ ๘๐ โกฏิ
ได้เป็นผู้น้อยในทานและศีล เช้าวันหนึ่งได้อธิษฐานอุโบสถแล้วถือเอาดอกไม้ของ
หอมเป็นต้นออกไปทวihar บูชาองค์พระศาสดาจารย์ แล้วก็นั่งอยู่ในที่สมควร
แก่ตน ในขณะนั้น องค์พระทศพลก็ทรงตั้งตติยสาวกที่ ๓ อันมีนามว่ามหานิสก-
เถระเจ้า ไว้ในตำแหน่งอันเลิศฝ่ายธุดงค์ กฤตุมพผู้นั้นก็เกิดความเลื่อมใส
ต่อตำแหน่งนี้ จึงอาราธนาทูลองค์พระปทุมุตตระ พร้อมทั้งพระภิกษุสงฆ์
สามเณรว่า พวกรุ่นเข้าขอพระผู้มีพระภาคเจ้า พร้อมทั้งพระภิกษุสงฆ์ ๖ ล้าน ๘ แสน
องค์ จนกระทั่งถึงสามเณร จงเสด็จเข้าไปเสวยที่บ้านของข้าพระองค์เถิด ฯ องค์
พระปทุมุตตระก็ทรงรับอาราธนา แล้วอุบาสกผู้นั้นก็ได้กลับเคหสถาน ไปจัด
มหาทานไว้ให้พร้อม รุ่งเช้าขึ้นก็ได้ให้ไปกราบทูลเวลา ฯ องค์พระปทุมุตตระ
ศาสดา ก็ทรงกรองบาตรจีวรพาพระภิกษุสงฆ์ เสด็จตรงไปที่บ้านของอุบาสก
กฤตุมพ แล้วก็ประทับนั่งบนอาสนะที่เขาแต่งตั้งไว้ เมื่อทรงรับประเคนขิงข้าวต้ม
ในเวลาหลังนำถวายทานแล้วก็ได้ทรงเสวย

ฝ่ายอุบาสกกฤตุมพนั้น ก็ได้ตั้งอยู่ในที่ใกล้องค์พระศาสดา ฯ ในเวลา
นั้น พระมหานิสกเถระเจ้า ซึ่งเที่ยวไปบิณฑบาต ก็ได้เดินไปตามถนนนั้น ฯ
อุบาสกนั้นได้เห็นแล้วก็ลุกไปไหว้กล่าวว่า ขอท่านจงส่งบาตรให้กระผมเถิด ฯ
พระเถระเจ้าก็ได้ส่งบาตรให้ แล้วอุบาสกนั้นก็กล่าวว่า ขอท่านจงเข้าไปที่บ้าน
นี้ องค์พระศาสดาได้ประทับอยู่ที่เรือนของกระผมแล้ว ฯ พระเถระเจ้าองค์นั้น
ตอบว่า ไม่สมควรอุบาสก อุบาสกนั้น ก็ได้รับบาตรของพระเถระเจ้าไปใส่

อาหารให้เต็ม แล้วก็นำออกไปถวาย แล้วก็ตามไปส่งพอสมควร จึงได้กลับไปเฝ้ากราบทูลองค์พระศาสดาว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระมหานิสกเถรเจ้า ถึงแม้ข้าพระองค์กล่าวว่า องค์พระศาสดา ได้ประทับนั่งอยู่ในภายในเรือน ก็ไม่ประสงค์จะเข้ามา พระมหานิสกเถรเจ้านั้น มีคุณธรรมยิ่งกว่าคุณธรรมของพระองค์หรือ พระเจ้าข้า ฯ ธรรมดาการตระหนักรู้ความสรรเสริญ ย่อมไม่มีแก่พระพุทธรเจ้าทั้งหลาย

ลำดับนั้น องค์พระศาสดาจึงตรัสว่า นี่แน่ะอุบาสก พวกเราได้นั่งรอรับภัตตาหารอยู่ในภายในเรือน แต่ภิกษุอื่นไม่นั่งรอรับภัตตาหารในภายในเรือนเหมือนพวกเรา พวกเราอยู่ในเสนาสนะใกล้บ้าน ภิกษุอื่นอยู่แต่ในป่าเท่านั้น พวกเราอยู่ในที่มุงบัง ภิกษุอื่นอยู่แต่ในที่แจ้งเท่านั้น ภิกษุอื่นมีคุณธรรมอย่างนี้ดังนี้ ฯ อุบาสกกุฎุมพินัน ก็มีความเลื่อมใสอย่างยิ่ง ประหนึ่งว่าประทับที่กำลังโพลงอยู่ แล้วผู้หนึ่งมานั่งลงไปอีกฉะนั้น จึงคิดว่า ต้องการอะไรด้วยสมบัติอย่างอื่นสำหรับเรา เราจักปรารถนาเพื่อเป็นเลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้อรุณงค์ ในสำนักของพระพุทธรเจ้าพระองค์หนึ่งในอนาคตกาล ฯ ครั้นคิดดังนี้แล้ว ก็นิมิต้องค์พระศาสดากับพระภิกษุสงฆ์เหล่านั้น เข้าไปเสวยอาหารที่บ้านของตนอีก ตลอด ๗ ทิวาร แล้วหมอบลงแทบบาทมูลขององค์พระศาสดา กราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า กายกรรม วิจกรรม มโนกรรม อันประกอบด้วยเมตตาของข้าพระองค์ ผู้ถวายทานอยู่ตลอด ๗ วันนี้ ข้าพระองค์ไม่ปรารถนา ซึ่งสมบัติอย่างอื่น คือ สมบัติเทวดา หรือสมบัติพระอินทร์ สมบัติมารพรหมอย่างไร ข้าพระองค์ปรารถนาตำแหน่งอันเลิศ กว่าภิกษุทั้งหลายในทางอรุณงค์ เหมือนกับพระมหานิสกเถรเจ้าองค์นี้ ในอนาคตกาล พระเจ้าข้า

องค์พระศาสดาทรงเล็งเห็นว่าจักสำเร็จดังปรารถนา จึงตรัสพยากรณ์ว่า ตำแหน่งอันเลิศที่กุฎุมพินันปรารถนานั้น จักได้สำเร็จเป็นแน่ คือในแสนกัลป์ข้างหน้าโน้น จักมีพระพุทธรเจ้าพระองค์หนึ่งทรงพระนามว่าพระโคตม เกิดขึ้นในโลก ตัวยุคจักได้เป็นสาวกที่ ๓ ของพระโคตมุนั้น จักมีนามว่า พระมหากัสสปเถรเจ้า ดังนี้ ฯ กุฎุมพินันได้ฟังดังนี้แล้ว ก็เห็นเป็นประหนึ่งว่าความปรารถนาของตนนั้นจักสำเร็จในวันรุ่งขึ้น จึงได้ตั้งใจให้ทาน รักษาศีล ทำกุศลต่างๆ อยู่

จนตลอดชีวิตของตน แล้วก็ได้ขึ้นไปเกิดในสวรรค์ ฯ จำเดิมแต่นั้นมา ก็ได้เสวยสมบัติอยู่แต่ในเทพยดามนุษย์

ครั้นมาถึงกัลป์ที่ ๕๐ แยก ๑ ซึ่งเป็นกัลป์ที่พระวิปัสสิสัมมาสัมพุทธเจ้าเกิดขึ้นในโลก เมื่อพระวิปัสสิสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นประทับอยู่ที่มคทายวัน อันชื่อว่าเขมมิกายวัน อันมีในที่อยู่ใกล้กันกับเขมุดินนคร ฯ แหะบุตรองค์นั้นจึงได้จุติลงมาจากเทวโลก มาเกิดในตระกูลพราหมณ์แก่คนหนึ่ง ฯ ในคราวนั้นพระวิปัสสิได้ทรงแสดงธรรม ๑ ปีต่อครั้ง จึงได้มีโกลาหลใหญ่ คือ แหะดาหิงหลายในเขมมิกายวัน ได้บอกแก่กันว่า องค์พระศาสดาจักทรงแสดงธรรม ฯ พราหมณ์ผู้นั้นได้ฟังข่าวอันนี้ แต่พราหมณ์เหล่านั้นมีมานะเพียงคนเดียว ภรรยาที่เหมือนกัน ส่วนสามีเหล่านั้นมีคนเดียวเท่านั้น จนมีชื่อว่า เอกสาฎกพราหมณ์ เมื่อพวกพราหมณ์มีการประชุมกันด้วยกิจธุระอันใดอันหนึ่ง พราหมณ์นั้นก็ให้ภรรยาอยู่ในเรือนแล้วตนเองก็ไป ฯ เมื่อพวกนางพราหมณ์มีการประชุมกัน พราหมณ์ผู้นั้นก็อยู่ในเรือน ให้นางพราหมณ์นั้นไป เป็นอย่างนอสมอม ฯ แต่ในวันนั้น พราหมณ์ผู้นั้นบอกแก่นางพราหมณ์ว่า เจ้าจักไปฟังธรรมในเวลากลางคืนหรือกลางวัน

นางพราหมณ์ตอบว่า ข้าพเจ้าเป็นพวกมาตคาม ไม่อาจไปกลางคืนได้ เพราะฉะนั้น จึงจักไปฟังธรรมในเวลากลางวัน ว่าดังนี้แล้วก็ให้พราหมณ์อยู่ในบ้าน นางพราหมณ์นั้นก็ห่มผ้าผืนนั้นไปฟังธรรม กับพวกอบาสิกา ฯ พอถึงเวลากลางคืน พราหมณ์ผู้นั้นก็ให้นางพราหมณ์อยู่บ้าน แล้วตนก็ห่มผ้าผืนนั้นไปฟังธรรม ฯ ก็คราวนั้น องค์พระปฐมุตตรศาสดา ก็ได้ทรงแสดงธรรมในท่ามกลางประชุมชน เมื่อพราหมณ์ได้ฟังก็เกิดจิต ๕ ประการ จึงมีผ้าห่มไว้ด้วยคิดว่า จักถวายแด่พระศพล แต่ยังไม่ถวาย ความตระหนี่ก็เกิดขึ้น คือ เกิดความคิดขึ้นว่า พราหมณ์กับเราก็คือผ้าห่มผืนเดียวเท่านั้น เวลาออกจากบ้านถ้าไม่มีผ้าห่มก็ไปไหนไม่ได้ เมื่อคิดอย่างนี้ก็ไม่กล้าถวาย พอสนปฐมขามก็คิดจะถวายอีก แต่ก็ไม่ได้ถวาย ครั้นมีขมิขามก็คิดจะถวายอีก แต่ถวายไม่ได้ ต่อเมื่อจวนสิ้นขมิขามจึงคิดว่า จะเป็นอย่างไรก็ตาม เราก็จักรู้ในภายหลัง คิดดังนี้แล้ว ก็ได้้นำผ้าห่มนั้น ไปวางลงในที่ใกล้พระบาทขององค์พระปฐมุตตรศาสดา แล้วกล่าววาจาขึ้นถึง ๓ ครั้งว่า ขณะแล้ว ขณะแล้ว ขณะแล้ว ดังนี้

ในขณะนั้น พระเจ้าพันธุบดี ซึ่งนั่งฟังธรรมอยู่ภายในม้านข้างหลังธรรมาสน์ ก็ทรงได้ยินเสียงนั้น ๆ ธรรมดาพระราชาทรงหลาย เมื่อได้ยินเสียงว่า เราชนะแล้ว เราชนะแล้ว ดังนี้ บ่อมไม่เป็นที่พอพระทัย ๆ เพราะฉะนั้น พระเจ้าพันธุบดีจึง ครัสสั่งให้หาพราหมณ์นั้นไปไต่ถามว่าชนะสิ่งใด เมื่อได้ความว่าชนะความตระหนั พระองค์ก็ทรงดีพระทัย โปรดให้พระราชทานผ้ากัณฐะหนึ่งแก่พราหมณ์นั้น ๆ พราหมณ์ นั้นก็ได้ถวายผู้คนนั้นแต่พระพุทธเจ้า ๆ พระเจ้าพันธุบดีก็ได้พระราชทานอีก ๒ คั พราหมณ์นั้นก็ได้ถวายพระพุทธเจ้าอีก ๆ พระเจ้าพันธุบดีก็ได้พระราชทานอีก ๔ คั พระราชทานเป็นลำดับขึ้นไปจนกระทั่งถึง ๓๒ คั พราหมณ์นั้นก็ได้เหลือไว้ ๒ คั นอกนั้น ได้ถวายพระพุทธเจ้าทั้งนั้น ๆ ต่อมาภายหลัง พระเจ้าพันธุบดี ก็ได้พระราช- ทานผ้ากัณฐะ อันมีราคาพันหนึ่งแก่พราหมณ์นั้นอีก พราหมณ์นั้นก็ได้ไปทำ เป็นผ้าแพดานกันบนเตียงของพระพุทธเจ้า ๆ อยู่มาภายหลัง พระเจ้าพันธุบดีก็ ได้ไปทอดพระเนตรเห็น จึงทรงเลื่อมใส แล้วได้พระราชทานของอย่างละ ๘ ๆ แก่พราหมณ์นั้น ตั้งพราหมณ์นั้นให้เป็นปุโรหิต ๆ พราหมณ์นั้นก็ได้ให้ทาน รักษา สัก อยู่จนตลอดชีวิต แล้วได้ขึ้นไปเกิดในสวรรค์

เวลาจุติจากสวรรค์ ก็ได้ลงมาเกิดเป็นกุฎุมพีนในเมืองพาราณสี ในศาสนา ของพระโกนาคมน์และพระกัสสปพุทธเจ้าต่อกัน อยู่มาวันหนึ่ง ได้ไปเที่ยวบำเพ็ญพระ บัณฑิตเจกพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งกำลังทำจวรอุยฺหรมมณา เมื่อผ้าไม่พอ ก็ได้เก็บผ้า ไว้ ๆ กุฎุมพีนนั้นก็ได้ถวายผ้าให้เพียงพอ แล้วตั้งความปรารถนาว่า ขอความ เสื่อมใด ๆ อย่าได้มีแก่ข้าพเจ้าในทั้งข้าพเจ้าเกิดแล้วนั้น ๆ ๆ ในครั้งนั้น เมื่อ น้องสาวกุฎุมพีนนั้นทะเลาะกันกับภรรยาที่บ้าน พระบัณฑิตเจกพุทธเจ้าก็ได้เข้าไป บินทบาท ๆ น้องสาวของกุฎุมพีน ก็ได้ใส่บาตร แล้วปรารถนาว่า ขอให้ข้าพเจ้า ห่างไกลจากคนพาลเช่นนี้ถึง ๑๐๐ โยชน์เกิด

ส่วนภรรยาของกุฎุมพีน ซึ่งอยู่ภายในเรือนนั้น ก็ได้ยินเข้า จึงคิดว่า อย่า ให้สมณะองค์นี้ได้ฉันอาหารที่หญิงนี้ใส่บาตร จึงได้ไปแย่งเอาบาตรจากพระบิ- เจกโพธิ มาเทอาหารออกเสีย แล้วใส่ให้เต็มด้วยโคลน น้องสาวของกุฎุมพีน ได้เห็นเข้า ก็กล่าวขึ้นว่า เฮ้ยหญิงพาล เจ้าจงดำเราสาปแช่งเรายังดีกว่า การ ที่เจ้าเทอาหารออกจากบาตรของท่านผู้บำเพ็ญบารมีมา สภา ๒๐ อสงไขยเช่นนี้แล้ว

ใส่ให้เต็มด้วยโคลน ข่อมไม้สมควรอย่างยิ่ง ฯ ในลำดับนั้น ภรรยาของกุฎุมพีนัน จึงนึกขึ้นได้ถึงบาปกรรม แล้วจึงวิ่งตามพระบิณฑกโพธิ์ไป ขอรับเอาบาตร ทำนมาเทโคลนออกเสีย แล้วล้างเช็ดขี้ดูล ด้วยเครื่องอบเครื่องหอมให้สะอาด เป็นอันดี แล้วจึงจัดจตุมธุรส ๔ ประการใส่ถวาย ทั้งได้ถวายอาหารอันปรุงด้วย เนยใส ซึ่งมีสีดังดอกปทุม แก่พระบิณฑกโพธิ์ด้วย แล้วตั้งความปรารถนาว่า อาหาร นี้น่าจะดี ขอให้ง่ายกายของข้าพเจ้าจงมีรัศมีฉนั้น ฯ พระบิณฑกโพธิ์นั้น อนุโมทนาแล้ว ก็ได้เหาะไปสู่นิवासสถาน ฯ กุฎุมพีนันภรรยาเ็นตายจากชาติ นั้น แล้ว ก็ได้ขึ้นไปเกิดในสวรรค์ เสวยทิพย์สมบัติอยู่ตลอดกาลนาน

ครั้นมาถึงกาลที่พระกัสสปพุทธเจ้าเกิดขึ้นในโลก กุฎุมพีนัน จึงได้จุติ จากสวรรค์ลงมาเกิดเป็นบุตรเศรษฐี ผู้มีสมบัติ ๘๐ โกฏิ อยู่ในกรุงพาราณสี ฝ่ายภรรยาที่ได้จุติจากสวรรค์ลงมาเกิดเป็นธิดาเศรษฐีเหมือนกัน เมื่อคนทั้ง ๒ นั้น เติบโตขึ้นแล้ว ก็ได้เป็นสามีภรรยากันอีก แต่ด้วยอำนาจบาปกรรมที่นางนั้น ได้เอาโคลนใส่บาตรของพระบิณฑกโพธิ์ไว้ในชาติก่อนนั้น บันดาลให้นางนั้นมี กลิ่นตัวเหม็นดังเวงกุฏี ที่เขาเปิดฝาปิดไว้ แต่ได้บันดาลให้มีกลิ่นตัวเหม็น ขึ้นในเมื่อได้เข้าเข้าไปอยู่ในตระกูลของสามีเท่านั้น คือ นับแต่นั้นนางนั้นได้เข้า เข้าไปอยู่ในตระกูลของสามี ก็ได้มีกลิ่นตัวเหม็นดังที่วานี้ ฯ ข้างสามีรู้ ดังนั้น ก็ได้ส่งกลับไปให้แก่มารดาบิดา ฯ เมื่อส่งออกไปพ้นตระกูลของสามี แล้ว นางนั้นก็กลับตัวดังปกติ จึงได้ถูกส่งกลับไปในตระกูลอื่นอีก แต่เป็น อย่างนั้นอยู่ถึง ๗ ครั้ง

ในครั้งนั้น พระกัสสปทศพลก็ปรินิพพานไป คนทั้งหลายได้พากันสร้าง เจดีย์อันสูงได้ ๑ โยชน์ ด้วยอิฐทองคำ แผ่นละ ๓ ตำลึง ฯ ธิดาเศรษฐีนั้น ก็คิดว่า เราถูกส่งตัวกลับไปมาถึง ๗ ครั้งแล้ว เราจะต้องการอะไรกับชีวิต คิด ดังนั้นแล้ว ก็ให้คนสร้างอิฐทองคำขึ้น ด้วยเครื่องประดับของตา แล้วนำไปที่ เขาก่อพระเจดีย์ ได้วางอิฐทองคำไว้ในที่ก่อพระเจดีย์ แล้วบูชาด้วยดอกบัวแดง ๘ กำมือ แล้วตั้งความปรารถนาว่า ข้าพเจ้าเกิดไปในชาติใด ๆ ขอจงให้กลิ่นกายของ ข้าพเจ้าหอมฟุ้งดังกลีฉันทน์แดง จงให้กลิ่นปากของข้าพเจ้า เป็นประหนึ่งว่า

กลิ่นดอกกุบล ดังนี้ ประารณาดังนั้นแล้ว ก็เดินเวียนรอบพระเจดีย์ถึง ๓ รอบ แล้ว ก็กลับไป

ในขณะนั้น บุตรเศรษฐีที่มาขอคนแรกนั้น ก็บันดาลให้ระลึกถึงนางนั้นได้ จึงให้คนไปรับมา แต่พอไปรับมาถึงบ้านเท่านั้น ก็มักกลิ่นจันทน์แดง กลิ่นดอกบัว เจียว หอมฟุ้งไปทั้งบ้าน บุตรเศรษฐีนั้นก็ถามชื่อว่า ครั้งแรกกลิ่นตัวเธอเหม็น ร้ายกาจ มาบัดนี้เหตุใดจึงมีกลิ่นหอม นางนั้นก็เล่าให้ฟังดังแสดงมา ฯ บุตรเศรษฐีนั้นก็ได้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา แล้วจึงได้อาผ้ากัมพลไปวางรอบพระเจดีย์อันกว้างได้ ๑ โยชน์ แล้วได้ประดับพระเจดีย์ด้วยดอกไม้ทองคำ อันมีประมาณใหญ่เท่ากงเกวียน ฯ เมื่อบุตรเศรษฐีนั้นตายจากชาตินั้นแล้ว ก็ได้ไปเกิดในสวรรค์ จุตติจากสวรรค์ก็ได้มาเกิดในตระกูลอำมาตย์ตระกูลหนึ่ง ซึ่งห่างจากเมืองพาราณสี ๑ โยชน์ ฯ ฝ่ายภรรยานั้น จุตติจากเทวโลกแล้ว ก็ได้ลงมาเกิดเป็นพระราชธิดาของพระเจ้าพาราณสี ต่อมาก็ได้เป็นพระอัครมเหสี ของบุตรอำมาตย์นั้น คือ บุตรอำมาตย์นั้นได้เป็นพระเจ้าพาราณสีชน แล้วได้ทำบุญให้ทาน แก่พระปัจเจกพุทธเจ้า ๕๐๐ องค์ อยู่จนตลอดกาลนาน

ต่อมาภายหลัง ก็ได้ทรงบรรพชาเป็นฤๅษีพร้อมทั้งพระอัครมเหสีด้วย แล้วได้ขึ้นไปเกิดในพรหมโลก ต่อมาถึงครั้งพระพุทธเจ้าของเรา จึงได้ลงมาเกิดในตระกูลพราหมณ์มหาศาล ซึ่งมีสมบัติ ๘๐ โกฏิ อยู่ในแคว้นมคธประเทศ สามีนนั้นมีนามว่าปิปผลิมานพ แล้วได้สำเร็จเป็นพระมหากัสสปเถระเจ้า ส่วนภรรยานั้นมีนามว่า นางภัททกาปิลานี ต่อมาภายหลัง ก็ได้ออกบรรพชาสำเร็จเป็นพระอรหันต์เถรี สันเรื่องพระมหากัสสปเถระเจ้าเพียงเท่านั้น ฯ ในเรื่องนี้เป็นเรื่องชให้เห็นว่า พระอัสติมหาสาวกทั้งหลาย ล้วนแต่ได้สร้างบารมีมาตลอดแสนกัปทั้งสิ้น ดังนี้ ฯ สันเนื้อความในเทศนาถันนั้นเพียงเท่านี้

เอวี่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๕๕

คัมภีร์พระปกคละบัญญัติ

ว่าด้วยพระอนาคามิ สกทาคามิ โสตาบัน ซึ่งมีในบุคคล ๖ จำพวก

ตตฺร ขวายิ ปุคฺคโล ปุพฺเพ อานุสฺสฺเตสฺ ธมฺเมสฺ สามิ สจฺจามิ
อนภิสฺมฺพฺชฺฌมฺติ น จ ทฺถุเจว ธมฺมา ทฺถุขสฺสฺนตฺกโร โหติ อนาคามิ โหติ
อนาคนฺตฺวา อิตฺถตฺตํ อนาคามิ เตน ทฺถุพฺโพติ.

ณ บัณฑิต อาत्मภาพักได้แสดงคัมภีร์พระปกคละบัญญัติ กัณฑ์ที่ ๕๕ ว่าด้วย
พระอนาคามิ สกทาคามิ โสตาบัน ซึ่งมีในบุคคล ๖ จำพวก ตามพระบาลี
อรรถกถา อรรถาธิบาย สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา
และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน

บาลี

ดำเนินการตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนานั้น
ว่า ในบุคคล ๖ จำพวกนั้น บุคคลผู้ใดไม่รตฺย ซึ่งสัจจะทั้งหลายด้วยตนเองใน
ธรรมทั้งหลาย ที่ไม่เคยพึงได้มาเมื่อก่อนด้วย ไม่ได้ทำให้สันทกข์ในอรรถาพจน์
ด้วย เป็นผู้ไม่กลับมาสู่ความเป็นอย่างอื่นอีกด้วย บุคคลผู้นั้นควรเห็นว่า ได้แก่
พระอนาคามิ ฯ บุคคลผู้ใดไม่รตฺยซึ่งสัจจะทั้งหลายด้วยตนเอง ในธรรมทั้งหลาย
ที่ไม่เคยได้พึงมาเมื่อก่อนด้วย ไม่ทำให้สันทกข์ในอรรถาพจน์ด้วย แต่มาถึงซึ่งความ
เป็นอย่างอื่น บุคคลผู้นั้น ควรเห็นว่าได้แก่พระโสตาบัน กับพระสกทาคามิ ดังนี้
สนเนอความในพระบาลีเพียงเท่านั้น.

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า คำว่า ไม่กลับมา นั้น คือไม่กลับมาสู่ความเป็นอย่างอื่น ส่วน
ผู้ที่กลับมาสู่ความเป็นอย่างอื่นนั้น ได้แก่พระโสตาบัน กับพระสกทาคามิ ดังนี้

ธัมมัตถาธิบาย

ในอรรถาธิบายว่า คำว่า ไม่กลับมาสู่ความเป็นอย่างอื่นอีก คือ ไม่กลับมาเกิดเป็นมนุษย์อีก ฯ คำว่า กลับมาสู่ความเป็นอย่างอื่นอีกนั้น คือ กลับมาเกิดเป็นมนุษย์อีก ฯ ผู้ที่ไม่ต้องสงสัยจะ คือ ของจริงทั้งหลาย ในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนด้วยตนเองด้วย ไม่ทำให้สันทกข์ในชาตินี้ด้วยนั้น แยกออกเป็น ๓ จำพวก แต่เป็นจำพวกพระอริยเจ้าทั้งนั้น ฯ ๓ จำพวกนั้น ได้แก่ พระอนาคามิจำพวกหนึ่ง พระสกทาคามิจำพวกหนึ่ง พระโสดาบันจำพวกหนึ่ง ฯ ที่เรียงลำดับอย่างนี้ ก็เพราะเหตุว่า ในพระบาลีที่ว่าด้วยคน ๖ จำพวกนี้ ได้ว่าถึงพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นที่ ๑ แล้วจึงว่าถึงพระปัจเจกพุทธเจ้าเป็นที่ ๒ พระอัครสาวกเป็นที่ ๓ สาวกอื่นเป็นที่ ๔ พระอนาคามิเป็นที่ ๕ พระสกทาคามิกับพระโสดาบันเป็นที่ ๖ ดังนี้ ถ้าจะว่าตั้งแต่ชั้นต่ำขึ้นไปนั้น ต้องว่าตั้งแต่พระโสดาบันขึ้นไปจนถึงพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังที่ท่านทั้งหลายได้เคยฟังมา

ก็ผู้ที่ไม่กลับมาเกิดในมนุษย์นอีก ซึ่งว่าได้แก่พระอนาคามินั่นก็ดี ผู้ที่กลับมาเกิดเป็นมนุษย์นอีก ซึ่งว่าได้แก่พระสกทาคามิ และพระโสดาบันนั้นก็ดี ยังแยกออกไปอีกหลายจำพวก ฯ คือ พระอนาคามินั้น ก็แยกออกไปอีกเป็น ๕ จำพวก ฯ พระโสดาบัน ก็แยกออกไปอีกเป็น ๓ จำพวก ฯ พระสกทาคามิ แยกออกไปอีก ๕ จำพวก ฯ พระอนาคามิ ๕ จำพวกนั้น ฯ ได้แก่จำพวกไหนบ้าง ? ได้แก่จำพวกที่ปรินิพพานในระหว่างอายุ ๑ จำพวกที่สำเร็จนิพพานในเวลาจวนสิ้นอายุ ๑ จำพวกที่สำเร็จนิพพานด้วยไม่ต้องใช้ความเพียรแรงกล้า ๑ จำพวกที่สำเร็จนิพพานด้วยต้องใช้ความเพียรแรงกล้า ๑ รวมเป็นพระอนาคามิ ๕ จำพวกด้วยกัน ดังนี้

พระอนาคามิ ๕ จำพวกน้อยที่ไหน อยู่ที่พรหมโลกชั้นสุทธาวาสทั้ง ๕ นิพพานในพรหมโลกชั้นสุทธาวาสทั้ง ๕ ไม่ชั้นใดชั้นหนึ่ง ฯ สุทธาวาสพรหมโลกทั้ง ๕ ชั้นนั้น ได้แก่ชั้นอวิหา อตปปะ สัทธัสสา สัทธัสสี อกนิฏฐา ฯ พระโสดาบัน ๓ จำพวกนั้น ได้แก่เอกพิชชี เกิดเป็นมนุษย์อีกครั้งเดียว ๑ โกลังโกละ

เกิดเป็นมนุษย์และเทพดาอีก ๒ ชาตินั้น ๓ ชาตินั้น ตลอดถึง ๖ ชาตินั้น ๗
 สัตตฤกษ์ ๗ ประการ ได้แก่จำพวกที่ต้องเกิดเป็นเทพตามนุษย์อีก ๗ ครั้ง เป็นอย่าง
 ยิง ๑ ส่วนพระสกทาคามนั้น ได้มาเกิดเป็นมนุษย์อีกครั้งเดียวเท่านั้น อันเป็น
 เป็นข้อใหญ่ใจความในบุคคลเหล่านี้ ส่วนคำอธิบายอันกว้างขวางถึงบุคคลเหล่านี้
 นั้น มีอยู่ในบาลีและอรรถกถาว่า ผู้จะต้องเกิดอีก ๗ ชาติเป็นอย่างนั้น ใน
 พระบาลีว่า ได้แก่บุคคลที่เป็นพระโสดาบัน ซึ่งทำสังโยชน์ทั้ง ๓ ให้สิ้นไป
 เป็นผลความไม่ตกต่ำไปเป็นธรรมดา เป็นผู้นั่นอน เป็นผู้จกตรัสรู้ข้างหน้า ผู้
 นั้นจะต้องท่องเที่ยวอยู่ในเทพตามนุษย์ ๗ ครั้ง จึงจักทำให้สิ้นทุกข์ได้ ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า คำว่า ๗ ครั้งนั้น คือ ๗ วาระ การเกิดในภพมี ๗ ครั้ง
 เป็นอย่างยิง ไม่เกิดในภพเป็นครั้งที่ ๘ อีก ผู้ใดไม่ถึงเอาภพที่ ๘ อีก ผู้นั้นชื่อว่า
 เป็นผล ๗ ครั้ง เป็นอย่างยิง ฯ อริยมรรคในเรื่องพระโสดาบัน คำว่า ผู้เป็นโสดาบัน
 นั้น ฯ บุคคลผู้ประกอบด้วยอริยมรรคนั้น เรียกว่าพระโสดาบัน ฯ ข้อนั้นพระ
 พุทธพจน์ ซึ่งแสดงไว้แก่พระสารีบุตรว่า คำว่า โสดา ซึ่งแปลว่า กระแสนั้น
 ได้แก่อสังโคต แล้วแก้ไขด้วยพระองค์เองว่า ได้แก่อริยมรรคประกอบด้วย
 องค์ ๘ ฯ คำว่า พระโสดาบัน ได้แก่ผู้ใด ได้แก่ผู้ประกอบด้วยอริยมรรคอันมี
 องค์ ๘ ดังนี้ ฯ แต่ในหนังสือเล่าผู้สำเร็จพระโสดาปัตติผลว่า เป็นพระโสดาบัน ฯ
 คำว่า ผู้มีความไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา นั้น คือ ผู้ไม่ไปเกิดในอบายอันนับว่าเป็นที่
 ต่ำ ฯ คำว่า ผู้นั่นอนนั้น คือ แน่นอนด้วยมรรค ฯ คำว่า ผู้จกตรัสรู้ข้างหน้า
 คือ ผู้มีความเป็นบุคคลจะต้องตรัสรู้ข้างหน้า ฯ ผู้ใดตรัสรู้ด้วยมรรคที่ตนได้แล้ว
 ผู้นั้นเรียกว่าผู้ตรัสรู้ข้างหน้า ฯ ผู้ใดจกตรัสรู้ด้วยมรรค ๓ อันเป็นมรรคชั้นสูงเป็น
 แน่นแท้ ผู้นั้นเรียกว่าผู้ตรัสรู้ข้างหน้า ฯ คำว่า ในเทพตามนุษย์นั้น คือ ใน
 เทวโลก มนุษยโลก ฯ คำว่า ท่องเที่ยว นั้น คือ ไป ๆ มา ๆ ด้วยอำนาจปฏิสนธิ ฯ
 คำว่า ทำให้สิ้นทุกข์นั้น คือ ทำทุกข์ในวัฏฏสงสารให้สิ้นไป ฯ พระโสดาบัน
 นั้น จะต้องเกิดในเทวโลกบ้าง มนุษยโลกบ้าง ปะปนกันไปภายใน ๗ ชาตินั้น ดังนี้

คำว่า ผู้จะต้องเกิดอีก ๒ ชาติ ๓ ชาติ ถึง ๖ ชาตินี้ ในพระบาลีว่า ได้แก่บุคคลบางคนซึ่งเป็นพระโสตาบัน มีความไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้แน่นอน เป็นผู้จะตรัสรู้ข้างหน้า เพราะสัจโยชน์ ๓ ประการ ผู้นั้นจะต้องท่องเที่ยวไปสู่ตระกูล กุลจากกุล แล้วจึงจักทำให้สนิทคุ้น ดั่งนี้ ฯ ในอรรถกถาว่า จำเดิมแต่ได้สำเร็จพระโสตถิผลไปแล้ว พระโสตาบันนั้นย่อมไม่เกิดในตระกูลต่ำ ซึ่ง เป็นตระกูลยากจนเชื่องโง่ เกิดแต่ในตระกูลสูงที่มีทรัพย์สมบัติมาก ฯ คำว่า กุลนั้น หมายภพ ฯ คำว่า จากกุลไปสู่กุลนั้น คือ จากภพไปสู่ภพโน้น อันมี ในเทวโลกบ้าง มนุษยโลกบ้าง ผู้นั้นต้องท่องเที่ยวอยู่ในมนุษยโลกบ้าง เทวโลก บ้าง แต่อย่างสูงเพียง ๖ ภพ คือ ๖ ชาติเท่านั้น แล้วจึงถึงซึ่งความสนิทคุ้นใน วัฏฏสงสาร ดั่งนี้

ผู้เกิดอีกชาติเดียวนั้น ในพระบาลีว่า ได้แก่บุคคลบางคนซึ่งได้เป็นพระ โสตาบัน มีความไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้แน่นอน เป็นผู้จะตรัสรู้ข้างหน้า เพราะสัจโยชน์ ๓ ประการแล้ว แต่ผู้นั้นจักต้องทำภพของมนุษย์อีก ๑ ภพให้ เกิดแล้วจึงจักสนิทคุ้นได้ ดั่งนี้ ฯ ในอรรถกถาว่า ภพของมนุษย์นั้น เป็นแต่ เพียงเทศนาเท่านั้น จะกล่าวว่าภพของเทวดาก็ได้ ฯ ข้อทั้งหลายของบุคคลเหล่านี้ ย่อมมีด้วยอำนาจที่พระพหูเจาได้ทรงบัญญัติไว้ ฯ ผู้ถึงซึ่งฐานะเพียงเท่านั้น เรียกว่าผู้จะต้องเกิดอีก ๑ ชาติเป็นอย่างยิ่ง ฯ ผู้ถึงซึ่งฐานะเพียงเท่านั้น เรียกว่า ผู้จะต้องเกิดอีก ๒ ชาติ ๓ ชาติ ถึง ๖ ชาติ ฯ ผู้ถึงฐานะเพียงเท่านั้น เรียกว่า ผู้จะต้องเกิดอีกเพียง ๑ ชาติ ดั่งนี้ ฯ แต่เมื่อว่าโดยกำหนดแล้ว ก็ย่อมไม่มี กำหนดว่า ผู้นั้นจะต้องเกิดอีก ๑ ชาติ หรือ ๒ ชาติ ๓ ชาติ หรือชาติเดียว ฯ มีคำถามว่า ใครกำหนดความแตกต่างอันนี้ของบุคคลเหล่านั้นไว้ ฯ แก้วว่า บางอาจารย์กล่าวว่า บุพพเหตุเป็นผู้กำหนด ฯ พระเถระบางองค์กล่าวว่า ปฐมมรรค เป็นผู้กำหนด ฯ พระเถระบางองค์กล่าวว่า มรรคทั้ง ๓ เบื้องต่ำเป็นผู้กำหนด ฯ พระเถระบางองค์กล่าวว่า วิบัสสนาในมรรคทั้ง ๓ เป็นผู้กำหนด ดั่งนี้

ในถ้อยคำเหล่านั้น มีคำอธิบายว่า บุพพเหตุเป็นผู้กำหนดนั้น คือ ผู้มี อนุสัยแห่งปฐมมรรคแล้ว ก็ย่อมพูดได้ว่ามรรคทั้ง ๓ เบื้องบนไม่มีอนุสัย แต่เกิดขึ้นได้ ฯ ในคำว่า ปฐมมรรคเป็นผู้กำหนดนั้น ก็ถึงซึ่งความนับว่า มรรค

ทั้ง ๓ เบื้องบนนั้นไม่มีประโยชน์ ฯ คำว่า มรรคทั้ง ๓ เบื้องบนเป็นผู้กำหนดนั้น
ก็ถึงซึ่งความนับว่า เมื่อปฐมมรรคนั้นไม่เกิด มรรคทั้ง ๓ เบื้องบนก็เกิดขึ้นได้ ฯ
ในคำว่า วิปัสสนาในมรรคทั้ง ๓ เป็นผู้กำหนดนั้น บ่อสมสมควรแท้ ฯ เพราะถ้า
วิปัสสนาในมรรคทั้ง ๓ นั้นแรงกล้า ก็ได้เกิดอีกเพียงชาติเดียว ถ้าอ่อนกว่านั้น
ลงมาหน่อย ก็ต้องเกิดอีก ๒ ชาติ อ่อนลงมามากกว่านี้อีกหน่อย ก็ต้องเกิดอีก
๓ ชาติ อ่อนกว่านั้นลงมาอีกหน่อย ก็ต้องเกิด ๔ ชาติ อ่อนกว่านั้นลงมา
อีกหน่อย ก็ต้องเกิดอีก ๕ ชาติ อ่อนกว่านั้นลงมาอีกหน่อย ก็ต้องเกิดอีก ๖ ชาติ ฯ
ถ้าอ่อนกว่านั้นลงมาอีกหน่อย ก็ต้องเกิดอีก ๗ ชาติ

เพราะพระโสดาบันบางองค์เป็นผู้ยืนอยู่ในวัฏสงสาร เช่น บุคคล ๑๑
จำพวก คือ อนาถบิณฑิกเศรษฐี นางวิสาขาอุบาสิกา จูทรเทวบุตร มหารถ-
เทวบุตร อนเนกวันตเทวบุตร ท้าวสักกเทวราช นาคทัสสเทพบุตร เป็น
อุทาหรณ์ ฯ คือ บุคคลเหล่านั้นเป็นผู้เกิดในวัฏสงสาร ได้เกิดในเทวโลกทั้ง ๖
แล้ว ทำตนให้บริสุทธิ์ในเทวโลกแล้ว จักได้ขึ้นไปเกิดในพรหมโลก ปรีณิพพาน
ในพรหมโลกชั้นอนันนิชฐะ แต่ว่าบุคคลเหล่านั้น ไม่ได้จัดเข้าในพระโสดาบัน ๓
จำพวกนั้น ฯ ไม่ใช่แต่บุคคลเหล่านั้นเท่านั้น ถึงแม้ว่าผู้ใดเกิดในเทวโลกแล้ว
ท่องเที่ยวไปมาในเทวโลกเหล่านั้นถึง ๑ ชาติ คือ ๑ หน แล้วสำเร็จพระอรหัต
อยู่ในเทวโลกนั้น ก็ไม่นับเข้าในพระโสดาบันนั้น ฯ ส่วนพระโสดาบันเหล่านั้น
ควรทราบว่า เป็นผู้เกิดปะปนกันไปในมนุษย์โลก เทวโลกอยู่ ๒ จำพวก คือ
จำพวกที่ต้องเกิดอีก ๑ ชาติ กับจำพวกที่ต้องเกิดอีก ๒ ชาติ ถึง ๖ ชาติ เป็น
อย่างนี้เท่านั้น ส่วนจำพวกที่จะต้องเกิดอีกชาติเดียวนั้น หมายถึงชาติในมนุษย์
เท่านั้น ดังนี้

บาลี

พระสกทาคามีนั้น ในพระบาลีว่า ได้แก่บุคคลที่สิ้นสังโยชน์ ๓ ด้วยมี
ราคะ โทสะ โมหะน้อยด้วย พระสกทาคามีนั้นจะต้องมาสู่โลกนี้อีกเพียงครั้งเดียว
แล้วก็จักทำให้สิ้นทุกข์ ดังนี้ ฯ ในอรรถกถาว่า ผู้ใดมาครั้งเดียวด้วยจำพวก
ปฏิสนธิ ผู้นั้นเรียกว่า พระสกทาคามี ฯ ด้วยคำว่า มาสู่โลกนี้อีกหนึ่ง หมายถึง

ว่าด้วยพระอนาคามี สกทาคามี โสตาบัน ซึ่งมีในบุคคล ๖ จำพวก ๓๘๑

ความว่า พระสกทาคามี ๔ จำพวก ซึ่งมีอยู่ใน ๔ จำพวกนั้น ได้ถือเอาเพียง
จำพวกเดียวเท่านั้น ๑ พระสกทาคามี ๔ จำพวกนั้น คือ จำพวกหนึ่งปรินิพพาน
ในโลกมนุษย์ ๑ จำพวกหนึ่งเป็นพระสกทาคามีในโลกมนุษย์ แล้วขึ้นไป
ปรินิพพานในเทวโลก ๑ จำพวกหนึ่งเป็นพระสกทาคามีในเทวโลก แล้วปรินิพพาน
ในเทวโลก ๑ จำพวกหนึ่งเป็นพระสกทาคามีในเทวโลก แล้วมาเกิดในมนุษย์โลกนี้
แล้วจึงปรินิพพาน ดังนี้

พระสกทาคามี ๔ จำพวกนั้น ไม่ได้ถือเอาในโลกนี้ ส่วนผู้ใดเป็น
พระสกทาคามีในมนุษย์โลกนี้ แล้วไปเกิดในเทวโลก อยู่ในเทวโลกจนสิ้นอายุ
แล้วจึงกลับมาเกิดในมนุษย์โลกนี้อีก แล้วจึงปรินิพพาน พระสกทาคามีจำพวก
นี้แหละ เป็นจำพวกที่มุ่งหมายเอาในที่นี้ ๑ คำใดที่ควรกล่าวในที่นี้ คำนั้นได้
กล่าวในนิเทศ แห่งบทที่ว่าด้วยโลกุตตรกุศล ในอรรถกถาแห่งคัมภีร์ธรรมสังคณ
ข้างต้นแล้ว ๑ มีคำถามว่า พระสกทาคามีนั้น มีเหตุต่างกันอย่างไรกับพระ
โสดาบันจำพวกเอกพิช คือ จำพวกที่เกิดเพียง ๑ ชาติ มีคำแก้ว่า พระ
โสดาบัน จำพวกที่เกิดอีกเพียง ๑ ชาติ นั้น มีปฏิสนธิครั้งเดียว ส่วนพระสกทาคามี
มีปฏิสนธิถึง ๒ ครั้ง อันนี้แหละเป็นเหตุต่างกับแห่งพระโสดาบันผู้เกิดครั้งเดียว กับ
พระสกทาคามี ดังนี้

ในตอนนั้น มีคำอธิบายตามอัทโธมัตถ์ว่า พระสกทาคามีเวลาเกิดใน
มนุษย์โลก ต้องได้สำเร็จวิพทานง่ายกว่าพระโสดาบัน ด้วยเหตุว่าพระสกทาคามี
นั้นสันสังโยชน์ ๓ มีทั้งราคะ โทสะ โมหะน้อย แล้วไม่จำเป็นจะต้อง
พากเพียรพยายามมากจึงจักได้สำเร็จมรรค ผล นฤพาน ส่วนพระโสดาบันนั้น ยัง
มีราคะ โทสะ โมหะมากอยู่ เพียงแต่สันสังโยชน์ ๓ เท่านั้น จำเป็นอยู่เองที่
จะต้องพากเพียรพยายาม จึงจักได้สำเร็จมรรค ผล นฤพาน ดังนี้ เพราะฉะนั้น
ถึงแม้ว่าต้องมาเกิดเป็นมนุษย์อีกฝ่ายละ ๑ ชาติ จึงจะได้สำเร็จมรรค ผล นฤพาน
เหมือนกันก็จริง แต่ว่ามีง่ายยากกว่ากัน มีดีกว่ากัน ดังที่แสดงมาแล้ว

พระอนาคามี ๕ จำพวกนั้น ในพระบาลีว่า ได้แก่ผู้สันสังโยชน์เบื้องต่ำ
๕ ประการ แล้วขึ้นไปเกิดในพรหมโลก ปรินิพพานในพรหมโลก ไม่กลับมาเกิด
ในมนุษย์โลกนี้อีก ดังนี้ ๑ แต่แจกออกไปเป็น ๕ จำพวก ดังที่แจกไว้แล้ว

สำหรับคำอธิบายอันพิสดารกว่านั้น ได้มีแจ่มแจ้งอยู่ในกัณฑ์ที่ ๖ ข้างต้นโน้นแล้ว เพราะฉะนั้น จึงขอยุติพระธรรมเทศนาที่กัณฑ์นี้ ไว้เพียงเท่านี้.

เอวံ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๕๖

คัมภีร์พระปกคัลลบัญญัติ

ว่าด้วยบุคคลที่เปรียบด้วยผู้ดำน้ำ ๗ จำพวก

กถณฺจ ปุคฺคโล สกึ นิมฺมุโค นิมฺมุโคว โหติ อิชฺเชจฺโจ ปุคฺคโล
สมนฺนาคโต โหติ เอนฺนตฺถาพเกหิ อุกฺกุสเลหิ ชฺมเมหิ เอวํ ปุคฺคโล สกึ
นิมฺมุโค นิมฺมุโคว โหตฺติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์พระปกคัลลบัญญัติ กัณฑ์ที่ ๕๖ ว่าด้วย
บุคคลที่เปรียบด้วยผู้ดำน้ำ ๗ จำพวก ตามพระบาลี อรรถกถา อรรถาธิบาย
สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย
ตลอดกาลนาน

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่งเทศนานี้ว่า
บุคคลที่เปรียบด้วยบุคคลผู้ดำน้ำ ๗ จำพวกนั้น คือ จำพวกที่จมลงไปคราวเดียว
ก็ชิวว่าจม ๑ จำพวกที่ไพล่ขึ้นแล้วจม ๑ จำพวกที่ไพล่ขึ้นแล้วยืนอยู่ ๑ จำพวก
ที่ไพล่ขึ้นแล้วเห็นแจ้ง มองดูข้างโน้นข้างนี้ ๑ จำพวกที่ไพล่ขึ้นด้วยบ่ายหน้าไป ๑
จำพวกที่ไพล่ขึ้นแล้ว ถึงซึ่งความหยุดอยู่ ๑ จำพวกที่ไพล่ขึ้นแล้ว ข้ามขึ้นฝั่งขึ้น
อยู่บนบกได้ ๑ ดังนี้

ในบุคคล ๗ จำพวกนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงอธิบายไว้แก่
คำปุจฉาวิสัชนาว่า บุคคลที่จมลงไปครั้งเดียวก็ชิวว่าจมนั้น คืออย่างไร คือ

บุคคลบางคนในโลกนี้ ประกอบด้วยอกุศลธรรมอันดำแท้ บุคคลอย่างนั้นแล
เรียกว่าจมลงไปครั้งเดียวก็ชื่อว่าจมแท้

บุคคลที่โผล่ขึ้นแล้วจมมน คือ อย่างไร คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ โผล่ขึ้น
ในธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศลด้วยศรัทธา โผล่ขึ้นในธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศลด้วย
หิริ โผล่ขึ้นในธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศลด้วยโอตตปปะติ โผล่ขึ้นในธรรม
ทั้งหลายที่เป็นกุศลด้วยวิริยะดี โผล่ขึ้นในธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศลด้วยปัญญาดี
แต่ศรัทธาของผู้นั้นไม่ตั้งอยู่ ไม่เจริญขึ้น มีแต่เสื่อมไป หิริของผู้นั้นไม่ตั้งอยู่
ไม่เจริญ มีแต่เสื่อมไป โอตตปปะติของผู้นั้น ไม่ตั้งอยู่ ไม่เจริญขึ้น มีแต่เสื่อมไป
วิริยะของผู้นั้นไม่ตั้งอยู่ ไม่เจริญขึ้น มีแต่เสื่อมไป ปัญญาของผู้นั้น ไม่ตั้งอยู่
ไม่เจริญขึ้น มีแต่เสื่อมไป บุคคลอย่างนั้นแลเรียกว่าโผล่ขึ้นแล้วจมลง

บุคคลที่โผล่ขึ้นแล้วขึ้นอย่านั้น คืออย่างไร คือ บุคคลบางคนในโลกนี้โผล่ขึ้น
ในธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศล ด้วยศรัทธาอันดี โผล่ขึ้นในธรรมทั้งหลายที่เป็น
กุศลด้วยหิริอันดี โผล่ขึ้นในธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศลด้วยโอตตปปะติอันดี โผล่ขึ้น
ในธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศลด้วยวิริยะอันดี โผล่ขึ้นในธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศล
ด้วยปัญญาอันดี แต่ว่าศรัทธาของผู้นั้นไม่เสื่อมไป ไม่เจริญขึ้น มีแต่ตั้งอยู่
เท่านั้น หิริของผู้นั้นไม่เสื่อมไป ไม่เจริญขึ้น มีแต่ตั้งอยู่เท่านั้น โอตตปปะ
ติของผู้นั้นไม่เสื่อมไป ไม่เจริญขึ้น มีแต่ตั้งอยู่เท่านั้น วิริยะของผู้นั้น
ไม่เสื่อมไป ไม่เจริญขึ้น มีแต่ตั้งอยู่เท่านั้น ปัญญาของผู้นั้น ไม่เสื่อมไป
ไม่เจริญขึ้น มีแต่ตั้งอยู่เท่านั้น บุคคลอย่างนั้นแลเรียกว่าโผล่ขึ้นแล้วขึ้นอยู่

บุคคลที่โผล่ขึ้นแล้วเห็นแจ้งมอญข้างโน้นข้างโน้นนั้น คือ อย่างไร คือ บาง
คนในโลกนี้ โผล่ขึ้นในธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศลด้วยศรัทธาอันดี โผล่ขึ้นใน
ธรรมที่เป็นกุศลด้วยหิริอันดี โผล่ขึ้นในธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศลด้วยโอตตปปะ
ติอันดี โผล่ขึ้นในธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศลด้วยวิริยะอันดี โผล่ขึ้นในธรรม
ทั้งหลายที่เป็นกุศลด้วยปัญญาอันดี บุคคลผู้นั้นก็ชื่อว่าเป็นผู้ถึงกระแสธรรม เพราะ
สิ้นสังโยชน์ ๓ ชื่อว่าเป็นผู้มีความไม่ตกไปในที่ต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้แน่นอน
เป็นผู้จะตรัสรู้ข้างหน้า บุคคลอย่างนั้นแล เรียกว่าโผล่ขึ้นแล้วเห็นแจ้งมอญข้างโน้น
ข้างโน้น

บุคคลที่โผล่ขึ้นแล้วบ่าบหน้าข้ามไปนั้น คือ อย่างไร คือ บางคนในโลกนี้ โผล่ขึ้นในธรรมทั้งหลาย ที่เป็นกุศลด้วยศรัทธาอันดี โผล่ขึ้นในธรรมทั้งหลาย ที่เป็นกุศลด้วยหิริอันดี โผล่ขึ้นในธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศลด้วยโอตตปปะอันดี โผล่ขึ้นในธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศลด้วยวิริยะอันดี โผล่ขึ้นในธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศลด้วยปัญญาอันดี แล้วบุคคลผู้นั้น ก็ได้ชื่อว่ามาครั้งเดียว คือ มาสู่โลกนี้อีกเพียงครั้งเดียวแล้วก็จะทำให้สิ้นทุกข์ เพราะสิ้นสังโยชน์ ๓ แล้ว เพราะมีราคะ โทสะ โมหะ น้อยแล้ว บุคคลอย่างนั้นแล เรียกว่าโผล่ขึ้นแล้วบ่าบหน้าข้ามไป

บุคคลที่โผล่ขึ้นแล้วถึงซึ่งความเขตถอยนั้น คือ อย่างไร คือ บางคนในโลกนี้ โผล่ขึ้นในธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศลด้วยศรัทธาอันดี โผล่ขึ้นในธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศลด้วยหิริอันดี โผล่ขึ้นในธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศลด้วยโอตตปปะอันดี โผล่ขึ้นในธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศลด้วยวิริยะอันดี โผล่ขึ้นในธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศลด้วยปัญญาอันดี แล้วบุคคลผู้นั้นก็สิ้นสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ เป็นผู้เกิดโผล่ขึ้นในที่นั้น ปริณิพพานในที่นั้น ไม่กลับมาจากที่นั้น บุคคลอย่างนั้นแลเรียกว่าผู้โผล่ขึ้นแล้วถึงซึ่งความตั้งอยู่

บุคคลที่โผล่ขึ้นแล้วข้ามไปถึงฝั่งโน้น แล้วเขตถอยบนบกนั้น คือ อย่างไร คือ บางคนในโลกนี้โผล่ขึ้นในธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศลด้วยศรัทธาอันดี โผล่ขึ้นในธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศลด้วยหิริอันดี โผล่ขึ้นในธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศลด้วยโอตตปปะอันดี โผล่ขึ้นในธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศลด้วยวิริยะอันดี โผล่ขึ้นในธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศลด้วยปัญญาอันดี แล้วบุคคลผู้นั้นก็ได้ทำให้แจ้งด้วยความขบขันด้วยตนเองซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันชื่อว่าไม่มีอาสวะ เพราะสิ้นอาสวะทั้งหลายในอภิปาพณ์ได้สงบอยู่ บุคคลอย่างนั้นแล เรียกว่าผู้โผล่ขึ้นแล้วข้ามไปถึงฝั่งโน้นแล้วยืนอยู่บนบก ดังนี้ สอนเนื้อความในพระบาลีเพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า คำว่า จมลงไปในคราวเดียวกัน คือ จมลงไปในหนเดียว ๆ คำว่า อันดำแท้นั้น ได้แก่กรรมก่อนนิยตมิจฉาทิฏฐิ ซึ่งได้แก่นัตถิกวาหติฏฐิ • อาริยวาหติฏฐิ • ซึ่งเป็นของดำแท้ ๆ คำว่า

บุคคลอย่างนั้นแล คือ บุคคลที่จมลงไปหนเดี๋ยวด้วยเหตุอันนั้นแล เรียกว่าจมแท้ ๆ เพราะเหตุว่า การออกจากภพย่อมไม่มีแก่นั้น ๆ ผู้นั้นย่อมเป็นอาหารแห่งไฟในนรกอันอยู่ในเบื้องต่ำเช่นผักขี้โคสาลเป็นต้น ๆ คำว่า ในธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศลด้วยศรัทธาอันดีนั้น คือ โผล่ขึ้นในธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศลด้วยเห็นว่า ธรรมศาสนาย่อมเป็นของดี ดังนั้น ผู้นั้นชื่อว่าโผล่ขึ้นด้วยกุศลเท่านั้น ๆ ในคำทั้งหลายมี คำว่าด้วยหรือนิดเป็นต้น ก็เหมือนนั้น

คำว่า เสื่อมไปนั้น คือ เสื่อมไปเหมือนกับน้ำที่ตกลงไปในผ้ากรองฉะนั้น ๆ คำว่า บุคคลนั้นแล ชื่อว่าโผล่ขึ้นแล้วจมลงไปนั้น คือ บุคคลอย่างนั้นโผล่ขึ้นเพียงครั้งเดียวด้วยอำนาจศรัทธา แล้วก็จมลงไปด้วยการเสื่อมแห่งศรัทธาเป็นต้นนั้น เหมือนกับพระเทวทัตเป็นต้น ๆ คือ พระเทวทัตนั้น ถึงแม้ว่าทำให้สมบัติ ๘ กับอภิญญา ๕ เกิดขึ้นแล้วก็เสื่อมไป ด้วยเหตุที่ตนเป็นหลักต่อ เสียนนามแก่พระพุทธศาสนา ทำซึ่งโลหิตุปบาทและสังฆเภท แล้วก็ไปเกิดในนรกด้วยวาระแห่งจิตที่ ๒ ๆ พระโกกาลิกภิกษุ ดำว่าติเตียนพระอัครสาวกทั้ง ๒ แล้วก็ไปเกิดในปทุมนรก ๆ คำว่า ไม่เสื่อมไป ไม่เจริญขึ้นนั้น คือ ถึงแม้ว่าในเวลามีน้อยก็ย่อมไม่เสื่อมไป ถึงในเวลามีมากก็ย่อมไม่เจริญขึ้น ๆ ควรแสดงข้อนี้ด้วยคฤหัสถ์และบรรพชิต ๆ กล่าวคือ คฤหัสถ์บางคนยอมให้ผู้อื่นจับบักขิกภัตรหรือสลากภัตร หรือผ้าอาบน้ำฝนไว้ในเวลามีน้อย ส่วนในเวลามีมากก็ให้เป็นไปเพียงบักขิกภัตรเป็นต้นเท่านั้น หาได้เพิ่มขึ้นไม่ ๆ ถึงแม้ว่าบรรพชิตก็เหมือนกัน คือ บรรพชิตบางองค์ยอมเล่าเรียนธรรมบ้าง ย่อมถือธุดงค์บ้าง ในเวลามีน้อย คือ ในเวลาเบื้องต้น แต่ในเวลามีมาก คือ ในเวลามีบุญญา มีกำลัง มีความเพียรมากก็ไม่ทำให้ยิ่งไปกว่านั้น ๆ บุคคลอย่างนั้นแล เรียกว่าผู้โผล่ขึ้นแล้วหยุดอยู่ ด้วยความหยุดอยู่แห่งศรัทธาเป็นต้นนั้น

คำว่า โผล่ขึ้นแล้วเห็นแจ้งมอญข้างโน้นข้างนั้นนั้น คือ พระโสดาบัน ชื่อว่าโผล่ขึ้นแล้วมองดูทางที่จะเดินขึ้นไปชั้นสูง หรือมองดูทิศที่ควรจะไป ๆ คำว่า โผล่ขึ้นแล้วบ่าบหน้าข้ามไปนั้น คือ พระสกทาคามที่มักเลิสน้อย ชื่อว่าบ่าบหน้าไปสู่ทิศที่ควรจะไป ๆ คำว่า ถึงซึ่งความตงออยู่นั้น คือ พระอนาคามีโผล่ขึ้นจากกิเลสแล้วก็มองดูข้างโน้นข้างนี้ แล้วก็ข้ามไป หยุดอยู่ ในที่หนึ่ง ไม่กลับมาที่นอก ๔๘

คำว่า ข้ามไปถึงฝั่งโน้นแล้วยืนอย่างหมกมุ่น คือ ข้ามแม่น้ำ อันได้แก่
 กิเลสทั้งปวงไปถึงฝั่งปากโน้นได้แล้ว ก็ชื่อว่าข้ามอย่างหมกมุ่น คือ พระนิพพาน
 กับบุคคลทั้ง ๗ จำพวก สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดงไว้แล้ว ด้วยการ
 เปรียบด้วยน้ำ ฯ ดังได้สดับมาว่า มีพ่อค้า เจนชายของ ๗ จำพวกด้วยกัน
 พากันเดินทางไกลไปถึงแม่น้ำที่แม่น้ำเต็มฝั่งในกลางทาง ฯ บุรุษคนแรกก็
 หยั่งลงไปนั้นเป็นคนกลัวน้ำ พอดำลงไปในที่ตนหยั่งไปแล้วนั้น ก็ไม่อาจโผล่ขึ้น
 ได้ ได้เป็นอาหารแห่งปลาและเต่าในน้ำนั้นเสีย ฯ คนที่ ๒ ดำลงไปในที่ตน
 หยั่งลงไปแล้วนั้นก็โผล่ขึ้นหนึ่ง แล้วดำลงไปอีกคราวหนึ่ง ไม่อาจโผล่ขึ้นได้
 ก็ได้เป็นอาหารแห่งปลาและเต่าในน้ำนั้นเสีย ฯ คนที่ ๓ ดำลงไปแล้วยืนอยู่
 ในท่ามกลางน้ำ ไม่อาจกลับมาฝั่งนี้ได้ ไม่อาจข้ามไปถึงฝั่งโน้นได้ ฯ คนที่ ๔ โผล่
 ขึ้นแล้วยืนแลดูซึ่งท่าที่ตนจะขึ้น ฯ คนที่ ๕ แลดูท่าที่ตนจะขึ้น แล้วก็บ่าบ่นว่า
 วายไป ฯ คนที่ ๖ บ่าบ่นว่าวายไปแล้วไปหยุดอยู่ที่ท่าหน้าเพียงสรวเอว ฯ คนที่ ๗
 ข้ามไปถึงฝั่งโน้น อาบน้ำชำระกายให้ดีแล้วก็นั่งผ้าห่มผ้าห่มดี ลมไปด้วยเครื่องลูบ
 ไล่อันมีกลิ่นหอม ประดับด้วยดอกไม้อันต่าง ๆ มีดอกบัวเขียวเป็นต้น ตกแต่ง
 ร่างกายด้วยเครื่องตกแต่งต่าง ๆ แล้วก็เข้าไปสู่พระมหรณคร ขึ้นสู่ปราสาทแล้ว
 บริโภคอาหารที่สูงสุด

บุคคล ๗ จำพวกนั้น เปรียบเหมือนพ่อค้าแข่ง ๗ จำพวก ดังที่ว่ามานี้ ฯ
 กล่าวคือ วัฏฏสงสารเปรียบเหมือนกับแม่น้ำ การจมลงในวัฏฏสงสารของผู้เป็น
 นิคมิจฉาปฏิฏฐิ เปรียบเหมือนกับการดำลงในน้ำในที่ตนหยั่งลงของพ่อค้าคนแรก
 ที่ขลาดต่อหน้า ฯ บุคคลที่โผล่ขึ้นด้วยความเกิดขึ้นแห่งศรัทธาเป็นต้น แล้ว
 จมลงไปด้วยความเสื่อมแห่งศรัทธาเป็นต้นนั้น เปรียบเหมือนบุรุษที่โผล่ขึ้นแล้ว
 จมลงไป ฯ ผู้ที่ขมอยู่ด้วยความตั้งอยู่แห่งศรัทธาเป็นต้น เปรียบเหมือนผู้ขมอยู่ใน
 กลางน้ำ

พระโสดาบันซึ่งมองดูหนทางที่ควรไป หรือมองดูทิศที่ควรไปนั้น เปรียบ
 เหมือนมองดูท่าที่ตนจะขึ้นฉะนั้น ฯ พระสกทาคามี เห็นกิเลสหยั่งลงไปนั้น
 เปรียบเหมือนบุรุษที่บ่าบ่นว่าข้ามขึ้น พระอนาคามีที่หยุดอยู่ คือ ไม่กลับมาจาก
 มรรหมโลกนั้น เปรียบเหมือนบุรุษที่อยู่ในน้ำเพียงชั่วสรวเอวเท่านั้น ฯ พระอรหันต์

ที่ข้ามห่วงน้ำใหญ่ทั้ง ๔ ได้แล้วไปยืนอยู่บนบก คือ พระนิพพานนั้น เปรียบเหมือน
 บุรุษข้ามไปถึงฝั่งโน้นแล้วขึ้นไปยืนอยู่บนบกฉะนั้น ๑ การที่ท่านผู้สนอสา
 กิเลสแล้ว เข้าผลสมาบัติอันมีพหุเป็นอารมณ์อยู่นั้น เปรียบเหมือนการ
 ที่บุรุษผู้นอนอยู่บนบกเข้าไปสู่พระมหานคร แล้วขึ้นสู่ปราสาทอันประเสริฐ บริโภค
 อาหารอย่างใดจะนั้น สนเฝ้าความในเอร็ดกตาเพียงเท่านั้น

ธัมมัตถาธิบาย

ก่อนไป เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า จำพวกเป็นนียตมิจฉาทิฏฐิ คือ
 จำพวกที่ถือว่าบาปบุญไม่มี ผลแห่งบาปบุญไม่มี บาปบุญที่จะทำให้อะไรให้ชั่วนั้น
 ไม่มีดังนั้นนี้ เรียกว่าผู้ประกอบด้วยธรรมอันเป็นอกุศลที่ดำแท้ ๑ ผู้เป็นนียค-
 มิจฉาทิฏฐินั้น ถึงจมลงไปหนเคียวก็ชื่อว่าจมแท้ เพราะเหตุว่าผู้นั้นไม่มีกำหนด
 ที่จะยกตนให้พ้นจากภพสงสารได้เมื่อไร ๑ ผู้ที่มีศรัทธา หิริ โอตตปปะ วิริยะ
 ปัญญา เกิดขึ้นเพียงชั่วคราวแล้วเสื่อมไปนั้น เรียกว่าผู้ไหลขึ้นแล้วจมลงไป ผู้
 เช่นนี้มีพระเทวทัตเป็นตัวอย่าง ๑ ผู้มีศรัทธา หิริ โอตตปปะ วิริยะ
 ปัญญา ไม่เสื่อมไป ไม่เจริญขึ้น มีอยู่คงทนนั้น เปรียบเหมือนผู้ที่ไหลขึ้นจากน้ำแล้ว
 หยตออยู่ ๑ ผู้มีศรัทธา หิริ โอตตปปะ วิริยะ ปัญญาอันดี มีสังโยชน์ ๓ สิ้นไป
 แล้ว เป็นพระโสดาบันแล้ว เปรียบเหมือนผู้ที่ไหลขึ้นจากน้ำแล้วมองดูข้างโน้นข้างนี้

ผู้มีศรัทธา หิริ โอตตปปะ วิริยะ ปัญญาอันดีในกุศลธรรมทั้งหลาย แล้ว
 สิ้นสังโยชน์ ๓ ประการ แล้วมีราคะ โทสะ โมหะน้อยแล้ว เป็นพระสกทาคามี
 แล้ว เปรียบเหมือนผู้ที่ไหลขึ้นจากน้ำแล้วว่ายหน้าข้ามไป ๑ ผู้ที่มีศรัทธา หิริ
 โอตตปปะ วิริยะ ปัญญา อันดีในกุศลธรรมทั้งหลาย แล้วทำให้สังโยชน์เบื้องต่ำ ๕
 ประการสิ้นไป แล้วตายจากโลกมนุษย์นี้ ขึ้นไปเกิดในพรหมโลก ปรีนิพพาน
 ในพรหมโลก เปรียบเหมือนกับผู้ไหลขึ้นจากน้ำแล้วหยุดยืนอยู่ในกลางน้ำ ๑
 ผู้มีศรัทธา หิริ โอตตปปะ วิริยะ ปัญญา อันดีในกุศลธรรมทั้งหลายแล้วทำให้
 อสวกิเลสทั้งปวงสิ้นไป จนได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์นั้น เปรียบเหมือนบุคคล
 ที่ไหลขึ้นแล้วข้ามไปถึงฝั่งโน้น แล้วขึ้นไปยืนอยู่บนบกฉะนั้น

คำว่า ศรัทธา หิริ โอตตปปะ วิริยะ บัณฑิต ในกุศลธรรมทั้งหลาย นั้น หมายความว่า ผู้ที่มีความเห็นว่า ศรัทธา หิริ โอตตปปะ วิริยะ บัณฑิต เป็นของดี การเห็นอย่างนี้เรียกว่า โสเลชัน ในกุศลธรรมทั้งหลายด้วยศรัทธา หิริ โอตตปปะ วิริยะ บัณฑิต ฯ บุคคลจำพวกแรก ได้แก่ จำพวกมิจฉาทิฎฐิ ฯ จำพวกมิจฉาทิฎฐินั้น เรียกว่า จำพวกจอมแท้ ฯ บุคคลจำพวกที่ ๒ ได้แก่ จำพวก ปุณฺณธรรมดาซึ่งไม่มีศรัทธา หิริ โอตตปปะ วิริยะ บัณฑิตนั้นคง ฯ จำพวก ที่ ๓ ได้แก่ ปุณฺณจำพวกที่มีศรัทธา หิริ โอตตปปะ วิริยะ บัณฑิตนั้นคง แต่ว่า ไม่เจริญขึ้น มื่อยุท่าใด ก็มื่อยุท่านั้น ไม่น้อยลงไม่มากขึ้น ฯ จำพวกที่ ๓ ได้แก่ พระโสดาบัน จำพวกที่ ๔ ได้แก่ พระสกทาคามี ฯ จำพวกที่ ๕ ได้แก่ พระอนาคามี ฯ จำพวกที่ ๖ ได้แก่ พระอรหันต์

เราท่านทั้งหลาย ซึ่งเป็นปุณฺณธรรมดา เป็นกัลยาณปุณฺณที่ดั่งงาม คือ มี ศรัทธา หิริ โอตตปปะ วิริยะ บัณฑิต อย่างทุกวันนี้แล้ว ถ้าผู้ใดให้ศรัทธาเป็นต้น นั้นเสื่อมไป ผู้นั้นก็เรียกว่าผู้โสเลชันแล้วจมลง ฯ ผู้ใดรักษาศรัทธาเป็นต้นนั้นไว้ ไม่ให้เสื่อมไป แต่ว่าไม่ให้เจริญขึ้น ผู้นั้นเรียกว่าผู้โสเลชันแล้วหยุดอยู่ ฯ พวกเราเหล่าปุณฺณ ควรจะเป็นบุคคลจำพวกที่ ๓ นี้ จึงจักเป็นการดี ไม่ควรให้เป็นบุคคลจำพวกที่ ๑ หรือที่ ๒ ซึ่งได้แก่จำพวกจอมแท้ คือ จำพวกมิจฉาทิฎฐิ กับจำพวกที่โสเลชันแล้วจมลง คือ จำพวกที่มีศรัทธาเป็นต้นเกิดขึ้นแล้วเสื่อมไปนั้น เมื่อเราท่านทั้งหลายทำตนให้เป็นคนจำพวกที่ ๓ คือ จำพวกที่โสเลชันแล้วหยุดอยู่ อันได้แก่จำพวกที่รักษาศรัทธา หิริ โอตตปปะ วิริยะ บัณฑิต ได้แล้วไว้ให้มั่นคงต่อไปก็อาจทำตนให้เป็นจำพวก ๔ คือ จำพวกที่โสเลชันแล้วแลดูข้างโน้นข้างนี้ได้ ซึ่งได้แก่พระโสดาบัน แล้วต่อไปก็จะได้เป็นบุคคลจำพวกที่ ๕ คือ จำพวกที่โสเลชันแล้วบ่ายหน้าไปทางฝ่ายที่ตนจะข้าม อันได้แก่พระอนาคามี แล้วต่อไปก็จะได้เป็นจำพวกที่ ๖ คือ จำพวกที่ข้ามขึ้นฝั่งได้แล้วขึ้นไปยืนอยู่บนบก อันได้แก่ พระอรหันต์ที่ข้ามมหาสมุทรใหญ่ทั้ง ๔ คือ กามโอฆะ ภวโอฆะ ทิฎฐิโอฆะ อวิชชาโอฆะ ได้แก่ข้ามไปถึงฝั่งข้างโน้น คือ พระนฤพาน ดังนั้น สันเนอความใน เทศนาภินิพเพชร์เท่านั้น.

เอวํ กัมมํ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๔๗

คัมภีร์พระปกคณบัญญัติ

ว่าด้วยบุคคล ๗ จำพวก มีจำพวกหลุดพ้นด้วยส่วนทั้ง ๒ เป็นต้น

กตโม จ ปุคฺคโล อุกฺโกฏภาควิมุตฺโต อิชฺเชกฺโข จ ปุคฺคโล อญฺช วิโมกฺเข
กาเยน มุสฺสิตฺวา ปญฺญา ยสฺส ทิสฺวา ปริกฺขิณา โทณฺติ อํ
วุจฺจติ ปุคฺคโล อุกฺโกฏภาควิมุตฺโต ฯ กตโม จ ปุคฺคโล ปญฺญาวิมุตฺโตติ.

ณ บัณฑิต อาत्मภาพักได้แสดงคัมภีร์พระปกคณบัญญัติ กัณฑ์ที่ ๔๗ ว่าด้วย
บุคคล ๗ จำพวก มีจำพวกหลุดพ้นด้วยส่วนทั้ง ๒ เป็นต้น ตามพระบาลี อรรถกถา
ธัมมัตถธิบาย สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธ-
ศาสนิกชนทั้งหลายตลอดกาลนาน

บาลี

คำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนาในว่า
บุคคล ๗ จำพวกนั้น คือ จำพวกที่หลุดพ้นด้วยส่วนทั้งสอง ๑ บุคคลผู้หลุดพ้น
ด้วยปัญญา ๑ ผู้มีกายเป็นพยาน ๑ ผู้สำเร็จความเห็น ๑ ผู้พ้นด้วยศรัทธา ๑
ผู้ระลึกตามธรรม ๑ ผู้ระลึกตามศรัทธา ๑ ดังนี้ ฯ ในบุคคล ๗ จำพวกนี้ มี
เนื้อความในนิเทศว่า ที่สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ได้ทรงแสดงไว้ว่า บุคคลผู้
หลุดพ้นด้วยส่วนทั้ง ๒ นั้น ได้แก่บุคคลผู้ถูกต้องวิโมกข์ด้วยกาย และเห็นของจริง
ด้วยปัญญาแล้วสิ้นอาสวะทั้งหลาย ฯ บุคคลบางคนไม่สำเร็จวิโมกข์ ๘ แต่ทำให้
อาสวะทั้งหลายสิ้นไป เพราะได้เห็นของจริงด้วยปัญญา บุคคลผู้เรียกว่า ผู้หลุดพ้น
ด้วยปัญญา ฯ ในอรรถกถา คำว่า สำเร็จวิโมกข์ ๘ นั้น ได้แก่สำเร็จสมาบัติ ๘

คำว่า ได้เห็นของจริงด้วยปัญญานั้น คือ ได้เห็นกองสังขาร ด้วย
วิปัสสนาปัญญา ได้เห็นของจริง ๔ ประการ ด้วยมรรคปัญญา และทำให้อาสวะ

ทำปวงสิ้นไป ฯ คำว่า ส่วนทั้ง ๒ นั้น ได้แก่วาระทั้ง ๒ ต่อผู้หลุดพ้นใน ๒ วาระ ด้วยส่วนปฏิบัติทั้ง ๒ ฯ ในข้อนี้ มีความเห็นของพระเถระเจ้าทั้งหลายกล่าวไว้ว่า พระอุพภาคเถระเจ้าผู้ทรงไตรปิฎก ได้กล่าวไว้ว่า บุคคลผู้หลุดพ้นด้วยการข่มกิเลสไว้ด้วยสมาบัติ และด้วยการตัดขาด ด้วยอริยมรรค ขอรว่าผู้หลุดพ้นด้วยส่วนทั้ง ๒ ดังนี้ ฯ พระธรรมรักษิตเถระเจ้าผู้ทรงไตรปิฎกกล่าวว่า บุคคลผู้ชื่อว่าพ้นด้วยส่วนทั้ง ๒ นั้น ได้เป็นผู้อาศัยนามธรรม แล้วกล่าวว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณอนอุปสัระ เปลวไฟที่พลุ่งไปด้วยกำลังแห่งลม บ่อมนำไม่ถึงซึ่งความดับดับใด นักปราชญ์ผู้หลุดพ้นจากนามกาย ก็ไม่ถึงซึ่งความดับดับนั้น กล่าวดังนี้แล้วอีกอย่างพระสูตรมากล่าวไว้ว่า บุคคลผู้ชื่อว่าพ้นด้วยส่วนทั้ง ๒ นั้น เพราะพ้นจากนามกาย ๑ พ้นจากรูปกาย ๑ ดังนี้

พระอุพกยเถระเจ้าผู้ทรงไตรปิฎกกล่าวไว้ว่า บุคคลผู้หลุดพ้นเพียงวาระเดียว ด้วยการข่มกิเลสไว้ด้วยสมาบัติ แล้วหลุดพ้นอีกวาระหนึ่ง ด้วยการตัดกิเลสให้ขาดด้วยมรรค เรียกว่าผู้หลุดพ้นด้วยส่วนทั้ง ๒ ดังนี้ ฯ ผู้มีความรู้ทั้งหลายได้ยกเอาถ้อยคำของพระเถระเจ้าทั้ง ๓ องค์ มาตั้งไว้ให้เป็นแบบแผน โดยเห็นว่าพระเถระเจ้าทั้ง ๓ องค์นี้ เป็นบัณฑิต จักต้องได้เหตุการณ์ในถ้อยคำของท่าน ดังนี้

แต่เมื่อว่าโดยย่อแล้ว ก็ได้ความว่า บุคคลผู้หลุดพ้นจากรูปกายด้วยอรุปสมาบัติ หลุดพ้นจากนามกายด้วยมรรค ขอรว่าผู้หลุดพ้นด้วยส่วนทั้ง ๒ ฯ ก็ผู้หลุดพ้นด้วยส่วนทั้ง ๒ นั้น แยกออกไปอีกเป็น ๕ จำพวก คือ เป็นพระอรหันต์ ๔ จำพวก เป็นพระอนาคามิ ๑ จำพวก ฯ ที่เป็นพระอรหันต์ ๔ จำพวกนั้น ได้แก่จำพวกที่ออกจากอรุปสมาบัติทั้ง ๔ แล้วพิจารณาสังขารทั้งหลายแล้วถึงซึ่งความเป็นอรหันต์ ที่เป็นพระอนาคามินั้น หมายถึงเป็นพระอนาคามิก่อนแล้วสำเร็จพระอรหัตในภายหลัง ด้วยการออกจานิโรธ แล้วพิจารณาสังขารทั้งหลาย ฯ ในบุคคล ๕ จำพวกนั้น ๔ จำพวกนั้นไม่ได้เข้านิโรธอันเป็นประธานแห่งสมาบัติ เพราะฉะนั้น จึงเรียกว่าผู้พ้นด้วยส่วนทั้ง ๒ โดยปริยาย ส่วนพระอนาคามิผู้ได้สมาบัติ ๔ เวลาออกจากสมาบัติแล้วเจริญวิปัสสนาแล้ว ได้สำเร็จพระอรหัต เรียกว่าผู้พ้นด้วยส่วนทั้ง ๒ โดยนัยปริยาย

ว่าด้วยบุคคล ๗ จำพวก มีจำพวกหลุดพ้นด้วยส่วนทั้ง ๒ เป็นต้น ๓๕๑

มีคำถามว่า ก็รูปาวจรญาณก็ดี รูปาวจรญาณที่ ๔ กิต্তิ กัมมองค์ ๒ คือ อุเบกขา กับ เอกัคคตา เพราะฉะนั้น ญาณทั้ง ๒ นั้น ก็ควรเป็นเหตุแล้วถึงซึ่ง พระอรหัต อันนับว่าเป็นผู้หลุดพ้นด้วยส่วนทั้ง ๒ ไม่ใช่หรือ ? มีคำตอบว่า ไม่ใช่ ๆ เพราะเหตุไร ? เพราะเหตุว่า ไม่ได้หลุดพ้นจากรูปกาย ๆ คือ ญาณทั้ง ๒ นั้นหลุดพ้นจากกิเลสกาย คือ จากกองกิเลสเท่านั้น ไม่ได้หลุดพ้นจากรูปกาย เพราะฉะนั้น ผู้ออกจากญาณทั้ง ๒ นั้น แล้วจึงสำเร็จพระอรหัต ไม่ชื่อว่าผู้หลุดพ้นด้วยส่วนทั้ง ๒ ๆ ส่วนรูปาวจร หลุดพ้นจากนามกายด้วย จากรูปกายด้วย เพราะฉะนั้น บุคคลผู้ทำรูปาวจรนี้ให้เป็นเหตุแล้ว ถึงซึ่งพระอรหัต จึงควรเรียกว่าผู้หลุดพ้นด้วยส่วนทั้ง ๒ ๆ คำว่า หลุดพ้นด้วยปัญญา นั้น ในอรรถกถาว่า มีอยู่ ๕ จำพวก คือ พระสุกขวิปัสสนา ๑ พระอรหันต์ ๑ จำพวกซึ่งได้ถึงพระอรหัตในเวลาออกจากญาณแล้ว ๑

ใน ๕ จำพวกนั้น แม้เพียงจำพวกเดียวก็ไม่ได้วิโมกข์ ๘ ๆ เพราะฉะนั้น ในพระบาลีจึงว่า บุคคลบางคนไม่สำเร็จวิโมกข์ ๘ แต่ทำให้อาสวะทั้งหลายสิ้นไปด้วยได้เห็นของจริงด้วยปัญญา ดังนี้ ๆ ในรูปาวจรญาณทั้งหลาย เมื่อรูปาวจรญาณอย่างหนึ่งม้วย ก็ชื่อว่าผู้หลุดพ้นด้วยส่วนทั้ง ๒ ดังนี้ ๆ ได้ใจความตามอรรถกถาซึ่งแสดงมานว่า ผู้หลุดพ้นด้วยส่วนทั้ง ๒ นั้น ได้แก่ผู้หลุดพ้นจากกิเลสด้วยรูปาวจรญาณมาก่อน แล้วหลุดพ้นด้วยอรหัตมรรคในภายหลัง ส่วนผู้หลุดพ้นด้วยอรหัตมรรคอย่างเดียว ไม่เกี่ยวกับรูปสมาบัตินั้น เรียกว่าผู้หลุดพ้นด้วยปัญญา ดังนี้

บุคคลผู้มีกายเป็นพยาน ผู้สำเร็จความเห็นนั้น ในพระบาลีว่า บุคคลบางคนในโลกนี้ ได้ถูกต้องวิโมกข์ ๘ ด้วยกายแล้ว ทำให้อาสวะบางอย่างสิ้นไป ด้วยการเห็นของจริงด้วยปัญญา เรียกว่าผู้มีกายเป็นพยาน ๆ บุคคลบางคนรู้ตามเป็นจริงว่า สิ่งนี้เป็นทุกข์ สิ่งนี้เป็นความดับทุกข์ สิ่งนี้เป็นทางให้ถึงความดับทุกข์ เข้าใจแจ่มแจ้งในธรรมทั้งหลายที่พระตถาคตเจ้าทรงแสดงไว้ แล้วทำให้อาสวะบางอย่างสิ้นไป เพราะได้เห็นของจริงด้วยปัญญา บุคคลอย่างนี้ เรียกว่าสำเร็จความเห็น ดังนี้ ๆ ในอรรถกถาว่า คำว่า รู้ชัดตามเป็นจริงว่า สิ่งนี้เป็นทุกข์นั้น คือ รู้ว่าทุกข์มีอยู่เท่านั้น นอกนั้นไม่มี ๆ ถึงแม้ว่าในเหตุให้เกิดทุกข์

เป็นต้น ก็เหมือนนั้น ๑ คำว่า รัชตตามเป็นจริงนั้น คือ รโดยถ้องแท้ว่า ยก
 ค้นหาในอุปาทานชั้นที่ ๕ เสียแล้ว อันนั้นแหละเป็นทุกข์ ดังนี้ ๑ ก็ตัดหา
 ข้อมทำให้เกิดทุกข์ ทุกข์ข้อมเกิดจากค้นหา เพราะฉะนั้น จึงว่าค้นหาเป็นเหตุให้
 เกิดทุกข์ ๑ ทุกข์ก็เกิดเหตุให้เกิดทุกข์ก็เกิด พอลงนิพพานแล้วก็ดับสิ้น เพราะ
 ฉะนั้น นิพพานจึงเรียกว่าเป็นดับทุกข์ ๑ อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘
 ข้อมทำให้สิ้นทุกข์ เพราะฉะนั้น อริยมรรคนี้จึงเรียกว่าทางให้ถึงความดับทุกข์ ๑
 ได้แสดงความหมายแห่งของจริงในขณะต่างกันด้วยถ้อยคำเพียงเท่านั้น บัดนี้ เพื่อ
 จะแสดงในขณะเดียว จึงได้กล่าวไว้ในพระบาลีว่า เข้าใจธรรมที่พระศาสดาเจ้า
 ทรงแสดงไว้ด้วยปัญญา แล้วทำให้อาสวะบางอย่างสิ้นไป

คำว่า เข้าใจธรรมที่พระศาสดาเจ้าทรงแสดงไว้นั้น คือ เข้าใจได้ดีที่สุด
 ในสังจธรรม ๔ ประการด้วยปัญญา เพราะฉะนั้น จึงเรียกบุคคลจำพวกนี้ว่า ผู้
 สำเร็จความเห็น ดังนี้

บุคคลผู้พ้นด้วยศรัทธานั้น ได้แก่บุคคลที่รัชตตามเป็นจริงว่า สังขเป็น
 ทุกข์ สังขเป็นเหตุให้เกิดความทุกข์ สังขเป็นความดับทุกข์ สังขเป็นทางให้ถึง
 ความดับทุกข์ และได้เห็นลงด้วยปัญญา ได้เที่ยวลงด้วยปัญญา ในธรรมที่พระ
 ศาสดาเจ้าทรงแสดงไว้แล้ว ได้ทำให้อาสวะบางอย่างสิ้นไป เพราะได้เห็นของ
 จริงด้วยปัญญา แต่ไม่เหมือนผู้สำเร็จความเห็นดังแสดงมาแล้วในข้างก่อนนั้น ดังนี้

อรรถกถา

ในข้อนี้ มีคำอธิบายในอรรถกถาว่า ไม่เหมือนผู้สำเร็จความเห็นนั้น
 คือ อาสวะทั้งหลาย ของผู้สำเร็จความเห็นสิ้นไปฉับใด อาสวะทั้งหลายของ
 ผู้หลุดพ้นด้วยปัญญาไม่ได้สิ้นไปฉับนั้น ๑ มีคำถามว่า ในการละกิเลสของ
 บุคคล ๒ จำพวกนั้น มีต่างกันหรือไม่ ? แก้วว่า ไม่มี ๑ ก็เมื่อเป็นอย่างนั้น
 เหตุไรผู้หลุดพ้นด้วยปัญญาจึงไม่ถึงซึ่งการสำเร็จด้วยความเห็น ? แก้วว่า เพราะ
 เหตุว่า ต่างกันด้วยมรรคผลเท่านั้น ๑ กล่าวคือ ผู้สำเร็จความเห็นนั้น เมื่อข้าม
 กิเลสไว้ก็ไม่ลำบากด้วยความทุกข์เล็กน้อย ด้วยความลำบากเล็กน้อย อาจข้ามกิเลส

ได้ ฯ ส่วนผู้หลุดพ้นด้วยศรัทธาอันเข้มแข็งได้ด้วยความลำบาก เพราะฉะนั้น จึงไม่ถึงซึ่งความเป็นผู้ว่า สำเร็จความเห็น

อีกอย่างหนึ่ง ความต่างกันแห่งปัญญาของบุคคล ๒ จำพวกนี้ ย่อมมีอยู่ ฯ คือ วิปัสสนาญาณในมรรคทั้ง ๓ ชั้นสูง ของผู้สำเร็จความเห็นย่อมเป็นของแก่กล้า ก้าว่องใส ฯ วิปัสสนาญาณของผู้หลุดพ้นด้วยศรัทธา ย่อมไม่แก่กล้า ก้าว่องใส เพราะฉะนั้น ผู้หลุดพ้นด้วยศรัทธาจึงไม่ถึงซึ่งความเป็นผู้สำเร็จด้วยความเห็น ฯ มีอุปมาว่า เมื่อคนหนุ่ม ๒ คนแสดงศัลปะกันอยู่ คาบในมือ ของคนหนึ่งคมกล้า คาบในมือของอีกคนหนึ่งทื่อ เมื่อตัดต้นกล้วยด้วยคาบที่คมกล้า ย่อมไม่มีเสียง เมื่อตัดด้วยคาบที่ทื่อมีเสียงฉั่นใด วิปัสสนาญาณของผู้สำเร็จด้วยความเห็น ย่อมเป็นของแก่กล้าก้าว่องใสเหมือนกับการตัดต้นกล้วย ซึ่งไม่มีเสียง ด้วยคาบอันคมกล้า ส่วนวิปัสสนาญาณของผู้หลุดพ้นด้วยศรัทธา ย่อมไม่แก่กล้า แก้ว่องใสเหมือนกับการตัดต้นกล้วยซึ่งมีเสียงด้วยคาบที่ทื่อ

ข้อที่ ๖ ผู้หลุดพ้นด้วยศรัทธาไม่ถึงซึ่งความสำเร็จด้วยความเห็น ก็หมาย ความต่างกันแห่งมรรคผลที่มีมาดังที่กล่าวแล้วนี้ ฯ ส่วนในอรรถกถาทั้งหลาย ได้ กล่าวไว้ว่า ความสิ้นไปแห่งกิเลสของผู้หลุดพ้นด้วยศรัทธา ย่อมมีคล้ายกับเชื้อ ในครั้งแรกด้วย คล้ายกับน้ำใจลงแล้วด้วย คล้ายกับน้ำใจลงด้วย ฯ ความรู้ อันเป็นเครื่องตัดกิเลสในส่วนเบื้องต้นของผู้สำเร็จความเห็นนั้น ย่อมเป็นของไม่ ชักช้า เป็นของกล้าแข็งว่องไว ฯ เพราะฉะนั้น การอบรมในครั้งแรกของผู้หลุดพ้น ด้วยศรัทธา นั้น จึงเปรียบเหมือนการตัดต้นกล้วยด้วยคาบที่ไม่คม คือ ถูก ตัดแห่งต้นกล้วยด้วยคาบที่ไม่คมนั้นย่อมไม่เกลี้ยง คาบก็ไม่ไปเร็ว เสียงก็มี ความพยายามของผู้ตัด ก็ต้องแรงฉะนั้น ฯ ส่วนที่ตัดแห่งต้นกล้วยที่ถูกตัดด้วย คาบอันคมย่อมเกลี้ยง คาบก็ไปเร็ว เสียงก็ไม่มี การออกกำลังแรงก็ไม่มีฉั่นใด การอบรมในส่วนเบื้องต้นของผู้สำเร็จด้วยความเห็นก็ฉั่นนั้น ฯ บุคคลผู้หลุดพ้น ด้วยศรัทธาแยกออกเป็น ๖ จำพวกเหมือนมนุษย์เป็นพยาน ดังนี้

ผู้ระลึกตามธรรมนั้น ในพระบาลีว่า บุคคลผู้ใดปฏิบัติเพื่อจะให้สำเร็จ โสดาปัตติผลมีปัญญาแก่กล้า อบรมซึ่งอริยมรรคอันนำไปด้วยปัญญา อันมีปัญญา

แก้กล่าว เรียกว่า ผู้ระลึกตามธรรม ฯ บุคคลผู้ปฏิบัติ เพื่อจะให้สำเร็จโศดา-
ปัตติผล เรียกว่า ผู้ระลึกตามธรรม ฯ บุคคลผู้ตั้งอยู่ในโศดาปัตติผลแล้ว เรียกว่า
ผู้สำเร็จความเห็นแล้ว ดังนี้ ฯ ในข้อนี้มีคำอธิบายในอรรถกถาว่า ได้แก่
ระลึกตามธรรม ฯ คำว่า ผู้ระลึกตามธรรมนี้ หมายถึงตั้งอยู่ในโศดาปัตติมรรค ฯ
แต่เมื่อได้สำเร็จผลแล้ว เรียกว่า ผู้สำเร็จด้วยความเห็น ดังนี้

บาลี

บุคคลผู้ระลึกตามศรัทธา^๕นั้น ในพระบาลีว่า ได้แก่ บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อจะ
ให้สำเร็จโศดาปัตติผล ผู้มีศรัทธา^๖ยิ่ง ผู้บรมริบมรรคอันนำไปด้วยศรัทธาอันมี
ศรัทธาเป็นหัวหน้า ฯ บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อให้สำเร็จโศดาปัตติผล เรียกว่า ผู้
ระลึกตามศรัทธา^๗ ดังนี้ ฯ บุคคลผู้ตั้งอยู่ในผล เรียกว่า ผู้หลุดพ้นด้วยศรัทธา^๘
ดังนี้ ฯ ในข้อนี้มีคำอธิบายในอรรถกถาว่า ผู้ใดนำไปซึ่งศรัทธา ผู้นั้นชื่อว่า
ผู้นำศรัทธาไป ฯ อีกอย่างหนึ่งว่า ศรัทธาย่อมนำบุคคลนั้นไป ฯ คำว่า มี
ศรัทธาเป็นหัวหน้า^๙นี้ คือ ผู้นั้นได้ยกศรัทธาให้เป็นหัวหน้า ฯ ผู้ใดระลึกตาม
ด้วยศรัทธา ผู้นั้นชื่อว่าผู้ระลึกตามศรัทธา ฯ ผู้ระลึกตามศรัทธา^{๑๐}นี้ หมายถึง
ตั้งอยู่ในโศดาปัตติมรรค ฯ แต่เมื่อได้สำเร็จผลแล้ว ก็เรียกว่าผู้พ้นด้วยศรัทธา ฯ
ผู้ทำให้โลกุตตรธรรมเกิดขึ้นย่อมมีฐานะ ๒ ประการ คือ อภินิเวส ๒ ศรัทธา ๒

ฐานะ ๒ ประการนั้น ก็ได้แก่ ศรัทธาฐานะ ๑ บัญญาฐานะ ๑ ฯ ภิกษุรูปหนึ่ง
มันด้วยอำนาจสมณะ อีกรูปหนึ่งมันด้วยอำนาจวิปัสสนา เพราะฉะนั้น จึง
ว่ามีอภินิเวส ๒ ฯ ผู้หนึ่งถึงซึ่งที่สุด แล้วพ้นด้วยส่วน ๒ อีกผู้หนึ่งพ้นด้วย
ปัญญา เพราะฉะนั้น จึงว่ามีศรัทธา ๒ ฯ บุคคลบางจำพวกยอมทำให้โลกุตตร-
ธรรมเกิดขึ้น แต่คนเหล่านั้นทั้งสนได้ทำกรรม ๒ ประการนี้ให้เป็นฐานะ แล้วมัน
อยู่ในฐานะทั้ง ๒ นี้ จึงหลุดพ้นด้วยศรัทธาทั้ง ๒ นี้ ในบุคคลเหล่านั้น ภิกษุใดได้
สมาบัติ ๘ ทำปัญญาให้เป็นฐานะ แล้วมันอยู่ด้วยอำนาจสมณะ ทำรูปสมาบัติอย่าง
อื่นอีกให้เป็นที่ตั้ง เจริญวิปัสสนาแล้วได้สำเร็จพระอรหัต ในขณะที่ยังสำเร็จ
โศดาปัตติมรรคนั้น ผู้นั้นเรียกผู้ระลึกตามธรรม ฯ เลขนั้นไปในที่ ๖ สถาน

เรียกว่า ผู้มีกายเป็นพยาน ฯ แต่เมื่อสำเร็จอรหัตผลแล้ว เรียกว่า หลุดพ้นด้วยส่วนทั้ง ๒

ภิกษุอีกองค์หนึ่งทำปัญญาให้เป็นฐานะ มั่นอยู่ด้วยอำนาจวิปัสสนา พิจารณาสิ่งใดสิ่งหนึ่งในสังขารล้วน หรือในรูปาวจรมาน แล้วสำเร็จโสดาปัตติมรรคนั้น เรียกว่า ผู้ระลึกตามธรรม ฯ แต่ในฐานะนอกจากโสดาปัตติมรรคนั้นไป เรียกว่า ผู้สำเร็จด้วยความเห็น ฯ เมื่อสำเร็จพระอรหัตแล้ว เรียกว่า ผู้หลุดพ้นด้วยปัญญา ฯ ในทนต์ข้อทั้ง ๒ นี้ไม่ใช่ข้อก่อน แต่เป็น ๕ กับข้อก่อน ๆ ฯ ภิกษุอีกองค์หนึ่งได้สมบัติ ๘ ทำศรัทธาให้เป็นฐานะ มั่นอยู่ด้วยอำนาจสมบัติ ทำอุปสมบาตอื่นอีกให้เป็นที่ตั้ง เจริญวิปัสสนาแล้วสำเร็จพระอรหัต ฯ ในขณะที่ได้สำเร็จโสดาปัตติมรรคนั้น ภิกษุนั้นเรียกว่าผู้ระลึกตามศรัทธา แต่ในฐานะ ๖ นอกจากนั้นไป เรียกว่า ผู้มีกายเป็นพยาน ฯ เมื่อสำเร็จพระอรหัตแล้ว เรียกว่า ผู้หลุดพ้นด้วยส่วนทั้ง ๒ ฯ ในทนต์ข้ออันเดียวกันไม่ได้มีมาก่อน แต่เป็น ๕ เป็น ๖ กับที่มีมาก่อน ฯ อีกองค์หนึ่งทำศรัทธาให้เป็นฐานะ แล้วมั่นอยู่ด้วยอำนาจวิปัสสนา พิจารณาสังขารล้วน หรือรูปาวจรมานอยู่ อย่างใดอย่างหนึ่งแล้วสำเร็จพระอรหัต

ในขณะที่สำเร็จโสดาปัตติมรรคนั้น เรียกว่า ผู้ระลึกตามศรัทธา ฯ แต่เลขนั้นไปอีก ๖ สถาน เรียกว่า ผู้หลุดพ้นด้วยศรัทธา ฯ เมื่อสำเร็จพระอรหัตแล้ว เรียกว่า ผู้หลุดพ้นด้วยปัญญา แม้ในทนต์ข้ออันเดียวกันก็ไม่ใช่ข้อก่อน ส่วนข้อก่อนย่อมเป็น ๖ เป็น ๗ กับข้ออื่น ฯ บุคคลทั้ง ๗ จำพวกนี้ชื่อว่า ผู้ควรแก้กัณฐิกอันเลิศในโลก ดังนี้ สันเนอความในเทศนากัณฐิกเพียงเท่านั้น

เอวํ กิมี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๔๘
คัมภีร์พระปุกกลบัญญัติ
ว่าด้วยอริยบุคคล ๘ จำพวก

กตเม จตุตถาโร มกฺกสมงฺคิโน จตุตถาโร ผลสมงฺคิโน ปุกฺกลา โสตาปนฺโน
โสตาปัตติผลสจฺฉิกิริยาช ปฏิปนฺโน สกทาคามิ สกทาคามิผลสจฺฉิกิริยาช
ปฏิปนฺโน อนาคามิ อนาคามิผลสจฺฉิกิริยาช ปฏิปนฺโนติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์พระปุกกลบัญญัติ กัณฑ์ที่ ๔๘ ว่าด้วย
อริยบุคคล ๘ จำพวก ตามพระบาลี อรรถกถา อรรถาธิบาย สืบต่อไป เพื่อให้เป็น
ประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลายตลอดกาลนาน

บาลี

คำเนนความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่งเทศนานี้ว่า
พระอริยบุคคล ๘ จำพวกนั้น คือ พระอริยบุคคลผู้ตั้งอยู่ในมรรค ๔ จำพวก ผู้ตั้ง
อยู่ในผล ๔ จำพวก ๑ รวมกันเป็น ๘ จำพวก ๑ ใน ๘ จำพวกนี้ มีเนื้อความ
ในนี้เทศว่า บุคคลผู้ตั้งอยู่ในมรรค ๔ จำพวก ๑ ผู้ตั้งอยู่ในผล ๔ จำพวก ๑ นั้น คือ
จำพวกไหนบ้าง คือ พระโสดาบันจำพวก ๑ ผู้ปฏิบัติเพื่อจะทำให้แจ้งซึ่งโสดา-
ปัตติผลจำพวก ๑ พระอนาคามิจำพวก ๑ ผู้ปฏิบัติเพื่อจะทำให้แจ้ง ซึ่ง
สกทาคามิผลจำพวก ๑ พระสกทาคามิจำพวก ๑ ผู้ปฏิบัติเพื่อ จะทำให้แจ้ง
ซึ่งอนาคามิผลจำพวก ๑ พระอรหันต์จำพวก ๑ ผู้ปฏิบัติเพื่อความเป็นพระอรหันต์
จำพวก ๑ รวมเป็นผู้ตั้งอยู่ในมรรค ๔ จำพวก ผู้ตั้งอยู่ในผล ๔ จำพวกด้วยกัน
คังน สันเนื้อความในพระบาลีเพียงเท่านี้

อรรถกถา

ในอรรถกถานี้ว่า เนื้อความเหล่านี้ ควรทราบตามนัยที่กล่าวไว้แล้วใน
บทหลัง คังน นอกจากนั้นไม่มีคำอธิบายประการใด เพราะฉะนั้น จึงจักยกเอาเนื้อ
ความในบทหลังมาอธิบายต่อไป

ธัมมัตถาธิบาย

เป็นอันว่า ต่อไปนี้เป็นเนื้อความในอรรถาธิบาย กล่าวคือ พระโศคาบัน
นั้น ได้แก่ บุคคลผู้สันสัจโชน ๓ ประการ คือ สันสัทธิกายทิฐิ วิจิกิจฉา
สัลลพพตปรามาส ฯ ผู้ปฏิบัติเพื่อจะให้ละสัจโชน ๓ ประการ ชื่อว่าผู้ปฏิบัติ
เพื่อจะให้แจ้งซึ่งโศคาปัตติผล ฯ ผู้ปฏิบัติเพื่อจะให้กามราคะ พยาบาท
น้อยลง เรียกว่า ผู้ปฏิบัติเพื่อจะให้แจ้งซึ่งสกทาคามิผล ฯ ผู้มีกามราคะ
พยาบาทน้อยลงแล้ว เรียกว่า พระสกทาคามี ฯ ผู้ปฏิบัติเพื่อจะให้ละหมด
ซึ่งกามราคะ พยาบาท เรียกว่า ผู้ปฏิบัติเพื่อจะให้แจ้งซึ่งอนาคามิผล ฯ
ผู้ละหมดซึ่งกามราคะ พยาบาทแล้ว เรียกว่า พระอนาคามี ฯ ผู้ปฏิบัติเพื่อให้
ละหมดซึ่งรูปราคะ คือ ความยินดีในรูปธรรม อรูปราคะ คือ ความยินดีใน
อรูปธรรม มานะ คือความถือตัว อหังการะ คือ ความพองขึ้น อวิชชา คือ
ความไม่รู้ เรียกว่า ผู้ปฏิบัติเพื่อจะให้แจ้งซึ่งอรหัตผล ฯ ผู้ละธุระได้หมด
ซึ่งรูปราคะ อรูปราคะ มานะ อหังการะ อวิชชา เรียกว่า พระอรหันต์ ฯ
อันนี้เป็นข้อความสำคัญในพระอริยบุคคล ๘ จำพวกนี้

ส่วนข้อความซึ่งนับว่าไม่สำคัญ กับพระอริยบุคคล ๘ จำพวกนี้ ก็ยังมีอยู่
อีก คือ ยังมีคำอธิบายถึงพระอริยบุคคล ๘ จำพวกนี้อีก เป็นอันมาก กล่าวคือ
พระอริยบุคคล ๘ จำพวกนี้ เมื่อจะว่าให้เข้าใจชัดแล้ว ก็ ได้แก่ พระโศคาปัตติมรรค ๑
พระโศคาปัตติผล ๑ พระสกทาคามีมรรค ๑ พระสกทาคามีผล ๑ พระอนาคามี-
มรรค ๑ พระอนาคามีผล ๑ พระอรหัตมรรค ๑ พระอรหัตผล ๑ ดังนี้ ฯ
บุคคลผู้ปฏิบัติตามหนทางพระอริยเจ้า จนได้ตั้งอยู่ในโศคาปัตติมรรคแล้ว ก็เรียก
ว่า พระโศคาปัตติมรรค ฯ พอได้โศคาปัตติมรรคแล้ว ก็ต้องได้โศคาปัตติผล
ทันที ไม่มีสิ่งใดกั้นให้ชักช้า เมื่อได้สกทาคามีมรรคแล้วก็ต้องได้สกทาคา-
มิผล โดยไม่มีสิ่งใดกั้น ฯ เมื่อได้อนาคามีมรรคแล้ว ก็ต้องได้อนาคามีผล
โดยไม่มีสิ่งใดกั้น ฯ เมื่อได้อรหัตมรรคแล้ว ก็ต้องได้อรหัตผล
โดยไม่มีสิ่งใดกั้นเหมือนกันทั้งนั้น

พระอริยบุคคลทั้ง ๔ คู่ ๘ จำพวกนั้นแล เป็นสาวกของสมเด็จพระผู้มี
 พระภาคเจ้า ผู้เป็นพระพุทธรเจ้าของเราทั้งหลาย ฯ พระอริยบุคคลทั้ง ๔ คู่ ๘ จำพวก
 นี้ มีคำอธิบายกว้างขวางมาแล้วในหมวด ๑ เป็นต้น ซึ่งมีอยู่ในกัณฑ์อื่น ๆ โฉน
 เพราะฉะนั้น ในกัณฑ์นี้จึงไม่จำเป็นต้องอธิบายให้ซ้ำกันอีก จะอธิบายเฉพาะ
 แต่คุณธรรมของพระอริยบุคคล ๔ คู่ ๘ จำพวกเท่านั้น ฯ คุณธรรมของพระอริย-
 บุคคล ๔ คู่ ๘ จำพวกนี้ เรียกว่า สังฆคุณ ฯ สังฆคุณนี้มีหลักอยู่ ๘ ประการ
 คือ สุปฏิปันโน ๑ อุสุปฏิปันโน ๑ ฌายปฏิปันโน ๑ สามจีปฏิปันโน ๑ อาหุ-
 เนยโย ๑ ปาหุเนยโย ๑ ทกขิเนยโย ๑ อณฺชลิกรณีโย ๑ อนุตฺตรํ ปุณฺณก-
 เขตต์ โลกสุส ๑ ดังนี้

สังฆคุณทั้ง ๘ นี้ พุทธศาสนิกชนทั้งหลายเคยได้สาธยายอยู่เสมอ เคยได้
 ยินได้ฟังอยู่เสมอ แต่ว่าบางท่านก็ยังไม่เข้าใจว่า คำไหนมีคำแปลว่าอย่างไร มีคำ
 อธิบายอย่างไร บางท่านก็อาจจะเข้าใจดีแล้ว เพราะฉะนั้น เพื่อให้ท่านที่ยังไม่
 เข้าใจได้เข้าใจขึ้น จึงจักได้อธิบายซึ่งสังฆคุณทั้ง ๘ นี้ออกไป

กล่าวคือ คำว่า สุปฏิปันโน นั้น แปลว่า ปฏิบัติดี ฯ อุสุปฏิปันโน นั้น
 แปลว่า ปฏิบัติตรง ฌายปฏิปันโน นั้น แปลว่า ปฏิบัติเพื่อธรรมที่ควรรู้ ฯ
 สามจีปฏิปันโน นั้น แปลว่า ปฏิบัติสมควรแก่โลกุตตรธรรม ฯ อาหุเนยโย นั้น
 แปลว่า สมควรแก่ของกำนัล ฯ ปาหุเนยโย นั้น แปลว่า สมควรแก่
 ของต้อนรับ ฯ ทกขิเนยโย นั้น แปลว่า สมควรแก่ของที่เขาให้ด้วยความ
 เคารพ ฯ อณฺชลิกรณีโย นั้น แปลว่า สมควรแก่การที่ผู้อื่นจะยกมือไหว้ ฯ
 อนุตฺตรํ นั้น แปลว่า อย่างเยี่ยม ฯ ปุณฺณกเขตต์ นั้น แปลว่า นานบุญ ฯ
 โลกสุส นั้น แปลว่า ของโลก รวมกันเข้าเป็นคำเดียว ก็แปลว่า เป็นนาบุญ
 ของโลก ดังนี้

คำว่า สุปฏิปันโน ซึ่งแปลว่า ปฏิบัติดีนั้น ได้แก่ปฏิบัติชอบ ปฏิบัติไม่กลับ
 ปฏิบัติอนุโลม ปฏิบัติไม่เป็นข้าศึก ปฏิบัติธรรมสมควรแก่โลกุตตรธรรม
 กล่าวคือ พระอริยบุคคลทั้ง ๔ คู่ ๘ จำพวกนั้น ย่อมปฏิบัติชอบตามคำสอนของ
 พระพุทธเจ้า ปฏิบัติไม่กลับจากคำสอนของพระพุทธเจ้า ปฏิบัติอนุโลมตามคำสอน
 ของพระพุทธเจ้า ปฏิบัติไม่เป็นข้าศึกต่อคำสอนของพระพุทธเจ้า ปฏิบัติสมควร

แก่โลกุตตรธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ ฯ ข้อปฏิบัติดังที่นั่น ก็ได้แก่
 อริยมรรค ๘ มีสัมมาทิฏฐิเป็นต้น มีสัมมาสมาธิเป็นปริโยสาน ฯ อริยมรรค
 อันประกอบด้วยองค์ ๘ นั้น ก็ย่อลงในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา
 เพราะฉะนั้น จึงได้ใจความว่า พระอริยบุคคล ๔ คือ ๘ จำพวกนั้น เป็นผู้ปฏิบัติ
 ในไตรสิกขา ปฏิบัติชอบในไตรสิกขา ปฏิบัติไม่กลับจากไตรสิกขา ปฏิบัติไม่
 เป็นข้าศึกต่อไตรสิกขา ปฏิบัติสมควรต่อไตรสิกขา ดังนี้ ฯ คำว่า อชฺชุปฺปิโน
 ซึ่งแปลว่า ปฏิบัติตรงนั้น ถือ ปฏิบัติไม่คดโกง ปฏิบัติตรงไปในสิกขาบททั้งนั้น
 ปฏิบัติไม่ให้ผิดจากไตรสิกขาแม้แต่เพียงเล็กน้อย ทำกาย วาจา ใจ ให้ตรงต่อ
 ไตรสิกขาทั้งนั้น ฯ คำว่า ฌายปฺปิโน ซึ่งแปลว่า ปฏิบัติเพื่อธรรมอัน
 ควรนั้น ได้แก่ ปฏิบัติเพื่อมรรคผลนฤพานที่ควร รู้ ไม่ใช่ปฏิบัติเพื่ออย่างอื่น ฯ
 คำว่า สามิจิปปฺปิโน ซึ่งแปลว่า ปฏิบัติสมควรนั้น คือ ปฏิบัติสมควรแก่
 โลกุตตรธรรม คือ มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ ทั้งนั้น ฯ อีกอย่างหนึ่งว่า
 ปฏิบัติดังนี้ ได้แก่ ปฏิบัติชอบตามที่ได้รับสั่งสอนในพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรง
 แสดงไว้ดีแล้ว ๑ ปฏิบัติซึ่งข้อปฏิบัติไม่ผิด ๑ ฯ คำว่า ปฏิบัติตรงนั้น คือ
 ปฏิบัติเพื่อละความโง่ ความคด ความงอ ความมีโทษ แห่งกาย วาจา ใจ ๑
 ปฏิบัติตรงต่อข้อปฏิบัติทางกลาง ไม่เข้าใกล้ ซึ่งข้อปฏิบัติของพวกเดียรถีย์ทั้ง ๒
 ประเภท คือ ไม่เข้าใกล้ซึ่งกามสุขัลลิกานุโยค ๑ ไม่เข้าใกล้ซึ่งอัตตกิลมณ-
 านุโยค ๑ ฯ คำว่า ปฏิบัติเพื่อธรรมอันควรนั้น ได้แก่ ปฏิบัติเพื่อนิพพาน ฯ
 คำว่า ปฏิบัติสมควรนั้น ได้แก่ ปฏิบัติให้สมควรแก่การได้รับความนับถือ ดังนี้

คำว่า อาหุเนยฺโย ซึ่งแปลว่า ผู้ควรแก่ของกำนัลนั้น มีคำอธิบายว่า
 ของที่บุคคลนำมาถวายด้วยความเคารพนับถือ เรียกว่า ของกำนัล ฯ ของกำนัล
 นั้น เขานำมาจากที่ไกล แล้วถวายแก่ผู้มีศีลก็มี ฯ ของกำนัลนั้นได้แก่ บัณฑิต ๔ ฯ
 พระอริยบุคคล ๔ จำพวกนั้น เป็นผู้สมควรรับซึ่งของกำนัลดังที่นั่น เพราะเหตุว่า
 เป็นผู้ทำให้ของกำนัลนั้นมผลมากแก่ผู้กำนัล ฯ อีกอย่างหนึ่งว่า เป็นผู้สมควร
 รับซึ่งสิ่งต่าง ๆ ที่เขานำมาแม้จากที่ไกล ฯ อีกอย่างหนึ่งว่า เป็นผู้ควรที่ผู้นอ
 จะนำขอทั้งหลายไปถวาย ฯ ที่ควรอย่างนั้น ก็เพราะเหตุว่าทำให้เกิดผลมาก
 แก่ผู้ถวาย ฯ ที่ควรอย่างนั้น ก็เพราะเหตุว่า ทำให้เกิดผลมากแก่ผู้ถวาย ฯ

ผู้ใดนำเครื่องสักการบูชาถวายพระอริยเจ้า ๘ จำพวกนั้น จำพวกใดจำพวกหนึ่ง
ก็ดี ผู้นั้นก็ได้รับผลานิสงส์มากหาประมาณมิได้

คำว่า ปาหุเนยโย ซึ่งแปลว่า เป็นผู้ควรแก่ของต้อนรับนั้น คือ ของ
ต้อนรับที่เขาจัดแจงไว้สำหรับญาติมิตร ซึ่งเป็นที่รักใคร่พอใจ ที่มาจากที่ศุภ
ทิศใหญ่ทั้งหลายนั้น เรียกว่า ของต้อนรับ พระอริยบุคคล ๘ จำพวกนั้น ย่อม
สมควรรับของต้อนรับนั้นโดยแท้ ถึงแม้ว่าจะมีญาติมิตรมาในเวลาใดก็ดี ก็ควร
รับญาติมิตรนั้นเสีย แล้วต้อนรับพระอริยบุคคล ๘ ค. ๘ จำพวก ซึ่งเป็น
พระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้าเสียก่อน แล้วจึงเฝ้าจัดการต้อนรับต่อญาติมิตร
ต่อภายหลัง เพราะเหตุว่าผู้ควรต้อนรับ เสมอด้วยพระอริยบุคคลที่เป็นพระ
อริยสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้าย่อมไม่มี ด้วยเหตุว่า พระอริยบุคคล ๘ จำพวกนั้น
ย่อมมีขึ้นเฉพาะในเวลามีพระพุทธเจ้า หรือพระพุทธศาสนาเท่านั้น ไม่ได้มีเสมอ
ไป ทั้งพระอริยบุคคล ๘ จำพวกนั้น ก็เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยธรรมทั้งหลาย อันน่า
รักใคร่พอใจด้วย ฯ คำว่า ทกฺขิณเนยโย ซึ่งแปลว่า ผู้ควรแก่ของที่เขาให้
ด้วยความเคารพนั้น อธิบายว่า ผู้ที่ควรรับสิ่งของที่ผู้อื่นให้ด้วยความเคารพนั้น
ก็คือ พระอริยบุคคล ๘ จำพวกนั้น

อีกอย่างหนึ่งว่า ทกฺขิณเนยโย นั้น แปลว่า ผู้ควรซึ่งทักษิณา ๑ ผู้เกื้อกูล
แก่ทักษิณา ๑ ฯ ที่แปลว่า ผู้ควรซึ่งทักษิณานั้น คือ ผู้ควรรับสิ่งของที่เขากวายเป็น
ด้วยความเลื่อมใสศรัทธา ฯ คำว่า เกื้อกูลแก่ทักษิณานั้น คือ พระอริยบุคคล
๘ จำพวกนั้น เป็นผู้ปฏิบัติ เพื่อให้เป็นประโยชน์และเพื่อความเจริญของโลก
นี้ที่ถวายบังจัญ ๔ แก่ตน ฯ คำว่า อณฺชลิกรณียโย ซึ่งแปลว่า ผู้ควรแก่
อัญชลีนั้น อธิบายว่า พระอริยบุคคล ๘ จำพวกนั้น ควรที่โลกทั้งสี่จะยกมือขึ้น
บนศีรษะซึ่งเป็นการแสดงความเคารพ ฯ คำว่า อนุตฺตรํ ปุณฺณกฺขเขตฺติ โลกสุส
ซึ่งแปลว่า เป็นนาบุญอันเยี่ยมของโลกนั้น อธิบายว่า ที่อันงอกงามขึ้นแห่งบุญ
เสมอกับพระอริยบุคคล ๘ จำพวกนั้น ย่อมไม่มี ฯ พระอริยบุคคล ๘ จำพวกนั้น
เป็นทั้งงอกงามขึ้นแห่งบุญอย่างเยี่ยมของโลก ฯ คำว่า นาบุญนั้น มีคำอธิบายว่า
นานั้นมีอยู่ทั้งภายในภายนอก ฯ นานภายใน ได้แก่ นาข้าวสาลี หรือนาข้าวเจ้า
ข้าวเหนียวของพระราชา หรือของอำมาตย์ หรือของคนทั้งหลาย ส่วนนาภายใน

นั้นก็ได้แก่งอแงงามชั้นแห่งบุญ ฯ อันทั้งอแงงามชั้นแห่งบุญของโลกทั้งสนั่นนั้น ก็คือ พระอริยบุคคล ๘ จำพวกนั้น ด้วยว่าบุญทั้งหลายที่จะทำให้เกิดประโยชน์สุขต่าง ๆ แก่ โลกทั้งสนั่นนั้น ย่อมมีขึ้นด้วยพระอริยบุคคล ๘ จำพวกนั้น ดังนี้

อีกอย่างหนึ่งว่า คำว่า อาหุเนยฺโย ซึ่งแปลว่า ผู้ควรแก่ของกำนัลนั้น ได้แก่ ผู้ควรรับซึ่งบิณฑบาต อันเรียกว่าของกำนัล ฯ คำว่า ปาหุเนยฺโย ซึ่งแปลว่า ผู้ควรแก่ของต้อนรับนั้น คือ ผู้ควรแก่อาหารที่เขาจัดไว้ต้อนรับ ฯ คำว่า ทกฺขิณเณยฺโย ซึ่งแปลว่า ผู้ควรแก่ทักษิณานั้น ได้แก่ผู้ควรแก่สิ่งที่เขาถวายด้วยศรัทธา โดยการบริจาคทานวัตถุ ๑๐ ประการ ฯ คำว่า อญฺชลิกเรณฺเณยฺโย ซึ่งแปลว่า ผู้ควรแก่อัญชลีนั้น ได้แก่ผู้ควรที่ผู้อื่นจะยกมือไหว้ ฯ คำว่า อนนฺตตรํ ปุณฺณกฺเขตฺตํ โลกสฺส ซึ่งแปลว่า เป็นนาบุญอันเยี่ยมของโลกนั้น ได้แก่พระอริยบุคคล ๘ จำพวกนั้น เป็นที่เจริญขึ้นแห่งบุญอันเยี่ยมของโลกทั้งสนั่น ดังนี้

ข้อสำคัญที่ว่าด้วยคุณธรรมของพระอริยบุคคล ๘ จำพวกนั้น มินัยคัมภีร์แสดงมา แต่เพื่อจะชี้ให้เห็นว่าพระอริยบุคคล ๘ จำพวก ประเสริฐอย่างไรนั้น จึงจักได้ยกเอา เนื้อความในรัตนสูตรมาแสดงต่อไป กล่าวคือ ในรัตนสูตรที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง ไว้นั้น มีอยู่หลายบท ที่ชี้ให้เห็นว่าพระอริยบุคคลเหล่านั้น เป็นผู้ประเสริฐแท้

คือ บทว่า เข ปุคฺคลา อญฺจสฺสํ นั้น ก็ชี้ให้เห็นว่า พระอริยบุคคล ๘ จำพวกนั้น เป็นผู้ประเสริฐในทางให้เกิดผลานิสงส์ แก่ผู้สักการบูชา

บทว่า เข สุปฺปยุตฺตา นั้น ก็ชี้ให้เห็นว่าพระอริยบุคคลเหล่านั้น เป็นผู้ ได้สำเร็จนิพพาน โดยไม่ต้องซื้อหาแลกเปลี่ยน ด้วยทรัพย์สินเงินทองอันใด ได้สำเร็จด้วยข้อปฏิบัติเท่านั้น ฯ บทว่า ยถินฺทจฺโกลิ นั้น ก็ชี้ให้เห็นว่า พระอริยบุคคลเหล่านั้น ย่อมไม่หวั่นไหวด้วยโลกธรรมทั้งสนั่น คือ ไม่รู้สึกยินดียินร้าย ต่อสิ่งใด ๆ

บทว่า เข อริยสจฺจานิ นั้น ก็ชี้ให้เห็นว่า พระอริยบุคคลชั้นพระโสดาบัน นั้น เป็นชั้นที่รู้แจ้งแทงตลอดซึ่งอริยสัจ ๔ พอสมควรแล้ว เป็นพวกที่จะต้องได้ สำเร็จนิพพานอย่างช้าก็เพียงอีก ๘ ชาติเท่านั้น

บพว่า สหาวสส หสฺสนสมปทาข นัน กิซให้เห็นว่า พระอริยบุคคลชั้นพระ
โสดาปัตติมรรค พระโสดาปัตติผลนัน เป็นชั้นที่ละกิเลสได้ ๓ ประการแล้ว เป็น
ชั้นที่พ้นจากอบายภูมิจึง ๔ แล้ว เป็นชั้นที่รับรองได้ว่าไม่ทำบาปกรรมหนัก ๖ อย่างแล้ว

บพว่า กิณจาปี โส กมฺมํ นัน กิซให้เห็นว่า พระอริยบุคคลชั้นพระโสดา-
ปัตติมรรค พระโสดาปัตติผลนัน ถึงจะทำความชั่วด้วยกาย หรือวาจา หรือใจ
แม้อย่างใดอย่างหนึ่งก็ไม่ปกปิดเป็นอันขาด จิตว่าพระอริยเจ้าแม้แต่เพียงชั้นคำ
ก็ประเสริฐถึงเพียงนี้ ด้วยว่าปกุชนนัน เมื่อทำผิดแล้วย่อมชอบปกปิด เพื่อไม่
อยากให้ผู้ใคร่ แต่พระอริยเจ้านัน เมื่อผิดไปแล้ว ย่อมไม่ปกปิดผู้ใด ย่อมมี
แต่เปิดเผย เพื่อระวังต่อไปเท่านั้น

บพว่า จินฺ ปฺราณํ นวํ นคฺคิ นัน กิซให้เห็นว่า พระอริยบุคคลชั้นพระ
อรหันตฺนัน เป็นชั้นที่หมดพิษพันธุ์ คือ กิเลส ที่จะให้เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในโลก
อีกแล้ว เป็นผู้หมดทุกข์ทั้งสิ้นแล้ว ดังนี้ เมื่อท่านทั้งหลายได้ฟังดังนี้แล้วก็จะเห็นว่า
พระอริยบุคคล ๘ จำพวกนัน เป็นจำพวกที่ประเสริฐแท้

เมื่อใครระลึกถึงคุณธรรมของพระอริยบุคคล ๘ จำพวกนันว่า สปฏิปนโน
ภควโต สวากสงฺโฆ เป็นต้น ผู้นั้นก็จะได้รับผลานิสงส์เป็นอันมาก มีความเชื่อ
ความเลื่อมใสต่อพระภิกษุสงฆ์เป็นต้น ฯ อีกอย่างหนึ่งว่า ผู้ระลึกถึงคุณธรรม
ของพระอริยบุคคลซึ่งเป็นพระอริยสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้านัน จะมีความเคารพ
ยำเกรงต่อพระภิกษุสงฆ์ ๑ จะมากไปด้วยคุณธรรม มีศรัทธาเป็นต้น ๑ จะมาก
ไปด้วยปิติปราโมทย์ ๑ จะอดทนเสียได้ซึ่งสิ่งที่น่ากลัว ๑ จะอดทนเสียได้ซึ่งทกข-
เวทนา ๑ จะเข้าใจว่าตนอยู่ร่วมกับพระอริยสงฆ์ ๑ จะเป็นผู้สมควรแก่การที่ผู้นอื่น
จะสักการบูชา เหมือนกับโรงอุโบสถ อันเป็นที่สมควรประชุมแห่งพระสงฆ์
ฉะนั้น ๑ จะมีใจน้อมไปเพื่อให้ได้คุณธรรมดังพระอริยบุคคลเหล่านั้น ๑ จะมี
ความละอาย ความกลัวต่อพระสงฆ์ เหมือนกับได้เห็นพระอริยบุคคลอยู่ข้าง ๆ ๑
จะมีสัจจิตเป็นที่เป็นไปในเรื่องหน้า ๑ ฯ ตสฺมา หเว อปฺปมาทํ กยิราถ สุขเมชฺโส
เพราะฉะฉน ควรที่ผู้มีปัญญาดีจะมีความไม่ประมาท ในการระลึกถึงซึ่งคุณธรรม
ของพระอริยบุคคล ๘ จำพวก ซึ่งเป็นพระอริยสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้าให้จงได้ ดังนี้
สนเนอความในเทศนาภคฺคํนเพียงเท่านั้น เอวํ กิมี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๔๙

คัมภีร์พระปกคณบัญญัติ

ว่าด้วยบุคคล ๘ จำพวก มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นต้น

กตโม จ ปุคฺคโล สมฺมาสมฺพุทฺโธ อีเชกฺโข ปุคฺคโล ปุพฺเพ อนนุสฺสฺเตสฺ
ธมฺเมสฺ สามิ สจฺจานิ อภิสมฺพุชฺชเต ตตฺถ จ สพฺพญฺญํ ปาปฺพนฺติ พลฺลสฺ จ
วสีภาวํ อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล สมฺมาสมฺพุทฺโธติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์พระปกคณบัญญัติ กัณฑ์ที่ ๔๙ ว่าด้วย
บุคคล ๘ จำพวก มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นต้น ตามพระบาลี อรรถกถา อรรถาธิบาย
สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย
ตลอดกาลนาน

บาลี

ดำเนนความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่งเทศนานั้นว่า
บุคคล ๘ จำพวกนั้น คือ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๑ พระปัจเจกพุทธเจ้า ๑ ผู้พ้นด้วย
ส่วนทั้งสอง ๑ ผู้พ้นด้วยปัญญา ๑ ผู้มกายเป็นพยาน ๑ ผู้สำเร็จความเห็น ๑ ผู้พ้น
ด้วยศรัทธา ๑ ผู้ระลึกตามธรรม ๑ ผู้ระลึกตามศรัทธา ๑ ดังนี้ ฯ ในบุคคล ๘ จำพวก
นี้ สำหรับพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระปัจเจกพุทธเจ้านั้น มีเนื้อความในพระบาลี
ว่า บุคคลบางคน ได้รู้ขันธ์ของจริงทั้งหลายด้วยตนเอง ในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคย
ได้ยินได้ฟังมาก่อนด้วย ถึงความรู้ทุกอย่างในธรรมทั้งหลายด้วย ถึงความชำนาญ
ในกำลังทั้งหลายด้วย บุคคลเห็นปานนี้ เรียกว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ส่วนบุคคล
บางคนรู้ขันธ์ของจริงทั้งหลายด้วยตนเอง ในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ยินได้ฟังมา
ในปางก่อน แต่ไม่ถึงซึ่งความรู้ทุกอย่างในธรรมนั้นด้วย บุคคลเห็นปานนี้ เรียกว่า
พระปัจเจกพุทธเจ้า

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า คำว่า ที่ไม่เคยได้ยินได้ฟังมาในปางก่อนนั้น คือ ไม่เคยได้ยินได้ฟังมาจากใคร ๆ ก่อนแต่การตรัสรู้ในชาติสุดท้ายเท่านั้น ส่วนในภพก่อน ๆ จากชาติสุดท้ายนั้น พระสัพพัญญุโพธิสัตว์ทั้งหลาย บ่มได้บรรพชาในพระพุทธศาสนา ได้ศึกษาพระไตรปิฎก ได้ขึ้นสู่ข้อวัตรปฏิบัติเจริญกรรมฐานจนถึงขั้นอนุโลมโคตรภูแล้วก็หยุดอยู่

เพราะฉะนั้น ในภพสุดท้ายจึงได้กล่าวว่า รู้เองเห็นเอง เพราะหมายถึงความไม่ได้เป็นพระอริยเจ้า ๆ ข้อนี้จริงอย่างนั้น คือ พระตถาคตเจ้า บ่มรู้เห็นจริงซึ่งของจริง ๔ ประการ คือ อริยสัจ ๔ ด้วยพระองค์เองนั้นว่า เป็นสิ่งที่ไม่เคยได้ยินได้ฟังมาจากผู้อื่น ที่ตรัสรู้เองได้นั้น ก็เพราะมีพระบารมีเต็มเปี่ยมแล้ว ๆ คำว่า ถึงซึ่งความรุดทออย่างในธรรมนั้น หมายความว่า อรหัตมรรค อันจัดว่าเป็นการตรัสรู้ซึ่งของจริงทั้ง ๔ ประการ ๆ คำว่า ความชำนาญในกำลังทั้งหลายนั้น คือ ความชำนาญในพระสัพพัญญุตญาณด้วย ในทศพลญาณทั้งหลายด้วย ๆ ด้วยว่าสิ่งอื่นซึ่งจะต้องทำ จำเดิมแต่ได้สำเร็จสัพพัญญุตญาณและทศพลญาณแล้วไป บ่มไม่มีแก่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ๆ ข้อนี้มีคำอุปมาว่า ใคร ๆ กล่าวไม่ได้ว่า อิริยขศอนนั้นยังมาไม่ถึง แก่ขัตติยกมารณ์เป็นอุกโตสุชาติ จำเดิมแต่ไม่ได้รับอภิเษกแล้ว เพราะสิ่งทั้งปวงนั้นได้มาถึงแล้วทั้งนั้น ฉะนั้น ใคร ๆ ก็ไม่ควรกล่าวว่า พระคุณธรรมข้อนี้ ยังไม่มีมา ยังไม่ตรัสรู้ ยังไม่แจ่มแจ้งแก่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย จำเดิมแต่ได้สำเร็จพระอรหัตมรรคแล้ว เพราะเหตุว่า พระคุณธรรม คือ ความตรัสรู้สิ่งทั้งปวงนั้นได้เกิดแก่พระพุทธเจ้าทั้งหลายแล้ว คือ พระพุทธเจ้าทั้งหลายได้รู้แจ้งแทงตลอดแล้ว

คำว่า บุคคลเห็นปานนี้ เรียกว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น คือ บุคคลผู้ตรัสรู้สิ่งทั้งปวง ด้วยอริยมรรคอันเกิดขึ้นด้วยอำนาจแห่งความสำเร็จสมบูรณ์แห่งบารมีแล้วนั้น เรียกว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๆ พระปัจเจกพุทธเจ้านั้น ในภพสุดท้ายก็ไม่มีอาจารย์สั่งสอน ได้ตรัสรู้ของจริงด้วยตนเองเหมือนกัน แต่ไม่สำเร็จความชำนาญคล่องแคล่ว ในพระสัพพัญญุตญาณด้วย ในทศพลญาณด้วย ดังนี้ ๆ ได้ใจความตามอรรถกถาว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ได้แก้ท่านผู้รู้ดีเองด้วย

รู้ทุกอย่างด้วย มีความรู้คล่องแคล่วด้วย ส่วนพระปัจเจกพุทธเจ้านั้น ได้แก่ผู้รู้ตัวเอง แต่ไม่รู้ทุกอย่าง ไม่มีความรู้คล่องแคล่ว ในสิ่งทั้งปวง ดังนี้

บุคคลผู้หลุดพ้นด้วยส่วนทั้ง ๒ และผู้หลุดพ้นด้วยปัญญา นั้น ในพระบาลีว่า บุคคลบางคนได้สำเร็จวิโมกข์ ๘ แล้วทำให้สันอาสวะไป เพราะได้เห็นของจริงด้วยปัญญา บุคคลอย่างนั้นเรียกว่า ผู้หลุดพ้นด้วยส่วนทั้ง ๒ ๆ บุคคลบางคนไม่สำเร็จวิโมกข์ ๘ แต่ทำให้อาสวะทั้งหลายสิ้นไป เพราะได้เห็นของจริงด้วยปัญญา บุคคลอย่างนั้น เรียกว่าผู้หลุดพ้นด้วยปัญญา ๆ ในอรรถกถาว่า คำว่า สำเร็จวิโมกข์ ๘ นั้น ได้แก่สำเร็จสมาบัติ ๘ ๆ คำว่า ได้เห็นของจริงด้วยปัญญานั้น คือ ได้เห็นกองสังขารด้วยวิปัสสนาปัญญา ได้เห็นของจริง ๔ ประการด้วยมรรคปัญญา แล้วทำให้อาสวะทั้ง ๔ สิ้นไป ๆ คำว่า ส่วนทั้ง ๒ นั้น ได้แก่วาระทั้ง ๒ คือ ผู้หลุดพ้นใน ๒ วาระ ด้วยส่วนปฏิบัติทั้ง ๒

ในข้อนี้ มีความเห็นของพระเถระเจ้าทั้งหลายกล่าวไว้ว่า พระอุพพาสเถระเจ้า ผู้ทรงพระไตรปิฎก ได้กล่าวไว้ว่า บุคคลผู้หลุดพ้นด้วยการข่มกิเลสไว้ด้วยสมาบัติ และด้วยการตัดขาดด้วยอริยมรรค ชื่อว่าผู้หลุดพ้นด้วยส่วนทั้ง ๒ ดังนี้ ๆ พระมหาธรรมรักษ์จิตเถระเจ้าผู้ทรงไตรปิฎกกล่าวไว้ว่า บุคคลผู้ชื่อว่า พ้นด้วยส่วนทั้ง ๒ นี้ ได้เป็นผู้อาศัยนามธรรม แล้วกล่าวว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนอุปสัระ เปลวไฟที่หลุ่งไปด้วยกำลังแห่งสม ข่อมไม่ถึงซึ่งความนับฉันใด นักปราชญ์ผู้หลุดพ้นจากนามกาย ก็ไม่ถึงซึ่งความนับฉันนั้น กล่าวดังนี้แล้ว ก็ว่านพระสูตรมากกล่าวไว้ว่า บุคคลผู้ชื่อว่าพ้นด้วยส่วนทั้ง ๒ นั้น เพราะพ้นจากนามกาย ๑ พ้นจากรูปกาย ๑ ดังนี้

พระอุพพาสเถระเจ้าผู้ทรงพระไตรปิฎกกล่าวไว้ว่า บุคคลผู้หลุดพ้นเพียงวาระเดียว ด้วยการข่มกิเลสไว้ด้วยสมาบัติ แล้วหลุดพ้นอีกวาระ ๑ ด้วยการตัดกิเลสให้ขาดด้วยมรรคเสี้ยว ผู้หลุดพ้นด้วยส่วนทั้ง ๒ ดังนี้ ๆ ผู้มีความรู้ทั้งหลาย ได้ยกเอาถ้อยคำของพระเถระเจ้าทั้ง ๓ องค์นี้ มาตั้งไว้ให้เป็นแบบแผน โดยเห็นว่า พระเถระเจ้าทั้ง ๓ องค์นี้ เป็นบัณฑิต จักต้องได้เห็นเหตุการณ์ในถ้อยคำของพระเถระเจ้าทั้ง ๓

แต่เมื่อว่าโดยย่อแล้ว ก็ได้ความว่า บุคคลผู้หลุดพ้นจากรูปกาย ด้วยอุปสมาบัติ หลุดพ้นจากนามกายด้วยมรรค ชื่อว่าผู้หลุดพ้นด้วยส่วนทั้ง ๒ ๆ

ก็ผู้หลุดพ้นด้วยส่วนทั้ง ๒ นั้น แยกออกไปอีกเป็น ๕ จำพวก คือ เป็นพระอรหันต์ ๔ จำพวก เป็นพระอนาคามี ๑ จำพวก ๑ ที่เป็นพระอรหันต์ ๔ จำพวกนั้น ได้แก่ จำพวกที่ออกจากอุปสมาคีทั้ง ๔ แล้วพิจารณาสังขารทั้งหลาย แล้วถึงซึ่งความเป็นพระอรหันต์ ที่เป็นพระอนาคามีนั้น หมายถึงเป็นพระอนาคามีก่อน แล้วสำเร็จพระอรหันต์ในภายหลัง ด้วยการออกจากรูปแล้วพิจารณาสังขารทั้งหลาย ในบุคคล ๕ จำพวกนั้น ๔ จำพวกนั้น ย่อมไม่ได้เข้านิโรธ อันเป็นประธานแห่งสมาคี เพราะฉะนั้น จึงเรียกว่า ผู้พ้นด้วยส่วนทั้ง ๒ โดยปริยาย ส่วนพระอนาคามีผู้ได้สมาคี ๔ เวลาออกจากสมาคีแล้วเจริญวิปัสสนา แล้วสำเร็จพระอรหันต์ เรียกว่า ผู้พ้นด้วยส่วนทั้ง ๒ โดยนิปริยาย

มีคำถามว่า ก็รูปาวจรฉานกัถิ รูปาวจรฉานที่ ๔ กัถิ กัมมองค์ ๒ คือ อุเบกขา กับ เอกัคคตา เพราะฉะนั้น ฉานทั้ง ๒ นั้นก็ควรเป็นทั้ง ๒ แล้วถึงซึ่งพระอรหันต์ อันนับว่า เป็นผู้หลุดพ้นด้วยส่วนทั้ง ๒ ไม่ใช่หรือ ? มีคำตอบว่า ไม่ใช่ ๑ เพราะเหตุไร ? เพราะเหตุว่า ไม่ได้หลุดพ้นจากรูปกาย ๑ คือ ฉานทั้ง ๒ นั้น หลุดพ้นจากกิเลสฉาน คือ จากกองกิเลสเท่านั้น ไม่ได้หลุดพ้นจากรูปกาย เพราะฉะนั้น ผู้ออกจากฉานทั้ง ๒ นั้นแล้ว จึงสำเร็จพระอรหันต์ ไม่ใช่ชื่อว่าผู้หลุดพ้นด้วยส่วนทั้ง ๒ ๑ ส่วนรูปาวจรหลุดพ้นจากนามกายด้วย จากรูปกายด้วย เพราะฉะนั้น บุคคลผู้ทำรูปาวจรนั้นให้เป็นทั้ง ๒ แล้ว ถึงซึ่งพระอรหันต์ จึงควรเรียกว่า ผู้หลุดพ้นด้วยส่วนทั้ง ๒ ๑ คำว่า ผู้หลุดพ้นด้วยบัญญัติ นั้น ในอรรถกถาว่า มีอยู่ ๕ จำพวก คือ พระสกขวิปัสสก ๑ พระอรหันต์ ๔ จำพวก ซึ่งได้ถึงพระอรหันต์ในเวลาออกจากฉานแล้ว ๑

ใน ๕ จำพวกนั้น แม้เพียงจำพวกเดียวก็ไม่ได้วิโมกข์ ๔ ๑ เพราะฉะนั้น ในพระบาลีจึงว่า บุคคลบางคนไม่สำเร็จวิโมกข์ ๔ แต่ทำให้อาสวะทั้งหลายสิ้นไปด้วยได้เห็นของจริงด้วยปัญญา ดังนี้ ๑ ในรูปาวจรฉานทั้งหลาย เมื่อรูปาวจรฉานอย่างหนึ่งมียุ ก็ชื่อว่า ผู้หลุดพ้นด้วยส่วนทั้ง ๒ ดังนี้ ๑ ได้ใจความตามอรรถกถาซึ่งแสดงมานว่า ผู้หลุดพ้นด้วยส่วนทั้ง ๒ นั้น ได้แก่ผู้หลุดพ้นจากกิเลสด้วยรูปาวจรฉานก่อน แล้วหลุดพ้นด้วยอรหัตมรรคอย่างเดียว ไม่เกี่ยวกับอุปสมาคีนั้น เรียกว่า ผู้หลุดพ้นด้วยปัญญา ดังนี้

บุคคลผู้^{๖๔}กายเป็นพยานสำเร็จความเห็นนั้น ในพระบาลีว่า บุคคลบางคนในโลกนี้ ได้ถูกต้องวิโมกข์ ๘ ด้วยกายแล้ว ทำให้อาสวะบางอย่างสิ้นไปด้วยการเห็นของจริงด้วยปัญญา เรียกว่าผู้^{๖๕}กายเป็นพยาน ฯ บุคคลบางคนรู้ตามเป็นจริง สิ่ง^{๖๖}เป็นทุกข์ สิ่ง^{๖๗}เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ สิ่ง^{๖๘}เป็นความดับทุกข์ สิ่ง^{๖๙}เป็นทางให้ถึงความดับทุกข์ เข้าใจแจ่มแจ้งในธรรมทั้งหลาย ที่พระตถาคตเจ้าทรงแสดงไว้แล้ว ทำให้อาสวะบางอย่างสิ้นไป เพราะได้เห็นของจริงด้วยปัญญา บุคคลอย่างนี้ เรียกว่าผู้สำเร็จความเห็น ดังนี้ ฯ ในอรรถกถาว่า คำว่า รู้ตามเป็นจริงว่า สิ่ง^{๖๖}เป็นทุกข์นั้น คือ รู้ว่าทุกข์มีอยู่เท่านั้น นอกนั้นไม่มี ฯ ถึงแม้ว่า ในเหตุให้เกิดทุกข์เป็นต้น ก็เหมือนนั้น ฯ คำว่า รู้ตามเป็นจริงนั้น คือ รู้โดยถ่องแท้ว่า ยกคณาอุปาทาน และขันธทั้ง ๕ เสียแล้ว อันนั้นแหละเป็นทุกข์นั้น ดังนี้ ฯ ก็คณหาย่อมทำให้เกิดทุกข์ ทุกข์ย่อมเกิดจากคณา เพราะฉะนั้น จึงว่าคณาเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ฯ ทุกข์ก็คิด เหตุให้เกิดทุกข์ก็คิด พอถึงนิพพานแล้วก็ดับสิ้น เพราะฉะนั้น นิพพานจึงเรียกว่า เป็นที่ดับทุกข์

อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ ย่อมทำให้ทุกข์สิ้นไป เพราะฉะนั้น อริยมรรคนั้นจึงเรียกว่า ทางให้ถึงความดับทุกข์ ฯ ได้แสดงความหมายแห่งของจริงในขณะต่างกันด้วยถ้อยคำเพียงเท่านั้น บัดนี้ เพื่อจะแสดงในขณะเดียวกัน จึงได้กล่าวไว้ในพระบาลีว่า เข้าใจธรรมที่พระตถาคตเจ้าทรงแสดงไว้ด้วยปัญญา แล้วทำให้อาสวะบางอย่างสิ้นไป ฯ คำว่า เข้าใจธรรมที่พระตถาคตเจ้าทรงแสดงไว้นั้น คือ เข้าใจได้ดีที่สุด ในสัจธรรม ๔ ประการด้วยปัญญา เพราะฉะนั้น จึงควรเรียกว่า บุคคลจำพวกนี้สำเร็จด้วยความเห็น ดังนี้

บุคคลผู้หลุดพ้นด้วยศรัทธา^{๗๐}นั้น มีเนื้อความพิสดารในพระบาลีว่า ได้แก่บุคคลผู้รู้ตามเป็นจริงว่า สิ่ง^{๖๖}เป็นทุกข์ สิ่ง^{๖๗}เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ สิ่ง^{๖๘}เป็นความดับทุกข์ สิ่ง^{๖๙}เป็นทางให้ถึงความดับทุกข์ และได้เห็นลงด้วยปัญญา ได้เห็นดวงด้วยปัญญาในธรรมที่พระตถาคตเจ้าทรงแสดงไว้แล้ว ได้ทำให้อาสวะบางอย่างสิ้นไป เพราะได้เห็นของจริงด้วยปัญญา แต่ไม่เหมือนผู้สำเร็จความเห็นดังแสดงมาแล้วในกัณฑ์ก่อนนั้น ดังนี้ ฯ ในข้อนี้ มีคำอธิบายในอรรถกถา

ว่า คำว่า ไม่เหมือนผู้สำเร็จความเห็น^๕ คือ อาสวะทั้งหลายของผู้สำเร็จความเห็น^๕ สิ้นไปฉันทใด อาสวะทั้งหลายของผู้หลุดพ้นด้วยปัญญาไม่สิ้นไปฉันทนั้น มีคำถามว่า ในการละกิเลสของบุคคล ๒ จำพวกนั้น มีต่างกันอยู่หรือ ? แก้วว่า ไม่มี ๑ ก็เมื่อเป็นอย่างนั้น เหตุไรผู้หลุดพ้นด้วยปัญญา จึงไม่ถึงซึ่งการสำเร็จความเห็น^๕ ๑ แก้วว่า เพราะเหตุว่า ต่างกันด้วยมรรคทัมมา ๑ กล่าวคือ ผู้สำเร็จความเห็น^๕นั้น เมื่อข้ามกิเลสไว้ก็ไม่ลำบากด้วยความทุกข์เล็กน้อย ด้วยความลำบากเล็กน้อย อาจข้ามกิเลสได้

ส่วนผู้หลุดพ้นด้วยศรัทธา^๕นั้น ข้ามกิเลสได้ด้วยความลำบาก เพราะฉะนั้น จึงไม่ถึงซึ่งความเป็นผู้สำเร็จความเห็น^๕ ๑ อีกอย่างหนึ่ง ความต่างกันแห่งบุคคล ๓ จำพวกนี้ย่อมมีอยู่ ๑ คือ วิปัสสนาญาณในมรรคทั้ง ๓ ^๕ชั้นสูงของผู้สำเร็จความเห็น^๕ ย่อมเป็นของแก่กล้ากล้าผ่องใส ๑ วิปัสสนาญาณของผู้หลุดพ้นด้วยศรัทธา^๕ ย่อมไม่แก่กล้ากล้าผ่องใส เพราะฉะนั้น ผู้หลุดพ้นด้วยศรัทธา^๕นั้น จึงไม่ถึงซึ่งความเป็นผู้สำเร็จด้วยความเห็น^๕

มีอุปมาว่า เมื่อคนหนุ่ม ๒ คนแสดงศิลปอยู่ ดาบในมือของคนหนึ่งคมกล้า ในมือของอีกคนหนึ่งทุ^๕ เมื่อตัดต้นกล้วยด้วยดาบที่คมกล้า ย่อมไม่มีเสียง เมื่อตัดด้วยดาบที่ทุ^๕มีเสียง ฉันทใด วิปัสสนาญาณของผู้สำเร็จความเห็น^๕ ย่อมเป็นของแก่กล้ากล้าผ่องใสเหมือนกับการตัดต้นกล้วย ซึ่งไม่มีเสียงด้วยดาบอันคมกล้า ส่วนวิปัสสนาญาณของผู้หลุดพ้นด้วยศรัทธา^๕ ย่อมไม่แก่กล้ากล้าผ่องใส เหมือนกับตัดต้นกล้วยซึ่งมีเสียงด้วยดาบที่ทุ^๕ ฉะนั้น ๑ ข้อที่ว่าผู้หลุดพ้นด้วยศรัทธา^๕ ไม่ถึงซึ่งความสำเร็จด้วยความเห็น^๕ ก็หมายความว่าต่างกันแห่งมรรคผลทัมมาดังที่กล่าวมาแล้ว ๑ ส่วนในอรรถกถาทั้งหลายได้กล่าวไว้ว่า ความสิ้นไปแห่งกิเลสของผู้หลุดพ้นด้วยศรัทธา^๕ ย่อมมีคล้ายกับเชือกในครั้งแรกด้วย คล้ายกับน้ำใจลงแล้วด้วย คล้ายกับน้ำใจลงแล้วด้วย ๑ ความรู้^๕อันเป็นเครื่องตัดกิเลสในส่วนเบื้องต้นของผู้สำเร็จความเห็น^๕นั้น ย่อมเป็นของไม่ชักช้า เป็นของกล้าแข็งว่องไว

เพราะฉะนั้น การอบรมในครั้งแรกของผู้หลุดพ้นด้วยศรัทธา^๕นั้น จึงเปรียบเหมือนการตัดต้นกล้วยด้วยดาบที่ไม่คม คือ ถูกตัดแห่งต้นกล้วยด้วย

คาบที่ไม่คมนั่น ข้อมไม่เกลี้ยง คาบที่ไม่ไปเร็ว เสี่ยงก็มี ความพยายาม
ของผุ้คัดค้านต้องแรง ฉะนั้น ๑ ส่วนที่ตัดแห่งต้นกล้วยที่ถูกตัดด้วยคาบอันคม ข้อมเกลี้ยง
คาบที่ไม่ไปเร็ว เสี่ยงก็ไม่มี การออกกำลังแรงก็ไม่มีฉันทใด การอบรมในส่วนเบื้องต้น
ของผู้สำเร็จด้วยความเห็นก็ฉันทนั้น ๑ บุคคลผู้หลุดพ้นด้วยศรัทธาแยกออกเป็น ๖
จำพวก เหมือนผู้มีกายเป็นพยาน ดังนี้

ผู้ระลึกตามธรรมนั้น ในพระบาลีว่า บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อจะให้สำเร็จ
โศคาปัตติผล มีปัญญาแก่กล้า อบรมซึ่งอริยมรรคอันนำไปด้วยปัญญา อันมีปัญญา
แก่กล้า เรียกว่า ผู้ระลึกตามธรรม ๑ บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อจะให้สำเร็จโศคาปัตติผล
เรียกว่า ผู้ระลึกตามธรรม ๑ บุคคลผู้ตั้งอยู่ในโศคาปัตติผลแล้ว เรียกว่า ผู้สำเร็จ
ความเห็นด้วย ดังนี้ ๑ ในข้อนี้มีคำอธิบายในอรรถกถาว่า ผู้ใดระลึกไปด้วยธรรม
คือ ปัญญา ผู้นั้นเรียกว่า ผู้ระลึกตามธรรม ๑ คำว่า ผู้ระลึกตามธรรมนี้ หมายถึง
ผู้ตั้งอยู่ในโศคาปัตติมรรค ๑ แต่เมื่อได้สำเร็จผลแล้ว เรียกว่า ผู้สำเร็จความเห็น ดังนี้

บุคคลผู้ระลึกตามศรัทธานั้น ในพระบาลีว่า ได้แก่ บุคคลผู้ปฏิบัติ เพื่อจะ
ให้สำเร็จโศคาปัตติผล ผู้มีศรัทธาขลัง ผู้อบรมอริยมรรค อันนำไปด้วยศรัทธา
อันมีศรัทธาเป็นหัวหน้า ๑ บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อให้สำเร็จโศคาปัตติผล เรียกว่า ผู้
ระลึกตามศรัทธา ๑ บุคคลผู้ตั้งอยู่ในผล เรียกว่า ผู้หลุดพ้นด้วยศรัทธา ดังนี้ ๑
ในข้อนี้มีคำอธิบายในอรรถกถาว่า ผู้ใดนำไปซึ่งศรัทธา ผู้นั้นชื่อว่า ผู้นำศรัทธาไป
อีกอย่างหนึ่งว่า ศรัทธาข้อมนำบุคคลผู้นั้นไป

คำว่า มีศรัทธาเป็นหัวหน้า นั้น คือ ผู้นั้นได้ยกศรัทธาให้เป็นหัวหน้า ๑
ผู้ใดระลึกตามด้วยศรัทธา ผู้นั้นชื่อว่า ผู้ระลึกตามศรัทธา ๑ ผู้ระลึกตาม
ศรัทธานั้น หมายถึงผู้ตั้งอยู่ในโศคาปัตติมรรค ๑ แต่เมื่อได้สำเร็จแล้วก็เรียกว่า
ผู้พ้นด้วยศรัทธา ๑ ผู้ทำให้โลกุตตรธรรมเกิดขึ้น ข้อมมีฐานะ ๒ ประการ
คือ อภินิเวส ๒ ศรัทธา ๒ ๑ ฐานะ ๒ ประการนั้น ได้แก่ ศรัทธาฐานะ ๑ ปัญญา
ฐานะ ๑ ๑ กิเลสรูปหนึ่งมันด้วยอำนาจสมณะ อีกรูปหนึ่งมันด้วยอำนาจวิปัสสนา

เพราะฉะนั้นจึงว่า มอกฺกนเวส ๒ ๑ ผู้หนึ่งถึงซึ่งที่สุดแล้วพ้นด้วยส่วน ๒ อีกผู้หนึ่ง
พ้นด้วยบัญญัติ เพราะฉะนั้นจึงว่า มคฺคระ ๒

บุคคลบางจำพวก บ่อมกระทำให้โลกุตตรธรรมเกิดขึ้น แต่คนเหล่านั้นทั้งสาม
ได้ทำกรรม ๒ ประการนี้ให้เป็นฐานะ แล้วนั่งอยู่ในฐานะทั้ง ๒ นี้ จึงหลุดพ้นด้วย
ศรัทธา ๒ นี้ ในบุคคลเหล่านั้น ภิกษุใดได้สมาบัติ ๘ ทำบัญญัติให้เป็นฐานะ แล้วมานั่ง
อยู่ด้วยอำนาจสมณะ ทำรูปสมาบัติอย่างอื่นอีกให้เป็นที่ตั้ง แล้วเจริญวิปัสสนาแล้ว
สำเร็จพระอรหัต ในขณะสำเร็จโสดาปัตติมรรคนั้น ผู้นั้นเรียกว่า ผู้ระลึกตาม
ธรรม ๑ เล่นน้ำไปในที่ ๖ สถานที่ เรียกว่า ผู้มีกายเป็นพยาน ๑ แต่เมื่อสำเร็จ
อรหัตผลแล้ว เรียกว่า หลุดพ้นด้วยส่วนทั้ง ๒

ภิกษุอีกองค์หนึ่งทำบัญญัติให้เป็นฐานะ มั่นอยู่ด้วยอำนาจวิปัสสนา พิจารณา
สิ่งใดสิ่งหนึ่งในสังขารล้วน หรือในรูปาวจรมาน แล้วสำเร็จพระอรหัต ๑
ภิกษุนั้นในขณะสำเร็จโสดาปัตติมรรคนั้น เรียกว่า ผู้ระลึกตามธรรม ๑ แต่ใน
ฐานะ ๖ นอกจากโสดาปัตติมรรคนั้นไป เรียกว่า ผู้สำเร็จด้วยความเห็น ๑ เมื่อ
สำเร็จพระอรหัตแล้ว เรียกว่า ผู้หลุดพ้นด้วยบัญญัติ ๑ ในทนต์ข้อทั้ง ๒ นี้ ไม่ใช่
ข้อก่อน แต่เป็น ๕ กับข้อก่อน ๆ ๑ ภิกษุอีกองค์หนึ่งได้สมาบัติ ๘ ทำศรัทธาให้
เป็นฐานะ มั่นอยู่ด้วยอำนาจสมาบัติ ทำรูปสมาบัติอื่นอีกให้เป็นที่ตั้งเจริญวิปัสสนา
แล้วสำเร็จพระอรหัต ๑ ในขณะที่ได้สำเร็จโสดาปัตติมรรคนั้น ภิกษุนั้นเรียกว่า
ผู้ระลึกตามศรัทธา แต่ในฐานะ ๖ นอกนั้นไป เรียกว่า ผู้มีกายเป็นพยาน ๑ เมื่อ
สำเร็จพระอรหัตแล้ว เรียกว่า ผู้หลุดพ้นด้วยส่วนทั้ง ๒ ๑ ในทนต์ข้ออันใดอันหนึ่งไม่ได้
มีมาก่อน แต่เป็น ๕ เป็น ๖ กับที่มีมาก่อน ๑ อีกองค์หนึ่งทำศรัทธาให้เป็นฐานะ
แล้วมั่นอยู่ด้วยอำนาจวิปัสสนา พิจารณาสังขารล้วน หรือรูปาวจรมานอย่างใด
อย่างหนึ่ง แล้วสำเร็จพระอรหัต ๑ ในขณะสำเร็จโสดาปัตติมรรคนั้น เรียกว่า ผู้ระลึก
ตามศรัทธา ๑ แต่เล่นน้ำไปอีก ๖ สถานที่ เรียกว่า ผู้หลุดพ้นด้วยศรัทธา ๑ เมื่อสำเร็จ
พระอรหัตแล้ว เรียกว่า ผู้หลุดพ้นด้วยบัญญัติ แม้ในทนต์ ข้ออันใดอันหนึ่ง ไม่ใช่ข้อ
ก่อน ส่วนข้อก่อน บ่อมเป็น ๖ เป็น ๗ กับข้อก่อน ๑ บุคคลทั้ง ๗ จำพวกนี้ ชื่อว่า
ผู้ควรแก้ทุกข์ใจ อันเลิศในโลก ดังนี้ สันเนอความในเทศนาภคณทัณฑ์เพียงเท่านั้น

เอวํ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ๑

กัณฑ์ที่ ๑๐๐

คัมภีร์พระปุกกลบัญญัติ

ว่าด้วยบุคคล ๑๐ จำพวก มีจำพวกสำเร็จในโลกนี้เป็นต้น

กตเม ปณฺจนํ อธิ นิฏฺฐา ฯ สตุตฺถกฺขตฺตฺปรมสฺส โกลํโกลสฺส เอกพิชิตฺส
สกทาคามิสฺส โย จ ทิฏฺฐเชว ชมฺเม อรหา อิมสํ ปณฺจนํ อธิ นิฏฺฐาคิ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์พระปุกกลบัญญัติ กัณฑ์ที่ ๑๐๐ ว่าด้วย
บุคคล ๑๐ จำพวก มีจำพวกสำเร็จในโลกนี้เป็นต้น สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์
แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน

บาลี

คำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่งเทศนานั้นว่า
บุคคล ๑๐ จำพวกนั้น คือ จำพวกที่สำเร็จในโลกนี้ ๕ จำพวก จำพวกที่ละไปจาก
โลกนี้แล้วจึงสำเร็จอีก ๕ จำพวก จึงรวมเป็น ๑๐ จำพวกด้วยกัน ดังนี้ ฯ ใน
บุคคล ๑๐ จำพวกนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้โปรดประทานเทศนาไว้
ในนิเทศวาระว่า บุคคลที่สำเร็จในโลกนี้ ๕ จำพวกนั้น ได้แก่ จำพวกไหนบ้าง ?
ได้แก่ จำพวกสัตตักขัตตูปรมะ ๑ จำพวกโกลังโกละ ๑ จำพวกเอกพิชิต ๑ จำพวก
สกทาคามี ๑ จำพวกที่เป็นพระอรหันต์ในอัฐภาพนี้ ๑ ฯ จำพวกที่ละโลกนี้ไปแล้ว
จึงสำเร็จ ๕ จำพวกนั้น คือว่า พวกไหนบ้าง คือ จำพวกที่ปรินิพพานในระหว่างอายุ ๑
ที่ปรินิพพานในเวลาจวนสิ้นอายุ ๑ ที่ปรินิพพานด้วยไม่ต้องใช้ความเพียร ๑ ที่
ปรินิพพานด้วยต้องใช้ความเพียร ๑ ที่มีกระแสในเบื้องบน ๑ ที่ไปสู่อกนิฏฐะ ๑
รวมเป็น ๕ จำพวกด้วยกัน ดังนี้ สันเนือความในพระบาลีเพียงเท่านั้น.

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า คำว่า ในโลกนั้นนั้น ได้แก่ กามาวจรภูมิ ๑ เพราะบุคคล ๕ จำพวก มีจำพวกสัตว์กัณฑ์ปุระเป็นต้นนั้น สำเร็จในกามาวจรภูมิทั้งนั้น ๑ คำว่า สำเร็จนั้น อธิบายว่า ถึงซึ่งพระอรหันต์ด้วย ถึงซึ่งอนุปาทิเสสนิพพานด้วย ด้วยอรรถาพในกามาวจรภูมิ ๑ คำว่า ในโลกนั้นแล้วจึงสำเร็จนั้น คือ ละอรรถาพทั้งหลาย อันเป็นกามาวจรในกามาวจรภูมินั้นแล้ว จึงสำเร็จในอรรถาพอันมีในสุทธาวาสพรหมโลก ๑ เพราะบุคคล ๔ จำพวก มีจำพวกปรินิพพานในระหว่างอายุเป็นต้นนั้น ถึงซึ่งอนาคามีผลในโลกนั้นแล้ว จุตจากโลกนั้นแล้วก็ขึ้นไปเกิดในสุทธาวาสพรหมโลก แล้วจึงถึงซึ่งพระอรหันต์ด้วย ซึ่งอนุปาทิเสสนิพพานชาติด้วย ด้วยอรรถาพนั้น ๑ เพราะฉะนั้น จึงว่า ๕ จำพวกนี้ละในโลกนั้นแล้วจึงสำเร็จ ดังนี้ ๑ สันเนื้อความในอรรถกถาเพียงเท่านั้น

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า บุคคล ๑๐ จำพวก ซึ่งยกขึ้นแสดงในกัณฑ์นั้นนั้น ได้แก่ พระอริยเจ้าทั้งนั้น คือ ได้แก่ พระโสดาบันที่เป็นสัตว์กัณฑ์ปุระ คือ ที่เกิดอีก ๑ ชาติ ๑ ที่เป็นโลกังโกละ คือ ที่เกิดอีก ๒ ชาติ หรือ ๓ ชาติ หรืออย่างสูง ๖ ชาติ ๑ ที่เป็นเอกพริ คือ ที่เกิดอีกชาติเดียว ๑ พระสกทาคามี ๑ พระอรหันต์ ซึ่งสำเร็จพระอรหันต์ในชาตินี้ ๑ ๕ จำพวกนี้ ได้สำเร็จพระอรหันต์และถึงซึ่งอนุปาทิเสสนิพพานในโลกนั้น ๑ อีก ๕ จำพวก ซึ่งสำเร็จพระอรหันต์และนิพพานในพรหมโลกนั้น ได้แก่ พระอนาคามี ๕ จำพวก มีจำพวกที่นิพพานในระหว่างอายุเป็นต้น ดังที่แสดงมาแล้วนั้น

ก็บุคคล ๑๐ จำพวกนี้ ได้เคยปรากฏมีในกัณฑ์นั้น ๆ เป็นอันมากแล้ว แต่ยังไม่รวมกันอยู่ทั้ง ๑๐ จำพวก เพราะฉะนั้น จึงจักได้แสดงให้พิสดารรวมกันอยู่เสียในกัณฑ์นี้ เพื่อไม่ให้เป็นการลำบากแก่ผู้อ่านรู้ ยากทราบ โดยพิสดาร

ถ้าจะไม่รวมแสดงพิสดารไว้เสียในกัณฑ์นี้ ก็จักเป็นการลำบากแก่ผู้อากทราบโดยพิสดาร เพราะฉะนั้น ขอท่านทั้งหลายจงตั้งใจฟังดังจักแสดงต่อไป กล่าวคือ บุคคล ๑๐ จำพวกนั้น เมื่อย่อลงก็คงมี ๔ จำพวก คือ พระโศดาบัน ๑ พระสกทาคามี ๑ พระอนาคามี ๑ พระอรหันต์ ๑

แล้วพระโศดาบันนั้นแยกออกไปอีก ๓ จำพวก คือ สัตตักขัตตปุรณะ ๑ โกลังโกละ ๑ เอกพิช ๑ รวมเป็น ๓ จึงเป็น ๔ กับพระสกทาคามี เป็น ๕ กับผู้ได้เป็นพระอรหันต์ในชาติเป็นมนุษย์นั้น พระอนาคามีนั่นแยกออกไปอีกเป็น ๕ จำพวก มีจำพวกที่ปรินิพพานในระหว่างอายุเป็นต้น จึงรวมเป็น ๑๐ จำพวก ด้วยกัน ๕ จำพวก ดังนั้นได้สำเร็จในโลกมนุษย์นี้ ส่วนอีก ๕ จำพวกเบี่ยงปลายได้สำเร็จในพรหมโลก ๕ พุทธศาสนิกชนผู้ใดอยากสำเร็จในโลกมนุษย์ หรืออยากสำเร็จในพรหมโลก ก็จงตั้งใจปรารถนาในเมื่อทำบุญให้ทานนั้น ๆ แล้วจักได้ดังปรารถนา

ก็แลพระโศดาบันที่เป็นสัตตักขัตตปุรณะนั้น ต้องเวียนตายเวียนเกิดอยู่ในเทวโลกด้วย ในมนุษย์โลกด้วย อีกถึง ๗ ชาติ จึงจักได้สำเร็จ ๕ พระโศดาบันที่เป็นโกลังโกละนั้น จะต้องเวียนตายเวียนเกิดอีก ๒ ชาติ หรือ ๓ ชาติ อย่างสูงถึง ๖ ชาติ จึงจักได้สำเร็จ ๕ พระโศดาบันที่เป็นเอกพิชนั้น ต้องเกิดเป็นมนุษย์อีกชาติ ๑ จึงจักสำเร็จ ๕ พระโศดาบันผู้จะต้องเกิดอีก ๗ ชาติ เป็นอย่างข้งนั้น ในพระบาลีอันมีในเอกมัตถกา ข้างต้นโน้นว่า ได้แก่ บุคคลที่เป็นพระโศดาบันซึ่งทำสังโยชน์ ๓ ให้สิ้นไปเป็นผู้มีความไม่ตกไปในที่ต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้แน่นอน เป็นผู้จะตรัสรู้ข้างหน้า ผู้นั้นจะต้องท่องเที่ยวอยู่ในเทวดาและมนุษย์ ๗ ครั้ง จึงจักทำให้สิ้นทุกข์ได้ ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า คำว่า ๗ ครั้งนั้น คือ ๗ วาระ ๕ การเกิดในภพมี ๗ ครั้ง เป็นอย่างข้ง ไม่เกิดในภพเป็นครั้งที่ ๘ อีก ผู้ใดไม่ถือเอาภพที่ ๘ อีก ผู้นั้นชื่อว่าผู้มี ๗ ครั้งเป็นอย่างข้ง ๕ อริยมรรค เรียกว่า โศดาบัน ๕ บุคคลผู้ประกอบด้วยอริยมรรค เรียกว่า โศดาบัน ข้อนั้นมีคำของพระพุทธเจ้า ซึ่งได้ตรัสไว้แก่พระสาวกบุตรว่า

คำว่า โสตาบันนั้น ได้แก่ สิ่งใด แล้วทรงแก้ไขด้วยพระองค์เองว่า ได้แก่ อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ ฯ คำว่า พระโสตาบันนั้น ได้แก่ ผู้ใด แก้ไขว่า ได้แก่ ผู้ประกอบด้วยอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ ดังนี้ แต่ในข้อนี้เล็งเอาผู้สำเร็จโสตาปัตติผลว่าเป็นพระโสตาบัน ฯ คำว่า ผู้มีความไม่ตกไปในที่ต่ำเป็นธรรมดานั้น คือ ผู้ไม่ไปเกิดในที่ต่ำ อันได้แก่ อายกัมมิ ๔ เป็นธรรมดา เพราะอายกัมมินั้นนับว่าเป็นที่ต่ำ ฯ ที่ที่พระโสตาบันแล้วนั้น เป็นอันไม่ไปเกิดในอายกัมมิ ๔ เป็นแน่ ฯ คำว่า แน่นอนนั้น คือ แน่นอนด้วยมรรค ฯ อธิบายว่า พระโสตาบันนั้น เป็นผู้แน่นอนด้วยอริยมรรค ฯ คำว่า ผู้จะตรัสรู้ข้างหน้านั้น คือ ผู้ใดตรัสรู้ด้วยมรรคที่ตนได้แล้ว ในชาติเป็นมนุษย์ในข้างหน้า คือ ในชาติหน้า ผู้นั้นเรียกว่า ผู้ตรัสรู้ข้างหน้า ฯ ผู้ใดจะตรัสรู้ด้วยมรรค ๓ อันเป็นมรรคชั้นสูงเป็นแน่แท้ ผู้นั้นเรียกว่า ผู้ตรัสรู้ข้างหน้า

คำว่า ในเทพยดาและมนุษย์นั้น คือ ในเทวโลก และมนุษย์โลก ฯ คำว่า ท่องเที่ยวนี้ คือ ไป ๆ มา ๆ ด้วยอำนาจปฏิสนธิ อันได้แก่ เวียนไปมาถือปฏิสนธิอยู่ในเทวโลกบ้าง ในมนุษย์โลกบ้าง ฯ คำว่า ทำให้สิ้นทุกข์นั้น คือ ทำให้สิ้นทุกข์ในวัฏสงสาร ฯ พระโสตาบันผู้จะต้องเกิดในเทวโลกบ้าง ในมนุษย์โลกบ้าง ปะปนกันไปจนถึง ๘ ชาติ จึงจักได้สำเร็จพระอรหัต และอนุปาทิเสสนิพพานนี้ เรียกว่า สัตตักขัตตูปมมะ แปลว่า ผู้มี ๘ ครั้งเป็นอย่างยิ่ง ดังนี้

พระโสตาบันที่เป็นโกลังโกละนั้น มีเนื้อความในพระบาลี อันมีในเอกมาติกานั้น ได้แก่ บุคคลบางคนซึ่งเป็นพระโสตาบัน มีความไม่ตกไปในที่ต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้แน่นอน เป็นผู้จะตรัสรู้ข้างหน้า เพราะสิ้นสังโยชน์ ๓ ประการแล้ว ผู้นั้นจักต้องท่องเที่ยวไปสู่ตระกูล ๒ ตระกูล หรือ ๓ ตระกูลแล้ว จึงจักสิ้นทุกข์ ดังนี้ ฯ ในอรรถกถาว่า จำเดิมแต่ได้สำเร็จพระโสตาปัตติผลไปแล้ว ย่อมไม่เกิดในตระกูลต่ำ ย่อมเกิดแต่ในตระกูลสูง ๆ คำว่า ตระกูลในพระบาลีนั้น หมายถึงว่า คำว่า ๒ ตระกูล ๓ ตระกูลนั้น หมายถึง ๒ ภพ ๓ ภพ อันมีในเทวโลกบ้าง ในมนุษย์โลกบ้าง คือ พระโสตาบันนั้น จะต้องท่องเที่ยวถือปฏิสนธิอยู่ในมนุษย์โลกบ้าง ในเทวโลกบ้าง ๒ ภพ ก็มี ๓ ภพก็มี แต่อย่าสูงเพียง ๖ ภพ คือ ๖ ชาติเท่านั้น แล้วจักสิ้นทุกข์ ในวัฏสงสาร ดังนี้

พระโศดาบันที่เป็นเอกพช คือ เกิดอีกชาติเดียวนั้น ในพระบาลีว่า ได้แก่ บุคคลบางคนซึ่งเป็นพระโศดาบัน มีความไม่ตกไปในที่ต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้แน่นอน เป็นผู้จักรสรู้ข้างหน้า เพราะสนสังโยชน์ ๓ ประการแล้ว แต่พระโศดาบันนั้นจักต้องทำภพของมนุษย์อีกหนึ่งภพให้เกิดขึ้น แล้วจึงจักสนทุกข ดังนี้ ฯ ในอรรถกถาว่า คำว่า ภพของมนุษย์เป็นเพียงแต่เทศนาเท่านั้น จะกล่าวว่า ทำภพของเหวดาให้เกิดอีกก็สมควร ดังนี้ ฯ พระโศดาบัน ๓ จำพวกนี้ มีสิ่งใดเป็นเครื่องกำหนดให้แตกต่างกันว่า ผู้หนึ่งต้องเกิดอีก ๑ ชาติ ผู้หนึ่งต้องเกิดอีก ๒ ชาติ หรือ ๓ ชาติ หรืออย่างสูง ๖ ชาติ ผู้หนึ่งต้องเกิดอีกชาติเดียว ดังนี้

ข้อนี้นักแก้ของพระเถระเจ้าไว้ต่าง ๆ กัน ตามที่กล่าวไว้ในอรรถกถา คือ พระเถระเจ้าบางองค์กล่าวว่า บุพพเหตุเป็นผู้กำหนด ฯ บางองค์กล่าวว่าปฐมมรรคเป็นผู้กำหนด ฯ บางองค์กล่าวว่ามรรคทั้ง ๓ เบื้องบนเป็นผู้กำหนด ฯ บางองค์กล่าวว่า วิบัสสนาในมรรคทั้ง ๓ เป็นผู้กำหนด ดังนี้ ฯ ในถ้อยคำของพระเถระเจ้าเหล่านี้ มีคำอธิบายว่า คำว่า บุพพเหตุ นั้น ได้แก่ บุพพนิสสัยแห่งปฐมมรรค แต่ถ้ามองว่าบุพพนิสสัยเป็นผู้กำหนดแล้ว ก็ย่อมพูดได้ว่า มรรคทั้ง ๓ เบื้องบนถึงไม่มีอุปนิสสัยก็ย่อมไม่เกิดขึ้นได้ เพราะฉะนั้น คำของพระเถระเจ้าองค์หนึ่งจึงเป็นอันไม่ถูกแท้ ๆ คำว่า ปฐมมรรคเป็นผู้กำหนดนั้น ก็ไม่ถูกแท้เหมือนกัน เพราะถ้ามองว่าปฐมมรรคเป็นผู้กำหนดแล้ว มรรคทั้ง ๓ เบื้องบนก็ไม่มีประโยชน์ เพราะฉะนั้น คำของพระเถระเจ้าองค์หนึ่งก็ยังไม่ถูกเหมือนกัน

คำว่า มรรคทั้ง ๓ เบื้องบนเป็นผู้กำหนดนั้น ก็ยังไม่ถูกเหมือนกัน เพราะถ้ามองว่า มรรคทั้ง ๓ เบื้องบนเป็นผู้กำหนดแล้ว ก็ถึงซึ่งความนับว่า เมื่อปฐมมรรคไม่เกิด มรรคทั้ง ๓ เบื้องบนก็เกิดขึ้นได้ โดยเหตุนี้ คำของพระเถระเจ้าองค์หนึ่งก็ไม่ถูกเหมือนกัน ฯ คำว่า วิบัสสนาในมรรคทั้ง ๓ เป็นผู้กำหนดนั้นแหละ ย่อมถูกแท้ ๆ เพราะถ้ามองว่า วิบัสสนาในมรรคทั้ง ๓ นั้น ของพระโศดาบันองค์ใดแรงกล้า พระโศดาบันองค์นั้นก็ได้เกิดเป็นมนุษย์อีกเพียงชาติเดียว แล้วจักสำเร็จพระอรหัตเข้าสู่พระปรินิพพาน ฯ ถ้ามองว่า วิบัสสนาในมรรคทั้ง ๓ นั้น อ่อนกว่านั้นลงมา พระโศดาบันนั้นก็ต้องเกิดอีกใน ๒ ชาติ ๓ ชาติ หรือ ๖ ชาติ ถ้าอ่อน

กว่านั้นลงมามาก ก็ต้องเกิดอีกถึง ๗ ชาติ ๆ พระโสดาบันบางองค์ เป็นผู้ยินดีในภพที่มี เช่น พระโสดาบัน ๑๐ องค์ คือ อนาถบิณฑิกเศรษฐี นางวิสาขา มหาอุบาสิกา จุฬารัตนเทวบุตร มหารัตเทวบุตร อเนกวันณเทวบุตร ท้าวสักกเทวราช อัคคิทัตเทวบุตร เหล่านี้เป็นตัวอย่าง ๆ คือ บุคคลเหล่านี้เป็นผู้ยินดีในภพ เป็นผู้ทำตนให้บริสุทธิ์ในเทวโลก แล้วได้ขึ้นไปเกิดในพรหมโลก ปรีนิพพานในพรหมโลก ชั้นอนันนิชชะโน้น มิได้กลับลงมาในโลกมนุษย์อีก ๆ แต่พระโสดาบันเหล่านี้ ไม่ได้จัดเข้าในพระโสดาบัน ๓ จำพวก ๆ ไม่ใช่แต่พระโสดาบันเหล่านั้นถึงแม้ว่าผู้อื่นซึ่งได้ไปเกิดในเทวโลก ท่องเที่ยวอยู่ในเทวโลกเหล่านั้นถึง ๗ ชาติ แล้วสำเร็จพระอรหัตก็มิได้ไปนับเข้าในพระโสดาบัน ๓ จำพวกนั้น ๆ พระโสดาบัน ๓ จำพวกนั้น ควรทราบว่าเป็นผู้เกิดปะปนกันไปในมนุษย์โลกและเทวโลก อยู่เพียง ๒ จำพวก คือ จำพวกที่ต้องเกิดอีก ๗ ชาติ กับจำพวกที่ต้องเกิดอีก ๒ ชาติ ๓ ชาติเท่านั้น ส่วนจำพวกที่จะต้องเกิดอีกชาติเดียวนั้น หมายถึงชาติในมนุษย์เท่านั้น ดังนี้ สันคำอธิบายในพระโสดาบัน ๓ จำพวกเพียงเท่านี้

บาลี

ส่วนพระสกทาคามีนั้น ในพระบาลีว่า ได้แก่ บุคคลที่สิ้นสังโยชน์ ๓ แล้วมีราคะ โทสะ โมหะ น้อยแล้ว ๆ พระสกทาคามีนั้น จะต้องมาสู่โลกนี้อีกเพียงครั้งเดียว แล้วก็จักสิ้นทุกข์ ดังนี้ ๆ ในอรรถกถาว่า ผู้ใดมาครั้งเดียวด้วยอำนาจปฏิสนธิผู้นั้นชื่อว่า พระสกทาคามี ๆ ด้วยคำว่า มาสู่โลกนี้อีกดังนี้ นั้น หมายถึงพระสกทาคามี ๔ จำพวก ในบรรดาพระสกทาคามี ๕ จำพวก พระสกทาคามี ๔ จำพวกนั้น คือ จำพวกที่เป็นพระสกทาคามี ในมนุษย์โลกนี้แล้ว ปรีนิพพานในมนุษย์โลกนี้ ๑ จำพวกที่เป็นพระสกทาคามีในมนุษย์ แต่ขึ้นไปปรีนิพพานในเทวโลก ๑ จำพวกที่เป็นพระสกทาคามีในเทวโลกแล้ว ปรีนิพพานในเทวโลก ๑ จำพวกที่เป็นพระสกทาคามีในเทวโลก แล้วมาปรีนิพพานในโลกมนุษย์ ๑ ดังนี้ ๆ พระสกทาคามี ๕ จำพวกนี้ไม่ได้ถือเอาในที่นี้

พระสกทาคามีจำพวกใด เป็นพระสกทาคามีในโลกมนุษย์นั้นแล้วขึ้นไป
เกิดในเทวโลก กลับมาจากเทวโลกแล้วมาเกิดเป็นมนุษย์อีก จึงได้สำเร็จ
พระอรหัต ๑ พระสกทาคามีจำพวกนี้แหละ เป็นจำพวกที่มุ่งหมายเอาในที่นี้ ๑
มีคำถามว่า พระสกทาคามีนั้นมีเหตุต่างกันอย่างไรกับพระโสดาบัน ที่เกิดอีกเพียง
ชาติเดียว ๑ มีคำตอบว่า พระโสดาบันที่เกิดอีกเพียงชาติเดียวนั้น มีปฏิสนธิ
เพียงครั้งเดียว ส่วนพระสกทาคามีนั้นมีปฏิสนธิถึง ๒ ครั้ง อันนั้นแหละเป็น
เหตุต่างกัน ๑ ถ้าจะมีคำถามขึ้นว่า ถ้าอย่างนั้น พระโสดาบันก็จะต้องดีกว่า
พระสกทาคามี ๑ มีคำตอบว่า ไม่ดีกว่า ๑ เพราะเหตุไรจึงว่าไม่ดีกว่า ? เพราะ
เหตุว่า พระโสดาบันเพียงแต่สันสังโยชน์ ๓ เท่านั้น ยังมีราคะ โทสะ โมหะ
มากอยู่ ยังจะต้องพากเพียรมากอยู่ จึงจักได้สำเร็จพระอรหัต ๑ ส่วนพระ
สกทาคามีนั้น ถึงขึ้นไปเกิดในเทวโลกแล้วกลับลงมาเกิดในมนุษย์อีกจึงได้สำเร็จ
ก็จริง แต่ว่าได้สำเร็จโดยไม่ต้องพากเพียรมาก ด้วยเหตุว่า มีราคะ โทสะ
โมหะ น้อยอยู่แล้ว ดังนี้ ๑ คำแก้ตอนหลังนี้ไม่ใช่คำแก้ในอรรถกถา เป็น
คำแก้ของผู้รจนาคณะนักปราชญ์

พระอนาคามีนั้น มีอยู่ ๕ จำพวก มีจำพวกที่ปรินิพพานในระหว่างอายุ
เป็นต้น ๑ จำพวกที่ปรินิพพาน ในระหว่างอายุนั้น ได้แก่ จำพวกที่ปรินิพพาน
ในท่ามกลางอายุเมื่อไปเกิดในพรหมโลก

คำว่า ผู้ปรินิพพานในเวลาจนสิ้นอายุนั้น ได้แก่ พระอนาคามีผู้นั้น
เมื่อได้ขึ้นไปเกิดในพรหมโลกแล้ว ก็ปรินิพพานในเวลาจนสิ้นอายุ ๑ อายุแห่ง
พรหมในพรหมโลกชั้นอวิหานั้นมีอยู่ ๕๐๐ กัลป์ ๑ ผู้ปรินิพพานด้วยไม่ต้อง
ใช้ความเพียรนั้น ได้แก่ พระอนาคามีที่ไปเกิดในพรหมโลก แล้วได้สำเร็จพระ
อรหัตด้วยไม่ต้องใช้ความเพียรอันแรงกล้า ๑ ผู้ปรินิพพานด้วยต้องใช้ความ
เพียรแรงกล้านั้น ได้แก่ พระอนาคามีที่ไปเกิดในพรหมโลกนั้น ต้องใช้ความเพียร
แรงกล้าจึงจักได้สำเร็จพระอรหัต ๑ เมื่อใช้ความเพียรแรงกล้า ก็ต้องลำบาก
เมื่อลำบากก็เรียกว่า ปรินิพพานด้วยสังขาร คือ ด้วยความลำบาก เมื่อไม่ต้อง

ใช้ความเพียรแรงกล้าก็ไม่ลำบาก เมื่อไม่ลำบากก็เรียกว่า อสังขาร คือ เรียกว่า
สำเร็จนิพพานด้วยความไม่ลำบาก ฯ คำว่า ปรีนิพพานด้วยความเพียรแรงกล้า
นั้น ในพระบาลีว่า สสังขารปรีนิพพายี ฯ ผู้ไม่ต้องใช้ความเพียรแรงกล้า
นั้น เรียกว่า อสังขารปรีนิพพายี ฯ คำว่า สสังขารนั้น ในอรรถกถาว่า ได้แก่ ความ
ลำบาก ฯ คำว่า อสังขารนั้น ในอรรถกถาว่า ได้แก่ ความไม่ลำบาก ฯ ผู้มี
กระแสน้ำเบื้องบนนั้น คือ ได้แก่ พระอนาคามีที่ขึ้นไปเกิดในพรหมโลกชั้นอวิหา
แล้วเลื่อนขึ้นไปสู่ชั้นอตปปา ชั้นสุทัสสา ชั้นสุทัสสี ชั้นอกนิฏฐา เป็นลำดับไป
แล้วจึงได้สำเร็จพระอรหัตในชั้นอกนิฏฐานั่น ดังนี้

ยิ เว ปุคฺคปณฺณคฺคิ

โลเก อปฺปญฺปิคฺคโล

นาตฺติสขฺเขปโต สคฺคทา

ถาเสนํ ทิตฺทสาเล

ก็แลคัมภีร์พระปกคณบัญญัตินี้ เป็นคัมภีร์ที่ว่าด้วยการบัญญัติบุคคล ซึ่ง
สมเด็จพระทศพลสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ไม่มีบุคคลอื่นเปรียบได้ในโลก ได้ทรง
แสดงทศทสาถัย คือ ดาวดึงส์วรรคโดยไม่ว่อนนัก ดังแสดงมา ฯ บุคคลที่
พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ในคัมภีร์พระปกคณบัญญัตินี้ ท่านผู้ตกแต่งเทศนาคัมภีร์นี้
ได้นับดูแล้วว่ามีอยู่ ๔๐๐ หย่อน ๘ จำพวกเท่านั้น แต่ละจำพวกนั้นเป็นจำพวกที่
สำคัญทั้งนั้น เพราะฉะนั้น เมื่อผู้ใดตั้งใจฟัง ซึ่งคัมภีร์พระปกคณบัญญัติ
เทศนานี้ ผู้นั้นก็จักได้ฟังเรื่องบุคคลที่สำคัญเกือบ ๔๐๐ จำพวก เมื่อฟังแล้ว
ก็จักทำตนให้เป็นคนสำคัญขึ้น เพราะฉะนั้น ควรที่พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย
จะตั้งใจฟังซึ่งพระคัมภีร์นี้โดยแท้ ฯ สมปตฺติ กุสลํ เตนํ สทฺธมฺมํ
สุขมํ สิวํ ในที่สุดแห่งเทศนาคัมภีร์พระปกคณบัญญัตินี้ ขอสัตว์ทั้งหลายจงเล็ง
ดูซึ่งพระสัทธรรมอันสุขุมในคัมภีร์นี้ ด้วยธรรมจักขุอันบริสุทธิ์เกิด เพื่อให้เกิด
ซึ่งผลานิสงส์อันยิ่งใหญ่ในกายภาคหน้า ฯ ผู้ที่ไม่ได้ดูก็จงฟังด้วยโสตอันบริสุทธิ์
ประคองตั้งภาชนะทอง ซึ่งควรรับรสแห่งสัทธาโภชนาการะยาหารเกิด ก็จักได้
ประสพซึ่งผลานิสงส์อันประเสริฐ มีความมุ่งไสขึ้นในใจของตนในชาติ
เป็นต้น มีการบรรลุมรรคผลนฤพานในชาติหน้า ฯ โนนเป็นอวสาน ฯ รตนานุ
ภาวณ อายุ วนฺโณ โหตุ เต สุขํ พลํ อีกประการหนึ่ง ขอท่านผู้สร้าง

ผู้ถวายซึ่งคัมภีร์นี้ จะมี อายุ วรรณะ สุขะ พละ ตลอดกาลนาน ด้วยอำนาจ
แห่งพระรัตนตรัยทั้ง ๓ ประการ ดังรับประทานแสดงมา.

เอวี่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

(ปณฺณากิณฺณา ปรีวตฺติตา)

คัมภีร์ที่ ๔ พระบุคคลบัญญัติ เล่ม ๒
จบบริบูรณ์